T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XV ve XVI. YÜZYILDA ZİLE KAZASI (1455-1574)

Hazırlayan
Murat HANİLÇE

Tarih Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
Doktora Tezi

Danışman
Prof. Dr. Ali AÇIKEL

TOKAT-2014

15 ve 16. YÜZYILDA ZİLE KAZASI (1455-1574)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 14/ 10 / 2014

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı) İmzası

Başkan : Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI .....

Üye : Prof. Dr. Ali AÇIKEL .....

Üye : Doç. Dr. Songül ÇOLAK .....

Üye : Doç. Dr. Alpaslan DEMİR .....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali Osman SOLMAZ .....

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03/11/2014 tarih ve 36. oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Mühür

İmza

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(14/10/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Murat HANİLÇE

İmzası

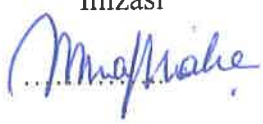

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında farklı kişi ve kurumların destekleri olmuştur. Doktora dersleri ile bu tez için belirli bir bakış açısı kazandırdıkları ve bu çalışmanın ortaya çıkması sırasında desteklerini esirgemedikleri için GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyeleri Doç. Dr. Alpaslan Demir ve Yrd. Doç. Dr. Samettin Başol'a; Osmanlı Paleografyası konusunda beni geliştirdiği için GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi İbrahim Aykun'a; çalışmanın Eskiçağ bölümünü okuma nezaketi gösterdikleri için Sinop Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ekrem Memiş ve Aksaray Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Remzi Kuzuoğlu'na; çalışmanın Ortaçağ bölümünü gözden geçirip katkısını ortaya koyduğu için GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Erkan Göksu'ya; dört yıldır odasını benle paylaştığı ve bana verdiği her tür destek için GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. İsmet Türkmen'e; katkıları ve dostlukları için GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Çolak ve eşi Doç. Dr. Songül Çolak'a, mesai arkadaşlarım GOÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyeleri Prof. Dr. Münir Atalar, Prof. Dr. Selçuk Duman, Doç. Dr. Pınar Ülgen, Yrd. Doç. Dr. Necati Çavdar, Yrd. Doç. Dr. Baha Öztunç, Araştırma Görevlileri Murat Serdar, Mustafa Tanrıverdi, Fehim Kuruloğlu, Edip Uzundal, Murat Güney ve Ali Seslikaya'ya; bir editör dikkatiyle çalışmamı okuyup gözden geçirdiği ve gerekli düzeltmeler konusunda beni uyardığı için GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ali Osman Solmaz'a; harita çizimleri için GOÜ Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi Harita Mühendisliği Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Tekin Susam, GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Araştırma Görevlileri Emre Duman ve Volkan Zoğal'a; büyük bir titizlikle çalışmayı baştan sona okuyup eserin son şeklini almasında sağladığı katkılar için Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet İnbaşı'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hiç şüphesiz kaynaklar olmadan bu çalışma ortaya konulamazdı. Kaynaklara ulaşma konusundaki yardımları için Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi çalışanlarına; yerel nitelikli eserlere ulaşmam konusundaki destekleri için Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Başmüfettişi Bekir Altındal, Araştırmacı Ufuk Mistepe, Yozgat İl Dernekler Müdürü Hakkı Yurtlu, Hasan Erdem ve Mehmet Ali

Cinlioğlu'na teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

Bu çalışmanın ortaya çıkması için beş yıldır her tür sıkıntımda yanımda olduğu, kendisinde var olan her tür bilgiyi benimle paylaştığı için GOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve danışmanım Prof. Dr. Ali Açıkel'e özellikle teşekkür ederim. Bu çalışma hatalarıyla bana, doğrularıyla kendisine aittir. Her daim öğrencisi kalacağımı bilmesini isterim.

Son olarak, eşim Serap; çocuklarım Mustafa Mert, Bedrettin Göksu ve Öykü'ye çalışmalarım sırasında bana sabırla katlandıkları için sevgi ve minnetlerimi sunarım.

(Hayatımın orta yerinde beni değiştiren insanlara…)

Kayınpederim Bedrettin Küpçü'ye…

Hocam Ali Açıkel'e…

ve

Eşim Serap'a ve çocuklarıma…

ÖZET

Bu tez çalışmasında, 1455, 1485, 1519 ve 1574 tarihli ayrıntılı tahrir defterlerine dayalı olarak XV ve XVI. yüzyıllar boyunca Zile kazasının sosyo-ekonomik ve idari yapısı ortaya konmuştur. Çalışmanın amacı Zile yöresinin Osmanlı idaresindeki ilk iki asrını ele alıp Tokat, Amasya, Samsun, Çorum, Sivas ve Bozok üzerine daha önceden gerçekleştirilen tahrir çalışmalarına Rum eyaletinin bu halkasını da eklemektir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak Zile kazası ile ilgili bilgileri içeren ayrıntılı ve özet tahrir defterlerinin tanıtımı yapılmıştır. Daha sonra Zile kazasının Osmanlı idaresi kuruluncaya kadarki tarihi dönemi kısaca aktarılmıştır. Son olarak, eldeki kaynakların ışığında Osmanlıların yöredeki egemenliğinin ilk iki asrına ait tarihi coğrafyası ve idari yapısı aydınlatılmıştır.

İkinci bölümde, Zile şehri ve kırsalındaki yerleşme tipleri belirlenmiştir. Bu yerleşim tiplerinin genel tanımları yapıldıktan sonra şehir ve kırsaldaki vergi nüfusu belirlenip kazada yaşayan nüfusun özellikleri ile ilgili tahminlerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde, ikinci bölümü tamamlar nitelikte nüfusu oluşturan unsurlar askeriler ve reaya olmak üzere gerek şehir ve gerekse kır için ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu şekilde nüfusu oluşturan bireyler meslekleri ve diğer bazı özelliklerine göre sınıflandırılmış ve yöre insanının değişik yönleri etraflıca gözden geçirilmiştir. Bu meyanda askeriler, malikane ve divani gelirleri toplamaları bakımından da değerlendirilmiştir. Bu bölümde, ayrıca, yöreye başka yerlerden gelen nüfus da ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, Zile kazasının XV ve XVI. yüzyıllar boyunca ortaya koyduğu ekonomik etkinlikler önce kaza merkezi, daha sonra kır iskân merkezleri bazında değerlendirilmiş, yörenin iktisadi durumu üzerinde durulmuştur. Ardından bu

ekonomik etkinliklere bağlı olarak Zile şehrinin ve kırsalının vergi yükümlülükleri ele alınmıştır. Bu bölüm bir bakıma ekonomik faaliyetlerin sürdüğü mekanları da içerisine alan bir bölüm olmuştur.

Beşinci bölüm ekonomik mekânlardan farklı olarak XV ve XVI. yüzyılda Zile şehrinde ve kırsal kesiminde kurulmuş olan dini ve sosyal kurumlara ayırdığımız bir bölümdür. Bölüm, bu yönüyle, Zile yöresinde cami, mescit, zaviye gibi din; medrese gibi eğitim ve çeşme gibi sosyal yapıları tanıtmaktadır.

Altıncı bölüm sonuç ve değerlendirme ile bazı önerilerimizi içeren bölümdür.

Anahtar Kelimeler: Zile, Acacı, Halka-i Hass, Hüseyinabad, Karahisar-ı Behramşah, Kızılkünbed, Kuştaş (Üçtaş), Meşhedabad, Özikavağı, Yenimüslüman, XV ve XVI. yüzyıl.

ABSTRACT

In this thesis, it has been examined the socio-economic and administrative structures of the district of Zela as based upon the tapu-tahrir registers of 1455, 1485, 1519 and 1574 years. The aim of the study is to deal with the area of Zela during the two centuries of Ottoman period in terms of many aspects and add a new examination to the cases studies done before of Tokat, Amasya, Samsun, Çorum, Sivas and Bozok within the province of Rum.

The study consists of six chapters. In the first chapter, detailed and summary tapu-tahrir registers providing information related to the district of Zela were firstly introduced and then was dealt with the history of Zela region until the takeover by the Ottomans. Later, during the first two century domination in the area of the Ottomans, the historical geography and administration structure of Zela were explained in the lights of sources in hand.

In the second chapter, the settlement types in the city of Zela and its rural lands have been determined. Having made the definitions of these settlement types, the urban and rural population of Zela has been examined and some evaluations have been made on general characteristics of the population living in the district.

In the third chapter, the two major categories of population, people and militaries, have been evaluated separately in both urban and rural in order to complete the matters in the second chapter. Firstly, the individuals composing the population were classified in terms of profession and other characteristics and analysed in detail. In the same way, the military people were evaluated in colleting the mâlikâne and dîvânî tax revenues. In addition, in this chapter, immigrants into the area from other places were also examined in detail. Namely, this chapter was dealt with the social

composition of Zela district.

In the fourth chapter, firstly, the economic activities of the district of Zela during the 15 and 16th centuries have been examined in the framework of urban and rural settlements. Secondly, the urban and rural taxes of Zela district have been dealt with, depending on these economic activities.

The fifth chapter, apart from the economic areas, focuses on religious and social institutions founded in the urban and rural places of Zela during the 15 and 16th centuries. In other words, this chapter examines religious such as mosque, small mosque and convent; educational such as medrese (seminary school) and social institutions such as fountain.

The sixth chapter contains all results and evaluations related to other chapters.

Key Words: Zela, Acacı, Halka-i Hass, Hüseyinabad, Karahisar-ı Behramşah, Kızılkünbed, Kuştaş (Üçtaş), Meşhedabad, Özikavağı, Yenimüslüman, 15th century, 16th century.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME i
TEŞEKKÜR ii
İTHAF iv
ÖZET v
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER ix
KISALTMALAR LİSTESİ xi
TABLOLAR LİSTESİ xii
1.GİRİŞ 1
1.1. ÇALIŞMANIN ANA KAYNAKLARI 1
1.1.i. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) nden Temin Edilen Defterler 4
1.1.ii. Tapu Kadastro Arşivi (TKA) Tahrir Defterleri 13
1.2. İSLAM HÂKİMİYETİNE KADAR ZİLE 18
1.3. ZİLE'NİN İSLAM ve TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRMESİ 25
1.4. ZİLE'NİN TARİHİ COĞRAFYASI ve COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ 42
1.5. ZİLE'DE OSMANLI İDARESİNİN KURULMASI ve GELİŞMESİ 54
2. ZİLE KAZASINDA YERLEŞME ve NÜFUS 65
2.1. YERLEŞME 65
2.1.1. Nefs-i Şehir (Şehir Merkezi) 67
2.1.2. Kırsal Yerleşmeler 83
2.2.NÜFUS 119
2.2.1. Şehir Nüfusu 122
2.2.2. Kır Nüfusu 129
2.2.3. Kaza Geneli Nüfus 147
3. ZİLE KAZASINDA SOSYAL YAPI 150
3.1. KAZA MERKEZİNDE SOSYAL YAŞAM 151
3.1.i. Şehirliler 152
3.1.ii. Askeriler 168
3.2. KIRSAL ALANDA SOSYAL YAŞAM 184
3.2.i.Reaya (Köylüler) 185
3. 2. ii. Zile Kırsalında Kamu Görevlileri 258

4. ZİLE KAZASINDA EKONOMİ 352
4.1. ZİLE ŞEHİR MERKEZİNDEKİ EKONOMİK FAALİYETLER 352
4.1.1. Ticaret 352
4.1.2. Tarımsal Faaliyetler-Zirai Üretim 365
4.1.3. Hayvancılık 375
4.2. KIR EKONOMİSİ 375
4.2.1.Zirai Üretim 375
4.2.2. Hayvancılık ve Hayvansal Ürünler 406
4.3. VERGİLER 421
4.3.1. Zile Şehir Merkezinde Toplanan Vergiler 422
4. 3. 2. Kırsaldan Toplanan Vergiler 440
5. XV ve XVI. YÜZYILLARDA ZİLE'de VAKIF KURULUŞLARI 485
5.1.CAMİ ve MESCİDLER 488
5.1.i. Şehir Merkezindeki Cami ve Mescidler 488
5.1.ii. Zile Kırsalındaki Cami ve Mescidler 495
5.2. ZAVİYELER 498
5.2.i. Şehir Merkezindeki Zaviyeler 499
5.2.ii. Zile Kırsalındaki Zaviyeler 505
5.3.TÜRBELER 529
5.3.i. Zile ve Köylerindeki Türbeler 530
5.3.ii. Yenimüslüman Nahiyesi Köylerindeki Türbeler 530
5.4. ÇEŞMELER 530
5.5. MEDRESELER 531
5.5.i. Zile Merkezde Bulunan Medreseler 531
5.5.ii. Hüseyinabad Nahiyesinde Medrese 532
6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME 534
KAYNAKÇA 546
EKLER 561
ÖZGEÇMİŞ 628

KISALTMALAR LİSTESİ

Bk.	Bakın(ız)
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Cem.	Cemaaat(i)
GOÜ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
H	Hane
kr.	Karye
ky.	Köy
M	Mücerred
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
mz.	Mezra
N	Nefer
n.d.	Nam-ı diğer
nh.	Nahiye
nkl.	Naklen
öl.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
td	Tahrir Defteri
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TKA	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazasının Önemli Merkezleri ve Günümüzdeki Konumları 43
Tablo 2. Zile Kazası Yerleşmelerinin Nahiyelere Göre Dağılımı 66
Tablo 3. Zile'de XV ve XVI. Yüzyılda Mahalleler ve Bugünkü Yerleri 80
Tablo 4. Zile Kazası Nahiyeleri 96
Tablo 5. Zile Kazasında Nefs Köyü (Merkezi) Bulunan Nahiyeler 97
Tablo 6. Zile ve Nahiyelerinin Köy Sayısı 98
Tablo 7. Zile ve Nahiyelerinin Mezra Sayısı 110
Tablo 8. 1455'te Zile Şehir Nüfusu 123
Tablo 9. 1485, 1519 ve 1574'te Zile Şehir Nüfusu 124
Tablo 10. Zile Şehrinin Tahmini Nüfusu (1455-1574) 128
Tablo 11. Zile Kazası Nahiye Merkezlerinin Nüfusu 130
Tablo 12. Zile Kazası Nahiyeleri Köyleri Nüfusu 133
Tablo 13. 1455'te Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları 137
Tablo 14. 1485'te Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları 138
Tablo 15. 1519'da Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları 139
Tablo 16. 1574'te Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları 140
Tablo 17. Zile Kazası Nahiyeleri Mezra Nüfusu 141
Tablo 18. Zile Kazası Toplam Kır Nüfusu 146
Tablo 19. Zile Kazası Tahmini Kır Nüfusu 147
Tablo 20. Zile Şehrinde 1455 ile 1485'teki İş Kolları 161
Tablo 21. 1485'te Zile'de Esnafın Mahallelere Dağılımı 162
Tablo 22. 1485'te Zile'de Esnafın Mahallelere Oranı 162
Tablo 23. Zile Kaza Merkezinde Engelli Gruplar 166
Tablo 24. 1574'te Zile Kalesi Görevlileri 175
Tablo 25. Zile Kaza Merkezinde Din Görevlileri ve Kullandıkları Unvanlar 183
Tablo 26. Zile Şehrinde Okumuş ve Kültürlü Kesime Ait Unvanlar 184
Tablo 27. 1455 ve 1485'te Zile'de Reaya Üzerine Kayıtlı Çift, Nim ve Bennak Topraklar 189
Tablo 28. 1519-1574'te Çift, Nim ve Bennaklar 191
Tablo 29. 1455-1574 Arasında Zile Kırsalında Reayanın Üzerinde Kayıtlı Toprağın Hacmi 193
Tablo 30. Zile Kırsalındaki Hassa Çiftliklerin Nahiyelere Dağılımı 195
Tablo 31. Zile Kırsalında Malikane Çiftlikler 199
Tablo 32. Zile Kırsalında Çiftlik-i X'ler 202
Tablo 33. 1455-1519 Arasında Zile Kırsalında Zeminler 205
Tablo 34. 1574 Senesinde Zile Kırsalında Zeminler 211
Tablo 35. 1574 Senesinde Zile Kırsalında Kilelikler 212
Tablo 36. 1455-1574 Arası Zile Kırsalında Mevkuf Araziler 218
Tablo 37. Zile Kırsalında 1455-1574 Arasında Zaviye Çiftlikleri 219
Tablo 38. 1455-1574 Arasında Zile Kırsalı Tahmini Toprak Hacmi 223
Tablo 39. Zile'de Yörük Köyleri Nüfusu 228
Tablo 40. Hüseyinabad'da Uluyörük Yerleşmeleri ve Nüfusu 231
Tablo 41. 1519'da Hüseyinabad'da Yörük, Türkmen, Dulkadirli ve Diğer Cemaat Yerleşmeleri 234
Tablo 42. Karahisar-ı Behramşah'ta Yörük ve Uluyörük Yerleşmeleri Nüfusu 237

Tablo 43. Zile Kazası Genelinde Uluyörük Yerleşmeleri Nüfusu 240
Tablo 44. Zile Kırsalında Esnaf ve Zanaatkarlar 241
Tablo 45. 1485'te Zile Kırsalında Esnaf ve Zanaatkarlar 244
Tablo 46. 1455'te Zile Kırsalında Bazı Engelli Gruplar 246
Tablo 47. 1485'te Zile Kırsalında Bazı Engelli Gruplar 249
Tablo 48. 1455'te Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler 254
Tablo 49. 1485'te Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler 256
Tablo 50. 1519'da Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler 257
Tablo 51. 1574'te Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler 258
Tablo 52. 1455'te Zile Kırsalında Askeriler 259
Tablo 53. 1485'te Zile Kırsalında Askeriler 262
Tablo 54. 1519'da Zile Kırsalında Askeriler 265
Tablo 55. 1574'te Zile Kırsalında Askeriler 267
Tablo 56. Karahisar-ı Behramşah ve Ağcakale Kaleleri Personeli (1485-1574) 271
Tablo 57. 1455'te Zile Kırsalında Din Görevlileri 277
Tablo 58. 1455'te Zile Kırsalında Kültürlü Kesim 280
Tablo 59. 1485'te Zile Kırsalında Din Görevlileri 282
Tablo 60. 1485'te Zile Kırsalında Kültürlü Kesim 284
Tablo 61. 1519'da Zile Kırsalında Din Görevlileri 285
Tablo 62. 1519'da Zile Kırsalında Kültürlü Kesim 286
Tablo 63. 1574'te Zile Kırsalında Din Görevlileri 287
Tablo 64. 1574'te Zile Kırsalında Kültürlü Kesim 288
Tablo 65. 1482 ve 1530'da Zile Kazası Malikane Gelirleri 297
Tablo 66. Zile Kazası Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 298
Tablo 67. Zile Kazası Kırsalında Malikane Vakıf Yerleşimleri Sayısı 300
Tablo 68. Zile Kırsalının Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar 302
Tablo 69. Acacı Nahiyesinde Malikanelerin Mülk ve Vakıflara Dağılımı 303
Tablo 70. Acacı Malikanelerinin Vakıflara Dağılımı 304
Tablo 71. Acacı'da Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar 304
Tablo 72. Halka-i Hass'ta Malikanelerin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 305
Tablo 73. Halka-i Hass'ta Malikanelerin Vakıflara Göre Dağılımı 305
Tablo 74. Halka-i Hass'ta Malikanelerden Pay Alan Vakıflar 306
Tablo 75. Hüseyinabad Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 307
Tablo 76. Hüseyinabad Nahiyesi Malikane Gelirlerinin Vakıf Türlerine Göre Dağılımı 308
Tablo 77. Hüseyinabad'ın Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar 310
Tablo 78. Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 311
Tablo 79. Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Malikane Gelirlerinin Vakıflara Göre Dağılımı 312
Tablo 80. Karahisar-ı Behramşah'ın Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar 313
Tablo 81. Kızılkünbed Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 314
Tablo 82. Kızılkünbed Nahiyesi Malikanelerinin Vakıflara Dağılımı 315
Tablo 83. Kızılkünbed Nahiyesi Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar 316
Tablo 84. Kuştaş Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 316
Tablo 85. Kuştaş Nahiyesinde Malikanelerin Vakıflara Dağılımı 318
Tablo 86. Kuştaş Nahiyesinin Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar 318
Tablo 87. Meşhedabad Nahiyesinde Malikanelerin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 319

Tablo 88. Meşhedabad Nahiyesinde Malikanelerin Vakıflara Dağılımı 320
Tablo 89. Meşhedabad Nahiyesi Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar 320
Tablo 90. Özikavağı Malikane Gelirlerinin Mülk ve Vakıflara Dağılımı 321
Tablo 91. Özikavağı Nahiyesi Malikanelerinin Vakıflara Göre Dağılımı 321
Tablo 92. Özikavağı Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar 321
Tablo 93. Yenimüslüman Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı 322
Tablo 94. Yenimüslüman Nahiyesi Malikane Gelirlerinin Vakıflara Dağılımı 323
Tablo 95. Yenimüslüman Nahiyesi Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar 323
Tablo 96. 1530'da Zile'den Padişah Haslarına Giden Pay 328
Tablo 97. Zile'de 1482-1574 Arasında Timar Aralıkları 341
Tablo 98. 1482-1574 Arasında Zile Timarlarının Ortalama Gelir Dağılımı 343
Tablo 99. 1574'te Zile Timarlarının Nahiyelere Dağılımı 348
Tablo 100. 1574'te Zile Timarlarının Nahiyelere Göre Ortalama Gelir Dağılımı 349
Tablo 101. 1530'da Zile Timar Verileri 351
Tablo 102. 1530'da Rum Eyaletinde Bazı Ürünlerden Alınan Keyl ve Pazar Bacı Vergileri 356
Tablo 103. 1530'da Zile'de Bazı Ürünlerin Narhı 357
Tablo 104. Zile'de Bazı Tarım Ürünlerinin Tahrir Kıymetleri 357
Tablo 105. 1574'te Zile'de Değirmenler 364
Tablo 106. Zile Kaza Merkezinde Ekilebilir Toprak Miktarı 366
Tablo 107. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Şehrinde Buğday ve Arpa Üretimi 371
Tablo 108. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Şehrinin Buğday ve Arpa Üretiminin Karşılaştırılması 377
Tablo 109. Hanelere Göre Arpa Buğday Üretimi 377
Tablo 110. Zile Kırsalında Çiftlik Miktarına Göre Arpa ve Buğday Üretimi 377
Tablo 111. 1455'te Zile Kazası Kırsalının Buğday Üretimi 378
Tablo 112. 1485'te Zile Kazası Kırsalının Buğday Üretimi 379
Tablo 113. 1519'da Zile Kazası Kırsalının Buğday Üretimi 380
Tablo 114. 1574'te Zile Kazasında Buğday Üretimi 381
Tablo 115. 1455'te Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi 382
Tablo 116. 1485'te Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi 383
Tablo 117. 1519'da Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi 383
Tablo 118. 1574 Senesinde Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi 384
Tablo 119. 1485, 1519 ve 1574 Tarihlerinde Zile'de Tahmini Kovan Sayıları 410
Tablo 120. Zile'de XV ve XVI. Yüzyıl Boyunca Yetişkin Nüfus ve Hane Başına Düşen 413
Tablo 121. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kaza Kırsalında Koyun Varlığı 414
Tablo 122. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kırsalında Değirmen Varlığı 419
Tablo 123. 1485'te Zile Kazası Şahsi Vergiler (Mahallelere Göre) 425
Tablo 124. 1455-1574 Arasında Zile Kaza Merkezinde Ödenen Buğday ve Arpa Öşrü 428
Tablo 125. Mufassal Tapu Tahrir Defterlerinde Zile'nin Vergi Gelirleri (Akçe olarak) 436
Tablo 126. 1530'da Zile Şehrinin Padişah Hassına Katkısı 437
Tablo 127. 1455-1574 Arası Zile Kırsalında Raiyet Rüsumları Toplamları 445
Tablo 128. 1455'te Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü 447
Tablo 129. 1485'te Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü 448
Tablo 130. 1519'da Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü 448
Tablo 131. 1574'te Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü 448
Tablo 132. 1455'te Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü 449

Tablo 133. 1485'te Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü 449
Tablo 134. 1519'da Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü 450
Tablo 135. 1574'te Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü 450
Tablo 136. 1455'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım ÜrünlerindenToplanan Öşürler..... 452
Tablo 137. 1485'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler..... 453
Tablo 138. 1519'da Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-1 454
Tablo 139. 1519'da Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-2 454
Tablo 140. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-1 455
Tablo 141. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-2 455
Tablo 142. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-3 456
Tablo 143. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-4 456
Tablo 144. 1455-1574 Arasında Zile Kırsalının Ödediği Hayvancılığa Dayalı Vergiler 460
Tablo 145. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kırsalının Ödediği Asiyab Resmi..... 463
Tablo 146. 1455-1574 Arası Zile Kırsalının Ödediği Niyabet Vergisi..... 464
Tablo 147. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kırsalının Ödediği Bad-ı Heva ve Arusiye Vergileri 469
Tablo 148. 1574'te Zile Kırsalının Ödediği Tapu ve Dönüm Resmi..... 469
Tablo 149. 1455'te Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı..... 474
Tablo 150. 1455'te Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı 475
Tablo 151. 1482'de Zile ve Bağlı Nahiyelerinin Niyabet Ağnam Resmi Gelirleri..... 476
Tablo 152. 1485'te Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı..... 478
Tablo 153. 1485'te Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı 479
Tablo 154. 1519'da Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı..... 481
Tablo 155. 1519'da Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı 482
Tablo 156. 1574'te Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı..... 483
Tablo 157. 1574'te Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı 484
Tablo 158. Td 583 Vakıf Defterine Göre Zile ve Hüseyinabad Kazası Vakıfları..... 487
Tablo 159. Td 583 ve Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Zile ve Hüseyinabad Kazası Vakıfları 487

1.GİRİŞ

1.1. ÇALIŞMANIN ANA KAYNAKLARI

1455-1574 tarihleri arasında Zile kazası ve onu bütünleyen nahiyelerin sosyo-ekonomik tarihinin incelendiği bu çalışmanın temel kaynaklarını Tapu Tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bu açıdan çalışmanın bu kısmında tahrir işi, bu işten beklenen yararlar ve çalışmaya kaynaklık edecek tahrir defterleri üzerinde durulacaktır.

Osmanlı devlet anlayışına göre; *tebaa* (vatandaş), Allah'ın hükümdarlara adaletle yönetilmek üzere verilmiş kutsal bir emanetidir. Hükümdara yönetme yetkisi Allah tarafından verilmiştir. Bu nedenle tebaa, hükümdar otoritesine tabi olmak zorundadır. Hükümdar devlet yönetimini adalete dayandırmalıdır. Yönetim adalete dayanırsa tebaa huzurlu ve mutlu olur. Ülkede üretim ve bolluk meydana gelir. Üretim ve bolluk ise devlete vergi kaynağı oluşturur. Vergi hükümdarın güçlü ordular oluşturmasını ve halka hizmet götürmesini sağlar. Osmanlı devlet anlayışında bu kavramlara *hakkaniyet çemberi* denir (Oğuzoğlu, 2005: 10 vd.). Şüphesiz, Osmanlı Devleti'nin bu hakkaniyet çemberinin sınırlarını belirlemesi ve çemberin en mühim halkası nüfusu kontrol altında tutması önemliydi. Bu da ancak nüfusun ve nüfusun üzerinde yaşadığı arazinin yazımıyla mümkündü. Osmanlı İmparatorluğu'nda timar sisteminin uygulandığı eyaletlerde nüfus ve vergilendirilebilir kaynakların tespiti için yapılan sayımlara genel olarak *tahrir* adı verilmektedir (Acun, 2000:320). Tahrir geleneği, başka bir ifadeyle nüfusun ve arazinin defterlerde kayıt altına alınması geleneği, Osmanlı Devleti'nden önce de var olan bir uygulamaydı. Belki de sanayi toplumuna geçişten evvel, ekonomileri büyük ölçüde tarıma ve savaşa dayalı toplumlarda bir zorunluluktu. Romalılarda *Census*, Sicilya'da *Cera'id*, İngiltere'de *Domesday Book*, Mısır'da *Revk*, Bizans'ta *Praktika* ve İlhanlılarda *Kanun* ya da

Yasamişi Osmanlılar öncesinde yapılan tahrirlere önemli birer örnektir (Çiçek, 1995: 51-89). Osmanlı Devleti'nden önce Anadolu topraklarına hâkim olan Türkiye Selçukluları, onun uzantısı beylikler ve emirlikler de zaman zaman Farsça ve Arapça olmak üzere tahrir defterleri tutmuşlardır. Her ne kadar bu defterler günümüzde elde olmasa da ilk Osmanlı tahrirlerindeki kayıtlarda Selçuklulara ya da Osmanlı öncesi yerel egemen güçlere göndermeler yapılması tahririn Osmanlı öncesi Anadolu Türk ve Moğol hâkimiyetindeki varlığına önemli bir delildir. Bir örnek olması bakımından çalışmaya konu olan Acacı ve Özikavağı nahiyesinin Kadışehri köyüne ait 1455 tarihli ilk defter kaydında, köyde bulunan Mevlevihane ile ilgili açıklamaya değinilebilir. Bu açıklama şu şekildedir: *"Zâviye-i Mevlevihâne, Mevlânâ İsmail Şeyh der uhde-i Derviş Kaya hükmi zâyi' olmuş. Merhum Sultan Alaeddin hükm virmiş. Mühimm-i halk dâhi şehâdet itdiler ki bir çiftlik yeri muaf imiş."*. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Mevlevihane'nin muaf bir çiftliğini güvence almak isteyen zaviye idarecileri Sultan Alâeddin'in hükmünü öne sürmüşlerdir[1].

Osmanlı Devleti'nde tahrirlerin 30-40 senede bir yapılması kanun gereğiydi. Tahrirlerin yenilenmesinde vergi oranlarındaki değişiklikler, göçler ve salgınlar sonrasında meydana gelen ani nüfus değişiklikleri, toprak tasarruf edenler arasında uyuşmazlıklar çıkması ve padişah değişikliği gibi nedenler de etkili olabilmekteydi (Afyoncu, 1997: 19-20; Özdeğer, 2003: 9). İncelenen bölge ile ilgili ilki 1455 (Fatih Sultan Mehmed), ikincisi 1485 (II. Bayezid), üçüncüsü 1519 (Yavuz Sultan Selim), dördüncüsü 1554 (Kanuni Sultan Süleyman) ve sonuncusu 1574 (III. Murad) tarihinde olmak üzere beş mufassal tahrir defteri bulunmaktadır. Defterlerin bu tarihine

[1] BOA, Td 2, s. 288. Burada, şüphesiz bir konuya açıklık getirmek gerekmektedir: Buradaki Sultan Alaeddin kimdir? Açıkçası, Sultan Alaeddin Türkiye Selçuklularının son hükümdarlarından Alaeddin olabileceği gibi, Eratna Devleti'nin kurucusu olan Alaeddin Eratna da olabilir. Burada önemli olan Osmanlı egemenliği öncesinde toprağın yazımına ilişkin sistematik düzenlemelerin yapılmış olmasıdır.

bakıldığında yaklaşık 30 seneyi bulan aralıklarla hazırlandıkları bir gerçektir ve Fatih Sultan Mehmed'den III. Murad'a kadar, II. Selim istisna tutulursa, hemen her saltanat döneminde bir sayım söz konusudur. Çalışmamız açısından buradaki zorluk 1554 tarihine ait sayımın Zile ve çevresine ilişkin kısmının mevcut olmamasıdır.

Tahrir defterlerine sayesinde belirli bir bölgede yaşayan yetişkin erkek nüfusu, bu nüfusun tasarruf ettiği toprağın genişliğini, hane reisi olanların ödemekle yükümlü oldukları vergileri ve bu vergilerin miktarını, isimlerini ve baba isimlerini ve yine *mücerred* başlığında vergiye tabi olmayan bekâr erkek nüfusu da rahatlıkla takip edilebilmektedir. Sayım bölgelerinde toprağın tasarruf biçimi (*has, zeamet, timar, mülk* ya da *vakıf* gibi), ekilen tarım ürünleri, bu ürünlerin miktarı, yetiştirilen hayvanlar ve muhtemel hayvan sayıları da bu defterlerin yardımıyla tespit edilebilmektedir. Çoğu kez defterlerin başında yer alan kanunnamelerden, devletin bölgeden beklediği yükümlülükler, devletin bölgede uyguladığı vergi rejimi ve araştırmaya konu olan vergilerin oran ya da miktarları da takip edilebilmektedir (Barkan, 1988: 3-4).

Defterler aynı zamanda yerleşim yerinin idari sistem içerisindeki konumunu ve bazen sınırlarını da belirten doyurucu açıklamalar da içerebilmektedir. Defterlerde yollar, derbentler ve kalelere; başka bir deyişle ulaşım ve savunma ağına ilişkin de önemli bilgiler bulunmaktadır. Yerleşim alanlarındaki sanayi, dini ve sosyal kuruluşlar da defterlerde kayıt altına alınmıştır. Sosyal yapının muaf unsurları, dini görevliler, okumuşlar, idareciler, engel durumu olanlar, başka yerden gelenler, toprağı tasarruf edenler ve merkezi hükümetin temsilcileri defterlerin diğer önemli konularıdır. Bütün bu açılardan tahrir defterleri diğer belgelerden de yararlanılarak Osmanlı Devleti'nin belirli bir yöredeki idari-mali-sosyal düzenini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Şüphesiz, defterlerdeki verileri açığa çıkarmak önemli bir uğraştır ancak 150 senelik

uzun bir döneme ait verilerle ve verilerde meydana gelen değişikliklerle ilgili yorumlar geliştirebilmek de önemlidir. Bu açıdan çalışma boyunca defterlere müracaat edilecek ancak zaman içerisinde nüfus artışının nedenleri, toprak üzerindeki nüfus baskısı, toprağın işlenmesindeki belirleyici etkenler üzerinde sık sık yorumlara başvurulacaktır.

XV ve XVI. yüzyılda Rum eyaleti sınırlarında yer alan Zile ve çevresinde beş mufassal sayım gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgilerin köy köy, mezra mezra yer aldığı bu defterler çalışmanın temel kaynaklarıdır. Bunun dışında bölgeye ait bir vakıf ve bir de Yörükan defteri bulunmaktadır. Belirli aralıklarda hazırlanmış ve timarları gösteren icmal defterler de bulunmaktadır. Bunların sayısı ise sekiz adettir. Özellikle yöredeki timar sistemini, kale teşkilatını ve gelirlerin harcandığı kalemleri karşılaştırmak için bu defterlerden de yararlanılacaktır.

1.1.i.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) nden Temin Edilen Defterler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Zile'yi de kapsayan 3'ü mufassal 6'sı mücmel toplam dokuz defter vardır.

1.1.i.i. Mufassal Tahrir Defterleri

1.1.i.i.i.BOA Tapu Tahrir Defteri (TD) 2

II. Mehmed'in emriyle hazırlanan bu mufassal tahrir defteri, araştırma alanına ait eldeki en eski kayıtları içermektedir. Defter emini *Umur Bey* olup sonraki defterlerde sıkça zikredilen "*ber vech-i defter-i Umur Bey"* tabiri bu emine yapılan bir göndermedir. Defterin kâtibi ise *Mustafa Bey*'dir. Daha önce, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat* başlıklı bir doktora tezi hazırlayan ve bu defterden de yararlanan Ahmet Şimşirgil'in tespitlerine göre Osmanlı Devleti'nde bir eyaletin ya da vilayetin tahrir işi en az iki ya da üç sene sürmekteydi. Bu açıdan Tokat, Sivas ve çevresini kapsayan bu tahrir işi, Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçmesinin ikinci senesinde yani

1452'de başlamış olmalıdır (Şimşirgil, 1990: 22). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde eski numarası 327 olan bu defter H. 859/M. 1455 tarihlidir. Ebrusuz bir cilde sahiptir. Ebadı 33x13'tür. Sayfa usulüne göre numaralandırılmış olup tamamı 677 sayfadır. Defterin ilk sayfasında, defterde yer alan Sivas ve Tokat livasına ait yerleşimlerin bir fihristi yer almaktadır. Bununla birlikte, fihristte yerleşim yerlerinin defterde hangi sayfa aralıklarında yer aldığı belirtilmemektedir. Defterin üçüncü sayfasında kısa bir giriş bölümü bulunmaktadır[2].

Defterde Tokat, Komanat, Hüseyinova (s. 239-262), Yıldız, Sivas, Kafirni, Hafik ve Tozanlu vilayet başlığında değerlendirilmektedir. Tokat, Cincife, Turhal, Erkilet, Kuştaş nam-ı diğer Üçtaş (s. 263-269), Meşhedabad (s. 270-284), Acacı ve Özikavağı (s. 284-304), Karahisar-ı Behramşah (s. 305-312), Halka-i Hass (s. 313-321), Zile (s. 323-353), Yenimüslüman (s. 354-362), Artukabad, Silisözü ve Gelmuğad ise birer nahiye kapsamında ele alınmaktadır. Kazabad ve Venk divan olarak yazılmıştır. Kale başlığı altında ise Sivas, Ciminto ve Hargün kalelerine yer ayrılmıştır.

Umur Bey'in hazırladığı bu defter kendisinden sonra hazırlanan mufassal defterlerden belirli yönlerde farklılıklar içermektedir. Zira defter nüfusun mesleki özellikleri gibi detaylara girmesine rağmen Zile merkezin yazımında mahalle ayrımına gitmemiştir. Bir diğer farklılık ise bilhassa Hüseyinabad nahiyesi ile ilgilidir. Hüseyinabad nahiyesinde bir dizi köy deftere başlıklar halinde geçirilirken bazı köyler ve mezralar zikredilmemiş, cemaatler başlığı altında toplanmıştır. Defter, nüfus detaylarında verilen toplamlar ve içerideki rakamların toplamları ile hasılların toplamı karşılaştırıldığında da bazı problemler içermektedir. Bu açıdan gerek nüfus gerekse

[2] Bu giriş kısmından anlaşıldığı kadarıyla, Tokat vilayeti ve çevresinde çift ve bennak kanunu tadil edilmiş ve defter büyük olasılıkla bu değişikliğin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bk. Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda Tokat (1455-1574)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 4.

ekonomik veriler çalışma içerisinde değerlendirilirken bu farklar açıkça ifade edilecektir. Son olarak, 1574'teki tahrirde ayrı birer nahiye olarak görülen Acacı ve Özikavağı nahiyeleri de bu defterde ve sonraki iki mufassal defterde aynı başlıkta tek bir nahiye olarak gösterilmiş, bununla birlikte her ikisine ait köyler ayrı ayrı tasnif edilmiştir. Örneğin Acacı'nın bittiği yerde Özikavağı başlatılmış ve her bir köy ya da mezra hangi nahiyeye bağlı ise bu bağlılık zikredilmiştir.

1.1.i.i.ii.BOA TD 19

Ebrusuz bir cilde sahip olan bu mufassal defter 15x36 ebadında olup numara verilmiş 570 sayfaya sahiptir. Defterin numaralandırılmış ilk sayfası olan 3. sayfada çoğu Arapça ve Farsça ibarelerle kaleme alınmış bir mukaddime bulunmaktadır. Mukaddimeden anlaşıldığı kadarıyla defterin yazımı, 1455 tarihli Td 2'den tam 30 sene sonra, yani Şevval 890/Ekim 1485'te II. Bayezid'in saltanatı zamanında tamamlanmıştır. Mukaddimenin içeriğinden defter emininin *Taceddin Bey*, kâtibinin ise *Muhyiddin Bey* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Defterin 3-102. sayfaları Tokat kazasına ait yerleşimlerin kayıtlarını içermektedir. İncelemeye konu olan Zile kazası ve bu kazaya bağlı nahiyeler. 104. sayfadan başlamaktadır. 109. sayfa dâhil Zile kaza merkezi ile ilgili veriler verildikten sonra aynı sayfada Zile merkeze bağlı köylere geçilmektedir. Zile köyleri 124'te bittikten sonra 125. sayfada Zile ile ilgili toplam rakamlar verilmektedir. İncelemeye temel oluşturan nahiyelerin sayfa aralıkları ise şu şekildedir: Halka-i Hass (126-131), Yenimüslüman (132-136), Meşhedabad (138-145), Acacı ve Özikavağı (146-162), Kuştaş (163-167), Karahisar-ı Behramşah (168-173), Hüseyinabad (203-220), Kızılkünbed ve Mecidözü (221-246). Bu defterde dikkat çekici durumlardan biri Zile'ye bağlı Hüseyinabad'ın Zile ile yönetsel bir bağı bulunmayan Turhal'dan sonra yazılmış olmasıdır. Zira defterin 174 ile 202. sayfaları arasında Turhal

bir nahiye olarak ancak bağlı bulunduğu idari birim belirtilmeksizin ve nefsi şehzade hassı şeklinde kaydedilmek suretiyle verilmiştir. Açıkçası söz konusu dönemde Zile kaza gösterilmekle beraber Turhal mahalle yapısına da sahip olduğu halde halen bir nahiye olarak geçmektedir. Defterde bir de –belki de daha sonra yapılan restorasyonların bir sonucu olarak- Meşhedabad ile Acacı ve Özikavağı ile ilgili verilerin bulunduğu kısımda bir sorun bulunmaktadır. Meşhedabad nahiyesi 138. sayfada başlamaktadır. 145. sayfaya kadar devam etmektedir. 145'in devamı olması gereken Meşhedabad'la ilgili kısım 150. sayfada bulunmaktadır. Meşhedabad'ın devamı olan kısım 152'de son bulmaktadır. Bu açıdan çalışmamızda Meşhedabad nahiyesinin sayfa numaraları verilirken 138-145 ve 150-152. sayfaların verilmesi bütünüyle kaynağa itibar etmekle ilintilidir. Aynı şekilde Acacı ve Özikavağı nahiyesi defterde 146. sayfada başlamış ve 149'a kadar kesintisiz devam etmiştir. 149. sayfada başlayan Şeyh köyün devamı ise boş olan 153. sayfadan sonra başlayacaktır. Bu haliyle de Acacı ve Özikavağı nahiyesinin defterdeki sayfa aralıkları 146-149 ve 154-162'dir.

Defterin 247-256 sayfalarında Artukabad, 257-278 sayfaları arasında ise Silisözü nahiyelerine yer verilmiştir. Artukabad nahiye gösterilirken Silisözü ona bağlı bir nahiye olarak isimlendirilmiştir. 279. sayfada Kırşehir bir vilayet başlığında ele alınmıştır. Kırşehir 397. sayfada son bulmaktadır. 399. sayfada yine vilayet başlığında Sivas verilmiştir. 490. sayfadan itibarense esasında Tokat'a bağlı olması gereken Komanat (490-501)-Sivas'a bağlı gösterilmiş-, Kafirni (503-529), Gelmuğad (531-538) ve Tozanlu (540-551) nahiyelerine ait veriler kayıt altına alınmıştır. 553-558. sayfalar arasında Etrakiye-i Sivas (Uluyörükler) yazılmıştır. Sonraki defterlerden Tokat'a bağlı olduğu anlaşılan Yıldız nahiyesine ilişkin bilgiler ise 559-569. sayfalar arasındadır.

Defter, esnafları ve toplumsal grupları değerlendirme açısından tıpkı ilk defterde

olduğu gibi doyurucu verilere sahiptir. Yine bir önceki defterde olduğu gibi -tamamında olmasa dahi- timar sahiplerini başka bir deyişle divani gelirlerin sahiplerini göstermesi bakımından önemlidir. Önceki deftere göre rakamlar konusunda daha tutarlı gözükse de yer yer defterdeki toplamlarla bizim toplamımız arasında yine farklılıklar oluşmuştur.

1.1.i.i.iii.BOA TD 79

Ebrusuz bir cilde sahip olan bu defter numaralı 643 sayfaya sahiptir. Ebadı 63x17,5'tur. Defterin numara verilmemiş baştan ikinci sayfasında defterde yer alan yerleşim birimlerine ilişkin bir fihrist bulunmaktadır. Fihrist sayfa numaralarını içermemekle birlikte, defterde yer alan kazaları sıralaması bakımından araştırıcıya bir kolaylık sağlamaktadır. Fihristte Tokat, Zile, Turhal, Kırşehri, Yörükân-ı Büzürk (Uluyörükler), Artukabad ve Sivas kazaları zikredilmiştir. Bir önceki defterde çoğu nahiye olarak verilen yerlerin burada kaza başlığında gösterilmesi, bölgede, Osmanlı idari sisteminin yavaş yavaş oturduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Defterin bundan sonraki ilk sayfası 1A olarak numaralandırılmış olup bu ilk sayfada bir mukaddimeye yer verilmiştir. Mukaddime defterin Sultan Selim Han zamanında başlatıldığı ve 926/1520 senesinde - tüm Karaman ve Rum eyaletlerinin tahririnin tamamlandığı yıl- tamamlandığını işaret etmektedir. Bu bilgiden hareketle eldeki mevcut tahrirlerden bu üçüncüsünün 1517 ya da 1518 senelerinde başlamış olabileceği öne sürülebilir. Yine mukaddimenin verdiği bilgiler ölçüsünde defterin yazıya aktarımının *Muhammed bin İbrahim* tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Mukaddime tahririn reayanın, zaimlerin, timar sahiplerinin birçok özelliği dikkate alınarak deftere kaydedilmesi bakımından ayrıntılı bir yazıma gidildiğine ve önceki tahrirlere ek olarak mevcut durumun tahkik ve teftişine yönelik bir çalışma yapıldığına dair de bilgiler içermektedir.

Defterin 1A ile başlayan istisna girişi Tokat'la başlamakta Tokat'ı vilayet başlığında Rum Vilayeti'ne bağlı göstermektedir. Tokat ve bağlı nahiyeleri 189. sayfada sona ermektedir. Zile kazası ise 191. sayfada başlayıp 304. sayfaya kadar devam etmektedir. Zile'ye bağlı nahiyelere ait kayıtlar defterde şu sırada ve sayfa aralıklarındadır: Zile kaza merkezi (191-197), Zile köyler (197-213), Halka-i Hass (215-221), Yenimüslüman (222-227), Meşhedabad (228-238), Acacı ve Özikavağı (239-252), Kuştaş (253-257), Karahisar-ı Behramşah (258-266), Kızılkünbed (267-274) ve Hüseyinabad (275-304).

Defterde 305-356. sayfalar arasında Turhal kazası yer almaktadır. Mecidözü ise 332-356. sayfalar arasında Turhal'a bağlı bir nahiye görünümündedir. Öte taraftan Artukabad defterde 357-385. sayfalar arasında yer almakta olup kaza olarak gösterilmiştir. 387. sayfada Etrakiye-i Yörükan-ı Büzürk başlığında bölükler ve kışlalar halinde Uluyörüklere ait veriler girilmiştir. 498. sayfadan itibaren ise Etrakiye-i İnallu ile devam etmektedir. 505. sayfada İnallular bitmektedir. 505. sayfada Sivas kazası başlamaktadır. Sivas ve bağlı nahiyeleri 640. sayfada sona ermektedir.

1.1.i.ii. Mücmel Tahrir Defterleri

1.1.i.ii.i.BOA TD 15

Tokat, Sivas ve Zile'nin birer vilayet olarak gösterildiği 887/1482 tarihine ait bir icmal defterdir. Başında bir fihristin de bulunduğu defterde ilk olarak şehzade, padişah ve lala hasları gösterilmiştir. Defterin Zile'ye ilişkin verdiği bilgiler bir hayli dağınıktır. Defterin 8. sayfasında Zile kazası *niyabet* gelirleri aktarılmış; mufassal defterlerde Zile'ye bağlı gözükmeyen Mecidözü ve Aştakul da Zile niyabet gelirlerinin toplamı içerisine katılmıştır. Yine devamında Zile'nin *resm-i ağnam* toplamı verilen yerde de söz konusu iki nahiye Zile toplamının bir parçası olarak kaydedilmiştir. Bu durum

büyük ölçüde niyabet ve ağnama ilişkin gelirlerin şehzade hassına ayrılmış olmasıyla ilgilidir. 217. sayfada Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in timarlarının topluca kaydedildiği yerde Hüseyinabad, Sorkun ve Kırşehir'deki bazı köyler ve mezralar topluca zikredilmiştir. 231. sayfada Zile'ye bağlı yerleşim yerlerinin malikâne gelirlerine yer verilmiştir. 232. sayfada Karahisar-ı Behramşah, Yenimüslüman ve Kuştaş, 234. sayfada Acacı ve Özikavağı ile Kızılkünbed, 235. sayfada Halka-i Hass ve onun devamında Hüseyinabad nahiyelerinin yerleşimlerinin malikâne gelirleri zikredilmiştir. Bütün bunlara ek olarak, defterin muhtelif sayfalarından Zile'deki müsellem çiftlikleri ve Zile'nin Rum eyaletinin haslarına olan katkısını ortaya çıkarmak da mümkün olmuştur.

1.1.i.ii.ii.BOA TD 85

1518 tarihli bir icmal defterdir. Tamamı 364 sayfadır. Defterin ilk sayfasında genel bir takım rakamlar verilmiştir. 2-35. sayfalar arası Tokat livasına aittir. Tokat'ı, 36-61. sayfalar arasında araştırmaya konu olan Zile kazası takip etmektedir. 36. sayfada Zile'deki zeametler belirtildikten sonra Zile'deki timar sahiplerine geçilmiştir. 42. sayfada Meşhedabad Zeameti, 49. sayfada Hüseyinabad Zeameti ele alınmış, 60-61. sayfalarda ise Karahisar-ı Behramşah Kalesi mustahfızlarına ve bunlara ait gelirlere yer verilmiştir. 62-76. sayfalar Turhal'a ayrılırken normalde bu çalışmanın bir parçasını oluşturan Halka-i Hass nahiyesindeki Ağcakale mustahfızları Turhal kalesinden hemen önce 74-75. sayfalarda zikredilmiştir. Defterin 78-151. sayfalarında Sivas livası ve ona bağlı olan nahiye, kale ve timar kayıtları aktarılmıştır. Bununla birlikte, Tokat'a bağlı Kafirni ve Tozanlu kazaları 78-95. sayfalar arasında yazılmıştır. 152-252. sayfalar arasında Karahisar-ı Hasan Dıraz başlığında Karahisar-ı Şarki livası özeti yer almış, 254-364. sayfalar arasında ise Canik livası ve bağlı nahiyeleri ile ilgili veriler kaleme

alınmıştır. Bu defterde Zile kazasındaki timarların bir bütün halinde ele alındığı ve nahiyelere ilişkin belirgin bir ayrıma gidilmediği görülmektedir. Öte taraftan, defter kaleler ve bu kalelerdeki görevlileri vermesi bakımından kendinden önceki icmalden bir miktar farklılık arz etmektedir. Yine bu defterden, Zile'ye bağlı olup çevredeki kazalara, nahiyelere ve kalelere giden hâsılları da izlemek mümkündür. Defterdeki önemli bir problem ise bir bütün olarak ele alınan Zile timar kayıtlarının nahiyelere göre ayrı ayrı değerlendirilmesinin neredeyse imkânsız olmasıdır.

1.1.i.ii.iii.BOA TD 95

1524-1526 tarihleri arasında düzenlenen bu defter 1519 tarihli mufassal defterin özetidir. Sivas (s. 1-24), Tokat (s. 25-43) livalarından başka Amasya, Canik, Karahisar-ı Şarki ve Kırşehri'ne ilişkin timar kayıtlarının icmalinin bulunduğu defterde Zile zeametleri ve timarları 44-53, Hüseyinabad timarları ise 56-60. sayfalar arasında kaydedilmiştir.

1.1.i.ii.iv.BOA TD 98

Mukaddime kısmından anlaşıldığı kadarıyla Sultan I. Selim (Yavuz) dönemine ait bir mücmel defterdir. Defterde mukaddimeden önce timarlarla ilgili bazı sorunları içeren ve bunlara çözüm getiren bir giriş yazısı da mevcuttur. Mukaddimeden anlaşıldığı üzere defter *İbrahim* adında biri tarafından kaleme alınmış; 926/1520 tarihinde tamamlanmıştır. Defterin 3-64. sayfaları Sivas livasını kapsamakta; mir-i miran hasları, zeametler, timarlar ve kale görevlileri ile bunlara ait gelirleri içermektedir. 65-114. sayfalar Tokat livasının zeametlerini, timarlarını ve kalelerini listelemektedir. Zile kazasının zeamet ve timarları 115-164. sayfalar arasındadır. Zile'den sonra sırasıyla Turhal (s. 147-158), Sonisa (s. 159-178), Niksar (s. 179-193), Artukabad (s. 195-196) kazaları ile Kırşehir livası (s. 197-210) kayıtları sıralanmaktadır.

Bu defterden Zile'deki zeamet ve timar sahiplerini; Ağcakale (s. 115-143) ve Karahisar-ı Behramşah (s. 145) kalelerinin personelini, Dulkadirlilerden Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Hüseyinabad ile bu nahiyeye bağlı Kavurgalu mezralarındaki (s. 144-145) ve Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeki Bubak mezralar topluluğundaki timar gelirlerini izlemek mümkündür.

1.1.i.ii.v.BOA TD 387

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Defter-i Hakani dizisinin III. Seri kitabı olarak 387 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri(937/1530)'nin ikinci cildinde bu defterin tıpkıbasımını bulmak mümkündür. Defter, Rum vilayetinin bütününü ele alan kapsamlı bir çalışma olmak dışında I. Selim (Yavuz) döneminde yapılan 79 numaralı mufassal tahririn de geniş bir özetini içermektedir. Defter, yalnız timar sahiplerinin ve gelirlerinin izlenebildiği diğer defterlerden farklı olarak araştırmaya konu olan Zile kazasına bağlı yerleşim yerlerindeki hane sayılarını, vakıfları, dini kuruluşları, muaf zümreleri ve divani-malikane gelirleri ayrı ayrı vermesi bakımından oldukça önemlidir. Bütün bunlara ek olarak, Zile'nin mahalleleri ile nahiyelerinin gelir kalemlerinin de başlıklar altında düzenli bir biçimde verilmesiyle de önceki icmallere göre oldukça derli topludur. Zile ile ilgili kayıtlar defterin 456-474. sayfaları arasındadır. Defter, 456. sayfa Zile mahallelerindeki nüfusu, Zile merkez hasılını, Zile merkez vakıflarını, Zile'den padişah haslarına giden rakamı verdikten sonra, 457. sayfada timarları göstermeye başlar. Zile merkez köylerine ait timar kayıtları 458'de son bulmaktadır. Zile'den sonra sırasıyla Halka-i Hass (s. 458-459), Yenimüslüman (s. 460), Meşhedabad (s. 460-462), Acacı ve Özikavağı (s. 462-463), Kuştaş (s. 464), Karahisar-ı Behramşah (s. 465-467), Kızılkünbed (s. 467-468) ve Hüseyinabad (s. 468-473) timar

kayıtları ile devam etmektedir. 474. sayfa ise Zile kazasının genel bir yekununu ele almakta; nüfus ve hasılla ilgili toplamları gözler önüne sermektedir.

1.1.i.ii.vi.BOA TD 339

Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle 961/1554 tarihinde Rum eyaletinin bir tahririnin *Atayi bin Celal* eminliğinde ve *Yar Ahmed* diye birinin kâtipliğinde tamamlandığı bilinmektedir. Bununla birlikte, defterin Tokat ve Sivas'la ilgili kısımları elde mevcutken Zile ile ilgili kısım ise kayıptır.

339 numaralı defter, mufassalının elde bulunmadığı 1554 tarihli tahririn en azından özet verilerini içermekle çalışmada önemli bir boşluğu dolduracak niteliktedir. Defter, 2-3. sayfalarında Rum vilayeti mir-i miranı haslarını gösteren kısımla başlamaktadır. 3-4. sayfalarda Sivas zeameti ile ilgili veriler dikkat çekmiştir. 59-115. sayfalarda Tokat timar sahipleri ve gelirleri zikredilmiştir. 116-127 Niksar, 128-146 Sonisa, 147-157. sayfalar Turhal-Mecidözü timarlarına ayrılmıştır. Zile'ye ait kayıtlar, defterin 157-190. sayfaları arasındadır. Zile'yi 190-200. sayfalar arasında Artukabad izlemektedir. Rum vilayetindeki kaleler defterin sonunda topluca değerlendirilmiştir. Zile'de yer alan Karahisar-ı Behramşah Kalesi defterin 230. sayfasında ele alınmıştır. Bu defterden Zile'nin mir-i miran hassına katkısını (s. 2), Zile'nin diğer kazalara olan timar katkısını (s. 4-219) ve Zile timarlarını (s. 157-189) içeren önemli verilere ulaşılabilmektedir.

1.1.ii.Tapu Kadastro Arşivi (TKA) Tahrir Defterleri

Anakara'daki Tapu Kadastro Arşivi'nde Zile bölgesine ait biri mufassal, ikisi mücmel, biri Yörükan ve biri de vakıf olmak üzere toplam beş defter mevcuttur.

1.1.ii.i Mufassal Defterler

1.1.ii.i.i.TKA TD 12:

Kuyud-ı Kadime başka bir deyişle Tapu Kadastro Arşivi'nde Zile ve çevresini içeren kayıtların yer aldığı bu defter aynı zamanda çalışmaya konu olan Zile kazası ile ilgili son mufassal defterdir. Defter aslında bir serinin devamı gibidir. Şöyle ki defterin girişinde bir mukaddime yer almamaktadır. Daha önce yapılan çalışmalar bu defterin Tokat ve Sivas livasına ait Tapu Kadastro arşivindeki 14 numaralı defterin devamı olduğunu ortaya koymaktadır. Öte taraftan, Rum Vilayeti'ne ait 10 numaralı defterin ise öncesindeki defterdir. Bu yönüyle Tokat ve Sivas Livası'na ait 14 numaralı mufassal 1. cilt, 12 numaralı mufassal 2. cilt ve 10 numaralı mufassal ise 3. cilt olarak isimlendirilmiştir. Birinci cilt toplam 298 varak, son cilt ise 211 varaktır. Birinci cildin ilk kısmındaki mukaddimeden anlaşıldığı kadarıyla tahrir işi Trabzon Sancak Beyi *Ömer Bey* tarafından yürütülmüştür. Tahrir kâtibi *Hızır* diye biridir. Mukaddime, Rum vilayetinde toprağın tasarruf şekline dair önemli ipuçları vermektedir. Hem bu mukaddime hem de yöredeki yapıyı izah eden kanunnameye Ahmet Şimşirgil'in çalışmasında yer verilmiştir (Şimşirgil, 1990: 5-6 vd.).

Yukarıda belirtilen serinin 2. cildini oluşturan 12 numaralı defterin ebadı 20x52'dir. Tamamı 247 varaktan oluşmaktadır. Başlangıç tarihi 982/1574 senesidir. Bu açıdan yaklaşıldığında defterin 1576 senesinde yani Sultan III. Murat döneminde tamamlandığı öne sürülebilir. Defter yöreye özgü son tahrir defteri olduğundan, sonradan yapılan bazı düzenlemeleri içeren toplam 38 adet ek belge de defter içerisine eklenmiş durumdadır. Defterin varak usulü numaralandırmasında, ilk sayfası 1b ile başlamakta ve geniş bir fihriste yer vermektedir. Bu fihrist defterde yer alan kazaların ve bu kazalara ait karye, mezra ve diğer bazı cihetlerin dökümünü içermektedir. Bu döküm aynı zamanda defter içerisinde ayrıntılı dökümü yapılan hasılların da sonuç

rakamlarını içeren bir durum arz etmektedir. Bu yönüyle girişteki bu fihrist bir bakıma defterin genelinin bir icmalini de ihtiva etmektedir. Fihrist bu cihetlerin varak numarası değil de defterin içerisinde de görüleceği haliyle her birine ait verilmiş numaraları içermektedir. Fihrist sırasıyla Sonisa, Turhal, Mecidözü, Zile, Hüseyinabad, Artukabad, kazalarını içermektedir. Burada dikkat çekici bir nokta fihristte ve defterin içerisinde 1519'da Zile'ye bağlı bir nahiye olan Hüseyinabad'ın kaza olarak anılmasıdır. Söz konusu geniş fihrist 6b numaralı sayfa ile son bulmaktadır.

Defterin fihristten sonra başlayan kısmında Sonisa kazası 89b numaralı sayfaya kadar devam etmektedir. Defterin 90b-107a sayfaları arasında Turhal, 107b-125b sayfaları arasında Mecidözü kazalarına ilişkin veriler bulunmaktadır. Zile ile ilgili bölüm 126b'den başlamaktadır. 126b-131b arasında Zile kaza merkezine ait verilerin dökümü varken yine 131b'de Zile merkeze bağlı köylerin verilerine başlanmıştır. 131b-144a sayfaları arası Zile köylerinin bulunduğu kısımdır. Ayrıca 144a'da Zile merkez hâsıllarıyla ilgili toplu ancak oldukça özet bir döküm de bulunmaktadır. Sonrasında Zile'ye bağlı nahiyeler ve bu nahiyelere bağlı köyler sıralanmıştır. Defterde sırasıyla Meşhedabad 144b-151b, Yenimüslüman 152b-156b, Özikavağı 157a-161b, Halka-i Hass 162a-166b, Acacı 167a-171b, Kuştaş 172a-175b, Kızılkünbed 176a-181b, Karahisar-ı Behramşah 182a-189b sayfaları aralıklarında yer almıştır. Hüseyinabad ise ayrı bir kaza olarak mahalleleri ve alt nahiyeleri olmaksızın 190b-210a sayfaları arasında yer almıştır. Bütün bunlara ek olarak, çeşitli varakların arasında Zile'ye ve nahiyelerine ait çok sayıda ek belgeye de rastlanmaktadır. Bu belgeler XIX. yüzyıl ortalarına kadar defterin kullanıldığını ve defter üzerinde işlemler yapıldığını kanıtlamaktadır. Bunların tamamı, kimi birbirinin devamı yazışmalardan oluşmak üzere, 19 varak olup Zile'nin çok daha ileriki dönemlerine ışık tutan pazar gününün yerinin

değiştirilmesinden Behramşah'ın Yozgat'a bağlanmasına dair geniş bir yelpazeye sahip konuları içermektedir. Defter, içerisine sonradan konulan eklerle bölgede timar topraklarının hassa verilmesine dair önemli ipuçları da bulundurmaktadır.

Defterin 211b sayfası Artukabad kazasının başladığı sayfadır. 240a şeklinde numaralanan son sayfa hem defterin hem de Artukabad kazasının sona erdiği sayfadır.

1.1.ii.ii. Mücmel Defterler

1.1.ii.ii.i.TKA TD 238

164 varaktan oluşan bu defter 982/1574 tarihlidir. Bu defterdeki verilerin, aşağıda özelliklerini verdiğimiz 261 numaralı mücmel defterdeki verilerle büyük ölçüde benzerlik arz ettiği söylenebilir. Adeta ikincisi bir öncekinin daha temiz bir nüshası gibidir. Timar sahiplerinin nahiye nahiye gösterildiği düzenli bir defterdir. Ancak defterin kısmen tahrip olması bilhassa sayfa altlarında yer alan timarların okunmasını oldukça güçleştirmiş, bununla birlikte, bu eksikler 262 numaralı defterle karşılaştırmalar yapılmak suretiyle giderilebilmiştir. Defterde araştırma sahasına dahil olan Hüseyinabad (81a-85b), Zile (91a-93a), Acacı (94a-95a), Yenimüslüman (95b-96a), Meşhedabad (97a-99a), Halka-i Hass (100a-101b), Kızılkünbed (102b-104a), Özikavağı (105a-105b), Kuştaş (106b-107a), Karahisar-ı Behramşah (108a-109b) sayfaları arasındadır. Defter Sivas, Tokat, Turhal, Sonisa, Niksar ve Budaközü'ne ait timarları da içermektedir.

1.1.ii.ii.ii.TKA TD 261

113 varaktan oluşan bu icmal defter 983/1575 tarihli olup bir önceki defterin verilerini büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Daha açık, anlaşılır ve net bir yazıya sahip olmasının yanında, belki de yörenin son icmali olması açısından timarların gelecekte el değiştirme durumlarını ve bu durumlara yol açan etkenleri izah eden bir

formata da sahiptir. Bilhassa çalışmamızın dışında kalan, timar sisteminin bozulmasını açıklayan çok sayıda örnek belge içermektedir. Sultan III. Murad'ın tuğrasını da içeren bu defter aslında Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan TD 254 numaralı 57 varaktan oluşan icmal defterin ikinci cildi olmalıdır. Defterde araştırma sahamız içerisinde yer alan Hüseyinabad (s. 10b-18b), Zile (s. 25a-28b), Acacı (s. 29a-31a), Yenimüslüman (s. 31b-33a), Meşhedabad (s. 34a-37a), Halka-i Hass (s. 37b-40b), Kızılkünbed (s. 41a-43b), Özikavağı (s. 44b-46a), Kuştaş (s. 46b-47b), Karahisar-ı Behramşah (s. 48a-50a) timar kayıtları yer almaktadır.

1.1.ii.ii.iii.TKA TD 254

1574 senesinde Rum eyaletindeki kalelerin mustahfızlarını ve onların timarlarını içeren bir defterdir. Tamamı 58 sayfadır. Defterde sırasıyla Sivas (s. 1-30), Amasya (s. 31-42), Çorum (s. 42-50) ve Canik (s. 51-58) livalarındaki kaleler ve kale görevlilerinin sahip olduğu timarlar verilmiştir. Zile, Sivas livasının son sayfalarında kendisine yer bulmuştur. Defterde Zile kazasındaki timarlar arasında Zile (s. 28b-29a), Karahisar-ı Behramşah (s. 27a-28a) ve Ağcakale (s. 30b) kaleleri personeline yer verilmiştir. Bu defterin en önemli yanı, incelediğimiz dönemde Zile Kalesi ve personeline ilişkin eldeki derli toplu tek kayıt olmasıdır. Bu defter büyük ölçüde 261 numaralı defteri tamamlayan bir icmal olmalıdır.

1.1.ii.iii. Evkaf Defterleri

1.1.ii.iii.i.TKA TD 583

Rum eyaletine ait eldeki tek vakıf defteridir. Baş tarafında Sultan III. Murad'ın tuğrasının bulunduğu defter 982/1574 tarihlidir. Defterde Sivas, Tokat, Zile, Niksar, Hüseyinabad, Taşabad, Turhal, Mecidözü, Artukabad, Amasya, Havza, Osmancık, İskilib, Çorum ve Bafra kazalarına ilişkin vakıf kayıtlarını bulmak mümkündür.

Defterin Zile ile ilgili kısmı 45-51. varaklar arasındadır. Defterin Zile kısmı 45a-50a, Hüseyinabad'la ilgili kısmı 50b-51a sayfaları arasındadır. Bu sayfalarda söz konusu dönemde Zile ve Hüseyinabad kazalarında faal halde olan vakıfların gelir kaynakları ve görevlileri ayrıntılı olarak belirtilmiştir

1.1.ii.iv. Yörükan Defterleri

1.1.ii.iv.i.TKA TD 16

Yöreye ilişkin tek Yörük defteri olup 983/1575 tarihlidir. Tamamı 173 varaktır. Yörede yaşayan Etrak-ı Yörükan-ı Büzürk'ü (Uluyörükler) bölükler, cemaatler ve alt başlıklarda değerlendiren defter, Yörüklerin hane sayıları ve vergi yükümlülüklerini de içermektedir. Bu deftere özellikle Zile ve ona bağlı yerleşim birimlerinde yaşayan cemaatler konusunda yer yer başvurulmuştur.

1.2. İSLAM HÂKİMİYETİNE KADAR ZİLE

Zile[3], tarihi seyir içerisinde Türk hâkimiyetine girinceye kadar sırasıyla *Hitit,*

[3] Zile geçmişten günümüze *Anziliya, Zelid, Zela, Gazala, Silay* ve *Karkariye* gibi adlar almıştır. Bunlardan Zelitis'in Persler döneminde Zile'yi de içine alan bir bölge olduğu öne sürülmektedir. Bu konudaki tartışma için Bk. Bekir Altındal, *Zela'dan Zile'ye Tarihi Yolculuk*, İstanbul 2011, s. 45. Zile, Hitit metinlerinde Anziliya olarak geçmektedir. Hititlere ait Anadolu'daki yolları tarif eden bir metinde birçok yolun kesiştiği bir noktada Anziliye yer adının geçtiği görülmektedir. Remzi Kuzuoğlu burasının günümüzdeki Zile'yi tanımladığını öne sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Remzi Kuzuoğlu, *Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 16-17. Yörenin Eskiçağı'na ait arkeolojik araştırmaları da bulunan Sedat Alp, birçok yazısında Zela/Zile isminin Hititlere dayandığını vurgulamaktadır. Örnek olarak bk. Sedat Alp, "Hititler Türk müdür, Değil midir?", *Türkler*, cilt:1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 432-434. Ayrıca, Ahmet A. Tırpan'ın açıklamalarına göre, Hitit kökenli bu isim zaman içerisinde kentin yeni hâkimleri tarafından kendi dillerine uyarlanarak Ziealas, Zelas ve Zileas gibi formlarda varlığını bir şekilde sürdürmüştür. Bk. Ahmet A. Tırpan vd., "Anahita'nın Kutsal Kenti Zile", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011) Bildirileri Kitabı*, Zile Belediyesi Yayını, İzmir 2012, s. 394. Zile adıyla ilgili farklı bir yorum da Charles Textier tarafından yapılmıştır. Textier'e göre, Bitinya krallarından Nicomede'nin oğlu *Zielas* bu bölgeye hâkim olmuş ve Pont memleketindeki bölge adını bundan almıştı. Bk. Charles Textier, *Küçük Asya,* cilt: 3, çev. Ali Suat, İstanbul 2002, s. 163, 168 ve 169. Bilge Umar *Zile* ya da *Zela* kelimesini *Luwice'ye* dayandırma çabasında olmuş; "kutsal yol" ya da "geçit" anlamında Sila yani S(wa)-ila (Luwi dili) kelimesinden türemiş olabileceğine dikkat çekmiştir. Bk. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 2. Baskı, İnkılab Kitabevi Yayınları, İstanbul 1993, s. 894. Arif Kılıç Zile Kalesinin Roma kumandanlarından *Sula* tarafından yapıldığını öne sürüp ismi bu kumandana atfetmiştir. Bk. Arif Kılıç, "Zile Tarihi", *Çağıltı Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2, Zile Kültür Derneği Yayını, Zile Mayıs 1961, s. 17. Amasya tarihinde, "Zile'yi Turanî kökenli kavimlerden olan Togayitlerin kurdukları ve buraya *muhterem* anlamında *Sılay* adını verdikleri" yazılıdır. Bk. Abdizade Hüzeyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, cilt: 2, İstanbul 1327-1330, s. 120. Bu şehre, Togayit hükümdarlarından Harkar Han'ın adına izafeten Harkariye denildiği, bunun daha sonra Kırkıriye (Gırgıriye) formuna döndüğü de ifade

Gaşka, Frig, Kimmer, İskit, Asur, Med, Pers, Büyük İskender, Pontus, Roma ve en son *Bizans* egemenliğinde kalmıştır. Şehirdeki en eski buluntular, şehrin 20 km. güneyinde bulunan *Maşathöyük*'te çıkarılmıştır. MÖ 2000 yılına kadar geriye giden Hitit metinlerinin ele geçtiği *Maşathöyük*[4] hem Zile hem de Yukarı Yeşilırmak tarihinin aydınlatılmasına önemli katkılar sağlamıştır. O tarihlerde Hititlerin önemli bir eyalet merkezi olan ve *Tapigga* olarak anılan *Maşat'a* bağlı yerler arasında gösterilen *Anziliya* günümüzdeki Zile'dir (Adatepe, 1988:6, 78). *Tapigga*, Hititler zamanında kurulan müstahkem kale ve sınır karakolları ağının önemli bir parçasıydı (Başol, 2006: 97-98). *Maşathöyük*, incelediğimiz dönemde *Zile* ve *Hüseyinabad* nahiyelerinden sonra *Zile'nin* tarımsal üretim ve hâsılat konusunda üçüncü nahiyesi olan Meşhedabad'ın bulunduğu yerdeydi. Öte taraftan Hititlerin önemli merkezlerinden *Hattuşa*'ya oldukça yakın konumda XV ve XVI. yüzyıllarda şimdiki *Çorum ili Alaca ilçesi* sınırlarını kapsar bir biçimde *Hüseyinabad* nahiyesi vardı. Adeta inceleyeceğimiz sahanın siyasi ve idari sınırları Hititler dönemindeki idari yapılanmanın dahi izlerini taşır mahiyetteydi.

Tapigga Hititlerin *Gaşkalar*la yaptığı mücadelede önemli savunma

---

edilmektedir. Danişmendname'de de şehrin adı Gırgıriye (Karkariye) olarak geçmektedir. Bk. *Danişmedname*, yayına hazırlayan: Necati Demir, Niksar Belediyesi Kültür Yayını, Niksar 1999, s. 106 vd. Zile adı ile ilgili tartışmalara seyahatnamesinde Evliya Çelebi de katılmış ve ismin *zeyli* kelimesinden türediğini öne sürmüştür. Seyahatnamede belirtildiğine göre, burada çok güzel halı ve kilimler dokunmaktaydı. Bu nedenle şehir adını *zeyli*/*zili* adı verilen dokumalardan almaktaydı. Bk. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, cilt: 3, İkdam Matbaası, Dersaadet 1314, s. 238. Bizans-İslam mücadelelerinde buraya *Gazele* adı verildiği de öne sürülmektedir. Bk. Mustafa Şahin, "İlk ve Orta Çağlarda Zile", *History Studies*, 5/3, Mayıs 2013, s. 209. Ayrıca bk. M. Münir Atalar, "Zile'nin Tarihçesi", *Tarih Boyunca Karadeniz Sempozyumu Bildirileri (13-17 Ekim 1986) Kitabı*, Samsun 1988, s. 286-290. İncelediğimiz defterlerden 2 numaralı Tapu Tahrir defterinde ise şehir *Zili* şeklinde yazılmış olup diğer defterlerde açık bir şekilde Zile adına rastlanmaktadır.

[4] Zile ve çevresi 1890 yılından hemen sonra D. G. Hogart ve J.A.R. Munro'nun yollar üzerine başlattıkları çalışmalardan sonra birçok araştırmacının dikkatini çekmeye başlamış; 1926 ve sonrasında Amerikan Doğu Cemiyeti adına H. H. Von der Osten bölgenin MÖ II. binyılı yerleşmelerini araştırmaya koyulmuştur. Cahit Öztelli'nin 1940'ların başında Maşathöyük'ün bulunduğu yerden bulup Dil Tarih Coğrafya Fakültesine yolladığı Hitit tableti ise 1945'te Maşathöyük'te kazı çalışmalarının başlamasına vesile olmuştur. Zile'nin eskiçağ tarihi araştırmaları hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Özsait ve Nesrin Özsait, "Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Zile", *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu (9-12 Ekim 2008) Bildirileri Kitabı*, Zile Belediyesi Kültür Yayını, İstanbul 2009, s. 228-236. Maşathöyük'teki kültür katmanlarıyla ilgili ayrıca bk. Mustafa S. Kolağasıoğlu, *Hitit Çağında Orta Karadeniz Bölgesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009, s. 28-32.

merkezlerinden biri haline gelmişti. *Gaşkalar*, gerek toprak yetmezliği gerekse de doyumluk gibi nedenlerden Hitit topraklarına saldırmaktaydı. Bu noktada, aynı zamanda merkezdeki Hitit kralına bağlı *Tapigga* ve Zile'nin *Gaşka* çarpışmalarında psikolojik bir sınır olarak yer aldığı ve buralar düştüğü takdirde *Gaşkalar*ın Hitit merkezine kadar saldırılarını genişletebildiği görülmektedir. Bu açıdan, MÖ XIV. yüzyıldan itibaren Tokat-Amasya hattı başta olmak üzere Zile'nin, *Hititler* ve *Gaşkalar* arasında güç dengesine göre, zaman zaman el değiştirdiği anlaşılmaktadır (Memiş, 2013: 243-250; Tırpan, 2012: 394).

Tapigga ve *Zile* MÖ birinci binde *Frigler*in egemenliği altına girmiştir[5]. Maşathöyük'te gün ışığına çıkarılan *Frigler*e ait çok sayıda tarihi malzeme bu bilgiyi teyit eder niteliktedir.

Kafkaslardan Anadolu'ya giren *Kimmerler*[6], MÖ 695'te Anadolu'da *Frig* egemenliğine son vermişlerdir. Söz konusu dönemde Zile'nin de *Kimmer* istilasına maruz kaldığı düşünülmektedir. Heredot'un anlattıklarına göre, *Kimmer* istilasından sonra Anadolu'ya yine Kafkasyalı bir kavim olan İskitler gelip Kimmerlerin ele geçirdiği kentlere yerleşmişlerdir. Bunun canlı göstergelerinden biri de MÖ ikinci binde *Zuliya* olarak anılan Çekerek nehrinin adının *Scylax*'a (İskit) dönüşmesidir (Tırpan vd., 2012: 394).

---

[5]Yaklaşık 100 sene süren Anadolu'daki Frig egemenliği sırasında Tokat, dolayısıyla Zile ilgili yeterli bilgi yoktur. Bununla birlikte, Maşathöyük, Zile Kalesi gibi yerlerde Friglere ait buluntuların ortaya çıkması Zile ve çevresinin de Frig egemenlik sahasında yer aldığına işaret etmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Nuriye Karayaka, *Eskiçağ Tarihinde Tokat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988, s. 58-60. Fatma Birecikli, arkeolojik buluntulara dayanarak, merkezi Eskişehir yakınlarında olan Friglerin sınırlarının güneyde Burdur çevresine, kuzeyde Zile Maşathöyük ve Samsun Akalan'a kadar genişlediğini belirtmektedir. Bk. Fatma Birecikli, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 4, sayı: 7 (Kış 2010), Ankara, s. 215-232.

[6] İskitlerin sıkıştırması ile bugünkü Gürcistan'dan Doğu Anadolu'ya, oradan da İç Anadolu'ya gelen Kimmerler, MÖ 695 civarında Frig Devleti'ni yıkarak bölgede bozkır-göçebe geleneklerini devam ettiren bir devlet kurmuşlardı. Bu sırada bir kısım Kimmer boyları da kuzeye çıkarak Karadeniz bölgesine yayılmaya başlamış, Karadeniz Ereğlisi'nden Trabzon'a kadar olan sahayı yaklaşık bir asır boyunca hâkimiyeti altında bulundurmuştur. Bk. İbrahim Tellioğlu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, 2/2, (Bahar 2007), s.655.

Asurlulara karşı isyan ederek bağımsızlığını elde eden *Medler*[7], *Kyaksares* (Keyhüsrev) yönetiminde MÖ 612'de *Asurluları* ortadan kaldırmıştır. *Keyhüsrev*, İskitlerin ileri gelenlerini bir şölende sarhoş ederek öldürtmüştür[8]. MÖ 590-585 yılları arasında *Medler* ve *Lidyalılar* arasında yapılan savaş MÖ 585'teki anlaşmayla son bulmuştur. Bu anlaşma ile Kızılırmak Lidya-Med sınırı olarak kabul edilmiş ve doğal olarak Zile, Med sınırları içerisinde kalmıştır.

Strabon, Zile kenti ve çevresini istila eden İskitlerin bir gece baskını sonucu Pers? (Med) generallerince yok edildiği bilgisini vermektedir. Strabon'un aktardıklarına göre *Persler? (Medler)* bu zaferin anısına Zile'de *Anaitis* adına bir tapınak yaptırmış; Zile halkı da bu zafer gününü her sene *Sakaia* adını verdikleri bir çeşit festivalle kutlamaya başlamışlardır. Yine, onun aktardıklarına göre, festivalde Zile'nin erkekleri İskit elbisesi giyerek dans etmekteydiler. Zile halkının İranlıların egemenliği sırasında İskitlerin gidişini bir festivalle kutlaması büyük ölçüde İskitlerin istilası sırasında yaşadıkları sıkıntı ve zorluklara tepkinin bir sonucu olsa gerektir (Karayaka, 1988: 62).

Persler, Medlerin İran merkezli egemenliğine son verdikten sonra giriştikleri

---

[7] İranlılarla ilgili ilk tarihi kayıtlara MÖ. IX. yüzyıla ait Asur kaynaklarından ulaşılmaktadır. Bu kayıtlara göre, Medler Hint-Avrupa kökenliydi ve İran coğrafyasında Urmiye gölünün güney-doğusuna yerleşmişlerdi. Zamanla güçlenen Medler Asurlulara karşı bir ittifak oluşturdular. Medler Astyages döneminde (MÖ 580-550) zayıfladılar ve tarih sahnesinden çekildiler. Medler ve İran'ın eski tarihi hakkında detaylı bilgi için bk. Esko Naksali, "İran (Tarih/Başlangıçtan Müslümanlar Tarafından Fethine Kadar)", *TDVİA*, cilt:22, İstanbul 2000, s. 394-395.

[8] İskitlerin (Saka), Anadolu'daki egemenliklerinin sadece 28 yıl devam ettiğini söyleyen Herodot, MÖ 626 yılında İranlıların Zile yakınlarında hileyle Sakaları imha ettiklerini belirtmektedir. Bk. Abdülhalik Bakır ve Ahmet Altıngök, "Klasik ve Çağdaş Kaynaklar Işığı Altında Turan-İran Kavramı ve Tarihsel Coğrafyası", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/2, Aralık 2011, İzmir, s. 361-422. Bu bilgiye göre, MÖ 626 senesinde Anadolu güçler dengesindeki önemli savaşlardan birine yine Zile'nin ev sahipliği yaptığı düşünülebilir. Bununla birlikte, Medlerin Lidyalıları yendiği tarihin MÖ 585 olduğu düşünülürse, MÖ 626-585 arasında bir tarihte Zile'nin Med egemenliğine girdiğinin söylenmesi daha doğru olacaktır. Zira 585'te yapılan bir anlaşmayla Kızılırmak Lidyalılar ile Medler arasında sınır kabul edilmişti. Bu sınır kavramı da Zile'nin Med egemenlik sahasında kaldığına işaret etmektedir. Bk. Tırpan vd., *aynı bildiri*, s. 395. Medlerin İskitleri Zile'de yenilgiye uğratmaları Çinlilerin Saka (İskit) ülkelerinin doğu bölgelerini işgal etmesini kolaylaştırmıştır. Bu durum, Medler ve Persler gibi İrani kavimlerin genelde Ön Asya'da, özelde ise Anadolu'da ve doğal olarak Zile'nin de bulunduğu yerlerde hâkim olmasına yol açmıştır. Bk. Mustafa Aksoy, "Destanlarda ve Tarihî Kaynaklarda Alp Er Tunga (Efrâsiyâb)", *Türkler*, cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 554-568.

hareket neticesinde MÖ 546 tarihinde Lidyalıların başkenti Sardes'i ele geçirip bu devlete son verdikten sonra Anadolu'nun hâkimi konumuna gelmişlerdi. Bu tarihlerde Zile'de de Pers hakimiyeti başlamıştır (Tırpan vd., 2012: 395). Persler, geniş imparatorluk topraklarını kendilerinin *khşatrapa*, Yunanların ise *satrapes*/*satrap* adını verdikleri valiler aracılığıyla yönetmekteydi. MÖ 522-486 arasında Perslere ait 20 satraplıktan altısı Anadolu topraklarında bulunuyordu (Karayaka, 1988: 65).

Tokat ve çevresi *Kapadokya Satraplığı*nın sınırları içerisinde yer almaktaydı. MÖ 360'da Kapadokya Satraplığı kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrıldığında, yöre *Kuzey Kapadokya Satraplığı*nın sınırları dâhilinde kalmıştır. MÖ 333-330 yılları arasında Büyük İskender'in Anadolu'da yaptığı üç savaş sonunda Pers Krallığı'nın ortadan kalkmasıyla Anadolu'da siyasi olarak Pers hâkimiyeti tamamen son bulmuş ve böylelikle Anadolu, Makedonya Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir (Emir, 2013: 7). Bununla birlikte, Güney Kapadokya bölgesini ele geçirip başına Eumenes'i getiren İskender, başında I. Ariarathes Ariwarat'ın (MÖ 330-322) bulunduğu Kuzey Kapadokya'ya dokunmamıştır. Bundan yararlanan Ariwarat kendisini kral ilan etmiş ve krallık merkezi olarak da *Gaziura* (Turhal) kentini belirlemişti. İskender'in ölümünden sonra imparatorluk naibi olan Perdikkas, bu bağımsız krallığın gelecekte büyük problemler doğuracağını düşündüğünden MÖ 322'de Kuzey Kapadokya'daki Ariwarat'ın devletine son vermiştir (Karayaka, 1988: 66-67). İskender'den sonra komutanları arasında yaşanan çatışmalar sırasında *I. Mithridates* (MÖ 302-266) *Amasya, Zile* ve *Turhal* yörelerini ele geçirince Zile'de Pontus egemenliği başlamıştır (Karayaka, 1988: 70). Küçük Asya'nın tamamını topraklarına katmak isteyen VI. Mithridates zamanında Roma İmparatorluğu ile savaşlar olmuştur. Tarihe *Mithridates Savaşları* olarak geçen bu savaşların üçüncüsünün bir halkası da Zile'de

gerçekleşmiştir. MÖ 67'deki bu savaşta VI. Mithridates Tirarus'a büyük kayıplar verdirmiştir.

Pontusluların önemli tapınak kentlerinden biri Tokat'taki Komana, diğeri ise Zile idi. Romalılar, *Mithridat Savaşları*nın ardından Pontus bölgesinde bir dizi idari yapılanmaya gitmiştir. Bu dönemde Pontus bölgesinde birçok şehrin adı değiştirilirken Zile'nin adı korunmuş; civar yerlerdeki birçok yerleşim birimi de Zile'ye bağlanarak Zile'nin idari sınırları genişletilmiştir (Oktan, 2008: 47-75).

Bu idari düzenlemelerin yapılmasından yaklaşık yirmi sene sonra Zile'de G. I. *Caesar* (Sezar) ile Pontus kralı *II. Pharnakes* arasında ünlü bir savaş meydana gelmiştir. O tarihlerde Mısır'da bulunan Sezar'ı Zile'ye getiren nedenlerin başında II. Pharnakes'in *Amisos'u* (Samsun) ele geçirmesinin payı büyüktür. İki hükümdar arasında MÖ 47'de yapılan savaşı Sezar dört saat gibi bir sürede kazanmış ve bu kısa süren zaferi Roma'daki senatoya yazdığı "*veni, vidi, vici*" (geldim, gördüm, yendim) kelimelerinden oluşan kısa bir mektupla duyurmuştur (Topdal, 2007: 68-69). Sezar, Zile'nin idaresini General *Calvinius'a* bırakmıştır. MÖ. 30 senesinde vassal Pontus kralı *Polemon*'un[9] krallığına dâhil edilen Zile, MS 64 yılında *Galatia Eyaleti*ne bağlanınca kesin olarak Roma egemenliğine girmiş oldu. İmparator *Vespesianus* döneminde Kapadokya, *Diocletianus* döneminde ise *Hellonopontos Eyaleti* sınırları içerisinde yer aldı (Karayaka, 1998:105).

Zile, Eskiçağ boyunca belirli açılardan öne çıkmaktadır. Anadolu'da hâkimiyet mücadelesi veren devletler ya da toplulukların çatışmalarında stratejik bir noktada yer almaktadır. *Hitit-Gaşka, İskit-Med, Pontus-Roma* arasında Zile'de meydana gelen

[9] Pontus Krallığı, MÖ 39-MS 69'dan sonra tekrar eski hanedan altında Roma'ya bağlı ikincil krallık olarak devam etmiştir. Bu dönemde bağımlı Pontus Kralları civardaki diğer bağımlı krallıkların hükümdarlığını da yapmışlardır. MS 62'de Roma İmparatoru Nero en son bağımlı Pontus kralı olan III. Polemon'un Pontus Krallığı'ndan feragat etmesini sağlamış ve Pontus Krallığı ortadan kalkmıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Pontus_Krallar (02.11.2013, 23:00).

savaşlar, savaşan tarafların Anadolu'ya hâkimiyetleri konusunda belirleyici mücadeleler olmuştur. Eskiçağ'da Zile, bu stratejik konumundan başka, üzerinden geçen yollarla da dikkati çekmektedir. Özellikle, Pontus hükümdarları Mithridatlar döneminde Samsun'u Kayseri'ye bağlayan ve ticari açıdan da büyük öneme sahip olan yol, Zile üzerinden geçmekteydi. Daha sonraki zamanlarda Sulusaray, Zile'nin bu özelliğini almış gözükse de Romalılar zamanında iki büyük savaşın burada gerçekleşmiş olması yolun eski zamanlardaki öneminin bir göstergesidir. Şüphesiz *Sulusaray* yol için en ideal güzergâhtı ancak büyük bir dinsel tapınağı içinde barındırması ve Pontus'un güney sınırında stratejik bir konumda olması bütün dezavantajlarına rağmen Zile'yi yollar üzerinde önemli bir kavşak haline getirdi. Zile'den geçen bu yol aynı zamanda Amisos'u Kilikya'ya bağlayan bir yol olarak düşünülmelidir (Munro, 1901:52-66). Tavium'dan (Nefesköy) Komana'ya (Gümenek) giden yol üzerinde de Zile önemli bir konumdaydı (Alkan, 2004: 13-14). Zile'yi eskiçağın Anadolu'da önemli merkezlerinden biri haline getiren bir diğer özelliği ise Medler ve Perslerden itibaren Anaitis[10] mezhebini temsil eden bir merkez niteliğini taşımasıdır. Yine, kendilerini Perslerin devamı sayan Pontuslular zamanında Zile'nin otonom bir tapınak devletine[11] dönüştüğü görülmektedir. Buna ek olarak Medler ve Perslerden itibaren bölgeden Sakaların çıkarılması adına düzenlenen festivaller, bölgede Türk-İslam egemenliğinin başlamasından sonra her sene Kasım ayının ilk haftasında *deri*[12] adıyla bir panayıra dönüştürülerek sürdürülmüştür. XIX. yüzyıl gezginlerinden *Mordthmann*, Sakaia adıyla

[10] Anaitis ya da Anahita Anadolu'da Lidya, Kapadokya ve Pontus gibi yerlerde tapınım gören Pers kökenli bir tanrıçadır. Pontus bölgesinde Zile'de Anaitis'e adanmış bir tapınak vardı ve Strabon'a göre tapınak kalenin bulunduğu Semiramis tepesi üzerine kurulmuştu. Emine Karayaka, *aynı tez*, s. 121.

[11] Tokat Komana'daki Ma, Zile'deki Anaitis tapınak devletleri ile ilgili Emine Sökmen tarafından hazırlanmış bir doktora çalışması bulunmaktadır. Bu devletlerin işleyişi ve durumu ile ilgili bk. Emine Sökmen, *'Temple States' of Pontus: Comana Pontica and Zela*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

[12] Zile panayırı üzerine bir daha geniş bilgi için bk. Nurhan Girgeç, *Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

bilinen bu festivalin Zile'de hala kutlandığına ve Hintli tüccarların bile bu festivale katılmak için burada bulunduğuna şahit olduğunu belirtmişti. Aynı yüzyılda bölgeye gelen bir diğer gezgin *Saint Martin* de festivale elli binden fazla kişinin katıldığına işaret etmişti (Karayaka, 1988:104).

1.3.ZİLE'NİN İSLAM ve TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

MS III. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun Anadolu toprakları Sasanilerin saldırılarına maruz kaldı. Sasaniler Romalılarla yaptıkları mücadelelerde çoğu kez galip geldi ve Kapadokya bölgesine kadar gelmeyi başardı[13].

Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasıyla (Ostrogorsky, 1999: 49-50) Zile, Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır. Bizans döneminde Anadolu, *thema*[14] adı verilen askeri bölgelere ayrılmıştır. Themaların başında *strategos* adı verilen ve askeri-sivil idareyi temsil eden geniş yetkili generaller bulunmaktaydı. Zile, *Armeniakon theması*[15] sınırları içerisindeydi (Özcan, 2005: 86).

Bizans İmparatorluğu, VII. yüzyılın ortalarına doğru Suriye ve Anadolu hâkimiyetini tehdit eden yeni bir siyasî rakiple karşılaştı. Bu siyasî rakip, Arap yarımadasında yayılmaya başlayan yeni bir dinle, İslamiyet'le müthiş bir hamle gücü

[13]MS 235-284 yılları arası Roma İmparatorluğu açısından "Üçüncü Yüzyıl Krizi" olarak tanımlanmaktadır. Batıdaki sorunların dışında, bu dönem Roma'yı uğraştıran meselelerin en önemlisi İran'la yaşanan gerilimdi. Sasani İmparatorluğu kurulduğu 3. yüzyılın ilk yarısından 7. yüzyılın ortalarına kadar Doğu Anadolu'da önce Roma, ardından Bizans imparatorlukları için ciddi tehdit oluşturdu. Köklerini Perslere dayandıran ve kendilerinden önceki Partların mirasına da sahip çıkan Sasanilerin 3. yüzyıl içerisinde Romalılara karşı Anadolu içerisine gerçekleştirdikleri saldırıların arkasında yatan nedenlerden birinin de Anadolu'nun ortalarında yer alan ateş tapınaklarının restore edilmesi ve tapınakların dinsel örgütlenmesinin gözden geçirilmesi olduğu bilinmektedir. Bk. Turhan Kaçar, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, MS. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı: 47 (2008), İstanbul 2009, s. 1-22. Bu tapınaklardan birinin de Zile'deki Anaitis tapınağı olduğunu biliyoruz. Ancak çatışmaların daha çok Doğu Anadolu ve Mezopotamya'da olması; Erzincan'a kadar yayılması ve 626'da Sasanilerin Bizans merkezini kuşatmasına rağmen Zile'de tekrar bir egemenlik kurup kuramadıklarını tam olarak ortaya koymak mümkün değildir.

[14] Thema kavramının ortaya çıkması, Bizans'taki uygulaması ve Osmanlı timar sistemi ile karşılaştırması hakkında bk. Yücel Öztürk, "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı ile Mukayesesi", *OTAM*, 31, Bahar 2012, Ankara, s. 157-208.

[15]Bizans dönemi Armeniakon themasını Kızılırmak-Delice ve Yeşilırmak-Kelkit havzaları ile Kapadokya vadisindeki Kayseri, Sivas, Tokat, Çorum, Amasya, Zile, Artukabâd, Kazabâd, Niksar ve Koyulhisar kentleri oluşturmaktaydı. Bk. Koray Özcan, "Ortaçağ'da Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış: Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri", *Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3/1(2005), s. 73-99.

kazanan Müslüman Araplardı. Bizanslılar, bu yeni din ve siyasî rakipten Hz. Muhammed'in 628-629 tarihinde *İmparator Heraklius*'a (ö. 641) gönderdiği mektupla haberdar olmuşlardır (Göksoy, 2000: 125-127). Ne var ki bu mektubu ciddiye almadıkları gibi, Hz. Peygamber tarafından aynı sene içerisinde *Şam* yakınlarındaki *Busra* (şimdiki Havran) valisine gönderilen elçileri de öldürmüşlerdi (Hamidullah, 1980: 329-330; Ünalan ve Öztürk, 2007: 17). Bu olayın ardından yapılan *Mûte Savaşı*, Suriye ve Anadolu'da uzun yıllar devam edecek Bizans-İslam mücadelesinin başlangıcını teşkil etmişti (Algül, 2006: 385-387). 630 senesinde gerçekleşen ve Hz. Peygamber'in son gazvesi olan *Tebük Seferi*'nden sonra ise Arap Yarımadası'nın kuzeyinden başlayarak Anadolu (Küçük Asya) içlerine kadar uzanacak olan İslam fütuhatı başlamıştı (Yiğit, 2011: 228-230).

Dört Halife Döneminde devam eden harekât, Emevîler döneminde hız kazandı ve Emevî halifesi *Velid bin Abdulmelik* (696-715) döneminde, halifenin kardeşi *Mesleme bin Abdülmelik* kumandasındaki İslam ordusu, on sene kadar devam eden harekât neticesinde Amasya'ya kadar ilerledi (Apak, 2009: 95-212). Kaynaklarda açıkça belirtilmese de Zile ve yöresi de 712 senesinde meydana gelen bu harekât neticesinde İslam savaşçılarıyla tanışmış olmalıdır. *Hişâm bin Abdulmelik* döneminde (724-743) hemen her sene yaz aylarında bir Anadolu seferi düzenlenmiş ve bu seferler esnasında İslam orduları *Sivas, Kayseri, Darende, Amasya* ve *Tokat* civarlarında görülmüşlerdir. Ancak bu ilk fetih hareketleri her ne kadar zaman zaman İstanbul'u dahi tehdit edecek kadar ilerlemiş olsalar da esasen birer *akın* olmaktan ileri gidememiş; Anadolu'nun içlerinde fethedilen yerlerin hemen hepsinde olduğu gibi Zile ve civarında da Emevî hâkimiyeti kalıcı olmamıştır.

VIII. yüzyılın ortalarına doğru Emevî Devleti'nde meydana gelen karışıklıklar

sebebiyle yalnız Anadolu fütuhatı değil hemen bütün fütuhat hareketi durmuş; Emevî Devleti'ni sarsan gelişmelerin ardından Abbâsî Devleti kurulmuştur[16].

Abbâsîler döneminde de Anadolu üzerine akınlar devam etmiştir. Abbâsî halifesi *Mansur* döneminde (754-775) İslam orduları *Malatya*'yı ele geçirmiştir. Mehdî döneminde de (775-785) İslam ordularının *Üsküdar*'a kadar ilerlediği bir sefer düzenlenmiştir. *Harun Reşîd* döneminde (786-809) ise ilk İslam fetihlerinden itibaren ortaya çıkan Bizans sınırı, *avasım* veya *sugur* bölgesi yeniden düzenlenerek müstakil bir idarî bölge haline getirilmiştir (Bahadır, 2009: 163-178). Antakya mıntıkasından güney-batıda *Asi nehri*, güney-doğuda *Halep* ve *Menbiç*'e ve bunun kuzeyinde Bizans hududuna kadar uzanan bu avâsım ve sugur bölgesine başta Türkler olmak üzere savaşçı gaziler yerleştirilmiş ve böylece Anadolu akınları daha etkili hale gelmiştir. Özellikle *Me'mûn* (813-833) ve *Mu'tasım* (833-842) döneminde yapılan askerî harekâtlar neticesinde Abbâsî orduları Ankara'yı geçip *Eskişehir* bölgesine kadar ilerlemiştir. 838 senesinde yapılan sefer esnasında, *Amûriyye*'ye doğru ilerleyen meşhur Türk kumandanı *Afşin*'i (ö. 841) durdurmak isteyen Bizans İmparatoru *Teofilos*, bugünkü *Tokat Kazova*'da yapılan savaşta İslam ordusu tarafından mağlup edilmiştir[17]. Ancak Abbâsîler devrinde de İslam orduları tarafından Anadolu'da ele geçirilen bölgelerde olduğu gibi *Tokat* ve *Zile*'de de kalıcı bir hâkimiyet söz konusu olmadı ve bölgede Emevî ve Abbâsî fütuhatından geriye, sadece birkaç eser ve rivayet kaldı. XV ve XVI. yüzyıla gelindiğinde Zile'de Arap etkisini gösteren yapılara rastlamak mümkün

[16] Emevilerin tarih sahnesinden çekilmesine neden olan Abbâsî İhtilâli, 746'da Horâsân'da başlamıştır. 750 yılında hilâfet makamını ele geçiren Abbâsîler, 1258 senesine kadar hilafet makamında kalmışlardır. Konu hakkında toplu bilgi için bk. Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilâli*, Ankara Okulu Yayını, Ankara 1999; K. V. Zetterstéen, "Abbasîler", *İA*, cilt: 1, 5. baskı, MEB Basımevi, İstanbul 1978; s. 18-22; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *TDVİA*, cilt: 1, İstanbul 1988, s. 31-48.

[17] Afşin hakkında toplu bilgi bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasîler Devrinde Türk Kumandanları el-Afşin Haydar b. Kâvûs", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4-5 (1974), s. 1-22; Aynı yazar, "Afşin", *TDVİA*, cilt: 1, İstanbul 1988, s. 441-442; W. Barthold, "Afşin", *İA*, cilt: 1, 5. baskı, MEB Basımevi, İstanbul 1978, s.146; Faruk Sümer, "Abbasîler Tarihinde Orta Asyalı Bir Prens Afşin", *Belleten*, LI/200 (1987), s. 651-666.

değildir. Bununla birlikte, bazı yer adlarında bu etkiyi kısmen hissetmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse, Özikavağı'nda *Araplar* adında bir köy[18], Meşhedabad'da *Aliarap* köyü[19] yöreye daha önceden Arapların gelmiş olabileceğinin bir işaretidir. Hüseyinabad ise Arap fetihleriyle daha yakından alakalı görünmektedir. Zira, Hüseyinabad nahiyesinin adı Battal Gazi'nin[20] babası *Hüseyin Gazi*'ye dayandırılmaktadır (Solmaz, 2013: 2 vd.). Öte taraftan bugün Zile ilçe merkezine oldukça yakın *Hüseyingazi* ismiyle bir tepenin bulunması da yöreye Türklerin gelmesinden önce yörede Müslüman Arap varlığı olabileceğini göstermektedir.

IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Abbâsî Devleti'nde baş gösteren iç meseleler, Anadolu içlerine doğru yapılan askerî harekâtı etkilemiştir. Her ne kadar bu dönemde de Bizans-İslam sınırı genel hatları ile muhafaza ediliyor, avâsım ve sugur bölgesindeki hareketlilik devam ediyorsa da Anadolu'nun iç bölgelerinin fethi ve bölgede kalıcı bir İslam hâkimiyetinin tesisi, *Selçuklular*ın bölgeye gelmesiyle başlamıştır. 1071 tarihinde meydana gelen *Malazgirt Savaşı* sonrasında imzalanan anlaşmanın ardından Bizans İmparatoru *Romen Diyojen* İstanbul'a hareket etmiş, ancak Tokat'a geldiği esnada yerine *Mihael Dukas*'ın geçirildiğini öğrenmişti. Romen Diyojen, yeni imparatorun emriyle Tokat kalesine hapsedilmiş, ardından gözlerine mil çekilmişti. Böylece Bizans-Selçuklu antlaşması da bozulmuştu (Turan, 1993: 34).

[18] BOA, Td 2, s. 302.
[19] BOA, Td 2, s. 282.
[20] Battal Gazi (ö. 740), Emevîler devrinde Anadolu'da Bizans'a karşı yapılan savaşlarda ün kazanmış, Müslümanlar ve bilhassa Türkler arasında büyük bir gazi-velî hüviyetiyle yüceltilip destan kahramanı yapılmış Müslüman emîrdir. Battal Gazi'nin muharebelerini anlatan kaynakların zikrettikleri bölge, şehir ve kasaba isimlerine bakıldığında onun başta Kayseri, Afyon ve Eskişehir yöresi olmak üzere, el-Cezîre (Güneydoğu Anadolu dâhil) ve Suriye bölgelerinde faaliyet gösterdiği görülür. Hiç şüphesiz bu coğrafya gerçek muharebelerin vuku bulduğu coğrafyanın aynı olmalıdır. Battalnâme başta olmak üzere Evliya Çelebi, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Müneccimbaşı gibi Türk kaynakları ise onu daha ziyade Malatya yöresinde savaşmış gösterirler ki (meselâ bk. Evliya Çelebi, *aynı eser,* cilt: IV, s. 11) bu tamamıyla Abbâsîler dönemi Bizans mücadelelerinin menkıbeleşmiş şekillerinin Battal Gazi'nin şahsiyeti etrafında toplanmasından ileri gelmiştir. Osmanlı kaynakları bunları tarihî vakalar olarak kabul etmişlerdir. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi", *TDVİA*, cilt: 2, İstanbul 1992, s. 204-205.

Bunun üzerine Alp Arslan, Anadolu'nun muhtelif bölgelerine Türk akınlarının başlatılmasını emretti. Alp Arslan'ın emrine göre "*fethedip ele geçirebildikleri her mülk; kendilerinin evlâd ve ahfâdına (torunlarına) ait olacak ve ondan başka hiç kimse o ülke üzerinde dahl ve tasarrufta bulunamayacaktı."* Bu fütûhât harekâtı esnasında *Kayseri*, *Zamantı*, *Sivas* ve *Develi* ile *Tokat*, *Niksar* ve *Amasya* bölgesine *Emîr Dânişmend* gönderildi[21]. *Dânişmend Gazi*[22], ilk önce Sivas'ı fethederek Dânişmendli hanedanının ilk çekirdeğini teşkil etti (1071). Daha sonra burayı bir merkez olarak kullanıp maiyetindeki emîrlerle *Amasya, Tokat Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi* ve *Çorum'u* da zapt ederek Anadolu'da kurulan ilk Türkmen beyliklerinden biri olan Dânişmendliler Beyliği'nin temellerini attı[23].

Tokat, Niksar ve Amasya bölgesinde yaşanan bu yeni gelişmelerin Zile'yi de kapsadığı muhakkaktır. Her ne kadar diğer kaynaklarda bilgiye rastlanmasa da *Dânişmendnâme*'de[24] Tokat'ın fethedilmesi münasebetiyle verilen bilgilerde *Karkariyye* yani Zile'nin, Tokat ve Turhal'dan sonra fethedildiği kaydedilmiştir. Aynı esere göre, bu dönemde Zile Kalesi Beyi *Emiran* diye biridir. Zile, Melik Gazi tarafından kuşatıldığında Kale Beyi Emiran, zenginleri kaleye almış ve şehri savunmak

---

[21] Reşidüdd-din Fazlullah, *Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk),* Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2014, s.84; Faruk Sümer, "Malazgirt Savaşı'na Katılan Türk Beyleri" *Selçuklu Araştırmaları Dergisi,* sayı: 4, Ankara 1973, s. 205; Sefer Solmaz, "Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sayı: 14, Konya 2002, s. 229-249.

[22] Dânişmend Gazi hakkında toplu bilgi için bk. Abdulkerim Özaydın, "Dânişmend Gazi", *TDVİA,* cilt: 8, İstanbul 1993, s.467-469.

[23] Kerîmüddin Mahmûd Aksarayî, *Müsâmeret ül-Ahbâr,* çeviren: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000, s.13, 20; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 67, 112 vd. Danişmendliler hakkında detaylı bilgi için bk. M. Halil Yınanç, "Danişmendliler", *İA*, cilt: III, İstanbul 1978, s.468-469; İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Rıdvan Nafiz Ergüer, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 16-20; Abdulkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *TDVİA,* cilt: 8, İstanbul 1993, s.469-474; Sefer Solmaz, "Danişmendliler", *Türkler*, cilt: 6, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 430-451.

[24] Dânişmendnâme hakkında bk. Şükrü Akkaya, "Kitab -ı Melik Danişmend Gazi: Dânişmendnâme", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı:8 (1950), s.131-144.

için tedbirlere başvurmuştur[25]. Kaleye giremeyen yoksullar ise çevreye dağılmıştır. Zile'ye yönelik Dânişmendli hücumu, ilk gün kale müdafileri tarafından püskürtülmüş, kaledekilerin yaptıkları bir gece baskını ile 100 kadar kişi şehit edilip birçok kişi esir alınmıştır. Bu esirlerin bir kısmı kale burcunda asılmıştır. Bunun üzerine Dânişmendliler Tokat'tan mancınıklar getirmiş ve hücum için ertesi sabahı beklemeye başlamışlardır. Ancak kaledekiler gece harekete geçerek mancınıkları kullanılamaz hale getirmişler; durumu gören Melik, kaleyi aldığında taşlarını denize dökeceğine dair ant içmiştir. Gaziler, ikinci günkü çatışmada bir saat içerisinde 500 kişiyi kılıçtan geçirmişlerdir. Zile Beyi Emiran ise, esirler arasında bulunan Melik Gazi'nin yakın arkadaşları Süleyman ve Eyyüb'ü asma tehdidinde bulunmuştur. Bu sırada (Hz. Muhammed tarafından?) *Biytir Aguş* isimli biri gelmiş, kalenin gizli yolunu onlara göstermekle görevlendirildiğini söylemiştir. Bu kişi gazilerin önüne geçerek gizli yollardan *Melik Gazi*'yi ve adamlarını kaleye sokmuştur. Dışarıdaki çatışmalarla oyalanan Zile'nin Hıristiyanlarından surlar içerisinde çok az kişi vardır ve Melik Dânişmend ve yanındakiler onları öldürmüştür. Melik, kaleyi kurtarmak için uğraşan Emiran'ı kale kapısında öldürmüştür. Diğer Hıristiyanları da kılıçtan geçirmiştir. Daha önce ant içtiği için kaleyi yıktırmış ve taşlarını yakındaki *Kaz Gölü*'ne taşıttırmıştır[26].

Esasen destanî mahiyette bir eser olan *Dânişmendnâme*'den, tarihî bir kaynak olarak ne ölçüde istifade edilebileceği meselesi tartışmalıdır. Zira eserin genel karakteri gereği verilen bilgilerin zaman zaman tarihî gerçeklikten uzaklaştığı dikkatten kaçmamaktadır. Buna rağmen, Zile'nin fethiyle ilgili olarak diğer kaynaklarda tesadüf

[25] Şehir idarecisinin kaleye yalnız zenginleri alması oldukça normaldir. Zira, Tuncer Baykara'nın tespitlerine göre, Bizans castraları (kale-kent), Malatya, İznik ve Diyarbakır kaleleri dışında çoğunlukla küçük ve dar alanlara inşa edilmiş olup; yörede yaşayanların tamamını içerisine alacak genişlikte değildi. Zile kalesi de küçük kalelerden biriydi. Bk. Tuncer Baykara, "Türkiye Selçukluları Döneminde Toplum ve Ekonomi", *Türkler*, cilt: 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 223-257.

[26] Danişmendnâme'de Zile ilgili bölümler için bk. *Dânişmendnâme*, yayına hazırlayan: Necati Demir, Niksar Belediyesi Yayını, Niksar 1999, s. 106-203.

edilmeyen bu bilgilerden hareketle en azından Zile'nin, Tokat ve Turhal'dan daha sonra savaş yoluyla ele geçirildiği, kuşatmanın zaman zaman yaşanan zorluklara rağmen pek de uzun sayılmayacak bir sürede neticelendirildiği sonucuna varılabilir. Bölgenin Türkler tarafından fetih tarihi hakkında ise bazı yazarlar tarafından 1067, 1068, 1071 ve 1074 tarihleri verilmiş ise de net bir şey söylemek mümkün değildir (Şahin, 2013: 215-216).

Bölgede Dânişmendli hâkimiyeti aşağı yukarı yüz yıl boyunca devam etmiştir. Dânişmend Gazi'nin 1085 tarihinde vefatından sonra yerine geçen oğlu Gümüştekin Gazi, Bizans ve Haçlılar ile mücadele etti. Diğer yandan da Anadolu'da Dânişmendliler ile aynı tarihlerde kurulmuş olan Türkiye Selçuklu Devleti ile de bazen ittifak bazen de mücadele halinde bulunuyordu[27]. Gümüştekin'den sonra Dânişmendlilerin başına geçen Emîr Gazi (1105-1134)[28], başlangıçta Türkiye Selçuklularına tâbi olsa da I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümü ve sonrasında yaşanan karışıklık esnasında hâkimiyet sahasını genişletmeye ve Dânişmendlileri eski gücüne kavuşturmaya çalıştı. I. Kılıç Arslan'ın oğulları arasından aynı zamanda damadı olan Mesud'u destekledi ve Mesud onun sayesinde Türkiye Selçuklu tahtına oturdu. Böylece Dânişmendliler, yeniden

[27]Başlangıçta Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olarak kurulan bu iki devlet, Büyük Selçuklu Devleti'nde baş gösteren iç karışıklıklar sebebiyle fiilen müstakil olarak hareket ediyor, bu hengâmede Bizans ve Haçlılar karşısında ortak hareket etseler de Anadolu hâkimiyeti konusunda zaman zaman çatışıyorlardı. Nitekim *Gümüştekin Gazi*, Bizans ve özellikle Haçlılar ile yapılan savaşlarda Türkiye Selçuklu Sultanı *Birinci Kılıç Arslan*'ın müttefiki olarak önemli bir rol oynadı. Her iki hükümdar diğer Türk beyleri ile beraber, 1101 yılında Anadolu'ya giren Haçlı ordularına karşı başarı ile savaştılar. Ancak bu olaydan bir yıl sonra *Gümüştekin Gazi*, Sultan *Birinci Kılıç Arslan*'ın da ele geçirmek istediği Malatya'yı fethetti (1102) ve yaklaşık üç yıldır elinde esir olarak tuttuğu *Antakya Prinkepsi Bohemund*'u fidye karşılığı serbest bıraktı (1103). Gümüştekin'in bu hareketleri bölgede güçlü bir Haçlı ittifakının oluşmasından endişe duyan Birinci Kılıç Arslan tarafından hoş karşılanmadı. Bu nedenle Gümüştekin Gazi'nin üzerine yürüdü ve Maraş yakınlarında onu hezimete uğrattı. Bu bozgundan bir süre sonra Gümüştekin Sivas'ta öldü (1104). Onun çocukları arasında taht kavgaları yaşandı. Dânişmendli tahtında yaşanan bu karışıklık esnasında Kılıç Arslan Dânişmendlilerin elinde bulunan Malatya'yı aldı (1105-1106).

[28] Emîr Gazi hakkında toplu bilgi için bk. Sefer Solmaz, "Danişmend-Nâme'ye Göre Emir Gazi'nin Faaliyetleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Pursuit of History International Periodical for History and Social Research)*, yıl:1, sayı: 2, Konya Ekim 2009, s. 199-209.

Anadolu'da önemli bir siyasî güç haline geldiler[29].

Bu dönemde Danişmendlilerin mücadele halinde olduğu devletler sadece Bizans, Haçlılar ve Türkiye Selçukluları değildi. Bu mücadeleye zaman zaman Mengücekliler ve Artuklular gibi diğer Türk beylikleri ile Antakya Prinkepsiliği, Bizans'ın Trabzon dükü Konstantin Gabras ve Kilikya Ermeni Krallığı da dâhil oluyordu. Dânişmendliler, Emîr Gazi ve onun oğlu Muhammed döneminde Anadolu'nun en önemli siyasî gücü haline gelmiştir. Muhammed'in ölümünden sonra Dânişmendli toprakları oğulları arasında meydana gelen mücadele neticesinde üçe bölünmüştür. Buna göre *Aynü'd-devle* Elbistan ve Malatya'da, *Zünnun* Kayseri'de ve *Yağıbasan* da Sivas'ta hâkim oldu. Bu durum Anadolu'daki Dânişmendli hâkimiyetinin zayıflamasına sebep olurken, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un güç ve hâkimiyetinin artmasına yol açtı.

1164 senesinde Yağıbasan'ın ölümü üzerine iyice zayıflayan Dânişmendliler, 1175 yılında II. Kılıç Arslan tarafından Sivas, Niksar, Komana, Tokat ve 1178 senesinde de Malatya'nın ele geçirilmesi ile tarihe karıştılar (Turan, 1993: 205).

Tokat ve Niksar bölgesinde aşağı yukarı yüz yıl kadar devam eden Dânişmendli hâkimiyeti esnasında Zile'nin durumu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber bölgede tesadüf edilen bazı yer adları ile mimari eserlerde Dânişmendli izlerini görmek mümkündür. Nitekim, Osmanlılar zamanında Yenimüslüman nahiyesine bağlı Aslan/İslam Danişmend adıyla bir mezra ve yine Zile merkeze bağlı Bahşayiş Danişmend kışlası gibi yer isimleri yörede Danişmend egemenliğinden kalmış yer isimleri arasındadır. Bunların yanında Antik dönemden kalma olduğu zannedilen bir yapının Dânişmend Gazi'nin Zile'yi almasından sonra camiye çevrildiği söylenmektedir. Halk arasında bu camiye Şeyhkolu Camii de denmektedir. Zile'de

[29] Türkiye Selçuklu-Dânişmendli ilişkileri hakkında toplu bilgi için bk. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003, s. 35 vd.

Dânişmendlilerden kalma diğer bir yapı da Ali Kadı Mahallesinde *Bayezid-i Bestami Camii*[30] avlusunda bulunan *İmam Meliküddin Türbesi*dir. Halk arasında *Davunlu Dede*[31] olarak da bilinen İmam Meliküddin'in, Dânişmend Gazi'nin şeyhülislamı olduğu söylenmektedir (Şahin, 2013: 217).

Tokat ve Niksar'ın 1175 tarihinde II. Kılıç Arslan tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Zile'nin de Türkiye Selçuklu hâkimiyetine girdiği muhakkaktır. Türkiye Selçukluları döneminde *Dânişmendiye Eyaleti*[32] sınırları içerisinde yer alan Zile'nin idarî ve askerî durumuna işaret eden tek kayıt, *Takârîrü'l-Menâsıb* isimli münşeat mecmuasında yer alan Zile'ye *zaim* yani *serleşker* veya *sübaşı* tayinine dair bir *zeâmet menşuru*dur[33]. Buradaki zeâmet tabiri, serleşker veya sübaşı anlamına gelir ki sübaşı da Türkiye Selçukluları döneminde bölgedeki ıktâ askerlerinin kumandanı anlamındadır.

Söz konusu menşûrun hangi sultan tarafından, hangi tarihte ve kime verildiği kaydedilmemiştir. Bununla beraber vesikada yer alan "*Dâru'n-nusre* Tokat a'mâlinden olan mahruse-i Zile'nin emirliğini, serverliğini, zaimliğini ve serleşkerliğini ona verdim (امارت و سروری و زعامت و سرلشکری محروس زیله را از اعمال دارالنصرة توقات حماهاالله ارزانی داشتم)

[30] Rivayete göre 1073 yılında Danişmend Gazi Zile'yi fethedince meşhur âlim Bayezid-i Bestamî'nin torunlarından Musa Fakih'i Zile'ye davet etmiş, o da Zile'ye gelip yerleşerek burada vefat etmiştir. Şahin, *aynı makale*, s. 217.

[31] Danişmendliler üzerine araştırmalarıyla tanınan Sefer Solmaz Danişmendlilerden günümüze ulaşamayan eserler arasında Zile Davunlu Medresesi'ne yer vermektedir. Bk. Sefer Solmaz, "Danişmendlilerde Kültür ve Sanat", *Türkler*, cilt: 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 62-71.

[32] Anadolu'nun Türkleşme-İslâmlaşma sürecinde, Danişmendli Devleti'nin egemenlik kurduğu Kızılırmak-Delice ve Yeşilırmak-Kelkit havzalarındaki Tokat, Çorum, Amasya, Zile, Artukabâd, Kazabâd, Niksar ve Koyulhisar ile Kapadokya vadisindeki Kayseri ve Sivas kentlerini kapsayan ve erken Türk döneminde Danişmendli Beyliği egemenlik alanı olmasına atfen Selçuklu döneminde *Danişmendiye Eyaleti* ya da *Danişmend İli* olarak adlandırılan idarî birimdir. Bu idari birim Sultan Birinci Mesud (1116-1155) döneminde Simre/Vezirköprü merkez olarak kurulmuş; Sultan Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196) döneminde ise Melik Alaeddin Keykubad yönetiminde Tokat merkez olmak üzere meliklik statüsünde idare edilmiştir. 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra İlhanlıların 1281'de Selçuklu topraklarını paylaştırması sırasında ise Danişmendiye'nin yönetimi İkinci İzzeddin Keykavus'a bırakılmıştır. Bk. Koray Özcan, "Ortaçağ'da Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış: Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri", *Ankara Üniversitesi Coğrafî Bilimler Dergisi*, 3/1 (2005), s. 73-99.

[33] Eserde 4. vesikadan 14. vesikaya kadar yer alan yirmi belgeyi *Zeamet Menşurları* teşkil etmektedir. Bunlar arasında bulunan 5. vesika Zile'ye zaim yani serleşker veya sübaşı tayinine dairdir. Bk. *Takârîrü'l-Menâsıb*, (Neşreden: Osman Turan), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988, s.16; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2011, s. 260.

ifadesinden belgenin *Zile serleşkerliğine/sübaşılığına* tayinle ilgili olduğu görülmektedir[34].

Bu kayıtta dikkat çeken ilk husus, Zile'nin Tokat'a bağlı olduğunun açıkça belirtilmiş olmasıdır. İkinci husus ise Tokat için kullanılan *Dâru'n-nusre* (yardım/zafer şehri) unvanıdır. Türkiye Selçuklu dönemi kaynaklarında birçok şehir için çeşitli unvanlar kullanılmış olmakla beraber bu belge dışında hiçbir kaynakta Tokat'ın unvanı zikredilmemiştir. Vesikanın devamında emîrin seçkin yiğitleri ve tecrübe görmüş askerleri tam silâh ve techizâtlarıyla hizmete âmâde bulundurması, her askerî hizmeti derecesine göre tutması ve o bölgedeki ahali ve kethüdâları himaye etmesi emredilmektedir. Müellif daha sonra *ilâ-ahir* demek suretiyle belgeyi sonlandırmıştır.

Türkiye Selçuklu dönemi kaynaklarında Zile ile ilgili fazla kaydın olmaması, bölgenin bu dönem tarihinin Tokat, Niksar ve çevresinin tarihi ile birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere kaynaklarda II. Kılıç Arslan'ın ülkeyi oğulları arasında üleştirdiği/paylaştırdığı esnada Tokat ve civarının Rükneddin Süleymanşâh'a düştüğü (İbn Bibi, 1996: 41; Aksarayi, 2000: 23; Turan, 1993: 217), Rükneddin Süleymanşâh'ın kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya'da kuşatıp tahta oturduktan sonra Tokat'tan götürdüğü bazı emîr ve devlet adamlarını saraya yerleştirdiği[35], I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu Alaeddin Keykubad'ın meliklik

[34] *Takârîrü'l-Menâsıb*, s.16.

[35] Rükneddin Süleymanşah'ın Tokat melikliği döneminden itibaren yanında bulunan emîrler arasında Nuh Alp, Emîr Mende ve Tüz-beg bulunuyordu. Bu emirler, Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü üzerine onun küçük yaştaki oğlu Kılıç Arslan'ı tahta oturtmuşlar, ancak çok kısa bir süre sonra Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'yı kuşatarak ikinci kez Selçuklu tahtına oturmuştur. Bk. İbn Bîbî, *aynı eser*, cilt: 1, s. 96-97; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.264-265. Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta oturduktan sonra Tokat'ı yeğeni Kılıç Arslan'a mülk olarak vereceğini vaat etmiş; hatta bu konuda bir menşur yazmıştır Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iye*, cilt: 1, Türkçe tercümesi: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s.107. Ancak tahta oturduktan hemen sonra onu, ortalığın sükûn bulması için birkaç gün Konya yakınında Gâvele kalesine göndermiştir. Ancak kaynaklarda ondan bir daha bahsedilmediğine bakılırsa, Kılıç Arslan'ın bu kalede bertaraf edildiği ve onun Tokat'a tayinin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Bk. Osman Turan, *aynı eser*, s. 274-275.

döneminde bir müddet Tokat'ta bulunduğu (İbn-i Bibi, 1990: 114, 134; Turan; 1993, 275, 294, 325), II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin meşhur alimlerinden İzzeddin'in Tokat kadısı olarak görev yaptığı (Turan, 1993: 406), II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında patlak veren Baba İshak Ayaklanması'na Tokat ve yöresinden katılanların bulunup isyan sırasında bölgenin tahrip edildiği (Turan, 1993: 422-423) ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1243 tarihinde Kösedağ Savaşı'nın hemen ardından haremini ve hazinelerini Tokat'a gönderdiği ve kendisinin de bir müddet sonra Tokat kalesine sığındığına dair kayıtlar mevcuttur (İbni Bibi, 1990: 71-72; Turan, 1993: 436,442).

1243'ten sonra başlayan İlhanlı (Moğol) vesayeti, Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Tokat ve civarında da etkili oldu. Bu dönemde Bizans'a sığınmış olan *IV. Kılıç Arslan*, 1257'de Anadolu'yu işgal eden Moğol kumandanı *Baycu*'nun Anadolu'dan ayrılması üzerine memlekete dönüp Konya tahtını ele geçirmeye çalıştı. Ancak başarılı olamadı ve Tokat'a çekilerek burasını saltanat merkezi haline getirdi[36]. Bu dönemde gerek Selçuklu melikleri arasında gerekse muhtelif Selçuklu emirleri arasında yaşanan mücadelelerde önemli bir merkez haline gelen Tokat, aynı zamanda da Muineddin Süleyman Pervâne'nin iktası ve daimi ikametgâhı durumundaydı[37].

İlhanlılar tarafından Canik, Çorum, Karahisar-ı Şarkî, Kayseriye ve Yozgat ile birlikte Anadolu eyaleti sınırları içerisinde mütalaa edilen Tokat, son Selçuklu hükümdarları devrinde muhtelif emîrler tarafından yönetildi. 1308 tarihinde ise fiilen son bulmuş olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin resmen de ortadan kalmasıyla birlikte Anadolu'nun birçok şehri gibi Tokat da doğrudan İlhanlı Devleti'ne bağlı bir yer haline

[36] "Baycu, Rum'dan çıkıp Bağdat tarafına gidince Sultan İzzeddin, İstanbul diyarından döndü. Rum imparatorunun ona yardım maksadıyla yanına kattığı üç bin Frenk süvariyle Konya'ya gelip saltanat tahtına oturdu. Sultan Rükneddin, Pervane Muineddin'le Danişmendiye vilâyetine gittiler. Tokat'ı saltanat merkezi yaptılar. Aksarayî, *aynı eser*, s. 39, 46; Osman Turan, *aynı eser*, s. 485.

[37] İbn Bîbî, *aynı eser,* cilt: 2, s.152-153, 164, 167, 190, 191, 196, 206, 233; Aksarayî, *aynı eser*, s. .88, 89. Toplu bilgi için bk. Nejat Kaymaz, *Pervane Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s. 71-73, 75.

geldi[38]. Artık Anadolu, doğrudan doğruya İlhanlıların *genel valileri* aracılıyla yönetilmekteydi. 1316 yılına kadar Anadolu Genel Valisi *İrencin Noyan*'dı. Bu tarihte tahta çıkan Ebu Sa'id halka zulmeden bu emîri görevinden alarak yerine baş emîri olan Emir Çoban'ın oğlu *Demirtaş*'ı/Timurtaş atadı (Haykıran, 2007: 62).

Bu dönemde Anadolu'da yaşanan siyasî ve askerî karışıklığa bağlı olarak bozulan sosyal ve ekonomik düzen, Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Tokat'ta da hissedildi. O kadar ki Tokat halkı XIV. yüzyılın başlarında İlhanlı idarecilerinin koyduğu ağır vergilerden dolayı bir hayli sıkıntı çektiler[39]. Esasen bu yıllarda bölgedeki İlhanlı idaresi de sarsılmaya, iç karışıklıklar artmaya başlamıştı. 1317 senesinde İlhanlıların Rum Eyaleti valisi Timurtaş'la Amasya hâkimi arasında Tokat civarında bir savaş yapıldı ve bir yıl sonra Tokat emirliğine Fahreddin Muhammed Bey getirildi[40]. Tokat ve yöresi, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Eretna Bey'in idaresi

[38] 1308 tarihi itibariyle Anadolu'yu İlhanlı hâkimiyetine giren ve girmeyen bölgeler olarak iki kısımda değerlendirebiliriz. Bu durumda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Eskişehir'in doğusu, Ankara, Kırşehir, Samsun, Sinop, Sivas, Malatya, Nevşehir, Konya'nın doğusu, Tokat, Yozgat, Niğde, Erzincan, Erzurum, Amasya, Gümüşhane, Elazığ, Tunceli, Mardin, Diyarbakır, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Van, Kars ve Ağrı şehirlerinde doğrudan İlhanlı hâkimiyeti kurulmuştur. Bu şehirler, doğrudan doğruya İlhanlılar tarafından atanan *Anadolu genel valisi* tarafından yönetilmiştir. Bunun yanı sıra doğrudan İlhanlıların hâkimiyetine girmeyen fakat İlhanlıların üstünlüğünü tanıyarak onlara tabi olan Türkmen bölgeleri de bulunmaktaydı. Bunlar Kastamonu, Zonguldak ve Çankırı havalisinde varlık gösteren Candaroğlulları; Bilecik-Söğüt ve Sivrihisar'ın Kuzeybatısında varlık gösteren Osmanoğulları; Isparta, Burdur, Doğu Antalya, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir ve Muğla'nın Fethiye sınırına kadar olan bölgede Hamidoğulları; Kütahya, Afyon ve Uşak civarında Germiyanoğulları; Muğla ve havalisinde Menteşeoğulları; Aydın ve çevresinde Aydınoğulları; Manisa çevresinde Saruhanoğulları; Balıkesir ve etrafında Karasioğulları. Bu beylikler Selçuklu'nun uçlara yerleştirdiği veya Moğolların korkusundan uçlara kaçarak buralara yerleşen Türkmen zümrelerinin kurduğu Türk kökenli feodal siyasi yapılanmalardı. Bunlardan başka Anadolu'da varlığını sürdüren fakat Türk kökenli olmayan ve İlhanlıların hâkimiyetini tanıyan siyasi yapılanmalar da bulunmaktaydı. Bunlar; Ordu, Giresun, Trabzon, Giresun ve Çoruh bölgesinde varlığını sürdüren Trabzon Rum İmparatorluğu ve Mersin'in doğusuyla Adana-Tarsus dolaylarında faaliyet gösteren Kilikya Ermeni Prensliği'dir. Bunlar da tıpkı güçsüz Türkmen Beylikleri gibi İlhanlıları metbû olarak tanımışlardı. Bk. Kemal Ramazan Haykıran, *İlhanlı Hükümdarı Ebu Sa'id Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu (1317-1335)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 62-63.

[39] Dönemin tanıklarından olan Aksarayî, vergilerin ağırlığını ifade etmek üzere: "Bir süre Tokat'ın dar alanında isteklerle, ulufe toplama sıkıntılarıyla halkı, afet kılıçlarına siper yaptılar. Ecel, onun ömür binasını yıkmak istiyordu. O, yönetim hesabıyla felâket mührünü defterlere koyuyordu. Hayat kebabını, itirazların gamlarının zehriyle zehirliyordu. Geçim sıkıntısından şeker, Tokat ve diğer vilâyetlerin halkının damağında zehir etkisi yaptı." demektedir. Aksarayî, *aynı eser*, s.153.

[40] M. Tayyib Gökbilgin, '' Tokad'', *İA,* XII/I, MEB Yayını, İstanbul 1979, s.403.

altına girdi[41]. Aslen Uygur Türklerinden olan beyliğin kurucusu Alâeddin Eretna, İlhanlı ordusuyla birlikte Anadolu'ya gelen ve *noyan* unvanını taşıyan emirlerdendi (Uzunçarşılı, 1977: 309-310). Anadolu Valisi Timurtaş, İlhanlıların nüfuzlu devlet adamlarından olan babası Emîr Çoban'ın 1327'de öldürülmesi üzerine Ebû Said Bahadır Han'dan korkup Memlûk sultanına sığınmak için Mısır'a giderken yerine kayınbiraderi Alâeddin Eretna'yı bıraktı. Alâeddin Eretna, Anadolu valiliğini vekâleten yürüttüğü sırada Ebû Said Bahadır Han, bu göreve Celâyirli Büyük Şeyh Hasan'ı tayin etti. Ancak Şeyh Hasan Anadolu valiliğini bizzat üzerine almayıp bağlılığına güvendiği Alâeddin Eretna'yı vekil bıraktı[42].

1135 senesinde Ebû Said Bahadır Han'ın ölümü üzerine, Büyük Şeyh Hasan'ın iyi bir mevki elde etmek amacıyla İran'a dönmesi, siyasî nüfuzunu kuvvetlendirmek isteyen Eretna için iyi bir fırsat oldu ve beyliğin temellerini attı. Aladağ'da Büyük Şeyh Hasan'ı yenen (1337) Demirtaşoğlu Çobanlı Şeyh Hasan'ın kendisine tâbi olması için yaptığı teklifi reddederek (1337-38) Anadolu'da idareyi eline aldı. Küçük Şeyh Hasan'ın tehditleri karşısında Kayseri Kadısı Sirâceddin Süleyman'ı Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'e gönderip Anadolu'yu onun nâibi sıfatıyla idare etmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Memlûk sultanı, Alâeddin Eretna'ya memâlik-i Rûm nâibi olduğuna dair bir belge gönderdi (Gökhan, 2006: 83-96).

Bununla beraber Eretna ile Memlûkler arasındaki münasebetlerde zaman zaman soğukluklar olmuş ve Eretna Bey 1340'dan itibaren müstakil hareket etmeye başlamıştı. Önce Sivas, daha sonra Kayseri merkez olmak üzere kendi adına hutbe okutup sikke

[41] Ali Açıkel, "Tokat", *TDVİA*, cilt: 41, İstanbul 2012, s.220.
[42] Kemal Göde'nin verdiği bilgiye göre *İbn Battûta*, bu yıllarda Eretna'nın Aksaray, Niğde, Kayseri ve Sivas'ı Şeyh Hasan adına idare ettiğini, kendisiyle Sivas'ta, eşi Toğa Hatun ile Kayseri'de görüştüğünü bildirmektedir. Bk. Kemal Göde, "Eretnaoğulları", *TDVİA*, cilt: 11, İstanbul 1995, s.295. Ayrıca bk. Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, cilt: 1, çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 415-416.

kestirdi. Çobanlı Şeyh Hasan ve onun müttefiki Süleyman Han'a karşı 1343'te kazandığı *Karanbük* zaferiyle hâkimiyetini sağlamlaştırdı. 1350 yılında Kahire'ye elçi gönderip Sultan el-Melikü's-Sâlih'ten Anadolu nâibi olduğuna dair yeni bir ferman almayı başardı. el-Melikü'n-Nâsır'dan sonra iş başına geçen Memlûk sultanlarının zayıf oluşundan ve iç çekişmelerden faydalanıp Memlûk hakimiyetindeki *Darende*'yi de kendi topraklarına kattı. Karamanoğlu Ahmed Bey'in ölümünden sonra 1350'de Konya'yı da ele geçiren Alâeddin Eretna, 753 Muharreminde (Mart 1352) Kayseri'de vefat etti. Öldüğünde Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi, Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan, Doğu Karahisar ve Darende onun hâkimiyeti altındaydı (Göde, 1995: 295). Eretnalılar döneminde Zile'de Seyis Bey adına bir misafirhane yaptırılmıştı (Uzunçarşılı, 1988: 230).

Bu dönemde *Sivas, Amasya* ve *Tokat* havalisi *Vali Hacı Kutluşah*'ın yönetimindeydi. Bununla birlikte bu bölgelerde zaman zaman güçlü beylerin otorite tesis ettiği görülmektedir. *Alaeddin Ali Bey*'in saltanatı sırasında *Sivas Hâkimi Hacı İbrahim, Amasya Emiri Şadgeldi*, daha sonra sultanın vezirliğine getirilecek olan *Kayseri Kadısı Burhaneddin Ahmed,* Koyulhisar Beyi *Kılıç Arslan* ve *Tokat Hakimi Şeyh Necib* bulundukları bölgelerde başlarına buyruk hareket etmekteydi. Dolayısıyla Zile'nin de içinde bulunduğu bölgelerin[43] Eretnalılara bağlılığı[44], kuvvetli ve sürekli bir mahiyet arz etmemekteydi (Şimşirgil, 1990: 13-19).

Alaeddin Ali Bey'in 1380 senesinde Amasya'ya düzenlediği sefer esnasında *Kazova*'da ölmesi üzerine yerine geçen küçük yaştaki oğlu Çelebi Mehmed ise Eretnalıların son hükümdarı oldu. Zira Çelebi Mehmed'in küçük yaşta olması sebebiyle

[43] Eretna'nın hâkimiyetine giren yöreler için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eratna Devleti", *Belleten,* XXXII (1968), s.176.
[44] Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991, s. 15.

naib olarak Kadı Burhaneddin Ahmed atandı ve o da 1381 yılı sonbaharında Tokat kalesini muhasara etmiş olan Amasya emiri Hacı Şadgeldi'yi ortadan kaldırıp sultanlığını ilan etti. Böylece diğer Eretna topraklarında olduğu gibi Tokat ve civarında da Kadı Burhaneddin Ahmed dönemi başlamış oldu (Göde, 1995: 296).

Kadı Burhaneddin Ahmed döneminde, siyasi ve idari bakımdan tam olarak otorite sağlanamamış olsa da, bu dönem kaynaklarında diğer dönemlere nazaran Zile ile ilgili daha fazla kaydın yansımış olması dikkat çekicidir. Bu durumun temel sebebi, XIV. yüzyıl Anadolu tarihinin en önemli kaynaklarından biri olup 800/1397-1398 senesinde Aziz bin Erdeşir-i Esterâbâdî tarafından Kadı Burhaneddin Ahmed adına yazılmış olan *Bezm u Rezm* isimli eserdir[45]. Eser, Kadı Burhaneddin dönemi hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir ki bu durum, Tokat ve çevresinde ve bu cümleden olmak üzere Zile'de meydana gelen hadiseler için de geçerlidir.

Bezm ü Rezm'de Zile'yle ilgili ilk kayıt Kadı Burhaneddin ile Amasya Emîri Ahmed arasında 1383 tarihinde meydana gelen savaş münasebetiyledir (Yücel, 1970: 76-77). Emîr Ahmed'in büyük bir ordu hazırlayıp Candaroğullarıyla ittifak yaptığı haberini alan Kadı Burhaneddin Kazâbâd'a yürümüş, Emîr Ahmed'in Turhal'a geldiğini öğrenince oraya hareket etmiştir. Emîr Ahmed'in ordusu, öncüler arasında meydana

[45] XIV. yüzyılda Anadolu Türk tarihinin önemli kaynaklarından birisi olan, eğlence ve savaş manasına gelen *Bezm ü Rezm*, Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî tarafından Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmet adına 800/1397 yılında yazılmıştır. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, münşi ve şairdir. Hayatı hakkındaki çok az bilgi kendi eserinde bulunmaktadır. Kendi anlatımına göre, gençliğini Bağdat'ta geçirdi. Önce Celâyirlilerin himayesinde yaşadı. Timur'un 795/1392-3 tarihinde Bağdat'ı alması üzerine Meşhed'e, yani Kerbelâ'ya kaçtı. Fakat orada yakalanarak Timur'un oğlu Miran Şah'ın yanına götürüldü. Oradan da kaçarak 1394 yılında Sivas'a, Sultan Kadı Burhaneddin'in yanına gitti. Burada Sultan Burhaneddin'in iltifatına mazhar oldu ve ona intisap etti. Sultan, bir gece mecliste tarihten söz edildiği sırada, kendi Bezm u Rezm'lerini (Savaş ve Eğlence) haleflerine hatıra bırakacak bir tarih yazmasını teklif etti. Böylece Bezm u Rezm vücuda geldi.1398 yılında Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine oradan ayrılarak Kahire'ye göçtü ve hayatının sonuna kadar da orada yaşadı. Bundan sonraki bilgiler Mehmet Köprülü‟nün Önsöz‟ünde belirttiğine göre İbn Arabşah'ta geçmektedir. Köprülü, İbn Arabşah'ın eserinden alıntılayarak belirttiğine göre; Mısır'a gittiği ve orada keyfine düşkün olan Aziz‟in, bir gün yüksek bir yerden düşerek öldüğünü yazmaktadır. Müellif, eseri önce Arapça yazmayı düşünmüş ise de daha sonra dönemin edebi dili olan Farsçayı tercih etmiştir. Bu kıymetli eser, Mürsel Öztürk tarafından dilimize çevrilmiştir. Eser için bk. Aziz bin Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990.

gelen ilk çatışmada mağlup olunca Turhal'ı terk etmiş, bunun üzerine Kadı Burhaneddin de Zile'ye giderek burada 10 gün kalmıştır. Bu süre zarfında etrafa haberci ve casuslar görevlendiren Kadı Burhaneddin, Emîr Ahmed'in Candaroğulları'nın gönderdiği kuvvetle birlikte tekrar Turhal'a geldiğine dair bir haber almış ve ordusunu düzene koyup Zile'den ayrılmıştır (Esterebadi, 1990: 277-278).

Bezm u Rezm'de Zile'den bahseden diğer bir kayıt, Tokat Kalesi hâkimi Şeyh Necib'in, Sivas'a gelerek Tokat kalesini Kadı Burhaneddin'e teslim etmesinden sonradır. Müellifin kaydına göre Kadı Burhaneddin, güvendiği adamlarından birini Tokat Kalesi'ni muhafaza için göndermiş, şehir mamur ve meskûn hâle gelince de oranın yönetimini Seyyidi Hüsam'a bırakmıştı. Ancak Seyyidi Hüsam, bir müddet sonra Kadı Burhaneddin'in düşmanlarıyla ittifak yapmıştı. Bunu haber alan Kadı Burhaneddin, Tokat'a gelerek Seyyidi Hüsam'ı hapsetti. Bir müddet sonra ise onu affederek Tokat ile Kazâbâd'ın imarını emretti. Bu esnada Turhal'a Ahmed Devatî'yi tayin eden Kadı Burhaneddin Zile'de de sağlam bir medrese inşa ettirip orayı Ahi Âdilşâh'a emanet etti ve Zile'yi kat'i olarak yönetimi altına aldı (Esterebadi, 1990: 288-289; Yücel, 1970: 80-81).

Bu hadiseden bir müddet sonra Tokat-Amasya arasında bulunan ve *Karacahisar*[46] denilen *Nebi*'nin kalesini ele geçirdi. *Nebi, Amasya hâkimi Emîr Ahmed, Tokat Hâkimi Seyyidi Hüsam ve Ulus emîrleri* ile ittifak yaptı. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin bir kez daha bu bölgeye hareket etti. Zile'ye varınca ordusunu harp düzenine soktu. Tam bu sırada Ali ismini verdiği oğlu dünyaya geldi. Bu habere çok sevinen Kadı Burhaneddin, "adet olduğu üzere" Zile'de görkemli bir tören düzenledi

[46] Burada Karacahisar denilen yer, araştırmamız boyunca karşımıza çıkacak olan Zile'ye bağlı Karahisar-ı Behramşah'tır.

(Esterebadi, 1990: 289-291)[47].

Kadı Burhaneddin'in, Orta Anadolu'da hâkimiyet tesis etmeye çalışan ve kendisini de doğrudan ilgilendiren Osmanlılar, Karamanoğulları ve Cüneyd Bey arasındaki ilişkilere yoğunlaştığı 1386 yılında, Amasya Emîri Ahmed Bey bölgedeki faaliyetlerini artırdı. Bunun üzerine Emir Ahmed'i ortadan kaldırmak isteyen Kadı Burhaneddin, özellikle Karaman işini ihmal etmek pahasına da olsa bir ordu hazırlayıp Amasya'ya yöneldi. Amasya'nın hududuna varınca halkın şehri terk edip kaçtığını haber aldı. Bunun üzerine *Kazankaya Kalesi'*ne yürüdü ve orayı ele geçirip yönetimini *Hacı Arif Şah*'a bıraktı. Bu esnada bölgede bulunan *Çekerek Kalesi*, Emîr Ahmed tarafından Seyyidi Hüsâm'a verilmişti. Seyyidi Hüsâm ise Kadı Burhaneddin'in hâkimiyetinde bulunan yerlere akınlar yapıyor; bölgede tahribata sebep oluyordu. İşte bu akınlar sırasında tahrip ettiği yerlerden biri de Zile'deki *Ahi Âdilşâh Medresesi* olmuştu. Hatta bir seferinde Kadı Burhaneddin tarafından bölgenin idaresine tayin edilen Ahi Âdilşâh'ı da esir etmiş, ancak bölgeyi ele geçirmeye muvaffak olamadığı gibi Ahi Âdilşâh'ı serbest bırakmıştı. İşte Zile'nin sürekli akınlara maruz kalmasına son vermek isteyen Kadı Burhaneddin, Kazankaya Kalesi'ne tayin ettiği Hacı Arif Şah'tan, Çekerek Kalesi'ni kontrol altında tutup Seyyidi Hüsâm'ın akınlarını durdurmasını istedi. Bir müddet sonra da bölgeye kendisi sefer düzenledi (Esterebadi, 1990: 294-295; Yücel, 1970: 82-83).

Bezm u Rezm'de Zile ile ilgili tesadüf edilen son kayıt, Kadı Burhaneddin ile sık sık problem yaşayan Amasya hâkimi Emîr Ahmed'in Zile'yi yağmalayıp tahrip ettiğine dairdir. Timur tehlikesinin Anadolu'yu tehdit ettiği döneme tesadüf eden bu kayda göre, bir kez daha fitne ve fesada başlayan Emîr Ahmed, Zile'ye gelerek "haydutların yaptığı

[47] Müellifin kaydına göre: "*Sultan, o haberi kutlu, o gaibden gelen yolcunun ayağını ve gelişini uğurlu saydı. Adet olduğu üzere Zile'de bir tören düzenlendi."* Bk. Esterebadi, *aynı eser*, s. 289-290.

gibi yapmış" ve birkaç evi yıktıktan sonra kaleye kaçmıştır. Bunun üzerine Amasya'ya hareket eden Kadı Burhaneddin, o vilayetin hayvanlarını ganimet olarak almış, Emîr Ahmed'in yaktığı evlere karşılık bazı evleri yıktıktan sonra Sivas'a gelmiştir. O tarihten sonra Amasya'dan çok sayıda insan kaçıp Sultan'ın yanına gelmiş ve bir birlik meydana getirmişlerdir. Böylece Sultan'ın ordusu güçlenip kuvvetlenerek işleri yoluna girmiştir (Esterebadi, 1990: 309).

Görüldüğü üzere Kadı Burhaneddin döneminde Zile'nin de içerisinde bulunduğu Orta Karadeniz bölümü, Amasya Emiri Ahmed ve Kadı Burhaneddin arasındaki çatışmalar nedeniyle siyasî ve idarî bakımdan sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Ancak bu sıkıntılı dönem, Kadı Burhaneddin'in, 1398 tarihinde Akkoyunlu Kara Yölük Osman Bey'le çatışması ve onun tarafından öldürülmesinden sonra daha da artmıştır (Özaydın, 2001a: 74). Öyle ki bölge halkı, bir yandan süregelen çatışma ve kargaşaya son vermek, diğer yandan da yaklaşan Timur tehlikesine karşı bir sığınak bulmak düşüncesi ile her geçen gün daha da güçlendiği ve hakimiyet sahasını genişlettiği görülen Osmanlı Devleti'ne müracaat etmişler ve Sultan Yıldırım Bâyezîd'i bölgeye davet etmişlerdir (Özaydın, 2001b: 77). Bunun üzerine harekete geçen Yıldırım Bâyezîd, 1398 senesinde Sivas ve Tokat'ı ele geçirmiş; böylece Zile'nin de içerisinde bulunduğu bu coğrafya Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Şimşirgil, 1991: 232; Gökbilgin, 1979: 404; Açıkel, 2012: 220)[48]

1.4. ZİLE'NİN TARİHİ COĞRAFYASI ve COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Zile'nin XV ve XVI. yüzyıllardaki idari sınırları günümüzdekinden daha geniş bir alanı kapsamaktaydı. Genel olarak, *Eyalet-i Rum* sınırları içerisinde kalan *Tokat-Sivas livası* sınırları dâhilinde, beylerbeyinin oturduğu merkeze göre 1530'lara kadar

[48] Oruç Bey, Sivas ve Tokat yöresinin Osmanlı egemenliğine girmesi tarihini 1395-1396 olarak vermektedir. Bk. Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502) Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, sadeleştiren: Necdet Öztürk; Çamlıca Yayını, İstanbul 2009, s. 44.

Tokat, bu tarihten 1574'e kadar Sivas livasına bağlı olan *Zile*; *Artukabad, Turhal, Tokat* ve *Sivas*'la birlikte livanın beş kazasından birini teşkil etmekteydi. Kazaya bağlı 10 nahiye bulunmaktaydı. Bu nahiyeler günümüzdeki *Tokat, Yozgat, Amasya* ve *Çorum* illeri içine kadar genişleyen bir yapı arz etmekteydi (Bk. Tablo 1.).

Zile, Meşhedabad, Kuştaş (Üçtaş) ve *Yenimüslüman* nahiyelerinin topraklarının büyük bir çoğunluğu bugünün *Zile ilçesi* sınırlarını teşkil etmektedir. *Acacı* nahiyesi büyük ölçüde Yozgat ili *Çekerek ilçesi* sınırları dâhilinde kalmaktadır. *Özikavağı* nahiyesi Yozgat ili *Çekerek* ve *Kadışehri ilçeleri* dâhilinde bir alan oluştururken *Halka-i Hass* nahiyesinin neredeyse tamamı *Kadışehri ilçesine* bağlı köyleri içerisine almaktadır. *Kızılkünbed* nahiyesi Yozgat ili *Aydıncık ilçesi* içerisinde kalırken sınırlı bir şekilde Yozgat ili *Çekerek* ve *Sorgun*; Çorum ili *Alaca* ve Amasya ili *Göynücek* ilçesine kadar sokulmaktadır. *Karahisar-ı Behramşah* nahiyesi bugün Yozgat ili *Akdağmadeni ilçesinin* sınırlarının önemli bir kısmını teşkil etmektedir[49].

Tablo 1. XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazasının Önemli Merkezleri ve Günümüzdeki Konumları

Yerleşim Birimi	Bugünkü Konumu	Bazı Önemli merkezler
Zile Kazası	Tokat Zile ilçesi	Nefs-i Şehr-i Zile (Zile ilçe merkezi), Nefs-i Meşhedabad köyü (Zile ilçesi Yalınyazı beldesi), Nefs-i Yenimüslüman köyü (Zile ilçesi Yıldıztepe beldesi), İğdir köyü (Zile ilçesi İğdir köyü)
Meşhedabad Nahiyesi		
Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi		
Yenimüslüman Nahiyesi		
Acacı Nahiyesi	Yozgat ili Çekerek ilçesi	Hacıköyü (Çekerek ilçe merkezi), Öyükköyü (Bayındırhüyük beldesi)
Özikavağı Nahiyesi	Yozgat ili Çekerek ve Kadışehri ilçeleri, Tokat Zile ilçesi	Özikavağı köyü (Çekerek ilçesi Özükavak beldesi), Kadışehri köyü (Kadışehri ilçe merkezi) ve Kilise köyü (Kadışehri ilçe merkezi Vasfibey mahallesi), Ali Hoca, Selamet köyleri (Zile ilçesine bağlı köyler)
Halka-i Hass Nahiyesi	Yozgat ili Kadışehri ilçesi	
Kızılkünbed Nahiyesi	Yozgat ili Aydıncık, Çekerek, Sorgun	Eskiköy (Aydıncık ilçe merkezi), Bazlambaç mezrası (Çekerek ilçesi Bazlambaç beldesi),

[49] Osmanlılar döneminde XVI. yüzyılda *Bozok livası* dâhilinde *Akdağ* adında bir kaza bulunmaktaydı. Ne var ki, *Akdağ* merkez nahiyesi o tarihlerde, bugünkü *Yozgat ili Çayıralan ilçesi* sınırlarına konumlanmaktaydı. Akdağ'a bağlı *Boğazlıyan* bugünkü Boğazlıyan'a tekabül ederken, *Emlak nahiyesi Çorum ili Alaca ilçesi*nin güneyini çevrelemekte ve *Gedük nahiyesi* ise *Sivas ili Şarkışla ilçesi* sınırlarında yer almaktaydı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Lütfi Arslan, *H. 963, M. 1556 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağı'nın Ekonomik ve Demografik Yapısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 31-32.

	ilçeleri, Çorum Alaca ilçesi, Amasya Göynücek ilçesi, Tokat Zile ilçesi	Kazankaya köyü (Aydıncık ilçesi Kazankaya beldesi), Deveci köyü (Aydıncık ilçesi Baştürk beldesi), Ilısu ve Alan köyleri (Göynücek ilçesine bağlı köyler), Dona köyü (Çorum ili Alaca ilçesine bağlı köy), Eymür köyü (Sorgun ilçesi Eymir beldesi), Ayvalı köyü (Zile ilçesi Ayvalı köyü)
Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi	Yozgat ili Akdağmadeni ve Saraykent ilçeleri	Muşalikalesi, Davulbaz, Bazarcık köyleri (Akdağmadeni ilçesine bağlı köyler), Karamağara mezrası (Saraykent ilçe merkezi)
Hüseyinabad Nahiyesi	Çorum ili Alaca ilçesi, Yozgat merkez ilçe, Sorgun	Alaca köylerinin tamamı, Sultaneymirci köyü (Yozgat merkez Osmanpaşa beldesi), Yortan (Köhne Baba köyü, Sorgun ilçe merkezi)

Kaza içerisinde geniş bir araziye sahip olan ve 1574'te ayrı bir kaza halinde örgütlenen *Hüseyinova (Hüseyinabad)* Çorum ili *Alaca ilçesi* sınırlarının içerisinde kalmaktadır. *Hüseyinabad*'ın sınırları en geniş haliyle *Yozgat merkez ilçenin* güneyine ve Yozgat ili *Sorgun* ilçesine kadar genişlemektedir.

XV ve XVI. yüzyılda, kazanın doğusunda *Zile, Kuştaş* nahiyeleri, bu nahiyelerin hemen güneyinde *Yenimüslüman* ve *Meşhedabad* nahiyeleri konumlanmaktadır (Bk. Tablo 1.). *Meşhedabad* ve *Yenimüslüman* nahiyelerini güneye doğru *Halka-i Hass, Özikavağı* ve *Karahisar-ı Behramşah* nahiyeleri takip etmektedir. Kaza en güneyde *Bozok sancağı*na kadar genişlemektedir. Doğuda, kuzeyden güneye doğru inen bu hattın hemen batısında yine aynı doğrultuda olmak üzere, *Kızılkünbed* ve *Acacı* nahiyeleri konumlanmaktadır. Kazanın batı sınırlarında ise geniş bir alana yayılmış ve *Bozok'a* kadar inen *Hüseyinabad* nahiyesi yer almaktadır. Konumunu bu şekilde ortaya koymaya çalıştığımız Zile kazası, doğudan *Tokat livası*; *kuzeyden Turhal kazası*, *Amasya* ve *Çorumlu livası*; batıdan yine *Çorumlu livası* ve güneyden *Bozok livası* ile çevrili bir alanı ifade etmekteydi. Bugün söz konusu yörede yedi ilçe merkezinin kurulmuş olması, Zile kazası sınırlarının günümüzde bir vilayet oluşturacak genişlikte olduğunu göstermektedir (Bk. Harita 1. ve EK-5).

Harita 1. XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası Yerleşmelerinin Günümüz Türkiyesi İçerisindeki Konumu

Osmanlı idaresinde Zile kazasının sınırları içerisinde kalan nahiyeler, bugünkü Orta Karadeniz bölümünde yer almaktadır. Zile ve bağlı nahiyelerinin coğrafyası genel olarak dağ sıraları ve bu sıraların arasında kümelenen çöküntü ovalarından oluşmaktadır. Aşağıda bu nahiyeleri bugün kapsayan ilçelerin coğrafi özellikleri verilmiştir.

Yeryüzü şekilleri bakımından sadelik arz eden Zile, yapı itibariyle dağ eteği ovası görünümüne sahiptir (Meral ve Meral, 1982: 31). Zile, kuzeyden güneybatı-kuzeydoğu yönleri doğrultusunda uzanan *Zile-Buzluk Dağları* ile güneyden bu dağ sırası ile aynı doğrultuda uzanan *Deveci Dağları* arasında yer almaktadır[50]. Bu dağ sıraları arasında bulunan ve incelediğimiz dönemde *Meşhedabad nahiyesi* sınırları içerisinde yer alan *Kırlar köyü*nde 600 m. yüksekliğe kadar alçalan Zile Ovası, 750 m. yükseklikten itibaren yükselen yamaç ve sırtlarla çevrilmiştir. Ova, kuzeyde *Hamidiye*

[50]Bu dağlar Zile'nin belirgin yüksekliklerini de içinde bulundurmaktadır. Oldukça kuzeyde yer alan Akdağların en yüksek noktası 2062 m. dir. Kuzeyde yer alan Karlıktepe 1348, İlemeserkayatepe 1361 m. yüksekliğe sahiptir. Güneyde Devecitepe 1907 m., Aktaştepe 1536 m. ve Hasançaltepe 1228 m.'dir. Bk. Nilüfer Pekcan (Yalçıner), "Zile (Tokat) Bölgesi'nin Strüktüral ve Jeomorfolojik Özellikleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Sayı:5, İstanbul 1997, s. 71.

Boğazı ile *Turhal*'a, *Ütük köyü*ndeki alçak bir eşikten *Kazova*'ya bağlanmaktadır (Özçağlar, 2009: 200). Zile ilçe merkezi yaklaşık 120 km²'lik bir alanı kaplayan ve kendi ile aynı adı taşıyan ovanın kuzeybatısında yer almaktadır. İlçeyi ve ovayı çevreleyen sıradağlardan başka, ovanın orta kesimlerinde adaları andıran tepeler de yükselmektedir[51]. İncelemelerimize göre, bu tepelerden bazıları Osmanlı döneminde nüfusun iskân edildiği yerler arasındaydı. Örneğin, günümüzde üzerinde yerleşme tespit edemediğimiz Güvercinlik tepesinde XV ve XVI. yüzyılda *Güvercinlik köyü* bulunmaktaydı[52].

İncelediğimiz dönemde *Kızılkünbed nahiyesi* içerisinde kalan *Yozgat ili Aydıncık ilçesi*, *Deveci Dağları*nın batı uzantısını teşkil eden *Alan Dağları* eteklerinde kurulmuştur. İlçe sırtını *Gazibeli* ve *Ağıllı vadilerine* dayamıştır[53]. *Alan Dağları*nın kuzey eteklerine konumlanan *Amasya ili Göynücek ilçesi*nin *Alan* ve *Ilısu*[54] köyleri de nahiye sınırları içerisinde yer almıştır. Tahrir defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla bölgede Osmanlı idari sınırları oluşturulurken bir dağın iki yamacının da aynı kaza içerisinde kalmasına dikkat edildiğini söylemek mümkündür.

Alan Dağı'ndaki bu yaklaşım *Deveci Dağları* için de geçerlidir. Deveci dağlarının kuzey kesimleri *Zile*'yi ve yakın nahiyelerini kucaklarken dağın güney kısımları *Kadışehri ilçesi*ni kapsamaktadır. Bir bakıma *Deveci Dağları* Zile-Kadışehri sınırını teşkil eder[55]. Kısmen dağlık bir yapı da arz eden *Kadışehri* ilçe sınırlarının

---

[51] Bu tepeler içerisinde güneyde Hüseyingazi (909 m.), Boztepe (916 m.), İnekuçantepe (935 m.); Güngörmez köyü doğusunda Mantarlıtepe (955 m.), Elamlıtepe (909 m.), güneybatıda Geriştepe (1049 m.), Sivriçaltepe (917 m.), batıda Gökçeğiztepe (1126 m.), doğuda Turnatepe (849 m.), kuzeyde Leğenciktepe (867 m.) ve Fakirtarlasıtepe (950 m.) bulunmaktadır. Bk. Nilüfer Pekcan (Yalçıner), *aynı makale*, s.70-71.

[52] BOA, Td 2, s.334; BOA, Td 19, s. 114; BOA, Td 79, s. 202; BOA, Td 12, s. 131b.

[53] http://tr.wikipedia.org/wiki/Aydıncık,_Yozgat (25.07.2014).

[54] Bu iki köy için bk. BOA, Td 79, s. 271-273.

[55] Kadışehri'nin coğrafi konumu ve kısa bir tarihçesi hakkında bk. Hakkı Yurtlu, "Engin Tarihiyle Kadışehri", *Kadışehri Belediye Bülteni*, yıl:1, sayı:1, Yozgat 2011, s. 7-9. Yozgat ve ilçelerinin coğrafyası

önemli yükseltileri arasında Deveci Dağları'ndan başka, *Yılman Tepesi* ve *Örde*de *Tepesi* başı çekmektedir. *Ortatepe, Alçılıseki* ve *Kavakbeleni* ormanlık ve otlak diyebileceğimiz alanları oluşturmaktadır.

Genellikle dağlık bir görünüm arz eden Çekerek'in önemli yükseltileri doğusunda *Deveci* ve *Fakı Dağları*, batısında *Alan Dağı*, güneyinde ise *Gebzel Dağı'dır*. Yapılarında kalker çokça bulunduğundan bu dağlar üzerinde çok sayıda mağara oluşumu dikkat çekmektedir. İlçenin doğusu ve güneyinde düzlükler üzerinde ovalar uzanmaktadır. Batıdaki *Aydıncık-Kazankaya* ve *Bazlambaç* arasındaki *Kümbet Ovası*, doğudaki *Kadışehri Ovası* ile Çekerek ilçe merkezine kadar sokulan *Koyunculu Ovası* önemlidir[56].

Bir dönem *Karahisar-ı Behramşah* nahiyesi içerisinde yer alan *Saraykent*'in denizden yüksekliği 1150 m.'ye ulaşmaktadır. *Karahisar-ı Behramşah*'ın topraklarının büyük bir çoğunluğunu içerisine alan Akdağmadeni ilçe merkezinin, özellikle doğu, güney ve kuzey kesimleri oldukça yüksek tepelerden oluşmaktadır. Sahip olduğu toprakların birçoğu dağlık olan ilçenin, en önemli yükseltisi 2166 m. yüksekliğe sahip olan ve *Kızılcaova köyü* arazisinde bulunan *Nalbant Tepesi*dir. İlçenin en yüksek tepeleri bu bölgede bulunmaktadır[57].

Hüseyinabad nahiyesinin şu an üzerinde kurulu olan Çorum ili Alaca ilçesi az yüksek, parçalanmış ve çokça aşınmış sıradağlar ile İç Anadolu platolarından biri olan Yozgat platosunun arasında hafif eğimleri bulunan tepelerle çevrili, geniş ve düz bir formda olan Hüseyinabad Ovası'nın orta bölümünde önemli bir geçit yerinde

---

için ayrıca bk. *Yozgat 1991 İl Yıllığı*, s. 6-15. Kadışehri hakkında güncel bazı bilgiler için bk. *Dünden Bugüne Kadışehri Belediyesi* (tarihsiz), Kadışehri Belediyesi Yayını, Ankara.

[56] Çekerek'in coğrafi özellikleri hakkında daha detaylı bilgi için bk. Bekir Koç, *Kültür ve Tarihiyle Çekerek*, Çekerek Belediyesi Yayını, Ankara 2003, s. 26-29.

[57] Akdağmadeni'nin coğrafi özellikleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hakkı Yurtlu, *Geçmişten Günümüze Akdağmadeni*, Ankara 2001, s. 44-46.

kurulmuştur. Alaca ilçesi sınırları içerisinde Hüseyinabad dışında daha küçük düzlük ve ova görünümlü alanlar da mevcuttur. Koçhisar köyü Koçhisar, Geven Köyü Geven, Büyükkeşlik Baykuş, Kayabüğet köyü Kadıpınarı ovaları bunlardan bazıları olarak zikredilebilir. İlçenin kuzey tarafında yer alan Deveci dağlarının güney eğimleri Alaca sınırlarında kalırken, kuzey sırtları Çorum ilçe merkezi sınırları içerisinde kalmaktadır. Güney tarafında bulunan Danlı dağlarının kuzey sırtları Alaca sınırları içerisinde kalırken, güneyi Yozgat il sınırlarında kalmaktadır. Bu dağlar oluk biçimindeki vadilerle yer yer geçitler vermektedirler. Bu şekilde ilçeden geçen yollar Arapseyfi vadisi ile Yozgat, Hatap vadisi ile Çorum'a bağlanabilmektedir. İlçeden ayrıca doğu batı yönlü yollar da geçmektedir. Yozgat-Çorum ve Tokat-Sungurlu yolları bu ilçede kesişmektedir (Erkoç, 2001: 88). İlçe bir bakıma, doğuyu batıya ve Anadolu'nun kuzeyini güneyine bağlayan alternatif yolların kesiştiği bir konuma da sahiptir. İlçenin güneybatısında yüksekliği 1425 m.'ye erişen Hırkababa Dağları ve tepesi, kuzeydoğusunda ise Çal Dağı ve Bozdağ bulunmaktadır. Çal dağının zirvesi olarak bilinen Çal tepesi 1700 m. yüksekliğe sahiptir. Bunun dışında tıpkı Zile'de olduğu gibi çok sayıda tek tepeye ilçe sınırları içerisinde rastlamak mümkündür. Tutluca köyündeki Tutbaba, Boğaziçi köyündeki İnkaya, Bolatçık köyündeki Çatal tepeleri bunlara örnektir[58].

Zile kaza merkezinde büyük akarsular bulunmamaktadır. Güneyde Boztepe çukur alanını Zile Ovasına bağlayan Hotan Çayı, Zile Ovası'nda Gezir ve Tabakhane dereleri ile birleştikten sonra Hamidiye Boğazı yoluyla Turhal Ovası'na geçip Yeşilırmak ile birleşir (Özçağlar, 2008:200). Bununla birlikte, kaza ve nahiyelerini oluşturan yöre, büyük ölçüde Yeşilırmak nehrinin Kelkit ve Tozanlu çayından sonra

[58] Alaca'nın coğrafi yapısı ve özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. *Geçmişten Geleceğe Alaca,* yayına hazırlayan: Sadık Ak vd., Alaca Kaymakamlığı Yayını, Yozgat 2002, s. 109-130.

üçüncü önemli kolunu oluşturan Çekerek çayının[59] çizdiği yay içerisinde kalmaktadır. Çamlıbel dağlarından doğup Artova üzerinden Akdağmadeni'ne ulaşan Çekerek çayı, Akdağmadeni'nde bazı dereleri de içine alarak akışını sürdürmektedir. Akdağmadeni ilçe sınırları dâhilindeki Başçatak köyü dağlarından beslenen Göndelen, Sivas-Yıldızeli'nden doğan Çakraz ve Handeresi dereleri ile birleştikten sonra Gündüzler ve Kayabaşı köyleri arazisinde Çekerek çayına kavuşmaktadır. Akdağmadeni ilçesinde yer alan diğer bir akarsu Madenözü ise Köklü deresi ile Özer Suyu derelerinin birleşmesiyle oluşmaktadır. Kurtkayası, Babı, Düşükkavak, Büyükkavak, Bahçe, Hayat ve Çoşan dereleri de Akdağmadeni'nin diğer önemli akarsularıdır. Bahar mevsiminde taşkınlara yol açabilen bu derelerin su seviyeleri Temmuz ve Ağustos aylarında azalmaktadır. Çekerek çayının kollarından biri olan Sarayözü deresi Saraykent ilçe sınırlarında akmaktadır. Saraykent'te bir de kaplıca bulunmaktadır. Kadışehri ilçe sınırları içerisinden de geçen Çekerek çayına burada Kadışehriözü deresi katılmaktadır. Kadışehri, Yavihasan ve Çamsaray köyleri sınırında Acısu adıyla anılan bir maden suyu da çıkmaktadır (Yozgat Kataloğu, 1990: 378). İlçenin doğal su varlığı içerisinde çevresindeki farklı kuş türleri ve bitki örtüsüyle dikkat çeken Üçağaç gölü de önemli bir yer tutmaktadır (Yurtlu, 2011: 7-9). Adını, Çekerek çayından alan Çekerek ilçesi, Kayalar köyünden doğan ve ilçenin içerisinden geçen, bağ ve bahçeleri sulayan Başöz, Sabıközü dereleri ile Çekerek çayına katkı sunmaktadır. Çekerek ilçesinin batıdaki en

[59] Çekerek Çayı, Çamlıbel Dağlarından doğan küçük derelerin Çamlıbel beldesi dolaylarında birleşmesi ile meydana gelir. 1100 m. kotunda ve 10739 hektar yüzeyindeki Artova'da güneybatı doğrultusunda akar. Çekerek'in menba suları olan Kızık ve Fineze'de baraj yerleri vardır. Artova'da Musaköy civarında güneyden gelen Karadere kolunu alır. Sulusaray bucağından itibaren dik yamaçlı dar bir boğaza giren Çekerek buralarda Germigöz, Göndelen, Akdağmaden dereleri ile birleşerek Yangı köyünden itibaren bir kavis çizerek kuzeye döner. Çellokışla önünde Ova'ya girer. Burada kuzeyden gelen Büyük İsa Deresi ile birleşerek tekrar kuzeybatıya yönelen Kerboğazı barajı yerine ulaşır. Dağ eteklerini dolaşan ırmak tekrar Kazankaya Barajı yerine gelir. Kazankaya'dan sonra vadisi genişler ve kuzeydoğu doğrultusunda akarak Geldigelen Ovası'na açılır. Bekdemir Köprüsü civarında Çorum'dan gelen Çat deresi ile birleşir. Ovada akışına devam ederek Amasya Kayabaşı mevkiinde Yeşilırmak'la birleşir ve Yeşilırmak adı altında Karadeniz'e ulaşırlar. Bk. *Tokat İl Yıllığı*, 1967, s. 40.

uzak beldesi olan Baydiğin arazisinden doğan Bakırçay da Kazankaya sınırları içerisinde Çekerek'e eşlik etmeye başlar. Aydıncık'ın beş kilometre kadar kuzeyinden geçen Çekerek çayı, volkanik Kazankaya kayalıklarının içindeki kanyonda kıvrılarak yol aldıktan sonra daha kuzeyde Amasya yakınlarında Yeşilırmak'a karışır[60]. XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlıların Çekerek için *Çerk Suyu* tabirini kullandıklarını Kızılkünbed nahiyesinin Kazankaya köyündeki bir değirmenden anlıyoruz[61].

Alaca'nın başlıca akarsuyu Alaca Suyu olup Hüseyinabad Ovası'nda ve etrafında bulunan civar köylerden akan dere ve çayların toplanmasıyla meydana gelmektedir. Alaca'nın doğu kesimlerinden kuzeye doğru bir yol izleyen su, Hışır (Boğaziçi) vadisinden geçerek Cemilbey civarında Çorum Çat suyuna karışmaktadır. Çorum Çat Suyu da Çekerek çayının önemli kollarından birini oluşturmaktadır. Alaca sınırları içerisinde bunun dışında da bazı akarsular bulunmaktadır: Soğucak, Eskiköy, Çatalbaş ve Sapmaz dereleri bunlardan birkaçıdır. Çoğu sulamada kullanılan bu derelerin suları bazı yıllar tamamen kuruyabilmektedir. Akören köyünün doğu taraflarında 50.000 m² yüzölçüme sahip doğal bir göl de bulunmaktadır (*Geçmişten Geleceğe Alaca*, 2002:120-125).

XV ve XVI. yüzyılda Zile ve çevresinde küçük akarsuların varlığını yerleşim yerlerine verilen isimlerden anlamak mümkündür. Meşhedabad'da *Kozludere* köyü[62], Acacı'daki *Kuruçay* köyü[63], Özikavağı'nda *Hisarözü* köyü[64], Kızılkünbed'deki *İsaözü* ile *Ağcaöz* mezraları[65], Hüseyinabad'daki *Söğüdözü* mezrası[66] küçük derelerin varlığına örnek gösterilebilir. Aynı dönemde, bu derelerin bütün bir yıl boyunca düzenli bir

[60] http://www.yozgataydincik.gov.tr (26.10.2013, 17:11).
[61] TKA, Td 12, s. 176a.
[62] TKA, Td 12, s. 148b.
[63] TKA, Td 12, s. 169b.
[64] TKA, Td 12, s. 157b.
[65] TKA, Td 12, s. 179a-180a.
[66] TKA, Td 12, s. 199a.

rejimle aktığını söylemek ise neredeyse olanaksızdır. Derelerin yıl içerisindeki akış süresi konusunda *asiyab* adı verilen değirmenler ve bunların çalışma süreleri fikir vermektedir. Zira yöredeki değirmenlerin çok azı "*fi sene-i kamile*", senenin tamamında çalışırken bazı değirmenlerin *üç*, bazı değirmenlerin, *dört* ve bazılarınınsa *altı* ay çalışması akarsuların yıl içerisindeki akış süresini de ortaya koymaktadır.

Yörede, İç Anadolu ile Karadeniz arasındaki Karadeniz ardı geçiş iklimi etkili olmaktadır. Bu iklim tipinde yazları sıcak ve kurak, kışları ise yağışlı ve soğuk geçmektedir. Uzun yıllar ortalama yağışı 455 mm., ortalama sıcaklığı 11,6°C ve ortalama bağıl nem oranı % 69'dur (Susam ve Karaman, 2007: 154). Zile ve çevresinde tarımsal ürünlerin yetişme evresi rakıma göre değişmekle beraber 240-205 gün arasında değişmektedir. (Tokat İl Yıllığı, 1967: 39). Zile'nin bitki örtüsü içerisinde ormanlık alanlar ilçe arazisinin % 24,8'ini oluşturmaktadır. Ormanlık alanın en yoğun olduğu kısım Ayvalı köyü civarıdır. Tepelik alanların ovaya dönük kısımlarında kuru ormanların, Çekerek boyunca suyu seven kavak, söğüt gibi ağaçların, çoğu evliyaların yattığı sit alanlarında korunmuş sarıçam ve ardıç toplulukları ve tarihi devirlerde önemli ölçüde tahrip edilmiş step bitki örtüsü gibi dört farklı bitki kuşağı gözlemlenmektedir[67].

Yukarıda zikr edilen dördüncü tip bitki örtüsünün tahribatına XV ve XVI. asırlarda kısmen rastlamak mümkündür. Ne var ki yalnız tahrir defterlerindeki verilere dayanarak, ormanlık alanlara dönük tarım arazisi genişletme çalışmalarını net bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. Adı geçen yüzyıllarda mevcut tarım arazilerine ek, nüfus artışına paralel olarak çok sayıda zeminin açıldığına şahit olunmaktadır. Bununla ilgili detaylı veriler, arazilerin ele alındığı başlıkta değerlendirilecektir. Bununla beraber bazı köylerde "*kuhiden feth olmuş arazinin*

[67] Zile ilçesinin bitki örtüsünün günümüzdeki durumu için bk. Ayşe Akkurt, *Zile İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014, s. 71-78.

rüsumunun" yani dağdan açılan arazilerin vergilerinin tahsiliyle ilgili kısımlarda da dağlık alanlara doğru yeni tarım arazilerinin üretildiği görülmektedir. Yenimüslüman nahiyesine bağlı Bilkayı, Özikavağı'na bağlı Selamet, Karahisar-ı Behramşah'taki Bazarcık ve Üçkaraağaç köylerinde bu şekilde dağdan açılan tarım arazileri görülmektedir. Bu arazilerin açılmasının daha ziyade bozkır bitki örtüsünü zedelediği, Yenimüslüman nahiyesi Bilkayı köyünün açıklamasındaki "*yoz arazi*" kavramından anlaşılmaktadır[68].

Zile'de son zamanlarda bazı sulama göletleri oluşturulsa da çoğunlukla kuru tarım yapılmaktadır ve Zile, Tokat'ın tahıl ambarı olarak gösterilmektedir (Şahin ve Karabacak, 2005: 15). Zile XV ve XVI. yüzyıllarda da kuru tarımın yaygın olduğu bir bölgeydi. Üretimi yapılan tarım ürünlerinin başını buğday ve arpa çekiyordu. Buğday ve arpa dışında mercimek, fiğ gibi ürünler de üretilmekteydi. Bağcılık Zile merkezi de dâhil olmak üzere kaza kırsalında da gerçekleşen bir faaliyetti. Öyle ki bağcılığın bazı yerleşim adlarına bile damgasını vurduğunu söylemek olasıdır: Hüseyinabad'daki *Çelebibağı mezrası*[69] bunlardan biriydi. Günümüzden farklı olarak bazı tarım alanlarında pamuk üretiminin de yapılması söz konusu dönemde iklimin çok sert geçmediğinin bir işaretidir. Bazı yer adları da, o zamanki Zile kazasının bitki örtüsü konusunda fikirler vermektedir. Zile'deki *Yalnuzağaç* köyü[70], Halka-i Hass'taki *Üçağaç* köyü[71], Karahisar-ı Behramşah'taki *Üçkaraağaç* mezrası[72] bozkır ya da ekili alan içerisinde yayılmış tekil ağaçların varlığını göstermektedir. Meşhedabad'daki *Kozludere* köyü[73], Zile'deki *Peyami* mezrası[74], Kuştaş'taki *Oyumerik* mezrası[75] yörede üretimi

[68] TKA, Td 12, s. 156a-188a.
[69] BOA, Td 79, s. 299.
[70] BOA, Td 2, s. 349-350.
[71] BOA, Td 79, s. 219.
[72] BOA, Td 79, s. 266.
[73] BOA, Td 2, s. 283.

gerçekleştirilen meyve ağaçlarını çağrıştırmaktadır. Zile'deki *Korucuk* köyü, Hüseyinabad'daki *Pervazlık*[76] ve *Odunluk* mezraları[77] ise daha geniş ağaçlık alanların varlığını göstermektedir. Yenimüslüman'daki *Çakırçalı* mezrası[78] bozkır bitki örtüsünün bir görüntüsüdür. Meşhedabad'daki ve Hüseyinabad'daki *Söğüdözü,* Karahisar-ı Behramşah'taki *Düşükkavak* mezrası ve *Kavak* köyü; Hüseyinabad'daki *Kavakağacı*, *Kavaközü*, *Yatankavağı* ve *Söğüdözü* gibi yerleşimler ise akarsu kenarlarındaki bitki örtüsünün bir özeti gibidir.

Alaca'nın, bitki örtüsü içerisinde ormanların payı oldukça az olup ancak % 7'lik bir alan ormanlarla örtülüdür. Aydıncık'ın % 44'ü orman arazisidir. Ormanların yer aldığı dağlar yabani fındık, meşe, kayın (gürgen), çam, ardıç, ıhlamur, dağ elması, ahlat ve alıç ağaçlarıyla kaplıdır. Kadışehri köylerinde yaylacılık faaliyetlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. XV ve XVI. yüzyılda Zile ve yöresinde yaylakların adı pek geçmese de arazinin en engebeli olduğu Karahisar-ı Behramşah'ta ve bu nahiyeye tezat şekilde ova görünümü ağır basan Hüseyinabad'da kışlakların varlığı dikkat çekmektedir.

Çekerek yöresinin yaygın bitki örtüsü bozkırdır. Çekerek, günümüzde Yozgat ilinin ormanca zengin sayılan alanlarından birisidir. Arazisinin % 32.53'ü ormanlarla kaplıdır. Yukarıoba, Ortaoba, Karahacılı, Tipideresi, Fakıdağı, Kavakalan, Arpaç, İlbeyli ve diğer dağlık alanlarda; çam, meşe ve ardıç ağaçlarından oluşan seyrek ormanlar bulunmaktadır. Çok yağış aldığı için Akdağmadeni'nin doğal bitki örtüsünü genelde ormanlar oluşturmaktadır. Yozgat ilindeki en geniş orman alanına sahip olan Akdağmadeni'nde sarıçam, ardıç, yabani fındık, alıç ve palamut gibi ağaç türleri

---

[74] TKA, Td 12, s. 138a
[75] TKA, Td 12, s. 174a.
[76] BOA, Td 79, s. 301.
[77] BOA, Td 79, s. 295.
[78] BOA, Td 79, s. 361.

bulunmaktadır. Orman dışındaki alanlar ise, daha çok mera olarak değerlendirilen bozkırlar ve çayırlardır[79].

1.5.ZİLE'DE OSMANLI İDARESİNİN KURULMASI ve GELİŞMESİ

1398 senesinde Akkoyunlu hükümdarı Kara Yölük Osman Bey'i yenen I. Bayezid'in oğullarından Süleyman Çelebi'nin Sivas'ı ele geçirmesiyle Tokat, Niksar gibi yerler Osmanlı idaresine girmiştir (Yücel, 1991: 205). Aynı tarihte Zile de Osmanlı hâkimiyeti ile tanışmıştır. Böylece, 1393'te Amasya'yı (Şimşirgil, 1996: 79), 1398'de Tokat ve Sivas dolaylarını[80] ele geçiren Osmanlılar 1413'te yöreyi idari olarak eyalet şeklinde teşkilatlandırmışlar ve bu eyalate "Vilayet-i Rumiyye-i Suğra[81]" adını

[79] www.akdagmadeni.bel.tr (27.10.2013, 14:35)

[80] Aşıkpaşazade Tevarih-i Âl-i Osman'da Amasya'nın Osmanlılara kendi beyi aracılığıyla teslim olduğunu belirtirken, Sivas yöresinin Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra alındığını belirtir. Bununla birlikte yörenin ele geçirilmesiyle ilgili 798/1395-1396 tarihlerine işaret eder. Bk. Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, yayına hazırlayan: Nihal Atsız, MEB Yayını, İstanbul 1992, s. 65. Oruç Bey de yörenin Osmanlı egemenliğine girmesi hakkında Aşıkpaşazade gibi 798/1395-1396 senesini vermektedir. Bk. Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi* (1288-1502), sadeleştiren: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayını, İstanbul 2005, s. 43. Neşri, Sivas ve yöresinin fethini Karaman ve Amasya'nın fethiyle bir arada değerlendirmiştir. Bk. Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannüma [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayını, İstanbul 2008, s. 144-146. Müneccimbaşı tarihindeyse Yıldırım'ın Kadı Burhaneddin'e karşı 1392'de harekete geçtiği, 798-799/1395-1396'da Sivas'ın alındığı bilgisine yer verilmektedir. Bk. Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I. Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz İstanbul, s. 136. Solakzade, tarihinde Sivas, Tokat ve Kayseri yöresinin Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra ele geçirildiğini belirtmektedir. Solkazade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Tarih-i Solakzade*, İstanbul 1298, s. 57-58. Hoca Saadeddin Efendi de kendinden önceki tarih yazarları gibi yörenin ele geçirilişini 798/1395-1396 olarak göstermekte; bununla birlikte Şerefeddin Ali Yezdi ve İbni Şıhna gibi yazarları referans gösterip tarihin 799/1396-1397 olabileceğini belirtmektedir. Bk. Hoca Saadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, I, yayına hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1992, s. 204-207. Bu farklı tarihlendirmelere karşın yörenin Osmanlılar tarafından 1398'de Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine ele geçirilmesi akla daha yatkındır.

[81] Günümüzde "Rum Eyaleti" tabir edebileceğimiz bu idari yapıya XV. yüzyılın sonlarında Amasya, Tokat ve Sivas'a ek olarak Canik, Çorum (o tarihlerde Çorumlu) ve Karahisar-ı Şarki (merkezi bugünkü Şebin Karahisar) de dahil olmuştur. Eyaletin bu şekilde genişlemesine bağlı olarak bu yeni yapıya "Vilayet-i Rum-ı Kadim" denmiştir. Osmanlı Devleti'nin Safeviler ve Memluklerle yapılan mücadelelere bağlı olarak doğu yönlü toprak kazanımlarının artmasına paralel olarak XVI. yüzyıl başlarında Trabzon, Malatya, Kemah, Bayburt, Divriği ve Gerger sancakları da bu idari yapıya dahil edilmiştir. Sonradan bu eyalete katıldıklarından dolayı bu sonunculara topluca "Vilayet-i Rum-ı Hadis" adı verilmiştir. Bu şekilde *kadim* ve *hadis* olarak iki bölümde anılan Rum eyaleti en geniş sınırlarına ulaştığında toplam 12 sancak ve 43 kazadan meydana gelmekteydi ve toplam nüfusu 200.000 civarındaydı. Bununla birlikte 1527'de Dulkadir ve 1534'te Erzurum eyaletinin teşkiliyle beraber Malatya Dulkadir; Karahisar-ı Şarki, Kemah, Bayburd ve Trabzon Erzurum eyaletine bağlanınca eyaletin sınırlarında bir daralma söz konusu olmuştur. XVI. yüzyıl içerisinde yapılan bir dizi idari değişiklik neticesinde 1574 senesi itibarıyla Rum eyaletinin sancak sayısı yediye düşmüştür. Bunlar: Sivas, Amasya, Bozok, Çorumlu, Arapkir, Divriği ve Canik sancaklarıdır. Rum eyaleti ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Ali Açıkel, " Rum Eyaleti" *TDVİA*, cilt: 35, İstanbul 2008, s. 225-226; M. Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*,

vermişlerdir (Açıkel, 2008: 35). Zile'nin Vilayet-i Rum içerisindeki idari yapısı tam anlamıyla 1520 yılına tarihlenen 79 numaralı tahrir defterinden anlaşılmaktadır ve bu deftere göre Zile, Tokat, Sivas, Artukabad ve Turhal ile beraber Tokat vilayetine bağlı beş kazadan biri olarak görünmektedir. Söz konusu tarihte Zile'ye Halka-i Hass, Yenimüslüman, Meşhedabad, Acacı ve Özikavağı, Kuştaş nam-ı diğer Üçtaş, Karahisar-ı Behramşah, Kızılkünbed ve Hüseyinabad nahiyeleri bağlıydı (Bk. EK-6).

Zile, XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı taşra idari yapısı içerisinde 1519 senesinde tamamlanan tahrire kadar nahiye veya vilayet olarak tabir edilmiş; 1519'dan sonra ise kaza olarak defterlere geçirilmiştir. Zile'nin Osmanlı taşra idaresindeki yerini anlamak bakımından kısaca bu idarenin oluşum süreci üzerinde durmakta fayda vardır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yönetsel yapılanmanın temel ve çekirdek birimi olarak kaza seçilmiş, her kazanın başına da bir kadı ve sübaşı atanmıştır (Ortaylı, 1976: 8). Kazalarda yönetim işlerinden sorumlu olan kişi sübaşıdır. Sübaşılar, XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar doğrudan doğruya merkezden tayin edilirken, bu tarihten sonra beylerbeyi veya sancakbeyi tarafından tayin edilmiştir (Boztepe, 2013: 7). Sınırların genişlemesine paralel olarak, sancak temel yönetim birimi olarak kendini göstermektedir. Aynı süreçte beylerbeylik yapılanması da ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar sıkı sıkıya merkeze bağlı olan taşra yönetim organizasyonunun en büyük birimi "eyalet"tir (Akyılmaz, 1999:129). Bu yapılanmada, Zile, Rum Beylerbeyliği sınırları içerisinde, Tokat-Sivas livasına bağlı bir kaza profiline sahiptir. 1574'te Zile kadısı Muslihiddin'di ve Zaviyemescidi mahallesinde ikamet

---

sayı:6 (1965), s. 51-62; Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı TaşraTeşkilatında Rum Beylerbeyliği", *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5 (1990), s. 289-299; Ali Açıkel, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of the District (Kaza) of Tokat (1574-1643),* University of Manchester Basılmamış Doktora Tezi, Manchester 1999, s. 36-54.

etmekteydi[82]

Zile'yle ilgili ilk verileri 1455 tarihli tahrir defterden takip etmek mümkündür. Bununla birlikte defterdeki bazı düzensizlikler Tokat ve Sivas livasındaki idari yapının anlaşılmasını ve idari birimlerin birbirine bağlılık düzeyinin açık bir biçimde ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin, Zile, 1455'te deftere nahiye olarak yazılmıştır.

Bu defterde Tokat, Komanat, Yıldız, Sivas ve Kafirni ile birlikte ileride Zile kazasına bağlı bir nahiye olarak gösterilen Hüseyinova (daha sonraki defterlerde Hüseyinabad) vilayet olarak yazılmıştır. Pratikte Osmanlı idari yapısı içerisinde 1455 tarihinde Tokat'ın "vilayet" sayılması oldukça normal ve anlaşılır bir durumdur. Şöyle ki, atanan idarecilerin oturduğu yere göre Vilayet-i Rum'un merkez sancağı zaman zaman Amasya, zaman zaman Tokat ve zaman zaman da Sivas olabilmekteydi. 1455 tarihine gelindiğinde "Vilayet-i Rum" beylerbeyi Biçaroğlu Hamza Bey'dir. Hamza Bey'in görevini Tokat'ta yürüttüğü, defterde yer alan kendisi ile ilgili vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Burada asıl sorun, Tokat ve kısmen Sivas dışında daha küçük ve daha sonra nahiye olarak anılacak olan yerlerin neden vilayet olarak deftere geçirildiği meselesidir. Bu durum, akla ilk olarak bölgede Osmanlı teşkilat yapısının henüz oturmadığı fikrini getirmektedir. Bununla birlikte, defterde vilayet olarak anılan yerlerin genel özellikleri tespit edilmeye çalışıldığında buralarla ilgili bazı ortak noktalar dikkat çekmektedir. Tozanlu ve Yıldız'da bu yerleşimlere adını veren Tozanlu Bey ve Yalduzi Beylerin oğullarının, Kafirni'de, Tokat'taki Horusoğlu Hanı'nın da kurucusu olan Pir Ahmed Bey'in, Komanat'ta da Horus Mehmed Bey oğlu Ahmed Çelebi'nin divani gelirlerin büyük bir kısmını toplayan nüfuzlu kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyinabad için de benzeri bir durum söz konusudur.

[82] TKA, Td 12, s. 128b.

Hüseyinabad'daki divani gelirlerin tamamına yakını İnal oğlu Ferhad Bey'e aittir. Bu durum göstermektedir ki vilayet olarak anılan nahiye görünümlü yerler ya yeni yerleşim alanları olup, daha yeni yazılan ve yeni deftere geçirilen idari ünitelerdir ya da divani gelirleri elinde tutan güçlü kişilere, daha doğrusu güçlü beylere göre bu tarz bir isimlendirmeye gidilmiştir. Hüseyinabad ölçeğinde bu durumu detaylandırdığımızda İnal oğlu Ferhad Bey'in kendisine ait bir ordusundan söz edilmesi bu ünitelerin isimlendirilmesinde askeri gücün de belirleyici olduğunu doğrulamaktadır. Kaldı ki, tahrir defterinin gösterdiği kadarıyla bu üniteler birer şehir merkezine sahip değildir. Bu duruma yol açan bir başka etkenin de bölgede Osmanlı öncesi Türk yapılanmasının birden değiştirilmemesi ya da değiştirilememesi olgusudur. Şöyle ki Kazabad ve Venk içindeki köy yerleşimlerine bakıldığında birer köyler topluluğu yani nahiye teşkil ettikleri halde deftere divan olarak kaydedilmişlerdir. Oysa divan ünitesi daha çok köy yerleşimlerinin oluşmadığı dönemlerde ve Osmanlı öncesi Selçuklu idari sisteminde kullanılan bir tabirdi. Burada divan olarak kaydedilen yerlerde diğer yerleşimlerden farklı olarak dikkat çeken özellik her ikisinin de Tokat'a bağlılığının defterde açıkça ifade edilmesidir.

1455'te Tokat ve Sivas'a bağlı -Tokat merkeze bağlı köyler de buna dahil- 14 nahiyenin adı geçmektedir. Bu nahiyeler içerisinde toplam 7 tanesi -Zile merkez köyleri de dahil- 1520'de Zile kazası içerisinde anılacak nahiyelerdir. Bunlar defterde sırasıyla, Kuştaş (Üçtaş), Meşhedabad, Acacı ve Özikavağı, Karahisar-ı Behramşah, Halka-i Hass, Zile, Yenimüslüman nahiyeleri olarak yazılmıştır. Defterde Zile kısmına geçilirken "Nahiye-i Zile" başlığı kullanılmıştır[83]. Başlığın altında ise "Nefs-i Şehr-i Zile" başlığına yer verilmiştir. Bu ikinci başlık 1455'te Zile'de bir şehir merkezinin-

[83] BOA, Td 2, s. 323.

daha sonra belirteceğimiz haliyle kaza merkezi- varlığının güçlü bir delilidir. Ne var ki bu defter, Tokat ve Sivas gibi daha büyük idari mıntıkaların mahallelere ayrılmış dökümlerini vermekle beraber Zile merkezde mahalle ayrımına gitmemiş; nüfus Müşalim oğlu Ali Bey'in timarı altında yaşayanlar, müsellemler (muaf olanlar), hiref (esnaf) ve mücerred (bekar) olmak üzere dört ana başlıkta ele almıştır. Bu yazım, söz konusu tarihte Zile kaza merkezinin vergi gelirlerinin bir kısmının Karahisar-ı Behramşah zaimi Müşalim oğlu Ali Bey'in zeametinin bir parçası olmasıyla ilgilidir. Öte yandan şehir merkezinde 10 imamın varlığı bize şehirde 10 mahallenin varlığını kanıtlar niteliktedir. Benzeri durumun Zile'nin hemen yanı başındaki Turhal'da da olması böyle bir yazımın bennak ve çift rüsumu ile ilgili olup olmayacağı sorusunu akla getirmektedir. Bir bakıma, yörenin daha önce de tahrire tabi tutulmuş olması ihtimali kuvvetlidir. Zira defterde zaman zaman bir önceki defter Hızır Bey defterine göndermeler yapılması bu ihtimali öne çıkarmaktadır. Zile'nin şehir merkezinde dikkat çekici bir durum da Derebaşı olarak zikredilen köyün merkezle birlikte ele alınmasıdır. Bu durum, şu an var olmayan köyün o tarihlerde şehre çok yakın bir yerde olduğunu ortaya koymakta olup günümüzde büyük olasılıkla şehir merkezi ile bütünleştiğini göstermektedir. Halka-i Hass'a bağlı Alayundlu köyü, bu nahiyeyle münazaalı/kavgalı olduğu gerekçesiyle Artukabad nahiyesindeki köylerle birlikte yazılmıştır.

1455'ten kısa bir süre sonra 2 numaralı tahrir defterinin icmali olan 15 numaralı bir defter hazırlanmıştır. Bu defter Zile'nin II. Mehmed (Fatih) dönemindeki idari yapısını anlamamıza olanak sunan bazı verilere sahiptir. Defterin ilk bölümlerinde Turhal'ın has ve Zile'nin niyabet gelirleri bir arada hesaplanmıştı. Zile geniş bir idari birim sayılarak, genel anlamda vilayet tabir edilmiştir. Vilayetin alt başlıklarında ise Karahisar-ı Behramşah, Meşhedabad, Yenimüslüman, Kuştaş, Acacı ve Özikavağı,

Halka-i Hass, Kızılkünbed, Hüseyinabad, Mecidözü ve Aştagul nahiyeleri sıralanmıştır. Bu yönüyle merkezde hazırlanan bu icmal defter, ileride Zile dahilinde karşımıza çıkmayacak, Mecidözü ve Aştagul'u da vilayet tabir edilen Zile başlığında ele almıştır. Yine bu icmal defter 2 numaralı defterdeki birbirinden kopuk idari yapılanmanın cevabını da içermektedir. Defterdeki bilgilerden anladığımız kadarıyla, 2 numaralı defter nahiyelerin yazımından çok zeamet bölgelerinin yazımını içeren, belki de böyle bir amaç için hazırlanan bir defterdi. Bunun en güçlü göstergesi, icmal defterin bir bölümünde Rum vilayetindeki zeametlere yer verilmesi ve bu zeametlerin bölgelere göre isimlendirilmesidir. Örnek olarak belirtmek gerekirse, mufassal defterde Karahisar-ı Behramşah ile bir bütün oluşturan Zile zeameti bu icmal defterde yalnız "Zeamet-i Zile" başlığında kaydedilmiştir. Daha önceki defterden farklı olarak Müşalim oğlu Ali Bey'in elinde olan Zile zeameti bu defa Hızır Paşa oğu Kasım Bey diye birine verilmiştir. Şüphesiz, burada Zile bir zeamet bölgesinin merkezini ifade etmekteydi. Bunun en belirgin göstergesi, Hızır Paşa oğlu Kasım'ın 69224 akçeye tekabül eden gelirleri arasında Zile şehir merkezi dışında Artukabad, Kazabad, Acacı ve Özikavağı'ndan bazı köylerin gelirlerinin de yer almasıydı. Karahisar-ı Behramşah zeameti, yine Müşalim oğlu Ali Bey'in elindeydi. Halka-i Hass da içinde bulunan Ağca Kale vasıtasıyla bir zeamet bölgesi sayılmıştı ve zaim olarak Mustafa Bey diye birinin adı geçmekteydi. Aynı şekilde bir zeamet bölgesi sayılan Hüseyinabad'ın zaimi ise Mahmud Çelebi oğlu Süleyman Çelebi olarak deftere geçirilmişti. Sonuç itibarıyla, II. Mehmed döneminde Zile'nin kendisi dışında 10 nahiyeden meydana gelen bir vilayet sayıldığı ve stratejik açıdan önemli Zile, Halka-i Hass, Karahisar-ı Behramşah ve Hüseyinabad'ın idari yapılanma dışında ayrıca askeri bir zihniyetin ürünü olarak zeamet bölgelerine ayrıldığı söylenebilir. Yine, II. Mehmed döneminde Hüseyinabad'a bağlı

bazı yerlerin Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in timarları içerisinde zikredildiğini belirtmek yerinde olacaktır.

1485'te Tokat ve Sivas'ın vilayet olarak kaydedildiği 19 numaralı mufassal tahrir defterinde Zile yine nahiye olarak deftere geçirilmiştir. 1455'ten farklı olarak Ali Bey Müşalim oğlu Kasım Bey'in gelirleri içerisinde zikredilen Nefs-i Zile'nin mahallelerinin isimleri ve bu mahallelerde yaşayan nüfusun detayları ilk kez yazılmıştır. Derekışla köyü yine Zile merkezle birlikte deftere kaydedilmiştir. Yukarıda 1455'te belirttiğimiz nahiyelerin Zile'ye bağlılığı burada da açıkça belirtilmemiştir. Öte yandan, Hüseyinabad ise Zile'ye bağlılığı belirtilmeksizin Turhal'dan sonra yazılmıştır. Önceki mufassal defterde yer almayan Kızılkünbed nahiyesi ise Mecidözü ile aynı başlıkta verilmiştir. Bunun başlıca nedeni Mecidözü ve Kızılkünbed'in aynı zaimin gelir bölgesinde kalmasıdır. Nahiyenin o tarihlerde en büyük köyü görünümünde olan Deveci'nin açıklamasında "timar-ı Musa Bey, zaim-i Mecidözü" denmesi bu bilgiyi teyit eder niteliktedir. 1485'te, 1455 yılı kayıtlarının üzerinden 30 sene geçmesine rağmen -Karahisar'daki Müşalim ailesi gibi- bölgede zaimlerin halen belirgin bir rol sahibi olduğu görülmektedir.

I. Selim (Yavuz) dönemine ait 1518 tarihli icmal defterinde yine zeamet bölgelerinin varlığı dikkat çekicidir. Haliyle, 85 numaralı bu icmal defterine bakarak Zile'nin Osmanlı idari yapılanması içerisindeki yerini tam anlamıyla ortaya çıkarmak mümkün değildir. Ne var ki defterdeki verilerden yola çıkarak Zile ile ilgili bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Burada zaim belirtilmeksizin Zile zematinin gelirlerine yer verilmiş, Zile nahiye olarak kaydedilmiştir. Karahisar-ı Behramşah kale olarak deftere geçirilmiş, kale görevlileri zikredilmiştir. Müşalim oğullarının Karahisar'daki zaimlik sürecinin ise bu tarihlerde deftere yansımadığı, kalenin bu aileden bir dizdarın

kumandasında olduğu gözden kaçmamaktadır. Halka-i Hass'taki Ağca Kale ise Turhal kalesinden sonra yazılmıştır. Bunlara ek olarak Zile timarlarının dökümünün yer aldığı sayfalar da defterde yer almaktadır. Bu sayfalara bakıldığında Hüseyinabad'ın İnalluların zeamet bölgesi olma özelliğini koruduğu ve Zile timarları başlığında ele alındığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Acacı ve Özikavağı, Meşhedabad, Yenimüslüman, Kızılkünbed, Mecidözü, Halka-i Hass, Karahisar-ı Behramşah, Kuştaş gibi nahiyelerin timarlarının da bu başlık altında yer alması aslında, bunların henüz adı konmamış olsa da Zile'ye bağlılıklarının net bir ifadesidir.

1519 senesine gelindiğinde tamamlanan I. Selim dönemine ait 79 numaralı mufassal tahrir defteri, Osmanlı idaresinin Zile'de tam anlamıyla şekillendiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu defterde Vilayet-i Rum'a bağlı olarak Tokat "vilayet" olarak kaydedilmiştir. Tokat'ın hemen ardından "Kaza-i Zile" başlığına geçilmiştir. Bu da göstermektedir ki, Vilayet-i Rum içerisinde Zile bir kaza statüsüne sahiptir. Kazaya bağlı nahiyeler ise şu şekilde sıralanmıştır: Halka-i Hass, Yenimüslüman, Meşhedabad, Acacı ve Özikavağı, Kuştaş, Karahisar-ı Behramşah, Kızılkünbed ve Hüseyinabad. Böylece, Tokat-Sivas livası içerisinde Tokat ve Sivas'la birlikte yedi kazadan birini oluşturan Zile, merkeze bağlı köylerle birlikte dokuz nahiyeden oluşmaktaydı. Sonuç olarak, Yavuz döneminin sonlarında Zile'nin, merkezi Tokat olan Rum Vilayeti'nin, Amasya hariç tutularak, bir parçası, belki de Tokat ve Sivas'tan sonra en büyük parçası olan bir kaza olarak tam anlamıyla tanımlandığını söylemek mümkündür. 1519'a gelindiğinde, Zile kazası için en dikkat çekici noktalardan biri, bir önceki mufassal defterde Mecidözü ile bir bütün oluşturan Kızılkünbed nahiyesinin müstakil bir nahiye olarak anılmasıdır. Bu nahiyeye bakıldığında, güneyde Eymür köyü ile bugünkü Sorgun ilçesi Eymir beldesi, Yozgat ili

Aydıncık ilçesi ve kuzeyde Alan ve Ilısu köyleri ile günümüz Amasya ili Göynücek ilçesi ve Kuyucak köyü ile Çorum ili Ortaköy ilçesine kadar genişleyen bir arazi karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, bu parça bir bakıma Zile'yi Hüseyinabad ile bütünleştiren bir noktada bulunması bakımından da önemlidir. Bir başka önemli husus ise özellikle, Yortan (Köhnebaba) köyü ve buna bağlı birçok mezranın, yine Dulkadirli Şehsuvar oğlu Ali Bey'e bağlı pek çok mezranın Hüseyinabad'a yazılması ile Hüseyinabad nahiyesinin Sorgun ve Yozgat'a doğru topraklarının daha da genişlemesidir. Yortan köyü bugün Sorgun ilçe merkezinin bulunduğu yer olması bakımından kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Zira, Hüseyinabad bu yönüyle günümüz Çorum ili Alaca ilçesi dışında Yozgat ili merkezi ve Sorgun ilçesine kadar sokulmuş bir durum arz etmektedir. Şehsuvar oğlu Ali Bey'in hassa gelirleri içerisinde Hüseyinabad'ın Yozgat'a bakan yönünün kayda değer bir ağırlık taşıması da oldukça dikkat çekicidir. Benzer bir durum da Karahisar-ı Behramşah nahiyesi için söz konusudur. Zira, Bubak mezralar topluluğuyla Karahisar-ı Behramşah'taki mezra sayısı bu tarihe gelindiğinde, hatırı sayılır ölçüde artmış görünmektedir. Bu mezra topluluğunun da Şehsuvar oğlu Ali Bey'in tasarrufunda olması, ona bağlı Dulkadirli cemaatlerinin batıda Hüseyinabad, doğuda Karahisar-ı Behramşah nahiyesi idari yapısı altında gösterildiği kanaatini doğurmaktadır. Bu defterin ilk icmali olan 1520 tarihli 98 numaralı tahrir defteri timarlar ve kalelere ilişkin bilgilere yer vermektedir. Bu defterdeki veriler; Dulkadirlilerin bölgedeki varlığı, Zile kazası içerisindeki zeamet bölgeleri ve timarları hakkında ayrıntılı dökümler içermektedir. Bu arada, söz konusu defterin ikinci icmalinin yer aldığı ve 1524-1526 arasında tamamlanmış olabileceğini düşündüğümüz 95 numaralı tahrir defteri, Zile zeamet ve timarlarını bir başlık halinde gösterirken ve burada diğer nahiyelerle birlikte Hüseyinabad'a da yer verirken, defterde

Hüseyinabad timarları için ayrı bir bölüm açılması düşündürücüdür. Bununla birlikte, Zile'deki üç zeamet bölgesinin Zile, Acacı ve Hüseyinabad olduğu anlaşılmaktadır. Zile ve Acacı zeametleri eskiden olduğu üzere Müşalim ve Hüseyinabad zeametinin İnallu soyundan gelenlere bırakılmış olması dikkatten kaçmamaktadır. Hüseyinabad timarlarının ayrıca verildiği bölümde ikinci bir zeametin bulunması da kayda değer diğer bir gelişmedir. Bu arada Dulkadir Bey diye birinin Hüseyinabad'da timar olarak kaydedilen 10000 akçe üzerindeki geliri Dulkadirlilerin Osmanlı himayesi altında varlıklarını sürdürdüklerini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. I. Süleyman döneminde hazırlanan 1523 tarihli bir Kanunname mecmuasında Osmanlı vilayetleri ve Osmanlı kazaları tek tek belirtilmiştir. Kanunnameden anlaşıldığına göre, Osmanlı sınırları içerisindeki yedi Beylerbeyilik vardı. Bunlardan biri olan Vilayet-i Rum'da 29 kaza bulunmaktaydı. Bu kazalardan biri de hiç şüphesiz Zile'ydi. Kanunname, Zile kadısının günlük gelirini 20 akçe olarak belirtmekteydi (Çakar, 2002: 275).

98 ve 95 numaralı icmal defterlerinin aksine 1530 yılında Kanuni döneminde hazırlatılan 387 numaralı icmal tahrir, Rum eyaletinin kadim ve hadisini kapsamakta ve nüfustan idari yapıya Osmanlı idaresini açıklamaya gerçek manada yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle, 1530 icmal defterinin 1519 mufassal defterinden yola çıkarak Rum eyaletinin idari yapısını ve sınırlarını belirlemeye yönelik birincil bir amaca hizmet ettiği de söylenebilir. Diğer icmallerde olduğu gibi timar sahiplerinin de sıralandığı bu defter, nahiyeler ve bu nahiyelerde yer alan köyleri, bu köylerin nüfusunu, nüfus içerisindeki muaf zümreleri göstererek Osmanlı idari yapısını anlamamıza da bir kaynak teşkil etmiştir.

Zile kazası ve bu kazaya bağlı nahiyeleri içeren dördüncü bir tahririn 1554 senesinde I. Süleyman (Kanuni) devrinde yaptırıldığını biliyoruz. Ne var ki bu tahririn

Tokat ve çevresini içeren kısmı mevcutken, Zile ile ilgili kısım elimizde şu an bulunmamaktadır. Haliyle bu tarihte Zile kazasının idari yapılanmasını değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. 1574 tarihinde hazırlanan 12 numaralı mufassal tahrir defterinde Zile kazası XVI. yüzyıl başında ve ortalarında sahip olduğu Hüseyinabad nahiyesini kaybetmiş gözükmektedir. Çünkü bu tarihte yapılan tahrirde Hüseyinabad ayrı bir kaza şeklinde deftere geçirilmiştir.

2. ZİLE KAZASINDA YERLEŞME ve NÜFUS

2.1. YERLEŞME

Dünyanın doğal coğrafyası *fiziki coğrafya*, insanın etkisi ile oluşan coğrafya ise *beşeri coğrafya* şeklinde isimlendirilmektedir. Coğrafyayı ifade eden başlıca karakteristikler üçe ayrılabilir. Bunlardan ilki *lokasyon*, ikincisi ekolojik açıdan *insan-mekan ilişkileri*, üçüncüsüyse mekansal ve ekolojik yaklaşımları kaynaştıran *bölgesel analizdir* (Gümüşçü, 2006: 38). Osmanlı döneminde sancak, kaza, nahiye gibi idari birimlerin sınırları çoğu defa su bölümü çizgilerinden geçmektedir. Bu ise Osmanlı Devleti'nde yapılan idari bölünmelerde jeomorfolojik özelliklerin dikkate alındığını göstermektedir (Elibüyük, 1990: 18). Bu bağlamda *Zile kazası* sınırları çizilirken de büyük ölçüde Yeşilırmak'ın üç büyük kolundan biri olan *Çekerek Çayı* ve bu çayı besleyen suların izlediği yollar önemli yer tutmuştur. Aynı şekilde, kaza sınırlarının tespitinde dağ sıraları ve bunların kapladıkları alanların da önemli bir payı olduğuna şüphe yoktur. Örnek vermek gerekirse, Zile özellikle güneyden *Akdağ* ile başlayan dağ silsilelerini, bilhassa Yozgat düzlüğüne inene kadarki bölgeyi kapsayacak şekilde organize edilmiş bir idari birim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü olaraksa Osmanlılar zamanındaki Zile, günümüzde *Orta Karadeniz* olarak nitelenen bölümün İç Anadolu'ya sokulduğu geçiş bölgesini içine alan bir yapıdadır. Son olarak, Zile güneyde daha çok konargöçerlerin yaygın olduğu ve henüz şehirleşmenin ve buna paralel bir yapılanmanın tam olarak oluşmadığı bir coğrafyanın kuzeyinde küçük de olsa yerleşik şehir ve kır nüfusunu temsil etmesi bakımından da ayrı bir bütün oluşturmaktadır. İncelediğimiz dönemde henüz Bozok sancağında bir şehir merkezi teşekkül etmemişti. Hatta Yozgat'ın hemen güneyinde, yerleşik yaşamın önemli merkezlerinden olan Osmanpaşa ya da diğer adıyla Sultan Eymirci, yine 1519'da günümüzde Yozgat ili

Sorgun ilçesi merkezinde kalan Köhnebaba köyü ve Eymür gibi yerleşim birimleri de Zile kazasının sınırlarına dâhil edilmişti. XV ile XVI. yüzyıllarda Zile'nin sınırlarını doğuda Artukabad (Artova), batıda Budaközü (Sungurlu) ve Çorumlu, güneyde Yozgat merkezinin güneyinde kalan Osmanpaşa beldesi ve kuzeyde Turhal ve Amasya ile çizmek mümkündür.

Tablo 2. Zile Kazası Yerleşmelerinin Nahiyelere Göre Dağılımı

Yerleşim türü	Nahiye	1455	Toplam	1485	Toplam	1519	Toplam	1574	Toplam
Nefs-i şehr	Zile	1	1	0	0	0	0	0	0
Kale	Zile	0	1	0	2	0	2	1	3
	Halka-i Hass	0		1		1		1	
	Karahisar-ı B.	1		1		1		1	
Mahalle	Zile	0	0	13	13	14	14	14	14
Nefs	Hüseyinabad	1	5	0	4	0	4	0	4
	Karahisar-ı Behr.	1		1		1		1	
	Meşhedabad	1		1		1		1	
	Özikavağı	1		1		1		1	
	Yenimüslüman	1		1		1		1	
Köy	Zile	26	110	30	150	30	156	32	166
	Acacı	9		10		11		10	
	Halka-i Hass	14		11		13		14	
	Hüseyinabad	15		37		39		39	
	Karahisar-ı Behr.	5		10		10		17	
	Kızılkünbed	0		11		12		13	
	Kuştaş (Üçtaş)	7		7		7		7	
	Meşhedabad	16		16		16		16	
	Özikavağı	12		12		12		12	
	Yenimüslüman	6		6		6		6	
Mezra	Zile	10	84	11	107	11	265	18	208
	Acacı	7		6		8		16	
	Halka-i Hass	12		7		7		11	
	Hüseyinabad	12		30		134		78	
	Karahisar-ı Behr.	19		20		60		29	
	Kızılkünbed	0		9		12		16	
	Kuştaş (Üçtaş)	3		3		8		9	
	Meşhedabad	12		12		13		16	
	Özikavağı	3		3		5		8	
	Yenimüslüman	6		6		7		7	
Kışlak	Hüseyinabad	0	0	0	1	0	1	7	7
	Karahisar-ı Behr.	0		1		1		0	
Yaylak	Zile	0	0	0	0	0	0	1	2
	Kızılkünbed	0		0		0		1	
Cemaat	Hüseyinabad	11	15	0	0	0	0	0	0
	Karahisar-ı Behr.	1		0		0		0	
	Meşhedabad	1		0		0		0	

	Özikavağı	1		0		0		0	
Toplam		215		277		442		404	

Osmanlı idaresi altında, XV ve XVI. yüzyıllar boyunca Zile'de genel olarak iki tip yerleşme mevcuttur. Bunlardan ilki şehir yerleşmesidir. Şehir yerleşmesi *nefs-i şehir* başlığında verilen; kale ve onu çevreleyen mahallelerden oluşan bir bütündür. Yerleşmenin büyük bir çoğunluğu ise ikinci tipte ele alacağımız kırsal kesimde olup bu da nahiye toplulukları içerisinde karşımıza çıkan köyler, çoğu kez onları bütünleyen mezralar, kışlaklar ve yaylaklar kapsamında ele alınacaktır. Bu şekilde 1455'te 215 yerleşime sahip olan Zile kazası, en fazla yerleşmeye Osmanlı idari sisteminin bölgede büyük ölçüde oturduğu 1519 senesinde ulaşmıştır. Bu tarihte kazaya bağlı toplam 442 yerleşim ünitesi bulunmaktaydı (Bk. Tablo 2.).

Çalışmanın bu kısmında önce şehir, ardından kır yerleşmeleri üzerinde bilgi verilecek; daha sonra ise bunların yıllara göre nüfusu üzerinde durulup, en son olarak da nüfusa ilişkin tahminler değerlendirilecektir.

2.1.1.Nefs-i Şehir (Şehir Merkezi)

Belirli büyüklükte nüfusu olan, daha çok tarım dışı uğraşlarla öne çıkan ve idari sınırları içerisindeki kırsal nüfusa da hizmet sunan yerleşim birimine *şehir* denmektedir (Demir ve Acar, 2002: 241). Şehir yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer olmayıp aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir (Wirth, 2002: 80). Bu tanımdan hareketle her kalabalık yerleşim merkezinin şehir özelliği taşımadığı, bir yerleşim biriminin şehir hüviyeti kazanmasında ekonomik, siyasi ve kültürel pek çok açıdan bir cazibe merkezi olması gerektiği ifade edilebilir. Max Weber, şehri tanımlarken bir şehirde bulunması gereken

özellikleri beş başlıkta toplamıştır: (1)Tahkimat: Güçlü surlarla çevrili bir yerleşim alanı olması; (2)Pazaryeri: Tarımdan elde edilen artı ürünün pazarlanıp değerlendirilebileceği bir mekânın varlığı; (3)Kendine özgü ve kısmen özerk hukuku olan bir mahkemeye sahip olması; (4)Kendi kanunlarına uygun "özerk bir toplumsal ilişki biçimi"ortaya koyabilmesi; (5) Şehir sakinlerinin katıldığı bir seçimle başa gelen kişiler tarafından yönetilmesi (Üstündağ, 2005:151). Şüphesiz şehre her farklı disiplin kendince genel geçer bir tanım koyabileceği gibi her toplum ve kültür de çok farklı anlamlar yükleyebilir. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı literatüründe şehir *"Cuma kılınur ve bazarı durur"* bir idari birim olarak tanımlanmış ve Osmanlı kanunlarına göre han, hamam, bedesten ve kervansaray bina edilen yerler bir kasaba konumuna erişmiş kabul edilmiştir (Ergenç, 1981: 1265). Osmanlı yönetim sisteminde, bir yerin şehir olarak nitelenmesi için gereken şartlardan biri de orada bir sancakbeyi ya da en azından bir kadının bulunmasıdır (Faroqhi, 2000: 12).

Zile şehri, incelediğimiz dönemde fonksiyonları açısından Osmanlı şehrinin taşıması gereken özelliklerden büyük bir çoğunluğunu içerisinde barındırmaktadır. Zira, savunma fonksiyonunu karşılayan şehir merkezinde bir kalesi mevcuttur ve yerleşme bu kalenin etrafında toplanmaktadır. Her hafta pazar günleri pazar kurulmaktadır. Şehir merkezi, birçok esnaf grubunu içerisinde barındırmaktadır. Kaza hüviyetine sahip olması bakımından bir mahkemeye ve aynı zamanda bir idareciye; yine şehir halkını temsil eden şehir kethüdası gibi görevlilere de sahiptir. Zaviyeleri, camileri ve hamam gibi sosyal tesisleriyle şehir fonksiyonlarının pek çoğunu yerine getirmektedir. Kökleri Pontus dönemine kadar gerileyen bir panayır da düzenlenmektedir. Zile şehir yerleşmesi XVI. yüzyılda dört ana başlıkta toplanabilir: (1) Kale; (2) Mahalleler; (3) Köy; (4) Yaylak.

2.1.1.i. Zile Kalesi

Kale kelimesi Arapça *kal'* kökünden türemiştir. Anlamı "tırmanılması zor, çıkılamayan bir dağdan kopan büyük kaya parçası ya da dağ kadar büyük bulut"tur. Osmanlılar zamanında muhkem yapı anlamında kullanılan *kal'a* (kale) sözcüğü buradan gelmektedir (Eyice, 2001:234). Kale, dilimizde daha çok stratejik bölgeleri ya da geçitleri korumak ve bu iş için gereken askeri kuvveti barındırmak üzere yapılmış; tahkim edilmiş yapıları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Türk Ansiklopedisi, 1974: 136-148).

Resim 1. Zile Kalesi (Albert Gabriel'den alıntı)

Zile kalesi[84], etrafı dağlarla çevrili Zile ovasının kuzeybatısındadır. 780 m. yüksekliğindeki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Strabon, kalenin bulunduğu tepeye *Semiramis tepesi* demektedir (Strabon, 1969: 55)[85]. Günümüzde, ilçedeki evler kalenin etrafında düzenli bir biçimde dağılmıştır (Türker, 1984: 23-25; Bk. Harita. 2.). Kalenin bulunduğu tepenin doğusu

[84] Zile kalesi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Bekir Altındal, *aynı eser*, s. 394-404; Bekir Altındal, "Zile'nin Sembolü Kale ve Saat Kulesi", *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu (9-12 Ekim 2008) Bildiriler*, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 14-30.

[85] MÖ 64-MS-24 yılları arasında; Romalıların cumhuriyet döneminde yaşayan ve kimileri tarafından dünyanın ilk coğrafyacısı kabul edilen Amasyalı Strabon, Geographika (Coğrafya) adlı eserinin 12. cildinin üçüncü bölümünde Zile'nin Romalı general Pompeius döneminde yöredeki Pontus idaresi hakkında bilgi verir ve Semiramis tepesi üzerinde, içinde Armenialıların da hürmet ettikleri Anaitis'e ait bir tapınak bulunan müstahkem Zile şehrinden bahseder. Strabon, *(Coğrafya) Georgraphika*, çev. Adnan Pekman, cilt XII (Bölüm I-II-III), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1969, s. 55. Ne var ki, günümüze kadar Zile üzerine çalışmalar gerçekleştiren bazı araştırmacılar Semiramis'ten yola çıkarak şehrin ve kalenin kurucusu olarak Asur kraliçesi Semiramis'i göstermişler ve Semiramis'in bu şehri MÖ 1900 senesinde kurduğu iddiasında olmuşlardır. Şehrin tarihinin MÖ 1900'lere kadar geri gitmesi, yanıbaşındaki Tapigga ve Maşathöyük'le ve yine Anziliya olarak Hitit metinlerinde Zile'ye rastlanmasından dolayı oldukça olağandır. Bununla birlikte, MÖ. 811-805 arasında kısa bir süre kocasına vekâleten Asur kraliçesi olan Semiramis'in Zile'ye geldiğine dair herhangi bir tarihsel kayıt yoktur. Belki de tanrısal bir figür olması Semiramis adının Zile'de kalenin yer aldığı tepeye isim olmasında bir etken olmuştur. Bununla birlikte, Strabon Zela diye içerisinde Anaitis'e ait bir Zela şehrinden bahsetmekle araştırmamıza konu olan Zile ilçesinin merkezini kast etmektedir. Fakat Strabon'a dayalı olarak kentin adını açıklayanların içine düştüğü bir yanılgıyı da burada açıklığa kavuşturmakta yarar görüyoruz. Zelitis, Romalı Pompeius tarafından Zile'nin sınırlarına yeni yerler eklenmesiyle ortaya çıkan geniş bir idari bölgenin isimlendirilmesidir. Burada kast edilen Zile merkez ilçesinin bulunduğu yer değildir.

kalker kayalıklar (Ali Özçağlar'dan naklen Altındal, 2011: 394) üzerine oturtulmuşken, batısı dolgudur (Dönmez, 1951: 15; Meral ve Meral, 1982: 23; Şahin ve Karabacak, 2005: 62). Kale üzerinde yapılan yüzey araştırmaları sonucu elde edilen çömlek parçaları bölgede yerleşimin Tunç Çağı'nda başladığını ortaya koymuştur (Özsait, 2006:452)[86]. Kaleden günümüze kapı, saat kulesi, surlar, zindanlar, yer altı tünelleri, amfi-tiyatro, bir de mezar ulaşmıştır[87] (Türker,1984: 23-25). Kale kapısı üzerinde bir de kitabe bulunmaktadır ancak bu kitabe kaleye ait olmayıp Seyis Bey misafirhanesine aittir[88].

İlk kurucusunu tespit etmek zor olmakla birlikte, Pontus egemenliğinde Anaitis tapınağının bulunduğu kale, 6. Mithtridat'ın[89] *Gazofilaki* adını verdiği müstahkem şatoları inşa ettirdiği dönemde şekillenmeye başlamıştır (Yavi, 1986: 163). Söz konusu dönemde kale bodrumlar, yer altı tünelleri ve suyolları ile takviye edilmiştir (Şahin ve

[86] Mehmet Özsait, "2005 Yılı Tokat İli Zile ve Turhal İlçeleri Yüzey Araştırmaları", *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantıları 24*, sayı:2, İstanbul 2006, s. 451-462.

[87] Kapı, kalenin batı kısmında yer almaktadır ve 5 m. eninde ve 8 m. yüksekliğindedir. Kale kapısının hemen üzerinde saat kulesi yükselmektedir. Kule, 2,5 m. çapında ve 10 m. yüksekliğindedir. Surların yüksekliği bazı yerlerde 10 m. yi aşmaktadır. Kalınlığı ise 1 m.den fazladır. Kalede surlarla bağlantılı 2 adet zindan vardır. Kalede bulunan yer altı tünellerinden birisi Çekerek çayı yakınlarında, ikincisi ise Saraç köyünün yukarısındaki Namlıhisar köyünde son bulunmaktadır. Kalenin bölümleri ile ilgili bk. Kemal Türker, "Zile ve Kalesi", *Halay Aylık Kültür Dergisi*, sayı: 41, Ankara (Mayıs 1984), s. 23-25.

[88] Bu kitabede, "Bu mübarek zaviyeyi gelip gidenler için büyük emir, dinin ve devletin güneşi, sultanların ve kralların yakını Seyis Bey bin Gökbörü yaptırmıştır." denmekte ve kitabe H.737/M. 1337 senesine tarihlenmektedir. Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Tokat Kitabeleri*, yayına hazırlayanlar: Mehmet Mercan ve Emin Ulu, Ankara 2003, s. 203-204. Zile'de Eretnalılar döneminde inşa edilen belki de tek yapı Seyis Bey misafirhanesidir. Bu misafirhane yolcuların dinlenmesi amacıyla inşa edilmiştir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 4. baskı, Ankara 1988, s. 230

[89] Zile'nin kuruluşu ile ilgili bilgilerinin kaynağını Strabon olarak belirten Şemseddin Sami, Kamusü'l-Alâm'da "Zile'nin kurucusunun Asur melikesi Semiramis olduğunu ve kalenin bulunduğu tepenin suni olduğunu belirttikten başka Zile kalesi için: "Kalenin duvarları pek eski olmayıp nehre kadar tahte'l-arz olan yolu Mühürdâr tarafından binâ edilmiş olduğu mervîdir." demektedir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alam*, Cilt: 4, Mihran Matbaası, İstanbul 1311, s. 3443. Amasya tarihinde Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, Amasya'da bulunan büyük suyollarının Ferhad tarafından yapılamayacağını izah ettiği bir bölümde Kamusü'l-Alam'a gönderme yaparak, Amasya ve Zile'deki büyük suyollarının Mihridat ya da seleflerinden biri tarafından inşa edilmiş olabileceğini öne sürmektedir. Hüsameddin Efendi Turani olduğunu öne sürdüğü Togayitlerden Harkar Han'ın Zile'de müstahkem bir şehir inşa ettiği görüşüne de eserinde yer vermiştir. Bununla birlikte, verdiği bilgilerden Harkar Han'ın hangi Turani hükümdar olduğunu ve Togayitlerin hangi kavim ya da devlet olduğunu kestirmek oldukça güçtür. Bu konuda akla gelen tek seçenek İskitlerdir. Zira, Zile bir dönem İskit egemenliği altında yaşamıştır. Bk. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser,* cilt:1, s. 37-38. Zile müftüsü Arif Kılıç ise Zile kalesinin Roma kumandanlarından Sulla tarafından inşa edildiğini öne sürmüştür. Bk. Arif Kılıç, "Zile Tarihi", *Çağıltı Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2 (Mayıs 1961), s.17. Rahmi Dönmez ise Zile kalesinin Romalılardan kalma olduğuna işaret etmiştir. Bk. Rahmi Dönmez, *Zile*, Aksiseda Matbaası, Samsun 1951, s. 15. Yusuf ve Semra Meral de kalenin banisinin Romalılar olduğunu kaydetmişlerdir. Bk. Yusuf ve Semra Meral, *Her Yönüyle Zile*, Sanem Matbaacılık, 1982, s. 23.

Karabacak, 2006: 62). Yerleşim alanını sınırlayan sur duvarlarının yükselti farklılıkları, kulelerin formları ve duvar örgüsündeki çeşitlilikler, kalenin farklı dönemlerde birtakım onarım ve eklemeler geçirdiğini göstermektedir (Gündoğdu vd., 2006: 398). Pontuslardan sonra şehirde egemenlik kuran Romalılar döneminde kalenin doğu tarafında ve surların aşağı kısmında kayalıkların oyulması suretiyle bir amfitiyatro inşa edilmiştir. Halk arasında *Koca Kayser Mezarı* olarak bilinen ve kalenin kuzey tarafındaki kayalık üzerine inşa edilen mezar da Romalılar döneminden kalma yapılardan bir diğeridir.

Harita 2. Zile Kalesi

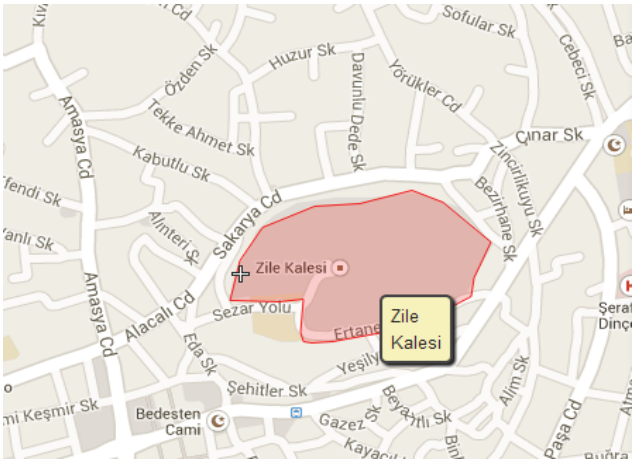

Zile kalesi, Bizanslılar döneminde Malatya, İznik ve Diyarbakır kaleleri gibi büyük ve zor zamanlarda halkı içine alabilecek genişlikte büyük kale tipine pek uymamaktaydı. Daha çok Ayasuluğ, Honaz, Karahisarlar, Bursa, İzmir (Kadifekale), Kütahya, Kastamonu, Ankara, Niksar, Turhal ve Bayburt'ta olduğu gibi Bizans'ın küçük görünümlü kastraları (kale) arasında yer almaktaydı. Zile kalesinin de içinde yer aldığı ikinci grup kaleler en fazla 200 evi içine alabilecek büyüklüktedir (Baykara, 2002: 223-257).

Danişmendname'de Zile'nin alınmasına ilişkin bölümde, daha önceden and içtiği için Danişmend Gazi'nin Zile kalesini yıktırdığı ve taşlarını da esirler vasıtasıyla

Kaz Gölü'ne taşıttığı yazılıdır[90]. Danişmendname'nin destan türünün bir ürünü olması, ilk bakışta, bu bilginin doğruluğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bununla birlikte, Danişmendlilerin şehri almasından 1574 senesine kadar gelen süreçte kaynaklarda Selçuklu, İlhanlı[91], Eretna ve Kadı Burhaneddin dönemleri de dâhil olmak üzere Zile kalesine ilişkin kayıtların bulunmaması akla Danişmend Gazi'nin kaleyi gerçekten yıktırmış olma ihtimalini getirmektedir. Ne var ki, bu konuyu daha net aydınlatabilmek adına Zile'ye 30 km. uzaklıkta yer alan Kaz Gölü'nde su altı araştırmaları yapılması gerekmektedir. 1485[92], 1519[93] ve 1574[94] senesinde izleri sürülebilen; Zile merkez nahiyesine bağlı olan ve içerisinde Turhal Yörüklerinin ikamet ettiği bir köy Danişmendlilerin kalede yıkım yapmış olabileceğinin bir başka işaretidir. Şöyle ki, Karadiğin adında bir mezrayla birlikte anılan bu köyün adı Danişmend-i Bahşayiş Kışlası/Kalesi'dir. Bugün var olmayan bu köy, şehirde Turhal taraflarında yer alan ve belediyeye ait Karadini bağlarının olduğu yerdeydi.

1455'ten 1574'e kadarki tahrir defterlerinde Zile'de kale ve kale personeline ilişkin veriler bulunmamakla birlikte Zile kazası sınırları içerisinde birisi Halka-i Hass nahiyesindeki Ağcakale[95] ve diğeri Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeki Karahisar-ı Behramşah kalesi[96] olmak üzere iki kale bulunmaktaydı. 1455'te kaza merkezi

---

[90] Danişmendname'de Zile kalesinin akıbeti tam olarak şu cümlelerle anlatılmaktadır: "İçinde 1000 kadar bekar kız, oğlan ve 2000'den fazla kadın vardı. Dışarı çıkarıp hepsini esir ettiler ve o kadar mal ve hazine topladılar ki ne kadar olduğunu Allah bilirdi. Ancak Melik hep gazilere paylaştırdı. Melik sonra buyurdu: O kaleyi yıktılar. Oraya yakın yerde Kazgölü adında bir göl vardı. Emretti, taşlarını esirler taşıyıp o göle doldurdular. Çünkü Melik Danişmend bu kalenin taşlarını denize dökmek için and içmişti. O kalenin yerinde binanın eseri kalmadı, tamamını göle döktüler." Bk. *Danişmendname*, yayına hazırlayan: Necati Demir, Niksar Belediyesi Yayını, Niksar 1999, s. 131.

[91] Bazı yerel araştırmacılar kaynak belirtmeksizin kalenin İlhanlılar egemenliğinde tamir edildiğini dile getirmişlerdir. Bk. Semra ve Yusuf Meral, *aynı eser*, s. 23.; Mustafa Şahin ve Yusuf Karabacak, *Coğrafi, Tarihi, İdari, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Zile,* Tofset Matbaacılık, Tokat 2005, s. 63.

[92] BOA, TD 19, s. 109. Bu defterde Danişmend-i Bahşayiş kışlası.

[93] BOA, TD 79, s. 197.

[94] TKA, TD 12, v. 140a.

[95] Kalenin bulunduğu yer günümüzde Yozgat ili Kadışehri ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır.

[96] Bir dönem adı Çalışkan köyü olan bu yerleşim günümüzde Yozgat ili Akdağmadeni Müşalim köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır.

yazılırken nüfusun 25 hanelik bir grubu Karahisar-ı Behramşah kalesi zaimi Müşalimoğlu Ali Bey'in timarı başlığında yazılmıştır[97]. Bu veri, ister istemez akla XV. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Zile merkezinin güvenliğinden Müşalim ailesinden gelenlerin sorumlu olduğu fikrini getirmektedir: Zira, Müşalimoğullarının zeametinde olan Karahisar-ı Behramşah kalesi, daha önceden Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Alaeddin Keykubat zamanında (1221-1237), Erzincan'ı teslim etmesi karşılığında, Mengücekoğlu Nasıreddin Behramşah'a, ikta olarak verilmişti (İbn Bibi, 1996: 369-370). Bu yönüyle, Karahisar-ı Behramşah kalesi hem Mengücekoğullarının varlığından hem de Sivas-Kırşehir kervan yolu üzerinde olmasından dolayı Selçuklular döneminden itibaren önemli bir askeri ve siyasi merkez konumuna erişmiş olmalıdır[98]. Kale, bu vasfını XV. yüzyılda da büyük ölçüde korumuştur.

1301/M. 1884 tarihli Sivas Vilayet Salnamesi'nde, Zile kalesinin Sultan Selim Han zamanında inşa edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, Sultan Selim Han'ın Yavuz mu yoksa II. Selim mi olduğuna dair bir teferruat bulunmamaktadır[99]. Ancak, eldeki Osmanlı dönemine ait tahrir kayıtları ve mühimme defterlerinde yer alan bazı hükümler Zile kalesinin büyük olasılıkla I. Süleyman (Kanuni) döneminde (1520-1566) Osmanlılar tarafından yeniden inşasına başlandığı ve inşaatın II. Selim döneminde (1566-1574) devam edip III. Murad (1574-1595) döneminde tamamlandığını ortaya

[97] BOA, TD 2, s. 323.

[98] Osmanlılar zamanında Zile kazasına bağlı ve günümüzde Yozgat merkez ilçesine bağlı Osmanpaşa beldesinde bulunan Sultaneymirci Zaviyesi ve Karahisar-ı Behramşah kalesi Selçuklular döneminde iki önemli merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Sultaneymirci zaviyesi kültürel bir merkez teşkil ederken, Müşalim kalesi daha çok siyasi bir merkez görüntüsü çizmekteydi. Bk. Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989, s. 13.

[99] H. 1301/M. 1884 tarihli salname, Süleymanname'yi kaynak göstererek Zile kalesinin ilk banisini İskender-i Rumi olarak göstermektedir. Ayrıca, kalenin Sultan Selim Han tarafından inşa ettirildiği bilgisini ise Cihannüma'ya dayandırmaktadır. Yine salnamede kalenin eski eserler arasında yer aldığı, Zile'deki hanelerin ortasında kaldığı gibi bilgilere de rastlanmaktadır. Bk. *Salname-i Vilayet-i Sivas (1301)*, s. 206-208. Salnamedeki bu bilgiyi Kâtip Çelebi'nin Cihannüması ile karşılaştırdığımızda böyle bir bilgiye ulaşamadık. Katip Çelebi Zile'den bahsetmekle birlikte Zile kalesi hakkında önemli bir bilgi vermemektedir. Bk. Katip Çelebi, *Cihannüma*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1632 (Müteferrika'nın eklemelerini içeren baskının kopyası), s. 623. Bu kopya boyut yayın grubunun internette yayımladığı nüshadan alınmıştır. http://www.kitabicihannuma.com/dosyalar.asp (08.12.2013, 15:30)

koymaktadır. Şöyle ki, 5 Şubat 1560 tarihli bir emr-i şerif, yeni inşa olunan Zile kalesine Amasya kalesinden on neferin gönderildiğini işaret etmektedir[100].

Türk kaleleri daha çok bir iskân yerini korumak üzere birkaç tabaka duvar ile yapılmış veya mevcut bir kale etrafında gelişmiştir (Türk Ansiklopedisi, 1974: 136-148). Bunun dışında ikinci bir tip olarak önemli geçitleri tutan Türk kaleleri de vardır. Örneğin Kırşehir'deki *Cemele Kalesi* bunlardan biridir. Kendisi oldukça yüksekte inşa edilen bu kalenin bulunduğu tepenin altında küçük bir köy vardır. Bu açıdan bakıldığında, Cemele kalesi bir iskân yerini korumaktan çok stratejik amaçlı bir görünüm arz eder. Öte taraftan belli başlı Türk kalelerinde orta hisar ve dış hisardaki yerleşmeler zamanla dışa taşmış ve düz araziye inmiştir. Adeta kale ile şehir kaynaşması giderek azalmıştır. Amasya, Tokat ve Van kaleleri buna örnektir.

Zile kazasında bulunan Karahisar-ı Behramşah ve Ağcakale kaleleri yukarıda tasnif edilen kale gruplarından ikincisine girerken Zile kalesi ne Cemele kalesi gibi iskândan uzak bir yapıya ne de Amasya ve Tokat kalesi gibi zamanla şehirden uzaklaşan bir görüntüye sahip olmuştur. Bu açıdan Zile kalesi en başta belirttiğimiz, bir iskân yerini koruma amacına ve mevcut bir kale üzerine inşa edilen bir özelliğe sahiptir. Yakınında bulunan görece daha sarp ve çıkılması zor olan Amasya ve Tokat kalelerine nazaran Zile kalesi şehirden hiçbir dönem bütünüyle kopmamış ve günümüze gelinceye değin şehrin merkezine oturmuştur. XV ile XVI. yüzyıllarda Zile'de Kale mahallesinin bulunması bunun en güzel göstergelerinden biridir. Kale mahallesinde 1485'te 32 hane ve 8 mücerred, 1519'da 26 hane ve 7 mücerred ve 1574'te ise 60 hane (evli) ve 46 mücerred (bekar) nüfus yaşamaktaydı. Bu nüfusun kale içerisinde olduğuna dair elimizde herhangi bir kayıt yoktur. Bununla birlikte, söz konusu mahallenin kalenin

[100] BOA, *Mühimme Defteri (MD*), 4/197 (Defter Numarası/Belge Numarası), H. 8 CA (Cemaziye'l-evvel) 967/M. 5 Şubat 1560, s. 21.

kapısının da bulunduğu surların batı tarafında ve yine kale surlarının güney eteklerinde bir yerleşime işaret ettiği söylenebilir. Evliya Çelebi, kalede 300 hanenin sakin olduğunu yazmaktadır. Ancak kalenin genişliği düşünüldüğünde bu rakamın biraz abartılı olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Tuncer Baykara XI. yüzyıl sonlarında önemli olaylara sahne olan Tokat, Zile ve Turhal kalelerinin çok büyük olmadıklarından bahsederken XVIII. yüzyılın sonlarına ait bir kayıttan yola çıkarak Tokat kalesinde 58, Zile kalesinde 15 ve Turhal kalesinde 12 ailenin barınabildiğini belirtmektedir[101]. XV ve XVI. yüzyılda Kale mahallesinin surlar dışında kaldığına ve Evliya Çelebi'nin bilgilerinin güvensiz olduğuna 1261/M. 1845 tarihli temettuat defteri de kaynaklık etmektedir. Bu defterdeki bilgilere bakıldığında *Derun-ı Kale* (Kaleiçi) diye bir mahallenin mevcut olduğu ve bu mahallede yaşayanların bir mahalle sakini gibi değil de adı geçen kalenin sakini gibi yazıldığı görülmektedir. Kalede toplam 20 hane kaydı olup bunlar içerisinde bir dizdar ve maiyeti, timarlı süvariler ve mehterlerin varlığı kale içerisindeki yerleşimin daha çok askerilere ya da onların aile bireylerine özgü ve sınırlı bir yerleşim olduğunu gözler önüne sermektedir[102].

XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ve özellikle XVII. yüzyılda Zile kalesinin şehrin çeşitli isyanlara karşı kendisini savunmasında önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Örneğin, 1604'te *Kalenderoğlu* Zile'yi basmış; yanında bulunan toplarla Zile kalesine saldırmıştır. Dönemin *Zile Voyvodası Hayreddin Ağa* yaptığı etkili

[101] Tuncer Baykara ayrıca şunu eklemektedir: Bu kalelerin arazisi ancak bu kadar ailenin rahat hareketine imkân verir. Bk. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, 177-178. Ne var ki Tuncer Baykara'nın bu aileleri söz konusu yerlerin çekirdek Türk nüfusu sayması biraz düşündürücüdür. Zira, Tuncer Baykara 11. yüzyıldaki yerleşimi açıklamak için örneğini 18. yüzyıldan seçmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde kalede halen yöredeki ilk Türk çekirdek ailelerin kaldığını öne sürmek büyük bir yanılgı olabilir. Zira, kale gibi stratejik bir nokta yörenin ilk egemeni olan Danişmendlilerden itibaren sırasıyla Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Kadı Burhaneddin ve en nihayet Osmanlı egemenliğine girmiştir. Egemen güç el değiştirdikçe şüphesiz kale personeli de değişmiştir. Bu yönleriyle, 11. yüzyılın kaledeki çekirdek yapısının 18. yüzyıla kadar değişmeden gelmesi beklenemez.

[102] Zile temettuat defteri için bk. BOA, Kamil Kepeci (KK), *Defterler*, 6028 (Dosya No), s. 514-520.

müdafaa ile isyancıları Zile'den püskürtmüştür[103]. Aynı şekilde, 1623 senesinde Sultan II. Osman'ın katlini dava edip isyan eden *Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa*, Zile'ye de uğramış, hatta etrafında bulunanlara gözdağı vermek amacıyla *Kalavun Yusuf Paşa*'yı burada boğdurmuştur[104]. Şüphesiz bu isyancılar Zile'nin gördüğü ilk isyancılar değildir. Yavuz Sultan Selim dönemindeki *Şah Veli* ile başlayan Celali isyanlarının etkilerinden daha ilk andan itibaren Zile ve çevresi de etkilenmiştir[105]. 1650'lere doğru Zile'ye uğrayan Evliya Çelebi, bu örnekle örtüşür biçimde, kale personelinin *Celali* ve *Cemali* gibi adlar taşıyan isyancı taifelere karşı sürekli tetikte olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, şehir ve şehre bağlı köylerin ileri gelenlerinin kıymetli eşyalarının kalede korunduğuna dikkat çekmektedir. Evliya Çelebi, kalenin XVII. yüzyıldaki durumuna ilişkin bazı gözlemlerine de seyahatnamesinde yer vermiştir. Çelebi, kalenin beşgen şeklinde olduğu, 26 kulesi bulunduğu ve demir kapısının güneye açıldığını aktarmaktadır. Kalede bir cami bulunduğunu da gözlemlerine ekleyen seyyah, surlar içerisinde cephanelik, zahire anbarı ve su sarnıçlarının olduğunu da dile getirmiştir. Dizdar ve kale erlerinin kale içerisinde sakin olduğunu vurgulayan Evliya Çelebi, kalede hamam ve çarşı bulunmadığını da notları arasına almıştır. Ayrıca her gece iki nevbet mehter çalındığı ve kale personeli içerisinde topçuların bulunduğu bilgisini de vermiştir (Evliya Çelebi, 1314: 239).

1747'de Macaristan üzerine düzenlenen bir sefer dolayısıyla Sivas eyaletinde bulunan bazı kalelerdeki tımarlı muhafızların kayıtlı oldukları yerlerde çok hizmetleri olmadığından dolayı içlerinde ihtiyar ve iş görmez olanların yerlerine yiğit ve genç

---

[103] Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser*, cilt:3, s. 372.
[104] Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser*, cilt: 4, s. 41; *Sivas Vilayet Salnamesi*, 1325/1907, s. 226.
[105] Şah Veli'nin isyanıTurhal'da başlamıştı. Kendisini daha sonra ele veren kişi ise Zile'nin Eymir köyünden bir müridiydi. Derviş Zaifi adlı bu mürid ve isyanın Zile ile ilgili boyutu hakkında detaylı bilgi için bk. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 332-333.

kimselerin yazılması, 30 kuruş karşılığında hizmete alınmaları uygun görülmüş; bunların kalelerde alıkonarak fazlasının orduya gönderilmeleri istenmiştir (Gürbüz, 2013: 147). Tokat ve çevresindeki kalelerde tespit edilen askerler şu şekilde taksim edilmiştir: Tokat kalesinde 58 neferden 8'i kalede kalacak 50'si sefere katılacak, Niksar kalesinde 39 neferden 9'u kalede kalacak 30'u sefere katılacak, Turhal kalesinde 12 neferden 4'ü kalede kalacak 8'i sefere katılacak, Zile kalesinde 15 neferden 5'i kalede kalacak 10'u sefere gidecektir (Cinlioğlu, 1941: 22). Bu durum, söz konusu tarihte Tokat ve çevresindeki iç güvenlik sorunlarının azaldığını da göstermektedir.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Anadolu'yu gezen Charles Texier, Zile kalesinin duvarlarının modern tarzda olduğunu belirtmiş, *yalnız birkaç sütun başlığı ve korniş kalıntısının göze çarptığını* ifade etmiştir. Strabon'un kaleye ilişkin verilerini bir kez daha dile getiren Fransız seyyah, Strabon'dan çok zaman önce şehirden bahsetmiş olan Hirtius'un Strabon'un Semiramis ile ilgili görüşlerini paylaşmadığını ancak şehri daha çok Romalılar döneminde yapılan savaşlarla andığını vurgulamıştır. Bu savaşların şehrin dışında gerçekleşmesinden dolayı da Hirtius'un şehirde bulunan anıt yapılar üzerine bilgi vermemesinden yakınmıştır (Texier, 2002: 168-169). Texier'den daha önce Ağustos 1836'da Tokat'tan Amasya'ya geçerken Strabon'un tariflerini ve eski yolları dikkate alarak Zile'ye uğrayan İngiliz *Hamilton* ise Zile kalesinin bulunduğu yerin bir dönem Anaitis mezhebine ait tapınağın bulunduğu yer olduğunu düşünmektedir. Zira, Hamilton Ortaçağ boyunca Türklerin yaptığı restorasyonlarla kalenin çirkin bir yapıya dönüştüğünü ve bu çirkin yapının tepenin gerçek sahibi olan güzel tapınağın yerini gasp ettiğini söylemektedir (Hamilton, 1837:49-50).

Kale içerisine 1280/1863 tarihinde iki odası, bir mutfağı ve bir koğuşu olan bir

askeri depo inşa edilmiştir[106]. Yine yakın tarihte kalede bir rüştiye mektebi ve bir saat kulesi[107] yaptırılmıştır. Bu binalar Ziya Paşa'nın Amasya mutasarrıfı olduğu dönemde Zile'de başlatılan imar faaliyetlerinin neticesinde ortaya çıkmıştır (Altındal, 2009: 21). Yozgat ve Yıldızeli'nde başlayan isyan dalgasının Zile'ye de sıçraması ve Zile isyanının (25 Mayıs-21 Haziran 1920) patlak vermesi üzerine Zile kalesi son mühim görevini yerini getirmiştir. Süvari Binbaşısı Hilmi Bey ve askerleri sayıca üstün olan isyancılara karşı kalede savunmaya çekilmişlerdir[108]. Bu şekilde son askeri görevini tamamlayan kale, 1955'ten itibaren park haline getirilmiştir (Bk. Fotoğraf 1.).

Fotoğraf 1. Zile Kalesi Kuşbakışı Görünümü

2.1.1.ii. Mahalleler

Mahalle ya da mahalla Arapça *mahall* ile aynı kökten türemiş ve başlangıçta *konaklanan yer* manasına gelen bir kelimedir. Daha sonradan kelime, şehrin bir semti

---

[106] *Sivas Vilayet Salnamesi*, 1301/1883, s. 206.

[107] Bu saat kulesi hakkında şu ana kadar çeşitli yorumlar yapılmıştır. Kalenin şehre bakan kapısı üzerinde yükselen bu kule için Hakkı Acun, bu kulenin kale içerisindeki eski caminin minaresi olabileceğini öne sürmüştür. Bk. Hakkı Acun, *Anadolu Saat Kuleleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 39. Kale kapısı üzerinde İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bulduğu kitabenin Seyis Bey zaviyesine ait çıkması ve kale kapısının bugün Evliya Çelebi'nin bahsettiği güney cephede değil de batı tarafta olması bu kulenin belki de zaviyenin zamanla kale camisine dönme ihtimalini de düşündürmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Bekir Altındal, *aynı bildiri*, s. 25-29.

[108] Zile isyanı için bk. Kemal Türker, "Zile'yi Ele Geçiren İsyancılara Karşı Kalede Savunma Yapan Zileli Süvari Binbaşısı Hilmi Bey", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011) Bildiriler*, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2012, s. 418-420; İsmet Türkmen ve Yunus Emre Tekinsoy, "TBMM Zabıt Cerideleri ve Gizli Celse Zabıtlarına Göre Postacı Nazım ve Zile İsyanı", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011) Bildiriler*, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2012, s. 421-433.

manasını almıştır (Kramers,1977:144). Yer, yöre, mevzi anlamlarında da kullanılmaktadır[109]. Osmanlı'da mahalle içe açık, dışa kapalı yerleşim ve yaşam alanıdır. Bu bağlamda her birey yaşadığı mahallenin kimliğinin somut bir taşıyıcısıdır. Mahalle, sosyal ve fiziksel anlamda bir Müslümanın ya da gayr-i müslimin gündelik yaşamının bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır (Şahin ve Işık, 2011: 223-224).

1455 senesinde Zile'de mahallelerin varlığından söz edilmemektedir. Zile, aynı tarihli tapu tahrir defterinde *nefs-i şehr-i Zile* başlığında ele alınmıştır. Şehir sakinleri dört kategoride toplanmıştır: (1)Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi olan *Müşalimoğlu Ali Bey'in timarında bulunanlar*; (2)*Müsellemler;*(3)*el-hiref* başlığında Zile'de herhangi bir mesleği icra edenler; (4)*mücerredler*[110]. Nüfusun bu şekilde sınıflandırılması şüphesiz şehrin fiziki yapısını ve merkezde yer alan idari üniteleri aydınlatma konusunda herhangi bir katkı sağlamamaktadır. Bununla birlikte, Ali Bey'in timarı kapsamında değerlendirilen nüfus içerisinde bir ve mücerredlerin hemen son kısmında dokuz imamın deftere geçirilmesi şehirde 10 adet cami ya da mescitin varlığına delalet etmekte olup şehirde en azından 10 mahalle bulunması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır[111].

1485 senesine gelindiğinde Zile'nin mahalle dokusunu çözmek daha kolay hale gelmektedir. Bu tarihte**,** *nefs-i Zile* başlığında 12 adet mahalleye ait kayıtlar yazılmıştır[112] (Bk. Tablo 3.). Bu mahallerden ikisi adını mahallelerin doğal görünümünden almıştır: Bunlar, aynı adı taşıyan ve ikincisi diğer olarak tanımlanan

[109] *Türkçe Sözlük*, Cilt: 2, 9.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1998, s.1484.
[110] Ahmet Şimşirgil nüfusun bu şekilde kategorize edilmesinden 1455 senesinde Zile'de mahalle bulunmadığı sonucunun çıkarılamayacağını dile getirmektedir. Bk. Ahmet Şimşirgil, "Osmanlılar İdaresinde Zile Şehri (1455-1574)", *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı:6 (1990), İstanbul 1991, s. 232.
[111] BOA, Td 2, s. 323-329.
[112] BOA, Td 19, s. 104-109.

Bağluca mahalleleridir. Büyük olasılıkla, bağların yoğun olduğu bir konumda olmalarından dolayı böyle bir isimlendirilmeye gidilmiştir. Osmanlı mahallelerinde toplumsal merkez çoğu kez cami veya mescit gibi ibadet mekânlarıdır (Ergenç, 1984: 73). Bu açıdan, mahalleler zaman zaman etrafında kuruldukları bu tip dini yapılardan isimlerini almaktadırlar. Zile'de 1485'te var olan mahallelerden beşi adını bu yolla almıştır: Cami, Hacı Hasan Mescidi, Sakayan Mescidi, Şeykulu Mescidi ve Zaviye Mescidi. Bu yönden, Zile'de mahallelerin kurulup gelişmesinde diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi mescitler önemli bir yer tutmaktadır. Kale mahallesi, büyük olasılıkla kalenin güney ve batı eteklerinde kurulduğundan ve kaleyle bir bütünlük oluşturduğundan bu adı almış olmalıdır. Kethüda ve Yazıcı mahalleleri, isimlerini, mahallenin kuruluş evresinde içlerinde oturmuş görevlilere borçludur. Hacı Yakub 'un adı büyük olasılıkla kurduğu mahalleye verilmiştir. Ulupınar adı ise bir su kaynağı ve kaynağın bulunduğu yerdeki su yapısı ile ilgilidir.

Tablo 3. Zile'de XV ve XVI. Yüzyılda Mahalleler ve Bugünkü Yerleri

Sıra	Mahalle	Mahallenin Bugünkü Yeri	1485	1519	1574
1	Alacamescid	*Alacamescid*-i Zir ve Bala mahalleleri	-	+	+
2	Bağluca	Zile'nin batısı Bağlıca deresine yakın bir yer	+	+	+
3	Bağluca Diğer		+	-	-
4	Cami	*Cami-i Kebir* Mahallesi	+	+	+
5	Hacıhasanmescidi	Alacamescit mahallesi Davunlu Dede Sokak	+	+	+
6	Hacıyakub	Kalenin güneyinde	+	+	+
7	Kale	Kalenin güney ve batı etekleri	+	+	+
8	Kethüda	Kahya mahallesi	+	+	+
9	Minare	*Minare*-i Kebir ve *Sagir* Mahallesi	-	+	+
10	Sakayanmescidi	*Sakiler* mahallesi	+	+	+
11	Şeyhkulumescidi	*Şeyhkolu* mahallesi	+	+	+
12	Ulupınar	Tutlupınar mahallesi	+	+	+
13	Yazıcı	*Yazıcı* mahallesi	+	+	+
14	Zaviyemescidi	Alikadı mahallesi sınırları	+	+	+
Toplam Mahalle Sayısı			12	13	13

*Tabloda mahallenin bugünkü konumu sütununda eğik harflerle belirtilen isimler, XV ve XVI. yüzyıldan günümüze değişmeden ya da ufak bir değişiklikle ulaşan mahalle adlarıdır. Tabloda (-) o tarihte olmayan, (+) olan mahalleleri ifade etmek için kullanılmıştır.

1519 senesinde tahrir defterine kaza olarak geçirilen ve kaza merkezine *nefs-i Zile* şeklinde başlık atılan Zile'de mahalle sayısının 13'e çıktığı görülmektedir. Bununla

birlikte, bu tarihte, 1485 tarihindeki Diğer Bağluca mahallesi ortadan kalkarken; Alacamescid ve Minare mahallelerinin kuruluşuna şahit olunmaktadır[113]. Ahmet Şimşirgil, Diğer Bağluca mahallesinin bu tarihte ortadan kalkması hakkında iki Bağluca mahallesinin birleşme olasılığı üzerinde durmaktadır (Şimşirgil, 1991: 234). Bununla birlikte, 1519'da yazılı Bağluca mahallesinin bir önceki dönem 17 olan hane sayısının 13'e gerilemesi bu olasılığı ortadan kaldırmaktadır. Bu olasılık yerine, mevcut Bağluca mahallesi yanında, büyük olasılıkla eski defterde yer alan Bağluca mahallesinin yerinde ya da yakınlarında yeni iki mescidin (Alacamescid ve Minare mahalleleri) kurulması ve bu nüfusun söz konusu mescitler etrafında toplanması daha makul bir olasılık gibi görünmektedir.

1574 tarihli tahrirden, 1519'dan 1574'e kadar geçen 55 senelik süre zarfında Zile'deki mevcut mahalle adlarının değişmediği anlaşılmaktadır. Zile, bu tarihte Sivas sancağına bağlı bir kaza olarak adlandırıldıktan sonra daha önceki iki defterde olduğu gibi mahaleleler *nefs-i Zile* başlığında ele alınmıştır. Bununla birlikte Zaviye Mescidi daha önceki tahrirlerde Mescid-i Zaviye şeklinde yazılmışken bu defa Mescid ü Zaviye şeklinde zikredilmiştir. Şüphesiz, bu bir yazım hatası da olabilir. Fakat bu durum Zile'de mahalle sayısını etkilememektedir. Mescid ü Zaviye Mahallesi bir başlıktadır. 1574'te de şehir merkezinde toplam 13 mahalle bulunmaktadır[114].

XV ve XVI. yüzyılda, Zile kaza merkezini, başka bir deyişle şehir merkezini oluşturan mahalle isimlerinin altı tanesi günümüze ulaşmıştır[115]. Öte taraftan, sonraki dönemlerde Kethüda Mahallesi'nin adı Kahya Mahallesi'ne; Ulupınar Mahallesi'nin adıysa Tutlupınar Mahallesi'ne dönüşmüş olmalıdır. Hacıhasanmescidi Mahallesi

[113] BOA, Td 79, s. 191-197.
[114] BOA, Td 12, s. 126b-130a.
[115]Bu mahalle isimleri Zile Belediyesi resmi internet sitesinden alınmıştır. http://www.zile.bel.tr /index.php /example-pages/muhtarlarimiz (07.01.2014, 11:21)

bugünün Alacamescit Mahallesi Davunlu Dede Sokak ve çevresinde yer almaktadır. Şöyle ki, burada *Hacıhasanağa Camii* bulunmaktadır. Kalenin kuzeybatısına düşen bu cami günümüze gelinceye kadar birkaç kez restorasyon görmüştür (Şahin ve Karabacak, 2005: 48). Bugün mevcut olmayan Bağluca Mahallesi Zile'nin batısında aynı isimli dereye yakın bir yerde olmalıdır. Kale Mahallesi'nin ise kalenin bulunduğu tepenin güney ve batı eteklerine doğru konumlandırılması akla yatkın gelmektedir. Zaviye Mahallesi'nin Musa Fakih Türbesi'nin de içinde bulunduğu ve halk arasında Bayezid-i Bestami adıyla anılan yapı etrafında olması büyük olasılıktır. Zira, incelediğimiz dönemde bu yapı Şeyh Edhem Zaviyesi olarak geçmektedir. Bugün, bu yapı Alikadı Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır[116]. Bütün uğraşılarımıza rağmen, Hacıyakub Mahallesi'ne dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bununla birlikte 1519 ve 1574 tarihlerinde tahrirdeki yazıma dikkat ettiğimizde Kale Mahallesi'nden hemen sonra yazılmasına bakılarak kalenin güneyinde bir konumda yer aldığını söylemek mümkündür.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Zile hakkında bilgi verirken şehri, *kale* ve *aşağı varoş* olarak ikiye ayırmıştır. Evlerin çoğunun toprak malzemeden yapıldığını ve bahçelerle çevrili olduğunu vurgulayan Çelebi, aşağı varoş olarak nitelendirdiği şehrin mahallelerini kalenin güney ve batısına konumlandırmıştır. Yine, onun anlattıklarına göre, kale kapısı güneye doğru açılmaktaydı. Bu yönüyle, şehir merkezindeki mahalleler kaleyle güneyden bir birliktelik arz etmekteydi. Evliya Çelebi, bu bilgileri verdiği XVII. yüzyılda Zile'de 21 mahalle bulunduğundan bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 1314:239).

Zile'de mahallelerden başka bir de bazı tarımsal ve diğer ekonomik faaliyetlerin

[116] Konumlandırmada Zileli yerel araştırmacı Bekir Altındal, yine Zile belediyesi için makaleler derleyen araştırmacı Ufuk Mistepe ve Hacıhasanağa Camii imamı Mehmet Özköse'den alınan bilgilerden de yararlanılmıştır.

yürütüldüğü mekânlar da bulunmaktaydı. Özellikle şehrin bitiminde yazılan toprak kayıtlarında bu tip mevki adlarıyla karşılaşılmıştır. Bu mevkiler arasında *Arifbağı, Aksu, Akyer, Beybağı, Galle Pazarı, Hamamönü, İncirliyan, Meydanburnu, Musalla, Mustafabağı, Pazarsur* ve *Sinanyeri* gibi mevkiler yer almaktaydı.

2.1.1.iii. Zile Şehir Merkezine Bağlı Köy ve Yaylak

XV ve XVI. yüzyıllara ait verileri içeren son üç tahrir defterinde dikkat çeken hususlardan biri de mahalleler dışında Derekışla/Derekışlası köyünün de Zile şehrine bağlı gösterilmesidir. Bu köyde 1485 ve 1519'da Yörükler kışlamaktaydı[117]. Köyün hâsılı 1485 ve sonrasındaki iki tahrirde Zile toplamıyla birlikte verilmiştir. 1574 tarihli tahrir verileri, bu köy ahalisinin elinde Göklüktepesi adında bir yaylakın bulunduğunu da ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, mali bir gerekçeyle de olsa, bir köy 1485'ten ve bu köyde kışlayan Yörüklere ait bir yaylak 1574'ten itibaren Zile merkeze bağlı sayılmıştır. 1574 tarihli defterde Derekışlası köyünde altı değirmen zikredilmektedir[118]. Değirmenlerin bu yoğunluğu, adı geçen köyün Dereboğazı[119] mevkiinde değirmen kalıntılarının bulunduğu yerde olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Altındal, 2011: 132).

2.1.2. Kırsal Yerleşmeler

Osmanlı kır yerleşmelerini sırasıyla daha çok yerleşiklerin içinde bulunduğu köyler ve mezralar ile göçebelerin uğrak yerleri olan yaylak ve kışlaklar oluşturmaktaydı. Bu yerleşim birimleri birer vergi ünitesi olan nahiyeler altında birleşiyordu. Nahiyelerin zaman zaman merkezleri de olabiliyordu. Nefs-i nahiye olarak verilen bu merkezler de defterlere çoğunlukla köy şeklinde kaydedilmişti. İncelediğimiz

[117] BOA, Td 19, s. 108.
[118] TKA, Td 12, v. 130 b.
[119] Dereboğazı Çayı, Zile'nin doğusundan güneyine gelip; orada Zile'nin batısından gelen Saraç çayı ile birleşmektedir. Bu bilgi Bekir Altındal'la yapılan mülakat sonunda elde edilmiştir (07.01.2014, 09:45).

defterlerde köy yerine "insanların toplandığı yer"[120] manasına gelen Arapça *karye* tabiri tercih edilmiştir. Arapça'da zer' (zirâ'at) kökünden türeyen ve "ekilen yer, tarla" anlamına gelen *mezra* kelimesi Osmanlılarda sürekli bir yerleşim yeri olmayan, ekinlik olarak kullanılan küçük toprak parçalarını niteleyen malî bir terim özelliği kazanmıştır (Şahin, 2004: 546). Mezralar, bu yönleriyle daha ziyade köy ekonomisini destekleyen geçici yerleşmeler olarak düşünülmelidir. Bu mezraların bir kısmı nüfus barındırırken, bir kısmı bağlı bulunduğu köyün ahalisi tarafından yalnız ziraat amacıyla kullanılabilmekteydi (Bk. Nüfus). Özellikle, Hüseyinabad nahiyesinde sıklıkla karşılaşıldığı üzere mezralar köylere geçişte ilk aşamayı teşkil edecek, süreç içerisinde şenlenen bazı mezralar köy hüviyeti kazanacaktır. Yaylaklar ve kışlaklar ise kırsal alanda geçimlerini hayvancılıkla sağlayanların mevsimsel ve yarı göçebe hareketlerine bağlı oluşan geçici yerleşmelerdir. Yörede yaylak ve kışlak adedi oldukça sınırlı olmasına rağmen çoğu mezranın kışlak şeklinde kullanıldığı da isimlerinde geçen kışlak tabirinden ve içlerinde yaşayan konargöçer unsurlardan kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Kırsalın bu yerleşme tipolojilerine girmeden önce şehir merkezinde de yapıldığı gibi önce kırsal alanda bulunan savunma merkezleri kalelere göz atılacaktır.

2.1.2.i. Zile Kırsal Alanındaki Kaleler

İncelenen dönemde Zile kırsalında iki adet kale bulunmaktaydı. Aşağıda bu iki kale yerleşmesi ele alınacaktır.

2.1.2.i.i.Karahisar-ı Behramşah/Müşalim Kalesi

Türkiye sınırları içerisinde ikisi Trakya'da -biri Karahisarlı şeklinde olmak üzere- otuzdan fazla yerde Karahisar adına rastlanmaktadır (Tuncel, 2001: 416). Türkler Anadolu'ya gelmeden önce, özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde, bu topraklarda

[120] Abdullah Aydemir, "Ashabü'l-Karye", *TDVİA*, cilt: 3, İstanbul 1991, s. 468.

pek çok şehir ve kasaba askeri garnizon özelliğindeydi. Bizans'ın castra (castron)[121] adını verdikleri kale kentlere Türkler çoğunlukla Karahisar demişlerdir. Çoğu Selçuklu devrinden kalma "karahisar" adı taşıyan kale-kentlerden bazıları şunlardır: Karahisar-ı Yavaş (Konya ili Karapınar ilçesi Karahisar köyü), Karahisar-ı Demirlü (Çorum ili Alaca ilçesine bağlı Kalehisar köyü), Karahisar-ı Teke (Antalya ili Serik ilçesi Yanköy), Karahisar-ı Develi (Kayseri ili Yeşilhisar ilçesi), Karahisar-ı Osmancık (Çorum ili Osmancık ilçesi), Hamam Karahisar (Eskişehir ili Sivrihisar ilçesi Hamam Karahisar köyü), Karahisar-ı Kögonya (Şapın-Şebinkarahisar) ve Karahisar-ı Sahib-devle (Afyonkarahisar) (Koca, 2008: 21; Özcan ve Yenen, 2010: 59-60).

Türklerin Bizans'tan aldıkları castraların çoğuna karahisar adını koymalarına ilişkin farklı görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre, karahisar kuvvetli kale manasında kullanılmıştır (Koca, 2008: 21). Bir başka görüşe göre ise kara sıfatı, çoğunlukla üzerine hisar yapısının oturtulmuş olduğu sert bazalt veya trakit lavlarından müteşekkil, yalçın kaya kütlelerinin koyu rengi ile alakalı olmalıdır (Darkot, 1977: 276).

Türkiye sınırları içerisindeki 30 civarındaki karahisardan biri olan Karahisar-ı Behramşah kalesinin adını kimden aldığı konusu tartışmalıdır. Behramşah adına ilişkin üç görüş ortaya koymak mümkündür: Birincisi, Alaeddin Keykubat (I) Kögonya ve bağlı yerlerin teslimi karşılığında Şam hududunda bulunan bazı yerleri mülkiyet, Kırşehir'i de muaf ve müsellem ikta olarak Mengücekoğullarından Muzaffereddin'e vermiştir. Melik Muzafereddin'in üç oğlu vardır. Fahreddin Süleyman, İzzeddin

[121] Selçukluların Anadolu'da dönemin askeri ve siyasal koşullarına dayalı olarak; Anadolu yerleşme ve ulaşım sisteminin stratejik bağlantı-geçiş noktalarında, sarp ve erişilmesi güç kayalıklar üzerine inşa edilmiş Roma-Bizans döneminden devralınan castron (kale kentler) niteliğindeki yerleşmeleri, Türk toponomi geleneği kapsamında Karahisar olarak adlandırdıkları ve Anadolu savunma sisteminin mekânsal unsuru olarak askeri ve stratejik açıdan harekât üssü işlevi yüklenmiş merkezler olarak kullandıkları belirlenmiştir. Bk. Koray Özcan ve Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)", *Megaron* (2010), 5/2, s. 59-60.

Siyavuş ve Melik Nasıreddin Behramşah. Keykubat, onlara da hilatler giydirip kıymetli hediyeler vermiştir. (İbn-i Bibi, 1996: 369-370). İbn-i Bibi'nin kayıtlarında Nasıreddin Behramşah'tan başka üç farklı Behramşah adına daha rastlamak mümkündür: Erzincan hâkimi Mengücekli Fahreddin Behramşah (İbn-i Bibi, 1996: 91, 94, 192-197, 356), emir-i meclis Mübarizeddin Behramşah (İbn-i Bibi, 1996: 135, 194, 209, 218, 221, 288), emir-i candar Necmeddin Behramşah (İbn-i Bibi, 1996: 156). Selçuklu yerleşme tipolojileri üzerinde çalışan Koray Özcan, kale adını İbn-i Bibi'nin bahsettiği Melik Muzafereddin'in oğlu Nasıreddin Behramşah'a dayandırmaktadır[122]. Benzer şekilde, Osman Turan da Behramşah adını Nasıreddin Behramşah'la açıklama çabasında olmuştur[123]. Faruk Sümer, kaleye adını verenin, Behramşahlar'ın sonuncusu olması ihtimali üzerinde durmuştur[124].

Karahisar-ı Behramşah adını içeren ilk kayıt Celaleddin Karatay'ın vakfiyesinde

---

[122] Koray Özcan Selçuklu dönemi tarihi kaynaklarında Karahisar-ı Behramşah'a ilişkin ilk kaydın, Sultan Birinci Alaeddin Keykubat döneminde (1220-1237) Sivas-Kırşehir kervan yolu üzerindeki Karahisar-ı Behramşah ve yöresinin Mengücek meliki Nasıreddin Baehramşah'a, Erzincan kentinin teslimi karşılığında ikta olarak verildiğine ilişkin olduğunu belirtmektedir. Bk. Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar" , *Milli Folklör*, 2008, Yıl 20, sayı: 77, s. 92-93. Bununla birlikte, Özcan'ın bu bilgiye kaynak olarak gösterdiği İbn-i Bibi'de yukarıda metin içerisinde de belirttiğimiz gibi Nasıreddin Behramşah'ın adı geçmekle birlikte kendisi Erzincan meliki gibi gösterilmemekte Kögonya hakimi olan Melik Muzafereddin'in oğlu olarak anılmaktadır. Başka bir ifadeyle, İbn-i Bibi, Nasıreddin Behramşah'la ilgili detaya yer vermemektedir.

[123]Osman Turan, Celaleddin Karatay'ın Kayseri-Elbistan arasında yaptırdığı kervansarayın vakıfları arasında Karahisar-ı Behramşah kasabasında bulunan bir handan bahsetmektedir. Osman Turan, Karahisar-ı Behramşah adının Selçuklular döneminde hangi Behramşah'tan geldiği konusunun net olmadığını belirttikten sonra Kögonya meliki Muzafereddin Mahmud'un oğlu Nasureddin Behramşah'tan gelmesinin kuvvetli bir ihtimal olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşünü de Muzafereddin'in Kırşehir'de oturması ve oğullarının Selçuklu idaresinde rahat bir yaşam sürmesine bağlamaktadır. Bk. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakfı ve Vakfiyeleri", *Belleten*, cilt: 12, sayı: 45, Ocak 1948, s. 65-66.

[124]Faruk Sümer, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ın İzzeddin Keykavus'un (1211-1220) büyük emirlerinden olmaktan başka aynı zamanda Sivas valisi olduğunu belirtmektedir. 1218'de Eyyubilelerle yapılan savaşta hatalarının Selçuklu yenilgisini getirdiğini söyleyen Sümer, adı geçen Mübarizeddin'in cezalandırıldığını da dile getirmektedir. Emir-i candar Necmeddin Behramşah konusunda ise bir tereddütten söz eder: 1240 yılında Babailer üzerine gönderilen bir behramşah-ı Candar olduğunu da akla getirir. Bu açılardan da Behramşah-ı Candarlardan birisinin kaleye adını verme olasılığını dile getirir. Bu bağlamda da Paul Wittek'i kendisine dayanak yapar. Şu an okunamayan kale kitabesi Paul Wittek'e göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait olmalıdır. Faruk Sümer de şunu vurgulamaktadır. Eğer Paul Wittek'in görüşü doğru ise, kaleye adını veren Behramşah-ı Candar olmalıdır. Yani Babailer üzerine yollanan Behramşah. Bk. Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 335.

geçmektedir. Celaleddin Karatay'ın Kayseri-Elbistan arasında yaptırdığı kervansarayın vakıfları arasında Karahisar-ı Behramşah kasabasında bulunan bir han üzerinde durulmaktadır. Söz konusu bilgiyi içeren vakfiyede bu Karahisar'ın Şarki Karahisar olduğu, fakat Karahisar-ı Behramşah adıyla şöhret bulduğu da belirtilmektedir. Kervansaraya ait vakıfların dışında Karahisar-ı Behramşah'ta, Karatay'ın kardeşi Kemaleddin'in bir medresesi, sahibine nispetle bir Behramşah hanı ve Hatip camii adında bir camiden de bahsedilmektedir (Turan, 1948: 65-66).

1340'larda Hamdullah Müstevfi (Kazvinî) Nuzhetü'l-Kulûb isimli eserinde Karahisar-ı Behramşah adına yer vermiş; ancak kalenin ve çevresindeki kasabanın Konya'da bulunduğunu yazmıştır. Kalenin yeri konusundaki yanılgısına karşın Kazvinî, Karahisar-ı Behramşah kazasının hukuk-ı divanisini 11600 dinar göstermektedir (Kazvinî, 1913: 97)[125]. Osman Turan'ın tespitlerine göre, Karahisar-ı Behramşah, Moğol hâkimiyeti döneminde en az Kastamonu büyüklüğünde bir ekonomik hacme sahiptir (Turan, 1948: 66). Bu ekonomik hacim, kalenin ve etrafındaki yerleşmenin Selçuklu savunma sistemi içindeki askeri-stratejik kimliğinin ötesinde alt bölgesine de hizmet veren bir alım-satım/ticaret merkezi olarak geliştiği düşüncesini de doğurmaktadır (Özcan, 2008: 93).

Esterebadi, Kadı Burhaneddin'in (1382-1389) bu kaleyi altın karşılığı satın alıp Eratna oğlu Ali Bey'le anne tarafından akraba olan Moğol emirlerinden Nebi diye birinin yönetimine bıraktığından bahsetmektedir (Esterebadi, 1990: 238). Esterebadi'nin anlattıklarına bakılırsa Nebi, daha sonra kendisine çokça güvenen Kadı Burhaneddin'e ihanet etmiş; onun başlıca düşmanlarından olan Amasya hakimi Emir Ahmed ile Tokat hakimi Şeyh Necib ile birleşmiştir. Adı geçen Nebi, Kadı Burhaneddin'in düşmanları

[125] Hamdullah Kazvini, *Nuzhat al-kulub*, nşr. G. le Strange, (GMS), Leiden 1913, s.97. İlgili bölüm adresi verilen siteden İngilizce nüshadan alınmıştır: http://persian.packhum.org/persian/main?url=pf%3Ffile%3D16301012%26ct%3D0 (15.01.2014, 15:35).

üzerine galip gelmesinden korkarak Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'e sığınmış ve kısa süre içerisinde de ölmüştür (Sümer, 1974: 333). Kadı Burhaneddin, bu kalenin olduğu bölgeyi av sahası olarak da kullanmaktaydı (Esterebadi, 1990: 482). Ankara Savaşı'ndan (1402) kısa bir süre sonra Çungar emirlerinden Gözleroğlu kaleyi kuşatmış; ancak Çelebi Mehmed tarafından bozguna uğratılmıştır (Sümer, 1974: 333).

Karahisarlar, Osmanlı mülküne girdikten sonra sükûn ve asayişin tekerrür etmesi ve hudutların uzaklaşması yüzünden terk edilmiş bakımsız kalıp çoğu harap olmuş bazılarının isimleri silinmiş fakat adları civardaki meskûn mevkilerin isminde baki kalmıştır (Darkot, 1977: 276, 283).

Karahisar-ı Behramşah kalesi bugün sınırları içerisinde kaldığı Yozgat ili Akdağmadeni ilçe merkezinin 10 km. kuzeyinde yer almaktadır. Sivas-Ankara yolunun geçtiği E-88 karayoluna ise 5 km. uzaklıkta konumlanmaktadır. 1870'li yıllara kadar Karahisar-ı Behramşah adını muhafaza eden kale ve etrafındaki yerleşmenin bulunduğu köy, bu tarihten sonra Muşalimkalesi adıyla anılmıştır. 1965 senesinde Çalışkan köyü adını almıştır. 1995 yılında ise Muşalimkalesi adına yeniden kavuşmuştur. Köyde bugün Büyükgeçe ve Küçükgeçe adında iki mahalle bulunup bu mahallelerin sınırını ortalarından geçen Bahçe Deresi çizmektedir (Yurtlu, 2001: 203-204).

Fotoğraf. 2. Karahisar-ı Behramşah/Müşali(m) Kalesi/Akdağmadeni-Yozgat

Resim 2. Karahisar-ı Behramşah Kalesi

XV ve XVI. yüzyıllarda Karahisar-ı Behramşah ya da bazı yerlerdeki kullanımıyla *Karahisar-ı Muşalim*[126] adı hem bir kale hem kalenin eteklerinde kurulu bir nahiye merkezini hem de genel olarak bir nahiyeyi ifade eden bir isim olarak kullanılmıştır. Karahisar-ı Behramşah kalesi, nahiye merkezinden bağımsız olarak, köyün kuzeydoğusunda bölgeye hakim bir tepe üzerine kurulmuştur. Eski Sivas-Kırşehir yolu üzerinde önemli duraklardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu yol, büyük olasılıkla, Sivas-Yenihan (Yıldızeli) güzergâhından sonra Karahisar-ı Behramşah'tan geçiyor; yine Karahisar-ı Behramşah nahiyesi sınırları içerisinde yer alan Karamağara mezrasını takip edip, Sorgun-Osmanpaşa (incelediğimiz dönemde Hüseyinabad'a bağlı Sultaneymirci köyü)-Şefaatli ve Hacıbektaş üzerinden Kırşehir'e ulaşıyordu (Acun, 2005: 441). Seydi Ali Reis, 1557'de Sivas'tan Bozok'a giderken burayı ziyaret etmiştir (Seydi Ali Reis, 1312: 96). Katip Çelebi'nin yaşadığı dönemlerde Sivas eyaletinin bir kazasıydı (Katip Çelebi, 1632: 622). Bu bölümde Karahisar-ı Behramşah etrafında kendisi etrafındaki köy ve mezra yerleşmelerinden farklı olarak kale hüviyeti ile açıklanacak, kaledeki personel üzerinde ana hatlarıyla bilgi verilecektir. Personelle ilgili

[126] 1519 senesinden itibaren kale için bu isim de kullanılmıştır.

daha detaylı bilgiler çalışmanın 3. bölümünde sosyal yapı kısmında ele alınacaktır.

1455'te Karahisar-ı Behramşah kalesinde personel istihdam edilip edilmediğine dair elimizde şu an bir bilgi bulunmamaktadır. 1485'te Karahisar nefsinde yazılan 48 neferden 14 muaf hane[127] bunların kaleyle ilgili görevliler olup olamayacağı sorusunu akla getirmektedir. Bu arada 1485'te dikkat çeken bir durum da Karahisar-ı Behramşah kalesinde *cerahoran* başlığında 10 görevlinin adının geçmesidir[128]. 1518'e gelindiğinde kale personeli hakkında daha ayrıntılı ve net bilgilere ulaşmamız mümkün olmaktadır. 1518'de Karahisar-ı Behramşah kalesinde 10 personel görev yapmaktaydı. Bu 10 personelden biri kale dizdarı Emir Bey oğlu Ahmed'di[129]. Buna ek olarak, 1518'de Emir Bey oğlu Ahmed diye ismi geçen dizdar, 1519'da Mirze Müşalim oğlu Ahmed'den başkası değildir. 1530 senesinde biri dizdar olmak üzere kalede 10 personelin istihdam edildiği bilinmektedir[130]. 1562'de kale personel sayısı yine 10'dur. Kale dizdarı Hasan Çavuş'tur. 8 personel merd'dir[131]. 1574'te kaledeki görevli sayısı yediye düşmüştür. Kale dizdarı Hüseyin diye biridir. Kalan 6 personelden 5'i merd'dir[132].

2.1.2.i.ii. Ağcakale/Akçakale

Selçuklular zamanında Danişmendiye, Eretna hâkimiyetinde Rum bölgesi sınırları içerisinde kaldığını düşündüğümüz Ağcakale büyük ihtimalle Zile yöresindeki Bizans kale kentlerinden biriydi. Kalenin fonksiyonları hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte, konumuna bakıldığında Zile ile Karahisar-ı Behramşah arasındaki yol üzerinde gözetleme fonksiyonunu yerine getiren bir özellik taşıdığını

[127] BOA, Td 19, s. 168.
[128] BOA, Td 19, s. 173.
[129] BOA, Td 85, s. 60.
[130] BOA, Td 387,
[131] BOA, Td 339, s. 130.
[132] TKA, Td 254, s. 27-28.

söylemek mümkündür. Zira, Zile-Karahisar arasındaki yaklaşık 100 km.lik kuzey-güney istikametindeki bir yolun tam da ortasında bir noktada yer alması bu görüşümüzü doğrular niteliktedir (Bk. Harita 3.). Kale içerisindeki derin mahzenin (su kaynağının) aynı zamanda bir hapishane olarak kullanıldığı da Kadı Burhaneddin dönemindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır (Esterebadi, 1990:123).

Harita 3. Zile Kaleleri

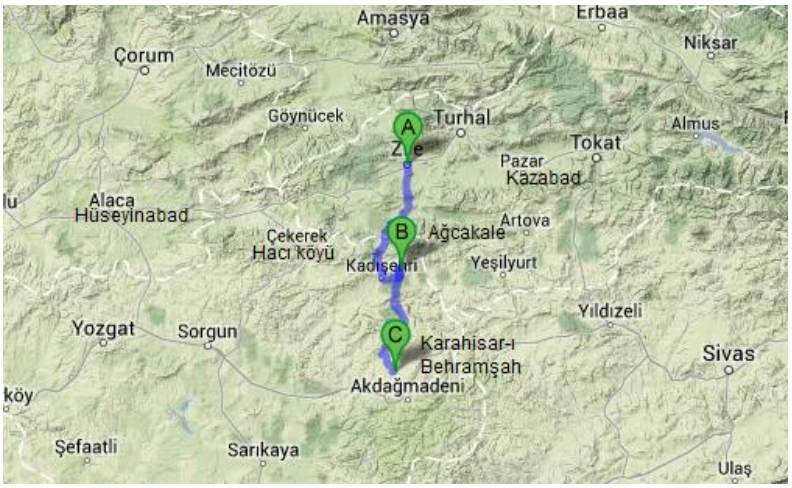

A: Zile Kalesi, B: Ağcakale, C:Karahisar-ı Behramşah Kalesi

Ağcakale ismine tarihi kayıtlarda ilk olarak Kadı Burhaneddin'in yaşamını ve mücadelelerini anlatan Esterebadi'nin Bezm ü Rezm isimli eserinde rastlıyoruz. Ağcakale kendi adıyla devlet kuran Kadı Burhaneddin'in yaşamı içerisinde iki önemli hadisede anılmaktadır. Bunlardan birincisi Kadı Burhaneddin'in Eratna hâkimiyetine son vermeden önce bu kalede belli bir dönem hapis yatmış olması ve bu hapis yaşantısından sonra kendi devletini kurmaya kesin bir şekilde karar vermesidir[133]. Kadı

[133] Kadı Burhaneddin'in 51 günlük hapis hayatını geçirdiği yer konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Kadı Burhaneddin Devleti hakkındaki en kapsamlı çalışmanın sahibi Yaşar Yücel ve Bezm ü Rezm'i Türkçeye çeviren Mürsel Öztürk Ağcakale'nin Artukabad'a (Tokat ili Artova ilçesine) yakın bir yerde olduğunu öne sürmüştür. Bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970, s. 30; Esterebadi, *Bezm ü Rezm*, çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 123. Kemal Göde ise Kadı Burhaneddin'in hapis tutulduğu Ağcakale'nin Kayseri Yuvalı köyü civarında bulunan ve büyük olasılıkla Kadı Ahmed'in ismine izafeten, günümüzde Kadı Bağları adıyla anılan yerdeki "Ağkale" olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1994, s. 111. Bu iki görüşten birincisinin doğru olma ihtimali oldukça yüksektir. Zira, Ağcakale'de kuyuyu andıran bir su mahzeni bulunmakta ve burası hapishane gibi de kullanılmaktadır. Kadı Burhaneddin de bir kuyuda hapis

Burhaneddin Ahmed, Eretna hâkimiyetine son vermeden hemen önce rakipleri tarafından tuzağa düşürülüp kendi ifadesiyle 51 gün boyunca Ağcakale'de bir kuyu içerisinde tutsak edilmişti (Esterabadi, 1990: 122). 1381'de Kadı Burhaneddin Ahmed'in devletini kurmasından az bir zaman önce gerçekleşen bu hadise ve Ağcakale'de tutulmasına ilişkin Esterabadi: "… O kalenin adı Ağcakale idi. Renklerin en üstünü olan beyaz, aydınlık ve ferahlık işaretidir…"[134] demiştir.

Kadı Burhaneddin açısından Ağcakale'nin ikinci önemi ise, bu kalenin onun ilk fethettiği yer olmasıdır. Ağcakale'nin de içinde olduğu Eretna hâkimiyetindeki Rum bölgesinde yerel emirler güç sahibiydi ve Kadı Burhaneddin 1381'de devletini kurduğunda bölge merkezi bir otoriteden oldukça uzaktı. Bu nedenle, merkezi bir otorite arzulayan Kadı Burhaneddin aynı yıl kendisine karşı harekete hazırlanan Amasya Emiri Ahmed, Seyyidi Hüsam ve Nebi gibi emirlerin üzerine yürüdü. Bu yürüyüş sırasında Kadı Burhaneddin Nebi'ye ait Ağcakale'yi de aldı. Kale muhafızlığını Körpe Bey'e verdi (Esterebadi, 1990: 248-249; Yücel, 1970: 65). 1382'de Tokat'ı iki kez kuşatan Kadı Burhaneddin Tokat emirinin Moğollarla işbirliği yapmasından ve Amasya emirinin de kendisine yardıma gelmemesinden dolayı başarısız oldu (Özaydın, 2001: 76)[135]. Kadı Burhaneddin'e karşı sürekli isyan halinde bulunan Seyyidi Hüsam ve Amasya emiri Ahmed'le bu olaylar sırasında işbirliği yapan Moğollar, ittifaktan ayrılıp pişman bir şekilde yaşadıkları yerlere dönmekteydi. Ne var ki dönüş yolları üzerinde bulunan Ağcakale'yi kuşatmışlar; alamamışlardı. Kuşatma sırasında ellerinde esir olarak tuttukları Kadı Burhaneddin'in emirlerinden Pir Ali'yi

---

tutulmuştur. Öte yandan, Ağcakale'nin 12 km. yakınlarında söz konusu dönemde Kadışehri adında bir köy bulunmaktadır. Büyük olasılıkla, Kadışehri köyü (bugün Yozgat ili Kadışehri ilçesi) adını Kadı Burhaneddin'den almış olsa gerektir. Son olarak, Kemal Göde'nin adını verdiği Kayseri'deki kale Ağca Kale değil de Ağ Kale olarak bilinmektedir. Haliyle, Kemal Göde'nin görüşü tahminden ibarettir. Kaldı ki bu tahmini yaparken kendisi Yaşar Yücel'in tahminine de göndermede bulunmuştur.

[134] Esterebadi, *aynı eser*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 123.

[135] Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin Devleti", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 76-77.

kullanmak istemişlerdi. Moğol unsurlar bütün çabalarına rağmen, Kadı Burhaneddin'e bağlılığı tam olan Ağcakale'yi ele geçirememişlerdi. En sadık emirlerinden biri olan Pir Ali'nin bu kale yüzünden uğradığı sıkıntılardan kurtulmasını arzu eden Kadı Burhaneddin, kaleyi bütün sadakatine rağmen, Moğol asıllı Körpe Bey'den alıp yönetimini bir başkasına vermişti. Kalenin yönetiminin bu şekilde, Moğolların yüzünden Körpe Bey'in elinden alınması üzerine Moğollar ellerinde tuttukları Pir Ali'yi serbest bırakıp aman dilemek zorunda kalmışlardı (Esterebadi, 1990: 258; Yücel, 1970: 68-69). Kalenin bu tarihten Osmanlılar dönemine kadarki durumu hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Muhtemelen, Zile ve yöresinin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle beraber Ağcakale ve çevresi de Osmanlı topraklarının bir parçası olmuştur.

Akçakale, günümüzde Yozgat ili Kadışehri ilçesi sınırları içerisinde bir köydür. Yozgat'a 112, Kadışehri ilçesine 12 km. uzaklıktadır. Köy adını büyük ihtimalle eteklerine kurulduğu kayalık üzerindeki kaleden almış olmalıdır. Bugün kaleden bir kalıntı yoktur. Kuzeybatısında Yozgat ili Çekerek ilçesi, kuzeyinde ise Deveci Dağları ve Zile ilçesi bulunmaktadır. Muhtemelen Osmanlılar dönemindeki Ağcakale'nin üzerinde bulunduğu blok kayalık bugün köyün kurulu olduğu düzlükten 200 m. kadar yüksektedir. Yöredeki bir inanışa göre, kale kalıntısının büyük ölçüde ortadan kalktığı kayalık alan üzerinde Şemunel Gazi'nin[136] türbesi bulunmaktadır. Bu açıdan kalenin bulunduğu tepe, çevre insanlarının ziyaret ettiği önemli ziyaret yerlerinden birisidir. Kayalık içerisinde oyma merdivenlerle inilen bir su kaynağı da bulunmaktadır.

1455'te kalenin fonksiyonu hakkında pek bir bilgimiz bulunmamaktadır.

[136] Anadolu'da birçok yerde efsanaleşmiş Şemunel Gazi adlı havari, peygamber yada alperen aynı zamanda Kayseri'nin Şeyh Şaban köyü ile anılmıştır. Bu konuda bir bildiri de hazırlanmıştır. Bununla birlikte, Şemunel Gazi'yle ilgili kapsamlı ve tarihi köklerini aydınlatıcı bir çalışma henüz bulunmamaktadır. İsmail Güllü, "Erciyes Dağı ve Çevresinde Dini Uygulamalar-Şeyh Şaban Köyü: Şem'un el-Gazi Örneği", *I. Erciyes Sempozyumu (23-25 Ekim 2003) Bildirileri*, Kayseri 2004, s. 112-119.

Bununla birlikte, Mustafa Bey diye birinin Ağcakale zaimi olduğu 1482 tarihli icmal kayıtlarından öğrenilmektedir. 1485 ve diğer tarihlerde Halka-i Hass nahiyesi içerisinde gösterilen Ağcakale, 1518'de Turhal kalesinden hemen sonra deftere kaydedilmiştir. Kalenin hemen Turhal kalesinden sonra zikredilmesi ve ayrıca kale merdlerinin gelirleri içerisinde Turhal'a bağlı iki köyün malikane gelirlerinin önemli bir yer tutmasından yola çıkılarak Ağcakale'de profesyonel kale teşkilatının kurulmasında Turhal kalesinin imkan ve personelinden yararlanıldığını söylemek yerinde bir yaklaşım olacaktır[137].

Fotoğraf 3. Akçakale'nin Kurulu Olduğu Kayalık

1519'da Ağcakale'de on hizmetkar görevlendirilmiştir. 1485 yılı ile mukayese ettiğimizde yalnız bir ismin 1519'da da kale personeli içerisinde yerini koruduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, 1485'te de zikrettiğimiz üç kardeşten biri olan Ali veled-i Bahadır'ın bu tarihte hayatta olmadığı üzerinde yazılan "fevt" ibaresinden anlaşılmaktadır. Yaptığımız bu karşılaştırma bir kale personelinin otuz dört sene boyunca görevde kalabilmesini göstermesi bakımından önemli bir bilgiyi gözler önüne sermektedir. 1519 senesi itibarıyla kalede on hizmetkarın bulunması ve bunlar

[137] Kalenin 1518'deki durumu hakkında bk. BOA, Td 85, s. 74-75.

içerisinde bekar yetişkin görevli bulunmaması kalede yaklaşık 50 kişinin barındığını da ortaya koymaktadır[138]. 1574 senesi itibarıyla artık Ağcakale'nin bir kale olmak görüntüsünden çıkıp bir köy hüviyeti kazanmaya başladığı da öne sürülebilir.

2.1.2.ii. Nahiyeler ve Köyler

Zile kırsalındaki iki kaleyi belirttikten sonra kırsal alanın önemli yerleşme tiplerini değerlendirmeye geçebiliriz. Kırsal alanda nüfusun yoğun bir biçimde bulunduğu yerleşimler köylerdi. Bu köyler ise nahiyelerin çatısı altında toplanıyordu.

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı taşra teşkilatında bir sancak beyinin idaresi altındaki livalarla (sancak) bir kadının yetki alanına karşılık gelen kazalar idari ve coğrafi bakımdan içinde muhtelif sayıda köy, mezra ve aşiret gruplarının bulunduğu bölgelere taksim edilmekte ve bu bölgeler nahiye olarak adlandırılmaktaydı (Şahin, 2006: 307). Kelime, incelediğimiz dönemde yani XV. yüzyılda, bir livanın, belirli bir şehir, kasaba veya büyük meskûn bir mahal ile bunların etrafındaki bölgelerini işaret eden "divan", "cemaat", "vilayet" tabirlerinin yanı sıra ve bazen bunların karşılığı olarak da kullanılmıştır (Gökbilgin, 1964: 37).

XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı idaresinde Zile ve kendisine bağlı birimler, Tokat-Sivas livasına bağlı bir kaza sayılmakla beraber, kaza içerisindeki köy ünitelerinin nahiye başlığında toplandığı görülmektedir. Bu durum Zile için de geçerlidir. Şöyle ki, Zile'ye bağlı köyler, başka bir deyişle kırsal yerleşmeler de bir nahiye ünitesi gibi kabul edilmiştir. 1455 ve 1485 senelerinde bu durumu açıkça görmek mümkündür. Gerek 1455 ve gerekse de 1485 senelerinde Zile ve bağlı köyler bir nahiye ünitesi olarak defterlere yansıtılmıştır. 1455 senesinde Zile 7 nahiyeden müteşekkil gözükmektedir. 1485 senesinde Zile'ye dahil sayılacak Hüseyinabad ise 1455 senesinde vilayet başlığında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, Hüseyinabad'ın mahallelerden

[138] BOA, Td 79, s. 220.

yoksun olması ve köy ile mezra ve cemaat birimlerinden şekillenen bir idari ünite olması buradaki vilayet tabirinin nahiyeyeyle eşdeğer bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır. İdari tabir olarak nahiye karşılığı kullanılan "vilayet", zamana göre değişik anlamlarda kullanılan ve şehrin dışındaki bölgeyi tanımlayan bir tabirdir (Bulduk, 1992: 133).

Tablo 4. Zile Kazası Nahiyeleri

Sıra	1455	1485	1519	1574
1	Zile nh.	Zile nh.	Zile kz.	Zile kz.
2	Acacı ve Özikavağı nh.	Acacı ve Özikavağı nh.	Acacı nh.	Acacı nh.
3	Halka-i Hass nh.	Halka-i Hass nh.	Halka-i Hass nh.	Halka-i Hass nh.
4	Hüseyinabad vl.	Hüseyinabad nh.	Hüseyinabad nh.	Hüseyinabad kz.
5	Karahisar-ı Behramşah nh.	Karahisar-ı Behramşah nh.	Karahisar-ı Behramşah nh.	Karahisar-ı Behramşah nh.
6	Kuştaş nh.	Kuştaş nh.	Kızılkünbed nh.	Kızılkünbed nh.
7	Meşhedabad nh.	Mecidözü ve Kızılkünbed nh.	Kuştaş nh.	Kuştaş nh.
8	Yenimüslüman nh.	Meşhedabad nh.	Meşhedabad nh.	Meşhedabad nh.
9		Yenimüslüman nh.	Özikavağı nh.	Özikavağı nh.
10			Yenimüslüman nh.	Yenimüslüman nh.

1485 senesinde Zile kendisi hariç olmak üzere 8 nahiyeyi bünyesinde barındırmaktadır. 1519 senesinde müstakil ve Zile'ye bağlı gözüken Kızılkünbed nahiyesi ise bu tarihte Mecidözü nahiyesi ile bir bütün oluşturmaktaydı. Mecidözü ve Kızılkünbed'e ait 1455 tarihli defterlerin elimizde mevcut olmaması bu iki birimin daha önceden Amasya sancağı, Turhal kazası ya da Zile'ye bağlılığını aydınlatmamızı zorlaştırmaktadır. Ne var ki 1519 senesi itibarıyla Mecidözü Turhal, Kızılkünbed ise Zile sınırları içerisinde kalmıştır.

1519'da Acacı ve Özikavağı ayrı ayrı iki nahiye olarak gösterilmiş, bu durum 1574 senesinde de devam etmiştir. Zile kazasının idari sınırlarının en net ve en geniş sınırlarıyla belirlendiği 1519 senesi itibarıyla Zile kendisi açık bir şekilde kaza olarak nitelenirken kendisine bağlı 9 da nahiye bulunmaktadır. 1574 senesine gelindiğinde ise bu idari durumda tek farklılık gerçekleşmiştir. Zile'nin en büyük ve en çok köyü içerisinde barındıran nahiyesi Hüseyinabad artık kaza addedilmiştir (Bk. Tablo 4.). Bu

açıdan incelediğimiz kaza XVI. yüzyılın son çeyreğine girerken iki kadılık bölgesine ayrılmış gözükmektedir. Bu durum artan nüfusa ve mali ihtiyaçlara ilişkin bir düzenleme olmalıdır.

Nahiyeler, yukarıda da belirttiğimiz gibi bir idari bölgeyi tanımlamaktadır. Nahiye, içerisinde nüfus barındıran ne bir köye ne de bir kaza merkezine benzemektedir. Bununla birlikte, bazı nahiyelerin *nefs* ya da merkez diyebileceğimiz yerleşim üniteleri bulunmaktadır. Zile dışında, Zile'yi oluşturan nahiyelerden bazılarının merkezleri bulunmaktadır. 1455'te Hüseyinabad nahiyesinin merkezi Yeniyapar köyüydü. Ne var ki Yeniyapar köyü varlığını korumakla birlikte, 1485, 1519 ve 1574 senelerinde Hüseyinabad nahiyesi ya da kazası için merkez belirtilmemiştir. 1455'ten 1574'e kadar Karahisar-ı Behramşah, Meşhedabad, Özikavağı ve Yenimüslüman nahiyelerinin kendileriyle aynı adı taşıyan birer merkez köye sahip olduğu görülmektedir (Bk. Tablo 5.). Bu merkezi köylerin büyüklüğü göz önüne alındığında günümüzdeki belde teşkilatlarını andırdıkları düşünülebilir. Ancak, idari açıdan buralarda yönetim unsurlarının oluşmaması yine de bunları büyük birer köy olmaktan kurtaramamıştır.

Tablo 5. Zile Kazasında Nefs Köyü (Merkezi) Bulunan Nahiyeler

Nahiye	Sene			
	1455	1485	1519	1574
Hüseyinabad	1	0	0	0
Karahisar-ı Behr.	1	1	1	1
Meşhedabad	1	1	1	1
Özikavağı	1	1	1	1
Yenimüslüman	1	1	1	1
Toplam	5	4	4	4

Askeri ve ekonomik bir bütünlüğün ifadesi olan nahiyeler, içlerindeki köyler, mezralar, yaylak, kışlak ve cemaatlerle bir anlam kazanmaktadır. Bu açıdan nahiyeleri anlamlı kılabilmek açısından ilk olarak onları oluşturan köylere değinmekte yarar vardır. Yukarıda kısaca değindiğimiz merkezi köyler dışında nahiyelerin içerisinde çok

sayıda köy bulunmaktaydı (Bk. Tablo 6.).

Tablo 6. Zile ve Nahiyelerinin Köy Sayısı

Nahiye	**Sene**			
	1455	**1485**	**1519**	**1574**
Zile	26	30	30	32
Acacı	9	10	11	10
Halka-i Hass	14	11	13	14
Hüseyinabad	15	37	39	39
Karahisar-ı Behramşah	5	10	10	17
Kızılkünbed	0	11	12	13
Kuştaş (Üçtaş)	7	7	7	7
Meşhedabad	16	16	16	16
Özikavağı	12	12	12	12
Yenimüslüman	6	6	6	6
Toplam	110	150	156	166

Nahiyelerin köy sayılarının belirli bir standardı olmamakla birlikte, Zile'de 1574 senesinde en az köyü olan nahiye Meşhedabad'dı ve Meşhedabad'ın köy sayısı toplam altıydı. Kaza merkezi ve merkez nahiye Zile'nin köy sayısı ise 32 idi. Bu tarihte ayrı bir kaza hüviyetine ulaşan Hüseyinabad'ın ise 39 köyü bulunmaktaydı. Hüseyinabad'ın bu tarihlerde köy sayısının 39 olmasına bakılarak kaza hüviyetini kazanmasında bu rakamın etkili olduğunu düşünenler olabilir. Ama şunu da dikkate almakta yarar vardır: Hüseyinabad'ın köy sayısı 1519 senesinde de 39'du. Netice itibarıyla, Zile sınırları içerisinde bir nahiyenin büyüklüğü birkaç köyden 40 köye kadar genişleyen bir yelpaze arz etmektedir.

Farsça bir tabir olan *köy* kelimesi, özellikle Selçukluların son dönemlerinden itibaren Anadolu'da birçok yer adında kullanılmıştır (Arat, 1977: 924). *Karye*, Arapça kökenli bir kelime olup köy ya da küçük kasaba anlamlarına gelmektedir (Haig, 1977: 372). Osmanlı resmi yazışmalarında ve tapu defterlerinde köyü karşılayan kelime olarak karyenin tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, halk arasında köy kelimesinin kullanıldığı Zile'yi içeren defterlerde yer alan bazı yerleşim birimlerinin isimlerinden

anlaşılmaktadır: Acacı nahiyesindeki Şeyhköy[139], Hacıköy[140], Uluköy[141]; Kuştaş (Üçtaş) nahiyesinde İsaköy[142], Ahmedköy[143], Mahmudköy[144]; Meşhedabad nahiyesinde İsaköy[145], Kızılcaköy[146], Davudköy[147] ve Zile merkeze bağlı Kızılcaköy[148] .

Kaza merkezi Zile'de 1455 senesinde 26 köy bulunmaktadır. Bu köy sayısı 1485'te 30'a yükselmiştir. Bunun sebebi 1485'te olmayan 6 köyün şenlenmesi ve iki köyün köy vasfını yitirmesidir. Bu şenlenen altı köy içerisinde 1485'ten hemen önce üç yeni köyün kuruluşuna şahit olunmaktadır. Bunlar Kırlar, Çökü ve Danişmend-i Bahşayiş kalesi köyleridir. Bu köylerden Danişmend-i Bahşayiş kalesinin eski bir yerleşim birimi olduğu, boş olan bu yerin- belki de kale kalıntısının- 1485'ten önce Turhal Yörükleri tarafından şenlendirildiği anlaşılmaktadır. Açıkça ifade etmek gerekirse, bu köy Turhal Yörüklerince kurulmuş ya da Turhal Yörüklerinin iskânına açılmış bir köy olup vergi ve her tür yükümlülük bakımından Zile'ye bağlanmıştır. Yine 1485'e yakın bir tarihte Savcı ve Yaba mezralarının köye dönüştüğü görülmektedir. 1485'teki yazımda, 1455 senesinde Meşhedabad nahiyesi sınırları içerisinde yer alan Kurupınar köyü Zile'ye bağlı gösterilmiş ve bu köy, bu tarihten 1574'e kadar Zile nahiyesi sınırları içerisinde kalmıştır. 1485'te Karagazi köyü, Şeyh Nusret zaviyesine vakıf olan bir mezraya dönüşmüştür. 1485'te beş hanenin kaldığı bu köyün nüfusu görece daha büyük köylere dağılmış olmalıdır. Benzer bir durum Güngörmez köyü için de geçerlidir. 1455'te yalnız üç hanenin barındığı Güngörmez köyü ne köy ne de mezra olarak 1574 senesine kadar karşımıza çıkmamaktadır. 1574 senesinde ise Zile'ye daha

[139] BOA, Td 2, s. 285-286.
[140] BOA, Td 2, s. 286.
[141] BOA, Td 2, s. 293-294.
[142] BOA, Td 2, s. 264-265.
[143] BOA, Td 2, s. 266-267.
[144] BOA, Td 2, s. 266.
[145] BOA, Td 2, s. 270-271.
[146] BOA, Td 2, s. 276.
[147] BOA, Td 2, s. 276-277.
[148] BOA, Td 2, s. 340.

sonradan eklenmiş olan Kurupınar köyüne bağlı bir mezra olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da göstermektedir ki bu az nüfuslu mezra Kurupınar'ın ekinlikleri içerisine girmiştir.

Zile nahiyesi, 1519 senesinde de 30 köye sahipti. Ancak bu tarihte Çökü köyünün deftere kaydedilmediği görülmektedir. Bu durum söz konusu yıldaki Şah Veli isyanından köyün etkilenmiş olabileceğini akla getirmektedir. Zira, 1574 senesinde Çökü köyü nüfussuz olmak kaydıyla tahrir edilmiştir. Öte yandan 1519 senesinde, Karaöyük köyüne yakın olması muhtemel olan Osmanobası mezrası köye dönüştürülmüştür.

1574 senesinde Zile merkez nahiyesinde köy sayısı 32'ye ulaşmıştır. Bir önceki defterde yazılmayan Çökü, 1519 senesinde Zile'ye bağlı gösterilip Acacı nahiyesi sınırları içerisinde gösterilen 1574'te –olması gereken yerde- Zile sınırları içerisinde gösterilen Baydiğin ve son olarak mezradan köye dönüşen Hamzacık köylerinin katılımı bu artışın sebepleridir. Bu arada, Yaba köyünün ise 1574 tarihinde ortadan kalktığı görülmektedir. Fakat bu durumu açıklamak zor değildir. Yeni kurulduğunu gördüğümüz Hamzacık köyü önceki defterlerde Yaba'dan sonra yazılan bir mezraydı. Büyük olasılıkla, Yaba köyü şu an tam da açıklayamadığımız bir nedenden dolayı yer değiştirmiş ve Hamzacık mezrasının bulunduğu yere taşınmıştır.

1455'te dokuz köyü bünyesinde bulunduran Acacı nahiyesi 1485'te nahiyenin oldukça batısında yer alan Yeniceköy'ün mezraya dönüşmesiyle bir köyünü kaybetmiştir. Bununla birlikte, Yeniceköy'ün 1455'te Acacı mezralarından olan Oltanköy'ün köye dönüşmesiyle birlikte nüfusunu buraya kaydırdığı öne sürülebilir. Zira, Yeniceköy bundan sonraki tarihlerde Oltanköy'e bağlı bir mezra olarak defterlere kaydedilmiştir. 1455'te altı hane barındıran bir mezra olarak defterde yer alan

Hamzaköy-i Köhne (Eski Hamzaköy) 1485'te adındaki köy ibaresine uygun bir biçimde köy vasfına kavuşmuştur. Böylece, iki yeni köyün kurulup mevcut bir köyün de mezra konumuna düşürülmesiyle Acacı nahiyesinin köy sayısı 1485'te ona yükselmiştir.

1519'da Zile'ye bağlı gösterilen Baydiğin köyünün katılımıyla Acacı'daki köy sayısı 11'i bulmuştur. Aynı köyün daha sonra Zile'de gösterilmesiyle 1574 itibarıyla Acacı nahiyesinin köy saysısı yeniden 10'a gerilemiştir.

Halka-i Hass nahiyesine 1455'te 14 köy yazılmıştır. Bu köylerden üçü nüfussuz olarak defterde yer almıştır. Bunlar Firüzler, Alayundlu ve Bey köyleridir. Alayundlu köyü altında yazılı bilgiye bakıldığında bu köyün Halka-i Hass'la münazalı -kavgalı- olduğu notu görülmektedir. Notun devamında Artukabad ile yazıldığı da belirtilmektedir. Bu da göstermektedir ki daha önceden Halka-i Hass'a bağlı olan Alayundlu köyü bu tarih itibarıyla –köy halkının da talebiyle- Artukabad'a bağlanmıştır. Gerçekten de, 1455 tarihli tahrir defterinin Artukabad nahiyesini içeren bölümüne baktığımızda Alayundlu köyünü bu nahiye içerisinde bulmak mümkündür[149]. Diğer köyler ise bütün taramalarımıza rağmen yakın çevrede bulunamamış; muhtemelen ortadan kalkmıştır. Ne var ki bunların ortadan kalma gerekçelerine dair incelediğimiz kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır[150]. Bu köylerin bir şekilde Artukabad'a dahil edilmesiyle birlikte, 14 köyü bulunan Halka-i Hass nahiyesinin köy sayısı 1455 senesi itibarıyla 11'e düşmüştür. Burada önemli bir husus da bazen köyler arasında, şu

[149] Alayundlu köyü hem divani hem de malikane vergilerini Seydi Sultan ve Seydi Mehmed'in uhdesindeki Seydi Ömer zaviyesine ödemekteydi. Köyde 1455 senesinde altısı nim, üçü caba dokuz vergi nüfusu yaşamaktaydı. Köyde bir fakih, bir derviş, bir Yörük ve iki Erzincanlı yaşamaktaydı. Bu renkli köyün iki de mezrası vardı: Pirkavadı ve Receb. Köyün 1455'teki durumu için bk. BOA, Td 2, s. 417-418.

[150] Yine de Bey diye okuduğumuz köyün Artukabad'daki Yeni, Firuzlar gibi okuduğumuz köyün Artukabad'daki Kunduzlu köyü olma ihtimalini düşünmekteyiz. Bk. Yeni köyü için BOA, Td 2, s. 392.; Kunduzlu köyü için BOA, Td 2, s. 403. Örneğin Yeni köyünün divani ve malikane vergileri 1455 senesinde Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi Müşalimoğlu Ali Bey'e gidiyordu. Bu yer adları için bk. Ali Açıkel, "Artukabad Kazası Yer Adları (1455-1600)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat fakültesi Dergisi*, cilt:20, sayı: 2, Ankara 2003, s. 181-202.

an nedenini tam olarak ortaya koyamadığımız husumetler üzerine köylülerin talepleriyle bağlı bulundukları nahiyeleri değiştirebilmeleridir. Bu da aslında nahiyelerin köylerin bağlılığı açısından önemli bir bütünlük olduğuna işarettir.

1485'te Halka-i Hass nahiyesinin köy sayısı 11'dir. Bu tarihten sonra Halka-i Hass nahiyesinde Ahurcuk köyünün izlerine rastlayamıyoruz. O halde, Ahurcuk köyü 1485'e gelmeden önce ortadan kalkmış olmalıdır. 1485'te daha önce Kürtler köyüne bağlı Beydili mezrası köy vasfı kazanmıştır. Bu özelliğini 1574 senesine kadar da korumuştur.

1455 senesinde Özikavağı'na bağlı olan İlyasoğlanı mezrası 1485'te köye dönüşerek Halka-i Hass nahiyesine dahil edilmiştir. Ayrıca, Zile'ye bağlı Üçağaç'ın da katılımıyla Halka-i Hass nahiyesindeki köylerin sayısı 1519'da 13'e yükselmiştir. 1574'te ise Yoncalık köyüne bağlı Salur mezrasının köy statüsü elde etmesiyle Halka-i Hass'ın köy adedi 14 olmuştur.

Zile'nin arazi bakımından en büyük nahiyesi olan Hüseyinabad'da 1455'te yalnız 15 köyün varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum bazı köylerin isimleriyle değil üzerinde yaşayan cemaatlerle yazılmasından ileri gelmektedir. Şöyle ki 1455 senesinde Hüseyinabad'da 15 köy dışında 11 cemaatin varlığı da dikkatten kaçmamaktadır. Bu cemaatlerden biri olan Kulağuzlu'nun adını taşıyan bir köyün de bulunması cemaatlerin yerleşik yaşama geçiş sürecine iyi bir örnek oluşturmaktadır. Hüseyinabad'daki yerleşmelerin cemaatlerin yerleşik yaşama geçişiyle doğrudan alakalı olduğu yöredeki diğer bazı köy adlarından anlaşılmaktadır. Köy adları içerisinde Etrakiye-i Murad Sufi, Ali Fakih-i Etrakiye gibi isimlerin varlığı bu durumu doğrulamaktadır. Yine, Serkis (Killik) köyünden sonra Etrakiye-i Tutaş'ın yazılması ve günümüzde Hüseyinabad'da Tutaş adında bir köyün bulunması da bunun açık göstergelerinden biridir.

1485'te Hüseyinabad'ın köy sayısı 15'ten 37'ye çıkmıştır. Köy sayısındaki bu artış yaklaşık olarak % 150'lik bir orana tekabül etmektedir. Bu durum nahiyede, yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkmen unsurların -özellikle de Uluyörüklerin- yerleşik yaşama geçirilmelerinin, bazı mezraların köye dönüşmesinin bir sonucudur. 30 senelik devre içerisinde sekiz mezra köye dönüşmüştür: Gerdekkaya, Gökviran, Gulamlar, Karapınar, Kervansaray, Koçhisar, Muradsufi ve Taşbüget. Bunların dışında Ağcaviran, Alakilise, Alifakih, Baydacık, Domalan, Hacıhasankavağı, Büyük ve Küçükhırka, Kızkaracalu, Perçem, Yatan, Yatankavağı, Yenice gibi 12 yeni köy de Hüseyinabad nahiyesi sınırları içerisinde kurulmuştur. 1455'te Hüseyinabad'ın merkezi olarak gösterilen Yeniyapar köyü bu tarihte köyler arasında zikredilmiştir. Son olarak günümüzde Yozgat'ın güneyinde konumlanan Osmanpaşa beldesi Sultaneymirci (Osmanpaşa) köyü adıyla Hüseyinabad sınırlarına dâhil olmuştur.

1519 senesinde Hüseyinabad'da köylerin sayısı 39'a yükselmiştir. Bu tarihte Gulamlar köyü yeniden mezraya dönüştürülmüş ve köyler içerisinde anılmamıştır. 1455'te nüfussuz ve Hüseyinabad'a bağlı bir mezra görünümünde olan Balçıkhisar mezrası köy vasfı kazanmıştır. Sorgun'a bağlı Yortan (Köhne Baba) köyü yalnız bu sene itibarıyla Hüseyinabad sınırları içerisinde anılmıştır. Son olarak konumunu tam olarak belirleyemediğimiz İsahacılu köyü de Hüseyinabad'a bağlı köyler içerisinde kendine yer bulmuştur.

1574'te artık bir kaza sayılan Hüseyinabad'ın bir kaza merkezi bulunmamaktadır. Köy sayısında 1519'dan bu yana bir değişme olmamıştır. Köy sayısında bir değişme olmamasına rağmen 1519'da kendisine bağlı Yortan, İsahacılu, Alakilise ve Kapaklu köylerinin 1574'te Hüseyinabad'da anılmadığı görülmektedir. Büyük olasılıkla Yortan köyü (bugün Sorgun ilçe merkezi sınırlarında) Bozok

sancağına bağlanmış olmalıdır. Bu tarihte, Sapmaz mezrası köye dönüşmüştür. Ayrıca, Sapmaz'dan başka Köşker-i Cemaat-i Karaköselü, Kayagolu ve Halilecelik köyleri de kurulmuştur.

Zile'nin coğrafi açıdan büyük nahiyelerinden biri olan Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde 1455'te yalnız beş köy vardı. Bunun başlıca nedeni bölgenin yükseltisi ve bitki örtüsüdür. Zira bölge hem yüksek ve engebeli bir coğrafyada yer almakta hem de ormanlık alanların geniş olduğu bir noktada bulunmaktadır. Nahiyedeki köy sayısı 30 sene sonra 1485'te 10'a yükselmiştir. Bu tarihte kurulan üç yeni köy Göklük, İmrak ve Sultanseküsü köyleridir. 1455'te mezra olarak kaydedilen Karacaöz ve Tezekçi ise mezradan köye dönüştürülen yerleşimler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1519'da köy sayısında ve adlarında bir değişiklik tespit edemediğimiz Karahisar-ı Behramşah'ın 1574'teki köy adedi 17'ye ulaşmıştır. Köy sayısındaki bu artış, daha erken tarihlerde Hüseyinabad'da olduğu gibi Karahisar-ı Behramşah'ta da 1574 senesi itibarıyla Yörüklerin yerleşik yaşama geçme ihtimali ve yörede artan nüfusla ilgili olmalıdır. Bu tarihe gelindiğinde, Behramşah'ta beş mezra köye dönüşmüştür. Bu mezralar: Karacaöz köyüne bağlı Bazarcık, Bubak mezralar topluluğu içerisindeki Karaağaç (Üçkaraağaç), Şölen, Onatça (Alicüklü), 1519'da harabe olarak gözüken Sincanlu'dur. Bu beş mezradan başka bu tarihte iki yeni köy kurulmuştur. Bunlardan birisi Çiftlik (n.d. Karapiri) köyüdür. İkincisi ise Sultanseküsü Ulya köyüdür. Bu ikincisi var olan bir köyün sakinlerinin daha yüksekte yeni bir yerleşim alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Kızılkünbed nahiyesinin 1455 senesindeki köyleri ve yerleşimleri hakkında elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Nahiye, 1485'te Mecidözü ile birlikte yazılmıştır. Bununla birlikte Mecidözü ile Kızılkünbed'e bağlı köylerin tespitini

yapmak zor olmamıştır. Zira her yerleşim biriminin altında Kızılkünbed ya da Mecidözü'ne bağlılık durumları gösterilmiştir. 1485 senesinde Kızılkünbed nahiyesinde 11 köy bulunmaktaydı. 1519'da 12, 1574'te ise 13 köyü olan bu nahiyenin yüzyıl boyunca köy sayısında önemli bir artış göze çarpmamaktadır. 1519'da Ilısu, 1574'te ise Eski köylerinin katılımı ile 1574'te 13 köyü olan bir nahiyeye dönüşmüştür.

Zile'nin köy sayısı bakımından en kararlı ve en oturmuş üç nahiyesi Kuştaş, Özikavağı ve Yenimüslüman'dı. Zira, bu üç nahiyenin köy sayılarında 1455'ten 1574'e herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu durum söz konusu üç nahiyenin oldukça eski ve köklü bir yerleşime sahip olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir. Bu üç nahiyede köy sayısında söz konusu dönemde bir artış olmamasında arazilerinin küçüklüğü ile yerleşilebilir ve ekilebilir alanların erken dönemde iskan edilmesinin de büyük etkisi olmalıdır. XV ve XVI. yüzyıllar boyunca Kuştaş'ın yedi, Özikavağı'nın 12 ve Yenimüslüman'ın altı köyü bulunmaktaydı.

Köy sayısı bakımından Zile'nin istikrar gösteren diğer bir nahiyesi ise bugün de büyük ölçüde Zile ilçesi sınırları içerisinde yer almakta olan Meşhedabad nahiyesidir. XV ve XVI. yüzyıl boyunca Meşhedabad'ın 16 köyü vardı. Nahiyeye bağlı köy sayısı söz konusu dönemde aynı kalmakla birlikte, bazı köylerin zaman içerisinde ortadan kalktığı ve bazı yeni köylerin de kurulduğu dikkatten kaçmamaktadır.

1455'te Meşhedabad'a bağlı görünen Kurupınar köyü, 1485'te Zile nahiyesine bağlanırken; bu tarihte Meşhedabad'a bağlı Kozlar köyü kurulmuş ve nahiyenin 16 olan köy sayısında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. 1519'da daha önce mezra olarak karşımıza çıkan Kavacık, köy vasfı kazanmış; Kozlar ise ortadan kalkmış ve mezra konumuna düşmüştür. Bu durumda 1519'da da Meşhedabad'ın köy sayısı değişmemiştir. Bu tarihten sonra ise Meşhedabad'ın köylerine ilişkin herhangi bir

değişiklik ya da düzenleme karşımıza çıkmamaktadır.

Zile'de köylere bağlı ziraat alanları diyebileceğimiz geçici yerleşmeler de bulunmaktadır. Bir alt başlıkta değerlendireceğimiz bu ziraat alanları tahrir defterlerine mezra olarak yansımıştır. Mezralara geçmeden önce, Zile kırsalında köy-mezraa oranına kısaca değineceğiz. Genel olarak, köy-mezraa oranı doğrudan coğrafyayla alakalıdır. Örneğin, Malatya sancağında yerleşmelerin % 32'si köy, % 68'i mezralardan oluşmaktadır. Malatya'da ovaların az yer kaplaması ve platolar ve dağlık alanların çok olması köy sayısının mezra sayısına göre az olmasına neden olmuştur. Maraş'ın ise % 47'si köy, % 53'ü mezradır ve Malatya için geçerli olan neden burası için de geçerlidir. Malatya ve Maraş'ın aksine, Harput sancağının % 79'u köy, % 21'i mezradır. Yerleşmelerin yoğunluğundaki bu farklar bölgelerin coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, toprakları, ulaşım koşullarıyla ilgilidir (Elibüyük, 1990: 20-21). Zile kazasına bakıldığında 1455'te Zile kırsalında yerşemelerin % 57,8'i köy; % 42,2'si mezralardan oluşmaktadır[151]. 1485'te Zile ve nahiyelerinde kırsal yerleşmelerin % 59'u köy, % 41'i mezradır[152]. 1519'da ise kırsal yerleşmelerde mezra sayısında ve mezraların köy yerleşmelerine oranında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Bu tarihte kırsal yerleşmelerin yalnız % 37,64'ü köy iken % 62,35'i mezradır. Bu artışta dikkat çeken en önemli husus mezra artışının en çok kazanın en doğusundaki Karahisar-ı Behramşah nahiyesi ile en batısında yer alan Hüseyinabad nahiyelerinde gözlemlenmesidir. Bu iki nahiyedeki mezra sayısının artışı hiç şüphesiz söz konusu nahiyelerin topraklarında kurulan yeni mezralarla açıklanamaz. Bu artışın başlıca nedeni Dulkadiroğullarından Şehsuvar oğlu Ali Bey'in timarı olan ve çoğu Zile yöresinin güneyinde günümüz

[151] Bu yüzde belirlenirken kırsal alandaki nefslerde köylerle birlikte değerlendirilmiş. Birer yerleşme sayılamayacak cemaatler dışarıda tutulmuştur. 1455 senesi itibarıyla Zile ve nahiyelerinde 115 köy, 84 mezra toplam 199 kırsal yerleşim burada mukayese edilmiştir.

[152] Bu hesaplamada bir kışlak dışarıda tutulmuştur. 154 köy ve 119 mezra üzerinden hesap gerçekleştirilmiştir.

Yozgat ili toprakları içerisinde kalan mezraların idari ya da mali açıdan Hüseyinabad ve Karahisar-ı Behramşah'la birlikte yazılmasındandır. 1574'e gelindiğinde 1519'da 265 olan mezra sayısının 208'e gerilemesi de bu geçici idari düzenlemeyi izah etmektedir (Bk. Tablo 7.). Ne var ki 1519'dan sonra mezra oranının artık köy oranından yüksek olacağı muhakkaktır. Bu durum büyük ölçüde artan nüfusa mevcut köy arazilerinin yetersiz gelmesinden dolayı yeni ziraat alanlarının açılmasının zaruri hale gelmesiyle ilintilidir. Başka bir deyişle ova tabir edebileceğimiz birçok yerleşmenin yanında plato diyebileceğimiz daha yüksek kesimlerde de tarım arazilerinin açıldığına bir kanıttır. 1574'te Zile kırsalındaki yerleşmelerde köyler ile mezralar sayıca kıyaslandığında bu sayının toplamı içerisinde köylerin % 44,38; mezraların ise % 55,61 oranında yer tuttuğu görülmektedir.

2.1.2.iii.Mezralar

Mezra'a, genellikle tarımın ve nadiren de olsa hayvancılığın yapıldığı, yerleşmelere bağlı veya çevresinde bulunan, yerdir (Atalay, 1989: 95). Arapça *mezra'a* kelimesinin Türkçe karşılığı ekime elverişli, ekilecek tarla veya yer, ekenektir. Türkçede, kırsalda birkaç evden oluşan en küçük yerleşim birimini ifade etmek için de kullanılmaktadır[153].

Tahrir defterlerine çoğu mezranın altında hangi yerleşime bağlı olduğu ve kimler tarafından ekildiği kaydedilmiştir. 1455'te Zile nahiyesi sınırları içerisinde yer alan Kayaluca mezrası için kendinden önce yazılan Bağluca köyüne bağlılığını ifade etmek için "tâbi'-i mezkûr" ve yine bu köyün reayası tarafından ekildiğini göstermek için "bunlar ekerler" notları düşülmüştür[154]. Halka-i Hass nahiyesinde Çiftlik köyüne bağlı Kurubey mezrası 1455'te iki çiftlik miktarında ekilebilir araziye sahipti ve bağlı

[153] Kelimenin Türkçedeki karşılıkları hakkında daha detaylı bilgi için bk. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts (07.02.2014, 11:20).
[154] BOA, Td 2, s. 340.

bulunduğu köy tarafından tasarruf edilmekteydi[155]. Bazen mezralar, köy dışından kimseler tarafından ekilebilmekteydi. Karaöyük yakınlarında olan Osmanobası mezrası için 1455 senesinde üç çiftlik yer olduğu ve taşradan ekildiği belirtilmişti[156]. Yenimüslüman nahiyesi Kassin köyüne bağlı Yapağu mezrasının üç çiftlik arazisini aynı nahiyeye bağlı Davud köyünün reayası ekmekteydi. Yapağu mezrasının Davud köyden hemen sonra yazılması, mezranın Davud köye yakın olma ihtimalini de düşündürtmektedir[157].

Bazı mezralarda ise toprak üzerindeki her tür tasarruf, orada bulunan zaviyelere bırakılmıştı. Meşhedabad'daki Kavacık ve Boldacı mezraları buna güzel bir örnektir. Kavacık'ın 1455'teki altı nüfusunun tamamı muaf olarak Şeyh Eylük zaviyesinin cemaati olarak anılmaktaydı. Boldacı'nın 1455'teki sekiz nefer nüfusunun tamamı Şeyh Salsal zaviyesine mensup muaf nüfustu[158]. Benzer şekilde, 1519 senesinden önce Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin Sincanlu mezrasında Çoğanluoğlu diye biri harabe durumda olan bu yerde yoldan gelen ve geçenlere hizmet için bir zaviye kurmuş; ancak sonradan yazılmış bu zaviye makbul görülmeyip timara verilmiştir[159]. Şüphesiz mezralarda kökleri Selçuklulara kadar inen zaviyelerin vergilerden arındırılmış bir biçimde varlıklarını sürdürmeleri karşısında Osmanlı Devleti'nin onlardan bir beklentisi vardı. O da bu mezraların şenletilmesi ve birer köye dönüşmesi. Bu beklentinin çoğu kez meyvesini verdiği de görülmekteydi. Kavacık mezrasının 1519'da bir köy olarak Osmanlı tahrirlerine yansıması[160], Boldacı'nın da bugün Zile'ye bağlı köylerden biri olması ve Çoğanluoğlu'nun zaviyesinin ortadan kaldırılmasına rağmen 1574 senesinde

[155] BOA, Td 2, s. 318.
[156] BOA, Td 2, s. 351.
[157] BOA, Td 19, s. 145.
[158] BOA, Td 2, s. 281-282.
[159] BOA, Td 19, s. 259.
[160] BOA, Td 79, s. 237.

Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin köyleri arasına Sincanlu'nun[161] da girmesi zaman içerisinde amacın gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı idaresi zamanında Zile yöresinde harabe durumda olan bir mezrayı şenlendirmek amacıyla bir sipahinin görevlendirildiğine de tanık olunmaktadır. 1485 senesinde Hüseyinabad nahiyesinde bulunan Kurukışlak (n.d. Ediköyük) ile Karıbasan mezraları harap oldukları sebebiyle Ali oğlu Veli'ye eşküncü timarı olarak verilirken kendisi bu iki mezrayı şenletmesi ve ekip biçmekle de yükümlü kılınmıştı[162].

Bir mezra bir köyle bütün halinde de ele alınabilmekteydi. Daha önceden defterde karşımıza çıkmayan ancak adından anladığımız kadarıyla eski bir kale yerleşmesi üzerine kurulan; günümüz Zile ilçesine oldukça yakın bir yerde konumlanan Danişmend-i Bahşayiş Kalesi köyü, büyük ihtimalle, 1485'ten kısa bir süre önce Turhal Yörükleri tarafından iskan edilmişti ve bu tarihten itibaren bütün tahrirlerde Karadiğin mezrası ile ismi yan yana yazılmıştı[163]. Yine 1485'ten itibaren izlerini sürebildiğimiz Hüseyinabad nahiyesine bağlı Büyükhırka ve Küçükhırka köylerinin her ikisi de Söğüdözü mezraları ile birlikte değerlendirilmişti[164]. Bu iki farklı örnek, söz konusu köylerle birlikte mezraların da ilgili yerleşim birimleri sakinleri tarafından iskan edildiğini göstermektedir. Öte yandan, Hüseyinabad'a bağlı Büyükhırka köyünün 1200 mt. yükseklikte yer alması ve Büyüksöğütözü'nün 1000 m. rakımdan daha aşağıda yer alması ve bir akarsu yatağını içine alması mezraların kullanım amacını çok daha iyi açıklamaktadır (Bk. Googlemaps).

Aşağıda Tablo 7.de Zile ve bağlı nahiyelerindeki mezra sayıları verilmiştir. Bu tabloya bakıldığında 1455'ten 1519 senesine kadar kaza genelinde mezra sayısında

[161] TKA, Td 12, s. 188a.
[162] BOA, Td 19, s. 211.
[163] BOA, Td 19, s. 109; BOA, Td 79, s. 197; TKA, Td 12, s. 140a.
[164] BOA, Td 19, s. 213-215; BOA, Td 79, 288-290; TKA, Td 12, s. 197b-199b.

sürekli bir artış olduğu görülmektedir. 1519 senesinde mezra sayısı 265'e yükselerek 1485'e oranla % 147 gibi çarpıcı bir artış göstermiştir. Bu artışın en yüksek olduğu nahiyeler ise Hüseyinabad ve Karahisar-ı Behramşah nahiyeleridir. Hatta 265 mezranın 134'üne sahip olan Hüseyinabad, Zile kırsalındaki mezraların % 50,5'ini içerisinde barındırmaktaydı. Bu iki nahiyenin mezra sayısındaki artışta Yozgat yöresinde Şehsuvar oğlu Ali Bey'e ait mezraların önemli bir kısmının bu iki mezra hasılına dahil edilmesinin büyük bir etkisi vardı. 1574'te mezra sayısının 200 üzerinde olmasıysa artan nüfus için yeni ekinliklerin açılmasının bir sonucudur.

Tablo 7. Zile ve Nahiyelerinin Mezra Sayısı

Nahiye	**Sene**			
	1455	**1485**	**1519**	**1574**
Zile	10	11	11	18
Acacı	7	6	8	16
Halka-i Hass	12	7	7	11
Hüseyinabad	12	30	134	78
Karahisar-ı Behr.	19	20	60	29
Kızılkünbed	0	9	12	16
Kuştaş (Üçtaş)	3	3	8	9
Meşhedabad	12	12	13	16
Özikavağı	3	3	5	8
Yenimüslüman	6	6	7	7
Toplam	84	107	265	208

Mezralar bir köyle birlikte anılabildikleri gibi bazen de birden çok mezra bir bütün olarak kabul edilip deftere geçirilebilmekteydi. Böyle bir yaklaşımın oluşmasında söz konusu mezraların hasılının yani vergi gelirlerinin bir kalemde toplanması düşüncesi etkili olmuştur. Bu tip mezra toplulukları defterlerde yalnız mezra başlığında verilebildiği gibi mezranın Arapça'daki çoğulu *mezari* ya da Farsça'daki çoğulu *mezraha* kavramlarıyla da bir başlık altında toplanabilmekteydi. Bu tip mezra topluluklarının en yaygın olduğu nahiyeler Hüseyinabad ile Karahisar-ı Behramşah'tı. Hüseyinabad'da 1485'te iki mezra topluluğu bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi mezari başlığında toplanan İnekulu, Karadiğin, Karataş, Karapınar, Sokucak, Saruyahya,

Yassıöyük ve Hasan mezralarından oluşan mezra topluluğuydu. İkincisi ise mezraha başlığında kaydedilen ve dokuz mezrayı içine alan Koyunluyusufözü, Güdülözü, Akçaköy, Tusi, Cengizhan, Şeyh, Halil, Avansaray ve Dumi mezralarından oluşan topluluktu. 1519'da ise mezra sayısında ciddi bir artış olan Hüseyinabad'daki mezra topluluklarında da bir yükselme söz konusuydu. Mezari ya da mezraha sayısı bu tarihte dokuza çıkmıştı. 1485'te var olan iki mezari dışında bu tarihte Karıbasan ve Kurucakışlak (n.d. Ediköyük); Kalecikkaya ve Kurucaemlak; Sülüngöllüce ve Ballukaya birlikte yazılan üç ayrı mezra topluluğuydu. Kaleöyük, Divankavağı, Gülözü, Doymuş ve Sultankavağı da beşi bir yerde yazılmıştı. Kavurgalı mezra topluluğunda 19; Sultaneymirci köyüne bağlı mezra topluluğunda 28; Daruboğazı'na bağlı mezra topluluğunda sekiz mezra bir başlık halinde toplanmıştı. Ne var ki yukarıda da belirttiğimiz gibi bu mezraların bir arada olması mali bir amaca hizmet etmektedir. Tespitlerimize göre, bu mezra topluluğu içerisinde yer alan mezralar da dahil olmak üzere Hüseyinabad'daki yerleşimlerden 80'inden fazlası divani vergilerini Dulkadiroğlu Şehsuvar oğlu Ali Bey'e ödemekle mükelleftir.

Karahisar-ı Behramşah'ta 1455'te yalnız bir mezari vardı. Bu mezariyi Şölen ve Ön mezraları teşkil ediyordu. 1485'te mezraha sayısı üçe yükselmiş ve bu üç mezari 1519'da da varlığını sürdürmüştü. Bunlardan birisi Kızılcaköy ve Çanlu mezralarından oluşan topluluktu. Diğer ikisinden birisi Karahisar-ı Behramşah ve Zile zaimi Müşalim oğlu Ali Bey'in, diğeri ise Dulkadiroğlu Şehsuvar oğlu Ali Bey'in timarlarından oluşan mezra topluluklarıydı. Müşalim oğlu Ali Bey'in timarları içerisindeki mezraların sayısı 12 idi[165]. Tıpkı Hüseyinabad'da olduğu gibi Karahisar-ı Behramşah'ta da Şehsuvar oğlu Ali Bey'in timarında olan mezra sayısı oldukça fazlaydı. Mezari-i Kışlak tabi Bubak

[165] Akbaş, Kongün, Şölen, Alacakilise (2 kez yazılmış), Çalukiz, Emirsaray, Kuldan, Karamağara, Saruhacı, Sapar ve Kışlakha (kışlaklar). Bk. BOA, Td 79, s. 263.

(n.d. Çatak) başlığında verilen toplam 34 mezra divani vergilerini Şehsuvar oğlu Ali Bey'e ödemekteydi[166]. Aynı yıllarda vergilerini Şeyh Aydın zaviyesine ödeyen altı mezra da bir mezra grubu olarak deftere geçirilmiştir. Bunlar: Karaviran, Dikmenler, Karapınar, Kalunçirmiş, Göynükviranı, Masturabey mezralarıdır. Bu mezari düzenlemesinin 1519'dan sonra Hüseyinabad nahiyesi dışında büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir. Zira, 1574'te Karahisar-ı Behramşah'ta 5 mezarinin dördünde ikişer, birinde ise dört mezra kaydedilmiştir. İkili mezra grupları şunlardır: Akpınar ve Davulbazlı; Kızılcaköy ve Çanlu; Düşükkavak ve Büyükpınar; Dikmen ve Hamrik. Dörtlü grupta ise Musacık-ı Köklüyolbaşı, Sofularviranı, Damderesi ve Aşurkışlası mezraları bulunmaktaydı. Hüseyinabad'da ise 1574'te 10 mezra topluluğu vardı[167].

Kızılkünbed'de bir mezari vardı ve 1455'ten 1574'e kadar varlığını sürdürmüştü. Nahiyedeki Gaziköy ve Ermenid mezraları sürekli bir başlık altında yazılmıştı. Kuştaş'ta 1519'da Bayatalanı ve Sarumusa mezraları bir arada değerlendirilmişti. Meşhedabad'da 1455'te birlikte gösterilen ve anılan Gözlükaya ve Erdoğmuş mezraları daha sonra ayrı ayrı defterlere geçirilmişti. Özikavağı'nda 1519'da İğdiralanı ve Azadkul mezraları bir arada yazılmıştı; 1574'te Selamet köyüne bağlı bu mezra topluluğunda Sovukalan'ın da katılımıyla mezra sayısı üçe çıkmıştı. 1574'te Özikavağı'nda Başkurd ve Haramideresi (n.d. Haramikızağı) mezraları ile mezraha sayısı iki olmuştu.

Kanunnamelerde mezra'a, "harabesi ve suyu bulunan yer" olarak tarif edilmektedir. "Harabe"den kastedilen yerleşim biriminin terk edilmiş olmasıdır. Su ise

---

[166] BOA, Td 79, s. 264-266.

[167] Bunlar: 1-Elmalı, Yabanıyavaş, Kiraslu; 2-İnkışla ve Buldaklı; 3-Eyücek, İtyalluğu, Göllücek; 4-Kamışçık ve -Tatlucaöyük; 5-Temürhan, Obaca, Tugudçardağı; 6-Karıbasan ve Kurucakışlak (n.d. Ediköyük);7- İnekulu, Karadiğin, Karataş, Karapınar, Sokucak, Saruisaöyük, Hasan; 8-Balludere (n.d. Ağcakışla) ve Karnıkara (n.d. Karnıkarabey); 9- Koyunluyusufözü, Güdül, Akçaköy, Tusi, Cengizhan, Şeyh, Halil, Avansaray, Topçu; 10-Gölyurdu, Sancıkaya. Bk. TKA, Td 12, s. 190b-210a.

iskan ve tarımın en önemli unsurudur (Barkan, 1943: 53). 1455'te Karahisar-ı Behramşah'ta beş adet harabe mezra deftere geçirilmişti. Bunlar Kiliseköy, Sazlı, Ayveledi, Tahirviranı ve Ağcaşehir mezralarıdır[168]. Aynı tarihte Meşhedabad nahiyesinin Küplüce[169]; Yenimüslüman nahiyesinin Çakırçalı ile Kopaç[170]; Hüseyinabad nahiyesinin Yellüdere[171] ile Battal[172] mezraları da harabe olarak deftere yansımıştı. Söz konusu tarihte yarısı Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde olmak üzere 10 mezranın harabe görünümde olması, başka bir deyişle ekilip biçiliyor olmaması bu mezralardan yararlanan nüfusun daha erken bir tarihte bölgeyi terk etmesiyle ilgili olmalıdır. Zira, yörede doğal bir felaket olsaydı bunun köylerde de kendisini hissettirmesi gerekirdi. Önceki defter(ler) elde bulunmadığı için durumu izah etmek gerçekten güçtür. Ancak akla şu seçenek gelmektedir. Bölgede yaşayan ve kalıntıları Uluyörük taifeleri içerisinde Çonkar cemaati olarak bilinen Tatar taifeleri buralardan yararlanıyor olmalıydılar. Bu taifeler, büyük olasılıkla 1402'den sonra Timur'un Anadolu'yu terk ederken beraberinde götürdüğü Kara Tatarlar arasındaydılar (Sümer, 1970: 131). Bu bağlamda, bilhassa Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeki mezraların bu şekilde boş kalmasında Tatarların yarım asır evvel Anadolu'dan ayrılmasının payı büyüktür.

Harabe kavramı boşalmış ve ahalisini kaybetmiş bir köy için de kullanılabilmektedir. 1455'te 12 nefer vergi nüfusu olan ve Kurubey mezrasıyla beraber altı çiftlik mütevazi bir araziye sahip olan Çiftlik köyü[173] 1485'ten önce nüfusunu kaybetmiş ve köyün üç çift arazisi bu tarihlerde Dikmesöğüt köyüne kaydedilmiştir[174].

[168] BOA, Td 2, s. 310.
[169] BOA, Td 2, s. 283.
[170] BOA, Td 2, s. 311.
[171] BOA, Td 2, s. 253.
[172] BOA, Td 2, s. 247.
[173] BOA, Td 2, s. 318.
[174] BOA, Td 19, s. 131;

Dikmesöğüt köyünün nüfusunun bir önceki döneme göre artış kaydetmemesi köy ahalisinin bölgeyi terk etmesi ya da bir şekilde ortadan kalkmasıyla izah edilebilir. Köyün altı çiftlik arazisinin bundan böyle beş çiftlik olarak gösterilmesi köyün doğal bir felakete uğramış olabileceğini de akla getirmektedir. Aynı tarihte, Kuştaş'a bağlı Bayad mezrası da harab olarak zikredilmiştir[175].

Bağlı bulunduğu köy ile aynı adı taşıyan mezralar da olabilmekteydi. Meşhedabad'a bağlı Çiftlik köyünün Küçükçiftlik adında bir de mezrası vardı[176]

Tufan Gündüz, Kayseri'deki mezraların köye dönüşmesinde üç evrenin olduğunu söylemektedir (Gündüz, 1998: 187). Bunlardan birincisi: Mezraa, bir köyün ekinliği olarak kaydedilmiş ve yerleşmiş nüfus bulunmamaktadır ya da köy halkından *geçici* olarak yerleşenler bulunabilmektedir. Bu durum devamlı yerleşmenin başlangıcını oluşturur. İkinci evre: Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mezraların bir bölümünün cemaatler tarafından kışlak olarak tasarruf edilmesidir ki bu durum mezraların yerleşim sahası haline gelerek köye dönüşmesinde önemli bir etkendir. Üçüncü evre: Cemaatlerin kışlak için kullandıkları mezralarda zirai faaliyetlerde bulunmalarıdır. İncelediğimiz kayıtlardan, mezralarda cemaatler tarafından ziraat faaliyetleri de yapıldığı anlaşılmaktadır ki bu durum mezraların yerleşim sahası haline gelerek köye dönüşmesinde önemli bir etkendir. Konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmesi hiç şüphesiz şehirlerin karakterini etkilemiştir. Fakat genel olarak konar-göçerlerin yerleşmeye geçtiklerinde ilk basamak köylerdir (Kuban, 1968: 61). Zile'nin diğer nahiyelerine göre, iskanın daha etkili sürdüğü görece birçok mıntıkası yerleşime yeni açılan Hüseyinabad nahiyesi mezralarından çoğu buna güzel bir örnektir.

[175] BOA, Td 19, s. 165.
[176]BOA, Td 2, s. 274-275; BOA, Td 19, s. 140; BOA, Td 79, s. 230; TKA, Td 12, s. 147a-b.

Hüseyinabad'a bağlı Gökviran[177], Sapmaz[178], Gerdekkaya[179], Muradsufi [180] mezralarında 1455'te Uluyörüklerin adı geçmektedir. Bu mezralardan Gökviran[181], Gerdekkaya[182] ve Muradsufi'nin[183] kısa süre içerisinde 1485'te köy olarak tahrir edilmesi konargöçerlerin yerleşik yaşama geçmesinde mezradan köye geçiş sürecinin etkisine ciddi birer örnektir. Sapmaz mezrası ise 1574'ten önce köye dönüşmüştür[184].

2.1.2. iv. Kışlaklar ve Yaylaklar

Zile kazasında XV ve XVI. yüzyıllarda sayısı oldukça sınırlı olmakla birlikte, konargöçer ve hayvancılıkla uğraşan bir kesimin varlığı da dikkat çekicidir. Bu kesim yaşamını kışlak ve yaylaklar arasında mevsimsel hareketlerle yarı göçebe bir biçimde sürdürmekteydi. Her ne kadar bu kışlak ya da yaylakların çoğu tahrir defterlerine mezra olarak geçirilmişse de bazı yerleşimler doğrudan kışlak ya da yaylak olarak yazılabilmişti. Yayla ya da *yaylak*, eski Türkçede yaz mevsimini karşılayan "yay" kökünden ya da hayvanları açıkta ve dağınık biçimde otlatmak manasını da ifade eden yaymak mastarından türemiştir. *Kışlak* ise kışın barınılan yer manasında kullanılmaktadır (Alagöz, 1993: 1-2).

Zile kazasında ve bağlı nahiyelerde 1455 senesinde kışlak olarak kayda geçirilen yerleşime rastlanmamıştır. 1485'te ise Karahisar-ı Behramşah'ta kışlakların varlığına şahit olunmaktadır. Nahiyedeki kışlaklar topluca "Kışlakha-i Karahisar" başlığında verilmiş ve söz konusu kışlakların vergi yükümlülüğü bir arada yazılmıştır. Kışlaklarda yaşayan nüfus belirtilmemiştir[185]. Benzer durum 1519 senesindeki tahrir için de

[177] BOA, Td 2, s. 249-250.
[178] BOA, Td 2, s. 250.
[179] BOA, Td 2, s. 250-251.
[180] BOA, Td 2, s. 252.
[181] BOA, Td 19, s. 208.
[182] BOA, Td 19, s. 207-208.
[183] BOA, Td 19, s. 209-210.
[184] TKA, Td 12, s. 209b.
[185] BOA, Td 19, s. 172.

geçerlidir[186]. 1574'te ise 12 numaralı tahrir defterinde, Karahisar-ı Behramşah'ta kışlak ya da kelimenin çoğulu kışlakha tabirlerine rastlanmamıştır. 1574'te kışlak olarak kaydedilen yedi yerleşim biriminin tamamı Hüseyinabad kazası sınırları dahilinde bulunmaktaydı. Bunlar: Ağcasoku, Gök, Çelebiler, Yancılar, Çelebibey, Beyobası ve Kozluca kışlaklarıydı. Bu kışlakların tamamı İnallu cemaatine aitti. Yalnız, Kozluca kışlağında İnallu cemaatinden Boladhacılu'nun toprağı tasarruf ettiği yazılıydı. Burada hemen şunu belirtmekte fayda vardır: Bu, kışlak tabir edilen yerlerde ikamet eden cemaat mensupları tarımsal faaliyetlerle de uğraşmaktaydı ve vergilerini sipahilerine ödemekle mükelleftiler[187]. Hüseyinabad nahiyesinin en geniş idari sınırlarına sahip olduğu 1519'da bazı mezraların isminde kışlak ibaresinin geçmesi, yöredeki kışlakların zamanla mezraya dönüştüğüne bir delil oluşturmaktadır. Bunlar: Ağcakışlak (n.d. Yellüdere mz.)[188], Hacıalikışlağı[189], Ümmetkethüdakışlağı[190], Kurucakışlak (n.d. Ediköyük)[191] mezralarıdır. Ayrıca, Delübaş mezrasının diğer adı Alibeycemaatikışlağı'dır[192]. Yine 1519'da Sultaneymirci köyüne bağlı Yazıkışla (n.d. Yazılutaş mz.)[193] ve Eskikışla[194] mezraları da kışladan mezraya dönüşümün farklı örnekleri içerisinde yer almaktadır. Kavurgalu mezraları topluluğu içerisinde Kuşkayası mezrasının bir diğer adı Kışlacıkkaya[195] olarak geçmektedir. Bu mezraların ortak özelliği daha ziyade Dulkadiroğlu Şehsuvar oğlu Ali Bey'in tasarrufunda olması ve Türkmenler tarafından ziraat edilmesidir. Söz konusu mezraların Türkmenler tarafından ziraat edilmesi buraların geçmişte kışlak olarak kullanıldığının önemli bir göstergesidir.

[186] BOA, Td 79, s. 263.
[187] TKA, Td 12, s. 210a.
[188] BOA, Td 79, s. 296-297.
[189] BOA, Td 79, s. 297.
[190] BOA, Td 79, s. 302.
[191] BOA, Td 79, s. 299.
[192] BOA, Td 79, s. 299.
[193] BOA, Td 79, s. 300.
[194] BOA, Td 79, s. 301.
[195] BOA, Td 79, s. 302.

Kışlak isimleri bir şekilde coğrafya ya da cemaate dayalı verilebilirken bazılarında cemaat liderlerinin adının geçerli olduğu gözden kaçmamaktadır: Hacıalikışlağı, Ümmetkethüda kışlaklarında olduğu gibi. Ali Bey'in tasarruf ettiği mezralar içerisinde Eğrisu'ya bağlı Domalankışla, Eymürözü'ne bağlı Kızılcakışla, Daruboğazı'na bağlı Gökçekışla mezraları ile yine Sorkun dolaylarında bulunan Cemaat-i Erkekoğlu kışlası (n.d. Kayıhacı mz.) ve Yozgat dolaylarındaki Mustafa kışlası (n.d. Toramanlucemaati mz.) da Yozgat ile Hüseyinabad arasında bir dönem kışlak fonksiyonunu yerine getirmiş mezralardır. Bütün bu mezralar toplamda 13 olup Hüseyinabad'daki 7 kışlakla birlikte Hüseyinabad'da en az 20 kışlakın varlığına işaret etmektedir.

Hüseyinabad'daki mezra-kışlak ikilemi Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde de göze çarpmaktadır. Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde 1519'da Bubak mezralarının topluca dökümünün yapıldığı kısımda Mezra-i Kışla ibaresi Bubak mezralarının[196] kışlak olarak kullanıldığını akla getirmektedir. Bubak mezraları içerisinde yer alan 34 mezranın bazıları kışlak ismi taşımaktadır: Bubak nefs, Tahraatan ve Pınaryazarak nefs kışlası. Burada da Hüseyinabad'daki gibi dikkat çeken ortak noktalardan biri Bubak mezralarının Dulkadiroğlu Şehsuvaroğlu Ali Bey'in tasarrufunda olması ve buraları ziraat edenlerin Türkmen ve Uluyörük taifelerinden meydana gelmesidir. Yine bu mezraların başlığının hemen altında Uluyörük taifelerinden Çonkar cemaatinin adı geçmektedir. Anladığımız kadarıyla, 1519 senesi itibarıyla gerek Hüseyinabad ve gerekse de Karahisar-ı Behramşah nahiyelerinde Dulkadiroğlu Ali Bey'in tasarrufunda olan ve çoğunlukla Türkmen ve Dulkadirlilerin tasarrufunda olan bazı kışlaklar da mezra kategorisinde yazılmış; başka bir deyişle Türkmenler hayvancılık faaliyetleri kadar zirai faaliyetlerle de ilgili olmuşlardır. 1574'ten sonra Karahisar-ı Behramşah

[196] BOA, Td 79, s. 264-265.

nahiyesine bağlı Karacaöz köyünün ziraate uygun arazilerinin Tat taifeleri[197] tarafından kışlak olarak kullanıldığına dair bir bilgi köy sınırları içerisinde de kışlamaya müsait arazilerin varlığını gösteren önemli bir örnektir.

Zile'de yaylak tarzı yerleşme isimlerine ise ancak 1574 senesinde rastlıyoruz. Bu tarihte Zile kazası genelinde toplam iki yerleşim birimi yaylak olarak kayda geçirilmiştir. Bunlardan birisi Zile merkeze bağlı olan Danişmend-i Bahşayiş köyündeki Turhal Yörüklerinin yaylağıdır. Bu bağlamda düşündüğümüzde 1485 senesinde Turhal Yörükleri tarafından şenletilen Danişmend-i Bahşayiş Kalesi köyü sakinleri, bilhassa da Yörük olmaları hasebiyle bir yaylak oluşturmuşlardı. 1574'te Zile sınırları içerisindeki ikinci bir kışlak ise Kızılkünbed nahiyesindeydi. Tankuş köyü yakınlarında ve adı Kayırluca olan bu yaylağın sakinleri konusunda elde tatmin edici bir veri bulunmamaktadır.

2.1.2.v. Cemaatler

1455'teki tahrirde nüfusun sınırlı bir kesimi herhangi bir yerleşim biriminden bağımsız olarak cemaat başlığında deftere geçirilmişti. Bu cemaatler büyük ölçüde Uluyörük Türkmen topluluklarından müteşekkildi. Bu cemaat teşekkülleri genel olarak o yörelerin zaimlerine bağlı cemaatler olarak her ne kadar belirli bir aşiret düzenini çağrıştırsa da Zile'ye bağlı nahiyelerdeki askeri toplulukları ifade etmekteydi. Hüseyinabad'daki 11 cemaatten ilkinin hemen başlığında Etrakân-ı İnallu[198] yazmaktaydı. İnallu Türkleri İnal oğlu Ferhad Bey'in ordusu olarak gösterilmişti. Ferhad Bey'in Hüseyinabad zaimi olması bu başlıkta deftere geçirilen 100 kişinin onun kontrolünde bir askeri güç olduğunu ortaya koymaktadır. Cemaatler başlığında yazılan Karacalu, Uluhan, Azak, Kurd, Ayağğıbüyük, Karamusa, Hacıkaralu, Helallü, Dumanlu

[197] TKA, Td 12, s. 187a.
[198] BOA, Td 2, s. 256-257.

ve Kula[199] cemaatleri ile İnallu Türklerinin toplam nüfusunun birlikte verilmesi, vergi gelirlerinin topluca değerlendirilmesi Hüseyinabad'da Ferhad Bey'e bağlı bir Uluyörük topluluğunun ve askeri gücün işareti olsa gerektir.

Aynı tahrirde, Karahisar-ı Behramşah zaimi Müşalim oğlu Ali Bey'e bağlı nökerler[200] de bir cemaat sayılarak deftere geçirilmişti. Hüseyinabad ve Karahisar-ı Behramşah örnekleri, zaimlerin kontrolü altında bulundurdukları bölgede adeta bir sübaşı gibi güvenlik meselelerini çözmek adına belirli miktarda asker bulundurduklarını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde 1455'te Meşhedabad zaimi Dokuz oğlu Emir Bey'in nökerleri de cemaat başlığında ele alınmıştır. Özikavağı'nda ise önemli köylerin divani gelirlerini elinde tutan ve zaim olan Seydi Ahmed Çelebi oğlu Mustafa Çelebi'ye bağlı Yörükler[201] cemaat başlığında kaydedilmiştir. Bütün bunlara bakılarak, 1455 senesinde Zile'de dört zaim ve bu zaimlere bağlı Yörüklerden oluşan ve askeri bölükleri ifade eden cemaatlerin varlığından söz etmek mümkündür.

2.2.NÜFUS

Devletlerin nüfusu sayma eğilimlerinin kökleri günümüzden çok eski tarihlere dayanmaktadır. Milattan 800 yıl önce Çin'de, 500 sene önce Mısır'da nüfus sayımları yapıldığı gibi Roma İmparatorluğu'nda da 600 sene boyunca belli aralıklarla *census* adı verilen nüfus sayımları yapıldığı bilinmektedir. Fakat bunlar günümüz anlamında sayımlar olmayıp belli bir amaca yönelik kısmi sayımlardan öteye geçememiştir (Cillov, 1960: 3-4). Araştırmımızın temel kaynaklarından olan tahrir defterlerinin demografik açıdan kullanılabileceğini ilk defa gündeme getiren kişi Ömer Lütfi Barkan'dır. Barkan'a göre, bu defterler, toprağın kullanımı, ekonomik faaliyetler, çeşitli hizmetleri yerine getiren görevler, kanunnameler gibi pek çok konuya ışık tuttuğu gibi ayrıntılı bir

[199] BOA, Td 2, s. 258-262.
[200] BOA, Td 2, s. 311-312.
[201] BOA, Td 2, s. 298.

nüfus sayımının sonucunu da içerisinde bulundurmaktadır (Barkan ve Meriçli, 1988:3).

Ömer Lütfi Barkan'ın 1940'larda başlattığı çalışmalardan itibaren defterlerden yola çıkılarak tahmini nüfusun ortaya konması önemli bir mesele olmuştur. Öncelikle, şunu unutmamak gerekir. Tahrir eminleri, söz konusu tahrir defterlerine yetişkin yaştaki vergi mükelleflerini baba adlarıyla beraber not düşmüşlerdir. Haliyle tahrir defterlerinden açık ve net elde edebileceğimiz veriler yetişkin erkek nüfusa ilişkindir. Bu yetişkin nüfus da deftere çoğu kez tasarruf ettiği toprağa göre geçirilmiştir. İleride toprağın tasarrufu konusunda ayrıca detaylarıyla tartışacağımız haliyle nüfus çift (ç), nim-çift (nim), bennak (k) ve caba (c) ve mücerred (m) şeklinde defterlerde yer almaktadır (Bk. Sosyal Yapı ve Vergiler). Bunlardan ilk dördü hane reislerini; beşincisi yani mücerred olanlar yetişkin bekar nüfusu ifade etmektedir.

Günümüzde de kırsal kesimde yerleşimi ve nüfusu ifade ederken sıklıkla kullanılan "hâne" tabirinin kaç kişilik bir nüfusu ifade ettiği henüz tam açıklık kazanmamıştır. Hâne karşılığı olarak Fernand Braudel 4 ya da 4. 5 (Braudel, 1993: 507); Ömer Lütfi Barkan 5 (Barkan, 1953: 1-26); Faruk Sümer 7, J. C. Russel 3,5; M. A. Cook 4,5; Nejat Göyünç 5; Mehtap Özdeğer 2,5-3 katsayısını esas almışlardır. Bruce Mc Gowan 6 "hâne"kat sayısı üzerinde durmakta, bu hususta ki görüşlere temas ettikten sonra bu rakamın en düşük 3,5 olarak Semendire, en yüksek ise 6 katsayısı olarak Sirem Sancağı'nda olabileceğine değinmektedir (Arslan, 2001: 92). İsmet Miroğlu ve Feridun M. Emecen bu katsayıyı hane ile çarpıp elde edilen rakama mücerred rakamını da katmaktadırlar (Miroğlu, 1990: 137; Emecen, 1989: 55). Buna rağmen, kadınların ve küçük yaştakilerin deftere geçirilmemiş olmasından dolayı hanenin büyüklüğü konusu araştırmacılar arasında gündemde kalmaya devam etmektedir. Konuyla ilgili bazı araştırmacılar yapılan bütün hesapların tahminden öteye gitmediği konusunun altını

çizmektedirler (Çiçek, 1995: 93-112).

Erhan Afyoncu, tahrir çalışmalarında araştırmacıların Ömer Lütfi Barkan, Nejat Göyünç, İsmet Miroğlu, Özer Ergenç, Bahaeddin Yediyıldız, Heath Lowry ve Feridun Emecen gibi öncü araştırmacıların geliştirdikleri yöntemleri kullanması nedeniyle çalışmaların standartlaştığını ve yeni araştırmacıların yeni yaklaşımlar ortaya koyamadığını belirtmektedir (Afyoncu, 2003: 276). Yine, Afyoncu, defterlerin altında bulunan toplam rakamları kullanmak yerine araştırmacıların defterdeki verileri tek tek kontrol ederek asıl değerleri oluşturması gereğine de işaret etmektedir. Bu meyanda, Zile ile ilgili bu araştırma sırasında, yukarda listelenen nüfusla aşağıda verilen toplamın bazen örtüşmediği ve köyün altında sıralanan isimlerle, daha aşağıda verilen toplamların tutmadığı anlaşılmıştır. Şüphesiz, bu ilk bakışta bir yanlışlık yapılması ihtimalini akla getirmektedir. Ne var ki bu yanlışlıktan ziyade vergilendirme ile nüfusun farklı durumlar arz etmesinden ileri gelmektedir. Örnek vermek gerekirse köy içerisinde bir kişi bazen nim ve bennak olarak yazılmakta; kişi aynı zamanda nim olarak toplamdaki nim hanesinde ve bennak hanesinde ayrı bir vergi birimi gibi gözükebilmektedir. Bu açıdan vergi birim nüfusu artmış gibi gözükmektedir[202]. Bunun gibi, bazen de resm-i çifti tanımlayan toplamda nim ve çifti aynı toplam içerisinde değerlendiren örnekler de bulunmaktadır[203]. Bu tip örnekler de nüfusun olduğundan az görünmesine yol

[202] Örneğin Halka-i Hass'a bağlı Dikmesöğüd köyünde 1485 senesinde 9 haneden her biri 1,5 çift arazi tasarruf ediyordu ve bu aşağıdaki toplama da bir vergi birimi olarak yansıyordu. Haliyle 9 kişi bu manada 13,5 çift ifade ediyordu. BOA, Td 19, s.128. Özikavağı'nda Selamet köyünde Sultanşah oğlu Eski hem nim hem de bennak kadar arazi tasarruf etmekteydi. BOA, Td 19, s. 161. Bu açıdan aşağıdaki çift, caba ve bennak toplamlarına nüfus konusunda itibar etmek, en azından, Zile ile ilgili ilk iki defterde oldukça zor gözükmektedir ve tahrir üzerinden araştırma yapanların nüfus ve şahsa yüklenen vergileri ayrı ayrı değerlendirmelerinde yarar vardır.

[203] 2 numaralı tahrirde bu duruma sıklıkla rastlanabilmektedir. Örnek vermek gerekirse Müşalimoğlu Ali Bey'in timarı başlığında 22 çift ve üç nim yazılmıştır. Aşağıda bunlardan alınacak vergi birimini ve toplamını gösteren toplamda "çift 23,5" gösterilmiştir. BOA, Td 2, s. 323. Zile'ye bağlı Azarya köyünde toplamda 6 çift gösterilmektedir. Oysa köyde toplam 12 nim vardır. Tek bir çift bile yoktur. BOA, Td 2, s. 330-331. Defter emini açısından bunda bir sorun yoktur. Çünkü defter emini alınacak verginin toplamıyla ilgilenmektedir ve bunu çift başlığında yazmasında sakınca yoktur. Araştırmacı ise Azarya

açmaktadır. Muaflar da bu şekilde zaman zaman tasarruf ettikleri toprakların büyüklüğüne göre bu hanelerin içerisinde ayrıca gösterilebilmektedir. Şüphesiz bu durum genel nüfus üzerinde pek büyük tesir etmemekte ancak nüfus konusunda net rakamların elde edilmesine yaramaktadır. Bu nedenle, aşağıda verilen nüfus değerleri (hane ve mücerred) defterlerde yazılı kişilerin tek tek kontrol edilmesiyle ortaya konmuştur.

Çalışmanın nüfusun tahmini ile ilgili kısmında iki yöntem üzerinde durulacaktır. Birincisi Bahaddin Yediyıldız'ın Ordu için denediği (Hanex5+mücerred) formülü olacaktır. İkincisi ise Russel'in üzerinde durduğu formül olacaktır. Russel'e göre 12-14 yaş üstü erkekler vergi mükellefi olarak kabul edildiği takdirde toplam nüfusa ulaşmak için nefer x 3 formülü uygulanmalıdır (Karaman, 2002: 440). İki formülü kullanmaktaki amacımız bir karşılaştırma yapabilmek açısından en az ya da en çok türünden bir nüfus aralığı elde edebilmek gibi bir amaçtan ileri gelmektedir.

2.2.1. Şehir Nüfusu

Şehrin asli unsurları, toplum hayatının iş bölümüne dayanması, sanat-ticaret yapılması, eğitim ve kültür faaliyetlerinin bulunması, çevredeki merkezlere bağlantı yollarının olması ve nüfusun fazla olmasıdır (Karaman, 2002: 421). Zile'deki şehir nüfusunu tespit edebilmek için eldeki dört mufassal defterde yer alan veriler kullanılmış ve 1455-1574 arası nüfusun analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

1455'te *nefs-i şehr* olarak belirtilen kaza merkezinde nüfus dört kategoride ele alınmıştır (Bk. Tablo 8.). Şehirde bulunan 25 hane en başta Karahisar-ı Behramşah'ta oturan ve Zile ile Karahisar-ı Behramşah'ın zaimi bulunan *Müşalimoğlu Ali Bey'in timarı* başlığı altında sıralanmıştır. Ahmet Şimşirgil, Zile ile ilgili çalışmasında, bu

---

köyündeki neferleri tek tek saymakla ve bunların altında ve üzerinde yazan açıklamaları dikkatle tasnif altına almakla mükelleftir.

kategoride yer alan nüfusu Ali Bey'in neferleri gibi ifade etmiştir. Fakat defterdeki verileri dikkatle incelediğimizde bu 25 haneden yalnız birinin üzerinde *nöker-i Ali Bey* yazdığı anlaşılmıştır. Bu yönden bakıldığında, bu kişiler büyük olasılıkla vergisini Ali Bey'e ödeyen tarımsal bir nüfusu oluşturmaktadır. *Müsellemler* ise altı haneyi temsil etmekte ve askeri anlamının dışında şehrin ileri gelenlerini temsil etmektedir. Zira bu sınıf içerisinde yer alan bir kethüda, bir hatip, bir imam ve bir zaviyekar bu durumun önemli bir kanıtıdır. *El-hiref* (esnaf ve zanaatkâr) başlığında 96 esnaf ve zanaatkâra rastlanmıştır. Bu yönüyle, bu başlıkta verilen 174 hanenin tamamının esnaf ya da zanaatkâr olduğu sonucuna ulaşmak zordur. Son kısımda ise *mücerredler* topluca bir arada verilmiştir. Mücerredler içerisinde yer alan dokuz imam bazı muaf zümrelerin de bu başlıkta yazılmış olabileceğini ve mücerred sayısının daha az olabileceğini de akla getirmektedir. Mücerredler içerisinde üç de esnaf ve zanaatkâra rastlanmıştır. Bu yönüyle 1455 senesinde nüfus kategorilerinin tam olarak sağlıklı verileri ortaya koyduğunu söylemek gerçekten zordur. 1455'te Zile'de toplam hane 205 olup, 43 mücerredle birlikte nüfus 248 nefere ulaşmaktadır.

Tablo 8. 1455'te Zile Şehir Nüfusu

Nüfusun alt kategorileri	**Hane**
Müşalim oğlu Ali Bey'in timarı olarak gösterilenler	25
Müsellem (Muaf)	6
Ehl-i hiref (Esnaf ve zanaatkar)	174
Mücerred (Bekar)	43
Toplam (Nefer)	248

1485 senesine gelindiğinde artık Zile'de mahallelerin deftere geçirildiği görülmektedir (Bk. Tablo 9.). Haliyle, bu tarihten sonra Zile'nin merkez nüfusundaki gelişmeleri daha sağlıklı takip edebilmek ve karşılaştırmalar yapmak mümkündür. Bu tarihte, Zile kazasına bağlı 12 mahalle bulunmaktadır. Daha önceki tahrirden farklı olarak, bu tarihte Zile merkeze bağlı bir köyün de eklendiği görülmektedir. Osmanlı

kanunnameleri XV ve XVI. yüzyılda bir yerin mahalle sayılabilmesi için gereken herhangi bir nüfus şartına yer vermemiştir. Zile'de gerek 1455, gerekse de 1519'da 50 haneli mahalleye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, 1574 tarihinde 13 mahalleden 12'sinin 50 haneyi geçtiğini ifade etmek mümkündür.

Tablo 9. 1485, 1519 ve 1574'te Zile Şehir Nüfusu

Mahalle	**1485**			**1519**			**1574**		
	H	**M**	**Nef**	**H**	**M**	**Nef**	**H**	**M**	**Nef**
Alacamescid	0	0	0	19	12	31	53	40	93
Bağluca	17	9	26	13	12	25	41	0	41
Bağluca Diğer	21	9	30	0	0	0	0	0	0
Cami	15	8	23	19	5	24	38	41	79
Derekışlası ky.	9	1	10	9	3	12	11	16	27
Hacı Hasan Mescidi	23	10	33	18	20	38	59	19	78
Hacı Yakub	15	8	23	12	4	16	71	0	71
Kale	32	6	38	26	7	33	60	46	106
Kethüda	29	9	38	23	22	45	48	38	86
Minare	0	0	0	21	14	35	66	14	80
Sakayan Mescidi	28	8	36	25	21	46	52	24	76
Şeyhkulu Mescidi	8	1	9	11	8	19	38	25	63
Ulupınar	34	13	47	16	12	28	93	0	93
Yazıcı	37	15	52	26	15	41	106	0	106
Zaviye Mescidi	23	9	32	11	15	26	46	27	73
Toplam	291	106	397	249	170	419	782	290	1072

H: hane; **M**: mücerred; **Nef**: nefer

1485 senesinde şehrin en çok hane barındıran mahallesi Yazıcı Mahallesi olarak görülmektedir. Mahallede 37 hane bulunmaktadır. Yazıcı mahallesini 34 hane ile Ulupınar ve 32 hane ile Kale Mahallesi takip etmektedir. Sekiz hane ile şehrin en küçük mahallesinin ise Şeyhkulu Mahallesi olduğu görülmektedir. 1519 yılında Cami Mahallesi ve Şeyhkulu Mahallesi dışında bütün mahallelerde hane sayısında çarpıcı bir düşüş yaşanmıştır. Hane sayısının düşmediği yerlerden birisi de Derekışlası köyü olmuştur. Diğer Bağluca Mahallesi ortadan kalkarken, bu tarihte şehre Alacamescid ve Minare mahalleleri eklenmiştir. Hane sayısındaki en büyük düşüş Ulupınar mahallesinde yaşanmış ve mahalle 16 haneye kadar gerilemiştir. Yazıcı ve Kale mahalleleri 26 hane ile söz konusu tarihte en çok hane barındıran mahallelerdir. Hane sayısındaki bu gerilemeye zıt bir biçimde, 1485'ten 1519'a kadarki 34 senelik dönemde

merkeze bağlı mahallelerde ve Derekışlası köyünde yaşayan mücerredlerin sayısı 106'dan 170'e yükselmiştir.

1574'te Zile şehir nüfusunda önemli bir sıçrama dikkati çekmektedir. Yüzyıl ortasına ait defterin elde bulunmaması, ilk defterlerdeki gibi 30 senelik bir karşılaştırma seçeneğimizi ortadan kaldırmakla beraber 55 senelik süreçte mahallelerdeki hanelerin önemli miktarda arttığını ortaya koymaktadır. Yazıcı mahallesinde, hane sayısındaki artış 55 sene içerisinde dört katına çıkmıştır. En çok hane barındıran vasfını bu tarihlerde de sürdüren mahallede hane sayısı 106'ya ulaşmıştır. Tuhaftır ki, bu dönemde Yazıcı mahallesinde tek bir mücerred bulunmamaktadır. Bir önceki yazımda hane sayısı oldukça gerileyen Ulupınar mahallesinin yüzyılın son çeyreğine girerken tekrar eski canlılığına döndüğünü söylemek mümkündür. Zira, 1574'te Ulupınar mahallesinin hane sayısı 93'ü bulmuştur. 1574'te en düşük hane sayısı 38'le Şeykulu ve Cami mahallelerine aittir. Burada altı çizilmesi gereken durumlardan birisi de 60 haneli kale mahallesidir (Bk. Tablo 9.). Kale mahallesinde 60 hane sivil haneleri temsil etmektedir ve bunların arasında kale görevlileri bulunmamaktadır. Kale görevlilerinin de 23 hane temsil ettiği düşülürse kale ve uzantısında 83'e yakın hanenin ikamet ettiği kolaylıkla anlaşılacaktır[204].

Aşağıda yer alan Grafik 1. de Zile kaza merkezinde hane ve mücerredler ile bunların toplamından oluşan nefer sayılarının yıllara göre artış ve düşüşü gösterilmiştir. Bu grafikte dikkat çeken birinci özellik, mücerred sayısının sürekli artış göstermesidir. Mücerredlerdeki en büyük artış ise 1485 senesinde olmuştur. Bu dönemde, mücerred sayısı 43'ten 106'ya çıkarak % 146,55 oranında bir artışa sahne olmuştur. Bu durum, ilk iki defterin tutulmasındaki düzensizliklere bağlanabilir. Zira, 1485'ten 1519'a % 60,37

[204] Zile kaza merkezine ilişkin nüfus toplamları ve değerlendirmelerinde kale toplama dâhil edilmemiştir. Zira kale 4 mufassal defterde de zikredilmemiştir. Yalnız 1574 tarihine ait icmali bulunabilmiştir. Bu icmal için bk. TKA, TD 254, v. 28b-29a.

ve 1519'dan 1574'e % 70,58'lik oranlara sahip mücerred artışı, söz konusu dönemdeki artışın pek de normal olmadığını ortaya koymaktadır.

Grafik. 1 . Zile Şehir Nüfusunun 1455'ten 1574'e Kadarki Artış Grafiği (nefer-hane ve mücerred)

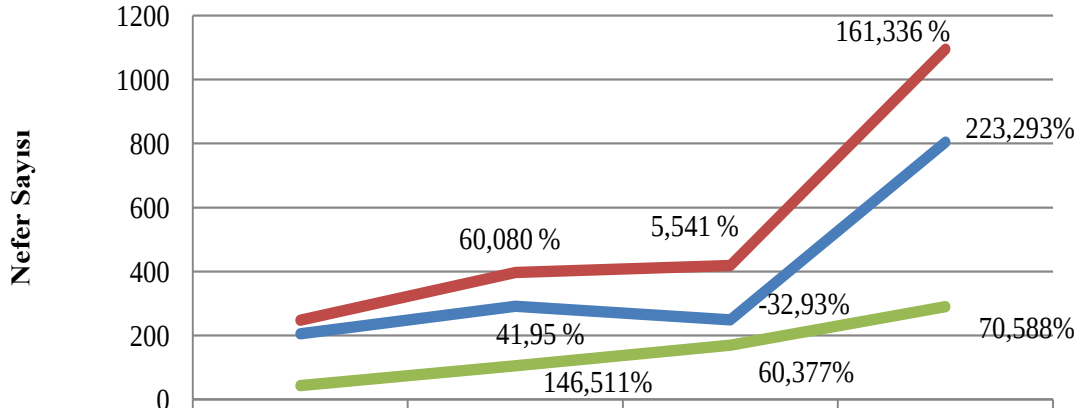

	1455	1485	1519	1574
Hane	205	291	249	805
Nefer	248	397	419	1095
Mücerred	43	106	170	290

Grafikte asıl dikkat çekici ikinci özellik ise 1485'ten 1519'a gelindiğinde hane sayısındaki düşüştür. Normal koşullarda artması gereken hane sayısı 291'den 249'a gerilemiştir. Bu 34 sene içerisinde hane sayısında artış gerçekleşmediğini ve söz konusu dönemde hane sayısınının bir önceki sayıma göre 42 azaldığını göstermektedir. Hane sayısındaki % 32,93'lük bu düşüşün şüphesiz bazı nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki II. Bayezid devrine ait 1486 tarihli Trabzon tahrir defterinin verdiği bilgidir. 1486 tarihli Trabzon tahrir defteri şehre dışarıdan gelip yerleştirilenler arasında Zileli iki haneye işaret etmektedir. Bu iki ailenin buraya göç ya da sürgün yoluyla mı gittiğine dair en ufak bilgimiz bulunmamaktadır. Ne var ki Hanefi Bostan'ın Trabzon'da bir de *Zileli cemaati*nden bahsetmesi Trabzon'a daha fazla Zileli ailenin göç etmiş ya da sürülmüş olabileceğini ortaya çıkarmaktadır (Bostan, 2002: 99). Trabzon'da bu şekilde Zilelilerin varlığı akla, Fatih Sultan Mehmed devrinde fethedilen başka yerlere de Zileli

hanelerin sürülmüş ya da göç ettirilmiş olabileceği ihtimalini getirmektedir. Ne var ki hane sayısında ve doğal olarak nüfusta yaşanan düşüş yalnız yeni fethedilen yerlere gönderilen hanelerle izah edilemez. Zira, Osmanlı iskan siyasetinde iskan için alınan nüfusun bulunduğu bölgedeki genel durumun bozulmamasına dikkat edilir ve bir yerden çok sayıda aile alınmazdı. O halde, "1519'daki hane sayısındaki düşüşün başka ve daha etkili nedenleri var mıdır?" sorusu akla gelmektedir. Bu azalmada başlıca etkenlerden birinin 1498'de Anadolu'da geniş bir biçimde etkili olan ve *Küçük Kıyamet* olarak anılan deprem hadisesi olduğu daha önceden öne sürülmüştür[205]. Bununla birlikte, Zile'nin ikinci derecede deprem kuşağında kalması ve söz konusu tarihte kırsal kesim nüfusunda bu kadar keskin bir düşüş yaşanmaması şehrin içinde bulunduğu farklı bir sıkıntı aramamızı zorunlu hale getirmektedir. 1519'da sayımın hemen öncesinde Bozoklu Celal ya da Celal oğlu Şah Veli'nin[206] başlattığı isyan bu fikri doğrulayan bazı

[205] Bk. Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Kısım I, Tokat 1941, s. 230. Ahmet Şimşirgil, benzeri bir düşüşe Tokat şehrini örnek olarak göstermekte ve 1485'te 8995 olan Tokat nüfusunun 7450'ye düştüğünü belirtmektedir. Ahmet Şimşirgil, *aynı tez,* İstanbul 1990, s. 75. Tokat'ın bugünkü ilçeleri içerisinde depremselliği en çok olanları Kelkit vadisi boyunca uzanan Erbaa, Niksar ve Reşadiye'dir. Ancak Tokat il merkezi, Almus, Turhal, Zile ve Artova gibi ilçeler de büyük depremlerin etkisinden kurtulamamışlardır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Baki Canik, "Tokat'ın Depremselliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986) Bildirileri*, Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 238-250. Baki Canik'in tespitlerine göre, 15. Yüzyıl boyunca, Tokat ve çevresini etkileyen üç deprem olmuştur. Bunlar 1458, 1482 ve 1498 yıllarındadır.

[206] Şah Veli'nin kimliği konusunda günümüz araştırmaları çok farklı yorumlarda bulunmuş, çoğu 1518-1519 yıllarında bilhassa Rum vilayetinde olan bu olayı Bozoklu Celal'e ithaf etmiştir. Örnek olarak bk. Mücteba İlgürel, "Celali İsyanları", *TDVİA*, cilt: 7, İstanbul 1993, s. 252-257. Dönemin kaynaklarından bazılarında da bu yaklaşımı açıkça görmek mümkündür. İdris'i Bitlisi'nin Yavuz dönemini anlattığı Selimşahnamesi'nde 1519 tarihli Celali ayaklanmasını başlatan kişinin adının Celal olduğu belirtilmektedir. Bu eserde Şadi Paşa'nın Zile'deki çatışmasından söz edilmezken, Celal'in üzerine Ferhat Paşa'nın görevlendirilmesinin ardından Turhal-Zile-Artukabad (Artova) üzerinden Sivas tarafına geçtiği dile getirilmektedir. Bk. İdris-i Bitlisi, *Selimşahname*, yayına hazırlayan: Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001, s. 387. Celal-zade Mustafa ise Selimnamesi'nde isyancının ismini vermez ve Celali olarak anar. İsyanın Zile ile ilgili boyutundan çok bastırılması meselesini ve ardından Yavuz'un yeğeni olan ve İran'a meyletmiş olan Murat'ın çıkardığı problemi anlatır. Bk. Celalzade Mustafa, *Selimname*, yayına hazırlayan: Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 446-450. Çağdaş eserlerin aksine, Faruk Sümer, isyanı başlatanın Şah Veli olduğunu ileri sürmekte ve Şah Veli'nin ilk olarak Dulkadiroğlu Şahsuvar Bey'in oğlu ve Bozok beyi olan Üveys Bey'in evini bastığını belirtmektedir. Yine Sümer, Şah Veli'nin Rum beylerbeyinin asker toplamak için geldiği Zile'de onu bozguna uğrattığını ve Zile ve Amasya yöresinden önemli destek alıp müridlerinin sayısını artırdığını vurgulamaktadır. Bk. Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü,* Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 73.

niteliklere sahiptir. Mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan ve Rum vilayetinde 20.000'e yakın taraftar toplayan Şah Veli söz konusu tarihte bölgede önemli bir konuma erişmişti. Şah Veli'nin karşısında yerel anlamda devlet temsilcileri çaresiz konumdaydı. Şah Veli üzerine gönderilen Rum beylerbeyi Şadi Paşa Şah Veli ve beraberindekilerle 1519 senesi içerisinde Zile'de çarpıştı ve Zile merkezi bu noktada büyük bir zarar gördü (Sümer, 1999: 73). 1519'da şehir merkezindeki keskin düşüşte bu durumun önemli bir payı olmalıdır. 1511 senesinde Şahkulu Ayaklanması ile başlayan isyanlar silsilesi Kanuni döneminde 1527'de Kalender Çelebi'nin ortadan kaldırılmasına kadar sürmüştür. Bu isyan ortamından şüphesiz Zile ve nahiyeleri olumsuz yönde etkilenmiştir[207]. 1574 tarihli defter, bu sıkıntılı devreye *Celali Fetreti* adını vermektedir[208].

Tablo 10. Zile Şehrinin Tahmini Nüfusu (1455-1574)

Yıllar	Hx5+M	% (öncekine oran)	% (Yıllık artış)	Nx3	% (öncekine oran)	% (Yıllık artış)
1455	1068	0	0	744	0	
1485	1561	46,161	1,53	1191	60,08	2,002
1519	1415	-10,318	-0,303	1257	5,54	0,162
1574	4200	196,819	3,578	3216	155,847	2,83

Kısaltmalar: H: Hane; M: Mücerred; N: Nefer

Zile kaza merkezinin tahmini nüfusu yukarıda tabloda gösterilmiştir (Bk. Tablo 10.). Bu tabloda da görüldüğü üzere, 1455'ten 1485'e kadar şehrin nüfusu Hx5+nefer formülüne göre 1068'den 1561'e yükselmiştir. Bu durum nüfusun tahmini olarak 30 sene içerisinde % 46,161 oranında arttığını göstermektedir. Buna göre yıllık % 1,51'lik bir artış söz konusudur. Aynı dönemde neferx3 formülüne göre nüfus 744'ten 1191'e çıkmış gözükmektedir. Bu durumda ise yıllık % 2'lik bir nüfus artış oranı ortaya

[207] Bu isyanların toplu bir değerlendirmesi için bk. Elif Gül Akman, *Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Belli Başlı Kızılbaş İsyanları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s.32-76. Ayrıca bu isyanların kökleri ve Anadolu Türklerinin Safeviler ile Osmanlılar arasında yaşadığı ikilemin kökleri için bk. Rıza Yıldırım, *Turkomens Between Two Empires: The Origins of The Qızılbash Identity in Anatolia (1447-1514)*, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

[208] TKA, Td 583, s. 49a-b.

çıkmaktadır. 1519'a gelindiğinde ise nüfusta % 10'luk bir nüfus azalması dikkat çekmektedir. Ne var ki neferX3 formülünden gittiğimizde % 0,1'lik bir artış gözükmektedir. Ancak ne olursa olsun 1519 sayımında bir önceki döneme göre nüfusun geriye gittiği haneler ve mücerredler bazında çok açıktır. Son olarak, 1519'dan 1574'e gelindiğinde ise 3216-4200 arası bir nüfustan söz edilebilir ki bu durum nüfusun yıllık artış oranının önceki dönemlere göre çok daha fazla olduğunu ve % 2,83 ile % 3,578 arasında bir oranda gerçekleştiğini karşımıza çıkarmaktadır. Nüfusun son dönemdeki artışı ve 1574'lerde önemli bir miktara gelmesi hiç şüphesiz 1527 sonrasında bölgedeki Celali isyanlarının sona ermesi, bölgenin sınır bölgelerinden giderek uzaklaşması ve içerde kalması, Kanuni dönemiyle beraber ülkede refah seviyesinin artmasıyla açıklanabilir.

2.2.2. Kır Nüfusu

Osmanlının fetih anlayışı sadece bir yeri fethetmek değildi. Osmanlı fethettiği bölgeyi şenlendirmek amacıyla iskana ve ekonomik faaliyetlere açıyordu. Bu bağlamda Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar muhasarasına karar verdiğinde zikrettiği "*Eğer Yanıkkale muhasarasına gidersek yollar dağlık ve etrafta şenlik yok; askeri doyuracak köyler mevcut değil. Metin bir kale alsak bile, bir kale almış oluruz, vilayet almış olmayız*" sözleri Osmanlı Devleti'nin fetih anlayışını gösteren güzel bir örnektir (Blaşkovics, 1979: 188). Haliyle, 1398'lerde Osmanlı idaresi altına giren Zile ve nahiyelerinin nüfus bakımından şenlenmesi devlet açısından oldukça önemliydi. Bu bölümde, ilk olarak nahiye merkez köyleri, ardından köy ve mezraların nüfusu değerlendirilecek ve tahmini bir nüfus miktarı ortaya konacaktır[209].

2.2.2.i. Nahiye Merkezlerinde Nüfus

[209] Zile kazası ve nahiyesi kırsalındaki köyler, mezralar ve kışlakların 1455, 1485, 1519 ve 1574'teki nüfusları ve günümüzdeki isimleri çalışmanın sonundaki ekler kısmında yer almaktadır. Bk. EK-1.

Zile'de nahiye merkezi olan köylerde 1455'te toplam 177 hane ve 9 mücerred vergi nüfusu yaşamaktaydı (Bk. Tablo 11.). Bu nefs köylerden en kalabalık olanı Hüseyinabad nahiyesinin merkezi Yeniyapar köyüydü. Köydeki nüfusun tamamı hane olarak deftere geçirilmişti. Özikavağı, Karahisar-ı Behramşah ve Yenimüslüman köylerinin hane sayıları 30-40 aralığında seyretmekteydi. Meşhedabad köyü ise 15 hanesiyle Zile kazasındaki nahiye merkezi köyler içerisinde en az nüfusa sahip olanıydı.

Tablo 11. Zile Kazası Nahiye Merkezlerinin Nüfusu

Nahiye	**Sene**											
	1455			**1485**			**1519**			**1574**		
	H.	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**
Hüseyinabad/Yeniyapar köyü	53	0	53	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Karahisar-ı B.	36	1	37	60	2	62	60	11	71	114	100	214
Meşhedabad	15	0	15	49	10	59	44	4	48	83	33	116
Özikavağı	39	5	44	33	13	46	30	10	40	65	51	116
Yenimüslüman	34	3	37	53	18	71	75	30	105	142	19	161
Toplam	177	9	186	195	43	238	209	55	264	404	203	607

1485 senesinde Hüseyinabad nahiyesi için herhangi bir merkez köy kaydedilmemişti. Yeniyapar köyü diğer köylerle birlikte değerlendirilmişti. Bu tarihte, Karahisar-ı Behramşah'ın hane sayısı 36'dan 60'a yükselmiştir. Mücerred sayısında ise önemli bir değişiklik olmamış; 1455'te bir olan mücerred sayısı 1485'te iki olmuştur. 1455'te 15 olan Meşhedabad'ın hane sayısında 1485'te ciddi ve dikkate değer bir artış söz konusudur. 1485'te Meşhedabad'ın hane sayısı 49'a ulaşmıştır. Bu açıdan, Meşhedabad'daki hane sayısı neredeyse % 300 oranında artmıştır. 1455'te mücerred nüfusun kaydedilmediği Meşhedabad'da 1485'te 10 mücerred nüfus deftere geçirilmiştir. Burada hemen şunu belirtmekte yarar bulunmaktadır: Meşhedabad'da 1485'te nüfusun 33 neferi normal bir nüfusu ifade ederken bir de *el-Muğallat* başlığında verilen 26 nefer görülmektedir. Kelimenin yazılışı bu sonradan yazılanların, yöredeki

Tatar bakiyeleri olabileceğini düşündürtmektedir[210]. O halde Meşhedabad köyünün Osmanlılar zamanında sakinleri arasında Moğolların da bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1519'da Meşhedabad'daki 48 neferin 21'i yine Muğallat başlığında verilmiştir. 1574'te köyün 116 vergi neferinden 48'i Muğallat olarak ayrı bir başlıkta toplanmıştır.

1485'ten 1519'a geçerken Karahisar-ı Behramşah'ın hane sayısında herhangi bir değişikliğe rastlanmazken mücerred sayısındaki artış, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir noktadır. Zira, bu tarihlerde bölgede Şah Veli Ayaklanması çıkmıştı. İlginç bir şekilde isyanın çıktığı bu dönemde mücerred yani vergi dışı yetişkin nüfusta artış isyanla işsiz nüfus arasında bir bağ olduğunu göstermektedir. Söz konusu tarihte hane sayısının aynı kalması Karahisar-ı Behramşah'ın Şah Veli isyanından etkilendiğini düşündürtmektedir. Şah Veli'yi Karahisar-ı Behramşah'taki Çongarların yakalayıp Dulkadiroğlu Şehsuvaroğlu Ali Bey'e teslim etmesi de isyanın yöredeki etkisine delil oluşturmaktadır. 1519'da 60 hanelik Karahisar-ı Behramşah merkez köyünün 1574 senesinde hane sayısı 114'ü bulmuştur. Bu da elli senelik bir evrede hane sayısının yaklaşık iki kata çıkması demektir.

Özikavağı merkez köyünde 1485'e girerken hane sayısı 39'dan 33'e gerilemiştir. Hane sayısındaki bu gerilemeye rağmen mücerredlerin 5'ten 13'e çıkması da dikkat çeken diğer bir özelliktir. Bu durum köy nüfusunda önemli bir ilerleme yaşanmadığını göstermektedir. Özikavağı'ndaki hane azalması 1519'da da kısmen devam etmiştir. Nüfus üç hane gerileyerek 30 haneye düşmüştür. Karahisar-ı Behramşah ve daha yukarıda Zile kazası merkezinde de üzerinde durduğumuz gibi Şah Veli isyanı ve daha

[210] Meşhedabad'daki Muğallât **(** مغالات **)** nüfusun içerisinde bir de Kethüda-i Muğal **(**مغال**)** kelimesi geçmesi bu kelimenin Tatarları karşılamak üzere Moğol kavmi için kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Bk. BOA, Td 2, s. 270; BOA, Td 19, s. 138; BOA, Td 79, s. 228; TKA, Td 12, s. 144b.

genel anlamda isyan iklimi bu gerilemeye yol açmış olabilir. Özikavağı'ndaki hane sayısı 1574'te 65'e çıkmıştır. Ancak hane ve mücerred nüfusun başa baş gitmesi dikkatten kaçmamıştır. Aynı tarihte, 65 hane yanında 51 mücerredin kayıtlı olduğu görülmektedir.

Yenimüslüman'daki hane sayısı 1455'ten 1574'e sürekli ve kararlı bir artış göstermiş olup söz konusu nahiyenin XV ve XVI. yüzyılda yörede yaşanan olumsuzluklardan pek de etkilenmediğini kanıtlamaktadır. Yine Yenimüslüman'da 1574'te mücerred sayısının 19'da kalması yörede nüfusun toprak üzerindeki baskısının diğer merkez köylere göre daha az oluğunu göstermektedir.

2.2.2.ii. Köy Nüfusu

Zile nahiyesinde bulunan köylerde 1455'ten 1485'e 492 olan hane sayısının 508'e, 57 olan mücerred sayısının ise 154'e çıktığı görülmektedir (Bk. Tablo 12.). Bu durum hane sayısının çok küçük bir oranda arttığını göstermektedir. Buna karşın mücerredlerdeki artış nerdeyse 3 kat olmuştur. 1519'da hane sayısındaki artış 35 civarında olup % 6,5'luk bir orana karşılık gelmektedir. 1574'e gelindiğinde ise 1519'daki 543 hanenin bu tarihte 1119 haneye ulaştığı görülmektedir. 55 sene içerisinde hane sayısı iki kattan daha fazla artmıştır. 1455'te Zile köylerinden deftere geçirilen mücerred sayısı yalnız 192 iken bu sayı 1485'te 771'e ve 1519'da 983'e ulaşmıştır. Bununla birlikte, 1519'dan 1574'e mücerred sayısı % 505,39 oranında artarak 5951'e ulaşmıştır.

Acacı'nın 1455 ile 1485 senesi arasındaki hane sayısı değişimi 11 civarında olup nahiyede büyük ve çarpıcı bir nüfus değişiminden ziyade durağanlığı ifade etmektedir. Mücerred sayısındaki keskin artış ise dikkatten kaçmamaktadır. Mücerred sayısı 28'den 76'ya ulaşırken bu artış nerdeyse Zile'de olduğu gibi 3 kat bir artışa tekabül etmektedir.

Zile'den farklı olarak Acacı'da 1519'a girerken hane sayısının 189'dan 291'e doğru artması söz konusu tarihteki Şah Veli ayaklanmasından Acacı nahiyesinin pek de etkilenmediğini ortaya koymaktadır. 1574'te ise hane sayısı 291'den 436'ya çıkarken hane sayısında % 60 oranı dolaylarında bir artış ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde mücerred sayısı beş kattan daha çok artış göstererek 104'ten 554'e ulaşmıştır.

Tablo 12. Zile Kazası Nahiyeleri Köyleri Nüfusu

Nahiye	Sene											
	1455			1485			1519			1574		
	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
Zile	435	57	492	508	154	662	543	230	773	1119	1044	2163
Acacı	177	28	205	189	76	265	291	104	395	436	554	990
Halka-i Hass	167	26	193	190	47	237	187	42	229	444	373	817
Hüseyinabad	224	0	224	672	159	831	871	280	1151	1769	1527	3275
Karahisar-ı B.	82	4	86	132	33	165	120	20	140	581	446	1027
Kızılkünbed	0	0	0	269	83	352	290	72	362	531	425	956
Kuştaş	180	21	201	202	45	247	192	51	243	342	354	696
Meşhedabad	250	26	276	325	77	402	320	89	409	622	453	1075
Özikavağı	191	25	216	188	59	247	189	36	225	420	427	847
Yenimüslüman	148	5	153	173	38	211	183	59	242	327	348	685
Toplam	1854	192	2046	2848	771	3619	3186	983	4169	6591	5951	12531

Halka-i Hass nahiyesinde 1455-1485 arası dönemde hane sayısındaki artış % 13 oranında seyretmiş; mücerred sayısı iki kata kadar artmıştır. Bununla birlikte nahiye genel kır nüfusunun 1519'da bir önceki döneme göre artış göstermemesi ve hane sayısın 3 gerilemesi yine nüfustaki durağanlığın bir işareti olup Şah Veli isyanından etkilenen yerler arasında Halka-i Hass nahiyesinin de bulunduğunu göstermektedir. Bu etkinin diğer yerlere oranla daha fazla olduğunu söylemek de olasıdır. Zira söz konusu dönemde diğer nahiyelerdeki mücerred artışına rağmen Halka-i Hass'ta mücerred sayısında da düşüş vardır. Bu durum Şah Veli'nin zarar verdiği yerler arasında Halka-i Hass ve çevresinin de bulunduğunu göstermektedir. Bunda şüphesiz Halka-i Hass'ın Zile'nin güvenlik ağındaki yerinin de payı büyük olmalıdır. Zira, Ağcakale'ye yönelik bir saldırı girişimi kaynaklarda her ne kadar belirtilmese de yaşanmış olabilir.

Kazanın en batısını teşkil eden ve geniş düzlükleriyle öne çıkan Hüseyinabad

nahiyesinde nüfusun 1485'ten 1574'e sürekli artış eğilimi içerisinde olduğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. 1455'te köylerindeki hane sayısı 224 olan Hüseyinabad'ın 1485'te hane sayısının 672'ye ulaşması çok mühim bir nüfus artışının kanıtıdır. Söz konusu dönemde hane sayısındaki artış oranı tam olarak % 200 oranında bir artışı simgelemektedir. Diğer nahiyelerde artışın daha sınırlı olması ve % 10'lar civarında seyretmesi ve burada tam tersi ve keskin bir artışla karşılaşmamız, akla diğer nahiyelerden buraya bir nüfus geçişi yaşanmış olabileceğini getirmektedir. Ne var ki eldeki defterlerde bu tip bir geçişi gösteren delillere ulaşılmaması bu iddiamıza bir dayanak bulmayı zorlaştırmaktadır. Bu artışın bir başka nedeni Uluyörüklere bağlı toplulukların önceki dönemlere oranla daha fazla yerleşik yaşama geçişi de olabilir. Hüseyinabad'da 1455'te tek bir mücerred kaydına bile rastlanmazken 1485'te 159 da mücerred nüfus bulunması nahiyedeki nüfus artışının bir başka kaynağıdır. Hüseyinabad'da diğer nahiyelerden farklı bir durum da 1485'ten 1519'a yaşanan % 30 oranındaki hane artışıdır. 1519'da birçok nahiye ya hane sayısını çok küçük bir artışla korurken ya da küçük hane kayıpları yaşarken Hüseyinabad'ın hane sayısının tam tersi artış göstermesi bu nahiyenin Şah Veli isyanının yıkıcı etkilerine maruz kalmadığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde de Uluyörük cemaatlerinin daha çok kayıt altına alınması akla gelmektedir. Hüseyinabad, kırsal nüfus yönünden Zile kazası içerisindeki en büyük paya sahip olan bir nahiye olmasının da neticesinde 1574'ten önce ayrı bir kaza sayılmıştır. 1574'te 1769 hanesi bulunan Hüseyinabad Zile toplamına kattığımız köy hanelerinin yaklaşık % 28'ini içerisinde bulunduruyordu. Benzer şekilde, 1527 mücerred nüfusuyla da Zile köylerinde yaşayan mücerredlerin yaklaşık % 26'sını barındırmaktaydı.

1455-1485 arası dönemde hane sayısı artan nahiyeler arasında Karahisar-ı

Behramşah da bulunmaktadır. Şüphesiz bu durum, yörede kurulan yeni köylerle izah edilebileceği gibi yörenin siyasi önemiyle de ilgili olmalıdır. Zira Karahisar-ı Behramşah zaimi olan Müşalim oğlu Ali Bey Zile'nin de zaimi olarak gözüküyor; onun şahsında Karahisar-ı Behramşah ve yöresi bilhassa boş ve ekilebilir arazisiyle ve zaime bağlı yapısıyla yerleşimin teşvik edildiği yerler arasında bulunuyordu. Bununla birlikte, bu siyasi avantajın 1519'da bir dezavantaja dönüştüğü ve tıpkı Zile kaza merkezi; Halka-i Hass nahiyesi kırsalında olduğu gibi kalesiyle de öne çıkan bu yerin Şah Veli isyanının yıkıcı etkilerine maruz kaldığı anlaşılıyor. 1519'da yanız 120 hanenin konumlandığı Karahisar-ı Behramşah'ta diğer nahiyelerin tümünde olduğu gibi 1574 senesinde nüfusta çok çarpıcı bir hane artışını belirtmekte yarar vardır. Bu artış nerdeyse 120'den 581'e ulaşan hane sayısının 5 kata kadar çoğaldığını göstermektedir.

Kızılkünbed'e bağlı köylerin 1485'teki hane sayısı 269'ken, 1519'da bu hane sayısı 290'a yükselmiştir. 1574'te ise hane sayısı, yalnız % 83 oranı civarında bir artışla 531'e yükselmiştir. Bu durum Kızılkünbed'in arazisinin küçüklüğüyle de açıklanabilir. Ancak artışın diğer yerlere oranla çok daha az olması gözden kaçırılmamalıdır. Kızılkünbed'de 1485'te 83, 1519'da 72 olan mücerred sayısı 1519-1574 aralığında % 490,2'lik bir artışa sahne olmuş ve 425'e ulaşmıştır.

Kuştaş nahiyesindeki hane artışı da 1455'ten 1485'e oldukça sınırlı kalırken 1519'daki düşüş burada da kendisini göstermektedir. Kuştaş'ın 1519'dan 1574'e hane sayısı %78 oranında artmış ve Kızılkünbed'le aynı kaderi paylaşmıştır. 1455'ten 1485'e nüfusu olağanın üzerinde artan nahiyelerden biri de Meşhedabad'dır. Meşhedabad köylerinde hane sayısı 1455'te 250 iken bu sayı 1485'te 325'e ulaşmıştır. Bu artış %30 oranında bir artışa tekabül etmektedir. İlginç bir şekilde 1485'te nüfusu hızlı artan üç yerin Karahisar-ı Behramşah, Hüseyinabad ve Meşhedabad olması pek de tesadüfi

değildir. Bu üç yörenin de birer zaimin kontrolünde olması, başka bir deyişle birer zeamet bölgesini ifade etmesi zaimlerin denetimindeki bölgelerde nüfusun çoğalmasına işaret etmektedir. Her ne kadar Karahisar-ı Behramşah zaiminin kökleri konusunda fikrimiz olmasa da gerek Hüseyinabad'da İnalluların, gerekse de Meşhedabad'da Yörüklerin bir lideri gibi gözüken zaimlerin kendi kontrollerindeki unsurları yerleşik yaşama geçirme konusunda Osmanlı sistemine hizmet ettikleri ya da Osmanlı Devleti'nin Uluyörüklerin etkili liderleriyle işbirliğine geçerek yöredeki konargöçerleri yerleşik yaşama geçirme konusunda onlardan yararlandıkları dikkatten kaçmamaktadır.

Özikavağı nahiyesi köyleri 1455'ten 1485'e hane sayısı gerileyen bir özellik göstermektedir. Söz konusu dönemde nahiyenin hane kaybı üç adettir. 1519'da ise hane sayısı halen 1455'tekine erişememiş ve 189'da kalmıştır. Özikavağı'nda mücerred nüfus 1485'e girerken iki kattan fazla artarken 1519'da gerilemeye maruz kalmıştır. Şah Veli ile başlayan sarsıntıların vurduğu nahiyelerden biri de bu açıdan Özikavağı olsa gerektir. Özikavağı'ndaki hane sayısı 1574'te 420'lere vararak yaklaşık % 122 civarında bir oranda artmıştır. Mücerred sayısı ise 427 ile hane sayısının üzerine çıkmıştır.

Yenimüslüman nahiyesi köy nüfusunda 1455'ten 1574'e kadar düzenli bir artış vardır. 1574'te hane sayısından daha çok mücerred dikkatten kaçmamaktadır. Yenimüslüman'a bağlı köylerde 1455'te 148 olan hane sayısı, 1485'te 173 ve 1519'da 183 olmuştur. 1455-1519 arasında yavaş bir artış seyri izleyen Yenimüslüman haneleri 1574'e gelindiğinde 327'ye ulaşmıştır. 1455'te 5, 1485'te 38, 1519'da 59 olan mücerred sayısıysa 1519-1574 yılları arası dönemde % 489 oranında artarak 348 olmuştur.

1455'te Zile kazası ve kendisine bağlı nahiyelerdeki köylerin hane büyüklüklerine baktığımızda yaklaşık % 56'lık bir diliminin yani 62 köyün 11-30

arasında hane bulundurduğunu söylemek mümkündür (Bk. Tablo 13.). Görece büyük diyebileceğimiz 41-50 hane aralığında Halka-i Hass'ta bir, Kuştaş'ta bir olmak üzere iki[211]; 51-100 hane aralığında ise Acacı'da bir, Kuştaş'ta bir olmak üzere iki köy[212] vardır. Bu köylerden en kalabalık olanı 59 hane ile Kuştaş'ın İğdir köyüdür. Nüfussuz üç köy ise Halka-i Hass nahiyesindeki Alayundlu, Firuz ve Bey köyleridir.

Tablo 13. 1455'te Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları

Nahiye/Hane	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-100	Toplam
Zile	8	7	7	4	0	0	26
Acacı	2	3	2	1	0	1	9
Halka-i H.	7	3	2	1	1	0	14
Hüseyinabad	6	5	3	1	0	0	15
Karahisar-ı B.	2	2	0	1	0	0	5
Kuştaş	1	3	1	0	1	1	7
Meşhedabad	3	8	4	1	0	0	16
Özikavağı	2	6	2	2	0	0	12
Yenimüslüman	0	2	2	2	0	0	6
Toplam	31	39	23	13	2	2	110
Oran (%)	28,18	35,45	20,9	11,81	1,81	1,81	100

1485 senesinde deftere kaydedilip de nüfusu bulunmayan üç köyden biri Halka-i Hass nahiyesindedir. Bu köy Çiftlik köyü olup harabe haline geldiğinden üç öküzlük arazisi Dikmesöğüt köyüne kaydedilmiştir. Büyük olasılıkla Dikmesöğüt köyüne yakın bir yerde olan bu köy 1574'e kadar defterlerde yer alacak ancak üzerinde nüfus görünmeyecektir. Bu tarihte Zile kazası sınırları içerisinde nüfussuz ikinci köy ise Meşhedabad nahiyesinin Kozlar köyüdür. Bu köyün nüfussuzluğunu izah edecek herhangi bir veri tahrir defterlerine kaydedilmemişti. Bununla birlikte, Kozlar, 1455'te bir mezraydı ve 1519'da da yine mezra olarak deftere geçirilmişti. Nüfusu bulunmayan üçüncü bir köy ise yeni kurulmakta olduğunu tahmin ettiğimiz ve Zile merkez nahiyesine bağlı Danişmend-i Bahşayiş kalesi köyüdür.

1485'te Zile ve nahiyelerindeki köylerin hane aralıklarının 11-30 aralığında yoğunlaştığı görülmektedir (Bk. Tablo 14.). 150 köyden 83'ü yani yaklaşık % 56'sı bu

[211] Bunlar Halka-i Hass nahiyesindeki Ladıcak (44 hane) ile Kuştaş'ın İsaköy (41 hane) köyleridir.
[212] Bunlar Acacı nahiyesinin Öyük (53 hane) ve Kuştaş'ın İğdir (59 hane) köyleridir.

aralıktadır. 1455'te 41-50 hane aralığında toplam iki köy varken, bu sayı 8'e[213], yine 51-100 hane aralığında nüfusa sahip köy sayısı 2'den 5'e yükselmiştir. Bu köyler ya merkezi konumları, açıkçası çevrelerine göre yol üzerinde olan ve kısmen hinterlandlarına hizmet üreten ya da vakıf statüsünde köyler olmalarıyla da dikkat çekmektedir[214].

Tablo 14. 1485'te Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları

Nahiye/Hane	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-100	Toplam
Zile	9	11	8	2	0	0	30
Acacı	3	3	3	0	1	0	10
Halka-i Hass	4	3	2	1	1	0	11
Hüseyinabad	15	11	6	1	1	3	37
Karahisar-ı B.	6	1	3	0	0	0	10
Kızılkünbed	2	5	1	0	2	1	11
Kuştaş	1	2	2	0	1	1	7
Meşhedabad	1	7	6	1	1	0	16
Özikavağı	4	5	2	1	0	0	12
Yenimüslüman	0	2	0	3	1	0	6
Toplam	45	50	33	9	8	5	150
Oran (%)	30	33,33	22	6	5,33	3,33	100

1519 senesinde Zile sınırları içerisinde dört nüfussuz köy vardı. Bunlardan birisi yine Halka-i Hass nahiyesinin Çiftlik köyüydü. Hüseyinabad nahiyesinde ise yalnız bu

[213] Zile kazasında bağlı 1485 senesinde 41-50 hane aralığında nüfus barındıran köyler şunlardı: Acacı'da Öyük (44 hane), Halka-i Hass'ta Ladıcak (49 hane), Hüseyinabad'da Akpınar (50 hane), Kızılkünbed'de Deveci (42 hane) ile Kazankaya (45 hane), Kuştaş'ta İsaköy (48 hane), Meşhedabad'da İsaköy (41 hane), Yenimüslüman'da Ernebadi (42 hane) köyleridir. Bunlardan Halka-i Hass'taki Ladıcak ve Kuştaş'taki İsaköy 1455'te de bu listede yer almaktaydı. Demek oluyor ki 30 sene içerisinde 6 yeni köy de bu hane aralığına ulaşmıştır. Tabi, bir istisna olarak Acacı nahiyesindeki Öyük köyünü vurgulamak gerekmektedir. Öyük köyü bir evvelki tarihte yani 1455'te 53 hane nüfusa sahipken, 1485'te yaşadığı hane kaybıyla bir alt kategoriye düşmüştür. Öyük'ün büyük bir köy olması gelirlerini Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimine ödemesinden de kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Aynı biçimde, Kızılkünbed'in Deveci köyü de divani gelirlerini Mecidözü zaimi Musa Bey'e ödemekteydi. Yenimüslüman'ın Ernebadi köyü divani vergilerini Hamdullah Bey adında bir zaime vermekteydi. Listeye yeni katılan Hüseyinabad'ın Akpınar köyü deftere "Etrak" olarak geçirilmişti. İsaköylerden ikisi de malikane gelirlerini vakıflara ödüyordu. Meşhedabad'daki İsaköy'ün malikane gelirleri Şeyh Nusret zaviyesine gidiyordu.

[214] Zile kazasında hane sayısı 51-100 aralığında 1485 tarihinde Hüseyinabad'ın Büyükhırka (65 hane), Sultaneymirci (63 hane) ile Yeniyapar köyleri; Kızılkünbed'in Bekleroğlanı (Eskiköy) (67 hane); Kuştaş'ın İğdir köyü (65 hane) vardı. Bu köylerden İğdir bir önceki tarihte de 59 hanesi ile listedeydi. Bu tarihte Hüseyinabad sınırları içerisinde kalabalık köyler içerisinde karşımıza ilk defa çıkan Büyükhırka ile Sultaneymirci köyleri vakıf köyleriydi. Büyükhırka köyünün malikane gelirleri köydeki Yahyapaşa zaviyesine ödenmekteydi. Sultaneymirci (Osmanpaşa) ise Osmanlı öncesi Ziyaret Pazarı'nın bulunduğu yerde yol üzerinde ve çevresine hizmet üreten bir nokta olmak dışında halkının tamamının şahsi vergilerden muaf tutulduğu bir köydü. Osmanpaşa'dakiler kendilerini "evlâd-ı Üveys el-Karani" olarak kabul ediyor ve buna karşılık şahsi vergilerden muafiyet elde ediyorlardı. Yeniyapar ise 1455'te Hüseyinabad'ın nefsi (merkezi) olarak anılmıştı. Bu açıdan merkezi konumunu bu dönemde de sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

defterde karşımıza çıkan İsahacılu köyü nüfussuz olarak deftere geçirilmişti. Bu tarihte, Karahisar-ı Behramşah'ta Karasofu ve Karacaöz köylerinin nüfusunun ortadan kaktığı gözükmektedir. Karasofu bundan sonra bir daha nüfus kazanamayacakken Karacaöz 1574'te tekrar nüfuslanacaktır. Bu iki köyün 1519 senesinde nüfusunu tamamen kaybetmesi köylerin Şah Veli isyanının etkisine uğramış olabileceğini akla getirmektedir. Karasofu için bu tarihten itibaren *hariçten ekerler* ibaresi not düşülmüştür.

1519 senesi itibarıyla Zile kazasında 41-50 hane aralığındaki köy sayısı 10'a çıkarken[215], 51-100 hane aralığındaki köylerin[216] sayısının da 4'e gerilediği görülmektedir. Bu tarihte nefs köyleri dışarıda tuttuğumuzda, en çok hanesi bulunan köyün Yeniyapar olduğu görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Yeniyapar 1455'te Hüseyinabad'ın nefsi (merkezi) olarak kaydedilmişti (Bk. Tablo 15.).

Tablo 15. 1519'da Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları

Nahiye/Hane	**0-10**	**11-20**	**21-30**	**31-40**	**41-50**	**51-100**	**Toplam**
Zile	8	12	6	4	0	0	30
Acacı	1	4	3	1	1	1	11
Halka-i Hass	7	3	0	2	1	0	13
Hüseyinabad	9	14	6	5	2	3	39
Karahisar-ı B.	4	3	3	0	0	0	10
Kızılkünbed	3	2	3	1	3	0	12
Kuştaş	1	2	2	0	2	0	7
Meşhedabad	1	8	6	1	0	0	16
Özikavağı	5	3	3	1	0	0	12
Yenimüslüman	0	1	2	2	1	0	6
Toplam	39	52	34	17	10	4	156
Oran (%)	25	33,33	21,79	10,89	6,41	2,56	100

1574 senesinde Zile ve bu tarihte kaza olarak görülen Hüseyinabad'ın toplam

[215] Bu 10 köy: Acacı nahiyesindeki Öyük (48 hane), Halka-i Hass'taki Dabana (42 hane), Hüseyinabad'daki Ağcaviran (50 hane) ile Sultaneymirci (41 hane), Kızılkünbed'deki Bekleroğlanı (43 hane), Deveci (41 hane) ile Ilısu (45 hane), Kuştaş'taki İğdir (49 hane) ile İsaköy (46 hane) ve Yenimüslüman'daki Hasanköy (45 hane) köyleridir. Bu aralığa ilk defa giren köyler Halka-i Hass'taki Dabana, Hüseyinabad'daki Ağcaviran, Kızılkünbed'deki Ilısu ve Yenimüslamn'daki Hasanköy köyleridir. Kızılkünbed köyü ilk defa 1519'da defterde karşımıza çıkmıştır. 1485'teki durumuna ilişkin bilgimiz yoktur.

[216] 51-100 hane aralığındaki bir köy Acacı'dadır. İlk defa bu defterde karşımıza çıkan ve Zile'ye bağlı gösterilip Acacı başlığında verilen Baydiğin köyü 59 hane barındırmaktadır. Hüseyinabad'ın Akpınar (51 hane), Büyükhırka (57 hane) ve Yeniyapar (79 hane) köyleri 51-100 arasında hane barındıran köyleridir.

166 köyünden 41'inde hane sayısı 51-100 aralığına yükselmişti (Bk. Tablo 16.). Bu neredeyse köylerin dörtte birine tekabül eden bir orandı. 101'den fazla hane barındıran köy sayısı ise yalnız üçtü. Bu köylerin tamamı Hüseyinabad'daydı. Bunlar Büyükhırka (150 hane), Yeniyapar (104 hane) ve Sultaneymirci (254 hane) köyleriydi. Bu taraftan bakıldığında, Zile'ye bağlı yörede köy nüfusunda artışın en büyük ve en çarpıcı yaşandığı merkez kırsal alanda Sultaneymirci köyünde olmuştu. Bunda hiç şüphesiz köyde yaşayanların tamamının muaf sayılmasının büyük bir rolü vardı. Öte taraftan Sultaneymirci'deki büyüme Yozgat'ta şehirleşmenin olmadığı bir dönemde yerleşmenin alt ayağını oluşturması bakımından dikkat çekicidir.

Tablo 16. 1574'te Zile Kazası Nahiyelerinde Bulunan Köylerin Hane Aralıkları

Nahiye/Hane	**0-10**	**11-20**	**21-30**	**31-40**	**41-50**	**51-100**	**101-200**	**200+**	**Toplam**
Zile	4	4	5	9	4	6	0	0	32
Acacı	0	1	2	3	1	3	0	0	10
Halka-i Hass	6	1	0	2	2	3	0	0	14
Hüseyinabad	4	3	7	10	4	8	2	1	39
Karahisar-ı B.	4	3	3	1	2	4	0	0	17
Kızılkünbed	0	2	3	3	1	4	0	0	13
Kuştaş	0	1	1	2	0	3	0	0	7
Meşhedabad	0	0	6	2	5	3	0	0	16
Özikavağı	1	3	3	0	1	4	0	0	12
Yenimüslüman	0	0	0	1	2	3	0	0	6
Toplam	19	18	30	33	22	41	2	1	166
Oran (%)	11,44	10,843	18,072	19,879	13,253	24,698	1,204	0,602	100

2.2.2.iii. Mezra Nüfusu

Zile kazasında tarımsal alan olduğu kadar yerleşime de cevap veren sınırlı sayıda mezra bulunmaktadır (Bk. Tablo 17.). Zile'de 1455 senesinde bu şekilde bir mezra vardı. Savcıköy mezrasında 11 hane ikamet etmekteydi. Bu mezra 1485'te Zile'ye bağlı bir köye dönüşmüştü. 1485 ve 1519 senelerinde Zile nahiyesinde mezralara kayıtlı nüfusa rastlanmamıştır. 1574 yılında Zile'de nüfuslu mezra sayısı iki tane olup bunlar Belciş köyüne bağlı Aksaklar (2 hane; 3 mücerred) ve Palani köyüne yakın Çokçakul (23 hane; 37müccerred) mezralarıydı. Bu iki mezranın yerleşime açılması, söz konusu köylerin artan nüfusuna yeni tarım ve yerleşme alanı oluşturma çabalarının bir ürünü

olmalıdır. 1485'te Acacı nahiyesine bağlı Hamzaköy-i Köhne mezrası 6 hanenin yaşadığı bir yerleşim birimiydi ve 1485'te köy olarak kayıtlara geçirilmişti. Bu sene içerisinde mezra nüfusunun en fazla olduğu nahiye Hüseyinabad'dı. Hüseyinabad'da nüfusu bulunan altı mezra vardı[217]. Bu altı mezrada toplam 32 hane yaşamaktaydı. Meşhedabad'da Boldacı (6 hane) ve Kavacuk (8 hane) mezraları 1485'te nüfuslu mezralar içerisindeydi. Bu iki mezranın (Kavacuk 1519'dan itibaren köy) nüfus bulundurmasında en önemli faktör buralarda bulunan zaviyelerdir. Boldacı'da Şeyh Salsal; Kavacuk'ta ise Şeyh Eylük zaviyeleri bulunmaktaydı. 1455'te bu mezraların nüfusunun tamamını bu zaviyelerin halkı oluşturuyordu. Özikavağı'nda ise 1455'te yalnız İlyasoğlanı mezrasında (4 hane; 2 mücerred) nüfus barınmaktaydı.

Tablo 17. Zile Kazası Nahiyeleri Mezra Nüfusu

Nahiye	Sene											
	1455			1485			1519			1574		
	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
Zile	11	0	11	0	0	0	0	0	0	25	40	65
Acacı	6	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hüseyinabad	32	0	32	0	0	0	38	13	51	260	216	476
Karahisar-ı B.	0	0	0	0	0	0	91	0	91	44	5	49
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0	0	0	0	61	43	104
Kuştaş	3	0	3	0	0	0	0	0	0	37	55	92
Meşhedabad	14	0	14	35	0	35	18	5	23	49	29	78
Özikavağı	4	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	70	2	72	35	0	35	147	18	165	476	388	864

1485'te üzerinde nüfus barındıran mezralara yalnız Meşhedabad nahiyesinde rastlanmaktadır. Meşhedabad nahiyesindeki 35 hanelik mezra nüfusu bir önceki dönemde olduğu gibi zaviye yerleşmelerinin bulunduğu Boldacı ile Kavacuk mezralarıydı. Bu 35 nüfusun da 21 hanesi Boldacı; 14 hanesi Kavacuk mezrasında yaşamaktaydı.

[217] Bunlar Gerdekkaya (7), Gökviran (2), Kervansaray (9), Koçhisar (1), Muradsufi (8) ve Sapmaz (5) mezralarıydı. Parantez içerisindeki rakamlar söz konusu mezralardaki toplam hane sayısını vermektedir. Mezralarda mücerred nüfus kaydedilmemişti. Bu mezralardan Sapmaz dışındakiler 1485'te köye dönüşmüştür. Sapmaz ise 1574 senesinde Hüseyinabad'ın köyleri içerisine karşımıza çıkmaktadır.

1519'da Hüseyinabad ile Meşhedabad nahiyesinde nüfuslu mezralar bulunmaktaydı. Meşhedabad'ın nüfuslu tek mezrası Şeyh Salsal zaviyesinin bulunduğu Boldacı mezrasıydı. Mezrada 18'i hane beşi mücerred 23 nüfus yaşamaktaydı. Bu tarihte, Şeyh Eylük zaviyesinin kurulu olduğu Kavacuk mezrası köy niteliği kazanmıştı. Hüseyinabad nahiyesinde 1519'da 38 hane ve 13 mücerred mezralarda yaşamaktaydı. Bu nüfus beş mezraya dağılmıştı[218].

Daha önce mezralarında nüfus kaydedilemeyen Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde 1519'da 91 hane yaşamaktaydı. Bu hane sayısı Zile mezralarında yaşayan 147 hanenin % 61'ini oluşturmaktaydı[219].

1574'te Zile merkezin de dahil olduğu beş nahiye ile Hüseyinabad kazasındaki mezralarda toplam 476 hane ve 388 mücerred nüfus sakindi. Hane sayısında bir önceki döneme göre artış % 223,80 oranındadır. Öte taraftan 1519'da mezralarda 18 mücerred yaşarken bu sayının 1574'te 388'e çıkması topraksız ve bekar nüfusun şehir merkezi ve köylerde olduğu gibi mezralarda da önemli ölçüde arttığını göstermektedir.

1574'te en çok mezra nüfusu Hüseyinabad'daydı. Mezralarında yaşayan 260 hane ile Hüseyinabad nahiyesi, Zile kazası ölçeğindeki 476 mezra hanesinin yarısından

---

[218] Bu mezralar Ağcakışlak (n.d. Balludere), Karıbasan, Kavaközü, Hacıalikışlağı ve Söğüdözü mezralarıydı. Ağcakışlak'ta dokuz hane ve iki mücerred, Kavaközü'nde dört hane, Hacıalikışlağı'nda dört hane ve bir mücerred yaşamaktaydı. 1485'te harabe olarak gözüken Karıbasan mezrasında 1519'da dokuz hane ve beş mücerred nüfus bulunurken; daha çok Büyük ve Küçükhırka köyleri ile bir arada anılan Söğüdözü mezrasında dokuz hane ve iki mücerred nüfus barınmaktaydı.

[219] Bu 91 hanenin tamamı Bubak mezralar topluluğu içerisindeydi. Bubak'a bağlı bu mezralardan Hacılar'da sekiz, Hangahöyüğü'nde (n.d. Kuşakluöyük) beş, Ilısuyazır'da 20, Bubakkışlağı nefsinde (n.d. Yatmışöyüğü) 15, Pınaryazarakkışlağı nefsinde 15, Tahraatan'da 20 hane sakindi. Bubak mezralarında yaşayanlar genel başlıkta Uluyörük taifelerinden Çongar cemaati ile Türkmenler olarak nitelenmişti. 1519 tarihli defterdeki detaylara baktığımızda Hangahöyüğü ile Bubakkışlağı nefsinde 20 hanenin tamamının Dulkadiroğlullarına bağlı Söklen; Hacılar ile Tahraatan mezralarında yaşayan 28 hanenin Türkmen Taylu cemaatinden; Ilısuyazır'daki 20 hanenin ise Uluyörükler ve zaman zaman da Dulkadiroğulları içerisinde adı geçen Tat taifelerinden oluştuğu görülmektedir. Buradaki nüfus bir bakıma Uluyörük ve Dulkadiroğulları ile Türkmenlerin dağılımını göstermesi bakımından mühimdir. Öte yandan Pınaryazarak'taki nüfusun kökeni hakkında bilgi verilmezken; biz bunların da Uluyörük olma ihtimalini Bubak'a ait verilen Uluyörük bilgisinden kolaylıkla tahmin edebilmekteyiz. Son olarak, Bubak mezralarının Dulkadiroğullarından Şehsuvaroğlu Ali Bey tasarrufunda olduğu akla getirilirse Söklenlerin buradaki varlığı da daha iyi anlaşılmış olacaktır.

fazlasını içinde barındırmaktaydı. Hüseyinabad'da bu tarihte nüfuslu mezra sayısı 13'e ulaşmıştı[220]. Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin mezralarında yaşayan nüfus dört mezraya dağılmış durumdaydı. Akpınar mezrasında 3; Diğer Üçkarağaç mezrasında 19; İncüalan'da 10; Tekirmeşhedi'nde 12 hane yaşamaktaydı. Nahiye mezralarındaki beş mücerredin tamamı Diğer Üçkaraağaç mezrası sakinleri içerisindeydi. Mezralarında daha önceden nüfusa rastlayamadığımız Kızılkünbed nahiyesinde 1574'e gelindiğinde 61 hane ve 43 mücerred mezra nüfusunun ortaya çıkması şüphesiz toprak üzerindeki nüfus baskısını gösteren önemli bir örnektir. Bu nüfus iki mezrada yerleşikti. Tankuş köyüne bağlı Akpınar mezrasında 45 hane ve 29 mücerred; Eymür köyüne bağlı Doymuş mezrasında 16 hane ve 14 mücerred nüfus yaşam sürmekteydi.

Kuştaş mezralarının 1574'te toplam 37 hane ile 55 mücerred sakini vardı. Bu nüfus Dumi ve Yapalak mezralarındaydı. İğdir köyüne bağlı Yapalak mezrasında 29 hane ve 40 mücerred nüfus söz konusuydu. Meşhedabad nahiyesinin 1574 tarihinde nüfuslu iki mezrasından biri daha önceki tarihlerde de bu özelliğe sahip olan Boldacı mezrasıydı. Boldacı mezrası ve burada bulunan Şeyh Salsal zaviyesi 35 hane ve üç mücerred nüfusa ev sahipliği yapmaktaydı. Meşhedabad'ın diğer nüfuslu mezrası ise

[220] Bu mezralar: Ağcakışlak (n.d. Balludere), Çalman, Çelebibağı, İnkışla, Karadiğin, Karıbasan, Kavaközü, Hacıalikışlağı, Küçükviran, Sarualan, Sarufakiğoluğu, Söğüdözü ve diğer Söğüdözü mezralarıdır. Ağcakışlak n.d. Balludere'de 42 hane 57 mücerred; Türkmenlerin ektip biçtiği Daruboğazı'na bağlı Çalman'da 16 hane 15 mücerred, Çelebibağı'nda 28 hane 25 mücerred; Buldaklı diye bir mezra ile birlikte Büyükhırka'ya bağlı gösterilen İnkışla'da üç hane yaşamaktaydı. Büyükhırka'ya bağlı nüfuslu üç mezra daha vardı. Bunlardan Sarualan'da dört hane ve üç mücerred yaşamaktaydı. Artukabad'daki Sarukamış çayırına bedel hass kaydedildiği anlaşılan Sarufakiholuğu'nda üç hane ve iki mücerred nüfus vardı. Büyükhırka'nın doğusunda yer aldığı not edilen Söğüdözü mezrasında 37 hane ve 36 mücerred nüfus bulunmaktaydı. Bu Söğüdözü, büyük olasılıkla daha sonra Büyüksöğütözü olarak adlandırılan köy olmalıdır. Diğer Söğüdözü ise Hüseyinabad'a bağlı gösterilen ve aslında daha önceki defterlerde Küçükhırka köyü ile birlikte zikredilen Söğüdözü olup; 16 hane ve yedi mücerred nüfusun yer aldığı bir mezraydı. 1574'te Hacıalikışlağı mezrasının sakinleri Uluyörüklere bağlı İmranlu cemaatiydi ve mezrada bu cemaatten 16 hane 17 mücerred sakindi. Karıbasan mezrasında verilen nüfusa Kurucakışlak (n.d. Ediköyük) mezrasının nüfusu da dâhildi. Bu mezralarda 35 hane ve 14 mücerred nüfus yaşamaktaydı. Mütevazı bir nüfusa sahip olan Küçükviran mezrası Yağlu köyü yakınlarındaydı. Nüfusu dokuz hane ile 15 mücerredden ibaretti. Karadiğin mezrasına kayıtlı 39 hane ve 16 mücerred nüfus "Ashab-ı Ulureceb" olarak defterde kendine yer bulmuştu. Muhtemelen Ulureceb, Uluyörük taifelerinden biri olarak ilgili cemaate adını veren kişi olsa gerektir.

Çiftlik köyüne bağlı Kuldan mezrasıydı. Mezrada bu tarihte 14 hane ve 26 mücerred nüfus bulunmaktaydı.

2.2.2.iv. Kışlak, Yaylak ve Cemaatlerin nüfusu

Zile'de ve bağlı nahiyelerinde yer alan yaylak ve kışlaklarda nüfus kaydına rastlanmamıştır. Bu durum bu yerleşmelerin geçici kullanımına ilişkin olabilir. Bununla birlikte, bir yaylağın hangi köye ait olduğu bilindiği takdirde oranın yazın ulaşabileceği nüfusu tahmin etmek pek de zor olmayacaktır. Örneğin, Danişmend-i Bahşayiş kalesi ve Karadiğin mezrasında yerleşik olan Turhal Yörüklerinin 1574 senesinde nüfusunun 23 hane ve 21 mücerredden meydana geldiği düşünüldüğünde bu kadar kişinin köyde kışlayıp yaz mevsiminde de yaylaya çıktığı akla gelebilir. Her ne kadar yaylak ve kışlaklardaki nüfusun miktarı konusunda elimizde pek veri bulunmasa da kışlakların altındaki bazı veriler burada yaşayan nüfusun niteliği ve kökeni konusunda bazı ipuçları verebilmektedir. Örneğin, 1485'te kışlakha olarak verilen ve 1519'da Bubak mezraları başlığında yazılan mezraların sakinlerinin Uluyörük, Dulkadir ve Türkmen taifeleri olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Hüseyinabad nahiyesindeki yedi kışlakta yaşayanların tamamı ise Uluyörükler içerisinde yer alan İnallu cemaatine mensuptu. Kozluca kışlağında yaşayanlar İnallulardan Boladhacılu taifesiydi.

1455'te Hüseyinabad'da 11, Karahisar-ı Behramşah'ta ve Meşhedabad'da birer tane olmak üzere toplam 13 cemaat ve bu cemaatleri oluşturan 376 hane nüfus deftere geçirilmişti. Hüseyinabad'da İnal oğlu Ferhad Bey'e bağlı 100 nefer, Karahisar-ı Behramşah'ta Müşalimoğlu Ali Bey'e bağlı 57 nefer, Meşhedabad'da Dokuzoğlu Emir Bey'e bağlı 24 nefer askeri bir gücü gösterirken; Hüseyinabad'da bulunan 10 cemaat ise daha çok İnallulara bağlı konargöçer kitleleri temsil etmekteydi. Hüseyinabad'da Ferhad Bey'in kontrolünde verilen 100 İnallu'dan sonra en kalabalık cemaat 40 hane ile

Kılavuzlu, en seyrek nüfusa sahip olan cemaat ise 7 neferle Kurd cemaatiydi.

Zile kır nüfusunun toplamda dört farklı tarihte yapılan sayımına genel olarak bakıldığında, 1455'ten 1485'e hane sayısının yalnız % 25 oranında arttığı görülmektedir (Bk. Grafik. 2.). Hane sayısındaki bu artış yıllık yaklaşık ‰ 8'lik bir artış oranına karşılık gelmektedir. Burada hemen şunu belirtmekte yarar vardır: 1485'te artışın önemli unsurlarından biri 1519'da Zile kazasına bağlı olduğu belirtilen Kızılkünbed nahiyesinin nüfusunu da dahil etmemizdir. Söz konusu zaman diliminde ise mücerred sayısındaki artış çok daha çarpıcı bir görüntü arz etmektedir. 246 mücerred nüfus 920'ye çıkarken bu 30 senelik % 273'lük artış oldukça dikkat çekicidir. Bu durum nüfus geneli içerisinde işsiz ya da toprak bekleyen büyük bir kitlenin varlığına delalet etmektedir. 1519'da bu mücerred sayısının daha sınırlı bir artış oranına sahip olması Şah Veli isyanında bu mücerred nüfusun rol oynama ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. 1485-1519 döneminde kaza genelindeki hane sayısının ancak % 12 civarında arttığına dikkat edilirse, nüfus artış hızında söz konusu dönemde bir durağanlaşma eğilimi karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın aynı dönemde toplam kır nüfuslarında Acacı, Halka-i Hass, Hüseyinabad, Karahisar-ı Behramşah, Kızılkünbed ve Yenimüslüman nahiyelerinde hane sayısında artışlar görülürken; Zile, Kuştaş, Meşhedabad ve Özikavağı'nda ise hane kayıpları sözkonusuydu. Yukarıda köy nüfusunda gerileme tespit ettiğimiz Karahisar-ı Behramşah'ta hane sayısını artıran faktör bu dönemde mezralardaki nüfusun artışıyla izah edilebilir. 1519'dan 1574'e Zile kır nüfusu hane bakımından % 118 oranında artarken mücerred bakımından % 459'luk bir oranda yükselme yaşamıştır. Bu çarpıcı artış toprak üzerindeki baskı ve toprak bekleyen geniş bir işsiz kitlenin varlığıyla yaklaşan bir bunalımın habercisi gibidir. Muhtemelen, bunalım 1590'larda kendisini gösterecek olan Celali isyanlarıdır.

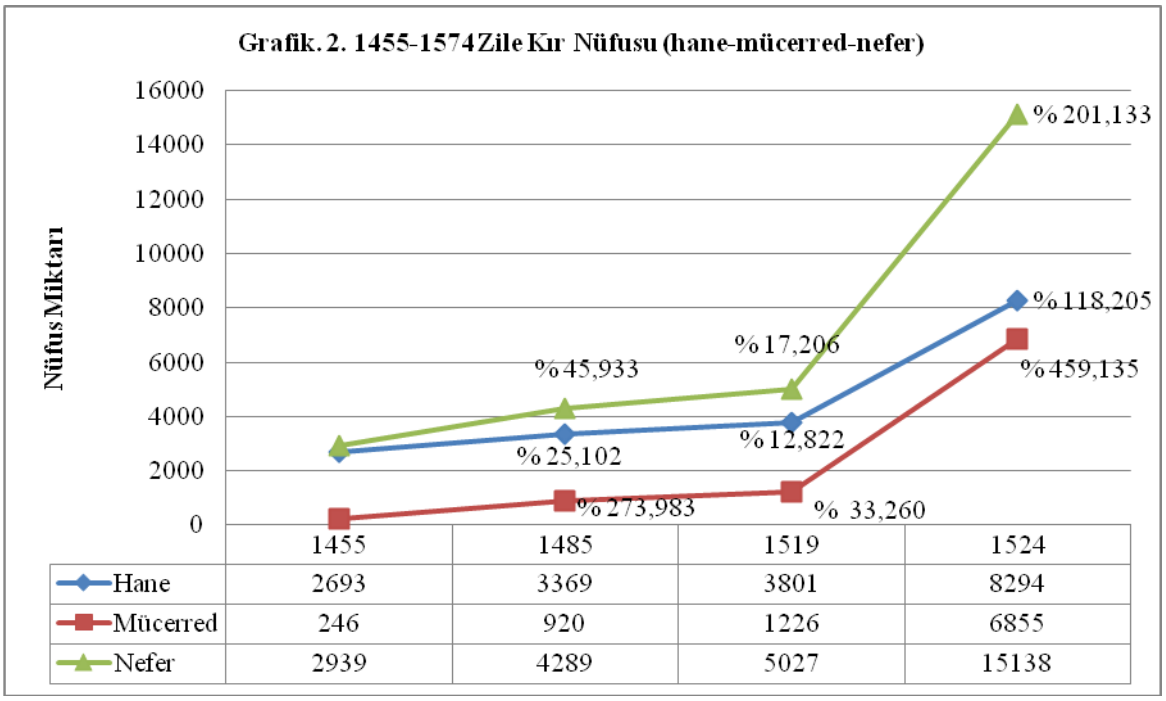

Zile'nin kır nüfusu hane bazında1455'te 2693, 1485'te 3369, 1519'da 3801 ve son olarak 1574'te 8294'tü (Bk. Tablo 18.). En çok hanesi bulunan merkez Hüseyinabad'dı ve 1574'e gelindiğinde ayrı bir kaza telakki ediliyordu. Hüseyinabad'ı sırasıyla 1949 hane ile Zile, 754 hane ile Meşhedabad, 739 hane ile Karahisar-ı Behramşah takip ediyordu. En az hane bulunduran nahiye ise Kuştaş'tı. Kuştaş'ta 1574'te 379 hane yaşamaktaydı.

Tablo 18. Zile Kazası Toplam Kır Nüfusu

Nahiye	**Sene**											
	1455			**1485**			**1519**			**1574**		
	H.	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**
Zile	651	100	751	799	260	1059	792	400	1192	1949	1374	3323
Yenimüslüman	182	8	190	226	56	282	258	89	347	469	367	846
Meşhedabad	303	26	329	409	87	496	382	98	480	754	515	1269
Kuştaş	183	21	204	202	45	247	192	51	243	379	409	788
Kızılkünbed	0	0	0	269	83	352	290	72	362	592	468	1060
Karahisar-ı Behramşah	175	5	180	192	35	227	271	31	302	739	551	1290
Hüseyinabad	604	0	604	672	159	831	909	293	1202	2029	1743	3751
Halka-i Hass	167	26	193	190	47	237	197	42	239	462	396	858
Acacı	183	28	211	189	76	265	291	104	395	436	554	990
Özikavağı	245	32	277	221	72	293	219	46	265	485	478	963
Toplam	2693	246	2939	3369	920	4289	3801	1226	5027	8294	6855	15138

Zile'nin tahmini kır nüfusu 1455'te Hanex5+mücerred hesabına göre 13711

civarındaydı (Bk. Tablo 19.). Tahmini kır nüfusu 1485'te 17875'e, 1519'da 20231'e ve son olarak da 1574'te 48325'e ulaşmıştı. Eldeki bu tahminler doğrultusunda, 1574 senesi itibarıyla Zile kırsalında yaşayan nüfusun 45414 ile 48325 arasında bir yerlerde olabileceği düşünülmektedir.

Zile kır nüfusunun artış hızı 1455'ten 1485'e tahmini olarak yıllık % 1 ile % 1,5 oranındayken, 1485'ten 1519'a bu artış % 0,3 ile % 0,5 arasında kalmıştır. Bu tarihlerde nüfus artış hızının sınırlı düzeyde kalması yöredeki siyasi çalkantıların bir sonucudur. Bununla birlikte, yörenin Osmanlı doğu sınırından giderek uzaklaştığı ve iyice ortada kaldığı barış döneminde 1574'e kadar yıllık % 2,5 ile % 3,6 dolaylarında çarpıcı bir nüfus artışı yaşanmıştır.

Tablo 19. Zile Kazası Tahmini Kır Nüfusu

Yıllar	Hx5+m.	% (öncekine oran)	% (Yıllık artış)	Nx3	% (öncekine oran)	% (Yıllık artış)
1455	13711	0	0	8817	0	0
1485	17875	30,369	1,023	12876	46,036	1,53
1519	20231	13,18	0,387	15081	17,124	0,503
1574	48325	138,866	2,524	45414	201,133	3,656

2.2.3. Kaza Geneli Nüfus

1455 senesinde Zile kazasında toplam 2941 neferin yalnız 248'i şehir merkezinde yaşamaktaydı. Şehirliler toplam neferler içerisinde % 8,43'lük bir dilimi teşkil etmekteydi.

1485'te 397 nefere ulaşan şehirliler kaza genelinde sakin 4686 neferin ancak % 8,47'si kadardı. Bu tarih şehirlilerin kır nüfusuna oranının en yüksek olduğu tarihti.

1519'da kaza sınırları içerisindeki toplam 5446 neferin 419'u şehir merkezindeydi ve bu nefer sayısı toplam neferin % 7,69'una tekabül ediyordu.

1574'te 1072 nefere ulaşan şehir nüfusu kaza merkezinin toplam 16120 olan nefer saysının % 6, 65'ine karşılık gelmekteydi. Bu tarihe gelindiğinde artan nefer sayısına karşın Zile şehirlilerinin kırda yaşayanlar karşısındaki oranı daha da düşmüştü.

Grafik 3. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kaza Geneli Nüfusu (Nefer Bazında)

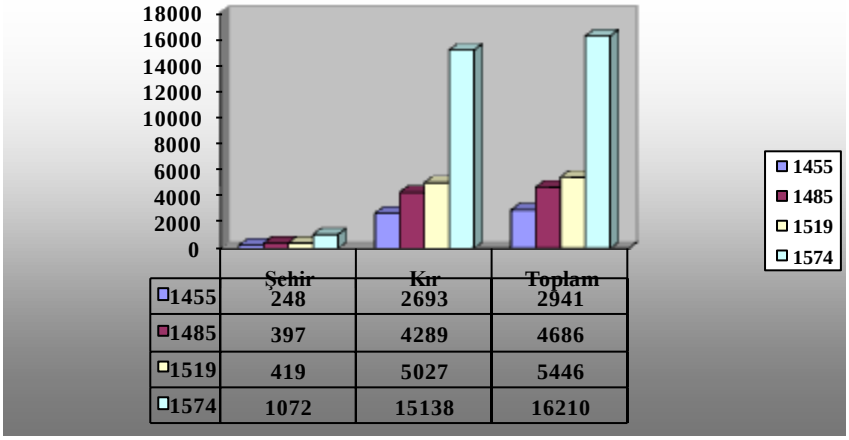

	Şehir	Kır	Toplam
1455	248	2693	2941
1485	397	4289	4686
1519	419	5027	5446
1574	1072	15138	16210

Yukarıdaki Grafik 3.'te de görüleceği üzere şehirli nefer sayısı incelediğimiz dönem içerisinde tedrici bir şekilde artmakla beraber, bu artış kırdaki nefer sayısındaki artışa oranla daha sınırlı kalmıştır. Bu durum, Zile'de ekonomik ve diğer bazı göstergelerin kır ağırlıklı olmasının da nedenlerini açıklamamıza yardımcı olmaktadır.

Tahrir defterlerindeki nefer sayıları her zaman için bir yöredeki toplam nüfusu anlamamız için yeterli olmamaktadır. Çünkü hanelerin ve mücerredlerin temsil ettikleri nüfus her zaman için aynı değildir. Bu nedenle, daha yukarıda şehir ve kırda elde ettiğimiz tahmini nüfusu karşılaştırmak kaza genelindeki nüfus artışını anlama açısından daha yararlı olacaktır.

Grafik. 4. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kaza Geneli Tahmini Nüfus

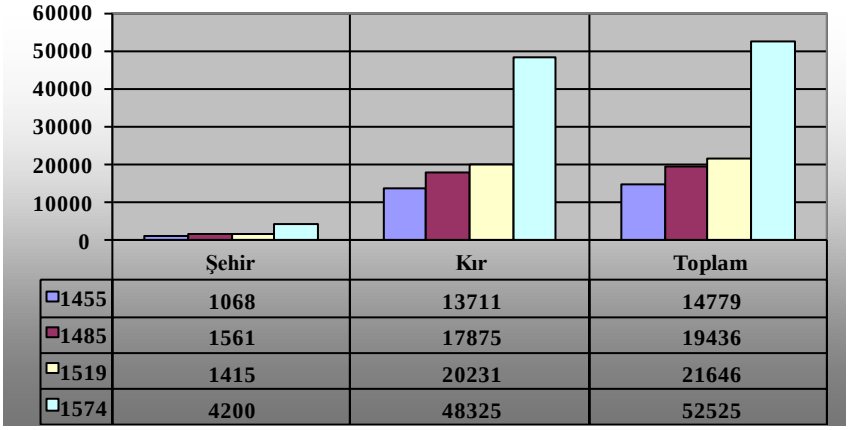

	Şehir	Kır	Toplam
1455	1068	13711	14779
1485	1561	17875	19436
1519	1415	20231	21646
1574	4200	48325	52525

Yukarıda Grafik 4.te Zile kazası toplam tahmini nüfus verileri çıkarılmıştır.

Buna göre, Zile kazasında toplam nüfusun 1455'te % 7,22, 1485'te 8,03, 1519'da 6,53 ve 1574'te 7,99'u şehir nüfusunu temsil etmekteydi. Kaza genelinde nüfus artışı 1519 senesine kadar yavaş bir seyirde ilerlerken 1519-1574 arasında 2,42 kat artmıştı.

3. ZİLE KAZASINDA SOSYAL YAPI

Osmanlılar zamanında bir kazada yaşayan insanları genel olarak "şehir toplumu" ve "kır toplumu" şeklinde ikiye ayırabiliriz. Mali bakımdan ise vergi ödeyenler (reaya) ve vergi toplayanlar (askeriler) şeklinde iki alt başlıkta değerlendirmek mümkündür[221]. Osmanlı Devleti'nde, askerî sınıf dışında kalan, dolayısıyla yönetime katılmayan, geçimini tarım ve sanayi alanında üretim yapmak, ticaretle uğraşmak suretiyle temin eden ve devlete vergi veren kesime yukarıda da ifade edildiği üzere reaya denilmekteydi. Reaya, şehirliler[222] (tüccar ve esnaf), köylüler[223] ve konargöçerler[224] şeklinde alt gruplara ayrılabilir. Tüccar ve esnaf şehirlerde oturur, köylüler köylerinde çalışır, konargöçerler ise yaylak ve kışlaklar arasında hayvancılık ile meşgul olurlardı.

---

[221] Osmanlı toplum yapısını yönetenler (askeri) ve yönetilenler (reaya) olarak ikiye ayırmak mümkündür. Askeriler, gerek timar gerekse hazine veya vakıflar vasıtasıyla gelir elde edenlerdir. Reaya ise üretim yapan ve vergi veren kesimdir. Askeriler yani yönetenler, seyfiye (sadrazamlar, vezirler, beylerbeyileri, sancak beyleri, kapıkulu askerleri, timarlı sipahiler vb.), ilmiye (şeyhülislamlar, kazaskerler, kadılar, müderrisler, imamlar vb.) ve kalemiyeye (devletin her kademesinde çalışan bürokratlar) mensup olanlardan oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde, askerî sınıf dışında kalan, dolayısıyla yönetime katılmayan, geçimini tarım ve sanayi alanında üretim yapmak, ticaretle uğraşmak suretiyle temin eden ve devlete vergi veren kesime yukarıda da ifade edildiği üzere reaya denilmekteydi. Genel bilgi için bk. Rıfa'at Ali Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğası 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çeviren: Oktay Özel ve Canay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara 2000; Ahmet Tabakoğlu, " Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, cilt: 4, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, s. 17-31; Bahaeddin Yediyıldız, " Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, cilt: 10, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002; s. 183-215; Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, cilt: 1, yayına hazırlayan: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ircica Yayını, İstanbul 1994, s. 441-510; Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", *Osmanlı*, cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 32-39; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003.

[222] Şehir ve şehirliler için bk. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çeviren: Emine Sonnur Özcan, Doğubatı Yayını, Ankara 2006; Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

[223] Köy ve köylüler için bk. Halil İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 1-14; Huricihan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991; M. Feridun Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler", *Osmanlı, Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 270-283; Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı*, cilt: 3, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, s. 66-73; Oktay Özel, *XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Kırsal (Zirai) Organizasyon: Köylüler ve Köyler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986.

[224] Konargöçerler için bk. Abdullah Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konargöçerler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 20, Aralık 200, s. 9-31; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri (1540-1640)*, Bilge Yayınları, Ankara 1997.

Bu şekilde oluşan iş bölümü vasıtasıyla Osmanlı Devleti belli bir düzen içinde bulunurdu. Osmanlı toplumu ise genel itibari ile tarım toplumudur. Toplumun büyük bir çoğunluğu köylerde yaşayarak tarımsal faaliyetlerde bulunmakta, dolayısıyla da devlet elde ettiği vergi gelirlerinin önemli bir kısmını tarımsal ürünlerden yani köylülerden almaktaydı.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak kaza merkezinde yer alan şehir toplumu değerlendirilecektir. Şehirli nüfus defterde yer alan bilgilerin imkan verdiği ölçüde kategorize edilip esnaf grupları, engelliler, yaşlılar ve göçle gelenler üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, şehir yönetimini üstlenen gruplar askeri ve dini açıdan ele alınıp farklı yönleriyle değerlendirilmeye çalışılacaktır. Daha sonra kazaya bağlı bulunan nahiyelerde yaşayan kır toplumu tasnif edilip kırsal alandaki köylü, konargöçer gibi gruplar ele alınacaktır. Köylü nüfusa bakılırken kırsal alanda yaşayıp vergi toplayan kesim (askeriler) de tanıtılacaktır.

3.1. KAZA MERKEZİNDE SOSYAL YAŞAM

Zile şehri büyük ölçüde kuzeyde Amasya ve Tokat'tan sonra Bozok'un güneyindeki sahaya kadar şehir fonksiyonunu karşılayan belki de tek merkezdi. 10 nahiyesi dışında Bozok sancağına da şehirsel hizmetleri sunan bir özellik arz ediyordu. XV ve XVI. yüzyılda sayıları az ancak kararlı bir esnaf grubu hem çevredeki köylerin hem de konargöçerlerin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Ayrıca başta kadı olmak üzere şehirdeki bazı idari, mali ve yargı mensupları yörenin yönetsel problemlerinin çözümünde de önemli rol oynamaktaydılar. Benzer şekilde, şehirdeki medrese, cami, mescit ve diğer sosyal kurumlar da çevresinin birçok sosyal ihtiyacına cevap vermekteydi. Cumalar şehirli ve kırsal nüfusun bir araya geldiği başlıca gündü. Aynı şekilde Pazar günleri kurulan ve büyük olasılıkla Galle Pazarı olarak bilinen Zile Pazarı

da yöre insanlarını bir araya getiren diğer önemli bir gündü. Büyük olasılıkla bu pazar şehirliler, köylüler ve göçebelerin ürettiklerini değiştirdiği önemli bir arenaydı. Şehir halkı cenazelerde Musalla'da bir araya gelirken zaviyeler ve mahalle mescitleri de şehirlilerin önemli buluşma noktaları arasındaydı.

Köyler, yalnız tarımsal üretim gerçekleştiren birer merkez değildi. Aynı zamanda, küçük üretim faaliyetlerinde bulunanlar, küçükbaş hayvan yetiştiricileri ve arıcılık yapanların da bir arada yaşadığı merkezlerdi. Köyler zaman zaman dokumacılık faaliyetlerinde bulunan kişilerin de yaşadığı yerlerdi. Büyük olasılıkla, kırsal alanda yaşayanları şehirle bağlayan bir diğer önemli olgu da buydu. Şöyle ki bu tip ekonomik etkinliklerde bulunanlar şehir merkezindeki boyahaneye muhtaçtı. Köylüler çoğu kez, çekirdek bir timar merkezinde bulunuyorlarsa merkezi yönetimin taşradaki başlıca temsilcisi olan timarlı sipahilerle de karşı karşıya gelmek durumundaydılar. Bu şekilde, bazı organik bağları bulunan Zile ahalisi içerisinde ilk olarak şehrin dokusunu oluşturan, şehirliler ve daha sonra da kırsal da yaşayan köylüler ve konargöçerler hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

3.1.i. Şehirliler

1455'te Zile kaza merkezi, *Zile şehir merkezi* (nefs-i şehr-i Zili) olarak tanımlanmıştı ve şehir nüfusunu teşkil edenler üç ana grupta tahrir defterine yansıtılmıştı. Birinci grup nüfusu oluşturanlar *Müşalim oğlu Ali Bey'in timarı* başlığı altında değerlendirilmişti. Bu grup büyük ölçüde şehir yakınlarında Zile ovasında ya da Zile düzlüğünde bir şekilde tarımsal faaliyetler de yürüten bir grubun varlığını göstermesi bakımından önemlidir. 25 hanenin bulunduğu bu gruptakilerin 22 hanesi çift, üç hanesi ise nim büyüklüğünde toprak tasarruf etmekteydiler. Nüfusun bu şekilde gruplandırılmasında büyük ölçüde o tarihlerde *Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi*

olarak gösterilen *Müşalimoğlu Ali Bey*'in timar hissesini ayırma gereksinimi etkili olmuştur. Bu grup içerisindeki bazı iş kollarına ve mesleklere mensup olanlar ise ayrıca izaha muhtaç bir konudur. Müşalimoğlu Ali Bey'in timarı kategorisinde olanlardan Hacı Ahmed Fakih *renkger* (boyacı) olarak da tanımlanmıştır. Bu durumda boyacı Hacı Ahmed Fakih'in hem bir meslek erbabı olarak Boyahane'de çalıştığı hem de çift büyüklüğünde bir araziyi işlettiği ve bunun kazancından da istifade ettiğini söylemek mümkündür. Benzer şekilde Ebubekir oğlu Yakub Fakih bir yandan deftere çalıştığı mescit belirtmeksizin imam olarak kaydedilirken öte taraftan bir çift toprak tasarruf ettiği de dikkatten kaçmamaktadır. Normalde yaptığı dini hizmet karşılığında muaf olması gereken Yakub Fakih, bir çift toprak tasarruf etmesi nedeniyle vergi kategorisi içerisine girmektedir. Bu kategori içerisinde Ali Bey'in nökeri olan Seydi'nin altında toprak tasarrufuna ilişkin bir notun girilmemesi kendisinin toprak tasarruf etmediği; ancak şehirde Ali Bey adına birtakım işleri yerine getirdiği ve bir bakıma vergiden muaf tutulduğunu göstermektedir[225].

1455'te Zile şehir merkezinde bir grup nüfus ise *el-müsellemiye* başlığında yazılmıştır. Osman Gazi ve Orhan Bey döneminde Türkmen aşiretleri ve gönüllülerden oluşan ve çoğunluğu süvari olan ilk Osmanlı birlikleri, Bursa gibi önemli şehirlerin ele geçirilmesinde yetersiz kalınca yeni bir askeri teşkilat kurulmuştu. Bu ihtiyaçtan ötürü kaynağını daha ziyade Türkmen köylülerinden ve Yörük taifesinden alan *Yaya ve Müsellemler ordusu*[226] teşkil edilmişti. Bu teşkilat, devletin ilk maaşlı ve sürekli ordusu olarak Orhan Bey zamanında Vezir Çandarlı Halil Paşa tarafından kurulmuştu (Arıkan,

[225] BOA, Td 2, s. 323.

[226] *Yaya ve Müsellemler* Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna kadar muharip sınıfta yer almakta, sefer vaki olduğunda sefere gitmekteydiler. Sefere gitme (*eşme*) kuralı yamak sayısına göre yılda bir, iki ya da üç kere olabilmekteydi. Birkaç çiftlik birleştirilerek yamak sayısının arttırıldığı durumlarda ise yılda üç kez de sefere gidilebilmekteydi. Bu görevlerine karşılık sefer esnasında günde bir akçe ulufe almakta, barış zamanında ise reaya gibi kendi işiyle ilgilenmekteydi. Bk. Alpay Bizbirlik ve Yusuf Çiçek, "XV. Yüzyıl Sonlarında Saruhan Sancağı'nda Piyade Teşkilatı, Yaya Çiftlikleri ve Demografik Yapı", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, cilt: 23, Bahar 2013, s. 5.

1966: 35-36; Doğru, 1990: 4). Bununla birlikte Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına katılan Zile'de bu teşkilatın kırsal alanda bazı izleri olmakla birlikte, Zile'de el müsellemiye başlığında toplanan altı hanelik nüfusun daha ziyade muaf nüfusu bir başlıkta toplamak gibi bir pratik amaçtan öteye geçmediği, bilhassa toprağı tasarruf edenlerin kimliklerinden, kolaylıkla anlaşılmaktadır. Arapçadan dilimize geçmiş olan müsellemin sözlükte "teslim edilmiş, verilmiş; doğruluğu herkesçe kabul edilmiş" anlamlarıyla karşılaşılmaktadır (Devellioğlu, 2007: 738). Öte yandan Osmanlıların müsellem askerlerine bu adı vermelerinde vergiden muaf olmalarının etkili olduğu da bilinmektedir (Pakalın, 1983b: 627). O halde Zile'de müsellem olarak yazılanlar askeri personelden ziyade mali açıdan muaf kesimi ifade etmelidir. Şöyle ki altı müsellemiye çiftliğinden biri Ahi Hamza'nın elindedir ve kendisi aynı zamanda *hasib* olarak deftere geçirilmiştir. Büyük ölçüde devlet adına mali işleri takip etmektedir. Mevlana Hacı Fakih şehrin *hatib*idir. Hacı İbrahim *şehir kethüdası*dır. Bunların dışındaki üç çift ise şehirdeki zaviyelerin *zaviyedar*larına aittir. Bütün bu veriler doğrultusunda 1455'te Zile'de müsellemler başlığında kaydedilen altı neferden müsellemlerin, onların tasarruf ettiği altı çiftten de müsellem çiftliklerinin kast edilmediği aşikârdır. Müsellem başlığında ele alınan bu kişiler, şehrin ileri gelenlerini teşkil eden ve belirli muafiyetlere sahip olması gereken muaf gruplardır[227].

1455'te Zile'de kayıt altına geçirilen nüfus için üçüncü bir kategori de *el-hiref* başlığında toplanan ve çeşitli iş kollarında üretim, pazarlama ve dağıtım gibi fonksiyonları yerine getiren kimselerden oluşmaktadır. *Hiref* "sanatkârlar ve meslekler" (Devellioğlu, 2007: 372; Kal'a, 1995: 423-430) demek olup bu başlıkta daha çok bir mesleği icra eden esnaf ve zanaatkârlar kayda geçirilmiştir. Daha aşağıda detaylarını

[227] BOA, Td 2, s. 323.

vereceğimiz bu esnafların tamamı birer haneyi temsil etmekte olup bunların toprak tasarruf etmediği görülmektedir. Özellikle esnafların isimlerinin yazıldığı kısımlarda altlarında hiçbir şekilde herhangi bir toprak büyüklüğü ibaresine yer verilmemiştir. Bu bağlamda esnafların yalnız kendi işleriyle uğraştığı söylenebilir. 1455'te hiref başlığında yazılan esnafların toplam hane sayısı 174'tü. Ne var ki, defterde, bunların yalnız 101'inin icra ettikleri meslekler yazılıdır[228].

1455'te sosyal yapıyı oluşturan nüfus kategorilerinden sonuncusu bekâr nüfustu. Bu bekâr nüfus *el-mücerred* başlığı altında deftere geçirilmişti. Bekârlar içerisinde en dikkat çekici durum bir hafız ve dokuz imamın da bu başlık altında yazılmasıydı. Eğer bu bir muafiyet göstergesi olarak düşünülmediyse, şehirdeki imam ve hafız gibi din görevlileri genç nüfusun bir parçasıydılar. Yine bekâr nüfus içerisinde üç kişinin meslek sahibi olduğu da dikkatten kaçmamaktadır. Şehirdeki cullahların (dokumacı) ikisi ve habbazların (ekmekçi) birisi bekârlar arasında yazılmıştı[229]. Sonuç itibarıyla 1455'te Zile merkezdeki 248 vergi nüfusunda, en büyük dilimi 174 hane ile ve %71'lik bir oranla değişik iş kollarında çalışanlar meydana getirmekteydi. Tarım kesimi ise 25 hane ile yaklaşık %11'lik bir dilimi oluşturmaktaydı. Genç ve bekâr olarak nitelenebilecek nüfus ise yaklaşık % 17'lik bir dilimden ibaretti. Muaf sayabileceğimiz kesim ise yalnız altı haneydi.

1485 senesinde Zile'de yaşayan 397 vergi nüfusunun 291'i hane reislerinden; kalan 106 kişilik nüfus bekârlardan oluşmaktaydı. Haneleri oluşturan nüfusun 10'u *Derekışlası köyü*ne aitti. Derekışlası'nda dokuz hane ve bir de mücerred nüfus kaydedilmişti. Bu açıdan kaza merkezinde yer alan mahallelerde 387 vergi nüfusunun

[228] BOA, Td 2, s. 324-326.
[229] BOA, Td 2, s. 328.

yaşadığını söylemek yerinde olacaktır[230]. Öte yandan Derekışlası köyünde yaşayanların arazi büyüklüklerinin yazılmaması, Yörüklerden oluşan bu nüfusun daha çok hayvancılık faaliyetlerinde bulunduğuna işaret etmektedir[231]. 1485'te Zile kaza merkezindeki nüfusun önemli bir kısmının *caba* statüsünde yazılması dikkate değer bir durumdur. Caba, malum olduğu üzere, topraksız ve evli köylüyü karşılamaktadır. Şehir nüfusunun 236 hanesinin caba olarak kaydedilmesi ister istemez akla şu fikri getirmektedir. Nüfusun değişik işlerde çalışan kesimleri caba sayılmış ve bunun üzerinden vergilendirmiştir. Nüfus içerisinde halen belli arazileri tasarruf eden ve buna karşılık vergi ödeyen bir kesimin varlığı da bu tarihte gözden kaçmamaktadır. Nüfus içerisinde yer alan 14 hane çift, 11 hane nim ve iki hane de bennak büyüklüğünde arazi tasarruf etmektedir. Nüfus içerisinde değişik dini ve askeri görevleri ifa eden 18 de muaf[232] nefer bulunmaktadır. Bu bağlamda şehir toplamında haneler % 73'lük bir orana sahiptir. Kalan nüfusu ise genç kesim teşkil etmektedir. Arazi sahibi olanlar ise yaklaşık % 7'lik bir orana tekabül etmektedir. Son olarak, şehirlilerin mühim bir kısmının caba sayılması, devletin bu yolla onları şahsi vergi kategorisi içerisine almaya çalıştığına işaret etmektedir.

1519'da Zile kaza merkezini teşkil eden 419 vergi nüfusunun 249'unu haneler oluşturmaktaydı. Hanelerin genel nüfus içerisindeki oranı %59'du. Bu durum daha önceki tahrirlerde % 70'lere varan hane oranında bir düşüşün göstergesidir. Söz konusu tarihte şehirli nüfusun tasarruf ettiği arazi miktarında da bir düşüş göze çarpmaktadır.

---

[230] BOA, Td 19, s. 104-109.
[231] BOA, Td 19, s. 108.
[232] Bizim bütün sayımlarımıza rağmen 18 bulduğumuz muaf nüfus defterin sonunda verilen rakamlarla örtüşmemektedir. Defter sonunda Zile kaza merkezinin nüfus toplamı verilirken, 105 mücerred, 251 avarız hanesi vergiye dahil nüfus dışında şu rakamlar bulunmaktaydı: Muaf 6, zaviyedar 5, eimme (imamlar) 12. Bunları topladığımızda toplam 23 muafa erişmekteyiz. Bu durum defterin verdiği toplamın, içerisinde yazılan bazı verilerle örtüşmediğini göstermektedir. Ne var ki defter toplamını oluşturan genel bu rakamların merkezde dikkate alındığı düşünüldüğünde bu rakamların da yabana atılmaması gerekmektedir. Bk. BOA, Td 19, s. 108.

Bir önceki dönemde 14 hane çift büyüklüğünde arazi tasarruf ederken, bu tarihte yalnız yedi hane çift statüsünde kaydedilmiştir. 1485'te 11 hane yarım çiftlik büyüklüğünde araziler işlerken bunların sayısı da sekize gerilemiştir. Bu tarihte *ekinlü bennak* statüsünde deftere geçirilen nüfus olmamıştır. Öte taraftan devletin şehirli nüfusu vergilendirmesinde önceki döneme oranla önemli bir değişiklik olmamış; şehirdeki hanelerin büyük bir çoğunluğu caba sayılmıştır. Bu tarihte, 249 haneden 203'ü caba olarak karşımıza çıkmaktadır. Verdiğimiz toplamlar içerisinde Derekışlası köyü de olup bu tarihlerde burada yazılan 12 nüfusun dokuzu haneydi. Hanelerin tamamı burada da caba statüsünde değerlendirilmişti. Bütün bunlara ek olarak, şehir nüfusu içerisinde muafların sayısı ise toplam 21'di[233].

1574 yılında Zile şehir merkezinin mahallelerinde yazılan 1045 kişiden 745'i müzevveç (evli), kalanların da 273'ü mücerred (bekâr) olarak gösterilmişti. Bu açıdan hane ve bekâr oranı yüzyıl önceki haline geri dönmüş ve haneler nüfus içerisinde % 71'lik orana yeniden ulaşmıştı. Kalan 27 nüfus ise muafları kapsıyordu. Kaza merkezinde muafların genel nüfus içerisindeki payı % 2,5'luk bir orana tekabül ediyordu. Derekışlası köyünde ise 27 nüfusun 11'i hane, kalanı bekâr durumundaydı. 11 hanenin tamamı önceki tarihlerde olduğu gibi caba konumunda kaydedilmişti.

Bütün bunlara bakıldığında 1455'ten 1574'e Zile şehir nüfusu için bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. 1455 ile 1485 yılları arasında Zile kaza merkezi nüfusu içerisinde bir şehrin dokusunu oluşturabilecek detaylı nüfus analizlerine olanak verecek kayıtlar bulunmaktadır. 1519'dan itibaren nüfusu hane ve bekâr olarak, toprak sahibi ve din adamları gibi değişik açıklardan izlemek tekrar mümkünken, esnaf dokusuna dair bu tarihten itibaren elimizde yeterince kayıt yoktur. 1574 senesinde ise

[233] BOA, Td 79, s. 191-197.

bazı askeri ve dini görevliler gibi detaylara ulaşmak mümkündür. Öte yandan Zile'nin insanını şehirli ve Yörük şeklinde ikiye ayırmak da olasıdır. Zira, şehir merkezinde yaşayan bir nüfus dışında şehre hasıl olarak dahil edilmiş bir de Derekışlası'nda yaşayan Yörükler bulunmaktadır. Gerek Yörükler gerekse de şehirde yaşayan hanelerin önemli bir kısmı vergilendirme usülünün sonucu olarak caba statüsünde ele alınmıştır. Son olarak, Zile şehir insanı şehirsel ekonomik faaliyetleri yerine getirdiği gibi zaman zaman, zirai faaliyetlerin de içerisinde yer almıştır. Bu genel bilgilerden sonra, Zile şehrinin dokusunu oluşturan nüfusun özelliklerini farklı açılardan ele alabiliriz.

3.1.i.i. Esnaf ve Zanaatkârlar

Zile'de yer alan esnaflarla ilgili detaylı bilgiler 1455 ve 1485 senelerine aittir. Zile'nin elde bulunan 1519 ve 1574 tarihli detaylı tahrirlerinde ise şehir merkezini oluşturan esnafların verileri girilmemiştir. Bu açıdan, Zile esnaf ve zanaatkârları üzerine yapacağımız değerlendirmeler, XV. yüzyılın ikinci yarısıyla sınırlı olacaktır. Yine de, bu sınırlı dönem Zile şehrinde hangi iş kollarının geliştiğini göstermesi bakımından önemli sayılmalıdır.

Söz konusu dönemde Zile'deki iş kollarını altı sektörde toplamak mümkündür: (1) Tekstil (dokumacılık); (2)Dericilik; (3) Gıda; (4)Alet üretimi; (5) İnşaat; (6) Diğer.

Zile'deki çeşitli iş kollarına ilişkin veriler aşağıda tabloda gösterilmiştir (Bk. Tablo 20.). Zile'de sektörel anlamda en çok gelişen iş kolları *dokumacılık*la ilgili olanlardır. 1455'te 36; 1485'te 15 kişi bu sektörle ilgili iş kollarında çalışmaktaydı. Dokumacılar içerisinde en büyük pay 1455'te *cullah*lara aitti. Bu tarihte 20 cullah dokumacıların yarısından fazlasını oluşturuyordu. 1455'te şehirdeki dükkân sayısı ve mahalleler hakkında bilgi bulunmamakla birlikte cullahların işlerini daha çok kendi evleri içerisinde gerçekleştirdiği savunulabilir. Aynı zamanda, cullah aile bireylerinin de

bir şekilde üretimin bir parçası olduğu öne sürülebilir. Yün işleyen *hallaç*ların, kumaş satıcısı *bezzaz*ların ve pamuk işleyen *penbe-duz*ların daha çok pazarlama ağının bir parçası olduğu düşünülmelidir. *Hayyat*ların (terzi) büyük ölçüde yerel ihtiyaca yönelik ve özel dikimler yaptığı anlaşılmaktadır. Şehirde 1455'te sekiz; 1485'te altı hayyatın varlığı ve bunların diğerlerine göre sayıca biraz fazla olduğu düşünüldüğünde, terzilerin Zile hinterlandına da hizmet sunduğu akla gelmektedir. 1455'te iki; 1485'te bir renkgerin ise Zile'deki *boyahane*de çalıştığını düşünmekte yarar vardır.

Dericilik sektöründe 1455'te yedi *debbağ*ın varlığı, bu tarihte deri işlemeciliğinin yerel düzeyde oldukça iyi konumda olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, debbağ sayısının 1485'te bire düşmesi şehirde deri işlemeciliğinin kısmen sekteye uğradığı ya da geride kalan tek debbağın işlenmiş deri satan bir kişi olduğuna işaret etmektedir. Şehirde 1455'te beş *haffaf* ayak giyimi için üretim yaparken; 1485'te haffaf tabirinin ortadan kalktığı; onun yerine bir *kefşger* (ayakkabıcı) ile bir *muze-duz*un (çizmeci) bu iş kolundaki boşluğu doldurduğu görülmektedir. Şehirde 1455'te *postin-duz* (kürkçü) olarak yalnız bir kişi varken; 1485'te bu sektörde çalışan esnaf kalmadığı anlaşılıyor. *Saraç* ya da *palanî* gibi koşum takımı üreten ve genelde hammaddeleri deri olan 1455'te bir, 1485'te ise iki zanaatkâr şehirde faaliyet göstermiştir.

Gıda sektöründe 1455'te 14 *bakkal* vardı. Şüphesiz, bakkalı o tarihlerde yalnız gıda ürünleri pazarlayan bir işyeri gibi görmek pek de doğru olmaz. Zira bakkallar günümüzün büyük marketlerine benzer şekilde mumdan sabuna, kınadan çeşitli giyim ürünlerine pek çok tüketim ve ihtiyaç maddesinin bulunduğu mekânlardı. Bir yönden, 1455'te bakkalların böyle bir geniş dağıtım ağının parçası olduğunu belirtmekte yarar vardır. 1485'e gelindiğinde ise bakkal sayısının üçe gerilemesi ayrı bir olgudur. 1485'te şehirde bir *değirmenci* de esnaf grubuna eklenmişti. Şehirdeki *habbaz* sayısı 1455'te üç;

1485'te birdi. Bu durum şehirlinin ekmeğini daha çok kendi mahalle fırınlarında ya da kendi imkânlarıyla evlerinde bulunan fırınlarda pişirdiğini ortaya çıkarmaktadır. 1485'te gıda üretimi yapan iş sahiplerine bir de *helvacı* eklenmiştir. Zile'de *kasap* sayısı ise 1455'te altı; 1485'te beşti. Otuz yıl içerisinde sayısı en az değişen esnaf kolu kasaplar olmuştu.

Zile zanaatkârları içerisinde *çeşitli aletlerin üretimi*ni yapanlar da vardı. Bunlar içerisinde çoğunluğu 1455'te demirciler/*haddad* teşkil ediyordu. Bu tarihte şehirde dokuz haddad vardı. Haddad/*kelimenin tekili hadid* demir işleyen ve demirden çeşitli aletleri yapan zanaatkârlardı. Çilingirlik hizmeti de sunmaktaydılar. Şehirde 1455'te bir *kalaycı* ve bir de *sekkak* (bıçakçı) bulunmaktaydı. 1485'te şehirde haddad sayısı ikiye düşerken, 1485'te olmayan bir *elekçi,* bir *kazancı* ve bir de *tabbağ* (kılıççı) da bu kategoriye dâhil olmuştu.

1455'te şehirde *inşaat* sektöründe çalışan 12 kişinin büyük bir bölümünü *neccarlar* oluşturmaktaydı. Şehirde tam on neccar bulunmaktaydı. Neccarlar marangozluk, doğramacılık ve dülgerlik gibi işlerde çalışmaktaydı. Şehirde bir *benna* (inşaat ustası) ve bir de *köhne-duz* (eskici) yaşamaktaydı. 1485'te neccar sayısı ikiye düşerken 1455'te olmayan bir *nakkaş* da inşaat sektörünün bir parçası olarak şehir yaşamına dâhil olmuştu. Benna sayısında bu dönemde bir artış da söz konusudur. Benna sayısı üçe ulaşmıştır. Bununla birlikte benna kategorisine kattığımız bir kişi *usta* olarak kaydedilmişti. Köhne-duzların sayısı 1485'te iki olmuştu.

Şehirde bu beş esnaf ve zanaatkâr kategorisi içerisine alamadığımız ve daha çok *sosyal bir takım hizmetleri* yerine getiren meslek grupları da vardı. 1455'te şehir merkezinde bir *çoban*ın varlığı şehirde sınırlı da olsa hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığının göstergesidir. Şehir halkı hayvanlarının otlatılması için büyük olasılıkla bir

çoban tutmuştu. Gerek 1455 ve gerekse de 1485'te şehirde bir *hamamcı*nın adı geçmektedir. 1455'te bir *kılavuz*un varlığı Zile'den geçen yolcuların gidecekleri ana yollara ulaşmasına aracılık eden bir kişiyi işaret etmektedir. 1485'te bir *dellal* ve *davulcu*nun varlığı da gerek resmi duyuruların gerekse de halkın bazı duyurularının bu iki kişi tarafından yapıldığını göstermektedir. Mesleklerini tam olarak ortaya çıkaramadığımız iki *ahi*yi de bu gruba dâhil edebiliriz.

Tablo 20. Zile Şehrinde 1455 ile 1485'teki İş Kolları

Sektör	Esnaf	Açıklama	1455	Sektör top.	1485	Sektör top.
Tekstil	Bezzaz	Kumaş satıcısı	1	36	0	15
	Cullah	Dokumacı	20		4	
	Hallac	Pamukçu-Yüncü	4		2	
	Hayyat	Terzi	8		6	
	Kemenduz	Urgancı	0		1	
	Külahduz	Başlık yapıcısı	0		1	
	Penbeduz	Pamukçu	1		0	
	Renkger	Boyacı	2		1	
Dericilik	Debbağ	Deri sepici	7	14	1	5
	Haffaf	Ayakkabıcı	5		0	
	Kefşger	Ayakkabıcı	0		1	
	Muzeduz	Çizmeci	0		1	
	Palani	Eyerci	0		1	
	Postinduz	Kürkçü	1		0	
	Saraç	Semerci	1		1	
Gıda	Bakkal		14	23	3	11
	Değirmenci		0		1	
	Habbaz	Ekmekçi	3		1	
	Helvacı		0		1	
	Kasap		6		5	
Alet üretimi	Elekçi		0	11	1	7
	Haddad	Demirci	9		2	
	Kalaycı		1		1	
	Kazancı		0		1	
	Sekkak	Bıçakçı	1		1	
	Tabbağ	Kılıççı	0		1	
Bina yapı ustalığı ve insan gücüne dayalı işler	Benna	Yapı ustası	1	12	3	8
	Köhneduz	Eskici	1		2	
	Nakkaş	Duvar ve tavan ustası	0		1	
	Neccar	Marangoz-dülger	10		2	
Diğer meslekler	Ahi	Esnaf temsilcisi	2	5	0	3
	Çoban		1		0	
	Dellal	Duyurucu	0		1	
	Hamamcı		1		1	
	Kılavuz		1		0	
	Tabbal	Davulcu	0		1	

Zile'de iş kollarının 1455'te mahallelere dağılımı konusunda fikir sahibi değiliz. Şöyle ki, yerleşme ve nüfus konusunda ve yukarıdaki girişte de belirttiğimiz gibi, bu tarihte Zile şehir merkezinde nüfusun mahallelere göre dökümü yapılmamıştı. Bununla birlikte, 1485 senesinde esnafların mahallere dağılımı konusunda 19 numaralı tahrir defterinden bazı verilere ulaşılabilmektedir. Özellikle, esnafların oturdukları mahalleler, en azından bu kesimin zanaatlarını ortaya koydukları mahalleri aydınlatmamıza olanak vermektedir (Bk. Tablo 21 ve 22.).

Tablo 21. 1485'te Zile'de Esnafın Mahallelere Dağılımı

Mahalle	Bakkal	Benna	Boyacı	Cullah	Debbağ	Değirmenci	Dellal	Elekçi	Habbaz	Haddad	Hallac	Hamami	Hayyat	Helvayi	Kalaycı	Kasap	Kazgani	Keşfger	Kemenduz	Köhnedüz	Külahduz	Muzeduz	Nakkaş	Neccar	Palani	Sekkak	Sarraç	Tabbağ	Tabbal	Usta
Bağluca	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zaviyemescidi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer Bağluca	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cami	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
Yazıcı	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Hacıyakub	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
Ulupınar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sakayanmescidi	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Kethüda	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Şeyhkulumescidi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hacıhasanmescidi	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Kale	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	3	2	1	4	1	1	1	1	1	2	2	1	6	1	1	5	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1

Tablo 22. 1485'te Zile'de Esnafın Mahallelere Oranı

Mahalle	Esnaf	Yüzde
Bağluca	6	12,24
Cami	4	8,16
Diğer Bağluca	6	12,24
Hacıhasanmescidi	5	10,2
Hacıyakub	6	12,24
Kale	3	6,12
Kethüda	2	4,08
Sakayanmescidi	2	4,08
Şeyhkulumescidi	0	0
Ulupınar	1	2,04
Yazıcı	10	20,4
Zaviyemescidi	4	8,16
Toplam	49	100

1485 senesinde Zile'de kayda geçirilen 49 esnaftan 10'u Yazıcı mahallesindeydi ve bunlar bütün esnafların % 20,4'üne karşılık geliyordu. Bu açıdan Yazıcı mahallesinin XV. yüzyılda Zile'nin canlı merkezlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Esnaf bakımından en yoksun mahalle Şeyhkulumescidi mahallesidir. Bu yönüyle de bu mahallenin o tarihlerde üretim ve pazarlamanın dışında, daha çok insanların gündelik yaşamlarını geçirdikleri bir mekân özelliği taşıdığı söylenebilir. *Bakkallar*, Bağluca mahalleleri ile Kethüda mahallesindeydi. *Bennalar* Diğer Bağluca, Kale ve Hacıhasanmescidi mahallelerinde ikamet etmekteydi. *Boyacı*, Hacıhasanmescidi mahallesindeydi. Bu durum, *Boyahane'*nin Hacıhasanmescidi Mahallesi sınırları içerisinde yer alma ihtimalini ortaya koymaktadır. Şehirdeki dört *cullah* da farklı mahallelerde bulunuyordu: Bağluca, Yazıcı, Hacıyakub ve Kale mahallesi. *Debbağ*ın, Diğer Bağluca mahallesinde bulunması burada deri işlemeciliğinin kolayca yapılacağı bir dere ya da akarsuyun varlığına delalet etmektedir. *Elekçi* Sakayanmescidi mahallesindeydi. Şehrin tek *habbaz*ı (fırıncı) Kale mahallesinde oturmaktaydı. *Hamamcı*, Yazıcı mahallesindeydi. Bu durumda şehirdeki hamam o günün idari yapısında Yazıcı Mahallesi sınırları dâhilinde olmalıydı. Altı *hayyat*tan (terzi) biri Bağluca, biri Cami ve kalan dördü Yazıcı mahallesinin sakinleri arasındaydı. Beş *kasap*tan üçü Zaviyemescidi mahallesinde bulunmaktaydı. Bu açıdan Zaviyemescidi Mahallesi kasapların yoğunlaştığı bir mekândı. *Dellal* ve *tabbal*ın Yazıcı mahallesinde oturuyor olması bunların birlikte çalıştığını akla getirmektedir.

3.1.i.ii. Engelliler, Yaşlılar ve Diğer Hizmetleri Yerine Getirenler

Zile'nin kaza merkezi nüfusuna ilişkin olarak, XV. yüzyılda kişilerin bazı engelleri, fiziki görünümleri ile ilgili bazı özellikleri ile hizmetkâr ve azat edilmiş kölelerle ilgili detaylara da ulaşmak mümkündür (Bk. Tablo 23.). Bu özellikler belirli

kategorilerde toplandığında ilk önce yaşı dolayısıyla iş göremez durumda olan bir nüfusla karşılaşılmaktadır. Çok aşırı yaşlanmış nüfus defterlere *pir-i fani* olarak kaydedilmiştir. 1455-1574 arasında Zile'de pir-i fani olarak defterlere yansımış tek kişi vardı. 1485'te deftere yansıyan bu kişi muaf nüfusa dâhildi. Pir-i fani Yusuf'un altında *bive* (dul) notuna rastlanması kendisinin eşini kaybettiğini de göstermektedir. 1455'te, doğrudan yaşlılığı göstermeyen ancak dinlenen anlamına gelen *aram* tabiri ile nitelenen Zileli üç kişi vardı. Bunlar esnaflar içerisinde gösterilmekteydi. Esnaflar içerisindeki varlıklarıyla, aramlar, adeta mesleğini ifa etmeyen/edemeyen ve emekli görünümlü kişilerdi.

Zile'de açıkça bir engel oluşturmayan, kişilerin iş yapmasına mani olmayan bazı özellikleri de isimlerinin altında adeta onların bir lakabı gibi kaydedilmişti. 1455'te 10 kişi *sigar* (küçük) lakabı ile anılmaktaydı. Bu lakabın, bu kişilerin akrabalıkları ya da yaptıkları işin bir göstergesi olduğuna dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Yine, 1455'te bir kişi büyük ölçüde teninin renginden dolayı ya da başka bir vasfına bağlı olarak *zifir* (çok karanlık) lakabıyla anılmaktaydı. 1455'te büyük olasılıkla sakalı ve bıyığı olmayan bir kişi de *köse* lakabıyla kaydedilmişti. Son olarak 1485'te Zile'deki bir isim *dıraz* (uzun) lakabıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu türden lakaplar Zile'de bazı ailelerin ya da çoğu kez bazı kişilerin bedenlerindeki bazı eksiklerle şöhret bulduğunu ve lakaplarının da isimleri kadar ön planda olduğunu ortaya koymaktadır. Şüphesiz, burada şunu açık bir dille ifade etmekte de yarar vardır: Bu lakap sahipleri nüfus içerisinde kesinlikle muaf bir zümreyi temsil etmemekteydi.

Zile'de bedensel ve zihinsel engeli bulunan kişiler de defterlerde özellikle belirtilmiştir. 1455'te bir kişi *kuz* (kanbur) olarak deftere geçirilmiştir. Kuz olarak kaydedilen kişi mücerred sınıfında yer aldığından kendisinin muaf olup olmadığına

karar vermek güçleşmektedir. 1485'te ise zihinsel engeli olan bir Zileli deftere *mecnun* (deli) şeklinde kaydedilmiştir. Mecnunun deftere caba olarak kaydedilmesi bu kişinin belirli bir gelire sahip olduğunu göstermektedir. Normal şartlarda muaf olması gerekirken caba olarak deftere geçirilmesi ailesinden bir kazancı olabileceğini ortaya koyabileceği gibi mecnun lakabına sahip olmasından dolayı da caba statüsünde değerlendirilmiş olabilir.

Zile'de ilginç bir durum da defterlerde kişilerin kimsesizliklerinin de tasvir edildiği ifadelere rastlanmış olmasıdır. Şu ana kadar *divane* tabiri tahrir araştırmacıları tarafından delilikle bir arada değerlendirilmişse de Zile'ye ilişkin kayıtlarda bunun pek de böyle olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Şöyle ki, bir kişi şayet deli olsa, devlet pratik olarak onu ya muaf sayar ya da bir şekilde ona miri araziden tasarruf edeceği bir toprak vermezdi. Ne var ki Zile'de divane olarak deftere geçirilenlerin toprak tasarruf etmeleri bunların deli olma olasılığını ortadan kaldırmaktadır. 1455'te Zile'de divane olarak deftere geçirilenlerden Müşalimoğlu Ali Bey'in timarı kategorisinde ismi İbrahim olan kişi çift miktarında toprak tasarruf etmektedir. Öte yandan bu tarihteki altı divaneden kalan beşi esnaf kategorisinde belirli meslekleri icra eden kimselerdi. 1485'te şehirdeki üç divaneden biri Sakayanmescidi, ikisi Kethüda mahallelerinde oturmaktaydı. Üçü de cabaydı. 1574'te Kale mahallesinde yaşayan divanenin ise durumu belirsizdi. Bununla birlikte, bütün divanelerin *ortak yanı* bunların tamamının altında diğerlerinin hemen tamamında bulunan baba, kayınpeder ya da kardeş isimlerinin ifade edilmemesiydi. Bu durumda divane tabiri baba ya da kardeş gibi şehirde akrabası bulunmayan kimsesizleri ifade etmektedir. 1485'te Yusuf diye biri de *öksüz* olarak belirtilmiştir. Bu kişi büyük olasılıkla ana ve babasını yitirmiş bir kişi olsa gerektir. Öksüz Yusuf caba statüsündeydi.

Zile'de bütün bunların dışında bir de bazı kişilere *hizmetkarlık* eden ya da bazı kişilerin kölesi olup daha sonradan azat edilmiş *uteka*/*matuk* olarak deftere geçirilmiş kişiler vardı. 1485'teki üç hizmetkardan biri sübaşının hizmetkarıydı ve caba statüsündeydi. Hacı Ahmed ismindeki bu kişi Kethüda mahallesinde sakindi. Diğer iki hizmetkardan biri muaf; öteki cabaydı. Muaf olan Hacı Mehmed oğlu Mustafa zaviye hizmetkarı ve tabbah olarak zikredilmektedir. Muaflığı zaviyeye olan hizmetinden ileri gelmektedir. Kendisi Sakayanmescidi mahallesinde yaşamaktaydı. Cami mahallesinde yaşayan caba konumundaki Neccar Ali oğlu Aydın'ın yanında ise *hizmetkardır* notu bulunmakla birlikte kime ya da hangi kuruma hizmet ettiğine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. 1519'daki tek *hizmetkar* Kale mahallesinde yaşamaktaydı ve statüsüne ilişkin herhangi bir kayda yer verilmemişti.

Tablo 23. Zile Kaza Merkezinde Engelli Gruplar

Kategori	**Özellik**	**Açıklama**	**1455**	**1485**	**1519**	**1574**
Yaşlılar	Aram	Dinlenen/Emekli	3	0	0	0
	Pir-i fani	Yaşı hayli ilerlemiş	0	1	0	0
Fiziki görünümleri verilenler	Dıraz	Uzun	0	1	0	0
	Sigar	Küçük	10	0	0	0
	Zifir	Siyah	1	0	0	0
	Köse	Bıyıksız-sakalsız	1	0	0	0
Bedensel engeli olanlar	Kuz	Kanbur	1	0	0	0
Zihinsel engeli bulunanlar	Mecnun	Deli	0	1	0	0
Akrabasını yitirmişler	Divane	Akrabasız	6	3	0	1
	Öksüz	Anası babası ölmüş	0	1	0	0
Hizmetkarlar ve azatlı köleler	Hizmetkar		0	3	1	0
	Uteka/Matuk	Azat edilmiş köle	0	2	0	2
Toplam			22	12	1	3

1485'te azat edilmiş kölelerden birisi Hacıhasanmescidi mahallesinde sakin ve Şir Mehmed'in azatlısı olup kendisi aynı zamanda fakihti. Bu durum kölelerin efendilerinin yanında okuma yazma öğrendiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir örnektir. Zaviyemescidi mahallesinin sakinleri arasında bulunan Saruca, Hacı Hüseyin diye birinin azatlısı olup caba statüsündeydi. 1574'te ise *matuk* olarak deftere

geçirilen iki kişi de Kethüda Mahallesi sakiniydi. Bunlardan biri Hacı Hasan; diğeri Hacı Hızır'ın azat edilmiş kölesi olup isimleri Abdullah oğlu Yakub ve Abdullah oğlu Mübarek'tir. Baba isimlerinin Abdullah olması bunların gayrimüslimlikten İslam'a döndüğünü de göstermektedir.

3.1.i.iii. Başka Yerlerden Gelenler

1455 ile 1485 yılları arasında Zile kaza merkezine başka yerlerden insanların da gelip yerleştiği görülmektedir. Tahrir defterlerindeki veriler bu kişilerin geliş nedenlerini aydınlatmamıza yardımcı olacak bilgiler içermemektedir. Bununla birlikte, şehir yaşamına sonradan dahil olan bu nüfusu dört kategoride düşünmek olasıdır. Birinci olarak şehre Amasya, Darende, Taşi (büyük olasılıkla Taşabad-günümüzde Amasya Taşova) gibi yerlerden gelenler Rum vilayeti insanlarıdır. Bunlar toplam dört hanedir. İkinci olarak başka ülkelerden olup Zile'ye yerleşenler vardır: 1455'te bir *Acem* ve iki yabancı bunun delilidir. Yabancı olarak deftere geçirilenler bekârdır. Üçüncü olarak Ede, Harrani, Bolulu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun başka vilayetlerinden gelen bir nüfus vardır. Bunların toplamı üç hanedir. Son olarak Türkmen ve Kürt gibi yeri yurdu belirtilmemiş bir nüfus vardır. Bunlar beş hanedir. 1485'te şehre yerleşen Harranlı Sakayanmescidi, Ede Hacıhasanmescidi, Darendeli Cami mahallesine yerleşmişti. Bunların üçü de cabaydı. 1485'te şehir nüfusuna katılan Türkmenlerin tamamı caba olup üç mahalleye dağılmışlardı. Birisi Diğer Bağluca, ikisi Kethüda mahallesi ve sonuncusu Hacıhasanmescidi mahallesine yerleşmişti. Sonuç olarak, 1455 ve 1485 senelerinde Zile şehrine sınırlı da olsa bir göç hareketi yaşanmıştır. Bunun neticesinde de şehir nüfusuna otuz yıl boyunca toplam on altı hane ve bir mücerred nüfus eklenmiştir. Böylece, toplamda tahmini olarak Zile nüfusuna 1455-1485 yılları arasında 81 kişi eklenmiştir.

3.1.ii. Askeriler

Zile şehir merkezinde yaşayan nüfus içerisinde Osmanlı Devleti'ni belirli yönlerden temsil eden resmi görevliler de bulunmaktaydı. Bunlar kamusal idareyi yansıtan kadı ve ona kaza idaresinde yardımcı olan hasib ve şehir kethüdası; kale teşkilatını oluşturan dizdar ve ona bağlı personel; padişah beratıyla çeşitli dini ve sosyal hizmetleri yerine getiren unsurlardan oluşmaktaydı. Bunlardan ilk olarak şehrin yönetimini oluşturan unsurlara bakılacaktır.

3.1.ii.i. Şehir Merkezinde Bulunan Kamu Görevlileri

Zile'de XV ile XVI. yüzyılda kaza yönetiminin başında *kadı* bulunmaktaydı. Kadıdan başka, halk örgütü içerisinde zikredebileceğimiz *sübaşı* (zaim), *kale personeli* de şehrin kamu görevlileri içerisindeki yerini almaktaydı. Ayrıca, kadının işlerinde ona yardımcı olan hükümet organları içerisinde *şehir kethüdası* ve *muhtesip* de bulunmaktaydı (Bk. Şema 1.). Bütün bunlara ek olarak, *mazul sipahi, sipah, sipah-zade, merd-civan, muhassıl* ve *nöker* gibi askeri kesimi temsil edenler de şehrin sosyal dokusu içerisinde yer almaktaydı.

Şema 1. XV ve XVI. Yüzyılda Zile Şehir Yönetiminde Yer Alan Görevliler

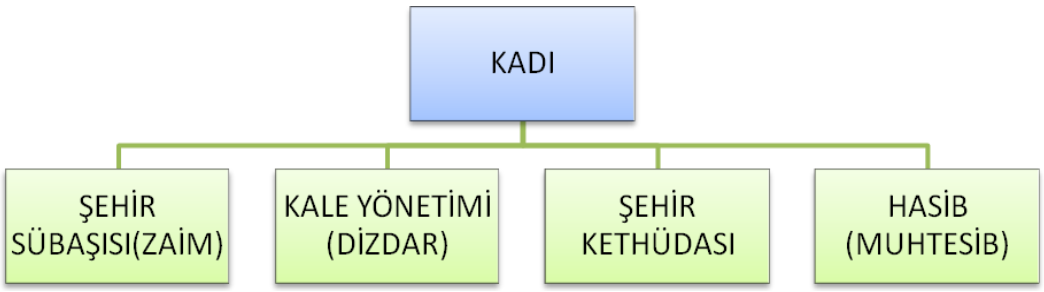

Osmanlı Devleti adli ve idari teşkilat bakımından birçok kaza bölgesine ayrılmıştı ve kadı idaresindeki her kaza birimi doğrudan doğruya merkeze yani Divan-ı

Hümayun'a bağlıydı (Erdoğan, 2004: 36). Osmanlı Devleti'nde beylik döneminden itibaren fethedilen bir yere hukuku temsilen bir kadının, idareyi temsilen bir sübaşının tayin edildiği anlaşılmaktadır (Ergenç, 1981: 1267). Osmanlı kadısı, kendinden önceki İslam devletlerinden daha fazla yetkilerle donatılmıştır (Ortaylı, 2001: 69-73). Şöyle ki, Osmanlı kadısı, görev bölgesi sınırları dâhilinde temel görevi olan yargı işlevini yerine getirmekten başka yönetimden ve beledi hizmetlerin takip edilmesinden de sorumludur (Mardin, 1977: 42-46). Kadı, Tanzimat'a kadar şehir idaresinin baş sorumlularından biriydi. İdari, sosyal, ekonomik, mali ve beledî birçok konulardaki davalara bakan ve hüküm veren bir hâkim olduğu kadar, bu konularla ilgili işlerin yapılmasına da nezaret ederdi. Merkezden gelen emirlerin ve fermanların halka duyurulması ve gereğinin yapılması, vergilerin düzenlenmesi ve dağıtımının yapılması da kadının görev alanına girerdi (Ortaylı, 1994: 28–29).

1455 senesi tahrir defterinde Zile'de el-müsellemiye başlığında verilen muaf grup içerisinde kadının ismine yer verilmemişti. Öte yandan, Zile'nin bir şehir merkezi olması ve şehirde bazı resmi görevlilerin bulunması şehrin bir kadısının olması gerektiğini akla getirmektedir. Zira 1574'e kadar kadının defterde yer almaması büyük olasılıkla kâtiplerin kadıyı deftere geçirmemiş olmasıyla ilgili olsa gerektir. Öte yandan Zile'de Osmanlı devlet otoritesini temsil eden kadının şehirde resmi bir konutunun olup olmadığı bilgisine de ulaşmak zordur. 1574'te Hüseyinabad'ın da kaza olmasıyla iki kazaya ayrılmış olan Zile'de *Kadı Muslihiddin,* Zaviyemescidi mahallesinde ikamet etmekteydi[234]. Oldukça elit bir mahalle görünümünde olan Zaviyemescidi mahallesinde kadı dışında ilmiye sınıfına mensup birçok kişi de yaşamaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri kent merkezlerinde *şehir kethüdası*

[234] TKA, Td 12, s. 128b.

unvanlı bir görevlinin bulunduğu bilinmektedir (Çelik, 2010: 451-453). Şehir kethüdaları beldenin bütün işlerini gören, günümüzdeki belediye başkanlarının yaptığı işleri ifa eden bir kurumu temsil etmekteydi[235]. Şehir kethüdalarının[236] şehre uğrayan kamu görevlilerini, sefere çıkan veya eşkıya takip eden askeri birlikleri, yolculuk yapan, göreve giden vali, mutasarrıf, mütesellim gibi yöneticileri ağırlama, konaklamalarını sağlama gibi görevleri de vardı. Bunun için yapılan harcamaların defterlerini tutarlardı. Zile'de 1455 tarihinde el-müsellemiye başlığında Hacı İbrahim diye biri muaf grubun bir temsilcisiydi ve *kethüda* olarak deftere geçirilmişti[237]. Anlaşılan o ki kazanın beledi işlerini yerine getiren kişiydi. Yine büyük olasılıkla daha sonraki tarihlerde Zile mahalleleri içerisinde yerini alacak *Kethüda Mahallesi* de adını ondan almıştı. 1485'te kethüdanın ismi deftere geçirilmemişti ancak nüfus verileri dışında toprakla ilgili verilerin bulunduğu yerde muaf çiftliklerin yazıldığı kısımdan söz konusu tarihteki şehir kethüdasının kim olduğuna dair bilgilere ulaşılması mümkündü. Bu tarihte *şehir kethüdası*[238] tabirine de ilk kez rastlanmıştır. Şehir kethüdası olarak Mehmed Çelebi'nin adı geçmektedir. Mehmed Çelebi bir çift toprağı için muafiyete sahipti. Vergi muafiyeti dışında kazancına dair ise elimizde bir veri bulunmamaktadır. Buna mukabil, kethüdanın iki oğlunun da vergiden muaf sayılması ailesine de belirli ayrıcalıklar sağlayabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Zira, kethüdanın iki oğlu Ahmed ve Hacı İbrahim vergiden muaf arazilerin sahibiydi. Burada dikkat çeken bir durum da

[235] Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser*, cilt: 3, s. 335. Hüsameddin Efendi'nin belirttiğine göre, şehzadeler zamanında Amasya'da şehir kethüdalarına tıpkı İstanbul'da olduğu gibi *şehir emini* denmektedir. Malum olduğu üzere, şehremini daha çok İstanbul'un belediye işlerini gören bir görevliydi. Bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* cilt: 3, MEB Yayını, İstanbul 1983, s. 320-327.

[236] Daha 15 ve 16. yüzyıllarda Zile'de karşımıza çıkan şehir kethüdaları, 17 ve 18. yüzyıllarda kaza yöneticileri arasında daha önemli bir konuma erişmişlerdir. XVII. yüzyılda şehir kethüdası sadece tüccar ve seçkin esnaftan değil askeri sınıf üyeleri ve şehir ayanı arasından da seçilebiliyordu. Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History,* editör: T. Naft R. Owen, Carbondale 1977, s. 45-50.

[237] BOA, Td 2, s. 323.

[238] BOA, Td 19, s. 109.

kethüdanın oğullarından birinin adının Hacı İbrahim olmasıdır. Bu da açık ve net bir şekilde göstermektedir ki 1485'te şehir kethüdası olan Mehmed Çelebi, 30 yıl önce kethüda olan Hacı İbrahim'in oğludur ve bu aile Zile halkı içerisinde saygın bir yere sahiptir. 1519 senesinde 1485'te şehir kethüdası olan Mehmed Çelebi hayattaydı ve şehir kethüdalığı görevini muaf olmak kaydıyla sürdürmekteydi. Kendisi Kethüda mahallesinin sakinleri içerisinde zikredilmekteydi[239]. Bu şekilde, XV. asrın ilk çeyreğine kadar tahrir defterlerine yansıyan Zile şehir kethüdası ile ilgili kayıtlara bu tarihten sonra ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte bu durum şehir kethüdasının bulunmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Kuvvetle muhtemel olan seçenek, 1574 senesinde defter tutanların, zaten muaf olan, kethüdayı deftere yazmadığıdır.

Kadının beledi görevlerini hafifleten kethüda gibi Osmanlı şehirlerinde yine kadıya yardımcı olan; ticari ve ekonomik yaşamı yönlendiren bir de *muhtesib* vardı[240]. Kadıların emrinde olan muhtesib çarşı ve pazardaki hayatın düzenini sağlama, halkın zorunlu ihtiyaç maddelerine daha kolay ulaşmasını temin etme, iş yeri açma ruhsatı verme ve vergi toplama gibi birçok görevi üzerinde bulundurmaktaydı (Erdoğdu, 2000: 131). Zile'de 1455 senesinde el-müsellemiye içerisinde Ahi Hamza'nın *hasib* olduğu bilgisine yer verilmiştir. Büyük ihtimalle bu tarihte Ahi Hamza muhtesibin görevini yerine getirmekteydi[241]. 1485 ve 1519 senelerinde Zile'de bu görevi yerine getiren kişinin deftere kaydedilmediği görülmektedir. 1574'te ise hasib ya da muhtesib şeklinde

---

[239] BOA, Td 79, s. 192.

[240] Muhtesiblik hakkında detaylı bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2006; Ömer Lütfi Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, İstanbul 1941, s. 326-340; Robert Mantran, "Hısba", *EI²*, volume: 3, Leiden-London 1970, s. 485-493; Yusuf Ziya Kavakçı, *Hisbe Teşkilatı*, İslami İlimler Fakültesi Yayını, Ankara 1975; R. Levy, "Muhtesib", *İslam Ansiklopedisi,* cilt: 8, MEB Yayını, İstanbul 1977, s. 532-533. Ayrıca bk. Cengiz Kallek, "Hisbe", *TDVİA*, cilt: 18, İstanbul 1998, s. 133-143.

[241] BOA, Td 2, s. 323.

bir görev unvanına rastlanmamasına rağmen, bir kişinin muhassıl olarak deftere geçirildiği görülmektedir. Şeyhkulu zaviyesi zaviyedarı Şeyh Ahmed oğlu Derviş Mehmed'in kardeşi ve bekâr olarak deftere geçirilen Kalender *muhassıl* özelliğiyle anılmıştır. Son olarak, 1574'te deftere kaydedilen Hacıhasanmescidi mahallesi sakinleri arasında yer alan İbrahim oğlu Hüseyin hem muaftır hem de berat-ı hümayunla *merd-civan* sayılmıştır[242]. Bu bilgiler dışında Zile'de muhtesiple ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Zile'de kadı ve ona çeşitli konularda yardım eden şehir kethüdası ve muhtesibden başka 1455-1574 arasında askeri kesimi temsil eden başka görevliler de bulunmaktadır. Şehrin güvenliğine ilişkin ilk dönemlerde Müşalim oğlu Ali Bey'in Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi olması nedeniyle önemli bir kişilik olarak öne çıktığını söylemek mümkündür. Ne var ki, Müşalim oğlu Ali Bey'in Zile'de askeri birlik bulundurup bulundurmadığına dair elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. 1455'te bir kişi Ali Bey'in *nöker*i olarak deftere yazılmıştı. Nökerin muaf olması Ali Bey adına Zile'de askeri ve mali birtakım görevleri yerine getirdiğini göstermektedir. 1574'te Zile'de yaşayan bir *mazul sipahi* de bulunmaktaydı. Kanunnamede yazıldığı kadarıyla, *mazul* yani işten el çektirilmiş ya da azledilmiş bir sipahi yedi yıl timar alamadığı takdirde reaya ile aynı konuma düşmekteydi ve reaya ile aynı vergileri ödemek zorundaydı[243]. Ulupınar mahallesinin 1574 tarihindeki sakinlerinden İskender oğlu Erdivan'ın[244] bu mahallede yaşayan tek muaf unsur olmasına bakarak, kendisinin

[242] Muhtemelen Hicri II. yüzyılın sonlarından itibaren İslam kültürü dairesine giren Türkler de Arapların *fetâ*, İranlıların *civan-merd* dedikleri insan tipine *akı*, mesleğine de *akılık* diyorlardı. Bk. Mefail Hızlı, "Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci", *Ahilik*, editör: Baki Çakır ve İskender Gümüş, Kırklareli Üniversitesi Yayını, Kırklareli 2011, s. 22.

[243] 926/1519 tarihli *Rum Eyaleti Sipahileri Tekaüd Kanunnamesi* bilhassa azledilen sipahiler, sipahi-zadeler hakkında hükümler de içermektedir. Kanunname metni için bk. BOA, Td 98, s. 3. Ayrıca bu kanunnamenin tarnskripsiyonu Ahmet Akgündüz tarafından yayımlanmıştır. Bk. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt: 3, Fey Vakfı Yayını, İstanbul 1991, s. 357.

[244] TKA, Td 12, s. 128b.

mazuliyette henüz yedi seneyi tamamlamadığı; bir başka açıdan yeniden bir timar elde edene kadar şehirde yaşamayı tercih ettiği savunulabilir. Bütün bunlar dışında Zile'de 1485'te üç, 1519'da bir sipahi; 1485'te bir, 1519'da bir ve 1574'te beş sipahi-zade defterlerde yer almıştır. Bu sipahi ve sipahi oğullarının tamamı defterde muaf olarak kaydedilmişti. Burada şüphesiz akla şu soru takılmaktadır: Sipahi ya da sipahizadeler timarlarının bulunduğu köylerden birinde değil de neden kaza merkezi Zile'de oturmaktadır? Bunun başlıca nedeni olarak timar erbabı sipahilerden bazısının terakki elde etmek (daha yüksek getirisi olan bir timara sahip olmak) için hile ve bahane ile ellerindeki timarlarından feragat etmeleri; ardından da başka ve kazancı bol bir timara talip olmaya çalışmaları gösterilebilir. Bu yolla timarını terakki ettiren timar sahiplerinin olduğu Rum eyaletine ait timarlarla ilgili kanunnamede yazılıdır. Bununla birlikte, devletin merkezi yönetiminin timar sahiplerinin bu tutumunu tasvip etmediği; bu tip sipahileri terakki ettirmeyip yerinde bırakmayı daha uygun gördüğü yine aynı kanunnameden anlaşılmaktadır[245]. 1574 tarihinde sipahi-zadelerin sayıca çoğalması da, üzerinde durulması gereken bir başka hususdur. 1559 tarihli *Bozok Sancağı Kanunnamesi* bu konuya kısmen açıklık getirmektedir. Bu kanunnamede *Der Husus-ı Sipahi ve Sipahizadegan* başlıklı fasılda sipahiler ve sipahi-zadeler ile ilgili görülen aksaklıklar üzerinde durulmakta ve bu aksaklıkların çözümü için gerekli tedbirleri içeren emirler yer almaktadır. İlgili fasılda, yörede yaşayan taifenin mühim bir kısmının sipahilik ya da sipahi-zadelik iddiasıyla raiyyet statüsünden kurtulma girişiminde

[245] Rum Eyaleti'ndeki timarlarla alakalı nizamname *Kanun-ı Erkan-ı Devlet* başlığını taşımakta ve Rum eyaletinde timar tevcihinin ne şekilde olacağına dair hükümleri içermektedir. Kanunnamenin orijinali Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü, No: 366, vr. 69b/70b arasında bulunmaktadır. Kanunnamenin transkribe edilmiş tam metni için bk. Ahmet Akgündüz, *aynı eser*, cilt:6, s. 220-221. Bizim burada sipahilerle ilgili olarak yukarda yararlandığımız madde kanunun 4. maddesidir. Kanunname 1-10 Ramazan 943/11-20 Şubat 1537 tarihlidir.

bulunduğuna dikkat çekilmektedir[246]. Anlaşılan o ki, yörede sahih sipahizade olmayan bir kesim bulunmaktadır. Bununla birlikte, Zile'deki sipahi-zadelerin sahih olma ihtimali yüksektir. Zira Bozok'ta sahih olmayan ve sonradan timarı olan sipahi-zade üzerine *timar tasarruf eder* notu düşülmekteydi. Oysa Zile merkezdeki sipahi-zadeler için böyle bir not düşülmemişti.

3.1.ii.ii. Zile Kalesi Personeli

Zile şehrinde şehir yöneticileri dışında bir de şehrin etrafında geliştiği kale personeli bulunmaktaydı. 1560'tan 1577'ye kadar çevre kalelerden yapılan takviyelerle personelinin oluşturulduğu anlaşılan Zile kalesinin derli toplu bir kaydına ilk olarak 1574 tarihli tahrir defterinden ulaşılabilmektedir[247]. 1574'te kalenin toplam 23 personeli bulunmaktaydı. Bu personel dört farklı grubu temsil etmekteydi. İkisi kalenin komutasından ve idaresinden, ikisi dini hizmetlerinden, üçü mehter işlerinden ve kalanları askeri hizmetlerin yerine getirilmesinden sorumluydu (Bk. Tablo 24.)

---

[246] Ahmet Akgündüz, *aynı eser*, cilt: 4, s. 243. Kanun hükmünün devamında; "babaları sipah olarak kaydedilmeyen, fakat kendileri timar sahibi olup yeni defterde beratları gereği timar almış olanlar için sahih sipahi-zade olmadıkları için timar tasarruf eder diye üzerlerine not düşüldüğü" belirtilmektedir. Bu şekilde kayıtları olanların raiyetten, timar aldıkları açığa çıktığı takdirde rüsum-ı adiyelerini geri eda etmeleri belirtilmiştir.

[247] Tapu tahrir defterleri dışında Zile kalesine ait özellikle mühimme defterlerinde bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu bilgilerden ilk ikisi 1573 tarihlidir. Zile'de Ferruhşad'ın yol açtığı olay üzerine kaleme alınan 12 Eylül 1573 tarihli iki emr-i şeriften Zile kalesi dizdarının (komutan) İlyas adında biri olduğu anlaşılmaktadır. [BOA, *MD*, 22/648, H. 15 CA 981/M. 12 Eylül 1573, s. 326; BOA, *MD*, 23/566, H. 15 CA 981/M. 12 Eylül 1573, s. 268]. Bu iki mühmime kaydı birbirinin devamı olup Ferruhşad'ın Nizami diye birinin evine saldırısından sonra ele geçirilip dizdara teslim edilmesine ilişkindir. Bununla beraber, dizdarın Ferruhşad'ın kaçmasında ihmali görülüp azli de istenmektedir. 1574 senesinde merkezden Rum beylerbeyine yazılan hükümde ise yakın bir tarihte Karahisar-ı Behramşah kalesinde bulunan mehterlerin Zile kalesine hizmetle görevlendirildiği ifade edilmektedir. [BOA, MD, 24/887, H. 3 S. 982/M. 25 Mayıs 1574, s. 324]. 10 Ekim 1577 tarihinde Zile beyine ve dizdarına yazılan hüküm kalenin inşasının bu tarihlerde de sürdüğüne işaret etmektedir. Eski kale yerine yapılan kaleden bahseden yazı, yeni yapı içerisinde su mahzeni bulunmadığı ve eski su kaynağının bulunduğu yerin de toprakla dolduğunu belirtmektedir. [BOA, MD, 31/786, H. 27 B. (Receb) 985/M. 10 Ekim 1577, s. 353]. Yazı, su kaynağında dolmuş bulunan toprağın boşaltılması için Zile beyinin ve dizdarının Zile merkez ve çevre nahiyeler halkından bu iş için yardım alma talebine verilen olumlu cevabı içermektedir. Kalenin inşa süreci böylece tamamlanırken bir yandan personel ihtiyacının karşılanmasına yönelik adımlar atıldığı da yine aynı tarihli bir diğer hükümden anlaşılmaktadır. 10 Ekim 1577 tarihinde Rum beylerbeyi ve Zile kalesi dizdarına gönderilen bir hükümde kalenin nefer ihtiyacının çevre kalelerden temin edildiği ancak kale için gereken topçu neferinin henüz atanmadığı, bu iş için Amasya kalesinden bir topçu istihdam edilmesi buyrulmaktadır. Bk. [BOA, MD, 31/787, H. 27 B. 985/M. 10 Ekim 1577, s. 354].

Tablo 24. 1574'te Zile Kalesi Görevlileri

Görev türü	Sıra	Adı	Görevi	Timar geliri
Kale yönetimi	1	İlyas	*Dizdar*	3600
	2	Ahmed	*Kethüda*	1500
Din görevlileri	3	Seydi	*İmam*	1400
	4	Hacı Şengeldi	*Müezzin*	1500
Kale merdleri	5	Ali	*Merd*	900
	6	Hüseyin	*Merd*	900
	7	Ali	*Merd*	1700
	8	İsmail	*Merd*	1500
	9	Hacı İbrahim	*Merd*	1550
	10	Şaban	*Merd*	1450
	11	Ali	*Merd*	1600
	12	Abdi	*Merd*	1550
	13	Dede	*Merd*	1550
	14	Hasan	*Merd*	1500
	15	Mustafa	*Merd*	1500
	16	Nebi	*Merd*	1600
	17	Davud	*Merd*	850
	18	İskender	*Merd*	850
	19	Mehmed	*Merd*	1500
	20	Mustafa	*Merd*	1500
Mehteran	21	Ali veled-i Hüdavirdi	*Tabbal*	1100
	22	Yunus	*Surnay*	1300
	23	Hızır veled-i Ali	*Nakkare*	1900
Toplam				34300

Kale dizdarı[248] İlyas'tı. *Kethüda*sı ise Ahmed adında biriydi. Dizdarın yıllık timar geliri toplam 3600 akçe olup bu toplam, Zile'nin Karaöyük köyünün divani hâsılı ile kale mustahfızlarından toplanan arusiye resmi, Kızılkünbed nahiyesine bağlı Eymür köyü ve Doğmuş mezralarının hâsıllarından oluşmaktaydı. Dizdarın kethüdasının[249] (yardımcısının) timar geliri ise 1500 akçeden ibaretti. Kale imamı olan Seydi 1400,

[248] Dizdâr kelimesi Farsça "diz" (kale) ve "dâr" (sahip) kelimelerinden oluşmuştur ve muhafız anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kale merkez komutanı için kullanılan bir tabir olmuştur. Dizdar hakkında daha detaylı bilgi için bk. "Dizdar", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XIII, MEB Yayını, Ankara 1966, s. 396-397; Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *TDVİA*, cilt: 9, İstanbul 1994, s. 480-481. Dizdarlar, görevleri gereği, sancakbeyi ve kadıya karşı sorumluydu. Şükrü Eftal Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sayı: 7, 1996, s. 3-4. Dizdar kalede yer alan mustahfız denilen savunma askerlerinin askeri komutanı olduğu kadar kalede yaşayan sivil halkın mülki amiri de sayılmaktaydı. Bk. Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", *OTAM*, Sayı: 31 (Bahar 2012), Ankara 2013, s. 101-102.

[249] Muavin, yardımcı, kâhya manalarında kullanılan kethüda kelimesi burada kale kumandanının yardımcısı manasında kullanılmıştır. Kethüda tabiri için bk. "Kethüda", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XXI, MEB Yayını, Ankara 1974, s. 510-512; Mehmet Canatar, "Kethüda", *TDVİA*, cilt: 25, İstanbul 2002, s. 332-334.

müezzini Hacı Şengeldi 1500 akçelik timarlara sahipti. Mehter takımını[250] oluşturan bir *nakkare*, bir *tabbal* ve bir *surnây* vardı. Bunların timar gelirlerinin önemli bir kısmının Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin merkezi ve Muhtesib köyünün malikâne gelirlerinden karşılanması bu kadroların Karahisar-ı Behramşah'tan Zile'ye aktarıldığının açık bir kanıtıdır. Mehterlerin timarları 1100-1900 akçe arasında değişmekteydi. Kalan 16 kişilik merd kadrosunda yer alanların timarlarının büyüklüğü ise 850-1700 akçe arasında değişmekteydi[251]. Bütün bunların bir yıllık timar toplamı 34300 akçeyi buluyordu.

3.1. ii. iii. Ulema, Dini Görevliler ve Genel Hizmetleri Yerine Getirenler

Zile'de askeri sınıfın, başka bir deyişle belirli bir muafiyet sahibi olanların önemli bir kısmını çeşitli eğitim ve din kurumlarında çalışanlar oluşturmaktaydı. Bunların sayısı 1455'te 15; 1485 ve 1519'da 24'tü. XVI. yüzyılın son çeyreğine girerken sayıları yüzyılın başındakinin iki katına çıkmış ve 50'ye ulaşmıştır (Bk. Tablo 25.). Bu artışta din görevlerinin çoğalması, daha önceden defterlerde yer almayan eğitim kurumlarında çalışan ve okuyanlar ile devletin devamı ve bekası için dua okuyanların da deftere geçirilmesinin payı büyüktür.

1455 ve 1485'te Zile kaza merkezinde eğitim kurumlarında görevli olanlara dair herhangi bir veri tapu tahrir defterlerine girilmemiştir. 1519'da Zile'de bir müderrisin adı geçmektedir. Yazıcı mahallesinde ikamet eden Sevinç oğlu Mevlana Saru, *Tavaşî Ali Bey Medresesi müderrisi* olarak deftere geçirilmiştir[252]. Tavaşi Ali Bey Zile'de hem medrese hem de muallimhane olan bir eğitim kurumu meydana getirmişti. Bu

[250] Zile kalesindeki mehter sınıfını oluşturanlardan nakkare, Arapça nakr vurma, hak etme kökünden gelen bir kelimedir. Osmanlı mehterhanesinin yüzlerine deri gerilmiş üç vurma sazından biridir. Surnay kelimesi Türkçedeki zurnanın karşılığı olan Farsça bir kelimedir. Bk. Süleyman Sırrı Güner, "Osmanlı Musikisi ve Mehter", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 109-117. Tabbal ise davulcu yerine kullanılan bir tabirdir. Bk. Pakalın, *aynı eser*, cilt: III, s. 369.
[251] Zile kalesinin 1574 senesindeki personeli için bk. TKA, TD 254, s.. 28b-29a.
[252] BOA, Td 79, s. 194.

medresenin vakıf gelirleri arasında 1519 ve 1574'te Karahisar-ı Behramşah'a bağlı Güllük köyünün malikane gelirleri zikredilmekteydi[253]. 1574'te Zile'de eğitim kurumlarında çalışan ve okuyanlar arasında bir *buk'a sahibi*, bir *danişmend*, iki de *talebe-i ulum* bulunmaktaydı. *Buk'a*[254] sahibi Abdülmecid oğlu Veli diye biri olup Minare Mahallesi sakinleri içerisindeydi. Üzerinde yazılan nottan avarız ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulduğu anlaşılmaktadır. *Danişmend* Saruca oğlu Mehmed de muaf olup buka sahibi gibi Minare mahallesinde oturmaktadır[255]. Öte taraftan, aynı anda *talebe, duaguy* ve *imam* gibi özelliklere sahip olan Yusuf oğlu Mevlana Hasan, Kethüda mahallesinde oturmaktaydı[256]. Danişmend ve talebe-i ulumun duaguyluk görevini de üstlenmesi Zile merkezde medreselerden mezun olanların istihdamını örneklendirmesi bakımından önemlidir.

1455'te Zile'de din kurumlarında çalışan 10 *imam*, iki *müezzin*, bir *hafız*, bir *hatip*, bir dini görevi açıkça belirtilmeyen ve iki *zaviyedar* toplam 17 kişi vardı. *İmamlar* yalnızca dini görevleri yerine getiren kişiler olmayıp aynı zamanda şehir ve kasabalarda bulunan mahallelerde yaşayan halkın temsilcisi durumundadır. Şahitlik, kefillik, vergi meseleleri ve benzeri birçok konularda yönetim ile halk arasında bir köprü olmaktadırlar (Emecen, 1999: 93). İmamların dokuzu ve şehirde hafız olarak gösterilen bir kişi bu tarihte mücerred kategorisindedir ve bekâr gözükmektedir[257]. Bu açıdan imamların ve hafızın muafiyetini kestirmek zordur. Zira, mücerred (bekâr) zaten vergiden muaftır. Bir imam Müşalim oğlu Ali Bey'in timarı içerisinde yer almaktadır[258].

---

[253] BOA,Td 79, s. 262; TKA, Td 12, s. 185b.

[254] Kelime anlamı "yer, arazi parçası, ülke" olan buk'a; İslam dünyasında türbe, zaviye ve özellikle eğitim yeri için kullanılan tabirlerden biridir. Osmanlılar döneminde yaygın bir şekilde muhtemelen medrese ile sıbyan mektebi arasında bir eğitim kurumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bk. Mehmet İpşirli, "Buka", *TDVİA*; cilt:6, İstanbul 1992, s. 386-387.

[255] TKA, Td 12, s. 129b.

[256] TKA, Td 12, s. 127b.

[257] BOA, Td 2, s. 328.

[258] BOA, Td 2, s. 323.

Müşalim oğlu Ali Bey'in timarı içerisinde yer alan Ebubekir Fakih oğlu Yakub adındaki bu imam bir çift toprak tasarruf etmektedir ve vergiden muaf değildir. Aynı tarihte şehirde görevli iki *müezzin* el-hiref başlığında esnaf ve zanaatkârlar ile birlikte yazılmıştır ve muaf oldukları anlaşılmaktadır[259]. Şehirde *zaviyedar* olarak kaydedilen iki kişi el-müsellemiye içerisinde yazılmış ve muaf nüfusun bir parçası olarak gösterilmiştir[260]. Bunlardan Hacı İbrahim deftere zaviyekar olarak geçirilirken Mahmud zaviyedar olarak belirtilmiştir. Hacı İbrahim'in üzerinde bir çift arazi ve bir hamam gözükmektedir. Mahmud'un ismi altında ise Dervişkulu notu yer almakta ve çift arazi tasarruf ettiği gözükmektedir. Şehirdeki tek *hatip* Mevlana Hacı Fakih olup o da el-müsellemiye içerisinde zikredilmiştir. Onun da üzerinde bir çift arazi gözükmektedir. Bu da gösteriyor ki zaviyedarlar, hatip ve el-müsellemiye de gözükenler muaf çiftlik sahibidir[261]**.** El-müsellemiye içerisinde gösterilen Mevlana Hamza'nın görevi açıkça belirtilmese de şehirde hatiplik ya da benzeri bir dini görevi yerine getirdiği açıktır. Bu kişi Pir Hasan'ın oğullarıyla bir çift toprak tasarruf etmekteydi.

1485'te şehirdeki din görevlilerinin sayısı 24'e yükselmiştir. Bunların büyük çoğunluğunu imamlar ve zaviye görevlileri teşkil etmektedir. Söz konusu tarihte şehirde, biri *imam-hatip* olmak üzere, 12 imam vardır. Şehirde bulunan her bir mahallede bir imam bulunması imamların görev mahallerinde oturduklarını ortaya koymaktadır. İmamlardan onunun muaf olduğu gözlenirken ikisinin birer çift toprak işlettiği dikkatten kaçmamaktadır. Bu iki imamdan biri Zaviyemescidi Mahallesi imamı Mevlana Hacı Hüseyin'dir[262]. Diğeri ise imam-hatip olarak kaydedilen ve Ulupınar

[259] BOA, Td 2, s. 324-326.
[260] BOA, Td 2, s. 323.
[261] BOA, Td 2, s. 323.
[262] BOA, Td 19, s. 104.

mahallesinde görevli Mevlana Hacı Dede'dir[263]. Mevlana Hacı Dede için padişahın hükmü ile muaf olduğu belirtilmesine rağmen tasarruf ettiği toprak isminin altına kaydedilmiştir. 1485'te şehirde beşi zaviyedar birisi *tabbah* olarak kaydedilen altı zaviye görevlisi bulunmaktaydı. Tabbah dışındakiler defterdeki nüfusa dâhil edilmemişti[264]. Tabbah Hacı Mehmed oğlu Mustafa aynı zamanda zaviye hizmetkârı olarak gösterilmişti ve Zaviyemescidi mahallesinde yaşayan nüfusun bir parçasıydı[265]. Bununla birlikte, muaf olması gereken bu kişi mücerred olduğu için bu özelliğiyle deftere geçirilmişti. Şehirdeki üç müezzinden ikisi Cami mahallesinde kaydedilen Yusuf ve Pir Mehmed'di[266]. Cami mahallesinde iki müezzinin bulunması bu mahallenin Ulucami etrafında toplanan mahalle olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Şehirdeki diğer müezzin ise Yazıcı mahallesindeydi[267]. Müezzinlerin tamamı caba olarak gösterilmişti. Bu tarihte şehirdeki tek *duaguy* Halife Hamza padişah beratıyla bu görevdedir ve muaf olup Sakayanmescidi mahallesinde yaşamaktadır[268]. 1485'te Zile şehir merkezinde yaşayan iki kişi deftere *ehl-i mansıb* olarak geçirilmiştir. Taşıdıkları isimler ve padişah beratıyla muafiyet taşımaları bunların ilmiyeye mensup olduğuna delalet etmektedir. Bu iki kişiden biri Bayezid oğlu Mehmed olup Zaviyemescidi mahallesinde yaşamaktadır ve üzerinde *ehl-i mansıb bi-hükm-i şerif* notu bulunmaktadır[269]. Diğeri ise Diğer Bağluca mahallesinde yaşayan Mevlana Mehmed Fakih'tir. Mehmed Fakih için deftere *ehl-i mansıb bi-hükm-i padişah azzelehü ansarahu*

[263] BOA, Td 19, s. 106.
[264] Bu tarihte beş zaviyedar Zile'deki beş zaviyenin şeyhlerinden oluşmaktaydı ve yukarıda da belirttiğimiz gibi Zile'nin genel nüfusuna dahil edilmemişlerdi. Biz bunları zaviyelerin altındaki zaviyedar kayıtlarından ve yine Zile şehir toplamından çıkararak bulduk. Bu tarihte şehirdeki beş zaviye Edhem Çelebi, Şeyh Kulu, Ömer Çelebi, Hacı Halil ve Helvayi zaviyeleriydi. Bk. BOA, Td 19, s. 108-109.
[265] BOA, Td. 19, s. 104.
[266] BOA, Td 19, s. 105.
[267] BOA, Td 19, s. 105-106.
[268] BOA, Td 19, s. 106-107.
[269] BOA, Td 19, s. 104.

notu düşülmüştür[270]. Bu iki kişinin hangi görevi ifa ettiğini söylemek şu an için mümkün gözükmemektedir.

1519'da Zile'de 24 din görevlisinden yalnız biri eğitim kurumlarında çalışmaktaydı. Bu bir kişi dışında din adamlarının çoğunu cami ve mescitlerde çalışan görevliler oluşturmaktaydı. Bu tarihte şehirde biri imam-hatip olmak üzere 13 imam, bir müezzin vardı. İmamların her biri bir mahallede görevli iken Yazıcı mahallesinde imam kaydına rastlanmamıştır[271]. Müderrisin burada oturması bu mahalledeki imamlığın onda olabileceğini akla getirmektedir. Yine, Minare mahallesinde iki imam kaydedilmişti. Mahalle imamı Musa Fakih oğlu Receb Fakih diye biridir. Mahalledeki diğer imam ise Hasan oğlu Hacı Mustafa'dır. Üzerinde çift miktarında toprak kaydı bulunan bu imamın da Yazıcı Mahallesi imamı olma ihtimali vardır[272]. Öte yandan Ulupınar mahallesinde oturan Hacı Ahmed oğlu Hacı Dede imam-hatip olarak deftere yazılmıştır[273]. 1519'da şehrin tek müezzini Hacı Süleyman oğlu Ali Minare mahallesindeki camide görevliydi[274]. Sonuç olarak, 1519'da Zile'de 13 mahalle ve 13 imam bulunmaktaydı. 1519'da Sakayanmescidi mahallesinin sakinlerine dâhil olan iki cabi *cabi-i evkaf-ı medine-i mutahhara* olarak kaydedilmişti. *Cabi*, Osmanlı öncesi Türk devletlerinde haraç ve vergi toplayan görevliler için kullanılmışken Osmanlılarda erken dönemlerden itibaren daha çok vakıf gelirlerini toplayan kişiler için kullanılan bir tabir olmuştur (İpşirli, 1992b: 529-530). Cabilerin yaptığı işe *cibayet* adı verilmekteydi. Zile'de erken dönemlerde kurulan bir cibayet vardı. Bu cibayete Erzurum vilayetinin Haremeyn vakıflarına ödediği vakıf gelirleri de dâhildi. 986/1578 ve 994/1585-1586 senelerine ait Erzurum ve Erzincan'a ait Haremeyn vakıf cibayetlerinin yaklaşık 10 senelik

[270] BOA, Td 19, s. 104-105.
[271] BOA, Td 79, s. 194.
[272] BOA, Td 79, s. 195.
[273] BOA, Td 79, s. 194.
[274] BOA, Td 79, s. 195.

muhasebesini içeren bir kayıt Zile tevliyetinin asıl ve söz konusu Erzurum ve Erzincan cibayetlerinin ise şube olduğunu belirtmektedir. Bu da XVI. yüzyılın son çeyreğinde Zile merkezli bir *Medine Vakfı* bulunduğunu ortaya koymaktadır[275]. 1519'da Zile'deki altı zaviyede yedi zaviyedar görevliydi[276].

1574'te Zile'deki eğitim ve din görevlilerinin sayısı bir önceki döneme göre iki katına çıkmıştır. Sayının bu tarihte bu kadar artmasında çeşitli vakıflar tarafından *duaguy* ve *Yasinhan* adı verilen duacılara 18 kadro tahsis edilmesi etkili olmuştur. Aynı dönemde, Zile'de zaviye görevlilerinin sayısı da bir önceki döneme göre iki kattan daha fazla artmış ve 16'ya çıkmıştır. Bu tarihte Alacamescid mahallesinde bir imam bulunmaktaydı[277]. Zaviyemescidi mahallesinde imam Mehmed oğlu Ebubekir, *Cami-i Cedid*'in (Yeni Camii) mütevellisi; Zile kadısı Muslihiddin'in oğlu Nizami duaguy; yine kadı Muslihiddin'in oğlu Ahmed Cami-i Cedid'in cabisiydi. Mahalledeki Cami-i Sagir'in (muhtemelen Yeni Cami'den önce var olan küçük caminin) hatibi Pir Hasan oğlu Hasan ve duaguy Ali oğlu Hamza da mahallenin sakinleri arasındaydı[278].

Cami mahallesinde imam Yusuf oğlu Hacı Cafer'di[279]. Hacıhasanmescidi mahallesinin imamı bu mahallede bulunan Molla Yahya Mescidi'nin imamıydı[280]. Mahallede bir de duaguy yaşamaktaydı. Kethüda mahallesinin imamı olan Yusuf oğlu Mevlana Hasan aynı zamanda duaguy ve talebe-i ulumdu[281]. Şeyhkulu mahallesinde Şeyh Ahmed oğlu Derviş Mehmed; oğlu Ahmed ve kardeşi Kasım zaviyedar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaviyedarın diğer kardeşi Kalender ise muhassıl olarak

[275] BOA, TS. MA. d. , 1732/0001
[276] BOA, Td 79, s. 197.
[277] TKA, Td 12, s. 126b.
[278] TKA, Td 12, s. 128b.
[279] TKA, Td 12, s. 126b.
[280] İmamın babası Molla Yahya oğlu Hacı Hüseyin'dir. Bu açıdan bakıldığında imam Hamza dedesinin yaptırdığı mescitte berat-ı hümayunla imamlık görevini ifa etmektedir. Mahallede, Seydi Ahmed oğlu Piri duaguydur. Hacı Ahmed oğlu Hasan *derviş* olarak kayda geçirilmiştir. Hüseyin veled-i İbrahim *merd-civan* (ba-berat) olarak yazılmıştır. Bk. TKA, Td 12, s. 127a.
[281] TKA, Td 12, s. 127b.

belirtilmişti. Şeyhkulu mahallesinde dört de duaguy ikamet etmekteydi[282]. Kale mahallesi imamı Mahmud oğlu Mehmed'di[283]. Ulema sınıfından olanların Zile'de 1574'te en çok yoğunlaştığı mahalle Hacıyakub'du. Bu mahallede yirmi muaf neferden yedisi duaguy, kalan on üçü zaviyedar ya da zaviyedar-zadeydi[284]. Yazıcı mahallesinin ilk ismi Molla Ali oğlu İlyas diye biri olup kendisi imamdı[285]. Minare mahallesinde biri aynı zamanda danişmend olmak üzere üç duaguy yaşamaktaydı[286]. Sakayanmescidi mahallesinde ilmiye mensubu dört kişinin biri imam, biri duaguy, biri Yasinhan ve biri vaizdi[287]. Bağluca mahallesinde bir imam ve bir talebe-i ulum oturmaktaydı[288]. 1574 senesinde Derekışlası'nın 27 neferiyle beraber 1072 neferin yaşadığı Zile'de toplam 50 ilmiye mensubu, şehir nüfusunun % 4,66'sını teşkil ediyordu. İlmiye ve diğer askerilerin 1574'teki toplam sayısı 82 olup bu da şehirli nüfusun ancak % 7, 65'ini oluşturmaktaydı.

---

[282] Dört duaguydan birincisi Ahmed oğlu Veli, ikincisi ve üçüncüsü Yusuf ve Cafer kardeşlerdir. İlkinde duaguy yazarken ikincisinde *misillü* notu bulunmaktadır. Son duaguy ise Şeyh Mehmed oğlu Süleyman'dır. Onun için yazılan *Duaguy emin ez-avarız ve tekalif-i örfiye* notu muaf olduğunun işaretidir. Bk. TKA, Td 12, s. 127b.

[283] TKA, Td 12, s. 128 a.

[284] Mahallede vergi ödeyen 51 ve vergiden muaf 20 nefer olmak üzere 71 kişi yaşamaktadır. Duaguylar şunlardır: (1) Mehmed oğlu Mevlana Muharrem (*duaguy-emin ez-avarız ve tekalif-i örfiye*). (2) Oğlu Feyzullah (*misüllü*). (3) Biraderi Abdülmecid (*misüllü*). (4) Şeyh Nazar oğlu Mevlana Ulaş (duaguy). (5) Mehmed oğlu Kemal Fakih (*duaguy-emin ez avarız ve tekalif-i örfiye*). (6) İsmail oğlu Fazlullah (duaguy). (7) Hamdullah oğlu Kasım (duaguy). Zaviyedaran ve zaviyedar-zade 13 kişi bir başlık altında ayrıca yazılmıştı. Zaviyedarlarda ilk isim Şeyh Dede oğlu Bali Dede'ydi. Muhtemelen bu kişi zaviyenin şeyhi olmalıdır. Diğerlerini ismen belirtmeye lüzum görmedik. Ancak Bali Dede'nin İbrahim adında oğlu, Halil ve Edhem isminde kardeşleri de zaviye nüfusuna dahildi. Bali Dede'den başka iki yerde daha Bali Dede ismi-birinde baba birinde kişi ismi olarak karşımıza çıktı. Bk. TKA, Td 12, s. 128a. Bununla birlikte bu mahalle için Şimşirgil bir imam not etmiş fakat biz kesinlikle 7 duaguydan başka imam kaydına rastlamadık. Muhtemelen bu duaguylardan birini belki de ilkini kendisi imam saymış olabilir. Bk. Ahmet Şimşirgil, "Osmanlılar İdaresinde Zile Şehri (1455-1574)", s. 236.

[285] TKA, Td 12, s. 129a.

[286] Mahallenin ilk ismi Mehmed oğlu Mevlana Hacı Halife duaguydur. Ondan başka iki duaguy daha vardır. Mehmed oğlu Şemseddin ve Saruca oğlu Mahmud. Saruca oğlu Mahmud'un üzerinde *danişmend ve duaguy-emin ez avarız ve tekalif-i örfiye* yazmaktadır. Bk. TKA, Td 12, s. 129b.

[287] Sakayan mahallesindeki İmam Mehmed oğlu Abdurrahim'di. Duaguy Yahya oğlu Hamdullah'dı. Vaiz *el-vaiz* olarak gösterilen Veli oğlu Mevlana Mehmed'di. *Yasinhan* olarak gösterilen Hasan onun biraderiydi. Defterde bu iki kardeşin *emin ez-avarız ve tekalif-i örfiye* olduğu yazılıydı. Bk. TKA, Td 12, s.130a.

[288] İmamın adı Ebulgasım, talebe-i ulumun adı Hasan oğlu Osman'dı. Bk. TKA, Td 12, s. 130a.

Tablo 25. Zile Kaza Merkezinde Din Görevlileri ve Kullandıkları Unvanlar

Görev yeri	Görev-Unvan	1455	1485	1519	1574
Eğitim kurumları görevlileri ve öğrenciler	Buka sahibi	0	0	0	1
	Danişmend ve duaguy	0	0	0	1
	Müderris	0	0	1	0
	Talebe-i ulum	0	0	0	1
	Talebe-i ulum, duaguy ve imam	0	0	0	1
Cami, mescit, vakıf ve zaviye görevlileri	Belirsiz	1	0	0	0
	Duaguy	0	1	0	17
	Ehl-i mansıb	0	2	0	0
	Hafız	1	0	0	0
	Hatip	1	0	0	2
	İmam	10	11	12	7
	İmam-hatip	0	1	1	0
	Müezzin	2	3	1	0
	Vaiz	0	0	0	1
	Yasinhan	0	0	0	1
	Cabi	0	0	2	1
	Mütevelli (İmam)	0	0	0	1
	Tabbah	0	1	0	0
	Zaviyedar-zaviyekar	2	5	7	16
Toplam		17	24	24	50

Zile'de kaza merkezinde yaşayan nüfusun bazı unvanları da onların kültürel ve dini seviyelerini göstermesi bakımından önemlidir (Bk. Tablo 26.). Âşıklarıyla ve ozanlarıyla meşhur Zile'de 1519 senesinde bir kişi *abdal aşık* olarak deftere geçirilmiştir. Abdal aşık Mustafa, caba statüsünde olup Zile'de sözlü kültürü yansıtan bir sima olarak Zaviyemescidi mahallesinde yaşamaktaydı[289]. Fıkıf sahibi, başka bir deyişle medrese mezunu olanların sayısı Zile'de 1455 senesinde 17 kişiydi. Bu tarihte fakihlerin 10'unun mücerredler içerisinde yer alması din adamlarının çoğunun burada kaydedilmesinden ileri gelmektedir. Ayrıca, din adamlarının çoğunun mücerred (bekâr) olması yeni medrese mezunlarının istihdamının söz konusu dönemde daha kolay olduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Bunun dışında yedi fakihin el-hiref esnaf gurubunda yer alması okumuş kesimin şehrin ticari ve ekonomik yaşamında da yer aldığını gösteren bir durumdur. Şehirdeki hacı sayısı 1455'te 29 iken 1485'te bu

[289]BOA, Td 79, s. 193.

sayı 42'ye yükselmiştir. Şehir nüfusundaki düşüşe bağlı olarak 1519'da hacı sayısında da bir azalma yaşanmıştır. Hacı sayısı 1519'da 28'e gerilemiştir. 1574'te ise hacı sayısı 39'da kalmıştır. İsminin önünde ya da ardında hacı ibaresi bulunan kişilerin tamamının hacca gittiği düşünülürse artan nüfusa oranla 1574'te hacı sayısının oldukça sınırlı kaldığı söylenebilir. Dede, derviş ve şeyh unvanları çoğunlukla zaviyedarlar tarafından kullanılmıştır. Seyyidler ise Zile'de belirli bir muafiyet taşımıyorlardı. Bu açıdan kendilerinin nakibü'l-eşraf tarafından tescil edilmiş seyyidler olduğunu öne sürmek zordur. Tasavvuf erbabı sufiler ise 1455-1485'te dört; 1519'da ise iki kişiden ibaretti. Fakih ve sufi sayılarının zaman içerisinde azalması hiç şüphesiz din görevi yerine getiren kişilerin Molla ve Mevlana türünden lakap tercih etmeleriyle de açıklanabilir. Bütün bu lakaplara baktığımızda, nüfus içerisinde kültürlü kesimin en büyük oranı 1485'te yakaladığını söylemek mümkündür. Zira, 1485'te şehirdeki nefer sayısının 397 olduğu düşünüldüğünde kültürlü kesimi kapsayan nüfus nerdeyse toplam nefer sayısının % 17'sine denk geliyordu.

Tablo 26. Zile Şehrinde Okumuş ve Kültürlü Kesime Ait Unvanlar

Unvan	1455	1485	1519	1574
Abdal-âşık	0	0	1	0
Dede	0	0	0	2
Derviş	1	1	0	1
Fakih	17	10	6	4
Hacı	29	42	28	39
Hoca	2	3	1	2
Seyyid	0	4	2	0
Sufi	4	4	2	0
Şeyh	8	5	0	1
Toplam	61	69	40	49

3.2. KIRSAL ALANDA SOSYAL YAŞAM

Zile'de nüfusun önemli bir dilimi kırsal alanda yaşamaktaydı. Kırda yaşayanlar genel olarak vergi ödeyen kesim yani reayaydı. Reayanın önemli bir dilimini köylüler teşkil etmekteydi. Köylüler dışında konargöçer diyebileceğimiz ve yerleşik yaşama oldukça yakın bir de Uluyörük taifeleri vardı. Bu taifeler Hüseyinabad ve Zile

nahiyelerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu sosyal doku içerisinde, Meşhedabad nefs köyüne özgü bir biçimde, kendisini Moğol olarak niteleyen bir kesim de bulunmaktaydı. Şehir merkezinde olduğu gibi, kırsal alanda da, askeri bir kesim söz konusuydu. Yöreye özgü divani ve malikane sistem gereği divani gelirleri toplayan zaimler ve timarlı sipahiler; bazı malikane gelirleri toplayan ve bilhassa sefere asker göndermek zorunda olan eşküncüler kırsal da askeri kesimin önde gelen temsilcileriydi. Ayrıca, askeri kesim içerisinde cami, mescit ve zaviyelerde görevli muaf personel de önemli bir yer tutmaktaydı. Sivil halkın temsilcisi görünümündeki kethüdalar ise daha çok konar göçer kesim de varlığını hissettirmekteydi. Bu iki toplumsal kesimden ilk olarak reayaya bakacağız.

3.2.i.Reaya (Köylüler)

Osmanlılar açısından reaya (vergi ödeyenler) ile onun toprak üzerindeki statüsü arasında doğrudan bir bağ vardı. Bu nedenle, kırsal alanda sosyal yaşamın detaylarına geçmeden reayanın toprak üzerindeki konumu üzerinde biraz durarak konuya başlamak istiyoruz.

3.2.i.i. Toprak ve Köylü

Osmanlı Devleti'nde arazi tasarruf ve mülkiyet biçimine göre mülk, vakıf ve miri olmak üzere üç kategoride toplanmaktaydı (Sertoğlu, 1967: 282). Miri arazi rejiminin hakim olduğu yörelerde, toprakların mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte, tasarruf hakkı tapu bedeli ya da tapu resmi denilen peşin bir kira bedeli alındıktan sonra, daimi ve irsi bir çeşit kira sözleşmesiyle köylüye (reaya) bırakılmıştı (Barkan, 1963: 392). Köylü, işlediği topraktan elde ettiği ürünün devlete ya da devletin tayin ettiği sipahiye, öşür denilen ve farklı bölgelere göre 1/10 ila 1/2'si kadar bir vergiyi ödemekle mükellef tutulmaktaydı (Ünal, 1989: 89). Zile'nin de içinde bulunduğu Rum eyaletinde

öşür 1/5 oranındaydı. Ancak divani ve malikane sahiplerine iki ayrı ödeme yapıldığından buğday ve arpada öşür oranı 2/5 oranında oluyordu.

Reaya toprağını ekip biçtikçe ve sipahi ile malikane sahiplerine karşı sorumluluklarını yerine getirdikçe toprağı elinden alınmaz, hatta bu toprak oğullarına da geçebilirdi. Ne var ki Rum eyaleti kanunnamesine göre, reaya eğer ziraate uygun arazisini sebep göstermeksizin ya da herhangi bir engel olmaksızın boş bırakırsa toprağın boş kalmasından ileri gelecek zararın tazmini için bir başkasına timara verilmesini örfen caiz görmekteydi. Yani, bir köyün reayasının toprağını kaybetmesi ancak onu üç yıldan fazla boş bırakması yoluyla olabilmekteydi. Ne var ki kanunname bunu bile oldukça zorlaştırmıştı. Şöyle ki dağlık-bayırlık yahud su baskınına maruz kalan ve her yıl ziraat yapmaya müsait olmayan yerler için üç yıl boş kalma şartını dikkate almamaktaydı (Akgündüz, 1993: 205). Köylü tasarruf ettiği araziden bir miktarını çift öküzünün beslenmesi, barınması ve harman yeri olarak kullanmak üzere meraya dönüştürebilirdi.

Şehirlinin ve köylülerin davarların otlatılması için ayrılan meraları ekmesi ve sahiplenmesi yasaklanmıştı. Osmanlı Devleti'nde her ne kadar toprak miri arazi adıyla çıplak mülkiyeti devletin olan arazi sayılsa da bir kişinin atasının tasarruf ettiği arazi onun miras kalmış mülkü gibi algılanmaktaydı. Kanunname bu konuda, yetim bir kişinin atasından kalmış yeri bir başka kimseye verilse bile, yetim buluğa erişip talep ettiği takdirde bu yerin yetime geri verilmesini emretmekteydi.

Yetim için geçerli olan hukuki düzenleme Rum eyaletinde çoğu kez kadın için de gerçerliydi. Şöyle ki kadın tasarruf ettiği toprağı boş bırakmayıp; öşür ve diğer vergilerini ödediği müddetçe elinden toprağının alınması mümkün değildi. Ne var ki incelediğimiz dönemde reayanın elinde tuttuğu topraklarda bu tip kayda birkaç istisna

dışında rastlanamadı.

Osmanlılar zamanında Zile kırsalında nüfusun çok mühim bir kısmını köylüler oluşturmaktaydı. Tarımla uğraşan köylüler işlediği toprağın türüne ve vergi kabiliyetine göre dört sınıfa ayrılmıştı. Bu dört sınıf çift, nim, bennak ve caba olarak isimlendirilmişti. Haneleri, başka bir deyişle evli nüfusu belirten bu dört sınıftan başka bir de belirli bir yaşa gelmiş ve hane adayı nüfus vardı ki bunlar da defterlere mücerred olarak kaydedilmişlerdi.

Osmanlılar *çift* terimini, iki öküz tarafından sürülebilen tarım arazilerinin ölçüsünü belirtmek üzere çiftlikle eş anlamda kullanmışlardır. Osmanlı kanunnâmelerinde çiftlik sahibi köylü için de çift terimi kullanılmıştır. Bir çiftçi ailesine yetecek genişlikte olan çift veya çiftlik, toprağın verim kabiliyetine göre 60 ilâ 150 dönüm arasında değişen bir arazi parçasını ifade etmekteydi (Emecen, 1993:309). Zile kazasını da kapsayan Rum eyaletinde çiftliklerin miktarı 80 ila 130 dönüm arasında değişmekteydi. Bu değişkenlik büyük ölçüde arazinin verimiyle alakalıydı. 926/1520 tarihli kanunnamede de belirtildiği üzere has yerden 80 dönüm, orta halli yerden 100 dönüm ve edna (verimi düşük) yerden 130 dönüm bir çiftlik sayılmaktaydı. Dönümden kast edilense eni-boyu kırk adım olan arazi parçasıydı. Çiftlik sahipleri tamam çiftlik tasarruf eden kişiler olarak defterlere *çift* statüsünde kaydediliyorlardı. Kişilerin çift olarak kabulü şüphesiz devlete karşı ödemekle yükümlü oldukları vergiden ileri geliyordu ve devlet karşısında reayanın vergisel statüsünü de ortaya koyuyordu. Zira, Zile'de yaşayanlar sahip oldukları çift karşılığında devlete 57 akçe çift resmi ödemekle mükellefti. Bir çiftliğin yaklaşık yarısına tekabül eden araziyi işletenler ise *nim-çift* (yarım-çift) sayılmakta ve onlar da tamam çift sahiplerinin ödediği verginin yarısını resm-i çift olarak ödemekteydi. Bu kişiler defterlerde *nim* olarak gösterildiği gibi bazen

rakamla "1" olarak da gösterilebilmekteydi.

Osmanlılarda vergiye esas olan üniteye "hâne" denirdi. Hâneyi ise evli olan aile reisi temsil eder, eğer elinde çok az toprak varsa veya hiç toprağı yoksa bu gibi evli şahıslar bennâk kaydedilir ve belirli bir vergi öderlerdi (Emecen, 1992: 458). Ekinli ve caba bennâkın ayrı yazıldığı yerde, nim çiftlik yerden az arazi tasarruf eden reayaya *ekinli bennâk* denirdi. Hiç arazi tasarruf etmeyen de *caba bennâk* sayılırdı (Çağatay, 1943: 491). Rum eyaletinde nim-çiftten daha düşük miktarda bir toprak tasarruf edenler *bennak* statüsünde kabul ediliyor ve bennak resmi adı altında 18 akçe vergi ödüyorlardı. İncelediğimiz defterlerde bennak olanların toprak tasarruf ettiği çok açıktır. Şöyle ki köylerin bir kısmında yer alan mevkuf (timar dışı) arazilerden bir kısmının hemen altında bennak notu düşülmesi gerçekten de bennakın bir toprak büyüklüğünü karşıladığını ortaya koymaktadır. Bennak dışında bir de caba bennak statüsü vardı ki caba bennaklar 13 akçe ödeyen ve kendine ait bir toprağı olmayan bir kesimi ifade etmekteydiler. Ne var ki cabaların kendilerine ait toprakları olmasa da bir şekilde köylerde bulunan diğer arazilerde çalıştıkları ve bazı zanaatları icra ettiklerini de defterlerden görmek mümkündür. Caba bennakların zaman zaman çok küçük arazi paraçalarını işlediklerini gösteren kayıtlar da bulunmaktadır. Kanunnamede belirtildiğine göre, caba bennaklar zayıf reaya sayılmakta ve himaye edilmesi gereken bir grup olarak gösterilmektedir. En azından kırsal alanda cabalar için *bir haneyi temsil eden ama gelir düzeyi çağına göre zayıf bir kitledir* demek yanlış olmasa gerektir.

1455 senesinde Zile kırsalında kayıt altına alınan toplam nüfus 2689'du. Bu nüfusun 1486'sı çift, nim ya da bennak büyüklüğünde arazi tasarruf etmekteydi. Bu da nüfusun yaklaşık % 55,26'sının toprak tasarruf ettiğini ortaya koymaktaydı. Öte yandan toprak tasarruf edenler içerisinde çift sahibi olan 256 hane % 17,22, nim tasarruf eden

1087 hane % 73,14 ve bennaklar 93 hane ile % 6,25'lik bir kesimi ifade etmekteydi (Bk. Tablo 27.).

Tablo 27. 1455 ve 1485'te Zile'de Reaya Üzerine Kayıtlı Çift, Nim ve Bennak Topraklar

Nahiye/Sene	1455								1485									
	Nefer	Hane	Mücerred	Çift	Nim Çift	(Ekinlü) Bennâk	(Caba)-Bennak	Belirsiz-Muaf	Nefer	Hane	Mücerred	Çift	1,5 Nim	Nim+Bennak	Nim Çift	Bennak	Caba	Belirsiz(Muaf)
Zile	501	446	55	68	208	17	131	22	662	508	154	27	0	0	273	27	159	22
Acacı	211	183	28	1	108	17	52	5	265	189	76	2	0	0	90	37	52	8
Halka-i Hass	193	167	26	12	106	6	36	7	246	197	49	1	2	0	104	13	54	23
Hüseyinabad	604	604	0	92	124	4	50	334	831	669	162	2	0	0	309	102	125	131
Karahisar-ı Behramşah	180	175	5	26	39	3	43	64	227	192	35	8	0	0	78	20	49	37
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0	0	0	352	269	83	0	0	0	128	61	80	0
Kuştaş (Üçtaş)	204	183	21	7	123	15	36	2	247	202	45	1	0	0	121	20	56	4
Meşhedabad	329	303	26	25	147	10	75	46	496	409	87	6	0	0	209	37	118	39
Özikavağı	277	245	32	0	150	5	66	24	293	221	72	0	0	1	122	14	80	4
Yenimüslüman	190	182	8	25	82	16	53	6	282	226	56	6	0	0	122	24	69	5
Toplam	2689	2488	201	256	1087	93	542	510	3901	3082	819	53	2	1	1556	355	842	273
%	100	92,5	7,5	9,5	40	3,5	20	19	100	79	21	1,35	0,05	0,03	40	9	21,5	7

Zile kırsalında 1455'te vergi nüfusunun yaklaşık % 9,5'unu çift tasarruf edenler oluşturmaktaydı ve kaza genelinde çift miktarı arazi işleyenlerin sayısı tam olarak 256 haneydi. Çift sayısının en çok olduğu nahiye 92 haneyle Hüseyinabad'dı. Onu 68 haneyle Zile merkez kır nüfusundaki çiftler takip ediyordu. Başka bir deyişle çiftlerin yarısından daha fazlası Hüseyinabad ve Zile nahiyeleri dahilindeydi. Hüseyinabad'ın çiftlik sayısının bu kadar fazla olmasında iki etken akla getirilebilir: Birincisi, geniş bir ova üzerinde kurulu olması, ikincisi ise yeni teşekkül eden, başka bir deyişle Osmanlı yerleşik düzeninin yavaş yavaş kurulmaya başladığı bir alan olması. Bu tarihte, köylü nüfusun en büyük dilimi nimlerden oluşmaktadır. Zile kazası genelinde toplam nim sayısı 1087 hane olup vergi nüfusunun % 40'ına karşılık gelmekteydi. Kanunnameler ışığında nüfusun % 40'lık bu diliminin en az 30 dönümden fazla yere sahip olanlardan oluştuğu savunulabilir. 30 dönümden daha az yer tasarruf eden bennaklar ise 93 hane ile nüfusun % 3,5'luk dilimini oluşturmaktaydı. Cabalara gelindiğinde 542 hane ile

nüfusun % 20'lik bir dilimine denk oldukları anlaşılmaktadır. Bu tarihte dikkat çekici bir durum da mücerredlerin toplam vergi nüfusu içerisinde ancak % 7,5'luk bir dilim oluşturmasıydı. Söz konusu tablo 1455 senesinde arazi ve nüfus arasında bir uçurum olmadığına; başka bir deyişle arazinin nüfusa yeter miktarda olduğuna işarettir.

1485 senesine gelindiğinde Zile kırsalında kayıtlı 3901 nüfusun 1967'si toprak tasarruf eden kategori içerisindeydi. Bu durumda nüfusun % 50,42'si toprak tasarruf etmekteydi. 1455 rakamlarıyla kıyaslandığında, toprak tasarruf edenlerin genel nüfus içerisindeki payı yaklaşık % 5 oranında düşmüştü. Toprak tasarruf edenler içerisinde 53 çift % 2,69, iki bir buçuk nim % 0,1, bir nim ve bennak % 0,05, 1556 nim % 79,1 ve 355 bennak % 18,04'lük bir dilim içerisinde kalmaktaydı. Çiftlerdeki azalmaya tezat bir şekilde söz konusu tarihte nim sayısı % 50'ye yakın bir artışla 1087'den 1556'ya yükselmişti. Nim sayısındaki bu artış çiftlerin önemli bir kısmının nime dönüştüğüne işaret etmektedir. Öte yandan, 1455'te 93 olan bennak sayısı da çiftlerdeki düşüşün tam tersine yaklaşık dört kat artarak 355'e ulaşmıştı. Bu açıdan, toprak üzerinde, nüfusa göre arazi dağılımında bir önceki döneme göre değişmeyen tek oran nimlere ait olandı ve nimler vergi nüfusunun yine % 40'ını oluşturmaktaydı (Bk. Tablo 27.). Ancak burada asıl önemli olan Zile'ye 1485'te Kızılkünbed adında yeni bir nahiyenin verilerinin de girilmiş olmasıdır. Kızılkünbed'in Zile'ye dahil olmasıyla 8 çift, 78 nim ve 20 bennak büyüklüğünde arazi yeni olarak Zile kırsal toplamına dahil olmuştur. Bu eklenmeye rağmen toprakların özellikle nim ve bennak ekseninde çoğalması reaya elindeki toprağın parçalandığına önemli bir işarettir.

1485 ve 1519 senelerinde mücerred nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı yaklaşık % 20'ler düzeyindeydi. 1519 senesinde 4620 olan Zile kır nüfusunun 2160'ı yani yaklaşık % 46,75'i toprak tasarruf ediyordu. Gerek 1485, gerekse de 1519

rakamları 1455'ten 1519'a Zile'de toprak tasarruf eden kesimin genel nüfusa oranla azaldığını ortaya koymaktadır (Krş. Tablo 27 ve 28.)

Tablo 28. 1519-1574'te Çift, Nim ve Bennaklar

Nahiye/Sene	1519								1574							
	Nefer	Hane	Mücerred	Çift	Nim Çift	Bennak	Caba	Belirsiz(Muaf)	Nefer	Hane	Mücerred	Çift	Nim Çift	Bennak	Caba	Belirsiz(Muaf)
Zile	773	543	230	23	272	29	216	3	2228	1144	1084	15	314	112	663	40
Acacı	395	291	104	11	115	64	96	5	990	436	554	3	100	118	214	1
Halka-i Hass	239	197	42	3	92	32	54	16	858	462	396	3	95	154	148	62
Hüseyinabad	1208	915	293	3	284	219	225	184	3751	2040	1711	1	309	584	820	326
Karahisar-ı Behramşah	302	271	31	7	78	20	47	118	1290	739	551	6	88	282	314	49
Kızılkünbed	362	290	72	1	125	78	75	11	1060	592	468	0	121	139	323	9
Kuştaş (Üçtaş)	245	194	51	2	127	12	50	3	788	379	409	2	118	27	232	0
Meşhedabad	480	382	98	6	192	48	102	34	1269	754	515	6	178	90	431	49
Özikavağı	265	219	46	1	119	20	75	4	963	485	478	1	118	85	265	16
Yenimüslüman	351	262	89	8	118	51	65	20	846	479	367	7	107	57	252	56
Toplam	4620	3564	1056	65	1522	573	1005	398	14043	7510	6533	44	1548	1648	3662	608
%	100	77	22,8	1,4	33	12,4	21,8	8,6	100	53,5	46,5	0,3	11	11,7	26	4,3

1519'da reaya elindeki toprakların 65'i çift olup genel arazi içerisindeki oranı % 3,15; 22'si nim olup genel arazi içerisindeki oranı % 70,46 ve 573'ü bennak olup genel arazi içerisindeki oranı % 26,52 dolaylarında kalmaktaydı (Bk. Tablo 28.). Bu veriler, toprakların çift ve nim sayısı bakımından azalmasına karşın bennak sayısındaki artışa ve toprakta yeni bölünmelere delalet etmektedir. Açıkça belirtmek gerekirse, daha 1485'ten itibaren yörede toprak üzerinde nüfusun bir baskı unsuru haline geldiği rahatlıkla söylenebilir. 1519 senesinde nim sayısı kısmen düşerken çift sayısında da cüzi bir artış görülmekteydi. Söz konusu tarihte bennak sayısının genel nüfusa göre sayısı ise önceki dönemlere göre artmış gözükmektedir. Bennaklar 355'ten 573'e yükselmiştir.

1455, 1485 ve 1519'da toprak ve nüfus arasında dengeli bir ilişki söz konusuyken 1574 senesine gelindiğinde bu dengenin bozulduğu anlaşılmaktadır. Zira 14043 nefere ulaşan kırsal nüfusun 1574'te yaklaşık % 46,5 kadarı mücerred kaydedilmiştir. Bu durumu yalnız kazadaki bekar sayısının artması veya doğum

oranının çoğalmasıyla izaha kalkışmak hiç şüphesiz doğru ve yeterli bir yaklaşım olmayacaktır. Öyle ki, mücerredin bu kadar artması demek vergi ödeyen kesimin de tersi oranda azalması demektir. Aynı zamanda toprak tasarruf eden ve bir zanaat icra eden nüfusun da genel nüfus oranı içerisinde giderek erimesi demektir. Bu durum tam olarak, toprak üzerinde nüfusun giderek baskı unsuruna dönüşmesi demektir. Bu açıdan, çift, nim ve bennak gibi toprak tasarruf edenlerin nüfusun ancak % 23'üne yakın bir oranda kalması 1590'larda yörede başlayacak olan Celali isyanlarının önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. XVI. yüzyılın son çeyreğine girerken kır nüfusu, yüzyılın ilk çeyreğine göre 9423 artarak % 203'lük bir oranda büyüme kaydetmişti. Yüzyılın ortasındaki veriler elimizde olmadığı için bu ivmenin 1550'lerden önce mi sonra mı olduğunu bilemiyoruz. 14043 neferlik Zile kır nüfusunun 1574'te tarım işletmeleri üzerinde olanlarının sayısı 3240'tı. Bu da toplam kır nüfusunun yalnız % 23,07'lik bir dilimiydi (Bk. Tablo 28.). Bu oran yüzyılın ilk çeyreğine oranla nüfusun toprak üzerindeki baskısının en az iki kat civarında arttığına işaret etmekteydi. Bu tarihte çift sayısı 44, nim sayısı 1548 ve bennak sayısı 1648'di. Bu haliyle, tarım arazilerindeki nüfusun % 1,3'ünü çift, % 47,77'sini nim ve % 50,86'sını bennakların oluşturması demekti. Burda en dikkat çekici durum nimlerdeki % 20 oranından daha fazla olan düşüş ve bennaklarda % 20'lerin üzerindeki artıştır. Her ne kadar 1574'te nim sayısı kısmen artmış gözükse de en çarpıcı artış bennaklardaki artıştır. O halde, mevcut nimler yerini koruduğu halde 1574'e doğru bennak büyüklüğünde yeni arazilerin açıldığını ortaya koymaktadır. Ne var ki toprak tasarruf edenlerin nüfusun ancak % 23'üne yakın bir kesimini temsil etmesi aynı ekmeği paylaşanların sayısındaki çoğalmayı ve işsiz bir kesimdeki yükselişi de ifade etmektedir.

Nüfus (reaya) elindeki arazileri çifte dönüştürdüğümüzde, 1455 senesinde

822,75, 1485'te 922, 1519'da 969,25 ve son olarak 1574'te 1230 adet çifte ulaştık (Bk. Tablo 29.). Bu rakamlara göre, 1455'ten 1574'e gelindiğinde, Zile kırsalında reaya üzerine kayıtlı ekilebilir arazi % 49,49, tarım arazisi işleyen nüfus ise % 142 dolaylarında artmıştır. Bu da araziyi işleyenlerin sayısındaki artışa rağmen birim işletmeciye düşen arazi miktarının iyice azaldığını göstermektedir.

Tablo 29. 1455-1574 Arasında Zile Kırsalında Reayanın Üzerinde Kayıtlı Toprağın Hacmi (Çift, Nim ve Bennaka Göre)

Nahiye/Sene	1455			1485					1519			1574		
	Çift	Nim Çift	(Ekinlü) Bennâk	Çift	1,5 Nim	Nim+Bennak	Nim Çift	Bennak	Çift	Nim Çift	Bennak	Çift	Nim Çift	Bennak
Zile	68	208	17	27	0	0	273	27	23	272	29	15	314	112
Acacı	1	108	17	2	0	0	90	37	11	115	64	3	100	118
Halka-i Hass	12	106	6	1	2	0	104	13	3	92	32	3	95	154
Hüseyinabad	92	124	4	2	0	0	309	102	3	284	219	1	309	584
Karahisar-ı Behramşah	26	39	3	8	0	0	78	20	7	78	20	6	88	282
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0	128	61	1	125	78	0	121	139
Kuştaş (Üçtaş)	7	123	15	1	0	0	121	20	2	127	12	2	118	27
Meşhedabad	25	147	10	6	0	0	209	37	6	192	48	6	178	90
Özikavağı	0	150	5	0	0	1	122	14	1	119	20	1	118	85
Yenimüslüman	25	82	16	6	0	0	122	24	8	118	51	7	107	57
Toplam	256	1087	93	53	2	1	1556	355	65	1522	573	44	1548	1648
%	9,5	40	3,5	1,35	0,05	0,025	40	9	1,4	33	12,4	0,3	11	11,7
Dönüştürülmüş Çift	256	543,5	23,25	53	1,5	0,75	778	88,75	65	761	143,25	44	774	412
Toplam Tahmini Çift	822,75			922					969,25			1230		
Artış (%)				12,06					5,124			26,9		

Zile kaza kırsalında reayanın üzerine kayıtlı topraklardan başka araziler de mevcuttu. Bunlar arasında, yine büyük ölçüde timarlı sipahilerin ve malikane sahiplerinin elinde tuttuğu ve büyük ölçüde yine köylü tarafından ekilip biçilen hassa ve malikane çiftlikler dikkatten kaçmamaktaydı.

Sipahilere ait timarlarda, doğrudan sipahi tarafından işletilen ve "kılıç yeri" olarak tabir edilen çiftlikler ve çayırlar vardı. Bazen sipahilerin işlettiği değirmen, bağ

ve bahçe için de hassa tabiri kullanılabilmekteydi (Barkan, 1963: 393)[290]. Zile'de incelediğimiz dönemde bu şekilde, sipahilerin tasarrufunda olan çiftlikler çoğunlukla *hassa çiftliği* (çiftlik-i hassa) olarak anılmış; bazı yerlerde ise *süvari hassa çiftliği* (çiftlik-i hassa-i süvari) şeklinde belirtilmişti. Zaman zaman ise bir mezrada sipahi toprak tasarruf ediyorsa onun için de *süvari elinde x miktar çiftlik* yazılabilmiştir. 1455'te Yenimüslüman nahiyesine bağlı Salur mezrasında "süvari elinde iki çiftlik" notu yer almaktaydı. Hassa çiftlikler bazen sipahi dışında birine de verilebilmekteydi. Kuştaş nahiyesinin İsa köyündeki hassa çiftlik buna güzel bir örnektir: Bu köydeki hassa çiftlik 27 Zilhicce 974/5 Temmuz 1567 tarihli hükm-i şerif gereği hatip Mevlana Çırak'a bırakılmıştı[291].

Hassa çiftliklerin büyüklüğü konusunda kanunnameler herhangi bir ipucu vermemektedir. Ancak tahminlerimize göre, sipahilerin kullanımlarına özel bu çiftliklerin verimli araziler olması ihtimal dâhilindedir. Hassa çiftliklerinde yetiştirilen ürünlerin neler olabileceği konusu da açık değildir. Bununla birlikte, bu arazilerden elde edilen buğday ve arpa türünden ürün miktarı aynen ve nakden deftere geçirilmiştir. Yine kanunnameden anlaşıldığı kadarıyla hassa çiftliği sahibi çiftlik üzerine bağ dikilmiş olsa bunun 1/4'ünü timar için zaptedebilmekteydi (Akgündüz, 1993: 205). Zile'de ve bağlı yerleşim birimlerinde buğday ve arpa üzerinden halkın ödediği % 20 oranındaki vergi

---

[290] *Hassa çiftlikler*, sipahinin kendi nam ve hesabına işlettiği fakat mülk statüsünde bulunmayan toprak parçalarıdır. Bk. Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s. 223. Hassa kaydedilen yerler sadece çiftliklerden müteşekkil olmayıp, bağ, değirmen, çayır gibi yerler de hassa olabilmektedir. Bk. Deniz Karaman, "16. Yüzyılda Ayaş Kazası (İktisadi Tahlil Denemesi)", *Belleten*, cilt:LXVI, sayı: 246 (Ağustos 2002), s. 446. Halil İnalcık, Birinci Süleyman'dan önce her sipahi tasarrufuna bir çiftlik genişliğinde arazi ve bir bağ, çayır, meyve ağaçları, değirmen verildiğini ifade etmektedir. Hassa olarak bilinen bu tasarruf biçimiyle sipahinin, bağımlı köylülerin sağladığı emekle bütün bu mal varlığını idare edebileceği düşünülmektedir. Bk. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, çeviren: Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 160. Hassa çiftlikler, doğrudan sipahi tarafından işlenebildiği gibi, kiraya verilmek suretiyle de işletilebilmekteydi. Bu tür çiftlikler, reaya çiftliklerinden farklı usul ve kaidelerle bir takım askeri vazifeler karşılığında çiftçi askerlerin tasarrufuna verilmekteydi. Bk. İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1990, s. 179.

[291] TKA, Td 12, s. 171a.

defterlere “an-behre” yani öşürden gelen gelir şeklinde yazılırken, hassa çiftliğin ürün miktarı da “an-hassa” olarak kaydedilmişti. Bize göre, *an-hassa* sipahinin ürettiği ürünün 1/5’ini değil de tamamını içeriyor olmalıdır. Bu gelir de timarlı sipahinin gelir toplamının bir parçası sayılır ve timarının bütünü içerisinde değerlendirilirdi. Öte yandan, burada merak konusu olan bir başka durum sipahilerin tamamının kendilerine verilen, çoğu kez çekirdek timar denilen ve gelirlerinin en başında yer alan köylerde oturup oturmadığı meselesidir. Esasında, defterler çoğu kez vergi ödeyen reayayı yazdığından bu sorunun cevabını bulmak elbette zordur. Ne var ki 1455 tarihli yazım bu konuda bazı ipuçları vermektedir.

Tablo 30. Zile Kırsalındaki Hassa Çiftliklerin Nahiyelere Dağılımı

Nahiye/Yıl	1455			1485				1519			1574		
	1	2	3	1	2	3	5	1	2	3	1	2	3
Zile	18	2	0	0	21	0	0	0	18	0	1	15	0
Acacı	3	2	0	1	2	1	0	1	2	1	1	2	0
Özikavağı	7	0	1	0	5	1	1	6	0	1	0	6	1
Halka-i Hass	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0
Hüseyinabad	3	1	0	0	11	0	0	4	1	0	1	2	0
Karahisar-ı B.	1	1	0	0	3	0	0	3	1	0	1	3	0
Kızılkünbed				0	7	1	0	2	4	1	0	6	1
Kuştaş	3	0	0	1	2	0	0	3	0	0	1	2	0
Meşhedabad	14	1	0	16	1	0	0	0	14	1	3	11	0
Yenimüslüman	3	1	0	0	5	0	0	0	4	0	0	2	0
Toplam	53	8	1	18	58	3	1	19	45	4	9	52	5

1455’teki yazıma göre, sipahi her zaman kendisine ait köyde bulunmuyordu. Belki de o köydeki hassa çiftliği de doğrudan işlemiyordu. Zile kazasında 1455 senesi itibarıyla toplam 14 *süvari ortağı* tespit edilmiştir. Bunların yarısı Zile kaza merkezine bağlı köylerdeydi. Azarya, Yenice, Güğercinlik, Balçıkasar, Gederik, Bağluca ve Derebaşı’ndaki süvari ortaklarının beşi muaf, biri mücerred ve biri de çift olarak deftere geçirilmişti. Bu süvari ortakları büyük olasılıkla süvariye ait hassa çiftliklerini işleyip; süvariye ait bir takım yükümlülükleri yerine getiriyordu. Süvari ortaklarının yoğun olduğu ikinci bir merkez de Meşhedabad’dı. Meşhedabad’ın Kulaca, Davud, Hisarcık ve Kurupınar köylerindeki süvari ortaklarının tamamı muaftı. Hüseyinabad’ın

Boladcuk, Karahisar-ı Behramşah'ın Kesrihisarı ve Özikavağı'nın Arablar köylerinde de muaf süvari ortakları bulunuyordu. Sonuç olarak, şunu söylemek mümkündür. 1455 senesinde hassa çiftliklerin 19'u Zile ve 15'i Meşhedabad'daydı (Bk. Tablo 30.). Bu da toplam 62 olan çiftlikten % 54'ü demekti. Süvari ortaklarının 1455 senesine özgü varlığı büyük ölçüde Zile merkezli timarların bir kısmının Tokat kalesi mustahfızlarına, Amasya eşküncülerine ya da Sivas'taki bir timar sahibine verilmiş olmasıyla da açıklanabilir. Örnek vermek gerekirse, Zile kaza merkezine bağlı Azarya köyünün divani gelirleri 1455 senesinde Tokat kalesi mülazımlarından Halil ve Kasım'ın çekirdek timarını teşkil ediyordu. Halil ve Kasım kale görevini terk edemeyecek olduğundan hassa çiftliğinin tasarrufu ve yöredeki gelirlerin toplanması konusunda doğal olarak bir ortağa gereksinim duyuluyordu[292]. Karahisar-ı Behramşah'ın Kesrihisarı köyünün[293] divanisini elinde tutan Zile ve Karahisar zaimi Müşalim oğlu Ali Bey gibi zaimler için de aynı durum söz konusuydu. Büyük olasılıkla Ali Bey hem Kesrihisarı hem de diğer timarlarındaki hassa çiftlikler ve diğer işler için bir ortakla işini sürdürüyordu. Süvari ortakları buna karşın süvariden ne alıyordu? Bunun cevabını bugün vermek zordur. Ancak akla yatkın olan şudur ki hassa çiftliğin üretiminden bunlar bir şekilde yararlanıyorlardı ve ayrıca çift, nim, bennak ve caba gibi şahsi vergilerden de muafiyet sağlamış oluyorlardı. Bununla birlikte, 1485 senesinden itibaren süvari ortaklığının ortadan kalktığı da defterlerden anlaşılmaktadır. Kanunnamelerde açıkça yazmasa da Osmanlı merkezi yönetiminin bu tip bir muafiyeti pek de kabullenmediği anlaşılmaktadır.

Defterlerde hassa çiftlikler, genel olarak içerisinde yer aldıkları köydeki nüfusun yazımının bittiği yerde belirtiliyorlardı ve bu çiftliklerin altında 1, 2, 3 ya da 5 gibi

[292] BOA, Td 2, s. 330.
[293] BOA, Td 2, s. 308.

rakamlarla miktarları da gösteriliyordu. Öte taraftan, bu topraklar verilirken büyük olasılıkla verimi dikkate alınıyor olmalıdır. Örneğin 1485'te hassa çiftliği 5 rakamıyla ifade edilen Özikavağı'na bağlı Kilise köyünde çiftliğin ürün miktarı 10 mudd/5131,6 kg. buğday ve 5 mudd/2565,8 kg. arpadır[294]. Nahiyeye bağlı Kadışehri[295] ve Alihoca[296] köylerinde 2 rakamı/çift miktarı gösterilen hassa çiftliklerden elde edilen ürün miktarı da aynıdır. Bu açıdan bakıldığında Kilise köydeki hassa çiftliğin veriminin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

1455'te toplam 62 yerleşim de hassa çiftliği bulunmaktaydı. Bunları çifte dönüştürdüğümüzde Zile kırsalında 36 çift miktarında arazi hassa çiftliği olarak sipahilerin kullanımına tahsis edilmişti. Zile'de hassa çiftlik adedi ve miktarının en yoğun olduğu dönem 1485 tarihi olmuştur. Bu tarihte 80 adet hassa çiftliğin toplam büyüklüğü 71 çifti bulmuş ve hassa çiftlik miktarında iki kat artış meydana gelmişti (Bk. Tablo 30.). Bu durum Zile'de timar sayısının artışının da bir sonucu olsa gerektir. 1519'da Zile'de hassa çiftlik adedi 68 adetti. Bir önceki döneme göre çiftlik adedi 12 düşmüştü. Buna karşın toplam çift mikarı 60,5 çift seviyelerinde kalmıştı. Bu düşüş yörenin 1519'da yaşadığı sıkıntılara bağlı olmalıdır. 1574'te ise 66 hassa çiftliğin toplam dönüştürülmüş miktarı ise 64 çift dolaylarında kalmıştı[297].

Zile'de divani-malikane sistem olmasına ve malikanecilerin şeklen de olsa mülk sahibi gözükmelerine rağmen, incelediğimiz dönemde, yörede malikane çiftliği sayısının oldukça az olduğu gözden kaçmamaktadır. 1455'te biri Zile merkeze bağlı Bağluca, diğeri Acacı'nın Öyük köyünde nim olmak üzere toplam çift büyüklüğünde bir

[294] BOA, Td 19, s. 160.
[295] BOA, Td 19, s. 159.
[296] BOA, Td 19, s. 160.
[297] Hassa çiftliklerinin incelediğimiz dönem boyunca sayıca azalması yalnız Zile yöresine özgün değildir. Benzeri bir düşme eğilimi Tokat'ta da söz konusudur. Ali Açıkel bu düşüşü hassa çiftliklerinin reaya çiftliklerine dönüştürülmesine bağlamaktadır. Bk. Ali Açıkel, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia*: A Case Study of The District (Kaza) of Tokat (1574-1643), Basılmamış Doktora Tezi, Manchester University, Manchester 1999, s. 112.

arazi *çiftlik-i sahib-i mülk* olarak deftere geçirilmişti. Bağluca köyünün[298] malikane ve divani gelirlerini iki baştan Müşalim oğullarından Mansur Bey'in topladığı düşünülürse malikane çiftliğin gelirinin de doğrudan ona ait olduğu anlaşılacaktır. Acacı nahiyesine bağlı Öyük köyünde[299] ise *eşküncü malikaneciler* vardı. Muzaffer, Pir Ahmed, İskender ve Bayezid adında akrabalık bağını ortaya koyamadığımız dört kişi için *müşterek yerler* gibi bir notun girilmesi, onların hem malikâne gelirini paylaştığını hem de malikane çiftliği birlikte tasarruf ettiklerini göstermektedir. 1455'te Hüseyinabad kazasının Koçhisar mezrasının malikane sahibi, Yakup Sipah'tı ve kendisi mezrada oturuyor ve büyük ölçüde muaf olmak kaydıyla mezradaki üretimi tümüyle yerine getiriyordu[300].

1485 tarihinde malikane çiftliklerinde sayıca ve miktarca görece bir artış söz konusudur (Bk. Tablo 31.). Zile'de Bağluca köyündeki malikane çiftliğin miktarı bu tarihte çifte yükselmiştir. Mansur Bey'in malikane geliri ise bu tarihte ebna vakfına dönüşmüştür[301]. Zile'de Kurupınar ve Kurşunlu köylerinde çift; Kırlar köyünde ise nim miktarı malikane çiftlik karşımıza çıkmıştır[302]. Bu tarihte Acacı'nın Öyük köyünde çift, Uluköy'de 3 (1,5 çift); Karahisar-ı Behramşah'ın Güllük köyünde çift; Kızılkünbed'in Deveci köyünde çift ve Meşhedabad'ın Kassin köyünde çift miktarı malikane çiftlikler bulunuyordu.

1519'da Zile kırsalında 8'i nim, dördü çift, biri bir buçuk çift, birisi iki muddluk ve birisi de iki çift büyüklüğünde toplam 15 malikane çiftliği bulunuyordu (Bk. Tablo 31.). Bu bağlamda malikane çiftlik adedi 1485'ten 1519'a gelindiğinde 6 adet artmıştı. Bu artışın en büyük nedeni Yenimüslüman nahiyesinde daha önceden olmayan malikane çiftliklerin bir anda 7 nime çıkması ve yedi vergi ünitesinde belirmesiydi.

---

[298] BOA, Td 2, s. 339-340.
[299] BOA, Td 2, s. 288-290.
[300] BOA, Td 2, s. 251.
[301] BOA, Td 19, s. 119.
[302] BOA, Td 19, s. 109-124.

Tablo 31. Zile Kırsalında Malikane Çiftlikler

Nahiye/Yıl	1455		1485			1519					1574		
	1	2	1	2	3	1	2	3	4	2 muddluk	1	2	3
Zile	1	0	1	3	0	1	2	1	0	0	1	3	0
Acacı	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1
Karahisar-ı B.	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Kızılkünbed			0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0
Meşhedabad	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Yenimüslüman	0	0	0	0	0	7	1	0	0	0	0	1	0
Toplam	2	0	1	7	1	8	4	1	1	1	1	6	1

1574'te toplam 8 adet malikane çiftlikten dördü Zile'de ve kalanlar da birer adet olmak üzere Acacı, Kızılkünbed, Meşhedabad ve Yenimüslüman nahiyelerine dağılmış durumdaydı (Bk. Tablo 31.). Hiç şüphesiz, 1455-1574 senesi boyunca malikane çiftliklere rastlayamadığımız üç nahiye Özikavağı, Halka-i Hass ve Hüseyinabad nahiyeleriydi. Hassa çiftliklere nazaran malikane çiftliklerin bu derece az olması akla şu soruyu da getirmektedir. Her yerde malikane çiftlikler tam olarak deftere geçirilmiş miydi? Bu soruya aslında 1485 senesindeki bir örnek kısmen cevap vermekte ve malikane çiftliklerin her zaman malikane çiftlik adıyla defterde yer almadığını göstermektedir. 1485'te Zile'nin Azarya köyünde muaf çiftlikler içerisinde yer alan çiftin malikaneciye ait olduğu yazılıdır[303]. Bu bağlamda muaf ya da müsellem olarak kaydedilen bazı çift ya da çiftliklerin de malikaneciler tarafından işletildiğini dikkate almakta yarar vardır. Ancak eldeki yetersiz veriler bunun tam olarak tespit edilmesine olanak vermemiştir.

Bu şekilde askeri ve ileri gelen kesimin tasarrufunda olan arazilerden başka bir de kişiler üzerine kayıtlı ancak nüfustan bağımsız bir şekilde yazılan araziler de vardı. Biz bunlara çiftlik-i X demeyi uygun bulduk. Açıkçası çiftlik-i X'ten, şahıs adlarıyla özdeşleşmiş bazı çiftlikler ve mezraların altında yer alan miktarı belirtilmiş çiftlikleri

[303] BOA, Td 19, s. 110.

kastetmekteyiz. Bu tarz şahıslar bazen askeri unvanı olan kişiler olabilmekteydi. Defterlerde, bu gibi kişilerin çiftlikleri askeri bir hizmete karşılık olarak alıp almadığı her zaman için belli değildi. Örneğin, 1519 senesinde Meşhedabad'ın Çubuk köyünde nüfusun hemen altında nüfustan bağımsız bir şekilde bir çiftlik için "çiftlik-i Mürüvvet Çavuş" notu yer almaktaydı[304]. Bu çiftlik-i X'ler içerisinde bazen timara karşılık olmak üzere verilen araziler de vardı. Buna güzel bir örnek 1574 tarihinde deftere kaydedilen Karahisar-ı Behramşah'ın Bazarcık köyündeki *Satılmış Çiftliği'*dir[305]. Satılmış Çiftliği için defterde şu şekilde bir not düşülmüştür: *"Çiftlik-i Satılmış der karye-i Bazarcık el-mezbûr. Hâliyâ der tasarruf-ı Satılmış el-mezbûr ber vech-i timâr. Yüz elli kilelik ba keyl-i İstanbul ber vech-i kadimlik. Hasıl 300. Mezkûr Satılmış'a ber vech-i timâr virilen 150 kilelik yerde bi'l-fiil kendü tasarrufunda olan Şah Veli ve Budak Hacı nâm kimesnelerün yeri bile olduğu tafsil olundu sahh."* . Bu bilgilerden hareketle, Satılmış çiftliğinin büyük bir boyutta olduğu ve çiftlik üzerinde iki kişinin daha toprak işlediği görülmektedir. Aynı zamanda 150 İstanbul kilesi tohum atılan bir yer olması 7,5 muddluk bir arazi büyüklüğünü bize göstermektedir ki bu da yaklaşık olarak iki çiftlik bir arazi büyüklüğüne denk gelmektedir. Satılmış'ın buradan gelen 300 akçelik hasılın sahibi olduğunu da unutmamak gerektir. Burada dikkatimizi çeken bir nokta çiftliğe adını veren Satılmış'ın halen hayatta olmasıdır. Ancak Satılmış çiftliğinin 300 akçelik hasılı bir çiftlikten elde edilen en yüksek hasıl değildir. Ohtamara köyü altında sahibi belirtilmeksizin yazılan çiftlik 1000 akçe hasıla sahipti[306]. Bazen isme özel çiftliklerin sahipleri hayatını yitirmiş ve araziyi hâlihazırda işleyen başka bir kişi olabilmekteydi. Örneğin, 1485'te Zile'nin Donuzlu köyündeki *Hamza Çiftliği* için böyle bir durum söz konusuydu. İşte o vakit, araziyi hâlihazırda elinde tutan kişi için "der-dest-i X" ibaresi

[304] BOA, Td 79, s. 233.
[305] BOA, Td 12, s. 187b.
[306] BOA, Td 79, s. 202.

düşülmekteydi. Hamza Çiftliği için defterde yer alan not aynen şöyleydi: *"Çiftlik-i Hamza, der-dest-i Ahmed veled-i o (1-nim)"*[307]. Bu not Hamza'nın açtığı bir çiftliğin daha sonra oğluna geçtiğini gösteriyor. Öte yandan köyde bu çiftlik hariç tutulursa 16 nefer nüfus vardı. Ancak toplam nefer deftere 17 olarak kaydedilmişti. Bu açıdan, Hamza oğlu Ahmed nüfusun bir parçası sayılmış ve vergiye dahil edilmiştir. Aynı tarihte, Meşhedabad'ın Çubuk köyündeki Maruf adına kayıtlı çiftliğin oğlu Teberrük'ün[308], Kassin köyündeki Kaya adına kayıtlı çiftliğin de oğlu Pir Ahmed'in elinde olduğu[309] bilgisi isme kayıtlı çiftliklerin genelde babadan oğula geçtiği ve bunun da deftere yansıtıldığını ortaya koymaktadır.

Çiftlik-i X'ler içerisinde bir de zaviyedarların zaviye çiftlikleri dışında ellerinde tuttukları çiftlikler de yer alabilmekteydi. 1485'te Çeltek köyünde Emirci Doğan Zaviyesi zaviyedarı Şeyh Hayreddin'in üzerinde çift büyüklüğünde bir arazi bulunmaktaydı[310].

Mezralarda yazılan çiftlikler ise büyük olasılıkla ya bağlı bulundukları köyün reayası, ya komşu bir köyün reayası ya da sipahilerin tasarrufunda olabilmekteydi. Çoğu kez mezralarda üretim yapılıyorsa ordaki çiftlik ya da arazi miktarı belirtiliyor ve bir şekilde tasarruf edenler de yazılabiliyordu.

Mezraların arazi potansiyelini en çok test edebildiğimiz tarih 1519 senesi olmuştur. Bu sene, özellikle Hüseyinabad ve Karahisar-ı Behramşah'ta Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey'in yöredeki timarları içerisinde bulunan Yozgat vb. yerlerdeki mezraları da kapsayan bir yazım yapılmıştı. Belki de çiftliklerin açıkça belirtilmesi bu önemli kişinin timar potansiyelini ortaya çıkarmak içindi. Bu açıdan 1519 senesinde

[307] BOA, Td 19, s. 115.
[308] BOA, Td 19, s. 144.
[309] BOA, Td 19, s. 145.
[310] BOA, Td 19, s. 133.

Hüseyinabad'daki toplam 96 ve Karahisar-ı Behramşah'taki 19 birim çifti bu şekilde mezralarda kayıtlı çiftler saymak yerinde olacaktır. Zira, 1574 senesine gelindiğinde bu şekilde mezra çiftliklerinin sayısının iyice azaldığı tablodan da rahatlıkla anlaşılacaktır (Bk. Tablo 32.).

Tablo 32. Zile Kırsalında Çiftlik-i X'ler

Nahiye/Arazi	1455						1485			1519				1574						
	1	2	3	4	5	6	1	2	B.siz	1	2	B.siz	20 mudd	1	2	Öküzlük	150 kilelik	10 kilelik	6 kilelik	23 kilelik
Zile	2	3	1	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	1	6,5	0	0	0	1
Acacı	1	4	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	1	5	0	0	0	0	2	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Hüseyinabad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	96	0	1	0	1	0	0	0	0	0
Karahisar-ı B.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Kızılkünbed							0	0	0	0	0	0	0	0	7,5	0	0	0	0	0
Kuştaş	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	0	0	1	3	2	0	1	7	1	1	11	0	0	2	4	0	0	1	1	0
Yenimüslüman	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	7	0	0	0	7	0	0	0	0	0
Toplam	5	13	5	3	4	1	5	8	1	2	137	0	1	2	21,5	6,5	1	1	1	1

1519'da Meşhedabad'da Çiftlik köyüne bağlı Küçükçiftlik mezrasında[311] 4, Davud köyden sonra yazılan Yapağu mezrasında[312] 3 çift notuna yer verilmişti. Yenimüslüman'ın Ernebadi köyüne bağlı Vezi mezrasında 6 çiftlik arazi kaydı vardı[313]. Halka-i Hass'ın Çiftlik köyünden sonra yazılan Kurubey mezrasında "çift 2" notu yer almaktaydı[314].

Zile kırsalında bir de kendi mülklerini işleyen sınırlı bir kesim sözkonusuydu. 1455 senesinde defterlerde isimleri altında *sahib-i mülk* yani mülk sahibi olarak belirtilen dört kayıt vardı. Üçü Zile merkeze bağlı köylerde, dördüncüsü ise Yenimüslüman nahiyesindeydi. Zile'ye bağlı *Balçıkasar* köyünün deftere geçirilen ilk

[311] BOA, Td 79, s. 230.
[312] BOA, Td 79, s. 235. 1485 senesinde Yapağu mezrasının bu 3 çiftlik toprağının Davud köy reayası tarafından ziraat edildiği bildirilmekteydi. Bk. BOA, Td 19, s. 145.
[313] BOA, Td 79, s. 225.
[314] BOA, Td 79, s. 221.

sakini Dur Ali bunlardan biriydi. Dur Ali'nin hemen altında *sahib-i mülk* notu vardı[315]. Bağluca köyündeki durum ise daha farklıydı. İki kayıt üzerinde herhangi bir not düşülmeksizin *çiftlik-i sahib-i mülk* olarak yazılmış; bunlar vergi nüfusunun bir parçası gibi ele alınmış; bununla birlikte söz konusu mülk sahiplerinin kimler olduğu üzerinde durulmamıştır[316]. Zile'de mülk sahiplerinin tamamı nimdi. 1574 senesinde *mülk sahibi* olarak deftere kaydedilen tek kişi Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin Karaağaç (diğer adı Üçkaraağaç) köyünde yaşamaktaydı. Çift tasarruf ediyordu[317].

Zile'de reayanın tasarruf ettiği çiftler, nimler dışında bir de ya yerli halkın ya da oraya sonradan yerleşenlerin açtığı araziler vardı ki bunlar defterlere *zemin* olarak kaydedilmişti. Mehmet Ali Ünal, Harput sancağındaki zeminleri nim-çiftten daha az büyüklükte ve dönüm resmi ödeyen ve topraksız reayanın tasarrufuna bırakılan yerler olarak değerlendirmiştir (Ünal, 1989: 90). Bu zeminler büyük ölçüde zemini ilk açan kişinin adını taşıyordu. Bazen de o an için zemini tasarruf eden kişilerin adı ilgili zeminin altına yazılabiliyordu. 1455'te Halka-i Hass'ın Çiflik köyünde bulunan dört çift miktarındaki zemin "Hacı İvaz, İbrahim, Nazar ve Bayındır" adındaki dört kişi üzerine kayıtlıydı[318]. Bazı zeminler ise bulundukları mevkilerin adını alabiliyordu. Örneğin Kuştaş'ın İsa köyündeki zemin "Mektebbaşı" gibi özel bir mevki ismiyle anılmaktaydı[319] . Zeminlerle ilgili nadiren de olsa kaç kişinin ektiğine dair ifadelere yer

[315] BOA, Td 2, s. 336.
[316] BOA, Td 2, s.339.
[317] TKA, Td 12, s. 188a.
[318] BOA, Td 2, s. 318.
[319] BOA, Td 2, s. 264-265. Benzer şekilde zemin isimlerine başka örnekler de verilebilir: Zile Korucuk köyünde Akyer (BOA, Td 19, s. 111), Kızılkünbed'in Çörti köyünde Yoncalıközü. Soğanlık ve Recebyeri (BOA, Td 79, s. 272), Zile'nin Baydiğin köyünde Senirkaya ve Ulukışla (TKA, Td 12, s. 143a), Kuştaş'ın Taşzemin (TKA, Td 12, s. 173a), Kızılkünbed'de Çörti köyünde Soğancık, Harmanyeri, Yoncalıközü (TKA, Td 12, s. 177b), yine Kızılkünbed'in Tankuş köyünde Koçaç (TKA, Td 12, s. 177a), Hüseyinabad'da Koçhisar köyünde Uluyörüklere ait zeminler içerisinde Mehmedyeri ve Veliyeri; Hüseyinabad'da Kızkaracalu köyünde Ramazanpiri (TKA, Td 12, s. 208b), Ağcakışla mezrasında Sağırcakaya (TKA, Td 12, s. 206a), Hacıhasankavağı köyünde Abayeri (TKA, Td 12, s. 205b) adında zeminler bunlardan bazılarıdır.

verilebilmekteydi. 1455'te Meşhedabad nefsinde "üç eker" ibaresiyle çift büyüklüğünde bir zemini üç kişinin tasarruf ettiği ifade edilmek istenmişti[320]. Zeminlerin tasarrufu babadan oğla geçebildiği gibi kız çocuklara da intikal edebilirdi. Örnek vermek gerekirse, Zile'nin Belciş köyündeki Hüseyin oğlu Hamza zemini Kıymet, Arzu ve Gülmeşe adında üç kızının tasarrufuna geçmişti[321]. Benzer biçimde, Zile'nin Balçıkhisarı köyünde İdris kızı Huri babasından intikal eden iki muddluk bir zemini tasarruf etmekteydi[322]. Meşhedabad'ın Korkorus köyünde Musa kızı Fatma atalarının yerine nim büyüklüğünde bir zemini işlemekteydi[323]. Fatma Hatun'un elinde şeri hüccet bulunması bu tasarruf konusunda mahkemeden belge aldığını ve hakları konusunda yaşadığı pürüzleri hukuki yollardan giderdiğini göstermektedir. Zile'nin Yenimüslüman nahiyesinin Hisarcık köyünde dört hissedarlı nim büyüklüğünde zeminden Sadık isimli hissedarın hisseleri de Ayşe ve Sipahşeh isimli kızlarına kalmıştı[324]. Karahisar-ı Behramşah'ın nefsinde 1574 senesinde Kaya oğlu Hasan'ın açtığı zemin kızları Hümâ, Döndü, Atif, Raziye ve Amazar'a intikal etmiştir[325]. Hüseyinabad nahiyesinin Sapmaz köyündeki Süleyman oğlu Mehmed'in zeminini tasarruf edenler arasında Mehmed'in kızlarından Sevi'nin de adı geçmekteydi[326].

Meşhedabad'daki 1574 senesine ait zemin kayıtları, reaya tarafından açılan zeminlerin tasarrufunun zamanla sipahilere geçebildiğini ortaya çıkarmaktadır. Kanunnameler ve defter bu geçiş sürecinin nasıl olduğu sorusuna cevap verecek düzeyde değildir. Bununla birlikte, zemin sahiplerinin varissiz ölümü durumunda sipahilerin bu zeminlere el koyması akla gelen ilk seçenektir. Hisarcık köyünde İbrahim

[320] BOA, Td 2, s. 270.
[321] TKA, Td 12, s. 142a.
[322] TKA, Td 12, s. 132a.
[323] TKA, Td 12, s. 146a.
[324] TKA, Td 12, s. 153a.
[325] TKA, Td 12, s. 182a.
[326] TKA, Td 12, s. 209b.

oğlu Hüseyin'in açtığı nim büyüklüğündeki zemin Mezid ve Arslan sipahilerin tasarrufunda gösterilmişti[327]. Karahisar-ı Behramşah'ta Muhtesib köyünde Murad Sipahi'nin *ber-vech-i timar*/timar gereği elinde tuttuğu, geliri 300 akçe tutarında olan bir zemini vardı[328]. Bu örnekler, bir bakıma hassa zeminlerin varlığının ve nasıl ortaya çıktığının nedenleri konusunda da ipuçları taşımaktadır.

Tablo 33. 1455-1519 Arasında Zile Kırsalında Zeminler

	1455			1485					1519					
Nahiye/Sene	Aded	Miktarı Belirli	Çift	Aded	Miktarı Belirli	Çift	Nim	Bennak	Aded	Miktarı Belirli	Çift	Nim	Bennak	4 muddluk
Zile	0	0	0	3	2	6	1	0	10	9	7	6	1	0
Acacı	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1
Özikavağı	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	3	1	4	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0
Hüseyinabad	0	0	0	19	19	3	16	0	1	1	0	0	1	0
Karahisar-ı B.	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Kızılkünbed				0	0	0	0	0	5	5	1	3	1	0
Kuştaş	1	1	2	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	2	2	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3	1	2	0	0
Toplam	7	5	14	22	22	9	17	1	21	20	9	12	3	1

Timarlı sipahiler gibi zeminleri tasarruf edenler arasında Dergah-ı Ali görevlileri de vardı. 1574'te Zile'nin Yalnızağaç köyünde bulunan zeminlerden ikisi Dergah-ı Ali Silahtarlarından Sinan diye birinin tasarrufunda gözüküyordu. Bu zeminlerin köy ahalisi tarafından ziraat edilen yerler olduğunun belirtilmesi, Sinan'ın yerlerinin açıkça ifade edilmese de hassa zeminler arasında olabileceğini akla getirmektedir[329]. Zemin tasarruf edenler arasında Zile kaza merkezine bağlı köylerde mütekaid/emekli/mazul sipahiler,

[327] TKA, Td 12, s. 146b.
[328] TKA, Td 12, s. 185b.
[329] TKA, Td 12, s. 139a. Zile'nin Gederik köyünde Mansur Çavuş ve Murad sipahi tasarrufundaki zeminleri de böyle düşünmek gerekir. TKA, Td 12, s. 138a. Zeminlerin bu haliyle, sipahiler tarafından açılması ve işletilmesine bakarak, zeminlerin sadece toprak üzerindeki nüfus baskısını değil; aynı zamanda toprak üzerinde sipahi baskısını da ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

sipah-zadeler ve vaizlerin de bulunması yaşlı askerler, asker çocukları ve dini hizmetleri yerine getiren muaf zümrelerin de artan ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla zemin açma ya da tasarruf etme yoluna gittiklerini göstermektedir[330].

Zemin açanların bir kısmı zeminin bulunduğu köyü kurmuş kişilerdi. Örneğin, Karahisar-ı Behramşah'ın ilk defa 1574'te varlığını tepsi ettiğimiz Çiftlik köyünün bir diğer adı Karapiri'ydi. Köydeki zemin Karapiri oğlu Cuma'nın tasarrufundaydı ve bir muddluk bir araziydi. Köyde Cuma dışında yaşayan üç kişinin Cuma'nın kardeşi olması, başka bir deyişle köy kurucusunun oğulları olması gerek köyü gerekse de zemini açanların Kara Piri ve sülalesi olduğunu göstermektedir[331].

Hüseyinabad'ın Sergis (n.d. Killik) köyündeki iki zeminin durumu ise diğerlerinden farklıydı. 1574'te Dede oğlu Mustafa tasarrufunda olan Taşzemin ve yine Dede oğlu Durak'ın tasarruf ettiği Mahmud oğlu Muharrem zemini için "Zikr olunan yer mukabelesinde avarız ve nüzül ve tekâlif-i örfiyesin eda ide." denmesiyle bu iki kardeşin raiyetin bir parçası haline getirilmeye çalışıldığı söylenebilir[332].

Zeminlerin sonradan açılan araziler olduğuna şüphe yoktur. Ne var ki zaman zaman araştırmacılar zeminlerin tümünü yöreye hariçten gelenlerin açtıkları araziler gibi gösterme eğiliminde olmuşlardır. Esasında, tahrir defterlerine analitik olarak yaklaşıldığında zeminlerin çoğu için bu eğilimin doğru olmadığı ancak sınırlı sayıda

---

[330] 1574'te Zile'nin Yenice köyünde Mütekaid/Emekli Sipahi Hoca Ali'nin; Çekle mezrasında Vaiz Şemseddin'in tasarruf ettiği zeminler yukarıdaki tespitimize ilişkin örnekler arasındadır. Bk. TKA, Td 12, s. 136b-137a. Mevlana Şemseddin'in tasarruf ettiği yer 90 kilelik bir yer olup muddluğuna beş akçe resm-i dönüm vermekteydi. Bu da yaklaşık 4,5 muddan 22,5 akçe dönüm resmine denk gelmekteydi. Bu arada Zile kaza merkezinde vaiz olan Mevlana Şemseddin'in Zile kaza merkezinde kardeşi ile tasarruf ettiği Arif Bağı adında bir bağı da vardı. Bu bağ onun malikane mülküydü. Zile'de sipah-zadelerin zemin tasarrufuna ilişkin 1574'te Ede köyünde Sinan oğlu Oruç'un nim miktarındaki zemini örnek gösterilebilir. Bk. TKA, Td 12, s. 134a. Meşhedabad'ın Korkorus köyünde zemin tasarruf edenler arasında sipahi-zade Maruf oğlu Gülabi de vardı. Gülabi nim büyüklüğünde bir zemini tasarrufu altında bulundurmaktaydı. Bk. TKA, Td 12, s. 146a. Sipahi ya da sipah-zadelerin yoğun olarak zemin tasarruf ettikleri yerler içerisinde Kızılkünbed'in Ilısu köyü de vardı. Ilısu'da sipahilerin elindeki üç zemin dışında bir de Yağlu Sipahi oğlu Mustafa ve Mahmud tasarruflarında zemin vardı. Bk. TKA, Td 12, s. 178a.

[331] TKA, Td 12, s. 189a.

[332] TKA, Td 12, s. 195a.

zeminin hariçten gelen reayaya tarafından açılmış olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Öyle ki defter bu zeminleri hariçten gelip açan olduğunda da bu hususu bilhassa kaydetmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, zeminlerin en yoğun olduğu 1574 senesinde Zile'ye bağlı Kurşunlu köyü 6 zeminiyle bu durumu test etmemize kolaylık sağlamaktadır. Bu tarihte Kurşunlu'daki altı zeminden yalnız birinde hariçten tasarruf edenlere ilişkin ipuçlarına rastlayabildik. Haric-ez-defter olarak da belirtilen Ahmed oğlu Hamza, tasarruf ettiği zemin üzerinde haric reaya olarak kaydedilmiştir. Aynı köyde bulunan Yeldepesiardı demekle bilinen ve üç muddluk tohum atılan büyükçe bir zeminin Kızılcaköy ve Kurupınar köyü cemaatleri tarafından ekilmekte olduğunu anlıyoruz[333].

Dışarıdan gelip bir köy arazisinde zemin açanlar genelde yakın yörelerin köylüleri olsa da zaman zaman doğudan gelen ve *Şarkî* olarak deftere not edilen nüfusun da ihtiyaçları için zemin açtığı muhakkaktır. Yenimüslüman'ın Ernebadi köyündeki *Şarkî Karaca Zemini* bu duruma örnek verilebilir[334]. 1574'te Ergeldi Sipahi tarafından tasarruf edilen Özikavağı nahiyesinde Şarki İsa oğlu Halil Zemini de Şarkilerin açtıkları zeminler arasında yer almaktaydı[335].

Hariç reayanın Yörük olması durumunda bu özelliği de deftere geçirilmekteydi. 1574'te Hüseyinabad nahiyesinde Büyükhırka ve Söğüdözü mezralarındaki zeminler içerisinde Sevindik oğlu Pir Budak'ın tasarruf ettiği 10 kilelik zemin için "hariç Yörükdür" notunun girilmesi Pir Budak'ın hariç reayadan olduğunu göstermektedir. Aynı köyde, Arif diye birinin 20 kilelik zeminini "hariç göçer" tabir edilen biri/birileriyle tasarruf ettiği de defterdeki bilgilerden anlaşılmaktadır.

Zeminlerin tam olarak nasıl arazilerden açıldığını defterlerdeki bilgilerden tam

[333] TKA, Td 12, s. 135b.
[334] TKA, Td 12, s. 155a.
[335] TKA, Td 12, s. 158b.

olarak anlayabilmek zordur. Ne var ki bazı zeminlerin altında *an-guhi küşad* ibaresi dağlık ve yamaç türünden arazilerin temizlenmesi ile bu zeminlerin açılabildiğini göstermektedir. Örneğin, Zile'nin Balçıkhisar köyünde köylünün elinde bulunan çift büyüklüğünde bir zeminin dağdan açıldığı bu yolla anlaşılmaktadır[336]. Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeki Sultanseküsü-Ulya/Yukarı Sultansekisi köyündeki zemin için "Zemin guhi el-meşhur. El-meşhur be Alanpınar." notu düşülmüştü[337]. Bazen dağdan açılan zeminlerin deftere hiç geçirilmediği de olabiliyordu. Bu tip zeminler sonradan gelip o yerleşim birimine yerleşenlerin de olduğu türdendi. Bu tip zeminler için köyün hemen altına, "Mezbûr karyenin hududunda reâyası gûhîden açdıkları yerlerin mahsulu ve rüsumu ve karye-i mezbûreye sonradan gelüb tavattun iden reâyânın rüsumu karye-i mezbûr hâsılıyla mahsûbdur." notu düşülmekteydi. 1574'te bu tip köyler içerisinde Karahisar-ı Behramşah'ın Karacaöz[338], Bazarcık[339], Karaağaç/Üçkaraağaç[340]; Özikavağı'nın Selamet[341] köyleri yer almakta olup bu köylerin dışarıdan nüfus aldığını düşünmekteyiz.

Zemin açmada bir başka yöntem de balta ile zemin açılmasıdır. Balta ile zemin açılması akla ağaçlık alanların kesilmesi suretiyle yeni tarım arazileri açılmasını getirmektedir. Bu durum şüphesiz yöredeki ağaçlık alanların zarar görmesi gibi bir sonuca da yol açmış olmalıdır. *Baltalık* şeklinde tabir edilen bir zemine Meşhedabad'ın Arslangazi köyünde rastlamak mümkündür. Arslangazi köyündeki *baltalık zemini*, 20 kilelik olup Ahmedköy'den Cafer ve Bünyad tarafından açılmıştı[342]. Baltalık zeminler Hüseyinabad nahiyesinde de bulunmaktaydı. Hüseyinabad'ın Sincan köyünde baltalık

[336] TKA, Td 12, s. 132a.
[337] TKA, Td 12, s. 186b.
[338] TKA, Td 12, s. 187a.
[339] TKA, Td 12, s. 187b.
[340] TKA, Td 12, s. 188a.
[341] TKA, Td 12, s. 158b.
[342] TKA, Td 12, s. 151a.

zemin hariç raiyetten olan Hamza oğlu Nasuh'un elindeki 15 muddlük yerdi[343].

Zeminlerin açılmasında bir diğer yöntemin de çayır ve otlakların tahrip edilmesi olduğu defterlerdeki zemin isimlerinden anlaşılmaktadır. Halka-i Hass nahiyesine bağlı Halil köyünde köye bağlı bir zemin için *Çayır Zemini* tabirinin kullanılması bu olasılığı kuvvetlendirmektedir[344]. Yine çayırlık alanlar kadar sulak ve Yoncalık arazilerin de zemin açılması için tahrip edildiğine Kızılkünbed'in Çörti köyündeki *Yoncalıközü* adlı zemin örnek verilebilir. Ayrıca Çörti köyündeki *Harmanyeri Zemini* ise bir zamanlar belki de köyün ürünlerinin toplandığı bir yerin de tarım arazisi açmak uğruna feda edildiğini göstermektedir[345]. Bu şekilde hayvanların otlamasına yarar arazilerin zemin açmak için tahrip edilmesine Hüseyinabad'da da örnekler bulunmaktadır. 1574'te bir Uluyörük köyü olan Geçüd'de açılan zeminleri İnallu cemaatleri tasarruf ediyordu ve bu zeminlerden biri için *an-mera*/meradan açılmış notu vardı[346].

Bu özellikleri ile zeminler, Çiftlik-i X'te tanımladığımız modelin bir benzeri gibiydiler. Zile'de zeminlerle ilgili dikkat çeken durumlardan biri de yörede yıllara göre zemin sayısıyla ilgilidir. Zemin sayısı 1455'te 7, 1485'te 22, 1519'da ise 21 iken ve genel toprak içerisinde oldukça az bir yere sahipken 1574'te 474'e çıkarak nerdeyse XVI. yüzyılın başından sonuna kadar tam 22,5 kat artmıştır (Krş. Tablo 33 ve 34.). Zeminlerle ilgili önemli bir husus da zeminlerin yoğunlaştığı nahiyelerdir. Bu nahiyeleri iki şekilde düşünmek gerekir: Birinci olarak bu nahiyelerde ekilebilir alan açmaya müsait araziler olabilir. İkincisi bu nahiyelerde arazi açmak için ağaçlık alanlara ve doğal floraya zarar verilmiş olabilir. Ama hepsinden daha önemlisi bu nahiyelerdeki ovalar tarıma daha elverişli olsa gerektir. 1574'te en çok zemin açılan nahiyelerin

[343] TKA, Td 12, s. 205a.
[344] TKA, Td 12, s. 164b.
[345] TKA, Td 12, s. 177b.
[346] TKA, Td 12, s. 195b.

Hüseyinabad, Zile, Meşhedabad ve Kızılkünbed olması bu nahiyelerin tarıma daha yatkın olduğunu da düşündürtmektedir.

Zile kazası kırsalındaki zeminler bazen yakın bir köyün halkı tarafından ziraat edilebiliyordu. 1485'te Zile'nin Kireçlü köyündeki 6 çift zemini Kafirviranı köyü halkı ekmekteydi[347]. Ne var ki bu iki köyün deftere ard arda yazılmış olması söz konusu zeminin iki köy arasında ve idari açıdan Kireçlü sınırlarında kaldığını göstermektedir. Bazen köydeki imamın ihtiyaçları için de zemin açıldığı olabiliyordu. 1485'te Zile kazasının Yenice köyündeki zemin için *İmamet Zemini* notu düşülmüştü[348]. Bu zemin büyük olasılıkla köylüler tarafından köy imamının ihtiyaçları için açılmış bir zemindi. Yenice'de aynı tarihlerde bir de *mevkuf zemin* kaydı vardı. Köyün bu şekilde zeminler açılan bir yer olması mevcut arazilerin daha bu tarihte nüfusun ihtiyaçlarına cevap vermediğini akla getirmektedir. 1485'te Hüseyinabad nahiyesindeki zeminlerin tamamı *mevkuf* olarak deftere geçirilmiştir. Bu durumda zemini açanların yörede olmadığı akla gelmektedir. Mevkuf zeminlerin Hüseyinabad'da bulunduğu yerler arasında Yeniyapar, Eskiyapar, Koçhisar, Geçüd, Gökviran, Karapınar, Kızkaracalu, Kızıllar, Kervansaray ve Kapaklu köyleri bulunuyordu. Haliyle, 1485'te Hüseyinabad'daki zemin yoğunluğunun nedeni mevkuf zeminler, başka bir deyişle işlenmeyen zeminlerden kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte, 1519'da Hüseyinabad'da bu mevkuf zeminlere rastlayamayışımız zeminlerin mevkuf kalmaktan kurtulduğuna ve çift ya da nim statüsü ile birilerine verildiğine delalet etmektedir.

Zeminlerin önemli bir kısmının miktarı defterde belirtilirken, bir kısmının miktarına defterde yer verilmemiştir. Zemin büyüklükleri çift, nim ve bennak kadar olabildiği gibi bazen toprağa ekilen tohum miktarınca muddluk, kilelik olarak da

[347] BOA, Td 2, s. 343-344; BOA, Td 19, s.112-113.
[348] BOA, Td 19, s. 116.

anılabiliyorlardı. Zaman zaman da bütün bunların dışında "kıta" tabiri ile kaç parçadan oluştukları yazılıyordu. Kıtaların geliri her yerde farklı olmasına rağmen Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeki Kapudaoğlu Kışlağı'ndaki zeminlerin 1 kıta olanları 50; iki kıta olanları 100 akçe hasıl ile deftere kaydedilmişti[349]. Bütün bunlara ek olarak, Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde Karasofu/Karasoku? köyünde iki zemin birer *zelve* olarak tanımlanmıştı. Biz her bir zelveyi nim çift saymak yoluyla hesaplamalarımızı gerçekleştirdik.

1574'e gelindiğinde nim, bennak ve çift büyüklüğündeki zeminler için de ahaliden raiyet rüsumu yani resm-i çift, bennak ve caba alınıyordu. Diğerlerinden böyle bir vergi alınmaması onlardan dönüm vergisi alınmasıyla açıklanabilir. 1574'te miktarı ölçülebilen 396 zeminden 222'si yani % 56'sı nim büyüklüğündeydi (Bk. Tablo 34.).

Tablo 34. 1574 Senesinde Zile Kırsalında Zeminler

Nahiye	Aded	Miktarı Belirli	6 kıta	Çift	Nim	Nim ve bennak	Bennak	1-5 muddluk	1-5 kilelik	6-10 kilelik	11-20 kilelik	50-100 kilelik
Zile	73	71	1	19	31	0	12	6	1	2	2	2
Acacı	8	7	0	1	6	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	16	15	0	0	10	0	4	1	0	0	0	0
Halka-i Hass	17	15	0	0	7	0	7	0	0	1	0	0
Hüseyinabad	97	97	0	1	50	0	33	2	1	4	4	2
Karahisar-ı B.	36	25	0	1	14	0	8	1	0	1	0	0
Kızılkünbed	58	58	0	1	29	0	27	2	1	0	0	0
Kuştaş	13	12	0	0	11	1	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	60	60	0	1	46	0	10	1	0	0	2	0
Yenimüslüman	36	36	0	1	18	0	12	2	2	1	0	0
Toplam	414	396	1	25	222	1	113	15	5	9	8	4

Zile kırsalında, reayanın açtığı zeminler dışında 1485'ten itibaren sınırlı sayıda hassa zemin de açılmıştır. Bu durum sipahiye yeni kazanç kapıları aralandığını göstermektedir. Bu tip zeminler 1485'te ve 1519'da Zile kırsalında bir ve 1574'te Acacı nahiyesi kırsalında bir olmak üzere sayıca oldukça sınırlıdır. 1485'te Zile kırsalındaki

[349] TKA, Td 12, s. 189b.

Azarya köyünde malikaneciye ait muaf nim, zemin-i hassa/hassa zemini olarak deftere kaydedilmiştir. Bu durum, malikane sahiplerinin de hassa arazilerden yararlandığını ortaya koymaktadır. Bu tarihte, Azarya köyünün malikanesi eşkünlü mülk timardır. Eşkünlü Hacı Hasan oğlu Emir Ali köy nüfusunun bir parçasıdır ve büyük olasılıkla da bu hassa zemini kendisi tasarruf etmektedir[350]. 1519'da bu hassa zeminin tasarruf hakkının aynı eşkünlüde olduğu görülmektedir. Bu durumda malikaneci halen hayatta olsa gerektir[351]. Acacı nahiyesinin Öyük köyünde 1574'te bir hassa zemin vardı. Bu hassa zeminin köylü elinde olduğu ve daha sonra hassa zemine terfi ettirildiği deftere kaydedilmişti. Bir çiftlik büyüklüğündeki bu arazinin halen Alaeddin Halife'nin dervişlerinden Murad Halife'nin tasarrufunda olduğu ve behresini/öşrünü ödediği deftere not edilmişti[352].

Zeminlerden farklı olarak 1574'te ahali üzerinde kayıtlı *kilelik* tabir edebileceğimiz araziler vardı. Nim, caba ve mücerred nüfus üzerinde yazılan kilelikler ya nimlerin mevcut çiftlerini genişletmesi ya da topraksız caba ve evli olmayan mücerredlerin köy ve yakınındaki yerlerden arazi açmaları ile ortaya çıkmaktaydı. Bu durum, 1574'e gelindiğinde mevcut zeminlere ek olarak halk içerisindeki bazı kişilerin de arazi açtığı ya da mevcut arazisini genişlettiğini ortaya koymaktadır (Bk. Tablo 35.).

Tablo 35. 1574 Senesinde Zile Kırsalında Kilelikler

Nahiyeler/Kilelikler	3 (kl.)		4	5				7	8	10				15			20				40	60
	N.	C.	N.	N.	C.	M.	Mf.	C.	N.	N.	C.	M.	Mf.	N.	C.	M.	N.	B.	C.	M.	C.	C.
Acacı	0	0	0	0	1	1	0	0	2	2	10	4	0	2	2	3	4	2	31	2	0	1
Halka-i Hass	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hüseyinabad	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	2	0
Karahisar-ı Behramşah	0	2	0	0	0	0	3	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kuştaş	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	1	1	1	2	0	0	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Toplam	1	4	2	2	2	2	3	1	3	4	14	4	1	2	4	3	4	2	32	3	2	1

Kısaltmalar: N. (Nefer); B. (Bennak); C. (Caba); M. (Mücerred); Mf. (Muaf)

[350] BOA, Td 19, s. 110.
[351] BOA, Td 79, s. 198.
[352] TKA, Td 12, s. 166a.

Zeminler ve kilelikler Zile kazasında 1574 senesinde toprak üzerindeki nüfus baskısını ortaya koyan önemli delillerdir. Daha önce Samsun Ayıntab hattı boyunca XVI. yüzyılda gerçekleşen göç üzerine bir çalışma hazırlayan Alpaslan Demir bu şekilde *kilelik* tabir edilen yerlerin *baltalık* olarak sayılması gerektiğini öne sürmüştür. Yine, aynı araştırmacıya göre, bazı yerlerde sonradan açılan zeminlerin ve sonradan yerleşen bir nüfusun bulunduğu açıklanan yerleşim yerlerinde sonradan açılan yerlerin miktarı belirtilmediğinden kilelik ya da baltalıkların daha fazla miktarda olması düşünülmelidir (Demir, 2007: 259). Aynı şekilde Cook, çeşitli tahrir ve kanunnamelerde geçen *taşın ağacın arıdub, bir yerün kimesne kökün sökse, sonradan kütiğin söküb açılan yerler, balta açuğı* ifadelerinin de baltalık tabirini karşıladığını belirtmektedir (Cook, 1972: 79). Netice olarak, kilelik ya da baltalık tabiri, reaya tarafından tarıma açılan araziyi nitelendirmektedir. Baltalık, ağaç veya çalılıkların temizlenmesi ya da fiziki olarak tarıma elverişsiz taşlık vs. toprakların tesviye edilmesiyle ziraata açılan araziye verilen bir isimdi. Yılmaz Kurt, XVI. yüzyıl boyunca mülk edinmenin en açık işledigi yolun, *kendi baltasıyla açmak* olduğunu dile getirmektedir (Kurt, 1999: 64).

Özellikle kişilerin üzerine yazılan *kilelik* kavramı toprağa ekilen tohumu işaret eder. Yalnız, bu kavram 1574 senesine gelindiğinde, bu tarihe kadar daha çok topraksız bir kesimi ifade eden cabalar ile yine evli olmayan nüfusu ifade eden mücerredlerin de çok sınırlı toprak parçalarını işlediklerini göstermesi bakımından önemlidir. Zira 1574 tarihinde 3 ila 40 kilelik arasında değişen toprakları işleyen 96 nefer nüfustan 60'ı yani nerdeyse 2/3'ü cabaydı. 12'si ise mücerreddi. İçlerinde nim ve bennakların da bulunduğu kilelikler, büyük ölçüde caba ve mücerredlerin tasarruf ettiği toprakları vurgulamak için tercih edilmişti.

Zile kazasında 1455-1574 arasında bir de başkasının yerine toprak tasarruf eden

bir kesim söz konusuydu. Bunlar defterlere genel olarak *beca* şeklinde kaydedilmişti. 1455 senesinde bu şekilde başkasının yerine toprak tasarruf eden bir çift, altı nim nüfus kayıtlıydı. 1485'te 49 nim, dört bennak ve bir mücerred başkasının yerine tasarruf eden nüfus olarak kaydedilmişti. Yine aynı tarihte iki başka kişinin yerine nim tasarruf eden iki ve bir başkasının nimi ile beraber nim tasarruf eden iki nüfus söz konusuydu. Özetle belirtmek gerekirse, becaların sayısı 1455'te yedi iken 1485'te sekiz kata yakın bir artışla 58'e yükselmişti. Tablodan da anlaşılacağı üzere becalar 1485'te hemen hemen Zile kazasının bütün nahiyelerinde vardı (Bk. EK-4). O zaman akla şu soru gelmektedir: Bu toprakların asıl sahipleri neredeydi? Bu tarihlere yakın bir dönemde Akkoyunlu-Osmanlı çatışması sırasında az da olsa bir nüfus kaybı yaşanmış olsa gerektir. Zira, bu tarihlere girerken Zile kazası Osmanlı'nın doğu sınırına oldukça yakın bir yerdedir. Bu görüşü destekleyen en önemli husus 1519 senesine gelindiğinde *beca* sayısında yaşanan düşüştür. Şöyle ki 1519 senesinde beca sayısı 24'e kadar gerilemiştir. Yani, yarı yarıya düşmüştür. Bununla beraber tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu tarihte toprakları tasarruf edenlerin bir kısmı ya Şah Veli'nin isyanına ortak olmuş ya da isyan sırasında yaşamını yitirmiş de olabilir. Ayrıca, 1500'lü yılların başında Safevi akımlarına kapılıp yöreyi terk etmiş bir nüfus da olabilir. Sebebi ne olursa olsun, yörede toprak işleyenler bakımından çok büyük bir kayıp olmadığı da anlaşılmaktadır. Zile'de beca olarak kaydedilenlerin sayısı 1574 senesinde iyice artmıştır. Ancak bu defa bazı kişilerin tasarruf ettikleri topraklar için kendi yerine tasarruf ettiğini göstermek için *beca-yı hod* denmiştir. Böyle bir tanımlamaya gidilmesi arazi sahipliği konusunda bir tartışma olduğu anlamına gelebileceği gibi toprağın tasarruf hakkını yeni elde eden bir kesimin varlığına da delalet edebilir. Bu durumun bir başka önemli nedeni de 1574 senesine gelindiğinde tapu bedelinin oldukça artmış olmasıdır. Bu durumu il yazıcısı Ömer Bey

de dile getirmektedir (Barkan ve Meriçli, 1988: 29-30). Fakat burada daha çarpıcı bir durum kaza kırsalındaki 1548 nimin yaklaşık yarısının yani 746'sının bir başkası tarafından tasarruf edilmesidir. Becalar genelde baba yerine olsa da bu tarihe gelindiğinde toprak üzerinde ciddi bir sıkıntının olduğunun göstergesidir. Sıkıntının bir başka göstergesi ise 1574 senesinde toprağını bir ya da birden çok sayıda kişiyle tasarruf etmek zorunda kalan önemli sayıda bir nüfusun varlığıdır. Zira, 1574 senesine gelindiğinde 1548 nimden 861'ini birden çok kişi tasarruf etmekteydi. Toprak üzerindeki bu ortaklık bir kişiden altı kişiye kadar değişebiliyordu. Bu ortaklık çift ve bennaklar için de söz konusuydu. Toprak üzerinde 1455, 1485'te de kısmen bu şekilde ortaklıklar varken, en büyük baskı 1519 ve 1574 senelerinde karşımıza çıkmaktadır (Bk. EK-4). Bu iki tarih Zile'de ve yakın yöresinde isyan ikliminin etkili olduğu yıllardır.

Bütün bu arazi çeşitleri dışında bir de vergi dışı bırakılan ve mevkuf/mevkufat olarak defterlere kaydedilen araziler vardı. Mevkufat: Sözlükte "vakfetmek; dikilmek, durmak; durdurmak" gibi anlamlara gelen vakf kökünden türemiş bir ism-i mef'ûl olan mevkūf "durmuş; durdurulmuş" demektir (Aydınlı, 2004: 437). Hanefî ve Mâlikî doktrininde yetki noksanı ve üçüncü şahısların haklarını ilgilendirmesi gibi sebeplerle işlerliği durdurulmuş, hükümlerini fiilen meydana getiremeyen akidleri ifade etmektedir (Apaydın, 2004: 438). Bu haliyle, kavramın sözlük ve doktrinsel anlamları açısından mevkuf araziye baktığımızda, arazi üzerinde kayıtlı isimlerin arazi ile ilgili haklarının askıya alındığı topraklara mevkuf demek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Öte taraftan, Osmanlı timar sistemi içerisinde mali bakımdan mevkuf timarlar bulunmaktaydı. Azledilen sipahilerden boş kalan tımarlara *mahlûl*; gelirlerine de *mevkuf* denirdi. Bu gelirler, timarlar, yeniden başkasına verilinceye kadar mevkufatçı denilen bir memur tarafından Hazine hesabına toplanırdı. Müşterek timarlarda hizmet ifa etmeyenlerin

yalnız kendi hisseleri, bu hisse başkasına verilinceye kadar, mevkuf tutulurdu. Benevbet/nöbetle müşterek timarlarda ise, sırası geldiği halde sefer eşmeyen/sefere gitmeyen hissedarın hissesine düşen bir yıllık geliri mevkufatçı alırdı (Üçok, 1944: 82). Bu açıdan konuya yaklaşıldığında ise toprağın boş kalması sonrasında toprağı tasarruf edecek yeni kişilerin belirlenmediği arazilere mevkuf demek yerinde olacaktır. Mevkuf timarlarla bir paralellik kurulduğunda ise bu toprakların da mevkufat kalemi tarafından denetlendiği ve yeni sahiplerin haklarının bu kalem tarafından gerçekleştirildiği düşüncesi yanlış olmayacaktır. Burada asıl sorulması gereken soru ise mevcut arazi yapısı içersinde bilhassa 1455-1519 tarihleri arasında neden bu şekilde kullanımı askıya alınan toprak sayısının çoğaldığı ve bu topraklar üzerinde hak sahibi olanlara ne olduğudur? Bu soruya yanıt vermek için mevkuf arazilerin ilk olarak hangi nahiyelerde görüldüğü ve bu arazilerin daha sonraki dağılımının ne şekilde devam ettiğine bakmakta yarar vardır.

İlk mevkuf kayıtlarına 1455 senesinde Meşhedabad nahiyesinin Kassin köyünde rastlanmıştır[353]. Kassin köyü nüfusunun bittiği yerde 13 mevkuf çiftlik ibaresinin bulunması köyde 13 çiftliğin boş olduğunu işaret etmektedir. Meşhedabad'ın Kulaca köyünde de mevkuf kaydı vardı. Biz bu kaydı çift saysak da daha fazla olma ihtimali de vardır[354]. Yenimüslüman'ın Ernebadi köyünde ise *mevkuf yer dört çiftliktir* ibaresinin bulunması bu köyde de boş tarım arazilerinin varlığına işaret etmektedir[355]. Mevkuf araziler, bu boş özellikleriyle Zile kırsalında 1455'ten 1574'e kadar süreçte bazı reayanın işlemesi gereken arazinin boş kaldığını ortaya koymaktadır. 1485'te ise Hüseyinabad'daki zeminlerin önemli bir kısmı mevkuf olarak deftere geçirilmişti. Kaza kırsalındaki boşalma 1455 senesinde Meşhedabad ve Yenimüslüman nahiyelerinden

[353] BOA, Td 2, s. 271-272.
[354] BOA, Td 2, s. 275-276.
[355] BOA, Td 2, s. 356.

başlamış gözükmektedir. Bu tarihte Meşhedabad ve Yenmüslüman'da mevkuf ya da mevkufat başlığında yazılan arazilerin sayısı 18'di. Bu boşalma büyük ölçüde Kızılbaşlar ve Türkmenler üzerinde Erdebil merkezli şeyhlerin propagandasının etkili olduğunu gözler önüne seriyor. Daha Osman Gazi dönemine kadar kökleri gerileyen Şeyh Safiyüddin'in kurduğu tarikatın Akkoyunlular zamanında Şeyh Cüneyt eliyle Anadolu'da Türkmenler üzerinde etkili olduğu düşünülürse, mevkuf olan toprakların sahiplerinin Osmanlı'yla çağdaş Akkoyunlular zamanında Erdebil şeyhleri tarafına kaydığı söylenebilir. Eğer, bu varsayımımız doğru ve geçerli olduğu takdirde, yöredeki bazı Türkmen unsurların Safevi kurucuları arasında yer aldığı söylenebilir. Şüphesiz, burada şunu da dikkate almakta yarar vardır: Bu insanlar sadece birer toprak birimini değil bir haneyi de temsil etmekteydi. O halde, daha 1455 senesi itibariyle, o tarihlerde Osmanlı-Akkoyunlu sınırına yakın Zile kazası kırsalından Erdebil yönlü bir hareket başlamış olmalıdır. Bugüne kadar, Osmanlılara doğudan gelen kitleler gerek şarki gerekse de geldikleri yerlerin adlarıyla deftere not düşülmüş ve Osmanlı Devleti sınırları içerisine doğu taraflarından gelen bir kitle çeşitli çalışmalarda tespit edilebilmişti[356]. Ancak tahrir defterlerinde giden bir kitle için tanımlama söz konusu değildi. Bu açıdan olaya yaklaştığımızda, mevkuflarla ilgili Sivas merkezli Rum eyaleti sınırları içerisinde yapılacak geniş çaplı bir çalışma Safevi Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan kitleleri anlamamıza da önemli bir katkı sağlayacaktır.

1574 senesinde ise mevkuf arazilerin sayısında ve genel miktarında çarpıcı bir

[356]Mehmet Öz, "Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail ile yaptığı mücadelenin Orta-Kuzey Anadolu'nun demografik yapısını etkilediği muhakkaktır. Yöreden dışarıya, dışarıdan yöreye göçler meydana gelmiştir. Fakat bütün bunlar büyük oranda istikrarı bozacak nitelikte değildir." demektedir. Bk. Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskan ve Nüfus (1485-1576)", *Belleten*, cilt: LVII, sayı: 219, Ağustos 1993, s. 526. Mehmt Öz'ün Vezirköprü'ye ilişkin bu tespitleri Rum eyaleti içerisindeki bütün yerleşimler için geçerli bir görüş değildir. Zira, yörede göç üzerine çalışmalar gereçekleştiren Alparslan Demir 1554 senesinde Tokat merkezdeki vergi nüfusunun % 11'i; Sivas merkezde % 11,5'unun Şarki olduğunu tespit etmiştir. Bk. Alpaslan Demir, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Dış Göçler: Şarkiyân", Karadeniz Araştırmaları, sayı: 28 (Kış 2011), s. 58 vd.

düşüş yaşanmış ve artan nüfusa oranla mevkuf sayısı 72 nim ve 6 bennaka kadar gerilemiştir (Bk. Tablo 36.). Bir mevkuf ise *yeni* olmak üzere deftere geçirilmiştir. 1574'te sayısı düşmekle beraber mevkuf arazilerin ya da arazi üzerindeki isimlerin defterlerde varlığını koruması yukarıda bahsettiğimiz ters yönlü "batı-doğu yönlü" göçlerin yüzyılın son çeyreği itibariyla sıcaklığını koruduğunu göstermektedir.

Tablo 36. 1455-1574 Arası Zile Kırsalında Mevkuf Araziler

Nahiye/Sene	1455	1485				1519							1574		
	Çift	Çift	Nim	Bennak	B.siz	1	2	ben	caba	Müc	b.siz	ev yeri	1	ben	cedid (nim)
Zile	0	16	19	0	0	32	2	6	2	1	2	0	17	1	0
Acacı	0	0	11	0	1	15	0	5	0	0	1	0	4	0	0
Özikavağı	0	0	10	0	0	7	0	3	0	0	2	1	0	0	0
Halka-i Hass	0	1	10	0	0	16	0	1	0	1	0	0	5	1	1
Hüseyinabad	0	0	15	0	0	30	0	11	0	1	3	0	10	2	0
Karahisar-ı B.	0	1	5	0	0	15	0	6	0	0	1	0	0	1	0
Kızılkünbed		0	17	7	0	42	0	18	0	0	0	0	27	1	0
Kuştaş	0	0	6	0	1	4	0	4	0	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	14	2	11	0	0	21	0	2	0	1	0	0	9	0	0
Yenimüslüman	4	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	18	23	106	7	2	182	2	56	2	4	9	1	72	6	1

1455-1574 arasında zeminler içerisinde de mevkuf olarak kaydedilenler olmuştu. Bunların adedi 1455'te 1, 1485'te 1, 1519'da 2 ve 1574'te ise altıydı.

Zile kaza merkezinde olduğu gibi kırsalda da zaviyelerin ve zaviye halkının ihtiyaçlarını temin etmek için işlettiği çiftlikler bulunmaktaydı (Bk. Tablo 37.). Bunlar, defterlere "çiftlik-i zaviye" olarak ve altlarında miktarları da belirtilmek suretiyle kaydedilmekteydiler. 1455 senesinde birisi Özikavağı, ikisi Karahisar-ı Behramşah ve birisi de Meşhedabad'da olmak üzere toplam 4 adet zaviye çiftliği kaydedilmişti. Karahisar-ı Behramşah'ın nefsinde bulunan Seydi Ali Şir ve Enbiya Ali zaviyelerinin zaviyedarları üzerindeki nim çiftlikler muaf olmaları hasebiyle zaviye çiftliği sayılmıştır[357]. Özikavağı'nda ise Kadışehri köyünde bulunan bir zaviye çiftliği muaf olarak zikredilmiştir[358]. Meşhedabad'da Şeyh Eylük zaviyesinin içerisinde yer aldığı

[357] BOA, Td 2, s. 305-306.
[358] BOA, Td 2, s. 288.

Kavacuk mezrasında dört çiftlik yeri muaf bir şekilde tasarruf ettiği de defterden anlaşılmaktadır. Bir bakıma 1455 senesi için Kavacuk mezrasının altı neferlik reayası için zaviye halkı demek yerinde olacaktır[359].

Tablo 37. Zile Kırsalında 1455-1574 Arasında Zaviye Çiftlikleri

Nahiye/Sene	1455			1485			1519			1574		
	Çift	Nim	4 çift	Çift	Nim	4 çift	Çift	Nim	3 çift	Çift	Nim	2 çift
Halka-i Hass	0	0	0	1	1	0	3	0	0	1	0	0
Hüseyinabad	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
Karahisar-ı B.	0	2	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0
Meşhedabad	0	0	1	8	0	0	3	0	0	1	0	1
Özikavağı	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
Toplam	2	2	1	14	1	0	11	0	0	4	0	1
Genel Toplam (çift)	7			14,5			11			6		

1485'te zaviye çiftliklerinin miktarı 14,5 çifte ulaşmıştır. Bu çiftliklerin 8 çifti Meşhedabad nahiyesindeydi. Bunların dördü daha önceden olduğu gibi Şeyh Eylük zaviyesinin[360] tasarrufundaydı. Buna ek olarak, Boldacı mezrasındaki Şeyh Salsal Zaviyesi[361] ve Derekınık köyünde[362] ismi belirtilmeyen zaviye de ikişer çift tasarruf etmekteydi. Özikavağı'nda Mevlevihane[363], Halka-i Hass'ta Şeyh Bahadır[364], Hüseyinabad'da Sultaneymirci Zaviyesi[365] ve Yenimüslüman'da Çeltek köyündeki Doğan Emirci Zaviyesi [366] birer çift zaviye çiftliğini uhdelerinde bulunduruyorlardı. Halka-i Hass'taki Yalnuzşeyh Zaviyesi'ne ait ise nim çift büyüklüğünde zaviye çiftliği vardı[367].

1519'da 11 çift zaviye çiftliği Özikavağı, Halka-i Hass, Hüseyinabad, Karahisar-ı Behramşah, Meşhedabad ve Yenimüslüman nahiyesindeki zaviyelere dağılmaktaydı.

[359] BOA, Td 2, s. 281.
[360] BOA, Td 19, s. 151.
[361] BOA, Td 19, s. 144.
[362] BOA, Td 19, s. 151.
[363] BOA, Td 19, s. 159.
[364] BOA, Td 19, s. 129.
[365] BOA, Td 19, s. 218.
[366] BOA, Td 19, s. 133.
[367] BOA, Td 19, s. 129.

Özikavağı'nın Kadışehri köyündeki Mevlevihane, üzerindeki zaviye çiftliğini bu tarihte de koruyordu[368]. Halka-i Hass'taki zaviye çiftlikleri Şeyh Bahadır ve Yalnuzşeyh zaviyelerine aitti[369]. Hüseyinabad'da Sultaneymirci Zaviyesi'nin çiftliği de varlığını korumuştu[370]. Karahisar-ı Behramşah'taki zaviye çiftlikleri Seydi Ali Şir ve Enbiya Ali zaviyelerine aitti[371]. Meşhedabad'da Derekınık'taki zaviye ile Şeyh Salsal zaviyelerinin çiftlikleri de durmaktaydı[372]. Yenimüslüman'daki zaviye çiftliği ise Ernebadi köyündeki Şeyh Dede Zaviyesine aitti[373].

1574'e gelindiğinde Zile kırsalında Halka-i Hass'ta Şeyh Bahadır ve Yalnuzşeyh zaviyelerinin çiftlikleri vardı. Her ikisinin de miktarı yazılı değildi. Şeyh Bahadır Zaviyesi'ne ait çiftliğin ise iki baştan gelirlerinin zaviyeye gittiği belirtilmekteydi[374]. Karahisar-ı Behramşah'ta Seydi Ali Şir ve Enbiya Ali zaviyelerinin çiftleri bulunmaktaydı[375]. Meşhedabad'da ise Derekınık ve Boldacı'daki Şeyh Salsal zaviyelerinin çiftlikleri vardı. Şeyh Salsal Zaviyesi üzerinde *iki çift* notu vardı[376]. Son olarak, zaviye çiftliklerinde defterlerde bir standardın olmaması büyük ölçüde araziyi deftere geçiren il yazıcılarının tutumunun bir sonucudur. Bazı tahrirlerde, ilgili zaviye çiftlikleri deftere yansıtılmışken bazı tarihler de ise yansıtılmamıştır. Bir de zaman zaman zaviye çiftlikleri zaviye üzerine değil de zaviyenin şeyhliğini yürüten kişi üzerine yazılabilmişti. Bu açıdan, yukarıdaki tabloda yıllara göre zaviye çiftliklerinde tutarlı bir rakamı yakalamak neredeyse olanaksız hale gelmiştir.

1574'e gelindiğinde Zile kırsalında sayıları oldukça sınırlı olan bağ ve çayırlar

[368] BOA, Td 79, s. 249.
[369] BOA, Td 79, s. 218-213.
[370] BOA, Td 79, s. 294.
[371] BOA, Td 79, s. 259.
[372] BOA, Td 79, s. 234,238.
[373] BOA, Td 79, s. 225.
[374] TKA, Td 12, s. 165b.
[375] TKA, Td 12, s. 183a-183b.
[376] TKA, Td 12, s. 145a, 148b.

da deftere geçirilmişti. Deftere geçirilen iki bağdan biri Zile kırsalında, diğeri ise Yenimüslüman nahiyesindeydi. Zile kırsalındaki bağ ve çayır Gederik köyündeydi. Köyde bulunan Akseki Payami, Kozluca ve Eylükyeri zeminine ek olarak Bağbeli tabir edilen bir yer ile bağ ve yarım öküzlük bir çayırdan söz edilmekteydi. Bu bağ ve çayır Katib Murad adında birinin tasarrufundaydı ve zeminle bağ ve çayırın toplam hasılı 100 akçe olarak belirtilmişti[377]. Deftere yapılan daha sonraki eklemelerden anlaşıldığı kadarıyla, Zile kırsalında zeminler içerisinde belirttiğimiz Karadiğin mezrası sınırları içerisindeki Hacı Kaya zemininin de bağa ve çayıra dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır[378].

Yenimüslüman nefsinde *bağçe*/bahçe olarak nitelenen arazi yirmi kilelik tohum atılan bir yer büyüklüğündeydi. Bahçe dört tarafı duvarla çevrili olup Mehmed oğlu Ali Fakih ile kardeşleri Mehmed, Hamza ve İbrahim'in tasarrufunda gözükmekteydi. Sözkonusu bahçe ve bağın hassa yerden olduğu da deftere kaydedilmişti. Ne var ki meyve ağaçları dikilmesi gereken bu yer kanun-ı kadim gereği 1/4 öşür vermek üzere dört kardeşe havale edildiği halde sipahi yazımın yapıldığı tarihe kadar gelip bahçeye ve bağa ağaç dikmemişti. Bu nedenden ötürü sipahinin kazancında noksanlık olur ve sipahi bu duruma rıza göstermez endişesiyle hassa olmak üzere yer tekrar sipahiye hassa olarak kaydedilmişti[379]. Bu örnek esasında hassa arazilerin işleyişine de açıklık getirmektedir. Zira, bir hassa arazi bir şekilde reaya tasarrufuna bırakılabilmektedir. Reaya eğer burayı ekip biçerse kazancın 1/4'ünü sipahiye ödemek zorundadır. Ne var ki, örnek bu kadar açık olmakla birlikte, sipahinin haklarının ön planda tutulduğunu ve her zaman da bu durumun geçerli olmadığını gösterir bir yapıdadır.

Meşhedabad'daki çayırlık alan İsa köyü hududu içerisindeydi. Çayırlığın *Divar*/Duvar Çayırı şeklinde özel bir adı vardı. Defterden anlaşıldığı kadarıyla çayır

[377] TKA, Td 12, s. 138a.
[378] TKA, Td 12, s. 140a.
[379] TKA, Td 12, s. 152b.

"Zir-i Hark"/Harkaltı denilen bir mevkideydi. Hatip Mevlana Muharrem ve amcazadesi tasarrufundaydı[380].

Bu bölümde Zile'de reayanın elinde tuttuğu toprağın hacmini de ortaya koymak istiyoruz. Bunun için, Zile kırsalında çift, nim ve bennak olarak kaydedilen nüfusun üzerindeki toprağı sırasıyla çift, nim-çift (1/2 çift) ve bennak (1/4 çift) hesabıyla değerlendirdik ve dönüştürülmüş toprak hesaplarımızda bu formülü kullandık. Daha aşağıda da vurguladığımız gibi bu bir tahmindir ve toprak üzerindeki eğilimi belirleme amacı taşımaktadır. İkinci olarak kilelik ya da muddlukları da kanunnamede geçen, *bir çiftliğe en az dört mudd tohum ekilir* hükümünden hareketle, dört muddluk bir alanı ya da zemini bir çift sayarak dönüştürdük[381]. Bu dönüştürmelerimiz neticesinde 1455'te Zile'de ekilebilir arazi toplamı olarak 952,25 çift miktarında arazi tespit ettik (Bk. Tablo 38.). Bu çiftliklerin önemli bir kısmını reayanın elindeki 822,75 miktarındaki arazi oluşturuyordu. Bu da ekilebilir arazinin yaklaşık % 86,4'üne denk gelmekteydi. Hassa ve malikane çiftllikler ise toplam 37 çiftle tüm arazinin ancak % 3,88'ine denk gelmekteydi. Mezralar ve şahıs elindeki çiftliklerin toplamı da 37 olup çiftlik-i hassa ile aynı orandaydı. Zeminlerin miktarı mevkuf zeminlerle beraber 24 çift olup toplam arazi

[380] TKA, Td 12, s. 150a.

[381] Bu tip dönüştürme oranları şu ana kadar çok farklı şekillerde yapılmıştır. Örneğin, Turhal'da toprak üzerine nüfus baskısını değerlendiren çalışmasında Alparslan Demir, dönüştürme oranı olarak şu rakamları kullanmıştır: 2 kile=1 dönüm; 200 kile=1 çift; 1 kıt'a=20 kile; 10 mudd=1 çift; 4 bennak=1 çift. Bk. Alpaslan Demir, "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı: 27 (2010), Ankara 2011, s. 59-88. Ahmet Kankal, ekinli bennakların ne kadarlık bir araziye karşılık geldiğini kesin olarak tespit etmenin mümkün olamayacağını ifade etmiş, fakat çift ve bennakların ödedikleri vergi miktarına bakarak bennakın çiftin 1/3 nispetinde olabileceğini belirtmiştir. Bk. Ahmet Kankal, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 139-140. Rum eyaletinde, bir çiftin tam olarak kaç dönüme tekabül ettiği yukarıda da belirttiğimiz gibi bellidir. Ancak aynı bölgede bütün çiftlerin aynı dönüme karşılık gelmediği de aşikârdır. Dolayısıyla, yapılacak olan toplam ekilebilir arazi miktarının çifte dönüştürülmesi ve bunun için kullanılan oranlar sadece genel eğilimi gösteren tahmini sonuçları verecektir. Aynı konuda Osman Gümüşçü, çalışma alanı olan Larende'de ekilebilir araziyi hesaplarken bennakların çifte dönüşüm oranını hem 1/3 hem de 1/4 olarak hesaplayarak sonuçları tablosuna yansıtmıştır. Bk. Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyılda Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2001, s. 203. Biz de bir tahmin elde edebilmek amacıyla bennak miktarında bir toprağı çeyrek çift büyüklüğünde sayacağız. Alparslan Demir'in de belirttiği gibi bizim de ortaya koyacağımız rakamlar, tahmini ama makul bir oranlama ile genel eğilimi değerlendirmekten öteye geçmeyecektir.

içerisindeki payı % 2,52'yi geçmiyordu.

Tablo 38. 1455-1574 Arasında Zile Kırsalı Tahmini Toprak Hacmi

Toprak Türü/Sene	1455			1485			1519			1574		
	Çiftlik	Hane	Hane başına arazi	Çiftlik	Hane	Hane başına arazi	Çiftlik	Hane	Hane başına arazi	Çiftlik	Hane	Hane Başına arazi
Çift-nim-ben	822,75			922			969,3			1230		
Kilelikler	0			0			0			17,8		
Hassa	36			74			105,5			64		
Malikane	1			9			11,5			8		
Muaf	7			4			0			1		
Çiftlik-i X	37			10,5			143			31,36		
Taşradan ekilir	4,5			0			2,75			0		
Zaviye Çiftliği	6			14,5			11			6		
Zemin	14			17,5			16,75			180,9		
Hassa zemin	0			0,5			0,5			1		
Mevkuf	18			77,8			107			38		
Mevkuf Zemin	6			0,5			1			1,5		
Caba dahil	952,25	2488	0,382	1130	3082	0,366	1368	3564	0,383	1580	7510	0,21
Caba hariç		1436	0,663		1967	0,574		2160	0,633		3240	0,487

1485 senesinde reaya üzerine kayıtlı çift, nim ve bennak miktarı bir önceki döneme göre 100 çift artmış ve 922'ye çıkmıştır. Bu, 1130 çift bulduğumuz toplam arazi miktarının % 81,5'unu oluşturmaktaydı. Bu durum 1455 senesine göre, reayanın elinde tuttuğu araziye oranında yaklaşık % 5'lik bir daralmanın varlığına işaret etmektedir. Hassa ve malikane çiftliklerinin toplamı ise 83 çifte ulaşmış ve toplam ekilebilir arazi içerisindeki payı % 7,34'e ulaşmıştır. Bu rakamlar, 1455'ten sonra hassa ve malikane çiftlik sayılarının arttığını ve bu artışa bağlı olarak genel toprak hacmi içerisinde hassa ve malikane çiftlik oranının çoğaldığını kanıtlamaktadır.

1455'ten 1485'e en çarpıcı toprak artışlarının birisi de mevkuflardaki artıştır. Mevkuf sayısı 1455'te 18 çiftken; 1485'te 77,8'e yükselmiştir. Bu çift miktarı % 6,88 ile neredeyse hassa ve malikane çiftliklerinin oranına yakındı. Ne var ki bu ekilebilir arazi sahibinden yoksun ve raiyet rüsumları ödenmeyen bir arazi türüydü.

1519'da toplam çift miktarının yaklaşık olarak 1368 çifte yükseldiği Zile

kırsalında reaya elindeki çift, nim ve bennak miktarı 969,3 çifte erişmişti. Bu da genel arazi içerisinde reayanın tasarruf ettiği arazilerin oranının % 70'lere gerilemesi demekti. Bu gerilemeye karşın hassa ve malikane çiftliklerin miktarındaki artış bu tarihte de devam etmişti. 1519'da hassa ve malikane çiftliklerin toplamı 117 çift olmuştu. Bu durumda hassa ve malikane çiftliklerin genel arazi içerisindeki oranı % 8,55'e yükselmişti. Mevkuf arazi toplamı ise bu tarihte Zile kırsalında tavan yapmış; 108 çift kadar olmuştu. Bu rakam toplam arazinin yaklaşık 7,9'u kadardı.

1574 senesinde reaya elindeki arazi 1230 çift büyüklüğüne ulaşmıştı. Buna göre, 1455'ten 1574'e yerli ahalinin tasarruf ettiği çift miktarı % 50 oranında büyümüştü. 1574 senesi itibarıyla reaya elindeki çift, nim ve bennak miktarı ekilebilir arazinin % 77'si dolaylarındaydı. Ne var ki 1574 senesinde hassa çiftlikleri ve mevkuflar sayıca azalırken, 1455'te 14, 1485'te 17,5, 1519'da 16,75 çift olan zemin miktarı 1574'te 180,9 çifte ulaşmış; böylece 1455-1574 arasında 10,8 kat artış göstermiştir. Zeminlere 17,8 çift büyüklüğündeki kilelikleri de eklediğimizde, Zile yöresinde 1574'te neredeyse 200 çiftlik büyüklüğünde yeni arazi açıldığı söylenebilir. Bu durum, ister istemez, mevcut arazilerin köylüye yetmediğini ve yeni arazilerin açıldığını ortaya koymaktadır.

Son olarak, Zile'de 1455'te hane başına 0,382; 1485'te 0,366; 1519'da 0,383 çift miktarı arazi düşerken bunun 1574'te 0,21 çifte düşmesi toprak üzerindeki baskının artışına delalet etmektedir. Haliyle, 1455-1519 arasında hane başına düşen arazi neredeyse aynı düzeyde kalırken 1574'te toprak üzerinde baskının arttığını öne sürmekte yarar vardır.

3.2.i.ii. Konargöçerler (Yerleşiklerle Göçebeler Arasında Bir Topluluk: Uluyörükler)

Osmanlı döneminde göçebeler daha çok *Türkmen* ve *Yörük* tabirleriyle

anılmaktaydı[382]. Yörük kelimesi *yörümek* fiilinden *-ük* ekiyle yapılmış bir ad olup *yürüyen* demektir; sözlükte *göçebe, göçerev, göçer* mânasına gelir. Yörük kelimesinin XIV. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış ve yaygın biçimde kullanılmış olması mümkündür. Bunlardan Sivas, Tokat, Amasya ve Kırşehir arasında kalan bölgede yaşayan büyük bir topluluk *Uluyörük* olarak nitelenmektedir. Bu topluluk *Yüzde, Orta* ve *Şarki pare* olmak üzere üç kol ve bu kolların altında yer alan oymak ve bölüklerden oluşmaktaydı. *Bölük sistemi*nin büyük olasılıkla İlhanlılar döneminde kurulduğu düşünülmektedir. Zira, Uluyörükler içerisinde *Moğol* unsurlar da bulunmaktaydı[383].

Zile ve bağlı nahiyelerde Uluyörüklerin yaşadığı köylerin isminin hemen önünde ya da arkasında genellikle *Etrâkiye-i Uluyörük* (Uluyörük Türkleri) ibaresine yer verilmektedir[384]. Bazı durumlarda ise Uluyörükler *Yörük-i Büzürk* olarak

---

[382] "Türkmen" tabiri Oğuzların Müslüman olanlarına verilen bir isim olup daha Türkler Anadolu'ya gelmeden önce muhtelif zamanlarda kullanılmıştı. Bk. İlhan Şahin, "Göçebeler", *Osmanlı*, cilt: 4, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, s. 132-133. İlhan Şahin ve konuyla ilgili genel eserler ortaya koyan birçok araştırmacı Osmanlılar zamanında Anadolu'nun ortasında ve doğusunda olan göçebe kitleler için *Türkmen*, batısında olanlar için *Yörük* tabirinin tercih edildiğini öne sürmüşlerdir. Kızılırmak'ı da bu noktada sınır sayıp doğu-batı ayrımını bu doğal çizgiyle belirleme gayretinde olmuşlardır. Bununla birlikte, inceleme alanımız olan Zile kazası Anadolu'nun ortasında ve Kızılırmak'ın doğusunda bir yer olmasına karşın göçebe unsurlar hem *Türkmen* hem de *Yörük* olarak değerlendirilmiştir. Hatta zaman zaman sadece *Etrakiye* tabiriyle de nitelendirildikleri olmuştur. Bu yönüyle *Türkmen, Etrak* ve *Yörük* kavramlarını birbirinden ayırmak-en azından Zile kazası ölçeğinde- imkânsız görünmektedir. Özellikle, Etrak kavramı konusunda daha detaylı bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrad Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, s. 139-146.

[383] Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. Faruk Sümer, "Yörük", *TDVİA*, cilt: 43, İstanbul 2013, s. 570. Uluyörüklerin kesin olarak hangi tarihte teşekkül ettiği bilinmemektedir. Osmanlı döneminde olması büyük olasılıktır. Ne var ki daha çok Moğollarda karşımıza çıkan bölük sisteminin bu toplulukta sıkça görülmesi İlhanlılar döneminde bölgedeki aşiretlerle ilgili yapılan düzenlemelerle de ortaya çıkmış olabilir. Uluyörükler hakkında özel bir çalışma için bk. Erhan Afyoncu, "Uluyörük" (1485-1574)", *Anadolu ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus 14 Mayıs 2000, s. 1-7. Erhan Afyoncu, Hüseyinabad'da Yukarı Çunkar, Kızılkünbed'de Kiranpa ve Ulukamanlu, Çorum Alaca'da İnallu, Karahisar-ı Behramşah'ta Tatlu gibi Uluyörük bölüklerine rastlamıştır. Ne var ki 19, 79 ve 16 numaralı defterlerdeki Yörükler konusunda detaylı bir araştırma ve karşılaştırma süreç içerisinde bu teşekkülü daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Uluyörük adının kaynağı konusunda Faruk Sümer, Çonkarların beylerinden Ulu Bey'i işaret etmektedir. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1970, s. 138.

[384] Örneğin Zile'ye bağlı Belciş köyünün ismi yazıldıktan hemen sonra *Etrakiye-i Uluyörük* notu düşülmektedir. Bu yaklaşım büyük ölçüde Yörüklerin vergilendirilmesinin farklı olmasıyla ilgilidir. Bk. BOA, Td 19, s. 123.

anılmaktadır[385]. Yine zaman zaman *Etrakiye-i Büzürk* şeklinde tanımlanan Uluyörükler de bulunmaktadır[386]. Son olarak bazı köylerde Uluyörükleri ifade etmek için sadece *Yörüklerdir* notu düşülmektedir[387].

Yörüklerin Rum eyaletindeki hukuki statüleri kanunnamelerde açıklanmıştı. Bunlar, yöredeki hareketleri sırasında yaylak veya kışlakta bulunmalarına; yaptıkları alış-verişe ve bazı ekonomik faaliyetlerine göre bazı vergileri devlete ödemekle yükümlüydüler. Örneğin, yaylak tutmaları halinde yaylak resmi ödüyorlardı. Kanunnameden anlaşıldığına göre, resm-i yaylak her bir Yörük hanesinden ikişer akçe ya da Tokat nökisi (iki yüz dirheme eşit) olarak toplanmaktaydı (Yediyıldız, 1985:166). Yörükler, yetiştirdikleri hayvanların satımı üzerinden de belirli miktarda vergiler ödemekteydi (Bk. Vergiler).

Yörük olanlar da köylüler gibi raiyyet vergilerini ödemekle yükümlüydü. Ancak bu vergi yerleşik reayanın ödediğiyle aynı miktarda değildi. Örneğin, Yörüğün koyunu kırılıp hiç kalmazsa yahut resm-i ganem, resm-i caba miktarınca olsa onun gibi caba resmi öderdi. Normalde çiftten alınan 57 akçelik verginin Yörüklerden 15 akçe alındığı Zile'ye bağlı Savcı köy üzerine düşülen nottan anlaşılmaktadır[388]. Bu nota göre Savcı köyünde yaşayan Etrakiye öküzden (yani nimden) 21, bennak ve cabadan 13 akçe kendi reislerine; nimden 7,5 ve bennaktan 5 akçe sahib-i arza yani timar sahibine ödemekle

---

[385] Hüseyinabad'da Sergis köyünden hemen sonra kayda geçirilen *Tutaş Türkleri* (Etrakiye-i Tutaş) için *an-Yörük-i Büzürk* (Uluyörükten'dir.) şeklinde bir not düşülmüştür. Bk. BOA, Td 19, s. 206.

[386] 1485'te Zile'ye bağlı Karaöyük köyünde yaşayanlar *Etrakiye-i Büzürk* başlığında toplanmıştır. BOA, Td 19, s. 124.

[387] Örneğin, Zile'ye bağlı Savcı köyün reayası için *Yörüklerdir* nitelemesi yapılmıştır. BOA, Td 19, s. 121. Yine merkez hasılı içerisinde değerlendirilen Derekışlası köyü sakinleri içinse *Yörükler imiş* bilgisine yer verilmiştir. BOA, Td 19, s. 108.

[388] BOA, Td 19, s. 121. Savcı köy üzerinde 1574 tarihinde düşülen not Yörüklerin yerleşik yaşama geçtikten sonra ödedikleri vergileri daha iyi aydınlatır niteliktedir. Bu not şu şekildedir: *Mezkûr karyede mütemekkin olanlar Yörükler olmağın sâhib-i arza tutdukları yerlerin mukarrer olan resmin ve behrelerin verdikden sonra mâ'ada rüsum-ı adiyelerin Yörük eminine eda iderler. İşbu Etrakiye mukayyed olan reaya öküzden 21 akçe ve eğer bennâkdan 13 akçe cabadan 13 akçe Sahib-i Etrakiye'ye ve öküzden 7,5 ve eğer bennâkdan 5 akçe sahib-i arza verüb bâd-ı hevâ ve cürm-ü cinâyet ve resm-i arusane-i sahib-i etrakiye nısf alur. Adet-i ağnam nısf sahib-i Etrakiye'nin olduğu tafsil olundu."*

yükümlüydüler. Bad-ı heva, cürm-ü cinayet ve resm-i arusane gibi vergiler ise etrak sahibi (reisi) ile timar sahibi arasında yarı yarıya bölüşülmekteydi. Yine adet-i ağnamın (koyun vergisi) yarısı etrak sahibinindi.

Yörük taifesinin adet-i ağnamı Abril (Nisan) ayında alınırdı. Ağıl resmi kışladığı müddetçe resm-i yatak diye her sürüden bir orta halli koyun alınırdı ve bir sürü üç yüz baş koyundu. (Şimşirgil, 1990a: 349). Yörüklerin bu hukuki statülerini ve devlete karşı bazı yükümlülüklerini kısaca belirttikten sonra, şimdi Zile'deki Yörükler hakkında bilgi verebiliriz.

3.2.i.ii.i. Zile Merkez Nahiyesinde Uluyörükler

Zile merkezine bağlı köylerde 1455'ten itibaren Uluyörüklerin varlığına rastlanmaktadır. Bu tarihte, Zile'ye bağlı köylerden dördünde Uluyörükler sakindi. Bunlardan Belciş köyünde toplam 18 nefer nüfusun 12'si en başta Etrâkiye-i Uluyörük olarak verilmiş; kalanlar ise daha altta kadim raiyet olarak gösterilmişti. Bu durum 1455'e yakın bir tarihte az nüfuslu bir yerleşme olan Belciş'e Uluyörüklerin yerleştirildiğini göstermektedir[389]. Karaöyük köyünün toplam 17 nefer nüfusu ise Etrâkiye-i Uluyörük (Uluyörük Türkleri) başlığında kayıt altına alınmıştır[390]. Saraç köyünün[391] toplam dokuz ve Savcı köyün[392] 11 nüfusu da Uluyörük kapsamındadır. Bununla birlikte Savcıköy'de Uluyörük başlığına yer verilmemiştir. Savcıköy'de Oğulbey oğlu Mehmed nim statüsünde bir kethüdaydı. Diğer Uluyörük yerleşmelerinde kethüdaya rastlanmamıştır. Ne var ki çift için 15 akçe ödemeleri bunların Yörük olduğu konusunda şüphe bırakmamaktadır. Zira, bir sonraki defterde köyde yaşayanların Yörük olduğu açıkça ifade edilmiştir.

---

[389] BOA, Td 2, s. 351.
[390] BOA, Td 2, s. 350.
[391] BOA, Td 2, s. 352.
[392] BOA, Td 2, s. 343.

1485'te Zile'deki dört Uluyörük yerleşmesine iki yenisi daha eklenmiştir. Bunlar Zile merkeze oldukça yakında bulunan Danişmend-i Bahşayiş Kışlası[393] ve aynı zamanda Zile merkez hasılıyla bir arada değerlendirilen Derekışlası[394] köyleridir. Bu köyler, Uluyörük'ün önemli bir parçasını teşkil eden Turhal Yörüklerinin kışlakları olarak kurulmuş olsa gerektir[395]. Belciş, Karaöyük, Saraç ve Savcı[396] köyleriyle beraber bu tarihte Zile'de Yörük varlığı 85 nefere ulaşmıştı (Bk. Tablo 39.). Savcı ve Karaöyük köylerinin imamları bulunmaktaydı.

Tablo 39. Zile'de Yörük Köyleri Nüfusu

Yerleşim Birimi	1455			1485			1519			1574		
	H	M	N	H	M	N	H	M	N	H	M	N
Danişmend-i Bahşayiş Kalesi	0	0	0	0	0	0	11	1	12	23	21	44
Derekışlası köyü	0	0	0	9	1	10	9	3	12	11	16	27
Karaöyük	14	3	17	24	4	28	34	13	47	51	48	99
Belciş	9	3	12	15	10	25	20	15	35	35	51	86
Saraç	8	1	9	9	1	10	10	4	14	20	27	47
Savcıköy	11	0	11	10	2	12	6	4	10	37	17	54
Toplam	42	7	49	67	18	85	90	40	130	177	180	357

Kısaltmalar: H: Hane; M:Mücerred (Bekâr);N: Nefer

1519 ve 1574 senelerinde Zile'de Uluyörükler altı köyde aynı şekilde varlığını devam ettirmiştir. 1519'da[397] Uluyörüklerin sayısı 130; 1574'te[398] ise 357 nefere ulaşmıştır. Bu arada 1574 senesinde Derekışlası Yörüklerine ait Göklük Tepesi adında bir *yaylak* da bulunmaktaydı[399]. Yine aynı tarihte, Karaöyük köyü sakinlerinden Turgut oğlu Çırak Zile'de yaşayan bütün Uluyörüklerin kethüdasıydı. Zira, kendisi *kethüdâ-yı*

[393] BOA, Td 19, s. 109.
[394] BOA, Td 19, s. 108.
[395] Uluyörükler içerisinde Turhal Yörüklerinin ayrı bir yeri vardır. Zile'de de Turhal Yörüklerine bazı yerleşmelerde rastlamak mümkündür. 1485'te ve bu tarihten sonraki yazımlarda Zile merkez hâsılı ile birlikte değerlendirilen Derekışlası köyünün ahalisi "Yörükler" şeklinde not düşülmüştür. Yine, aynı tarihte Zile kaza merkezinin hemen ardından yazılan Danişmend-i Bahşayiş Kışlası köyü de Zile'ye bağlı olmakla beraber Turhal Yörüklerinin kışlağı olarak kaydedilmiştir. Bu kışlak tarzı iki köydeki Yörük varlığı Zile'ye oldukça yakın Turhal'dan bazı Yörük grupların Zile kaza merekezine pek de uzak olmayan bir noktada kurulan köylerde yerleştiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İlginç bir nokta da Danişmend-i Bahşayiş Kışlası köyünde yaşayanların Zile'de yalnız bu yerleşime ait bir vergiyi ödemekle yükümlü gösterilmesidir. Bu köyde yaşayanlardan öküz koşan bir kısmının *boyunduruk resmi* adı altında on beşer akçe ödemeleri gerektiği yazılıdır (Bk. Bölüm IV. Vergiler). Bu durum köydeki Yörüklerin ellerinde yeterli sürü olmadığı ve toprak işlemeye başladıklarını gösteren özel bir örnektir.
[396] BOA, Td 19, s. 121-124.
[397] BOA, Td 79, 196,-212.
[398] TKA, Td 12, 130b-143a.
[399] TKA, Td 12, s. 130b.

cema'ât-i nâhiye sanıyla deftere geçirilmişti. Zile nahiyesindeki bütün cemaatlerin kethüdasının Karaöyük köyünde oturmasının başlıca nedeni Zile merkez nahiyesinde 1574 ve öncesinde Uluyörük yerleşmelerinin en kalabalığının bu köy olmasıdır. Köyde üç de mütevelli bulunmaktaydı. Bunlar büyük ihtimalle Şeyh Nusret Zaviyesi için çalışan vakıf temsilcileri olmalıydı. Zira, Karaöyük, Belciş ve Savcı gibi Uluyörük köylerinin malikane gelirleri Şeyh Nusret zaviyesine vakfedilmişti[400]. Aynı şekilde Savcı köyün sakinlerinden birinin de mütevelli olarak gösterilmesi bu bilgiyi pekiştirir niteliktedir[401].

3.2.i.ii.ii. Hüseyinabad Nahiyesinde Uluyörükler

1455'te Hüseyinabad'da *İnallular* ve onlara bağlı cemaatler yarı göçebe bir yaşam sürmekteydiler[402]. Bu topluluklar deftere cemaatler başlığında geçirilmişti. Bu cemaatlerden en kalabalık olanı Hüseyinabad zaimi *Ferhad Bey'in ordusu* başlığında verilen gruptu. Muhtemelen bu grup zaime bağlı askeri bir birliği ifade etmekteydi. Bu grupta toplam 100 nefer bulunmaktaydı. Bu yönüyle Zile ve çevresindeki zaimler içerisinde en kalabalık askeri topluluk Ferhad Bey'inkiydi. Bu açıdan,1455 senesinde Hüseyinabad'ın ayrı bir idari ünite, başka bir deyişle "vilayet" olarak tabir edilmesine şaşmamak gerekir. Büyük ihtimalle il yazıcıları yöreleri deftere kaydederken bu askeri güce de dikkat etmiş olsa gerektir. Ferhad Bey'e bağlı İnallu cemaatinin bu 100 neferinden başka *Ayağıbüyük, Azak, Dumanlu, Hacıkaralu, Helallü* (Hilallü?), *Karacalu, Karamusa, Kula, Kurd* ve *Uluhan* cemaatleri bünyesinde de söz konusu tarihte 195 nefer bulunmaktaydı. Ferhad Bey'e bağlı cemaatle birlikte düşündüğümüzde toplam göçer sayısı 295'e çıkmaktadır.

Yine 1455 senesinde *Akpınar, Alaca, Çatakpınar, Geçid, Kapaklu, Kızıllar,*

[400] TKA, Td 12, s. 141b.
[401] TKA, Td 12, s. 142b.
[402] Bu cemaatler için bk. BOA, Td 2, s. 256-262.

Kılavuzlu ve *Yağlu* köyleri isimlerinin hemen önünde ya da ardında yazılı Etrâkiye-i Uluyörük kayıtları bu köylerin Uluyörükler tarafından şenlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca, *Gerdekkaya*, *Gökviran*, *Muradsufi* ve *Sapmaz* mezralarında yaşayan nüfus da Etrâkiye-i Uluyörük başlığında ele alınmıştır. Bu köy ve mezralarda yaşayan 151 nefer söz konusu tarihte yerleşik yaşama adapte olan ya da geçmiş olan bir nüfusu ifade etmektedir. Bu da Hüseyinabad'daki nüfusun % 25'ine denk düşmektedir.

Uluyörük ve diğer cemaatlerin toplam 446 nefer teşkil etmesi ve bunun da Hüseyinabad nüfusunun yaklaşık % 74'ünü oluşturması Hüseyinabad'ın 1455'lere yakın bir tarihe kadar özellikle yerleşik nüfus bakımından seyrek bir yapıda olduğu ve bu tarihten sonra yeni yeni yerleşime açıldığını kanıtlamaktadır. Yine, kuvvetle ihtimal yöredeki nüfusun önemli bir kısmını, yaklaşık 3/4'ünü Uluyörükler ve diğer konargöçer unsurların iskânının sağladığı anlaşılmaktadır. Zira, bu geçiş sürecinin önemli göstergelerinden biri de 1455'te Uluyörüklerin deftere geçirildiği mezraların 1519 senesi itibarıyla birer köye dönüşmesidir. Örneğin, Koçhisar mezrasında 1455 senesinde deftere yazılan tek nüfus Yakub adında bir sipahiydi. 1485 tarihli verilerden, sipahinin zaman içerisinde bu mezrayı köye dönüştürdüğüne şahit oluyoruz. 1485'te dört nefer Yörük, kalanı da normal statüde reaya olarak 13 nefer nüfuslu bir köyün (Koçhisar ky.) ortaya çıktığını görebiliyoruz.

1485'te Hüseyinabad nahiyesinde Uluyörüklerden teşekkül eden köylerin durumunu daha net görmek mümkündür (Bk.Tablo. 40.). Zira, nahiyedeki bazı köylerin nüfusunun tamamı Etrâkiye-i Uluyörük ya da Etrâkiye başlığıyla ele alınmıştır. Daha yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu şekilde bir ayrımın pratikteki başlıca yararı vergilendirmedir. Bu tarihte Hüseyinabad'da Akpınar, Alaca(lar), Alifakih, Bayadcık, Boladcık, Çatakpınar, Domalan, Geçid, Gerdekkaya, Gökviran, Kapaklu, Karapınar,

Kızıllar, Kızkaracalu, Kulavuzlu, Muradsufi, Yağlu ve Yatan köylerinin tamamı Uluyörüklerden müteşekkildi[403]. Bu durumda Hüseyinabad'da 37 köyün 18'i Uluyörük yerleşimiydi ve bu neredeyse Hüseyinabad nahiyesine bağlı köylerin yarısına tekabül etmekteydi. Ayrıca, Koçhisar köyü tek başına Uluyörük köyü olmasa da, köyde yaşayan 13 neferden dördü Uluyörük olarak deftere geçirilmişti[404]. Serkis köyünün hemen altında ise Etrâkiye-i Tutaş (Tutaş Türkleri) neferleri yazılmıştı[405]. Bu durum Serkis köyü yakınlarında Uluyörüklerin varlığını delillendirmesi bakımından önemlidir. Kaldı ki, günümüzde Serkis köyünün ortadan kalkmış olması ve Tutaş adında bir köyün varlığı zamanla Tutaş neferlerinin ya bu köyü tamamen kapsadığı ya da bu köye alternatif başka bir yerleşim oluşturduğunu göstermektedir. 1485'te ilgi çekici bir durum da 1455'te Hüseyinabad'da *Karacalu* adında bir cemaat varken 1485'te Kızkaracalu köyünün kurulmuş olmasıdır[406]. Bu bakımdan cemaatler zaman içerisinde konargöçer yaşamdan yavaş yavaş uzaklaşarak yerleşik yaşamın önemli bir parçası olmuşlardır. Geçid köyünün adını kurucusundan aldığı ve yakın bir tarihte kurulduğu da 1485'te köyün sakinlerinin isimlerinden anlaşılmaktadır[407]. Bu tarihte köyde yazılan ilk isim Geçüd oğlu Kutludoğmuş'tur. Aynı zamanda Kutludoğmuş'un oğullarından birinin adı da Geçüd'dür.

Tablo 40. Hüseyinabad'da Uluyörük Yerleşmeleri ve Nüfusu

İdari Brm. Adı	1455			1485			1519			1574		
	H.	M.	N.	H	M	N	H	M	N	H	M	N
Ağcaviran ky.	0	0	0	0	0	0	50	25	75	62	36	98
Akpınar ky.	30	0	30	50	0	50	51	1	52	62	64	126
Alaca ky. (td 2), Alacalar ky. (td 19)	16	0	16	22	11	33	20	5	25	35	30	65
Alifakih ky.	0	0	0	10	3	13	17	0	17	27	11	38
Ayağıbüyük cem.	10	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Azak cem.	15	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bayadcık ky.	0	0	0	6	4	10	4	0	4	0	0	0
Boladcık ky.	0	0	0	7	0	7	0	0	0	48	52	100

[403] BOA, Td 19, s. 205-218.
[404] BOA, Td 19, s. 205.
[405] BOA, Td 19, s. 206.
[406] BOA, Td 19, s. 210-211.
[407] BOA, Td 19, s. 206.

Çatakpınar ky.	10	0	10	17	6	23	32	19	51	23	19	42
Çelebibağı mz.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28	25	53
Domalan ky.	0	0	0	8	4	12	18	3	21	22	27	49
Dumanlu cem.	14	0	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Geçid ky.	12	0	12	26	3	29	8	0	8	34	27	61
Gerdekkaya mz. (td 2), ky. (td 19)	7	0	7	12	5	17	14	12	26	34	31	65
Gökvirân mz. (td 2), ky. (td 19)	2	0	2	4	1	5	3	1	4	0	0	0
Hacıkaralu cem.	31	0	31	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Helallü cem.	32	0	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İnallu cem.	100	0	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kapaklu ky.	5	0	5	6	2	8	6	0	6	0	0	0
Karacalu cem.	28	0	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Karamusa cem.	10	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Karapınar ky.	0	0	0	15	2	17	23	6	29	24	13	37
Kayacıkönü mz.	0	0	0	0	0	0	6	0	6	0	0	0
Kayagolu ky.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17	7	34
Kızıllar ky.	5	0	5	3	1	4	9	3	12	17	9	26
Kızkaracalu ky.	0	0	0	5	2	7	14	3	17	28	20	48
Koçhisar mz. (td 2), ky. (td 19)	0	0	0	2	2	4	3	0	3	9	10	19
Kula cem.	40	0	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kulavuzlu ky.	20	0	20	19	8	27	35	0	35	31	30	61
Kurd cem.	7	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Küçükviran mz.	0	0	0	0	0	0	9	15	24	0	0	0
Muradsufi mz. (td 2), ky. (td 19)	8	0	8	5	0	5	5	0	5	40	60	100
Sapmaz mz.	5	0	5	0	0	0	0	0	0	32	21	53
Sergis ky. (Tutaş cemaati)	0	0	0	8	0	8	15	3	18	25	24	49
Uluhan cem.	8	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yağlu ky.	31	0	31	13	2	15	16	9	25	17	17	34
Yatan ky.	0	0	0	5	2	7	15	8	23	30	29	59
Toplam	447	0	447	243	58	301	373	113	486	645	562	1217

Uluyörükler her ne kadar Türk topluluğu olarak anılsa da içlerinde *Kürt* nüfus da bulunabilmekteydi. Örneğin, Geçüd köyünde Yusuf adında birinin altında Kürt ibaresi bulunmaktaydı[408]. Uluyörükler yerleşik yaşama geçtikten sonra şüphesiz tarımsal etkinliklere de yönelmişti. Örneğin, Akpınar köyünde tarımla uğraşanlar çift, nim ve bennak olarak yazılırken, toprakla uğraşmayan bir kesim de diğerân (diğerleri) başlığında toplanmıştı. Diğerlerinin muaf olup olmadığı bilgisine sahip değiliz ancak anladığımız kadarıyla toprak üzerinde tasarrufu olmayan bir kitleyi temsil etmektedirler. Akpınar köyü, Uluyörüklerin yaşamına ilişkin başka ipuçları da vermektedir. Şöyle ki köyde bir kethüda bulunmaktadır. Seyyid Ahmed Kethüda nim toprak tasarruf etmekte ve vergi diliminin bir parçasını teşkil etmektedir. Öte yandan köyde bir imam ve bir

[408] BOA, Td 19, s. 206.

hatip vardı. Bu açılardan Uluyörükleri bütünüyle Alevi-Bektaşi çizgisinde kategorize edip değerlendirmek yanılgısına düşmemekte de yarar vardır[409]. Aynı durum Çatakpınar[410] ve Karapınar[411] köylerinde de karşımıza çıkmaktadır. Çatakpınar'da Yusuf, Karapınar'da da Mehmed Fakih adında birer imamın varlığı dikkat çekmektedir. Yağlu köyü 1485'te belirli bir nüfus barındırmasına ve bu nüfus Etrâkiye statüsünde olmasına rağmen, köy halkı için *dağılup gitmiş* ibaresi not düşülmüştür. Bu durum akla Akkoyunlu saldırıları sırasında bu köyün zarar görmüş ya da köy nüfusunun başka bir nedenden dağılmış olabileceği olasılığını getirmektedir. Gerçekten de köyde, bir önceki döneme göre nüfus nerdeyse yarıdan fazla düşmüştür[412].

Uluyörük köylerinde dikkat çeken bir durum da bu köylerde yaşayanların asabiyelerinin ya da kan bağlarının güçlü olduğu gerçeğidir. Bayadcık köyünde 10 kişiden ilk beş nüfus Tayyib diye biriyle onun sülalesinden meydana gelmektedir. Bu da Yörük köylerinde büyük ve geniş ailelerin varlığının göstergesidir[413].

1485'te Uluyörüklerin Hüseyinabad'daki varlığı toplam 301 nefer olup bu rakam 831 toplam neferin % 36'sına denk gelmekteydi. Otuz senelik zaman diliminde Uluyörüklerin Hüseyinabad genel nüfusu içerisindeki oranı neredeyse yarı yarıya azalmış gözükmektedir. Bu durum bazı Uluyörüklerin normal reaya statüsüne geçmiş olabileceğini düşündürtmektedir.

1519'da Uluyörük yerleşmelerinde önemli bir değişiklik yaşanmazken Kayacıkönü mezrasında yaşayan altı neferin tamamı da Etrâk statüsünde deftere kaydedilmiştir[414]. Bu tarihte Hüseyinabad'da toplam 486 nefer Etrâk ya da Uluyörük

[409] BOA, Td 19, s. 206-207.
[410] BOA, Td 19, s. 208.
[411] BOA, Td 19, s. 209.
[412] BOA, Td 19, s. 208-209.
[413] BOA, Td 19, s. 210.
[414] BOA, Td 79, s. 297.

statüsündeydi ve bu Hüseyinabad'daki 1202 neferin % 40'ına karşılık gelmekteydi. Bu arada Dulkadirli Şehsuvar oğlu Ali Bey'in Bozok yöresindeki mezralarının da katılımıyla mezra sayısı bu tarihte oldukça kabaran Hüseyinabad'da bazı mezralarda nüfus belirtilmemekle birlikte hangi cemaatlerin yaşadığı belirtilmiştir. 45 mezranın durumu bu şekildedir. Her ne kadar başka cemaat adları taşısalar da bu mezra sakinlerinin ve hatta Dulkadirli kitlelerinin bu tarihte kendilerini Uluyörük görmekten hoşnut oldukları anlaşılmaktadır (Bk. Tablo 41.). Bu tabloya bakıldığında mezralarda yaşayanların çoğunlukla Türkmen olarak kayda geçirildiği görülmektedir. Son olarak bu tarihte Uluyörük yerleşmelerinden Çatakpınar'da[415] üç, Domalan'da[416] iki ve Boladcık'ta[417] iki şarki hane dikkatten kaçmamaktadır. Ayrıca, Kızıllar köyünde Vefa Derviş oğlu Himmet Halife ve Vefa Derviş oğlu Ali ile Seyyid Derviş oğlu Şahkulu Fakih gibi isimler Uluyörüklerin bir kısmı üzerinde 1519'a girerken Safevi etkisini örneklendirmektedir[418].

Tablo 41. 1519'da Hüseyinabad'da Yörük, Türkmen, Dulkadirli ve Diğer Cemaat Yerleşmeleri

Mezra	Cemaat	Mezra	Cemaat	Mezra	Cemaat
Akasi n.d.Hümaşa(h)	Türkmen	Erkekoğlukışlası Cemaati n.d. Kayıhacı tb. Sorkun	Türkmen	Kavurgaoğlu tb. Kavurgalu	Kavurgalu Eğrisu oymağından Türkmen
Ayrukam tb. H.abad	Türkmen	Gökçekışla tb. Daruboğazı	Türkmen	Kılman tb. Daruboğazı	Türkmen
Ayvancık tb. Osmanpaşa	Elmalu cemaati	Gökçelü tb. Daruboğazı	Türkmen	Kırım tb. Daruboğazı	Türkmen
Aziz tb. Behramşah nezd-i İmrak kr.	Türkmen	Gölöyük tb. Delübaş	Türkmen	Kışlacıkkaya n.d. Kuşkayası tb. Kavurgalu	Türkmen
Bekirabdal tb. Daruboğazı	Türkmen	Güğüm tb. Osmanpaşa	Türkmen	Kızılcakışla tb. Eymürözü	Türkmen
Boduç tb. Osmanpaşa	Kayalar cemaati	Halilfakihobası Cemaati n.d. Beşkavak tb. Sorkun	Türkmen	Manşar n.d. Kayadibi tb. Daruboğazı	Türkmen
Boynuyoğun tb. Kavurgalu	Türkmen	Hallaçoğluviranı tb. Osmanpaşa	Elmalu cemaati	Mezidhacılu b. Osmanpaşa	Yörük
Bozburunviranı tb. Hüseyinabad	Türkmen	İsmailarslanhacılu Cemaati tb. Sorkun	Dulkadirlü	Paşalu tb. H.abad	Türkmen
Daşlık n.d. Özlüviran tb. Kavurgalu	Türkmen	Kalecikkaya tb. Osmanpaşa	Selmanlu cemaati	Pervazlık	Ağcalu
Delübaş n.d. Alibeycemaatikışlak	Türkmen	Kalınköyü tb. Osmanpaşa	Yörük	Söğüdlügedük Cemaati tb. Sorkun	Dulkadirlü
Depesidelük tb.	Elmalu cemaati	Kapakkavşudan tb.	Türkmen	Toramanlu Cemaati	Türkmen

[415] BOA, Td 79, s. 281.
[416] BOA, Td 79, s. 283.
[417] BOA, Td 79, s. 293.
[418] BOA, Td 79, s. 288.

Osmanpaşa		Osmanpaşa		n.d. Mustafakışlası	
Derkeşkaya tb. Osmanpaşa	Türkmen	Karacalu tb. Daruboğazı	Türkmen	Tuğrul n.d. Gedükhasan tb. Osmanpaşa	Yörük
Döğerobasıcemaati n.d. Gökini tb. Sorkun	Türkmen	Karakınık tb. Daruboğazı	Türkmen	Uzunmülk tb. Osmanpaşa	Türkmen
Eldekiköy tb. Sorkun	Söklen cemaati	Karakızkavağı	Döğerlü cemaati	Yazıkışla n.d. Yazılutaş tb. Osmanpaşa	Selmanlu cemaati (Uluyörük'ten)
Emirumurlu Cemaati tb. Sorkun	Türkmen	Karataş tb. H.abad	Türkmen	Zeyneddin Cemaati n.d. İğdelüviran tb. Sorkun	Türkmen

1574 senesine gelindiğinde Hüseyinabad nahiyesinde, Etrâk ve Uluyörük tabir edilen köyler varlığını korumuştur. Bu tarihte 65 nefer nüfusa sahip Gerdekkaya'da 51 nefer nüfusun *İnallu* cemaatinden olduğu açıkça belirtilmiştir[419]. Gökviran köyü ise bu tarihte nüfussuz gözükmekte; bununla birlikte arazisi, yine bir Uluyörük yerleşmesi olan Kulavuzlu köyü halkı tarafından işlenmektedir[420]. Aynı tarihlerde nüfusunu yitirmiş bir Uluyörük köyü de Bayadcık'tır[421]. Yine bu sene Sultaneymirci/Osmanpaşa köyüne bağlı Koyunluyusufözü, Güdül, Akçaköy, Tusi, Cengizhan, Şeyh, Halil, Avansaray ve Topçu mezralar topluluğunda ziraat yapanlar arasında Sultaneymirci köyü ahalisinden başka Yörük taifesinden *Çonkar* cemaati[422] ile Dulkadirlilerden *Karaköselüler*in adı zikredilmektedir. Bununla birlikte mezrada yaşayan nüfus ile ilgili herhangi bir kayda yer verilmemiştir[423].

1574'te İnallu cemaatinin kethüdası olan Kaya oğlu Bali Çelebibağı mezrasında

[419] TKA, Td 12, s. 196b.
[420] TKA, Td 12, s. 197a.
[421] TKA, Td 12, s. 203a.
[422] M. Hanefi Bostan, 1701 tarihli Sivas Beylerbeyi'ne yazılan bir hükümde "Çepni-i Çonkar" adıyla bir kazanın varlığını tespit etmiştir. Bu açıdan, Çonkarları Çepnilerin bir parçası sayanlar da olmuştur. Yine, Bostan'ın tespitlerine göre, Çepni-i Çonkar taifeleri, Karahisar-ı Behramşah ile bugünkü Yozgat'ın Sorkun ilçesi sınırları arasındaki bölgelerde yaygın olarak yaşayan Uluyörük taifelerindendi. Çonkar Çepni bağlantısı hakkında daha detaylı bilgi için bk. M. Hanefi Bostan, "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler*, cilt: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 299-311.
[423] TKA, Td 12, s. 208b. Bu mezralar seksen muddluk ekilebilir araziye sahipti. Mezralarda *Divanoğlanları* olarak anılan sipahiler de zirai etkinlikler içerisinde yer almaktaydı. Zirai ürünlerin behresini (öşür) Sultaneymirci zâviyesi için ödüyorlardı. Adı geçen mezralar, Dündarzade defterinde Sultaneymirci dâhilinde yazılıydı. Atayi Bey defterinde de yazılı olan ve Murad Çelebi Bozok sancağına tâbi Sorkun'u tahrir ettiğinde Halilece namıyla *Köşker an cemaat-i Köselü* diye yazıp vakf olduğunu tafsil edip timara dahi tevcih etmemişti ve böylece mevkuf kalmıştı. Bu açıdan adı geçen mezralar hududunda olan çayırların öşrü ve değirmenlerin resmi iki baştan Sultaneymirci zaviyesine tasarruf olunmaktaydı.

yaşamaktaydı. Bu tarihte, nüfus kaydı verilmeyen ancak İnalluların elinde gözüken bazı mezralar da bulunmaktaydı. Bunlar: Ağcasoku, Gök, Çelebiler, Yancılar/Tancılar?, Çelebibey (n.d. Hüseyin), Beyobası ve Kozluca mezralarıdır[424]. Kozluca mezrasında ziraatle uğraşanlar için İnallu cemaatinden *Boladhacılu* denmiştir. Bayrakbaşı mezrasında ise Çonkar taifesinin adına rastlanmaktadır[425]. Daruboğazı'na bağlı Çalman mezrasında ise tasarruf hakkı *Türkmen* taifesine aittir[426]. Aynı tarihte, nahiyeye bağlı Küçükviran mezrasında ise 24 nefer *İmranlı* cemaati başlığında toplanmıştı ve bu cemaat de Uluyörük kapsamında ele alınmıştı. Sonuç olarak, 1574'te Hüseyinabad'a bağlı köyler ve mezralarda toplam 1274 Uluyörük neferi yaşamaktaydı. Bu da Hüseyinabad'daki toplam nefer sayısının yaklaşık olarak % 34'ü demekti.

3.2.i.ii.iii. Karahisar-ı Behramşah Nahiyesinde Uluyörükler

1455 ve 1485 senelerinde yapılan tahrirlerde Uluyörük varlığına rastlanmayan Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde 1519'da bu topluluğun varlığına şahit olunmaktadır. Kesrihisarı köyünde 24 nüfustan 11'i Etrâkiye başlığında, köyün diğer reayasından ayrı olarak yazılmıştı[427]. Aynı tarihte, nahiyeye bağlı Mezari-i Kışlak (Kışlak Mezraları) başlığında Dulkadirli Şehsuvar oğlu Ali Bey'e bağlı 33 kışlak topluca değerlendirilmişti. Aynı zamanda Bubak (diğer adı Çatak'a) bağlı defter dışı bu 33 mezra[428] Uluyörük taifesinden Çonkar cemaati ve Türkmen taifesinden olanların ekip biçtikleri yerlerdi. Bir bakıma kışlak fonksiyonunu karşılayan bu mezraların bir kısmında bu tarihte yaşayan nüfusun miktarı da belirtilmişti. Buna göre mezralarda toplam 91 hane yaşamaktaydı. Bubak mezralar topluluğu Dulkadirli Şehsuvar oğlu Ali Bey'in oğlu olan ve Bozok'un yönetimini de elinde bulunduran Üveys Bey açısından da

[424] TKA, Td 12, s. 210a.
[425] TKA, Td 12, s. 210a.
[426] TKA, Td 12, s. 201b.
[427] BOA, Td 79, s. 262
[428] Bubak'a bağlı mezralar için bk. BOA, Td 79, s. 264-266.

önemliydi. Zira Üveys Bey, bu tarihte Bubakhisarı (diğer adı Kuşakluöyük) mezrasında kışlamaktaydı. Bu kışlaklardan en az nüfus barındıranı Söklen cemaatinin kışladığı Hangahöyüğü mezrasıydı. Bu mezrada toplam beş hane kışlamaktaydı. Tatlar cemaatinin kışladığı Ilısuyazır ile Söklen cemaatinin kışladığı Bubaknefskışlağı 20'şer hane ile en çok nüfus barındıran kışlaklardı (Bk. Tablo 42.).

1574 senesinde Karahisar-ı Behramşah'ta Karacaöz köyü sınırları içerisinde Tat taifesine ait kışlaklardan söz edilmektedir[429]. Ayrıca Güllük köyünde dört Yörük'ün varlığı dikkat çekmektedir[430]. Yine aynı tarihte Kıllılar mezrasında ziraat eden Yörükler zikredilmektedir. Söz konusu mezrada yaşayan Yörükler muddluğuna beş akçe ödemekte ve dönüm resmi vermekteydiler [431].

Tablo 42. Karahisar-ı Behramşah'ta Yörük ve Uluyörük Yerleşmeleri Nüfusu

Yerleşim	Cemaat	1519			1574		
		H	M	N	H	M	N
Güllük ky.	Yörük	0	0	0	2	2	4
Karacaöz ky.	Tat taifesi	0	0	0	0	0	0
Kesri ky.	Etrakiye	11	0	11	0	0	0
Kıllılar mz.	Yörük	0	0	0	0	0	0
Başköy mz.	Kızılkocalu cem.	0	0	0	0	0	0
Bubak kışlak mz. n.d. Çatak	Uluyörük taifesi Çonkar cem.	0	0	0	0	0	0
Bubak nefs kışlağı mz. (Yatmışöyüğü)	Söklen cemaati	15	0	15	0	0	0
Bubakhisarı mz. (Kuşakluöyük)	Üveys Bey kışlağı (Dulkadiroğlu)	8	0	8	0	0	0
Hacılar mz.	Türkmen taifesi Taylu cem.	8	0	8	0	0	0
Hangahöyüğü mz. (Kuşakluöyük mz.)	Söklen cem.	5	0	5	0	0	0
Ilısu yazır mz.	Tatlar cemaati	20	0	20	0	0	0
Karamuk mz. (Karacaöyük)	Söklen cem.	0	0	0	0	0	0
Kesri mz.	Tatlar cemaati	0	0	0	0	0	0
Kozcuğaz mz.	Söklen cem.	0	0	0	0	0	0
Pınaryazark kışlağı mz.	0	15	0	15	0	0	0
Sevgülü/Sökülü mz.	Saruhalil cem.	0	0	0	0	0	0
Tahraatan kışlağı mz.	Türkmen taifesi Taylu cem.	20	0	20	0	0	0
Tatlar mz.	Babahacıfakihlü cemaati	0	0	0	0	0	0
Toplam		102	0	102	2	2	4

*Tabloya yalnız cemaat adları ya da nüfusu açıkça belirtilen mezralar dâhil edilmiştir. Bubak'a bağlı mezralar renklendirilmiştir. Bubak'a bağlı olup tabloda yer almayan diğer mezralar şunlardır: Ağcaasma, Bahçacuk (Alicük), Bahçe, Baydiğin, Boyalık, İkiyüzlü, İncüger/İncüğez?, Kalınçirmiş, Karaağaç, Karaviran, Karaviran (Yunakderesi), Karşımenekşelü, Kınık ve Akviran, Kopuç, Kozyeri, Kürdükdibi, Salur, Saraycık (Üçkaraağaç), Sevdelü (Dumanlı), Şölen ve Üzer.

[429] TKA, Td 12, s. 187a.
[430] TKA, Td 12, s. 185b.
[431] Defterde Kıllılar mezrasında yaşayan Yörükler için şu nota yer verilmiştir: *Zikr olunan mezrada ziraat iden yörükler muddluğuna beşer akçe hesabı öder ve resm-i dönüm virürler*. Kıllılar mezrası için bk. TKA, Td 12, s. 189a.

3.2.i.ii.iv.Meşhedabad Nahiyesinde Moğollar

XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Moğollar Kütahya'dan Sivas'a kadarki bölgede hemen bütün Orta Anadolu'da yaşayan bir kitleydi. Timur dönemi kaynaklarında daha çok *Kara Tatar* olarak anılmaktaydı. XV ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterlerinde ise *Muğal*, *Mugal Tatarı* ya da yalnızca *Tatar* olarak zikredilmekteydiler[432].

Uluyörükleri oluşturan kitleler içerisinde Osmanlılar zamanında Moğolların da yer aldığı incelediğimiz defterden anlaşılmaktadır. Bilhassa İlhanlı egemenliği sırasında bölgeye yerleşen Moğolların bir şekilde yöredeki varlıklarını sürdürmek adına kendilerini Uluyörükler arasında gösterme çabasında olduğu açıktır. Bunların tam olarak sayısını ve hangi cemaatlerin içerisinde yer aldığını kestirmek ve sınıflandırmak oldukça zordur. Ankara Savaşı (1402) sonrasında Timur'un Moğolların önemli bir kısmını beraberinde Türkistan'a götürmesine rağmen, bunların bir kısmı yerinde kalabilmişti. Yozgat yöresinde bunlar Çaungarlar olarak anılmaktaydı[433]. İncelediğimiz bölgede, Karahisar-ı Behramşah'ta yer yer Çunkar/Çonkar? adında bir cemaate rastlanması ve Çunkarların kendilerini Uluyörük sayması en başta da belirttiğimiz gibi, Moğol kalıntısı grupların da Yörükler içerisine dahil olduğunu açıkça

---

[432] 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu Selçukluları Moğollara bağlı hale gelmiş; 1278'den sonra da Moğollar Anadolu'yu Moğol asıllı valilerle doğrudan idare etmeye başlamışlardı (Sümer, 1970: 1-148). Anadolu'da Moğol varlığını pekiştirmek üzere çok sayıda askeri birlik de Sivas, Kırşehir, Kayseri ve Bozok taraflarına iskân edilmişti. Bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, 3. Baskı, Ana Yayınları, İstanbul 1980, s. 163 vd.14. yüzyılda Anadolu'daki miktarları konusunda 40-100 bin çadır arasında farklı rakamlar verilmektedir. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur, Anadolu'daki Tatarlardan önemli bir kısmını Türkistan'a dönerken beraberinde götürmüştü. Özellikle 1455'te Zile yöresinde bazı harabe köyler ve mezralar, aynı zamanda bazı köylerin Uluyörüklerle dolması bölgede boşalan ve yenilenen bir nüfusun varlığını göstermektedir. Bk. Faruk Sümer, Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1970, s. 115 vd.

[433] Yunus Koç, "Bozok Türkmenleri", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Tarsus 14 Mayıs 2000*, s. 199. Aslında Moğollar ya da Tatarlar Türklerde olduğu gibi sağ-sol olmak üzere ikiye ayrılarak teşkilatlanmışlardı. Sağ kol Barungarlar, sol ise Çaungarlardı. Sol kolu oluşturanlar Amasya, Tokat, Sivas, Çorum civarında hatta Kırşehir, Ankara ve Eskişehir'e uzanan geniş bir bölgede yaşamaktaydı. Kadı Burhaneddin Devleti döneminde Ulu, Selamet ve Gözler Beylerin idarelerinde yaşamaktaydılar. Uluyörüklerin önemli bir kısmının bunların kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Bk. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1970, s. 116.

örneklendirmektedir. Meşhedabad'da ise enteresan bir şekilde *Muğallat* denilen bir grup vardı. Bunlar, büyük ölçüde yörede kalmış ve kendisini bir şekilde *Uluyörük* statüsüne dahil saymayan bir kitle olsa gerektir. Nahiyedeki Moğol unsurlar 1485'te Meşhedabad nefs ve Davud köylerinde yaşamaktaydı. Meşhedabad'ın 59 nefer nüfusunun 26'sı deftere Moğol olarak geçirilmişti. Moğolların bir de caba statüsünde Yürür oğlu Hamza adında bir kethüdaları vardı. Bununla birlikte vergi ve diğer yükümlülükler bakımından köyde yaşayan diğer nüfustan hiçbir farkları bulunmamaktaydı[434]. Davud köyünde yaşayan 33 neferin 15'i de tıpkı Meşhedabad'da olduğu gibi Moğol olarak deftere kaydedilmişti[435]. Bu açıdan Meşhedabad'da 1485'te toplam 41 nefer Moğol yaşamaktaydı. Nahiyede 1519'da 23[436], 1574'te ise 48[437] Moğol unsur sakindi. 1519'da Moğollardan birinin Zile'de olduğu bilgisine yer verilmekteydi. 1574'te Meşhedabad'da normal reayanın 68, Moğolların ise 48 nefer teşkil etmesi Meşhedabad nefs köyünün nüfusunun bu tarihte yaklaşık % 40'ının Moğollardan ya da kendisini Moğol olarak ifade edenlerden oluştuğu savunulabilir. Bu arada 1574'te Meşhedabad'ın Aliarab köyünde 10 *Yörük* zikredilmektedir[438]. Bu Yörüklerin tamamı müzevvec yani evliydi. Ancak tasarruf ettikleri toprakların miktarına ilişkin herhangi bir bilgi verilmemişti. Bu da söz konusu yıla yakın bir zamanda konargöçer bazı unsurların yerleşik yaşama geçmesini örneklendirmesi bakımından önemlidir.

Sonuç olarak, Zile kazasında Yörükler Zile merkez ve Hüseyinabad nahiyelerinde yoğunlaşmaktaydı (Bk. Tablo 43.). 1455'te Özikavağı'nda 11 hane ve 1519'da Hüseyinabad'da 102 hanelik Yörük varlığı söz konusuydu. Meşhedabad nahiyesinde ise 1485'ten itibaren Moğol olarak nitelenen bir etnik grup bulunmaktaydı.

[434] BOA, Td 19, s. 138.
[435] BOA, Td 19, s. 145.
[436] BOA, Td 79, s. 228.
[437] TKA, Td 12, s. 144b.
[438] TKA, Td 12, s. 150b.

İncelediğimiz dönem boyunca, Uluyörüklerin en yaygın olduğu nahiye Hüseyinabad'dı. Zile kazası genelinde deftere kaydedilen Uluyörüklerin 1455'te % 88,14, 1485'te % 70,49, 1519'da % 65,58 ve son olarak 1574'te 74,23'ü Hüseyinabad nahiyesi ya da 1574'teki idari yapısıyla Hüseyinabad kazası içerisinde yaşamaktaydı.

Tablo 43. Zile Kazası Genelinde Uluyörük Yerleşmeleri Nüfusu

Yerleşim	1455			1485			1519			1574		
	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
Zile	42	7	49	67	18	85	90	40	130	177	180	357
Hüseyinabad	446	0	446	243	58	301	373	113	486	645	562	1207
Karahisar	0	0	0	0	0	0	102	0	102	2	2	4
Meşhedabad	0	0	0	35	6	41	23	0	23	48	10	58
Özikavağı	11	0	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	499	7	506	345	82	427	588	153	741	872	754	1626

3. 2. i.iii. Tarım Dışı İşlerle Geçinenler (Esnaf-Zanaatkar ve Diğerleri)

Zile kırsalında 1455 ve 1485 yılı defterlerinde reayanın tarım dışı uğraşıları hakkında verilere ulaşmak mümkündür. 1455'te Zile kırsalında tarım dışı işlerlerle uğraşan nüfusun sayısı 124'tü (Bk. Tablo 44.). Bu sayı 2689 olan toplam nefer sayısının yaklaşık % 6,4'üne tekabül ediyordu. 124 tarım dışı nüfusun % 24'ü Zile merkez nahiyesine; % 21'i ise Hüseyinabad nahiyesine bağlı köylerde yaşıyordu. Bu yönüyle, tarım dışı etkinliklerle uğraşan nüfusun yaklaşık % 32'si bu iki nahiye sınırları içerisindeydi. 7 neferle tarım dışı nüfusun en az olduğu nahiye ise Kuştaş'tı. Tarım dışı etkinliklerle uğraşanların önemli bir kısmınıysa 73 neferle cabalar oluşturmaktaydı. Başka bir ifadeyle 1455'te çeşitli meslek grupları toplamı içerisinde cabaların oranı % 59 civarındaydı. Ayrıca, sınırlı sayıda mücerred de esnaf-zanaatkar olarak kayda geçirilmişti.

1455 senesinde alet üretimi ile uğraşan nüfusun miktarı 16'ydı. Alet üretimi ile uğraşanların 2/3'ünden fazlası *haddad* yani demirciydi. Zile ve Özikavağı nahiyeleri dışındaki nahiyelerde demirciler mevcuttu. Halka-i Hass nahiyesinde bir demirci dışında, iki de demirci çırağı diyebileceğimiz *şakird* yazılmıştı.

Zile kırsalındaki iki *kalaycı* Özikavağı ve Yenimüslüman nahiyelerindeydi. Bunlar muhtemelen kırsal alanda gezici olarak reayanın elindeki bakır kapları kalaylamakla meşgul oluyorlardı. Kalaycılar, toprak da tasarruf ediyorlardı. Özikavağı'nın Alihoca köyündeki kalaycı nim[439], Yenimüslüman'ın Kızılcaini köyündeki kalaycı ise bennak büyüklüğünde bir araziyi tasarruf etmekteydi[440]. Zile kırsalındaki tek *kavvas* (okçu) ise Kuştaş nahiyesinde Koçaç köyündeki bir cabaydı[441].

Tablo 44. Zile Kırsalında Esnaf ve Zanaatkarlar

Meslek kategorisi (nefer)	**Meslek**	**Zile kırsal**	**Acacı**	**Halka-i Hass**	**Hüseyinabad**	**Karahisar-ı Behramşah**	**Kuştaş**	**Meşhedabad**	**Özikavağı**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
Alet üretimi (16)	Haddad (demirci, çilingir)	0	2	1	1	2	2	2	0	1	11
	Haddad şakirdi	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
	Kalaycı	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2
	Kavvas (okçu)	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Dericilik (1)	Debbağ (derici)	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Gıda (4)	Bakkal	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	Kasap	1	0	0	1	0	0	1	0	0	3
Hayvancılık (50)	Güleban	8	4	3	7	5	1	5	8	5	46
	Sığırtmaç	1	1	1	0	0	0	0	0	1	4
İnşaat (1)	Köhne-duz (eskici)	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Tekstil (46)	Cullah (çul dokuyan)	4	3	0	2	1	1	1	1	3	16
	Hallac (pamuk ve yün didici)	2	0	0	2	0	2	0	0	1	7
	Hayyat (terzi)	6	1	2	5	1	0	1	1	2	19
	Mazman (urgancı, keçeci)	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	Penbe-duz (pamukçu)	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3
Diğer (6)	Ahi	1	0	0	1	0	0	1	1	0	4
	Kılavuz (yol gösteren)	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
	Tablcı (davulcu)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Toplam		24	13	10	21	11	7	11	13	14	124

1455 senesinde Zile kırsalında derciliğin pek de gelişmediği öne sürülebilir. Zira, söz konusu tarihte tek *debbağ* (derici) Özikavağı nahiyesinin Karıkışla köyündeydi[442]. Deri tabaklamanın özellikle akarsu kenarlarında yapıldığı düşünüldüğünde bugün var olmayan bu köyün Çekerek nehrine, ya da onu besleyen

[439] BOA, Td 2, s. 284-285.
[440] BOA, Td 2, s. 357-358.
[441] BOA, Td 2, s. 267-268.
[442] BOA, Td 2, s. 300-301.

kollardan birine yakın bir yerde kurulmuş olduğu varsayılabilir.

1455'te Zile kırsalında, gıda sektörüyle ilgili ancak iki meslek koluna rastlanmaktadır: Bakkal ve kasap. Statüsünü tespit edemediğimiz ve toprak tasarrufu konusunda fikir belirtemeyeceğimiz kırsalın tek bakkalı Hüseyinabad'ın Yağlu köyündeydi[443]. Hüseyinabad'ın görece Zile'ye uzakta olması Yağlu'daki bakkalın bilhassa Hüseyinabad ve çevresine belirli tüketim maddelerini pazarladığını ortaya koyduğu gibi Yağlu'nun yol üzerinde ve ulaşımı kolay bir noktada olduğunu da göstermektedir. Kırsal kesimde bu tarihte yazılan üç kasap ise Zile'nin Hacılar[444] köyündeki bir caba, Hüseyinabad'ın Yeniyapar[445] köyündeki bir nim ve son olarak Meşhedabad'ın Çubuk[446] köyündeki bir mücerreddi.

Zile kazası kırsalında, 1455'te, tarımsal faaliyetler dışında en büyük iş kolunu hayvancılıkla uğraşanlar oluşturuyordu. Birçok köyde *gülebanl*arın ve bazı köylerde *sığırtmaç*ların deftere geçirilmesi yörede hangi köylerde küçük ve büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin yoğunlaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Çobanlar, tarım dışı faaliyetlerle uğraşan nüfusun yaklaşık % 40'ını oluşturuyordu ve bu kırsal ekonomi için oldukça olağan bir durumdu. Zile kırsalındaki 46 güleban neredeyse tüm nahiyelerde vardı ve bu durum kazanın bütününde yer alan nahiyelerin tamamında küçükbaş hayvancılığın yapıldığına kanıttı. *Sığırtmaçlar* ise yalnız Zile, Acacı, Halka-i Hass ve Yenimüslüman nahiyelerindeydi. Bu yönüyle, büyükbaş hayvancılık daha ziyade bu dört nahiyenin ekonomik etkinlikleri arasındaydı.

Zile kırsalında 1455 senesinde inşaat sektöründe faaliyet gösteren tek kişi bir *köhne-dûz* yani eskici olup Karahisar-ı Behramşah'ın Kesrihisarı köyünde yaşayan bir

[443] BOA, Td 2, s. 248-249.
[444] BOA, Td 2, s. 333-334.
[445] BOA, Td 2, s. 239-240.
[446] BOA, Td 2, s. 279-280.

cabaydı[447].

Zile kırsalında çobanlardan, başka bir ifadeyle hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan kesimden sonra tarım dışı işlerle uğraşanların büyük çoğunluğunu tekstil üzerine çalışanlar oluşturmaktaydı. Tekstil işiyle uğraşanların en kalabalık kesimini 19 hayyat (terzi) ve 16 çullah (çul dokuyucu) teşkil etmekteydi. Tekstil sektörü içerisinde zikredebileceğimiz hallacların kırsalda toplam sayısı yediydi. Zile, Hüseyinabad, Kuştaş'ta ikişer, Yenimüslüman'da ise bir hallac vardı. Yün ve pamuk diden hallaclardan başka kaza kırsalında bir *mazman* (urgancı) ve üç penbe-dûz (pamukçu) da bulunmaktaydı. Mazman Hüseyinabad nahiyesinin merkezi konumundaki Yeniyapar köyünde nim toprak tasarruf eden biriydi[448]. Yöredeki üç penbe-dûz ise Zile, Acacı ve Halka-i Hass nahiyelerindeydi.

Zile'de belirli bir kategoriye dahil edemediğimiz altı isim daha tarım dışı sektörlerde faaliyet gösteriyordu. Bunlardan dördü ahi ibaresini taşıyordu. Dört ahi Zile, Hüseyinabad, Meşhedabad ve Özikavağı nahiyelerindeydi. Kaza kırsalındaki tek kılavuz Karahisar-ı Behramşah; tablcı (davulcu) ise Acacı nahiyesi sınırları içerisindeydi.

1485 senesine gelindiğinde kırsal alanda tarım dışı etkinliklerle uğraşıp deftere geçirilen nüfusun miktarı 44 kişiye gerilemiştir (Bk. Tablo 45.). 1455'teki 124 tarım dışı nüfusa göre aradan geçen sürede yaklaşık % 65 oranında bir düşüş ortaya çıkmıştır. Bu düşüşün başlıca nedeni büyük olasılıkla il yazıcılarının çobanları ve tekstil faaliyetleriyle uğraşanları deftere geçirmemesidir. Zira, aradan geçen otuz sene içerisinde yöredeki çoban sayısının ikiye düşmesi pek de normal değildir. Hayvancılık ve tekstil sektöründeki düşüşlere rağmen alet üretimi yapanların sayısında önemli bir

[447] BOA, Td 2, s. 308.
[448] BOA, Td 2, s. 239-240.

değişiklik olmamıştır. Hatta haddadların sayısı 11'den 14'e; dericilikle uğraşanlar ise birden üçe yükselmiştir. Dikkat çekici bir husus da söz konusu evrede mesleki çeşitlilikte bir daralma olmasıdır. 1455'te kırsal alanda 18 farklı iş kolu tespit edebildiğimiz halde 1485'te iş kollarının çeşidinin 13'e gerilediği görülmektedir. 1485'e gelindiğinde haddad şakirdi, kalaycı, kavvas, bakkal, kasap, sığırtmaç, mazman, penbe-duz, kılavuz ve tablcı gibi meslek erbaplarına defterde rastlanmamıştır. Bununla birlikte, 1455'te Zile kırsalında olmayan beş yeni iş kolu 1485'te deftere yansımıştır. Bunlar: *Sekkaklık, kefşgerlik, muze-dûzluk, neccarlık* ve *kömürcülük* gibi mesleklerdi.

Tablo 45. 1485'te Zile Kırsalında Esnaf ve Zanaatkarlar

Meslek kategorisi (Toplam aded)	**Meslek**	**Zile kırsal**	**Hüseyinabad**	**Karahisar-ı Behramsah**	**Kuştaş**	**Kızılkünbed**	**Meşhedabad**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
Alet üretimi (15)	Haddad	0	9	1	0	1	1	2	14
	Sekkak (Bıçakçı)	1	0	0	0	0	0	0	1
Dericilik (3)	Debbağ	0	1	0	0	0	0	0	1
	Kefşger (Ayakkabıcı)	0	1	0	0	0	0	0	1
	Muze-duz (Çizmeci)	0	1	0	0	0	0	0	1
Hayvancılık (2)	Güleban	0	1	0	0	0	0	1	2
İnşaat (3)	Köhne-duz (eskici)	1	1	0	0	0	0	0	2
	Neccar	0	1	0	0	0	0	0	1
Tekstil (14)	Cullah	0	3	0	0	0	1	0	4
	Hallac	0	1	0	0	0	0	0	1
	Hayyat	2	5	0	0	0	2	0	9
Diğer (7)	Ahi	1	1	0	1	1	2	0	6
	Kömürcü	0	1	0	0	0	0	0	1
Toplam		5	26	1	1	2	6	3	44

1485'te Zile'de kırsal alanda tarım dışı etkinliklerde bulunanların sayıca en fazla olduğu kategori alet üretimiydi. Alet üretimi yapanların 14'ünü haddadlar oluşturmaktaydı. Haddadların mühim bir kısmı Hüseyinabad nahiyesindeydi. Hüseyinabad'da toplam dokuz haddad yaşamaktaydı. Kaza kırsalında diğer haddadlar Karahisar-ı Behramşah, Kızılkünbed, Meşhedabad ve Yenimüslüman nahiyelerindeydi. Yenimüslüman nahiyesinde iki haddad vardı. Yöredeki tek sekkak (bıçakçı) Zile'ye

bağlı Azarya köyünde yaşayan bir mücerreddi. Azarya'nın bugün Zile şehir merkezinde kalmasına bakarak bu bıçakçının şehre de hizmet ürettiği savunulabilir.

1485'te dericilikle ilgili iş kollarında çalışan üç nüfus da Hüseyinabad nahiyesindeydi.

Bu tarihte büyükbaş hayvan sürülerini otlatan sığırtmaçlara ait defterde herhangi bir veri bulunamamıştır. Küçükbaş hayvanları güden çobanlar olan gülebanlara ise Hüseyinabad ve Yenimüslüman nahiyelerinde birer yerleşim merkezinde rastlanmıştır. Hüseyinabad ve Yenimüslüman'daki iki güleban da bennak olarak deftere kaydedilmişti. Daha önceki defterlerde neredeyse tamamına yakını caba olan gülebanların bennak statüsüne yükselmesi kazançlarının artması ve toprağa bağlanmalarıyla açıklanabilir. Gülebanlar Hüseyinabad'ın Küçükhırka[449] ve Yenimüslüman'ın nefs[450] köylerinde yaşamaktaydı.

1455 senesinde mazman ve penbe-dûzlarla birlikte beş meslek türünü içinde barındıran tekstil sektöründe bu tarihte yalnız üç meslek erbabı kalmıştı. Bunlar hayyatlar, cullahlar ve hallaclardı. Hayyatlar dokuz kişi ile bu sektörde en kalabalık kesimi oluşturyorlardı. Cullah sayısı dört ve hallac sayısı ise birdi. Tekstil sektörünü oluşturan meslek kollarında Hüseyinabad dokuz kişiyle birinci sırada yer alıyordu. Tekstille ilgili Zile'de iki ve Meşhedabad'da üç meslek erbabı vardı. Zile kırsalında iki hayyat; Meşhedabad'da iki hayyat ve bir cullah bulunmaktaydı. Zile kırsalında ahiler Zile, Hüseyinabad, Kuştaş, Kızılkünbed ve Meşhedabad nahiyelerindeydi. Diğer nahiyelerde bir olan ahi sayısı Meşhedabad'da ikiydi. Bu ahilerden yalnız Hüseyinabad'dakinin muaf olması diğerlerinin sadece isimden ibaret olabileceğini de düşündürtmektedir. Hüseyinabad'daki *kömürcü* büyük olasılıkla yöredeki haddadlara

[449] BOA, Td 19, s. 214-215.
[450] BOA, Td 19, s. 132.

odun kömürü üretmekte ve dağıtmaktaydı. İsa adındaki bu kömürcü Geçüd köyünde yaşamakta ve nim toprak işlemekteydi[451]. Geçüd köyünde bir kömürcünün bulunması o tarihlerde yörenin ağaç bakımından zengin olduğunu da kanıtlamaktadır.

Bütün bu veriler Zile kaza merkezi dışında tarım dışı etkinliklerin oldukça sınırlı olduğunu ve kırsal alanda yaşayan nüfusun birçok hizmeti kaza merkezinden temin ettiğini ortaya koymaktadır (Krş. Tablo 44 ve 45.).

3.2.i.iv. Zile Kırsalında Engelliler ve Diğer Muaf Zümreler

1455'ten 1574'e Zile kazası kırsalında engeli olanlar da deftere geçirilmişlerdir. Engel grupları dışında kişiler, kimsesizlikleri ve bazı fiziki özellikleriyle de defterlerde yer almıştır. Bu gruptakiler de kırsal kesimde yaşayan reayanın bir alt gurubunu oluşturmaktadır. (Bk. Tablo 46.).

Tablo 46. 1455'te Zile Kırsalında Bazı Engelli Gruplar

Kategori	Özellik	Zile kır	Acacı	Hüseyinabad	Karahisar-ı B.	Kuştaş	Meşhedabad	Yenimüslüman	Toplam
Hastalık	Biçare	0	1	0	0	0	0	0	1
Fiziki görünüm	Dıraz	0	0	0	0	1	0	0	1
	Köse	1	0	0	0	0	0	0	1
Bedensel engel	Lenk	2	0	1	1	0	2	0	6
Kimsesiz	Divane	0	1	0	1	0	0	0	2
	Garib	1	0	0	0	0	0	1	2
Toplam		4	2	1	2	1	2	1	13

1455'te hastalıklı olduğunu düşündüğümüz Acacı nahiyesinden bir kişi *biçare* olarak kayıt altına alınmıştı. Hamzaköy-i Köhne'de yaşayan biçarenin nim olması bu kişinin yazımın yapıldığı sıralarda çaresiz bir hastalığa yakalandığına işaret etmektedir[452]. Zile kırsalında 1455'te bedensel engeli bulunan altı kişi defterlere yansımıştı. Bunların tamamı *lenk* yani topaldı. Ne var ki topal olmaları bu kişilere hiçbir

[451] BOA, Td 19, s. 206.
[452] BOA, Td 2, s. 294-295.

muafiyet sağlamıyordu. Zile kırsalındaki iki topal da nim büyüklüğünde toprakları işliyordu. Bunlardan biri Gavurviranı[453], diğeri Karagazi[454] köyünün sakinleri arasındaydı. Hüseyinabad'da lenk olan tek kişi ise çift miktarında toprağı ekip biçiyordu. Bu kişi Akpınar köyünde yaşamaktaydı[455]. Karahisar-ı Behramşah'ın nefsinde oturan topal da nim tasarruf eden reayadan biriydi[456]. Meşhedabad'daki iki lenkten çift olanı Hisarcık[457]; nim olanı ise Kulaca[458] köylerinde sakindi. Zile ve nahiyelerine bağlı köylerde 1455'te yalnız iki kişi fiziki görünümleriyle yazılmıştı ve büyük ihtimalle bu görünüm onların lakabını da oluşturuyordu. Aslında aynı durum büyük ölçüde topal olanlar için de geçerli olmalıdır. Kuştaş nahiyesindeki Mahmudköy'de[459] nim tasarruf eden bir kişi *dıraz* (kel); Zile merkeze bağlı Yenice[460] köyünden nim statüsünde biri de köse olarak yazılmıştı. 1455'te kimsesiz olarak kaydedilen dört kişiden ikisinin altına *divâne* notu düşülmüştü. Bunların baba, kayınpeder, kardeş isimleriyle birlikte anılmaması köyde diğer nüfusla herhangi bir akrabalık bağları bulunmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle divanelerin ortak özelliği akrabasız bir kitleyi temsil etmeleridir. Bu tarihte, Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde divane olarak yazılan Hüseyin çift büyüklüğünde bir toprağa sahipti[461]. Acacı nahiyesinin Uluköy köyündeki divane İbrahim ise nim statüsündeydi[462]. 1455'te sayıları oldukça az olsa da Zile'de iki de *garib* deftere geçirilmiştir. Bunların biri Zile kaza merkezine bağlı Uluyörük yerleşmelerinden biri olan Belciş köyünde çift tasarruf

[453] BOA, Td 2, s. 345-346.
[454] BOA, Td 2, s. 352-353.
[455] BOA, Td 2, s. 245-246.
[456] BOA, Td 2, s. 305-306.
[457] BOA, Td 2, s. 277-278.
[458] BOA, Td 2, s. 275-276.
[459] BOA, Td 2, s. 266.
[460] BOA, Td 2, s. 333.
[461] BOA, Td 2, s. 308.
[462] BOA, Td 2, s. 293-294.

eden Hamza'dır[463]. Diğeri ise Yenimüslüman'a bağlı Kızılacain köyünde yaşayan ve caba gözüken Durmuş'tur[464]. Kendilerinin vergilendirilmiş olması dışarıdan gelen ve köydeki diğer nüfusla akrabalık bağı bulunmayan kimsesiz bir kesimi ifade ettiklerini göstermektedir.

1485 senesinde engelli ve yaşlı diyebileceğimiz nüfus ile fiziki görünümleri belirtilen nüfus 63'e yükselmiş; önceki döneme göre nüfusun bu kategorisinde beş katın üzerinde bir artış olmuştur (Bk. Tablo 47.). Bu durum büyük ölçüde yöredeki nüfus içerisinde yaşlı olanların artmasından kaynaklanmaktadır. O halde, burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da 1455 senesinde genç bir nüfusa sahip olan Zile yöresinde 1485'e gelindiğinde yaşlanan bir nüfusun ortaya çıkmasıdır. Yaşlılar bu kategori içerisinde iki şekilde tanımlanmıştı: Orta yaşları geçen bir nüfus *müsin*, daha yaşlı nüfus ise *pir-i fani* olarak kaydedilmişti. Pir-i faniler büyük ölçüde artık iş göremez bir nüfusu temsil ettiklerinden vergiden muaf bir kitleyi de oluşturmaktaydılar. Pir-i fanilerin en yoğun olduğu yer Zile kazası kırsal kesimiydi. Burada toplam 10 pir-i fani yaşamaktaydı. Yalnız, müsinlerde en dikkat çekici durum 23 müsinin tamamının Hüseyinabad nahiyesinde kayıt altına alınmasıydı. Hüseyinabad'daki müsinlerin 13'ü Perçem, kalan 10 tanesi ise Küçükhırka köylerine dahildi ve bunlar vergi ödeyen bir nüfusu temsil ediyorlardı[465]. Engelli grup içerisinde zikredebileceğimiz amalardan (kör) ikisi Karahisar-ı Behramşah; birisi Kuştaş nahiyesinde yaşamaktaydı. Amalar muaftı. Acacı nahiyesinin Oltan köyünde yaşayan Turasan oğlu Mustafa *amelden kalmış* (iş göremez) bir kişi olarak vergiden muaf gösterilmişti. Muhtemelen kendisi kötürümdü ve yataktan kalkamayacak bir durumdaydı[466]. Biri dıraz olarak belirtilen iki kel de

[463] BOA, Td 2, s. 351.
[464] BOA, Td 2, s. 358.
[465] BOA, Td 19, s. 214-215; 219.
[466] BOA, Td 19, s. 149.

Hüseyinabad'daydı. *Öksüz* olarak deftere yazılan Karahisar-ı Behramşah'ın Kavak köyünün sakinlerinden İbrahim cabaydı[467]. İsmin altında ya da üstünde akrabalık bağını gösteren başka bir isim olmaması İbrahim'in gerçekten öksüz olduğunu ortaya koymaktadır. 1455'te deftere iki *garip* kaydedilirken Zile kırsalında 1485'te bu grubun sayısı beşe yükselmişti. Garipler Acacı, Hüseyinabad, Kızılkünbed ve Yenimüslüman nahiyelerine dağılmıştı. Acacı'daki garip caba statüsünde olup; nahiyeye bağlı Hacı köyünde (şimdiki Çekerek ilçe merkezi) yaşıyordu[468]. Hüseyinabad'daki garipler ise Bayadcık[469] ve Manşar[470] köylerindeydi ve nim statüsündeydi. Meşhedabad'a bağlı Çubuk köyündeki tek garip de caba statüsündeydi[471].

Tablo 47. 1485'te Zile Kırsalında Bazı Engelli Gruplar

Kategori	**Özellik**	**Zile kır**	**Acacı**	**Halka-i Hass**	**Hüseyinabad**	**Karahisar-ı B.**	**Kızılkünbed**	**Kuştaş**	**Meşhedabad**	**Özikavağı**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
Engelli	Ağma	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	3
	Amelden kalmış	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Fiziki görünüm	Dıraz	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
	Kel	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Yaşlı nüfus	Müsin	0	0	0	23	0	0	0	0	0	0	23
	Pir-i fani	10	4	2	1	1	0	3	2	3	2	28
Kimsesiz	Garib	0	1	0	2	0	1	0	1	0	0	5
	Öksüz	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Toplam		10	6	2	28	4	1	4	3	3	2	63

İncelediğimiz dönemde, Zile'de nüfus artış hızının en az olduğu 1519 senesinde engeller ve fiziki görünümleri verilen nüfus oldukça azalmış ve 10'a kadar gerilemiştir. Kaza genelinde *pir-i fani* sayısı yediye kadar düşmüştür. Bu tarihte *dıraz* olarak yazılan tek kişi Özikavağı nahiyesindeydi. *Malul*, Zile'ye bağlı Kurupınar köyünde yaşayan ve

[467] BOA, Td 19, s. 168-169.
[468] BOA, Td 19, s. 154.
[469] BOA, Td 19, s. 210. Bayadcık'taki garip Tayyib diye birinin yerine nim tasarruf etmektedir.
[470] BOA, Td 19, s. 212.
[471] BOA, Td 19, s. 143-144.

vergiden muaf olan bir sakattı[472]. Yine, bu tarihteki tek garip de Zile yakınlarındaki Danişmend-i Bahşayiş kışlası köyünde sakin bir cabaydı.

1574'e gelindiğinde nüfusu çok hızlı artan Zile'de sakatlık ve engel durumlarının iyice azaldığı dikkatten kaçmamaktadır. Nüfustaki artışın aksine, belirli engelleri olanların sayısı altıya kadar gerilemişti. Bu durum, yaşam koşullarının ve sağlık şartlarının iyileşmesine ve Osmanlı Devleti'nin gücüne de bağlanabilir. Hüseyinabad'da bir *ama*, bir *amel-mande*, Karahisar-ı Behramşah'ta bir *malul* sakatlıkları bulunan bir nüfusu temsil etmekteydi. Zile kırsalında Kurşunlu[473] köyünde yaşayan *meczup* muaf kategorisindeydi. Bahsedilen tarihte Zile'de ve Hüseyinabad'da birer *pir-i fani* deftere geçirilmişti.

1455 ve 1485 senesinde *gulam*, *haşem*, *hizmetkar* ve *ıtak* gibi özellikleriyle deftere geçirilen bir nüfus söz konusuydu. Bununla birlikte, 1519 ve 1574 senesindeki yazımlarda bu statüde olanlar deftere yansıtılmamıştı. Bunların sayıları Zile kırsalında 1455'te altıyken 1485'te dokuza yükselmişti. 1455'te gulam olarak deftere geçen tek kişi Acacı nahiyesinin Öyük köyündeydi. Bu köydeki gulam Hoşsadi ismindeydi ve caba konumundaki Hoşsadi, Şaban'ın gulamı olarak deftere yazılmıştı[474]. *Haşem* (hizmetkar) şeklinde deftere yazılan hizmetkar Mahmud, Bayezid adında birine hizmet ediyordu. Mücerred olan Mahmud, bir bakıma Bayezid'in yanaşmalarından biri olmalıydı. Haşem Mahmud, Meşhedabad'ın Arslangazi köyünde sakindi[475]. Meşhedabad'ın Korkorus köyündeki hizmetkar Emir Ali caba statüsündeydi. Kime hizmet ettiği açıkça yazılmamış olsa da kendinden önce yazılan ve çift toprak işleyen

[472] BOA, Td 79, s. 201.
[473]TKA, Td 12, s. 135b.
[474] BOA, Td 2, s. 288-290.
[475] BOA, Td 2, s. 279.

Danişmend oğlu Ali'nin hizmetkarı olması kuvvetli bir olasılıktır[476].Özikavağı'nın Karıkışla köyünde yaşayan hizmetkar, süvarinin yani timarlı sipahinin hizmetkarıydı. İlbey ismindeki bu hizmetkar da cabaydı[477]. Son olarak, Zile merkezine bağlı Yenice köyündeki gulam, naibin yani Zile kadısının gulamı olarak kaydedilmişti. Naib gulamının adı Eyüb olup nim tasarruf etmekteydi[478]. Acacı nahiyesinin Uluköy köyünde de bir kişi naib hizmetkarı olarak deftere yansımıştı. Hızır ismindeki bu kişinin altında herhangi bir şekilde tasarruf ettiği toprak miktarına yer verilmemesi kendisinin muaf olduğunu ortaya koymaktadır[479]. Görülen o ki kırsal alanda gulam ya da hizmetkarlar, süvariler ve kadıya hizmet edebildikleri gibi hali vakti yerinde olanların da hizmetkar ve yanaşmaları olabiliyordu. Ayrıca, gulam vb. isimlerle deftere geçirilen kişiler, sözlükteki anlamına pek de uygun düşmeyen biçimde köle statüsünden uzak, hatta belirli kazançları olan kişilerdi. Naibin gulamının nim miktarı toprak tasarruf etmesi gulamların kazançlarının pek de kötü olmadığını düşündürtmektedir.

1485 senesinde Zile'ye bağlı köylerde hizmetkâr olarak üzerine not düşülen bir kişi vardı. Bunlardan biri Zile şehir merkezinde adına bir medrese bulunan Tavaşi Ali Bey'in hizmetkârıydı. O halde, 1485 senesi itibarıyla Tavaşi Ali Bey hayatta olmalıydı. Azarya köyünde yaşayan ve adı Hamza olan bu hizmetkâr caba statüsündeydi[480]. Zile köylerindeki iki *ıtak*tan biri Bağdadasarı köyündeydi ve Şir Mehmed diye birinin ıtakıydı. Yusuf ismindeki bu ıtak nim büyüklüğünde bir toprağı işliyordu[481]. Kırlar köyündeki[482] ıtaksa Abdullah adındaydı ve Demadem adında birinin ıtakıydı. Nim üzerinden vergi ödeyen Abdullah büyük olasılıkla ihtida etmiş ya da devşirilmiş biri

[476] BOA, Td 2, s. 274.
[477] BOA, Td 2, s. 300-301.
[478] BOA, Td 2, s. 332.
[479] BOA, Td 2, s. 293-294.
[480] BOA, Td 19, s. 110.
[481] BOA, Td 19, s. 115.
[482] BOA, Td 19, s. 117-118.

olmalıydı. Itakların gerek 1455 ve gerekse de 1485'te nim büyüklüğündeki arazileri tasarruf ediyor olması sahiplerinin azat ettiği kişiler olduklarını ve yine sahiplerinin konumundan ve gücünden dolayı azat edilmelerini takiben bazı köylerde toprak tasarruf edebildiklerini göstermektedir. Acacı nahiyesindeki hizmetkar cabaydı ve Dursun oğlu Piri adındaydı. Bununla birlikte kime hizmet ettiğine dair en ufak bir bilgi verilmemişti. Bu kişi Uluköy sakinlerinden biriydi[483]. Hüseyinabad'daki Mahmud ismindeki gulam ise altındaki nota bakılırsa kadının gulamıydı. Eskiyapar'da yaşayan bu gulam nim miktarı bir araziyi işletmekteydi[484]. Behramşah'taki ıtak yörenin en etkin ailesi olan Müşalim oğullarından Kasım Bey'in ıtakıydı ve caba statüsündeydi. Kasım Bey'in ıtakı Kavak köyünde yaşamaktaydı[485]. Behramşah'ın Tezekçi köyünde iki hizmetkâr vardı. Bunlardan biri Hasan adındaydı ve hayyatın hizmetkarı diye deftere geçirilmişti. Kendisi cabaydı. Diğer hizmetkâr da Bahşayiş oğlu Mehmed adında biriydi ve deftere hizmetkar olarak geçirilmişti. Bir önceki defterde Karahisar-ı Behramşah kalesi için hizmet eden iki kişinin varlığı bunların kale adına hizmet edip etmediği sorusunu akla getirmektedir[486]. Meşhedabad'ın Çubuk köyündeki Makbul isimli bir şahıs *süvari ıtakı* olarak kaydedilmişti. Köyde timarlı sipahi Mahmud'un iki oğlunun da adının geçmesi, bu kişinin Mahmud süvarinin ıtakı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu şahıs caba statüsündeydi[487].

3.2.i.v. Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler

1455, 1485 tarihli ve sonraki tahrirlerde Zile'ye dışarıdan gelen nüfusa ilişkin önemli verilere ulaşmak mümkündür. Eldeki verilere göre, 1455 senesinde 46, 1485'te 26, 1519'da 33 ve son olarak 1574'te 32 vergi nüfusunun ve bunların ailelerinin bu

[483] BOA, Td 19, s. 147.
[484] BOA, Td 19, s. 204-205.
[485] BOA, Td 19, s. 168-169.
[486] BOA, Td 19, s. 170-171.
[487] BOA, Td 19, s. 143-144.

yönlü nüfus hareketleri olduğu anlaşılmaktadır. Dışarıdan gelen nüfusun en yoğun olduğu 1455 senesinde kırsal alanda yaşayan 2689 neferin ancak % 1,7'sini bir şekilde dışarıdan gelip köylerin dokusuna nüfuz eden kitleler oluşturuyordu. 1519'da Zile'den daha gelişmiş bir konumda olan Tokat'ta göçlerin 47 kişiden oluşması Zile'yi tercih eden göçmenlerin sayısının yabana atılmayacak bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Yine, Zile'ye yakın Niksar'da göç adedinin 25'le sınırlı kalması da ayrı bir olgudur (Demir, 2007: 210). Şüphesiz ileriki tarihlerde bu oran artan nüfusa oranla daha da düşmüştür. Bu durum, Zile'de Osmanlı hakimiyeti öncesi ve sırasında erken tarihlerde tarımsal alanların iskan edildiği ve boş arazilerin az olduğunu da ortaya koymaktadır.

1455 senesinde Zile'ye dışarıdan gelen unsurları altı kategoride değerlendirmek mümkündür (Bk. Tablo. 48.). Birinci grup yöreye yakın Osmanlı egemenliği altındaki Amasya, Kastamonu ve Tozanlu gibi yerlerden gelenlerden oluşmaktaydı. Bunların sayısı beşti. Amasyalılar Zile'ye bağlı Bağluca köyündeki[488] bir nim ve Yenimüslüman'ın Kızılcain köyüne[489] yerleşen bir cabaydı. Kastamonulu iki kişi Meşhedabad nahiyesi nüfusuna dahil olmuştu. Bunlar, nahiyeye bağlı Davud köyün[490] reayası içerisinde yazılan iki cabaydı. Tokat sancağı/kazasına bağlı Tozanlu nahiyesinden yöreye gelip yerleşen tek kişi Yenimüslüman'ın Bilkayı köyündeydi[491] ve nim büyüklüğünde bir toprağı elinde tutuyordu.

Zile kazası kırsalına dışarıdan gelen 1455'teki nüfusun ikinci kategorisini Osmanlı sınırları dışından, doğudan gelen bir kitle oluşturuyordu. Bağdatlı, Erzincanlı, Güvenç, Hisari, Mervanlı ve Şamî (Şamlı) bu kitle 15 kişiden oluşuyordu. Bunların içerisinde en büyük sayı Şamilere aitti. Bunlar içerisinde Erzincanlı, Güvenç,

[488] BOA, Td 2, s. 339-340.
[489] BOA, Td 2, s. 357-358.
[490] BOA, Td 2, s. 276-277.
[491] BOA, Td 2, s. 362.

Karahisarlı, Mervanlı gibi unsurları Akkoyunlu ile Osmanlı arasında sıkışan bir kitle olarak tanımlamak mümkündür. Benzer şekilde, Şamileri de Memluklar ve Osmanlılar arasında sıkışan bir nüfus olarak görmek olasıdır. Kendi coğrafyasında belirli baskılara maruz kalan bu kitlelerin, o tarihlerde Osmanlı'nın doğu sınır kuşağına oldukça yakın bir yerdeki Zile'ye gelmeleri gayet doğal gözükmektedir. Öte taraftan, yöreye gelen dört Güvenç'in dini bir amaca hizmet ettiği de söylenebilir. Zira, Kürtün'de bulunan Güvenç Abdal ocağının birkaç adamının ocakları için çalışıyor olmaları kuvvetli bir olasılıktır[492].

Tablo 48. 1455'te Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler

Geldiği yer	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı Behramsah	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Amasi	1	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Bağdadi	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Bozoklu	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Dumlu	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Ecnebi	2	0	0	1	0	0	0	0	0	3
Elbistani	3	0	0	1	0	0	0	0	0	4
Erzincanlı	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Gedizli	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Güvenç	2	0	0	2	0	0	0	0	0	4
Hisari	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Kastamonulu	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
Kayserili	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Kürt	1	1	0	1	0	0	0	0	0	3
Mervanlı	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Saruhanlı	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Şami	2	1	2	0	1	0	0	1	0	7
Tatar	2	0	0	3	0	0	0	0	0	5
Tozanlulu	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Türkmen	1	0	1	1	2	0	1	0	0	6
Toplam	15	3	4	13	3	1	3	2	2	46

1455'te Zile nüfusuna dahil olan üçüncü bir kitle de kısmen Osmanlı'ya bağımlı bir şekilde varlığını devam ettiren ancak henüz Osmanlı egemenliğinin kesin

[492] Güvenç Abdal Ocaklıların yayıldığı coğrafya ile ilgili bk. Coşkun Kökel, *Güvenç Abdal Ocaklıları,* cilt: 6, Güvenç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları, İstanbul 2013, s. 221-300. Bu yerler arasında Zile Belpınar köyü de bulunmaktadır.

kurulmadığı Dulkadir bölgelerinden gelen bir nüfustu. Bunlar Kayseri, Bozok ve Elbistan gibi yerlerden Zile yöresine yerleşenlerdi. Sayıları altı haneye tekabül eden bu kitleden Zile'deki üç Elbistanlı, bir Bozoklu ve bir de Kayserili'nin Hüseyinabad'a yerleşmiş olması, Hüseyinabad nahiyesinin doğrudan Dulkadir bölgesine sınır olması ve nahiyenin timar gelirlerinin mühim bir kısmının söz konusu tarihlerde Dulkadiroğullarına ayrılmış olmasıyla ilgilidir.

1455'te iki kişi Ege taraflarından -Saruhan (Manisa) ve yine oraya yakın Gediz'den- gelen dördüncü bir kategori oluşturuyordu. Gedizli Halka-i Hass nahiyesindeyken, Saruhanlı Hüseyinabad nahiyesine yerleşmişti.

1455'te geldiği yerle değil de etnik kimliğiyle deftere yazılan beşinci bir grup nüfus daha vardı. Bunlar kendilerini Kürt, Türkmen ve Tatar gibi etnik kökenleriyle tanımlayan bir kitleydi. Üç Kürt Zile, Acacı ve Hüseyinabad'daydı. Tatarların ikisi Zile'de üçü Hüseyinabad'da yazılmıştı. Son olarak Türkmenler altı taneydi ve nahiye kırsalına yayılmış durumdaydılar.

Zile'ye 1455 senesinde gelen nüfus içerisinde yukarıdaki beş kategoriye katamadığımız altıncı bir kategori de kendisini ecnebi olarak yazdıran üç kişi ve yerini belirleyemediğimiz Dumlu olarak tanımlanan bir kişiden oluşuyordu.

Son olarak, dışarıdan gelen nüfusu en çok barındıran iki nahiye Zile ve Hüseyinabad'dı. Zile 15, Hüseyinabad 13 göç almıştı. Bu toplam 46 göçmenin yaklaşık % 61'i demekti.

1485'te Zile kırsalına dışarıdan gelip yerleşen 26 kişiden Hüseyinabad'da bir kişi *bigâne* olarak deftere geçirilmiş; bununla birlikte yabancı anlamındaki bu kelimeden başka nereden geldiğine dair en ufak bilgi verilmemiştir (Bk. Tablo 49.).

Büyükhırka köyüne kaydedilen bu kişi bennaktı[493]. Zile'de bir kişi Kürt, Hüseyinabad'da da birer kişi Kürt ve Tatar olarak yazılmıştı. Daha önceden doğudan gelenler geldikleri yerler ile yazılırken, bu tarihte Hüseyinabad'daki dört kişi *Şarki* şeklinde belirtilmişti. Şarkilerin tamamı Hüseyinabad'ın Sincan köyüne yerleşmişti. Bunların biri nim, biri bennak ve ikisi cabaydı[494]. Söz konusu tarihte göç açısından cazibesini sürdüren nahiye yine Hüseyinabad olmuştu. 26 göçten dokuzuna sahne olan Hüseyinabad, Zile kırsalına gerçekleşen toplam göçün yaklaşık % 35'ine ev sahipliği yapmıştı.

Tablo 49. 1485'te Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler

Geldiği Yer	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı B.	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Bigane	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Karahisari	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Kürt	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Şarki	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	4
Tatar	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Türkmen	3	1	1	2	0	2	0	0	0	0	9
Yörük	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Toplam	4	1	1	9	0	2	0	2	0	0	26

1519'da Zile'de hariçten gelen ve daha çok yöre içi bir göçü anımsatan bir nüfus hareketi görülmektedir (Bk. Tablo 50.). Toplam 17 hariç nüfusun 11'i Kızılkünbed nahiyesinde yaşamaktaydı. Karamanlı bir kişinin de göç ettiği Kızılkünbed nahiyesi bu tarihte Hüseyinabad'dan sonra en çok göç alan ikinci nahiye olmuştu. Yine, benzer şekilde Meşhedabad kırsalında yazılan bir kişi Zile'de olarak kaydedilmişti. Bu da göstermektedir ki kırsal alandan birileri şehirlere geçici veya daimi surette yerleşmek için hareket edebilmekteydi. Bu kişi Meşhedabad nefs köyünde yaşayan Moğollardan

[493] BOA, Td 19, s. 213-214.
[494] BOA, Td 19, s. 211-212.

nim tasarruf eden biriydi[495]. Bu tarihte Hüseyinabad'a doğru *Şarki* akışında da gözle görülür bir artış meydana gelmişti. Toplam 11 Şarki yerleşmek için Hüseyinabad'ı tercih etmişti. Daha önceki tarihte yerleşmek için Sincan köyünü tercih eden Şarkilerden bu tarihte altısı Çatakpınar (3 belirsiz-3 mücerred), ikisi Domalan (2 belirsiz), biri Fakihler (1 caba) ve ikisi Boladcık (2 belirsiz) köylerini seçmişlerdi[496].

Tablo 50. 1519'da Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler

Geldiği yer	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı B.	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Haricden	1	0	1	1	0	11	0	2	0	0	17
Karamani	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Şarki	0	1	0	11	0	0	0	0	1	0	13
Yörük	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Zile'de	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Toplam	1	2	1	13	0	12	0	3	1	0	33

XVI. yüzyılın ortalarında elde defter bulunmadığı için Zile'ye göç edenlerin verilerine ulaşmıyoruz. Bununla birlikte, yüzyılın son çeyreğinde Zile kırsalına göç edenlerin verilerine sahibiz (Bk. Tablo 51.). 1574'te geldiği memleket belli olan iki kişi vardı. Bunlar Meşhedabad kırsalına yerleşen Canikli ve Saruşehirli'ydi. Yüzyılın son çeyreğinde en dikkat çekici durum ise yöreye yerleşen *Şarkî* sayısında önemli bir azalma olmasıdır. Tek Şarki Zile kırsalına bu tarihte yerleşmiş ya da yerleştirilmişti. Göç verilerinin mühim bir kısmını oluşturan Yörükler ise daha çok Karahisar-ı Behramşah ve Özikavağı nahiyesinde kayıt altına alınmıştı. Bütün bunlara ek olarak, 1574'te nüfus içerisinde olmasa da defterde yer alan veriler bazı köylere sonradan yerleşen bir nüfustan ve bunların açtıkları zeminlerden bahsetmektedir. Özikavağı'nın Selamet köyü[497], Karahisar-ı Behramşah'ın Bazarcık[498] ve Karaağaç (n.d.

[495] BOA, Td 79, s. 228.
[496] BOA, Td 79, s. 281-293.
[497] TKA, Td 12, s. 158b.

Üçkaraağaç)[499] köylerinde böyle bir durum söz konusudur[500].

Tablo 51. 1574'te Zile Kırsalına Başka Yerlerden Gelip Yerleşenler

Geldiği Yer	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı B.	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Canikli	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Saruşehri	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Kürt	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Şarki	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Yörük	1	0	0	0	8	0	0	0	15	0	24
Haricden	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Toplam	7	0	0	0	8	0	0	2	15	0	32

Yaklaşık 100 seneyi aşkın bir süre zarfında Zile'ye dışarıdan gelip yerleşen nüfusun miktarı toplam 137 olmuştur. 1455'te en çok göçü alan Zile, 1485'ten itibaren daha az göç almaya başlamış ve daha sonra göç edenlerin sayısı genel nüfusa oranla giderek azalmıştır. Son tahlilde verdiğimiz dışarıdan gelen reayanın dağdan zemin açmak zorunda kalması göçün azalmasının nedenlerinden birini çok iyi açıklamaktadır. Kırsala gelecek göç için Zile'de 1574'e gelindiğinde arazi azalmıştır. Zile'ye yönelik göçler ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlere bağlanabileceği gibi dini bir amaç için de olabilmekteydi. Güvençlerin varlığı bu durumun önemli bir kanıtıdır. Ayrıca, daha alt başlıkta dini muaf zümrelerde gösterdiğimiz Hacı Bektaşi Veli'nin adamları da bu durumu kanıtlayan başka bir gerçekliktir.

3. 2. ii. Zile Kırsalında Kamu Görevlileri

3.2.ii.i. Bazı Kamu Görevlileri

Bu kategoride değerlendirilecek derbentçi, sipahi, malikaneci, kale muhafızları

---

[498] TKA, Td 12, s. 187b.
[499] TKA, Td 12, s. 188a.
[500] Bu üç köyle ilgili yapılan açıklamalarda "Mezkûr karyenin hudûdunda kuhiden (dağdan) açduğu yerlerin rüsûmu ile mahsûlu ve karye-i mezbûreye *taşradan* gelüb tavattun iden (yerleşen) re'âyânın rüsûmu karye-i mezkûre hâsılıyla mahsûbdur." notuna yer verilmesi söz konusu köylere sonradan yerleşen bir nüfusa ve bu nüfusun kendisine arazi açtığına delalet etmektedir. Bk. TKA, Td 12, s. 158 b; TKA, Td 12, s. 187b; TKA, Td 12, s. 188a.

ve diğer bazı görevliler Zile kırsalında görev yapan askerilerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktaydı. 1455'te Zile kırsalında toplam 104 nefer nüfusun üzerinde ve altında yer alan açıklamalara bakılmak suretiyle askeri bir kesimi temsil ettiğini tespit edilmiştir (Bk. Tablo 52.).

Tablo 52. 1455'te Zile Kırsalında Askeriler

Görev-Unvan	**Zile kırsal**	**Acacı**	**Halka-i Hass**	**Hüseyinabad**	**Karahisar-ı B.**	**Kuştaş**	**Meşhedabad**	**Özikavağı**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
Bey	0	0	0	2	4	0	0	0	0	6
Malikaneci oğlu-eşküncü	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ağa	1	0	1	1	5	0	0	0	0	8
Binbaşı/Yiğitbaşı	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kethüda	4	2	1	6	5	5	3	3	3	32
Sipah	2	2	0	3	2	1	0	1	1	12
Süvari nökeri	2	1	3	1	1	1	4	16	0	29
Süvari	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Süvari ortağı	7	0	0	1	1	0	4	1	0	14
Toplam	19	5	5	14	18	7	11	21	4	104

1455'te Hüseyinabad'da Ferhad Bey ordusu cemaatinde Mustafa Bey[501], Azak cemaatinde Hüseyin Bey[502] ve Karahisar-ı Behramşah'ta Müşalim oğlu Ali Bey'in nöker cemaati içerisindeki dört *bey*in varlığı bilhassa Zile'nin batı ve doğu sınırlarını teşkil eden Hüseyinabad ve Karahisar zaimlerinin adamları içerisinde bey olarak bulunan kişilerin varlığına işaret etmektedir. Benzer şekilde, bu tarihte Karahisar-ı Behramşah'taki beş *ağa* da Müşalim oğlu Ali Bey'in neferleri arasındaydı. Bu da göstermektedir ki Ali Bey'in nökerleri içerisinde ağa olarak öne çıkan bir kesim de bulunmaktadır. Burada hemen belirtmek gerekir ki beyler ve Karahisar'daki ağalar muaf bir kesimi temsil etmektedir. Zile kaza merkezine bağlı Aksaray köyündeki Emir Ağa ise köyün ilk ismi olup çift tasarruf etmektedir ve vergiye tabidir. Bu örnekler, ağa kavramının askeri bir görevliyi karşıladığı kadar halk içerisinde de ağa diye bilinenlerin

[501] BOA, Td 2, s. 256.
[502] BOA, Td 2, s. 259.

varlığına işarettir.

Zile'de genel olarak malikâne sahiplerinin kimler olduğuna dair defterlerde ayrıntılı bilgiler olsa da, bu malikâne sahiplerinin çoğu kez gelirlerini topladıkları köylerde oturmadığı ya da deftere geçirilmediği görülmektedir. Bununla birlikte, 1455 tarihinde malikânecilerden birinin oğlunun deftere yazıldığı gözden kaçmamaktadır. Zile merkeze bağlı Ohtamara köyünün malikane sahipleri Divane Hamza ve Ali Paşa evladıydı. Divanisi de Ali Paşa oğlu Dursun'a aitti. Muhtemelen Divane Hamza ve Ali Paşa bu tarihe gelindiğinde hayatta değildi. Ne var ki, Hamza-zade diye biri malikâneci ve eşküncü olarak defterde kendisine yer bulmuştu. Daha da enteresan olanı malikaneci ve eşküncü bu kişi muaf değil de çift olarak deftere geçirilmişti[503]. Şüphesiz, eldeki bu tek örnek bir genellemeye gitmemize engel olsa da eşküncü malikanecilerin de işledikleri topraklara karşılık vergi yükümlülüğü altında olabildiğine bir kanıttır.

Zile kırsalında, Yünlü köyünde nim tasarruf eden Ali'nin altında *binbaşı* gibi bir ibare vardı. Nim olması onun muaf olmadığına işaret etmektedir. Kaldı ki bin kişilik bir bölüğe komuta eden birinin deftere yazılması da şaşırtıcıdır[504]. Bu yönüyle, binbaşılık onun ya eski görevine ya da lakabına bir gönderme olmalıdır.

Köylerde muhtarlığın olmadığı bu tarihlerde bu işlevi büyük ölçüde *kethüda*ların yürüttüğü anlaşılmaktadır. Zile'de 1455 senesinde toplam 32 köy kethüdası bulunmaktaydı. Defterlerden anlaşıldığı kadarıyla kethüdalar bu tarihte vergiden muaf değildi ve çoğu nim büyüklüğünde bir toprağı tasarruf ediyordu Örneğin, Yenimüslüman'da Ernebadi, Hasan ve Çeltek köylerinde (1 çift-2 nim) kethüda bulunmaktaydı.

Timarlı sipahilerin ve süvarilerin de tıpkı malikaneciler gibi çoğunlukla timar

[503] BOA, Td 2, s. 338.
[504] BOA, Td 2, s. 348.

tasarruf ettikleri köyde oturmadığı görülmektedir. 1455 senesi itibariyle timar tasarruf ettiği köyde oturan tek süvari vardır. O da Zile'ye bağlı Donuzlu köyündeki Tengrivermiş'tir. Kendisi muaftır. Köy nüfusunun bittiği yere kaydedilmiştir. Ayrıca köyde nim miktarında *çiftlik-i hassa-i süvari* bulunmaktaydı[505]. Bu açıdan kendisine ait hassa çiftliğin içerisinde bir yerde oturmalıdır. 1455 tarihli veriler göstermektedir ki timarlı sipahiler genelde kendilerine buldukları ortaklar aracılığıyla timar bölgelerinde denetim ve kontrolü sağlamaktadırlar. Bu ortaklar defterlere *şerik-i süvari* yani *süvari ortağı* olarak kaydedilmişlerdir. Zile kazasında 1455 senesi itibarıyla toplam 14 süvari ortağı tespit edilmiştir. Bunların yarısı Zile kaza merkezine bağlı köylerdeydiler. Azarya, Yenice, Güğercinlik, Balçıkasar, Gederik, Bağluca ve Derebaşı'ndaki süvari ortaklarının beşi muaf, biri mücerred ve biri de çift olarak deftere geçirilmişti. Bu süvari ortakları büyük olasılıkla süvariye ait hassa çiftliklerini işleyip; süvariye ait bir takım yükümlülükleri yerine getiriyor ve yine aynı zamanda vergi zamanı süvari adına vergileri topluyordu.

1485'te Zile kırsalında askeri kesimi oluşturan neferlerin sayısı 53'tü (Bk. Tabl 53.). 1455'te olduğu gibi, 1485 senesinde de Zile kırsalında bir malikâneciye rastlanmıştır. Bu defa, Zile merkeze bağlı Azarya köyünün malikâne sahibi karşımıza çıkmaktadır. Bu köyün malikâne sahibi *eşkünlü* olup Hacı Hasan oğlu Hacı Emir Ali diye biridir[506]. Tamamı muaf kategorisinde olmak üzere Meşhedabad nahiyesinde 1485'te iki *sipahi-zade* defterde kendine yer bulmuştu. Bunların ikisi de Çubuk köyü sakinleri içerisinde yer almaktaydı ve buranın divani gelirlerinin sahibi olan Mahmud'un oğullarıydı. Mustafa ve Musa adındaki bu iki kardeş defterde köydeki

[505] BOA, Td 2, s. 342.
[506] BOA, Td 19, s. 110.

isimlerin bitiminden sonra *evlad-ı sipahi* başlığında verilmişti[507].

Zile kırsalında 1485'te iki *müsellem* kaydı bulunmaktadır. Müsellemlerin ikisi de Zile'ye bağlı köylerdedir. Bunlardan birincisi Seydi Ali oğlu Şeyh Ali diye biriydi. Ohtamara köyünde yaşayan bu kişiye ait çift toprak köyün genel hâsılı altına yazılmıştı. Adı geçen Şeyh Ali defterde verilen bilgilere göre Kazabad nahiyesine bağlı Aybaba köyünde Veyis oğlu Mehmed ile Ezinepazarı köyündeki Alparslan'la da *şerik* yani ortaktı. Bu ortaklıklar mahallinde de kayıtlıydı[508]. Zile'de elinde müsellem çiftliği bulunan bir diğer kişi de Gederik karyesinde kaydedilen Kutluşah oğlu Veli'dir. Yalnız bir kişinin reaya olarak deftere geçirildiği bu köyde ayrıca *dört çift yerin eşkün emrolunduğuna dair* bir bilgi de verilmiştir[509].

Tablo 53. 1485'te Zile Kırsalında Askeriler

Görev-Unvan	**Zile**	**Halka-i Hass**	**Hüseyinabad**	**Karahisar-ı Behramsah**	**Kızılkünbed**	**Meşhedabad**	**Özikavağı**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
Malikâneci	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Müsellem	2	0	0	0	0	0	0	0	2
Sübaşıoğlu	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Sipah	4	0	1	0	1	0	0	1	7
Sipahizade	0	0	0	0	0	2	0	0	2
Divanbaşı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Keylbaşı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Kethüda	2	0	7	0	0	5	2	0	16
Cerahor	0	0	0	10	0	0	0	0	10
Kale hizmetkarı	0	9	0	2	0	0	0	0	11
Sipahi düşkünü	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Toplam	9	9	12	12	1	7	2	1	53

Hüseyinabad nahiyesinde 1485'te bir kişi *divanbaşı*[510] olarak deftere

[507] BOA, Td 19, s. 144.
[508] BOA, Td 19, s. 114.
[509] BOA, Td 19, s. 119.
[510] Farsça bir kelime olan *divan*, tarih boyunca çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kelime daha çok *oturulacak yer* anlamına gelmektedir. Osmanlı hükümetini de uzun yıllar ifade eden kelime 15-17. yüzyıllar arasında belirli bir niyabet bölgesini karşılayan nahiyenin alt birimi için de kullanılmıştır. Tahrirlerde *divan* genellikle nahiyenin bir alt birimini ifade etmek için kullanılmıştır. *Divanbaşı*, idari bir

kaydedilmiştir. Bu kişi, Mahmud oğlu Tahir adında biriydi ve Fakihler köyünde ikamet etmekteydi. Vergi ödeyen reaya statüsünde olup nim çift toprak tasarruf etmekteydi[511].

1485 senesinde Hüseyinabad nahiyesine bağlı köylerde *sübaşı-oğlu*na rastlanmıştır. Gökviran köyünde kayıt altına alınan ilk isim Ali'nin üzerinde *veled-i sübaşı* notu vardı. Ne var ki nim olan Ali, muaf kategorisinde değildi. Köyde ayrıca Ali'nin üç oğlu da yaşamaktaydı[512].

Hüseyinabad'da bu tarihte Yeniyapar köyü sakinlerinden Mehmed *keylbaşı* olarak deftere geçirilmiştir[513]. Kendisi caba statüsünde olan Mehmed'in bir önceki tahrirde Hüseyinabad'ın nefsi olarak kaydedilen Yeniyapar köyünde yaşıyor olması; köyde *haddad, hayyat* ve *muze-duz* gibi esnaf kollarının varlığı literatürde karşımıza çıkmayan bu görevlinin Zile kaza merkezindeki *hasib* ya da muhtesibin Hüseyinabad'daki karşılığı olma olasılığını düşündürtmektedir. Keylbaşı ile ilgili ikinci bir olasılık da Hüseyinabad merkez köyü Yeniyapar'da haftanın muayyen bir gününde kurulduğunu düşündüğümüz pazarda ölçü ve tartı işlerini yapan bir görevli olmasıdır.

1485'te kırsal alanda kethüdaların sayısı 16'ydı. Bu, 1455'teki kethüda sayısının tam olarak yarısıydı. Kethüda sayısının yarı yarıya azalması akla şu ihtimali getirmektedir: 1485'te kethüdaların mühim bir kısmı deftere geçirilmemiştir. 1485'te kethüdaların büyük bir çoğunluğu Hüseyinabad nahiyesindeydi. Hüseyinabad'da toplam yedi kethüda vardı. Kethüdaların çoğu ellerinde tuttukları araziler için raiyet vergilerini ödüyordu. Bununla birlikte, Hüseyinabad nahiyesine bağlı Çatakpınar köyü kethüdası Tursan için *avarızdan emin* notu düşülmüştü. Bir Uluyörük yerleşmesi olan

---

birim olan divanın başındaki kişidir. Bk. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yayını, İstanbul 2011, s. 200-201.

[511] BOA, Td 19, s. 216.

[512] BOA, Td 19, s. 208.

[513] BOA, Td 19, s. 203-204.

Çatakpınar'da kethüda muaf sayılmıştı[514]. Meşhedabad nefsindeki kethüda *Moğol*ların kethüdası olup Yürür oğlu Hamza adında biriydi[515].

1455 senesinden farklı olarak 1485 tarihinde *kale görevlileri* de mufassal deftere geçirilmişti. Karahisar-ı Behramşah'ın 10 personeli deftere *cerahor* olarak kaydedilirken; Halka-i Hass nahiyesindeki Ağcakale'de ise 9 personel *kale hizmetkarı* olarak kaydedilmişti. Kale personelinin tamamı muaftı. Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde iki kişi de yine *kale hizmetkarı* olarak belirtilmişti. Behramşah'taki kale hizmetkarları Tezekçi köyünde ikamet etmekteydi[516].

1455 senesinde Zile kırsalında deftere geçirilen ve normal reaya ile birlkte yazılan toplam 12 *sipah*ın tamamı cabaydı. Caba olarak reaya statüsünde deftere geçirilen bu sipah kitlesi büyük ölçüde ataları sipahi olan ya da timarından azl edilmiş olup yeni bir timar bekleyen bir kesimi ifade etmekteydi. Zira, Rum eyaleti kanunnamesinde belirtildiğine göre, mazul sipahiler ve babaları sipahi olanlar eğer yedi sene içerisinde herhangi bir timar alamadıkları takdirde reaya statüsüne düşmekteydiler ve reaya gibi vergiye tabi nüfusa dönüşmekteydiler[517]. Bu da göstermektedir ki azl edilen ya da babası sipahi olan ama bir şekilde yeniden bir timara kavuşamayan kişiler zaman içerisinde reaya konumunda kabul edilmektedirler. 1485 senesinde ise Zile kırsalında bu sayı yediye düşmüştü. Bir bakıma bu tarihte de halen timar bekleyen ya da timarsız kalmış olan bir nüfus söz konusuydu. Defterlerde, bir bakıma muafiyetlerini göstermek adına *sipahi düşkünleri*nin adı da yazılmıştır. 1485'te Hüseyinabad nahiyesine bağlı Taşbüget köyünde bir kişi sipahi düşkünü şeklinde kaydedilmişti.[518].

1485 senesinden sonra kırsal alanda askerilere dair kayıtların giderek azaldığı

[514] BOA, Td 19, s. 208.
[515] BOA, Td 19, s.138.
[516] BOA, Td 19, s. 170-171.
[517] BOA, Td 98, s. 3.
[518] BOA, Td 19, s. 212.

görülmektedir (Bk. Tablo 54.). Bu durum, yörede askerilerin bulunmamasından değil de daha çok il yazıcılarının askerileri, yani muaf bir kesimi deftere geçirmemesinden ileri gelebilir. Bununla birlikte önceki tarihlerde sayıları oldukça az olan *sipahi-zadelerin* sayısının 1519 senesinde 18'e yükselmesi dikkat çekicidir.

Tablo 54. 1519'da Zile Kırsalında Askeriler

Görev-Unvan	Zile kırsal	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Kızılkünbed	Toplam
Müsellem	0	0	0	0	2	2
Sipahizade	0	2	3	2	11	18
Kethüda	1	0	0	0	0	1
Kale hizmetkarı	0	0	10	0	0	10
Toplam	1	2	13	2	13	31

Sipahizadelerin muaf bir biçimde deftere bu şekilde yansıması onların babaları yerine timar tasarruf etmek isteyen bir kesimi ya da babalarının mevcut konumunu muafiyet için kullanan bir grubu ifade etmektedir. Daha da ilginç olanı, biri mücerred diğerleri muaf 11 sipahizadenin tamamının Kızılkünbed'e bağlı Çörti köyünde kayıt altına alınmasıdır[519]. Burada dikkat çeken bir durum sipahizadelerin üçünün normal nüfusla beraber yazılması diğerlerinin de nüfusun en altına kaydedilmesidir. Alta yazılan sekizi için *sipahizadegân* başlığı atılmıştı. Anladığımız kadarıyla bunlar üç süvarinin oğullarıydı. Bir başka deyişle Çörti köyünde sipahiler aileleri ile birlikte yaşamaktaydı. Çörti köyünde dikkat çekici bir başka durum da sipahilerden biri olan Timurtaş süvarinin köyde üç öküzlük bir zemin açmış olmasıdır. Bu zeminin altında çift ve nim notu vardı ve ayrıca resim ve Yoncalıközü adı verilen bu zemin için öşür ve behre ödendiği yazılıydı. Süvarilerin bir çift de hassa çiftliği vardı.

Kızılkünbed'deki iki müsellem çiftliği de Ilısu köyündeydi ve muaf olarak deftere geçirilmişti. Bu iki müsellem Bahşayiş diye birinin iki oğluydu. İsimleri Asayiş ve Gazi'ydi. Bunların müsellemliği konusunda padişahın hükmü bulunduğuna dair bir

[519] BOA, Td 79, s. 272.

not da eklenmişti[520]. Bu kişiler büyük olasılıkla bir zaviyesi de bulunan Şeyh Bahşayiş'in soyundan gelenlerdi ve müsellem çiftliklere sahip olmaları askeri bir özellikten ziyade muafiyetlerinin bir sonucuydu.

1519 senesinde deftere geçirilen Zile kırsalındaki tek *kethüda* Danişmend-i Bahşayiş Kalesi/Kışlası köyündeydi. Bu köyde Turhal Yörüklerinin kışladığını daha yukarıdaki konularda belirtmiştik. Bu kethüda bu yönüyle köydeki Yörüklerin kethüdasıydı[521]. 1519'da yalnız Halka-i Hass'taki Ağcakale'nin personeli mufassal deftere geçirilmişti. Ağcakale'de toplam 10 görevli bulunmaktaydı.

1574 senesinde Zile kırsalında askeri kesim 1485 ve 1519'daki rakamı biraz aşarak 57 olmuştu (Bk. Tablo 55.). *Sipahi-zade* sayısı bu tarihte kaza kırsalında toplam dört kişiydi. Bunlar muaf ya da mücerred olarak deftere geçirilmişti. Bu durum sipahizadelerin tamamının muaf olduğunu ve kanunnamelerde yazan yedi yıllık süreyi doldurmadığını göstermektedir. Halka-i Hass nahiyesine bağlı Halil köyünde[522] Hümaşah isimli *sipahi-zade* muafken Hüseyinabad'a bağlı Boladcık köyündeki[523] Kılıç oğlu Nehrud mücerred olarak kayıt altına alınmıştır. Karahisar-ı Behramşah'ın Yukarı Sultanseküsü köyünde ise Şehsuvar oğlu Abdurrahman isimli sipahi tasarruf ettiği toprak bakımından bennak olarak yazılmışsa da vergi toplamına dahil edilmemiştir[524]. Aynı şekilde, Özikavağı nahiyesinin Alihoca köyündeki sipahi-zade de nim tasarruf etmekle beraber vergi hanesine geçirilmemiştir[525].

1574 senesinde Zile kırsalında *muhassıl* olarak deftere yazılan Nebi oğlu Bahşayiş'in fakih ve muaf olması, medrese mezunu ya da medresede ilim tahsil etmeye

[520] BOA, Td 79, s.273. Bu iki kişi için el-müsellemiye başlığı atılmış ve normal reayadan sonra yazılmışlardı.
[521] BOA, Td 79, s. 197.
[522] TKA, Td 12, s. 164b.
[523] TKA, Td 12, s. 191a.
[524] TKA, Td 12, s. 186b.
[525] TKA, Td 12, s. 161a.

devam eden bir kişi olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Yenimüslüman nahiyesine bağlı Ernebadi köyü sakinlerinden olan Bahşayiş Fakih, muaf kategorisindeydi[526]. Ernebadi köyünün malikane gelirlerinin yarısının Medine Vakıflarına gittiği düşünüldüğünde Bahşayiş Fakih'in bu vakıf adına gelirleri tahsil eden bir kişi olma ihtimalini ortaya koymaktadır.

Tablo 55. 1574'te Zile Kırsalında Askeriler

Görev-Unvan	Zile kırsal	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı B.	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Sipahizade	0	0	1	1	1	1	0	4
Muhassıl	0	0	0	0	0	0	1	1
Nahiye divanbaşısı	0	1	0	0	0	0	0	1
Derbentçi	0	0	0	0	5	0	0	5
Cemaat kethüdası	0	0	0	2	0	0	0	2
Ulus kethüdası	0	0	0	2	0	0	0	2
Kethüda	1	0	0	0	0	0	0	1
Kale hizmetkarı	0	0	41	0	0	0	0	41
Toplam	1	1	42	5	6	1	1	57

1574 senesinde Acacı nahiyesinin merkez köyü diyebileceğimiz Öyük köyünde bir kişi *nahiye divanbaşısı* olarak deftere geçirilmişti. Büyük olasılıkla, kendisi yöredeki nüfusun genel bir temsilcisi olmalıydı[527].

1574 senesi ve sonrasında yörede yollar üzerinde bulunan *derbentçiler* hakkında da sınırlı bilgilere ulaşmak mümkündür. Karahisar-ı Behramşah nahiyesine bağlı Tekirmeşhedi mezrasının 12 nefer nüfusundan beşi *derbentçilik* yaptıkları gerekçe gösterilerek vergiden muaf sayılmışlardır[528]. Yenimüslüman'a bağlı Hasanköy'ün Zile'yi çevreye bağlayan yollar üzerinde olduğu da 1574 tarihli defterden

[526] TKA, Td 12, s. 155a.
[527] TKA, Td 12, s. 166a.
[528] Bu mezra ve mezrada yaşayan derbentçiler için: *Mahall-i mezbûr derbend olub hükm-i hümâyûn ile muhafaza emr olunub zikr olunan beş kimesne avârızdan mu'af olmak üzere debendciler ta'yin olunub kimesne ra'iyyet kayd olunmamağın hükm-i hümâyûn mûcibince sebt-i defter olundu* notuna yer verilmiştir. Üzerinde derbentçi ibaresi bulunan ilk dört derbentçi aynı aileden gelmekteydi. Bu mezra hakkında daha detaylı bilgi için bk. TKA, Td 12, s. 189a.

anlaşılmaktadır. Zira, defterde verilen bilgilerden köyün *yol üzeri konak* yani *menzil* özelliği gösterdiği ve ilerleyen tarihlerde bu özelliği nedeniyle sıkıntısı artan köylünün şikayetiyle vergiden muafiyet elde ettiği görülmektedir[529]. Özikavağı Arablar köyü yakınlarında ise *İtbeli* adıyla meşhur bir *menzil*de üç adet tamir ve bakıma muhtaç köprü olduğu köy ile ilgili verilen bilgilerde yazılıdır[530]. Zile kazası sınırları içerisinde *Derbent* adında bir köy de bulunmaktaydı. Bu köy, Kuştaş nahiyesine bağlıydı[531]. Karahisar-ı Behramşah' ta Sincanlu denilen harabe yer, burada kurulması planlanan bir zaviye ile şenlendirilip bu zaviyenin yoldan gelip geçen yolculara hizmet etmesi planlanmıştı. Ne var ki, söz konusu zaviye amacına ulaşamadığından köyün gelirleri timara verilmişti[532].

1574'te Hüseyinabad nahiyesindeki dört *kethüda*dan ikisi *cemaat kethüdası* olarak deftere geçirilmişti. Cemaat kethüdalarından birisi Daruboğazı mezraları topluluğuna bağlı Çalman mezrasındaydı. Bu mezra için Türkmen taifesinin ekip biçtiği bir mezra tanımı yapılmıştı. Bu bağlamda Çalman'daki kethüdanın Daruboğazu civarındaki Türkmenlerin kethüdası olduğu yorumu yapılabilir. Kethüdanın ismi

---

[529] Hasanköy için defterde: *Mezkûr karye yol üzere olub ziyâde konak olmağın halkı bu muhitden mutezarrır oldukların a'yân-ı vilâyet bildirdiği ecilden tekâlif-i örfiyeden emin olmaları defter-i cedîde kayd olundu* bilgisine yer verilmiştir. Bk. TKA, Td 12, s. 153a-153b. Hasanköy, bugün lokalizasyon açısından Yıldıztepe'ye pek de uzak olmayan bir köy olan Hasanağa köyü olmalıdır. Bizi böyle düşünmeye götüren başlıca faktör, köyün bugün Zile'de demiryolu geçen köylerden biri ve ulaşıma uygun konumda olmasıdır.

[530]Defterdeki nottan anlaşıldığı kadarıyla Zile kadısı Mustafa mektup gönderip Özikavağı nahiyesinde Arablar köyü yakınında *İtbeli* adıyla bilinen menzilde üç adet köprü yeri bulunduğunu bildirmiştir. Gelip geçenlerin ve hacıların gidişlerini kolaylaştıracak bir mevkide bulunan İtbeli'ndeki köprü yerlerinin harap bir durumda ve tamir ve bakıma muhtaç olduğunu da belirtmiştir. Bundan dolayıdır ki kadı, söz konusu köprülerin tamir ve bakımı için köyün niyabet gelirinden 539 akçenin bu işe ayrılmasını talep etmiştir. Ayrıca, bu tamir ve termim işinden dolayı köylünün bazı vergilerden muaf kılınmasını merkezden istemiş ve merkezden de buna uygun cevap almıştır. Bk. TKA, Td 12, s. 159a.

[531] BOA, Td 2, s. 269; BOA, Td 19, s. 167; BOA, Td 79, s. 257; TKA, Td 12, s. 173a.

[532] Defterde Sincanlu köyü için şu bilgiye yer verilmiştir: *Sincanlu köyü dimekle maruf harâbe yerin mahuf yeri olmağın şenletmeyi mültezim olub Çoğanluoğlu hayrât-ı zâviye bünyâd idüb mâlikânesiyle ayende ve ravendeye hıdmet ide deyü sebt-i defter olundu. Mâlikâne ve divânî timâr. Hâliyâ sonradan hadis olmuş zâviye olmağın makbul olmayub timâra verildi.* Anlaşılan o ki bu köy yakınlarında yol oldukça engebeli ve geçilmesi zor bir noktadadır. TKA, Td 12, s. 188a. Bu notun aynısı 1519 tarihli defterde de yer almaktadır. Bk. BOA, Td 79, s. 259.

Şahsende oğlu Şah Anzavur'du. Anzavur, vergiden muaftı[533]. İkinci cemaat kethüdası ise Çelebibağı mezrasında kayıt altına alınmıştı. Çelebibağı mezrası Hüseyinabad'da etkin rol oynayan Uluyörüklere bağlı İnallu cemaatinin yerleşik olduğu bir mezraydı. Bütün bu yönlerden ele alındığında mezrada yaşayan Kaya oğlu Bali İnallu cemaatinin kethüdasıydı ve bu deftere de açık ve net olarak yazılmıştı[534]. Uluyörük kitleleri *Yüzdepare, Ortapare* ve *Şarkipare* gibi gruplara ayrılmıştı. Hüseyinabad'ın Çatakpınar köyünde bu kalabalık Yörük topluluğunun Ortapare ulusunun kethüdaları oturmaktaydı. Bunlar baba-oğuldu. Baba kethüda Pirveli oğlu Şahsende'ydi. Yerine getirdiği görev büyük bir anlam içeriyor ve belki de bu tarihte bir kaza görüntüsüne kavuşmuş olan Hüseyinabad kazasının Yörüklerinin tamamını temsil eden bir görevi ifa ediyordu. Anladığımız kadarıyla, Şahsende'nin oğlu olan Hasan için de *Ortapare Ulusu Kethüdası* notunun düşülmesi hem kendisine bir muafiyet sağlamak hem de müstakbel kethüdayı tanımlamak için seçilmiş bir yoldu[535].

1574 senesi itibarıyla Zile merkeze bağlı Karaöyük köyünde de bir kethüdaya rastlanmıştır. 1485 tarihli defterde, bu köyde yaşayanların *an-Etrakiye-i Büzürk* yani Uluyörük olarak nitelenmesine bakarak, bu köydeki kethüdanın da Zile ve havalisindeki Yörükleri temsil eden bir vasfa sahip olduğunu öne sürebiliriz. Zira, kethüda için defterde *Kethüda-yı Cemaat-i Nahiye* başka bir deyişle Zile nahiyesindeki cemaatlerin kethüdası ibaresinin konması kendisinin Zile Uluyörüklerinin temsilcisi sıfatına haiz olduğunu açıkça göstermektedir. Zile'deki bu kethüdanın adı Durgut oğlu Çırak olup kethüdalığı berat ile de tescillenmişti[536]. 1574 senesinde Zile kırsalında deftere geçirilen kethüdaların tamamının Uluyörükleri temsil eden kişiler olması, bu tarihte yalnız

[533] TKA, Td 12, s. 201b.
[534] TKA, Td 12, s. 202a.
[535] Çatakpınar köyündeki ulus kethüdaları için bk. TKA, Td 12, s. 204a.
[536] TKA, Td 12, s. 141b.

Uluyörüklerin temsilcilerinin belirtildiğini ortaya koymaktadır. Köy kethüdalarının neden defterlere geçirilmediği konusunda ise elimizde en ufak bir bilgi bulunmamaktadır.

3.2.ii.ii. Zile Kırsalındaki Kale Görevlileri

Kale görevlileri, Zile kırsalında kamu görevlileri içerisinde önemli bir yere sahipti. Genel anlamda bu görevliler, bulundukları kale içerisinde kalırken daha aşağıda da göreceğimiz gibi Halka-i Hass nahiyesinde köylülük ile muhafızlık iç içe geçmiş ve 1574 senesine gelindiğinde köylüler kale için yaptıkları hizmetlere karşılık vergiden muafiyet elde etmiştir.

Zile kazası sınırları içerisinde Osmanlılar döneminde aktif üç kale bulunmaktaydı. Bunlar sırasıyla, Karahisar-ı Behramşah, Ağcakale ve Zile kaleleriydi. Zile kalesi 1574 senesine kadar kayıtlarına rastlayamadığımız bir kaleydi. Osmanlı öncesi dönemde Kadı Burhaneddin Devleti zamanında yörede Kazankaya ve Çekerek kaleleri adı altında iki kale kaydı daha bulunmaktadır (Esterebadi, 1990: 294, 296 ve 345). Bununla birlikte, gerek Kazankaya gerekse de Çekerek kalelerine ilişkin Osmanlı tahrir defterlerinde bir bilgi bulunmaması bu iki kalenin Osmanlı egemenliğinden sonra faal olmadığını ortaya koymaktadır. Ne var ki, 1519 tarihinde Kızılkünbed nahiyesinin genel vergi dökümü yapılırken Kızılkünbed kalesi merdan ve sipahilerinin vergi dökümünün verilmesi yörede bulunan Kazankaya kalesi hakkında bir miktar şüphe de doğurmaktadır[537].

3.2. ii.ii.i.Karahisar-ı Behramşah (Müşalim) Kalesi Personeli

Karahisar-ı Behramşah kalesinin *mülazım*larına ilişkin ilk verilere 1485 tarihli

[537] Kızılkünbed nahiyesinin 1519 senesindeki genel hesap dökümünde: *Niyâbet ve nısf bâd-ı hevâ ve arûsiye ve adet-i ağnam-ı timarhâ-yı sipâhiyân ve merdân-ı kal'a-yı nâhiye-i Kızılkünbed hassa 2219* bilgisi bölgede kale personeli olabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber, kale personelinin listesine ilişkin herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bk. BOA, Td 79, s. 273-274.

mufassal defterden ulaşılmaktadır. Kalenin Osmanlı kayıtlarına yansıyan ilk görevlileri *mülâzımân-ı Kal'a-yı Karahisari'l-mezkûr* başlığında olmak üzere nahiyeye ait köy ve diğer yerleşim birimlerinin bitiminden sonra sıralanmıştır. Bu başlığın ardından atılan ikinci bir başlıkta kale mülazımları *cerehorân*[538] olarak isimlendirilmiştir (Bk. Tablo 56.).

Tablo 56. Karahisar-ı Behramşah ve Ağcakale Kaleleri Personeli (1485-1574)

Kale	1485		1518		1519-1520		1562		1574	
	Personel Sayısı	Gelir (buğday-mudd)	Personel sayısı	Toplam mustahfiz timarı (akçe)	Personel sayısı	Toplam mustahfiz timarı (akçe)	Personel sayısı	Toplam mustahfiz timarı (akçe)	Personel sayısı	Toplam mustahfiz timarı (akçe)
Karahisar-ı B.	9	74	10	12529	10	14113	10	14422	7	12400
Ağcakale	9	0	6	10099	10	0	0	0	10	3000
Toplam	18	74	16	22628	10	14113	10	14422	17	15400

Cerahoranlardan üçünün görevi deftere açıkça yazılmıştı. Birisi tabbal diğeri nakkarezen olmak üzere iki davulcu ve sonuncusu bevvab (kapıcı) kadrosundaydı. Şu an için cerehorlar hakkında söyleyebileceğimiz tek şey Karahisar-ı Behramşah kalesinin Osmanlılar zamanındaki ilk mülazımlarını bu ücretli askerlerin oluşturduğudur. Şöyle ki, defterde belirtilen bilgilere göre bunlar yaptıkları hizmete karşılık belirli bir miktarda buğday alıyorlardı. Dokuz kale görevlisinden sekizinin aldığı ücret toplam 74 mudd buğdaydı. Bunların bir kısmının karşısına ise hem buğday hem de nakit olarak aldıkları akçe yazılıydı. Bu açıdan, bir kale görevlisinin ücreti yaklaşık 150 akçeydi[539]. Son olarak, bunların kökeni hakkında tam fikir sahibi olmak da zordur. Ne var ki en azından birinin baba adının Abdullah olması kendisinin gayrimüslim bir kökenden devşirildiğini

[538] *Cerehor*, Selçuklular ve Osmanlılarda daha çok ordunun geri hizmetlerinde kullanılan ücretli askerlere verilen isimdir. Bizim incelediğimiz deftere cerehor şeklinde yazılan ancak aslı cerâhor olan kelime, Farsçada "ücret, nafaka, maaş" anlamlarındaki cerâ kelimesiyle "yiyen, yiyici" manasındaki hor kelimelerinden meydana gelmiştir. Çeşitli kayıtlarda *cerihor, serehor* şeklinde de telaffuz edilebilmektedir. Birinci Bayezid (Yıldırım), Timur'a karşı mücadelesinde Rumeli ve Anadolu'dan, daha ziyade gayrimüslimlerden topladığı cerehorlardan yararlanmıştır. Bk. Abdülkadir Özcan, "Cerehor", *TDVİA*, cilt: 7, İstanbul 1993, s. 393.

[539] Karahisar-ı Behramşah'taki cerahoranlar için bk. BOA, Td 19, s. 173.

düşündürtmektedir. Bu tek örneğin dışındakilerin ise Müslim kökenli olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

1518 senesinde Karahisar-ı Behramşah'ın 10 personeli bulunuyordu (Bk. Tablo 56.). Bu tarihe gelindiğinde, 1485'teki cerehoran adı verilen ücretli kale teşkilatının ortadan kalktığı ve yerini timarları bulunan mülazımlara bıraktığı görülmektedir. 1485'ten itibaren *tabbal*, *surnayi*, *nakkarezen* gibi unsurlardan oluşan bir mehter takımının da burada bulunması kazanın güvenlik ve askeri merkezinin Behramşah olduğunu düşündürtmektedir. Bu durum büyük ölçüde Zile ve Karahisar-ı Behramşah'ın bundan önce bir zeamet bütünü oluşturmasından ve zeameti Müşalimoğullarının üstlenmesinden de kaynaklanmaktadır. Bir bakıma 1518 senesi itibarıyla Karahisar-ı Behramşah siyasi ve askeri açıdan yörede mühim bir merkez gibi durmaktadır. Kalede bir kale kumandanı (*dizdâr*) ve adeta onun yardımcısı konumunda bir de *ser-bölükçü* vardı. Dizdar Müşalimoğullarından Emir Bey oğlu Ahmed'di. Kalede diğer görevliler ise üç merd, birer nakkarezen, tabbal, surnayi, bevvab ve imamdı. Kale personelinin yıllık timar toplamı 12529 akçeydi. Dizdar 2006 akçelik timara sahipken, diğer personelin timarları 1000 ila 1300 akçe arasında değişiyordu[540].

1520 senesinde kaledeki personel sayısı halen 10'du (Bk. Tablo 56.). Karahisar-ı Behramşah Kalesi dizdarı bir önceki icmal defterde de adı geçen Emir Bey oğlu Ahmed'di. Bu defa deftere Mirze Müşalim oğlu Ahmed şeklinde geçirilmişti. Bu tarihte kale deftere ilk defa *Müşalim Kalesi* adıyla geçirilmişti. Aradan geçen iki sene zarfında personel ve yaptıkları görevde herhangi bir değişiklik göze çarpmazken, personelin timar toplamı 14113 akçe olmuş; bir önceki döneme oranla 1584 akçe artmıştır[541].

1562'de Karahisar-ı Behramşah'ta bir dizdar, bir kale imamı ve sekiz de merd

[540] Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1518'deki kadrosu için bk. BOA, Td 85, s. 60-61.
[541] Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1520 senesindeki durumu için bk. BOA, Td 98, s. 145-146.

olmak üzere 10 personel bulunmaktaydı (Bk. Tablo 56.). Bu açıdan bakıldığında yüzyıl ortasına gelindiğinde kalenin personel kadrosunda sayıca bir değişiklik olmadığı gözükmektedir. Dizdarın yıllık timar gelirinin 1520'ye oranla bir miktar arttığı ve 2700 akçeye yükseldiği gözden kaçmamaktadır. Bu tarihte Karahisar-ı Behramşah kalesindeki merdlerin timarları 1300-1400 akçe arasında yoğunlaşmaktaydı. En düşük timar geliri ise Emirhan isimli merde ait olan 1023 akçelik gelirdi. Ayrıca 1520'de Behramşah Kalesi personeline giden toplam 14113 akçelik timar bu tarihte pek de artmamış ve 14422 akçeye ulaşmıştı[542]. Bu da daha ziyade dizdarın gelirindeki artışın sonucuydu.

1574 senesi itibarıyla Karahisar-ı Behramşah Kalesi'nde personelin biri dizdar, biri ser-bölükçü ve beşi merd olmak üzere 10'dan 7'ye gerilediği dikkatten kaçmamaktadır. Bu gerilemede en önemli etken söz konusu tarihte Zile kalesinin de faal hale gelmesidir. Zira, yukarıdaki konularda da dile getirdiğimiz gibi, bu tarihe girerken Behramşah kalesindeki mehterler Zile kalesine kaydırılmıştı. Kalenin 1574 itibarıyla toplam yıllık timar hâsılatı 12400 olurken kişi başına düşen timar miktarında gözle görülür bir artış söz konusudur (Bk. Tablo 56.). Hüseyin ismindeki dizdarın yıllık geliri yaklaşık % 10 oranında artıp 3000 akçeye yükselirken; merdlerden tamamı artık 1400 akçe ve üzeri timarı olan görevliler durumuna gelmişti. Burada çok dikkat çekici bir durum ise bu tarihe kadar kale dizdarının timarı olan Tezekçi köyünün gelirinin 6000'e yükselirken, dizdara bu gelirin yarısının ödenmesidir. Bu durum giderek Osmanlı sınırları ortasında kalan kalenin, Zile'de de kale teşkilatının kurulmasıyla beraber siyasi ve askeri ağırlığını yitirdiğinin bir göstergesidir. Kale personelinin gelirine konu olan köy sayısı da bu tarihte giderek sınırlandırılmıştır, diyebiliriz. Acacı'ya bağlı

[542] Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1562 senesindeki durumu için bk. BOA, Td 339, s. 130.

Hamzaköy, Karahisar-ı Behramşah nefs ve Muhtesib köylerinin 11700 akçelik gelirinin yalnız 9400 akçesi bu personele ayrılmaktaydı[543].

3.2.ii.ii.ii. Ağcakale Personeli

Halka-i Hass nahiyesinde bulunan Ağcakale'nin personeline ilişkin ilk veriler de 1485 tarihlidir. Bu tarihte, kalede dokuz personel bulunmaktaydı (Bk. Tablo 56.). Bunların gelirlerine ilişkin herhangi bir ipucunun defterde verilmemesi kalenin Osmanlı dönemine ait bu ilk personel grubunun vazifelerini belirli bir muafiyet karşılığında yaptığını düşündürtmektedir. Kale personeli konusunda en dikkat çekici durum, hiç şüphesiz kalede yazılan ilk üç ismin kardeş oluşudur. Ayrıca kalede istihdam edilen iki nefer de mücerred yani bekârdır. Bunun dışında bekâr neferlerden birinin önünde *garip* yazmaktadır[544]. Bu garib yöre dışından gelen biri olmalıdır. Son olarak, 1485'te hem Karahisar-ı Behramşah hem de Ağcakale kalelerinde dokuzar personelin istihdam edilmesi sistematik bir politikanın sonucu gibidir. Ayrıca, bu tarihe kadar kale personellerini içeren kayıtlar defterde bulunmazken, söz konusu tarihte kalelerin şenlenmiş gözükmesinde Akkoyunlu-Osmanlı çatışmasının rolü de var gibi gözükmektedir. Fatih Sultan Mehmed döneminde Uzun Hasan'ın Tokat'a kadar gelip Tokat'ı yakıp yıkması sonrası bölgede askeri önlemler artırılmış gibi durmaktadır. Zira, Fatih dönemine gelindiğinde yöre henüz Osmanlı'nın doğu sınırlarına yakın bir konumdaydı.

1518'de Ağcakale'nin altı kişilik bir kadrosu vardı (Bk. Tablo 56.) Kalede bir dizdar, bir kethüda ve dört merd istihdam edilmişti. 1518'de toplam 10099 akçe olan mustahfız timarlarının 2668 akçesi dizdara aitti. Kethüdanın yıllık kazancı 1686

[543] Karahisar-ı Behramşak kalesinin 1574 senesindeki durumu için bk. TKA, Td 254, s. 27a-28a.
[544] Ağcakale'nin 1485 senesindeki personeli için bk. BOA, Td 19, s. 130.

akçeydi. Kale merdleri ise 1400-1450 akçenin üzerinde bir timarlara sahipti[545].

1519 tarihli mufassal defterde kalede 10 neferin bulunduğu anlaşılmaktadır (Bk. Tablo 56.). Bununla birlikte, bu isim listesinde bir önceki tarihte kale personeli içerisinde zikredilen isimlere yer verilmemesi düşündürücüdür[546]. Bu durumun 1519 senesinde Şah Veli isyanı esnasında kalede bir tahribatın ya da kale personelinin bir ihmalinin sonucu olup olmadığını şu an için kanıtlayan bir veri elimizde bulunmamaktadır.

1574 senesinde 12 numaralı mufassal tahrir defterinde Ağcakale'de yaşayanlar *hizmetkaran-ı kale* başlığı altında yazılmıştı. Toplam 41 neferin deftere geçirildiği Ağcakale'de kale personeli ile birlikte personelin yetişkin oğullarının da kaleme alındığı dikkatten kaçmamaktadır[547]. 1574 tarihli icmal verilerinde ise Ağcakale'de 10 personel yazılı olup bunlardan yalnız Dizdar Sancı'nın 3000 akçelik timar geliri yanında zikredilmiştir. Dizdarın timar gelirini Halka-i Hass'a bağlı Yoncalık köyünün divani ve niyabet hâsılı oluşturmaktaydı. Kalanların ise kaleye hizmetleri karşısında vergiden muaf oldukları dile getirilmiştir[548]. Bu açıdan bakıldığında, 1574 senesi itibarıyla Ağcakale'nin yavaş yavaş askeri bir üs olmaktan çıkıp bir yerleşim merkezine dönüştüğü söylenebilir. Bu durum büyük ölçüde kalenin stratejik öneminin azaldığını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak da önemi azalan kalenin ihtiyacı olan personelin yerleşimin bir parçası olan nüfustan, vergi muafiyetine mukabil karşılandığı öne sürülebilir.

3.2.ii.iii..Zile Kırsalında Dini ve Genel Hizmetleri Yerine Getirenler

Zile kırsalındaki yerleşimlerde, incelediğimiz dönemde, belirli dini hizmetleri

[545] Ağcakale'nin 1518 senesindeki personeli 85 numaralı icmal defterde yer almaktadır. Bk. BOA, Td 85, s. 74-75.
[546] Ağcakale'nin 1519'daki personeli için bk. BOA, Td 79, s. 220.
[547] TKA, Td 12, s. 162a.
[548] Ağcakale'nin 1574 senesindeki personeli için bk. TKA, Td 254, s. 30b.

yerine getirenler ile belirli dini unvanları üzerinde taşıyan bir nüfus da defterlere yansımıştı. 1455 tarihinde din görevlisi olarak toplam 75 kişi deftere geçirilmişti (Bk. Tablo 57.). Bunlar içerisinde önemli bir çoğunluğu 36 kişi ile zaviyelerde görevli zaviyedar, zaviyekar ve zaviye kurucusu evladından olanlar oluşturmaktaydı. Bu sayılarıyla zaviyedarlar din adamları içerisinde yaklaşık % 47'lik bir oranı temsil etmekteydi (Zile'deki zaviyeler ve bulundukları yerleşimler için bk. Bölüm V.). Zaviyedarları ise 33 kişi ile imamlar takip etmekteydi. Kırsal alanda çeşitli cami ve mescitlerde görevli olanlar, dört hatip ve bir müezzin de dikkate alındığında, 38 kişiyi bulmaktaydı. Bütün bu açılardan bakıldığında, kırsal alandaki dinsel merkezlerin cami ve zaviye karşılaştırmasında, bunların istihdam ettiği kişilerin nerdeyse aynı oranda olduğu ortaya çıkmaktadır. Zile merkeze bağlı 26 köyden yalnız 16'sında imam bulunmaktaydı. Bu imamlardan ikisi Güvercinlik köyündeydi. Güvercinlik'teki imamlardan biri nim diğeri caba olarak deftere geçirilmişti. Diğer imamlardan Yünlü'deki nim; Bağdadasarı/Bağdadhisarı, İde ve Karaöyük'teki caba; Azarya, Hacılar, Ohtamara, Donuzlu ve Gavurviranı'ndakiler ise muaftı. Anlaşılan o ki imamlardan bazıları işledikleri toprak mukabili, bu tarihte devlete vergi de ödemekteydi. Acacı'da imam bulunan köyler nahiyenin nefsi konumundaki Öyük köyü ile Acıpınar ve Uluköy köyleriydi. Halka-i Hass'taki imamlar Ladıcak, Dabana ve Yavihasan köylerinde bulunuyordu. Hüseyinabad nahiyesindeki üç imam Yeniyapar, Eskiyapar ve Akpınar köylerindeydi. Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeki imamların biri nahiye merkezinde; diğer ikisi ise Karasofu ve Muhtesib köylerindeydi. Kuştaş nahiyesinde sakin tek imam Mahmudköy'deydi. Nahiyenin en büyük yerleşim merkezi olan İğdir'de ise imam bulunmamaktaydı[549]. Meşhedabad'da iki köy ve bir mezrada

[549] Oysa, 1574 tarihli 583 numaralı defterde bu köyde bulunan caminin vakfına yer verilmişti (Bk. Bölüm V).

imam bulunmaktaydı. Bunlar İsa ve Kurupınar köyleriyle Kavacık mezrasıydı. Kavacık mezrası Şeyh Eylük'ün zaviyesinin de bulunduğu bir merkezdi. Özikavağı'nın Kiliseköy, Hicib ve Arablar ile Yenimüslüman'ın Ernebadi ve Hasanköy köylerinde de imam vardı. Yalnız Hasanköy'de iki imam bulunmaktaydı. Bu durumda şu yorumu yapmak yerinde olacaktır. Kaza merkezi kırsalı cami ve mescit yönünden daha kararlı bir yapı gösterirken diğer nahiyelere gidildikçe bunların sayısının önemli ölçüde azaldığını görmek mümkündür. Meşhedabad'ın Derekınık ve merkezinde ise birer hatip bulunması buralarda dini hizmetlerin bu kişiler aracılığıyla yürütüldüğünü göstermektedir. Yenimüslüman'daki iki hatip ise nahiye merkezinde yaşamaktaydı. Hüseyinabad'daki Boladcık köyü ise bir müezzine ev sahipliği yapmaktaydı. Bütün bunlara bakıldığında, Zile kırsalında toplam 32 köyde cami ve mescit gibi dini mekânlarda çalışan isimler olduğu anlaşılmaktadır. Medresede görevli olduğunu düşündüğümüz *danişmend* Güngörmez köyündendi. Ancak kendisinin çift olarak kaydedilmesi ister istemez tarımla uğraşan biri olma ihitmalini de akla getirmektedir.

Tablo 57. 1455'te Zile Kırsalında Din Görevlileri

Unvan/Nahiye	**Zile**	**Acacı**	**Halka-i Hass**	**Hüseyinabad**	**Karahisar-ı Behramşah**	**Kuştaş**	**Meşhedabad**	**Özikavağı**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
Danişmend	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
İmam	11	3	3	3	3	1	3	3	3	33
Hatib	0	0	0	0	0	0	2	0	2	4
Müezzin	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Zaviyedar vs.	2	0	5	0	5	4	20	0	0	36
Toplam	14	3	8	4	8	5	25	3	5	75

1455'te Zile kırsalındaki 36 zaviyedardan ikisi Zile merkez nahiyesine bağlı Aksaray köyündeydi. Aksaray köyü Şeyh Nusret zaviyesinin içinde yer aldığı köydü. Malikane ve divani gelirlerinin de bu zaviyeye aktarıldığı köyde İsmail ve Emin Bey adındaki iki kişi *zaviye hizmetkarı* olarak ve muaf sayılırak nüfusun son kısmına

eklenmişti[550]. Halka-i Hass nahiyesinde nüfusa dahil edilen beş zaviyedar *Şeyh Bahadır* ve *Yalnuzşeyh* zaviyelerinde sakindi. Yoncalık köyünden hemen sonra yazılan bu zaviyelerden Şeyh Bahadır zaviyesinin şeyhi Şeyh Seyyid oğlu Kabil'di. Şeyh Ahmed ve Teberrük zaviye hizmetkârı olarak not edilmişti. Yalnuzşeyh zaviyesinde ise Şeyh Yakub biraderi Şeyh Mehmed ile Şeyh Yakub oğlu Hüseyin'in adı zaviyedar olarak kayda geçirilmişti[551]. Bununla birlikte, Halka-i Hass'ta bu tarihte bu zaviyelerin Yoncalık'tan sonra müstakil olarak yazılmasına ve vakıf gelirlerinin belirtilmemesine bakılarak zaviyelerin faal olup olmadığına karar vermek zordur. Öte yandan bu zaviye görevlilerinin nüfusa dâhil edilmemesi de bir başka hususdur. Söz konusu tarihte Karahisar-ı Behramşah nahiyesi nefsinde bulunan *Enbiya Ali* ve *Seydi Ali Şir* zaviyelerinde de muaf olarak toplam beş zaviyedar vardı. Enbiya Ali zaviyesinde Kasım Seydi oğlu Seydi Ahmed ile biraderi Şeyh Mehmed zaviyedar olarak gözükmekteydi. Seydi Ali Şir zaviyesinin üç zaviyedarı ise kardeş olup bunlardan ilki Seydi Mezid oğlu Seydi Ali olarak deftere geçirilmişti. Mezid'in oğlunun Seydi Ali olması zaviye kurucusunun yakın tarihlere kadar yaşamış olma ihtimalini öne çıkarmaktadır. Seydi Ali'nin diğer iki kardeşinin adları ise Şeyh Ahmed ve Şeyh Yusuf'tu[552]. Kuştaş nahiyesinde Derbend köyünden sonra yazılan Dumi mezrasında bulunan Şeyh Yakub zaviyesinin dört zaviyedarı hakkında bilgi sahibiyiz. Şeyh Mustafa ve kardeşi Mehmed ile Şeyh Mustafa oğlu Yakub ve Kadem Paşa zaviyedar olarak deftere kaydedilmişti[553]. Zile kırsalında zaviyedarların nerdeyse % 55,5'i Meşhedabad nahiyesi sınırları dahilindeydi. Bu durumun başlıca nedeni Kavacık mezrasında[554] sakin altı nefer

[550] BOA, Td 2, s. 338.
[551] BOA, Td 2, s. 319.
[552] BOA, Td 2, s. 305-306.
[553] BOA, Td 2, s. 269. Dumi mezrasından sonra yazılan Bayat mezrasının malikane gelirini 1/4 hissesi de bu zaviyeye ayrılmıştı. Bk. BOA, Td 2, s. 269.
[554] BOA, Td 2, s. 281.

nüfusun tamamının Şeyh Eylük zaviyesinin cemaati ve aynı şekilde Boldacı mezrasında yaşayan on dört neferden altı neferin zaviyedar ve kalan sekiz neferin de zaviye hizmetkarı olarak deftere geçirilen muaf bir nüfusu teşkil etmesidir[555]. 1455'te Meşhedabad'ın Kulaca köyü malikâne hissesinde *Ahi Tursan* zaviyesinin[556], Özikavağı'na bağlı Kadışehri köyünde bir *Mevlevihane*'nin[557], Hüseyinabad'ın merkezi olan Yeniyapar köyünde[558] *Bayduk oğlu Hüseyin Bey* zaviyesinin; Yenimüslüman'ın Kızılcain köyünde *Şeyh Şadi* zaviyesinin, Karahisar-ı Behramşah'ın Oluğuuzun köyünde Seyyid Alpşar zaviyesinin[559] adı geçmekle birlikte bunların görevlileri hakkında defterde herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

1455 senesinde Zile kırsalında kültürlü bir kesim de yaşamaktaydı. Bu kültürlü kesimi belirtli kategoriler altında değerlendirmek mümkündür. Birinci olarak, kanaat önderleri diyebileceğimiz, resmi bir görevi ya da statüsü olmasa da toplum üzerinde etkili bir grubun varlığı dikkat çekicidir (Bk. Tablo 58.). Bu gruba *aksakal, baba, hoca* ve *seyyid*leri katabiliriz. İkinci olarak, okur-yazar bir kesimi temsil eden *fakih*leri ele alabiliriz. Son olarak, *abdal, mutrib* ve *derviş* gibi toplumu aydınlatan bir kesimi de dikkate almak zorundayız. *Aksakal*[560], Özikavağı'na bağlı Kilisealanı köyünde[561] üçüncü sırada yazılmıştı. İsminin Mansur olduğunu bildiğimiz bu aksakalın nim miktarı bir toprak tasarruf ettiğinden başka bir bilgiye sahip değiliz. Ne var ki, kendisi, üç de fakihin yaşadığı köyde bir bakıma Türkmen bir topluluğun reisliğinin ya da el almış bir

[555] BOA, Td 2, s. 282.
[556] BOA, Td 2, s. 275-276.
[557] BOA, Td 2, s. 288.
[558] BOA, Td 2, s. 239-240.
[559] BOA, Td 2, s. 308-309. 583 numaralı evkaf defterine bakıldığında Oluğuuzun mezrasının malikâne tamam hissesinin Seydi Alişir zaviyesine vakf edilmiş olması Alpşar zaviyesinin Seydi Alişir zaviyesinin yanlış bir yazımı olduğunu kanıtlamaktadır. Bk. TKA, Td 583, s. 49b.
[560] Aksakal ile ilgili olarak Faruk Sümer, Acem Irak'ında Türkmen oymaklarının ulu beylerine *aksakal* dendiğine işaret etmektedir. Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, s. 115.
[561] BOA, Td 2, s. 304.

kişinin varlığının işareti olmalıdır. Türk tasavvufunda önemli bir yeri olan abdallara Zile kırsalında Hüseyinabad nahiyesinde rastlanmaktadır. *Abdallar* Pirbüğet ve Kılavuzlu gibi yerleşim yerlerindeydi. Bunların çift ve nim miktarı toprak işlemeleri abdallıklarının onlara bir muafiyet getirmediğini, başka bir deyişle onların resmi bir görev ifa etmediğini açıklamaktadır. Bu abdallar ya dedeleri bir zamanlar abdal statüsünde anılan kişilerdi ya da abdal, isimlerinin bir uzantısı olmalıydı[562]. Fakihler neredeyse kazanın bütün nahiyelerinde yayılmıştı. 112 fakih okumuş ve kültürlü kesimin 1/3'ünden fazlasını oluşturmaktaydı.

Tablo 58. 1455'te Zile Kırsalında Kültürlü Kesim

Unvan	**Zile**	**Acacı**	**Halka-i Hass**	**Hüseyinabad**	**Karahisar-ı Behramşah**	**Kuştaş**	**Meşhedabad**	**Özikavağı**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
Aksakal	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Abdal	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2
Baba	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
Derviş	0	0	1	5	0	0	0	0	1	7
Fakih	27	4	4	23	7	8	15	14	10	112
Sufi	10	0	0	0	2	1	2	0	2	17
Hacı	24	6	11	11	6	13	16	10	16	113
Hoca	2	2	1	4	2	0	1	2	1	15
Mutrib	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Şeyh	13	0	0	8	1	3	7	7	2	41
Seyyid	0	1	0	0	0	0	0	2	0	3
Toplam	76	13	17	54	19	25	41	36	33	314

Hacılar da okumuş ve kültürlü kesim içerisinde aynı oranda paya sahipti. *Seyyidler*, Acacı ve Özikavağı nahiyelerindeydi. Acacı'daki Öyük köyünün sakinlerinden Ahmed ekinlü sayılmaktaydı[563]. Özikavağı'nın Kayılar köyündeki Savcı oğlu Seyyid Ahmed[564] ve Arablar köyündeki Şeyh Ali oğlu Seyyid Ahmed[565] ise nimdi. Bunların bir muafiyetinin olmaması sahih seyyid olup olmadıklarına açık bir hüküm

[562] BOA, Td 2, s. 245-248.
[563] BOA, Td 2, s.290.
[564] BOA, Td 2, s. 296.
[565] BOA, Td 2, s. 302.

getirmemizi engellemektedir. Yenimüslüman nefsinde yaşayan ve nim toprak tasarruf eden Hüseyin adındaki kişi *mutrib* olarak deftere geçirilmişti[566]. Bu kişi büyük olasılıkla çalgı çalan ve şarkı söyleyen bir kişi olup yörede müzik yapan kimselerin varlığının delilidir.

1485 senesine gelindiğinde, Zile kırsalında din adamlarının sayısı otuz yıl öncesine göre yaklaşık % 173 artarak 205'e ulaşmıştır (Bk. Tablo 59.). Bu artışta en büyük etken Sultaneymirci zaviyesi ve köyü gibi bir önceki dönemde defterde yer almayan bazı eski merkezlerin kazaya dâhil olması ile kırsaldaki cami ve mescitlerde görevli din adamlarının sayısının artması olarak gösterilebilir. Zira, bir önceki dönemde 38 olan imam, hatip ve müezzin sayısı bu tarihte 93 olmuştur. Bu, neredeyse üç kata yakın bir artışın göstergesidir. Zile merkeze bağlı köylerin 16'sında, Acacı'ya bağlı beş, Halka-i Hass'a bağlı dört, Hüseyinabad'a bağlı 10, Karahisar-ı Behramşah'a bağlı yedi, Kızılkünbed'e bağlı yedi, Kuştaş'a bağlı dört, Meşhedabad'a bağlı 10, Özikavağı'na bağlı sekiz, Yenimüslüman'a bağlı beş köyde birer imam bulunmaktaydı. Hüseyinabad'ın Çatakpınar, Kızılkünbed'in Bekleroğlanı (n.d. Eskiköy), Meşhedabad'ın Arslangazi köylerinde ikişer imam görevliydi. Hüseyinabad'ın Akpınar köyünde imam dışında bir hatip ve bir müezzin de istihdam edilmişti. Zile'nin Aksaray köyünde imamın yanında bir de müezzin vardı. Karahisar-ı Behramşah ve Meşhedabad nefste imam hatip bulunurken Acacı'nın Öyük, Kuştaş'ın İsa, Meşhedabad'ın İsa ve son olarak Yenimüslüman'ın nefsinde de birer hatip göze çarpmaktaydı[567].

---

[566] BOA, Td 2, s. 354-355.

[567] Zile kırsalında 1485'te imam, imam-hatip ve müezzinlerin nahiyelere ve köylere dağılımı şu şekildeydi: Zile kaza merkezi Azarya, Kurupınar, Güvercinlik, Ohtamara, Bağdadhisarı, Hacılar, Yenice, Kırlar, Kurşunlu, Bağluca, Yünlü, Derebaşı, Savcı, Aksaray (imam 1, müezzin 1), Palanî ve Karaöyük köyleri; Acacı nahiyesi Öyük (imam 1, hatip 1), Uluköy, Kuruçay, Mukriler ve Acıpınar köyleri; Halka-i Hass nahiyesi Yeltan, Yavi Hasan, Ladıcık ve Dabana köyleri; Hüseyinabad nahiyesi Yeniyapar, Koçhisar, Serkis, Geçüd, Akpınar (imam 1, hatip 1, müezzin 1), Çatakpınar (imam 2), Karapınar, Ağcaviran, Kızıllar, Büyükhırka, Küçükhırka, Fakihler ve Perçem köyleri; Karahisar-ı Behramşah nefs (imam-hatip), Kavak, Oluğuuzun, İmrak, Muhtesib, Tezekçi, Göklük, Karasofu köyleri; Kızılkünbed

Tablo 59. 1485'te Zile Kırsalında Din Görevlileri

Unvan/Nahiye	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı Behramşah	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
İmam	16	5	4	14	7	8	4	13	8	5	84
Hatib	0	1	0	1	0	0	1	1	0	1	5
İmam-hatib	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2
Müezzin	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Zaviyedar vs.	0	0	11	67	10	0	0	21	1	2	112
Toplam	17	6	15	83	118	8	5	36	9	8	205

1485 senesinde Zile kırsalında zaviyedar sayısında önemli bir artış yaşanmıştı. Bunun başlıca sebeplerinden birisi 63 neferi de derviş ve muaf olan Hüseyinabad'a bağlı Sultaneymirci köyü ve zaviyesinin ilk defa deftere geçirilmesi ve bunun dışında bir önceki dönemde kayda pek yansımayan zaviye hizmetkarlarının da nüfusa dahil olmasıdır. Zile kırsalında Aksaray köyünde Şeyh Nusret zaviyesi halen ayaktaydı ama kendisiyle ilgili mufassal defterde herhangi bir not düşülmemesinden dolayı zaviyedara ilişkin bir veri giremedik. Halka-i Hass nahiyesindeki Şeyh Bahadır Zaviyesi'nde üç zaviyedar ve beş zaviye hizmetkârı; Yalnuzşeyh zaviyesinde ise üç zaviyedar kayıtlıydı[568]. 1455'te varlığına dair defterde bilgi bulunmayan ve bu tarihte karşımıza ilk kez çıkan Hüseyinabad'ın Büyükhırka köyünde bulunan Yahya Paşa zaviyesinde biri şeyh, üçü zaviye hizmetkârı olmak üzere toplam dört görevli bulunmaktaydı[569]. Ne var ki Hüseyinabad'da bu tarihte zaviyedar sayısını bu kadar tırmandıran başka bir nokta daha vardı. O da, az yukarıda belirttiğimiz gibi, bir önceki defterde Hüseyinabad sınırlarına dâhil olmayan, ancak 1485 itibarıyla nahiyeye bağlananan Sultaneymirci

nahiyesi Deveci, Dona, Kazankaya, Kayadibi, Ayvalu, Alan ve Bekleroğlanı (diğer adı Eskiköy) (2 imam) köyleri; Kuştaş nahiyesi İğdir, Ağcaviran, Koçaç, Ahmed ve İsa (hatip 1) köyleri; Meşhedabad'ın Salur, Emirhacı, Çiftlik, Arslangazi (imam 2), Hisarcık, Aliarab, Kozludere, İsa (imam 1, hatip 1), Kassin, Korkorus, Kulaca, köyleri, nefsi (imam-hatip) ve Kavacuk mezrası; Özikavağı nahiyesi nefs, Arablar, Kayılar, Hicib, Kadışehri, Kilise, Alihoca ve Selamet köyleri; Yenimüslüman nahiyesi nefs (imam 1, hatip 1), Çeltek, Ernebadi, Hasan ve Kızılcain köyleri.

[568] BOA, Td 19, s. 129.

[569] BOA, Td 19, s. 214.

köyünde bulunan Sultaneymirci zaviyesinden kaynaklanmaktaydı. Bu köyde yaşayanlar, Danişmendliler döneminden bu yana kendilerini Veysel Karani soyundan saydıklarından tamamı derviş kabul edilmekte ve raiyet rüsumlarından muaf tutulmaktaydı[570]. Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde Seydi Ali Şir ve Enbiya Ali zaviyesine ek olarak 1485'te Karaviran mezrasında adı geçen *Şeyh Aydın* zaviyesine rastlanmaktadır. Şeyh Aydın zaviyesi zaviyedar ve hizmetkârları hakkında herhangi bir bilgi bulunmazken Seydi Ali Şir zaviyesinde altı, Enbiya Ali zaviyesinde üç zaviye görevlisinin adı geçmekteydi. Yine, Karahisar-ı Behramşah'ta Ağcakoç/Ağacakoca, Karabıyık zaviyeleri adı da zikredilirken bunların zaviye görevlileri hakkında veriye rastlanmamıştır. 1485'te Zile'ye dâhil olan Kızılkünbed'de ise *Şeyh Bahşayiş* adında bir zaviye olmakla birlikte şeyhi ve hizmetkârları hakkında net bir bilgiye ulaşamadık. Meşhedabad'daki Çiftlik köyünde *Şeyh Bayram*[571], Derekınık köyünde ismi kaydedilmemiş ve son olarak Kavacuk mezrasında Şeyh Eylük zaviyelerinde[572] toplam 21 zaviye görevlisi bulunmaktaydı. Özikavağı'nın Kadışehri köyünde bulunan Mevlevihane zaviyesinde bir zaviyedar kayıtlıydı[573]. Yenimüslüman'da Hasanköy'den sonra *Şadgeldi*[574], Ernebadi köyünden sonra *Şeyh Dede*[575] zaviyelerine rastlanmıştır. Bu iki zaviyeden Şeyh Dede'de iki zaviyedar görevliydi ve bunların padişah emriyle muaf oldukları yazılıydı. Ayrıca defterde çeşitli köy ve mezralarda Şeyh Şadi zaviyesi adı geçmesi Şadgeldi zaviyesinin Şeyh Şadi'nin diğer bir adı olma ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır.

1485'te Zile'de kültürlü kesim içerisinde önemli bir paya sahip olan fakihlerin

[570] BOA, Td 19, s. 218.
[571] BOA, Td 19, s. 140.
[572] BOA, Td 19, s. 151.
[573] BOA, Td, 19, s.159.
[574] BOA, Td 19, s. 135.
[575] BOA, Td 19, s. 134.

sayısı bir önceki döneme göre 15 neferlik bir artışla 127'ye ulaşmıştır (Bk. Tablo 60.). Ancak aradan geçen 30 sene zarfında halife olarak tanımlanan ve Hüseyinabad nahiyesi sınırları içerisinde yaşayan üç kişilik nüfus dikkat çekmektedir. Bugün net olarak bunların yakın tarihte kurulacak Safevi Devleti'ne hizmet eden bir grubun temsilcileri olup olmadığını ortaya koymak mümkün değildir. Bu üç halifeden biri Küçükhırka köyündeki Kel/Gül? Veli Halife idi[576]. Diğer iki halife ise Sultaneymirci köyü sakinlerindendi[577].

Tablo 60. 1485'te Zile Kırsalında Kültürlü Kesim

Unvan/nahiye	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinab	Karahisar-ı Behr	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Halife	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	3
Abdal	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2	4
Baba	0	0	0	2	0	3	0	0	0	0	5
Dede	1	0	0	6	0	1	0	0	0	0	8
Derviş	2	0	0	10	0	0	0	6	0	0	18
Fakih	21	9	5	29	12	9	8	15	11	8	127
Sufi	2	0	0	3	1	0	0	0	0	0	6
Hacı	13	6	2	11	3	3	5	10	1	7	61
Hoca	2	0	0	2	0	1	0	4	1	0	10
Şeyh	10	1	4	9	5	9	0	4	1	0	43
Seyyid	9	2	1	14	9	1	1	6	4	3	50
Toplam	61	18	12	90	30	27	14	45	18	20	335

Bu dönemde kırsal alanda seyyid sayısında da önemli bir artş vardı. Ancak daha yukarıda da belirttiğimiz gibi bunlar herhangi bir muafiyeti olmayan bir kesimi temsil etmekteydi. 335 kültürlü nüfusa bakıldığında Zile kırsalında 1455'ten sonraki 30 sene zarfında önemli bir artış olmaması dikkat çekicidir. Bu durum Osmanlı-Akkoyunlu kıskacında sıkışan Rum eyaletinde kültürel gelişmelerin yavaşladığını göstermektedir.

1518 senesi Zile'de Celali Fetreti'nin başladığı bir seneydi ve bu seneyi müteakip tahrirde din görevlilerinin sayısı oldukça düşmüştü (Bk. Tablo 61.). Bir

[576] BOA, Td 19, s. 214-215.
[577] BOA, Td 19, s. 218.

önceki döneme nazaran yaşanan düşüş tam olarak % 105 civarında olmuştu. Benzer şekilde, kültürlü kesim de ister istemez sayıca azalmıştı ve sayısı 335'ten 220'lere kadar gerilemişti. Bu gerilemede, hiç şüphesiz aynı tarihlerde yöre halkının Celali sıkıntıları kadar Safevi-Osmanlı devletleri arasında sıkışıklığının da payı büyük olsa gerektir.

Tablo 61. 1519'da Zile Kırsalında Din Görevlileri

Unvan	**Zile kır**	**Acacı**	**Halka-i Hass**	**Hüseyinab**	**Karahisar-ı Behramşah**	**Kızılkünbed**	**Kuştaş**	**Meşhedabad**	**Özikavağı**	**Yenimüslüman**	**Toplam**
İmam	3	5	2	7	2	2	0	2	3	1	27
Hatib	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Müezzin	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	2
Zaviyedar vs.	0	0	10	42	2	0	2	5	2	4	67
Cabi	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2
Toplam	3	5	12	10	4	3	2	7	5	8	100

Açıkça ifade etmek gerekirse, 1455'ten 1519'a kadar Zile'nin gelişimini engelleyen bazı iç ve dış olumsuzluklar olduğu açıktır. Çeltek köyündeki *Doğan Eymirci Zaviyesi'*nin vakfiyesinin Celali bunalımında kaybolmuş olması da bunu çok güzel izah etmektedir[578]. Bu kaos ortamında önceki dönemlerden farklı olarak iki cabinin kırsal alandaki varlığı dikkat çekicidir. Bu cabilerden birisi Dursun oğlu Mustafa adında biri olup Hüseyinabad'ın Büyükhırka köyünde sakindi. Defterde verilen bilgilere bakıldığında bu köyün malikane geliri köyde bulunan zaviye ile Medine vakfına gidiyordu. Bu kişi büyük olasılıkla Medine Vakfı'na ait gelirleri toplayan bir vakıf görevlisiydi[579]. Kızılkünbed'deki Deveci köyünde kaydedilen cabinin ise açıkçası hangi vakfa hizmet ettiğini söylemek zordur[580]. Bununla birlikte köyün malikânesinin bir kısmının *Edhem Çelebi Zaviyesi*'ne gitmesi cabinin Edhem Çelebi Zaviyesi vakfının bir görevlisi olduğunu düşündürtmektedir.

[578] TKA, Td 583, s. 49a-b.
[579] BOA, Td 79, s. 288.
[580] BOA, Td 79, s. 267.

1519 senesinde kırsaldaki kültürlü kesim içerisinde dikkatimizi çeken önemli hususlardan birisi bir önceki dönem üç olan halife sayısının varlığını korumasıydı (Bk. Tablo 62.). Tek bir farkla: Sultaneymirci köyündeki iki halife yerinde dururken, bu defa Hüseyinabad'ın Kızıllar köyünde bir halife karşımıza çıkmıştır. Kızıllar köyündeki Vefa Derviş oğlu Himmet Halife[581] İran etkisini açıkça hisseden yörede bir Etrak (Yörük) köyü olan Kızıllar ahalisini etkilemeye çalışan bir propaganda unsuru olmalıydı. Zira, Vefa Derviş'in diğer oğlu Ali de köy nüfusuna dâhildi. Öte yandan köyde Seyyid Derviş oğlu Şahkulu Fakih isimli birini de görmemiz bu yaklaşımımızı teyit eder niteliktedir. Bu üç kişinin bir başka özelliği de şahsi vergilerinin belli olmamasıydı. Açıkçası toprak tasarruf etmiyorlardı.

Tablo 62. 1519'da Zile Kırsalında Kültürlü Kesim

Unvan/Nahiye	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinab	Karahisar-ı Behramşah	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Abdal-aşık	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Abdal	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Baba	0	2	1	2	0	1	0	0	0	0	6
Dede	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Derviş	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Fakih	15	4	6	25	7	7	7	6	7	4	88
Halife	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	3
Sufi	3	0	0	1	0	0	0	0	0	2	6
Hacı	6	7	2	8	4	6	2	3	2	9	49
Hoca	1	0	0	1	2	1	0	2	0	0	7
Seyyid	5	2	3	7	2	2	1	1	1	4	28
Şeyh	12	2	3	6	1	1	0	2	2	2	31
Toplam	43	17	15	54	19	18	10	14	12	21	223

Zile, 1455 ile 1485 arasında yakaladığı kültürel gelişmişliği XVI. yüzyıl sonuna kadar bir daha yakalayamadı. Zira 1574'e gelindiğinde din adamı sayısı nerdeyse yüzyılın başındakiyle aynı seviyedeydi. 1519'da 100 olan din adamı sayısı bu tarihte Sultaneymirci'nin 254 neferlik muaf ve derviş sayısı dışarıda tutulacak olursa ancak 126

[581] BOA, Td 79, s. 288.

civarındaydı (Bk. Tablo 63.). Bu da yüzyılın başından bu yana ancak % 26'lık olağan bir artıştan öte değildi.

Tablo 63. 1574'te Zile Kırsalında Din Görevlileri

Unvan/Nahiye	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinab	Karahisar-ı Behramşah	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Muallim	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
İmam	3	1	0	0	0	0	0	1	1	0	6
Hatib	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	3
İmam-hatib	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Duaguy	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Duaguy ve dede	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Duaguy ve zaviyedar-zade	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Mütevelli	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Hacı Bektaş Veli'nin hizmetkarları	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
Zaviyedar vs.	0	0	36	264	19	6	0	27	0	3	355
Cabi	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Toplam	13	1	36	266	20	10	0	28	2	4	380

Aradan geçen süre zarfında sayıları az olmakla birlikte bir *muallim*, üç *duaguy* ve yedi *mütevelli*nin dahil olmasıyla dini kesimde mesleki açıdan bir çeşitlenmeye şahit olunmaktadır. Mütevellilerin tamamı Zile kaza merkezi kırsalında faaliyetlerini yürütmekteydi. Bunlardan Derebaşı köyündeki mütevelli büyük olasılıkla köyde bulunan *Maksud Ağa Camii* vakfı için çalışan biriydi.[582] Öte yandan, Kızılkünbed'e bağlı Dona köyü[583] nüfusuna kayıtlı; muaf ve kendilerini *Hacı Bektaş-ı Veli'nin hizmetkarı* olarak tanımlayan üç kişi de bulunmaktaydı. Bunlar, büyük olasılıkla Kırşehir merkezli Hacı Bektaş-ı Veli Ocağı adına çalışan bir grubun parçaları olmalıdırlar. Ohtamara köyündeki mütevellinin görevi hakkında net bir şey söylemek eldeki verilerle pek olası değildir. Karaöyük köyündeki üç mütevelli ise Şeyh Nusret zaviyesi vakfına hizmet ediyor olmalıdır. Zira, köyün malikane geliri bu tarihte Şeyh

[582] BOA, Td 12, s. 139a.
[583] BOA, Td 12, s. 180 b.

Nusret zaviyesine gitmektedir[584]. Kireçli köyündeki mütevellinin Medine Vakfı, Savcı köyündeki mütevellinin de Şeyh Nusret zaviyesi vakfı adına çalıştığı açıktır.

1574'te Zile kırsalında kültürlü kesimin temsilcileri 1519 senesine oranla azalmıştır. Dede unvanı taşıyan kesim dışında hemen hemen fakih ve hacı gibi bir grup ileri gelenin sayısında gözle görülür bir azalma meydana gelmiştir (Bk. Tablo 64.).

Tablo 64. 1574'te Zile Kırsalında Kültürlü Kesim

Unvan	Zile kır	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinab	Karahisar-ı Behramşah	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Abdal	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Dede	2	0	0	12	4	1	0	0	0	0	19
Derviş	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Fakih	8	4	1	10	6	5	1	4	6	6	51
Sufi	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Hacı	11	2	1	7	4	6	3	8	3	7	52
Hoca	3	0	1	26	5	2	0	1	2	3	43
Şeyh	2	1	3	5	2	1	1	5	5	0	25
Toplam	29	7	6	61	21	15	5	18	16	16	194

3.2.ii.iv. Malikâne ve Divânî Sistem: Malikâne ve Divânî Gelirleri Toplayanlar

Çalışmanın sosyal yapı bölümünde, şu ana kadar, Zile'de sosyal yapı içerisinde vergi ödeyen kesim ve muaf bazı unsurları değerlendirmeye çalışılmıştır. Şu andan itibarense, Zile'de vergi toplayan kesimler izah edilmeye çalışılacaktır. Fakat bu kesimler tanıtılmadan önce kısaca, Zile'nin de içerisinde yer aldığı Rum eyaletinde uygulanan ve *iki başlı vergi sistemi* denebilecek *mâlikane* ve *divânî* sistem üzerinde ana hatlarıyla bir değerlendirme yapılacaktır.

Osmanlılar, Zile ve çevresini ele geçirdiklerinde, orada kökleri Selçuklulara hatta daha öncesinde Danişmendlilere kadar gerileyen, XIII ve XIV. yüzyıldaki küçük emirlik ve beyliklere de dayanan yerel ileri gelen bir sınıfla karşı karşıya kalmışlardır.

[584] BOA, Td 12, s. 141b.

1398'de bölgenin ele geçirilmesini takiben, Osmanlı idarecileri, bu seçkin zümrenin ayrıcalıklarını ve gücünü kabul ederek Zile'nin de içerisinde yer aldığı Osmanlıların Rum eyaleti adını vereceği ve Selçuklulardan itibaren Danişmendiye denilen bölgede farklı bir toprak yönetimi ve vergilendirme sistemine kapı aralamış oldular (Açıkel, 1999: 127).

Bu sistemin adı malikâne ve divani sistemdi[585]. Sistem, genel olarak, bir vergi ünitesinin (köy ya da mezra) gelirlerinin divani sahibi adı verilen ve padişahın memuru ya da sipahisi olan kişiler ile malikâne sahibi olarak nitelenen mülk sahibi ve/veya onların kurdukları ya da tahsis ettikleri vakıflar arasında bölüşülmesine dayanmaktaydı. Kanuni dönemi Rum eyaleti kanunnamelerinde malikâne ve divani sahiplerinin toprak üzerindeki tasarruf biçimi açıkça belirtilmiştir. Kanunnamenin belirttiğine göre, Rum vilayetinde bulunan köyler ve mezraların bazısı *iki baştan timar* sayılmaktadır. Bu gibi yerleşim ünitelerinde reayanın ürettiği mahsulun 1/5'i alınır. Bazısının malikânecisi vardır. Bu gibi yerlerde, divani gelirleri timar sahibi ve malikâne adı verilen gelirleri mülk ya da vakıf sahibi alır. Mülk sahibi *sahib-i arz* sayılmaktadır, yerden ne hâsıl olursa öşrün alır. Sair rüsuma, kovan hakkına ve yer tapusuna karışma hakkı yoktur. Değirmen resminin yarısı da malikâne sahibine ödenmektedir[586]. Vergiler başlığında da üzerinde durulacağı üzere, malikâne sahipleri yalnız behre adı verilen ve öşür anlamına

[585] Şu ana kadar, malikane-divânî sistem hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Önemli olan bazıları için, bk. Ömer Lütfi Barkan, "Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, cilt: 2, İstanbul 1939, s. 119-184 (Aynı yayının yeniden basımı için ayrıca bk. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 151-208).; Halil İnalcık, "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, 1300-1914, editors: Halil İnalcık and Donald Quataert, Cambridge 1994, s. 126-130. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 82- 91; Margaret L. Venzke, "Aleppo's Mâlikâne-Divânî System", *Journal of American Oriental Society*, 106, 451-469; Vera P. Moutafchieva, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, New York 1988, s. 63; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, s. 125,180 vd.; Oktay Özel, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in Rural Anatolia: A Case Study of Amasya (1576-1642)*, Basılmamış Doktora Tezi, Manchester Üniversitesi, Manchester 1993, s. 93-108.

[586] Akgündüz, *aynı eser*, cilt: 6, s. 213.

gelen buğday ve arpa öşürlerini (1/5 oranında) ve değirmen vergisinin yarısını alan taraftı. İki baştan taşir de (iki baştan öşürleme) denen şey de tam olarak buydu: Köylü tarafından arpa-buğday öşürleri 1/5 oranında iki kez ödenmiş oluyordu.

Malikane gelirlerine gelince, mufassal defterler bu açıdan oldukça kısıtlı bilgilere sahiptir. Zira, 1455 tarihli 2 numaralı tahrir defteri malikane gelirleri hakkında en ufak bir bilgi vermemektedir. Ancak bu defterde malikane sahiplerinin ellerinde tuttuğu malikane çiftlikler hakkında bazı verilere ulaşılabilmektedir. 1455'te Zile'nin Bağluca köyünde bir malikane çiftlik vardı ve bu çiftlik nim büyüklüğündeydi. Köy Mansur Bey mülkü olarak anılmaktaydı. Aynı zamanda burasının divani gelirleri de ona aitti. Köyde nim büyüklüğünde bir hassa çiftliği yanında yine aynı büyüklükte bir toprak için *çiftlik-i sahib-i mülk* ibaresi kullanılmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında, 1455 senesinde malikane çiftlikleri mülk sahibinin çiftliği şeklinde deftere kaydedilmişti[587]. Zile'nin Ohtamara köyünde Hamza diye biri *zade-i malikaneci* olarak deftere yansımıştı[588]. Köyün malikanesinin iki ortağından biri olan Hamza Divane'nin torunu olması muhtemel bu kişi aynı zamanda çift büyüklüğünde bir toprağı tasarruf etmekteydi.

Malikâne sahibi toprağın sahibi olmamakla birlikte, kendisine ayrılan geliri satabilir, ipotek edebilir ve yasal mirasçıları arasında bölüştürebilirdi. Öte yandan, zaman içerisinde çok sayıda malikâne sahibi mülklerini ya da malikâne sahibi olmakla elde ettikleri kazançları vakfa dönüştürebilmiştir. Bu yönleriyle malikâne sahipleri kendilerine topraktan gelen bazı vergileri toplama hakkı verilmiş kişiler olarak görünmektedirler (Açıkel, 1999: 128).

Ömer Lütfi Barkan ve Irene Beldiceanu-Steinherr'in yaptıkları ilk çalışmalar bu

[587] BOA, Td 2, s. 339-340.
[588] BOA, Td 2, s. 338-339.

sistemin Selçuklular başta olmak üzere, Karamanoğulları, Akkoyunlular ve Memlükler gibi Türk-İslam devletlerinde bulunduğunu ortaya koymuştur. Osmanlılar, Rum eyaletini ele geçirdiğinde, burada hazır bulduğu bu sistemi büyük olasılıkla yukarıda bahsedilen olumsuz koşulların da etkisiyle yerinde bırakmak zorunda kaldı. Böylece buradaki ileri gelen kesimin geçmişte sahip oldukları haklarını sürdürmesine imkân tanımış oldu. Bununla birlikte, sistemi kendisine uygun bir biçime sokmayı da ihmal etmedi. Şöyle ki, mevcut bir sisteme yönetim payı diyebileceğimiz divani ya da ikinci bir öşürü ekledi. Bir de buna ek olarak malikâne sahiplerinin kazancına karşılık devleti için cebelü adında tam teçhizatlı ve savaş anlarında orduya katılacak asker besleme yükümlülüğü de getirdi. Aynı zamanda, normal bir timarlıdan yani divani geliri toplayan kişilerden farklı olarak malikâne sahipleri savaş zamanı cebelü göndermediklerinde mülklerini kaybetmiyor; ödeyecekleri tazminatla haklarını sürdürüyorlardı (İnalcık, 1994: 128). Bu açılardan malikâne-divani sistem daha önceki İslam devletlerinde de görülen malikâne sistemle Osmanlı timar sisteminin bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır (Özel, 1993: 60). Bütün bu özelliklerine karşın, buradaki malikâne kavramını Rumeli'deki malikâne mülklerle bir tutmak doğru olmaz. Şöyle ki, imparatorluğun diğer topraklarında serbest mülkler üzerinde, mülk ya da malikâne sahipleri çok geniş haklara sahipken, Rum eyaletindeki malikâne mülk sahiplerinin hakları oldukça kısıtlıdır ve bu ileri gelen kesim söz konusu gelir ünitelerine tamamıyla sahip olamamışlardır (Barkan, 1939: 153-157).

Malikâne sahipleri olan seçkin aileler Selçuklular ve beylikler zamanında belirli bölgelere ait malikâne tasarruflarını hazineden satın alma ya da sultanın hibe etmesi yollarıyla almış olmalıdır. Bunların varlıklı kimseler olduğu açıktır. Büyük olasılıkla, bu malikâne sahipleri yörenin ilk fethinden itibaren önemli rol oynamış Türk savaşçılarının

ya da bölgede belli bir güce ve çoğunluğa sahip aşiret ya da cemaat reislerinin torunu olmalıdırlar (Açıkel, 1999: 130). Bir diğer şık sisteme daha sonra dahil olan İlhanlı, Eretna ve Kadı Burhaneddin döneminin önde gelen devlet adamları ve onların akrabalarını işaret etmektedir. Son olarak sistemin içerisinde şeyh vb. unvanları olan belirli zaviye vb. vakıf kuruluşları kuran kimseler de sistemin bir parçası gibi gözükmektedir (Şimşirgil, 1990a: 122).

Günümüze kadar yapılan birçok çalışmaya rağmen halen sistemle ilgili cevap bekleyen bazı sorular bulunmaktadır. Örneğin, *malikane sahipleri kimlerdi*, *kökleri nereye dayanıyordu* ve Osmanlı Devleti bu kişilere *neden behre kadar bir gelir ile değirmen vergisinin yarısını ödemekteydi* soruları bunlardan bazılarıdır. Yukarıda örneklerini verdiğimiz çalışmalar, malikâne sayıları ve gelirleri hakkında ayrıntılı bilgiler verirken, bu kişilerin bu hakları nasıl ve hangi gerekçeyle aldığı soruları hakkında doyurucu bilgi vermekten uzaktırlar. Bunun önemli nedenleri arasında yörenin Osmanlı öncesi tarihi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaması bulunmaktadır. Buna ek olarak, yörenin ilgili tarihini aydınlatacak şeriye sicillerinin eksikliği, yörede güçlü ve soylu bir kesimi temsil eden bu ailelerle ilgili arşivlerin bulunmaması da söz konusu sorulara cevap verilmesini zora sokmaktadır. Bununla birlikte, tahrir defterlerindeki oldukça sınırlı veriler bu kişilerden bazıları hakkında tanımlama yapmamıza yardımcı olmaktadır. Son olarak, kaynak yetersizliğine ek olarak sistemi aydınlatmada araştırmacıları zora sokan başlıca nedenlerden birinin yörenin ard arda yaşadığı bazı sıkıntılar olduğunu vurgulamakta da yarar vardır. Zira, sırasıyla Danişmendliler, Selçuklular ve İlhanlılar egemenliğini yaşayan bölge İlhanlılar döneminin son evrelerinde Eretna ve ardından Kadı Burhaneddin devletlerine ev sahipliği yapmış; Kadı Burhaneddin devrinde bölgede tam otorite kurulamamış; çok

sayıda yerel bey türemiş; açıkçası kaotik bir süreç yaşanmıştır. Zaten, Osmanlı'nın bölgeye gelişi bu kaotik süreçten kurtulmak isteyen bazı yerel beylerin Osmanlıları davetiyle olmuştur. Osmanlı'nın yöreye geliş tarihi olan 1398'den hemen dört sene sonra Yıldırım Bayezid'in Timur karşısında kaybetmesi ve Osmanlı Devleti'nin bir fetret devresi yaşaması yörede Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak tesis edilmesini birden bire mümkün kılmamıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu sayılan Çelebi Mehmed'in Fetret Devri'nde iktidarı ele geçirmek için çıkış noktasının Amasya ve çevresi yani Rum eyaleti olduğunu unutmamakta da yarar vardır. Haliyle, bu malikâne sahiplerinin büyük çoğunluğunun Fetret devrinde Çelebi Sultan Mehmed'e rakipleriyle savaşlarında ve mücadelelerinde sırt vermiş beyler ve onların soyundan gelen kişiler olması da büyük bir olasılık gibi gözükmektedir. Zira, sistemin bu yönleriyle uygulandığı başka bir yer olmaması da buna önemli bir kanıttır. Burada araştırmacıların atladıkları önemli noktalardan biri de ilk dönem Osmanlı sancılarını en çok çeken yerlerden birinin Rum eyaleti olduğu gerçeğidir. Aşağıda bazıları hakkında bilgi verilecek malikâne sahiplerinin bu meyanda düşünülmesi gereklidir. İleride daha genel ve uzun yıllara yayılan bir çalışma ile bu soruların daha net cevap bulacağı açıktır.

3.2.ii.iv.i. Malikane Sahipleri ve Gelirleri

2 numaralı tahrir defterindeki verilere göre, 1455 senesi itibarıyla Zile merkezde mülk sahibi olanlar içerisinde *Yörgüç Paşa*[589], Halka-i Hass'ta *Yalduzi Mahmud Çelebi*[590] evladı, Karahisar-ı Behramşah'ta *Müşalim oğlu Ali Bey* ve *Beyler/Bekler oğlu*

[589] *Celaleddin Yörgüç Paşa*, Amasya emrilerinden Atabey-zade Abdullah Bey'in oğludur. Babası Abdi Bey adıyla meşhur biriydi ve Atabey vakıflarının mütevellisiydi. Kadı Burhaneddin döneminde Amasya emirlerinden olan Hacı Şadgeldi'nin oğlu Mustafa Bey'in de damadıydı. Fetret devrinde Çelebi Sultan Mehmed'in yanında yer almış, onun lalalığında bulunmuş; Türk birliği için onunla aynı safta yer almıştı. H. 816/M. 1413/1414'te Amasya Beylerbeyi olarak atanmıştı. Bk. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser*, cilt: 3, s. 191. Yörgüç Paşa'nın sülalesinin Amasya'da Atabeyler olarak anılmasına bakıldığında Atabey Bayezid'in de bu sülaleden olduğu akla gelmektedir.

[590] Yıldızlıoğlu Mehmed Çelebi Kadı Burhaneddin'in dayıoğludur. Bk. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser*, cilt: 3, s. 174.

İlyas Fakih, Kuştaş'ta *Emir Veled*[591] kızı, Meşhedabad'da *Hacı İvaz*[592] oğlu Bali Çelebi, *Kabilü*[593] evladı gibi isimler öne çıkmaktaydı. Bu kişilerin kökleri yöredeki eski ailelere dayanmakla birlikte, bilhassa Fetret Devrinde ve sonrasında Osmanlı'nın yeniden toparlanmasında rol oynamış simalar oldukları kolayca anlaşılacaktır. Yine, buna ek olarak mülk sahipleri içerisinde kökleri muhtemelen daha eski zamanlara kadar giden ve belki bu dönemde zayıflayan bir grup da söz konusudur. Örnek vermek gerekirse, Acacı nahiyesine adını veren ve şu an köklerini tam olarak bilemediğimiz Aca Bey diye biri vardı ve bu kişi büyük ihtimalle elimizdeki ilk tahrir döneminde hayatta değildi. Ancak Acacı nahiyesine bağlı Acıpınar köyünün malikanesi Acacı evladı üzerinde gözüküyordu[594]. Bazı malikane sahipleri ise kadındı. Bunlar büyük ölçüde babalarının ismiyle yazılıydı. Anladığımız kadarıyla, neslinden erkek evlat kalmayan malikane sahiplerinin mülkleri kızlarına kalmaktaydı. Birkaç örnek vermek gerekirse, 1455'te Kuştaş'ta Bayat mezrası ile Yenimüslüman nahiyesi nefsinde malikane sahipleri arasında *Emir Veled kızları*; Karahisar-ı Behramşah'ın Hacızade mezrasında ise baba adı belirtilmeksizin *Selçuk Paşa Hatun* adları not edilmiştir. Malikane tasarruf eden kadınlar ilerleyen tarihlerde sayıca artmıştır. Zira, 1485'te Kuştaş'ta pek çok köyün

[591] Emir Veled, *Kadı Burhaneddin zamanında Tokat zaimi olarak görünmektedir.* Bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed,* Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970, s. 68, 117, 145-146.

[592] Tokat'ın Kazova (Kazâbâd) nahiyesinde doğmuştur. Ahî Bayezid b. İvaz Hüseyin'in oğlu olup künyesi İmâdüddin'dir. Çelebi Mehmed'in Amasya sancak beyliği zamanında ona katılmış ve timarlı sipahilerinden olmuştur. 1402'de Ankara Savaşı'na katılmıştır. Timur tarafından esir alınan Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra şehzadeleri arasında başlayan taht mücadelelerinde Çelebi Mehmed'i desteklemiştir. Bir ara Kazâbâd sübaşılığı yapmıştır (1411-1412). Karamanoğlu Mehmed Bey'e karşı Bursa Kalesi'ni savunmuştur (1414). Müdafaadaki başarısından dolayı önce Bursa valiliğine getirilmiş, ardından da vezirlik rütbesiyle taltif edilerek merkeze alınmıştır. İkinci Murad'ın hükümdarlığı zamanında da vezir olarak devlet merkezinde bulunan İvaz Paşa, özellikle "Düzmece" lakabıyla anılan Şehzade Mustafa kuvvetlerini bölmek için önemli hizmetler görmüştür. Değerli bir devlet adamı olan Hacı İvaz Paşa, aynı zamanda büyük bir mimardı. Hacı İvaz Paşa'nın Bâlî, Bekir, Mehmed, Mahmud ve Ahî Çelebi adlarında beş oğlu oldu. Daha ayrıntılı bilgi için Bk. Abdülkadir Özcan, "Hacı İvaz Paşa", *TDVİA*, cilt: 14, İstanbul 1996, s.485-486.

[593] Bu ailenin kökeni Kavullu aşiretine dayalı olup bu aşiretten olan ve Kablı-zâde diye bilinen Celaleddin Mehmed Bey, 1357'de Eretnalılara karşı direnerek Tokat emiri olmuştur. Bk. Kemal Göde, "XIV. Yüzyılda Tokat/Eretnalılar Hâkimiyetinde Tokat", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986) Bildirileri,* Ankara 1987, s. 20.

[594] BOA, Td 2, s. 6-287.

malikane gelirlerinin sahibi olarak Emir Veled kızı ile Beyler Çelebi'nin kızları *İlaldı, Sultan* ve *Yeni Sultan* hatunların adı geçmektedir. Yine aynı tarihte Hüseyinabad'ın bazı köylerinde *Halil kızı Beran/Berat? Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun*; Halka-i Hass'ın muhtelif köylerinde *Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun*, Acacı'ya bağlı Uluköy'de *Mezid oğlu Çırak kızı Dade* isimleri öne çıkmaktadır. Hiç şüphesiz malikane mülklerin önemli bir kısmı da vakıflara ayrılmaktadır. Malikane sistemin parçası olan vakıfları ve şahısları aşağıda nahiye nahiye ele aldık. Bazı tablolarla malikane gelirlerin nasıl ve nerelere ayrıldığını belirlemeye çalıştık. Bütün bunlara ek olarak çalışmanın bitimindeki ekler bölümüne 1455, 1485, 1519 ve 1574 senesine ait malikane sahiplerinin nahiye nahiye listelerini de koyduk (Bk. EK-2).

Daha yukarıda reaya ve toprak başlığında da değerlendirdiğimiz gibi, timarlı sipahilerin hassa çiftliklerine benzer bir şekilde yörede bazı köylerde malikane çiftlikler de bulunmaktaydı. 1485'te malikane çiftlik sayısı bütün yörede dokuzdu ve bunların ikisi nimken yedisi çift büyüklüğündeydi. 1519'da malikane çiftliklerin sayısı yine dokuzdu. Bunların birisi nim, dördü çift, biri 1,5 çift, biri iki çift, birisi ise iki muddluk olarak deftere yansımıştı. 1574 senesine gelindiğinde malikane çiftliklerinin sayısı yedi olarak deftere yansımıştı. Bunların biri nim, altısı çift ve biriyse 1,5 çift büyüklüğündeydi.

Malikane gelirlerini test etmek için eldeki iki icmal defterden yararlanıp malikane hasılının genel hasılın içerisindeki payını anlamış olacağız. Bu defterler 1482 tarihli 15 numaralı ve 1530 tarihli 387 numaralı icmal tahrir defterleridir[595]. Bu iki defterde biraz karışık da olsa karşılaştırmamıza olanak sağlayacak veriler vardır. Tablo

[595] Osmanlı tapu tahrir defterlerinin tutulma amacı genel olarak timar sisteminin bir gereğidir. Bu nedenle mufassal defterlerde kritik bir vakıf geliri ya da timara giden bir hasıl söz konusu olmadığı müddetçe malikane hasılları deftere yazılmamıştır. O nedenle, malikane gelirleri karşılaştırmak için, bu gelirlerin yazılı olduğu 15 ve 387 numaralı defterler tercih edilmiştir.

3.65'e bakıldığında, 1482'de malikâne gelirlerinin toplamının 99690,5 akçe olduğu görülmektedir. Fatih döneminden hemen sonra hazırlanan bu icmalde Yenimüslüman'da Emir Veled kızı mülkü olan çok sayıda köy ve mezra, Acacı'da Abdülhadi evladının 1/2 mülkü olan hisse ile Müşalim oğlu Ali Bey'in mülkü bir yerleşim sahipleriyle zikredilirken diğerlerinde mülk sahiplerinin ismen belirtilmemesi Fatih döneminde malikane mülk sahiplerinin birkaçı dışında bu gelirlerine el konulmuş olabileceğini düşündürtmektedir. Öte yandan 1482 ile 1530 yılları verileri karşılaştırıldığında, dikkat çeken bir durum ise Kızılkünbed dışarıda tutulduğunda, Zile malikane gelirlerinin aradan geçen yaklaşık yarım asır içerisinde % 236'lık bir artışa sahne olmasıdır. Bu artış, 1482'de Zile'nin ekonomik açıdan pek de iyi durumda olmadığı ve belli sıkıntılar yaşadığını ortaya koyuyor. Açıkça ifade etmek gerekirse, Akkoyunlu saldırıları Tokat'ı fiziki anlamda sarstığı gibi çevresindeki yerleşimleri de ekonomik açıdan sarsmış gözükmektedir. Zira, Zile ve Meşhedabad'da malikane ile ilgili toplam 12 yerleşimin adının geçmesi ve diğer yerlerde de sınırlı sayıda yerleşim adının geçmesi bu düşüncemize dayanak oluşturur niteliktedir. (Bk. Tablo 65.). Burada sorulması gereken ikinci bir soru da malikane hasılların, divani hasıllara oranının ne olduğu sorusudur. Bu konuda elimizde karşılaştırma yapma imkanı sağlayan tek defter 1530 tarihli 387 numaralı defterdir. Bu defterde belirtildiğine göre, Zile toplam hasılının içerisindeki malikane geliri 344966 akçe, divani geliri ise 658462 akçedir. Buna göre, Zile malikane gelirinin toplam hasıla oranı % 34 civarındadır. Bu hasıl buğday ve arpa gibi tahılların 1/5 vergisi ile değirmen gelirlerinin yarısından ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, bu kadar oran divani içerisinde olduğu da düşünüldüğünde malikane ve divani gelirlerin en az % 68'nin tahıl üretiminden hasıl olduğunu ve Zile ekonomisinin can damarının o tarihlerde tahıl üretimi olduğu da akla gelebilir.

Tablo 65. 1482 ve 1530'da Zile Kazası Malikane Gelirleri

Yerleşim	1482	1530	Artış Oranı (%)
Zile ve Meşhedabad	6992,5	69609	895
Acacı ve Özikavağı	26332,5	37235	41
Halka-i Hass	8805	13480	53
Hüseyinabad	30520	127568	317
Karahisar-ı Behramşah	12823	37477	192
Kızılkünbed	0	18806	0
Kuştaş ve Yenimüslüman	14217,5	49646	249
Toplam	99690,5	353821	0
Kızılkünbed hariç toplam	99690,5	335015	236

1455-1574 döneminde Zile'de malikanelerin mülk ve vakıflara dağılımına gelince, 1455'te Zile'de 26'sı köy ve 16'sı mezra kapsamında toplam 42 yerleşim yeri, başka bir deyişle vergi ünitesi bulunmaktaydı. 13 köy malikane mülk kapsamında şahısların elindeydi (Bk. Tablo 66.)[596]. Bu, köylerin yarısının mülk sahipleri tarafından tasarruf edildiğini ortaya koymaktadır. Köylerden birisi malikane mülk olmakla beraber eşkünlü notu da düşülmüştü. Bu köy Azarya köyüydü ve dört tahrirde de bu eşkünlü mülk statüsünü korumuştu. İlk tahrirde iki hisse sahibi varken sonradan Hacı Emir oğlu Ali üzerine mülk kaydedilip eşkünlü statüsü devam ettirilmişti.1455 senesinde Zile'de malikane vakf olan, başka bir deyimle malikanesi çeşitli vakıflara giden köy sayısı 11'di ve 26 köyün tamamının % 42'sini oluşturuyordu. Bu arada, malikane gelirlerinin bir kısmının zaman içerisinde timara da verilebildiği tahrirlerden anlaşılmaktadır. Kurşunlu köyünün 1455'te Ahi Tursan Zaviyesi'ne giden 7/8'lik malikâne vakf hissesi büyük olasılıkla zaviyenin ortadan kalkmasına bağlı olarak 1485'te boş bırakılmış; 1519 ve 1574'te malikâne timar olarak gösterilmişti. Malikâne timar sahibinin belirtilmemiş olmasına bakılarak, Ahi Tursan'ın evladından kimse kalmadığı da düşünülebilir. Zile'ye bağlı Yaba köyü ise Seyyid Ahmed Çelebi oğullarının 1/2 hissesi ve Lütfullah ile Ağacık'ın 1/2 mülk hissesinden oluşmaktaydı. Bu durum 1455, 1485 ve 1519

[596] Zile kazası ve nahiyeleri kırsalındaki yerleşmelerin malikane ve divani gelirlerini toplayanların genel bir listesi için bk. EK-2.

tarihlerinde devam etmişti. Büyük olasılıkla köy 1574 senesinde mezraya dönüşmüş ve adı Payami olmuştu. Zira söz konusu hisseler bu tarihte bu mezrada aynı biçimde korunmaktaydı.

Tablo 66. Zile Kazası Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Köy adedi	26	30	29	31
Mezra adedi	16	10	11	17
Malikane mülk köy	13	5	3	3
Malikane mülk mezra	9	0	0	0
Malikane mülk eşkünlü köy	1	1	1	1
Mülk+malikane timar köy	0	0	1	1
Malikane vakf köy	11	18	23	25
Malikane vakf mezra	0	9	9	10
Malikane vakf+mülk köy	1	1	1	0
Malikane vakf+mülk mezra	0	0	0	1
Malikane belirsiz köy	0	5	0	1
Malikane belirsiz mezra	1	1	2	6

Zile kaza merkezine bağlı köyler ve mezralara baktığımızda malikâne ve divani gelirleri ayrı ayrı kalemlere ya da kişilere giden yerleşim birimlerinin sayısı 1455'te 24, 1485'te 31, 1519'da 36 ve 1574'te ise 37 idi. İki baştan, malikâne ve divani geliri aynı kişiye ya da vakfa giden yerleşim adedi ise söz konusu tarihlerde sırasıyla 11, 3, 2 ve 4'tü. Bunlardan yedisi mülk kapsamındayken birisi vakfa aitti. Zaviyenin de içinde bulunduğu Aksaray köyünün gerek malikane gerekse de divani geliri iki baştan Şeyh Nusret zaviyesine vakf edilmişti. 1455'te dikkat çekici bir durum da Şeyh Nusret oğlu Abdülkenan'ın daha sonra zaviyeye ayrılacak bir köy ve üç mezranın malikanesini uhdesinde bulundurmasıydı. Bu durum özellikle 1485 tarihine kadar Şeyh Nusret'in soyundan olanlara da malikane mülk türünden toprak tasarrufu verildiğini ortaya koymakta ve Şeyh Nusret'in yöredeki etkin konumuna ve nüfuzuna işaret etmektedir[597].

[597] Şeyh Nusret'in yöredeki etkisine önemli bir örnek soyundan gelen Cemaleddin Efendi'nin 770/1368 tarihinde Amasya Mevlevihanesi'nin şeyhliğine getirilmesidir. O tarihlerde Şeyh Nusret'in adı Zile'yle anılmaktadır ve Amasya Tarihi de onu Zileli Nusret olarak zikretmektedir. Bk. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser*, cilt: 3, s. 79. Bu zat aynı zamanda Kadı Burhaneddin ile Emir Ahmed ve Tacettinoğlu arasındaki anlaşmazlığın çözümünde arabulucu olarak Kadı Burhaneddin'e gönderilmiş bir kişiydi ve Rumiye vilayetinde sözü geçen Şeyh Nusret'in oğlu olarak Bezm ü Rezm'de de kısaca kendisinden bahsedilmekteydi. Bk. Yaşar Yücel, *aynı eser*, s. 84. Amasya tarihinin belirttiğine göre ve

Zile kırsalında 1455'te Mansur Bey, Yörgüç Paşa, Maksud oğulları, Dursun Bey ve Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi'nin mülkü olan köyler de vardı.

Aşağıdaki tabloda Zile'de 1455'ten 1574'e kadar malikane sistem içerisinde vakıf olanların sayısı irdelenmiştir (Bk. Tablo 67.). Bu tabloda dikkat çeken birinci durum, bir şekilde vakıflara malikane ödeyen yerleşim sayısının 1455'te toplam 11 iken 1485'te bu sayının 28'e, 1519'da 32'ye ve son olarak 1574'te 35'e kadar yükselmesidir. Bu durum hiç şüphesiz zaman içerisinde malikane mülk sahiplerinin ellerindeki malikane mülkleri ebna vakıflarına ya da sosyal kurumların giderlerine ayrılan vakıflara dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Burada sorulması gereken soru malikane sahipleri neden böyle bir yola başvurmuştu? Bu durum büyük ölçüde, Osmanlı tarih yazıcılığında "toprak reformu" olarak isimlendirilen ve Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının son 10 senesinde gerçekleştirdiği köklü mali reformların bir sonucu gibi görünmektedir [598]. Fatih devrinde (1451-1481) böyle bir reformu zorunlu hale getiren nedenlerin başında hiç şüphesiz devlet hazinesinin içinde bulunduğu mali zorlukların aşılması ve fetih hareketleri sonucunda artan askeri harcamaların giderilmesi düşünceleri vardı. Bu reformun bir sonucu olarak söz konusu devirde malikane topraklarının bir kısmına el konularak kamulaştırılması yoluna gidildi. Kamulaştırılan malikane toprakların dirlik olarak sipahilere dağıtılması yoluna başvuruldu. Yukarıda bahsettiğimiz vakıf sayısındaki artış, yapılan bu toprak reformuna karşı malikane sahiplerinin bir karşı koyma ve kendi haklarını sürdürme çabasına benzemektedir. Açıkçası malikane

---

vakfiyesinde geçtiği şekliyle Şeyh Nusret'in baba adı Hamza olup kendisi emlakını Zile'deki zaviyesine vakf etmişti. Zile'deki vakfının mütevelliliğine de Celaleddin Habib Çelebi'yi tayin etmişti. Bk. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *aynı eser*, cilt: 3, s. 79. Zile'de Şeyh Nusret'in vakfını sürdürenler büyük ölçüde bu Celaleedin Bey'in oğullarıydı. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Anadolu'daki Yesevi dervişleri arasında Şeyh Nusret'in adını da zikretmektedir. Bk. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, cilt: 3, s. 238.

[598] Söz konusu toprak reformu hakkında daha detaylı bilgi için bk. Bistra Cvetkova, "Sur Certaines Reformes du Regime Foncier au Temps de Mehmed II", *JESHO*, VI (1963), s. 104-120; Nicoara Beldeiceanu, "Recherches sur la Reforme Fonciere de Mehmed II", *Acta Historia*, IV (1966), s. 27-39; Midhat Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XV ve XVI. Asırlarda Girişilen Toprak Reformları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 35 (1970), s. 68-71. Halil İnalcık, "Mehmed II", EI², 7 (1991), s. 973-978.

sahipleri devlet müdahalesine karşı malikane gelirlerini evladlık vakıf veya sosyal kurum vakıflarına dönüştürerek en azından bu toprakların bölünmesini engelleme ve kendi soylarından olanlara mütevellilik ve diğer vakıf görevleri temin ederek sürekli bir kazanç kapısını koruma yöntemini benimsemiş gözükmektedir. Benzer durum, Tokat kazası ve Artukabad kazası gibi yöreye yakın yerelerde de yaşanmıştır. (Açıkel, 1999: 127 vd.; Açıkel, 2004: 195-196).

Tablo 67. Zile Kazası Kırsalında Malikane Vakıf Yerleşimleri Sayısı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ebna vakfı köy	0	7	6	7
Ebna vakfı mezra	0	2	3	1
Ebna vakfı+mülk köy	0	1	1	0
Ebna vakfı+mülk mezra	0	0	0	1
Ebna vakfı+türbe vakfı köy	0	1	1	1
Ebna vakfı+mescid vakfı köy	0	1	1	1
Türbe vakfı mezra	0	2	2	2
Zaviye vakfı köy	6	8	9	9
Zaviye vakfı mezra	0	4	3	5
İmaret vakfı köy	0	0	0	1
İmaret vakfı mezra	0	1	1	1
Medine vakfı köy	5	1	5	5
Medrese vakfı köy	0	0	0	1
Medrese vakfı mezra	0	0	0	1

Malikane vakıf yerleşim yerlerinden beşinin gelirleri yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Medine vakıflarına gitmekteydi. Bu köylerin gelirlerini vakf eden kişiyse Yörgüç Paşa'ydı. İde köyüne ait 1519 tarihli notlara bakıldığında bu Medine Vakfı'nın tevliyeti Yörgüç Paşa evladındaydı ve bu köyün malikanesinin 1/5'i tevliyet karşılığı Yörgüç Paşa evladına aktarılmaktaydı. Bunun dışında Zile dışındaki bazı vakıflara da Zile'nin malikane gelirlerinden akarlar gitmekteydi (Bk. Tablo 68.). Bunlardan önemli bir kısmı Amasya'da bulunmaktaydı. Amasya'da Yörgüç Paşa İmareti, Ser-rikabi Hüseyin Ağa[599] Camii ve Medresesi'ne Zile'nin bazı köyleri ve

[599] II. Bayezid'in Amasya'daki kapı ağasıdır. Kendisi 1487'de Sonisa'da bir cami; 1488-1489'da Amasya Şamlılar mahallesinde bir medrese yaptırmıştır. Bedestende yer alan bu medrese Hüseyniye Medresesi olarak da bilinmektedir. Hüseyniye Medresesi, Rum eyaletinde birinci sınıf bir medrese kabul edilmiş; bu nedenle Rum eyaletinde pek çok müderris bu medresede hocalık yapmıştır. Bk. Hülya Taş, *XVI. Yüzyılda*

mezralarından akar sağlanmıştı. Zile içerisinde Ahi Hacı Ahmed Zaviyesi (Kırlar köyü), Ahi Tursan Zaviyesi (Kurşunlu köyü) bulundukları köylerin malikanelerinden gelir temin etmekteydi. Zile merkezinde bulunan Edhem Çelebi Zaviyesi ise çeşitli tarihlerde üç köy ve bir mezranın malikane gelirini almaktaydı. Zile köyleri malikanesinden en büyük pay ise Aksaray köyünde bulunan Şeyh Nusret zaviyesine aitti. Zaviye, diğer yerleşimlerin malikanesini almakla kalmayıp içerisinde bulunduğu Aksaray köyünü iki baştan tasarruf etmekteydi. Melik İmameddin, Satılmış ve Hundi Hatun türbelerine de Zile'nin kırsalındaki yerleşimlerin malikane gelirlerinden ödemeler yapılmaktaydı. Satılmış türbesinin gelirini içinde bulunduğu köy olan Donuzlu köyü karşılamaktaydı. Bütün bunlara ek olarak, 1455'te mülk olan bazı malikaneler 1485 senesi itibarıyla ebna vakfına dönüşmüştü. Seyyid Ahmed Çelebi, Emir Mahmud Çelebi, Dursun Bey, Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi, Mansur Bey ve Hayyat Hamza gibi kişiler üzerine kayıtlı mülkler bundan böyle ebna vakfı olarak anılacaktı. Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi'nin malikanesi ile ilgili özel bir durum da vardı. Daha ilk defterde bu malikanenin Kıyanoğlu diye birine satıldığının bir söylenti olarak deftere not edildiği görülmektedir. Haliyle biz her ne kadar bu malikanenin ebna vakfına döndüğünü söylesek de söz konusu ebna Atabey Bayezid'in mi yoksa Kıyanoğlu'nun mu soyunu temsil etmektedir. Şu an için bu soruya cevap bulmamız güç gözükmektedir. Zile'nin Yalnızağaç köyünün malikanesini 1574'te elinde tutan Dursun Bey Ebnası vakfı için ise bu tarihte neslin tükenmesi halinde Medine Vakfi'na dönüştürülme şartı notu eklenmiştir. Bununla birlikte söz konusu tarihte nesil tükendi mi yoksa tükenmedi mi sorusunu cevaplamak da aynı şekilde zordur. Son iki örnekteki sorulara tam yanıt getiremesek de bu iki örnek malikane gerlirlerinin satılması ve vakfa dönüşmesi

---

Rum Eyaletinde Miri Toprakların Mülk ve Vakıflara Dönüştürülmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 47.

sürecini aydınlatma bakımından dikkat çekicidir.

Tablo 68. Zile Kırsalının Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ahi Hacı Ahmed Zaviyesi köy	0	0	1	1
Ahi Tursan Zaviyesi köy	1	0	0	0
Edhem Çelebi zaviyesi köy	1	3	3	3
Edhem Çelebi zaviyesi mezra	0	1	0	1
Şeyh Nusret zaviyesi köy	4	5	5	5
Şeyh Nusret zaviyesi mezra	0	3	3	4
Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı köy	0	2	3	2
Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı mezra	0	0	0	1
Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi Ebnası Vakfı köy	0	1	1	0
Yörgüç Paşa İmareti Vakfı (Amasya) köy	0	0	0	1
Yörgüç Paşa İmareti Vakfı (Amasya) mezra	0	1	1	1
Dursun Bey Ebnası Vakfı köy	0	2	1	1
Dursun Bey Ebnası Vakfı mz.	0	0	1	1
Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi Ebnası Vakfı köy	0	1	1	1
Mansur Bey Ebnası Vakfı köy	0	3	2	3
Mansur Bey Ebnası Vakfı mezra	0	0	1	0
Hayyat Hamza Ebnası Vakfı köy	0	1	1	1
Hayyat Hamza Ebnası Vakfı mezra	0	1	1	0
Melik İmameddin Türbesi Vakfı mezra	0	1	1	1
Derebaşı köyünde Maksud Ağa'nın kendi yaptırdığı camiye vakf köy	0	1	1	1
Donuzlu köyünde Satılmış Türbesi Vakfı köy	1	1	1	1
Ser-rikabi Hüseyin Ağa Cami (Sonisa)ve Medresesi Vakfı köy (Amasya)	0	0	1	1
Ser-rikabi Hüseyin Ağa Cami ve Medresesi Vakfı mezra	0	0	0	1
Hundi Hatun Türbesi vakfı mz.	0	0	1	1

Acacı'da 1455'te dokuz köyden yedisi malikane mülk olup vakf edilmiş tek köy dahi yoktu (Bk. Tablo 69.). Önüköy/İküköy mezrasında *leşker elinde* notu olması burasının timara verildiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. 1485 senesinde ise malikanesi vakfa giden köy sayısı iki olmuştur. 1519 senesinde üç köy, 1574 senesinde dört köy mülk gelirlerini vakıflarla paylaşmak durumunda kalmıştı. Bir köyün geliri ise 1519'dan sonra vakf ve malikane timar arasında paylaşılmıştı. Acacı'da Acıpınar köyünün malikane gelirinin Acacı evladı elinde olması 1455 senesi itibarıyla nahiyeye adını veren aile bireylerinin hayatta olduğuna delalet etmektedir.

Acacı'da 1455'te malikane ve divani gelirleri birbirinden ayrı 7, malikane ve divanisi iki baştan aynı vakfa ya da kişiye giden köy sayısı iki iken 1485'ten itibaren malikane divani gelirlerin bütün köylerde ayrı kalemlere gittiği görülmektedir. Buna ek

olarak, 1455'te malikane ve divanisi aynı kaleme giden köyler de sahip adına rastlanmamış; sadece köylerin malikane ve divani olduğunun notu düşülmüştür.

Tablo 69. Acacı Nahiyesinde Malikanelerin Mülk ve Vakıflara Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Köy adedi	9	10	11	10
Mezra adedi	7	4	6	12
Malikane mülk köy	7	4	2	1
Malikane mülk mezra	2	2	0	0
Malikane mülk eşkünlü köy	0	0	0	0
Leşker elinde mezra	1	0	0	0
Mülk+malikane timar köy	0	1	1	1
Malikane vakf köy	0	2	2	2
Malikane vakf mezra	0	0	1	0
Malikane vakf+mülk köy	0	0	3	4
Malikane vakf+mülk mezra	0	0	1	2
Malikane vakf+malikane timar köy	0	0	1	1
Malikane belirsiz köy (m+d ber-karar/1455)	2	3	2	1
Malikane belirsiz mezra	4	2	4	10

1455'te Acacı'da mülk sahipleri içerisinde Acacı evladından başka Muzaffer, Pir Ahmed, Bayezid ve İskender'in müşterek malikanesi, Mehmed Çelebi oğlu Abdi Çelebi, Melik Ahmed oğlu Mansur Bey, İlyas Bey oğlu Mustafa Bey ile Abdülhadi Beylerin müşterek mülkeri öne çıkmaktadır. Acacı'daki malikanelerin çok ortaklı olmasına bakarak, buraların bu tarihte eşkünlü timar olma ihtimali de öne sürülebilir.

Köy sayısı oldukça sınırlı olan ve 1574'e kadar Özikavağı ile bir bütün sayılan Acacı nahiyesinde 1455'te vakıflara rastlamazken, 1519'da bir ebna vakfı mezraya rastlayabildik (Bk. Tablo 70.). 1574'te ise buna bir de ebna vakfı mezra ile bir de ebna vakfı köy eklendi. Zaviye vakfı köy ise 1485'ten itibaren ikiydi. Bu iki köy Acıpınar ve Oltan köyleriydi ve malikane gelirleri Zile'nin Aksaray köyündeki Şeyh Nusret zaviyesine aitti. Oltan köyün bir önceki defterde bulunmaması konuya ilişkin yorum yapmamızı engellerken Acıpınar'ın Şeyh Nusret Zaviyesi'ne geçmesi 1455'te köyün malikane gelirine sahip olan Acacı evladının ortadan kalktığını ya da süreç içerisinde zaviye lehine haklarını hibe ettiğini düşündürtmektedir. 1519 senesi itibarıyla dört

köyün, 1574'te bunlara ek olarak bir mezranın gelirlerinden Medine Vakfı'na ayrılan malikane gelirlerinden söz etmek mümkündür. Bu yerlerin ortak özelliği çok varisli olmalarıydı ve Medine Vakfı'na ayrılan miktarın ne olduğu açıkça yazılmamıştı. 1574'te Kayılar ve Kurupınar köyünün malikanesinden bir kısmı Hacı Piri tarafından muallimhane, mescid ve bazı masraflar için vakf edilmişti. Yeniceköy ve Uzunviran mezralarının malikanelerinden bir kısmı 1574 itibarıyla Zile Ulu Camii hafızlarına vakf edilmişti (Bk. Tablo 71.).

Tablo 70. Acacı Malikanelerinin Vakıflara Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ebna vakfı mezra	0	0	1	0
Ebna vakfı+diğer vakfı köy	0	0	0	1
Ebna vakfı+diğer vakf mezra	0	0	0	1
Zaviye vakfı köy	0	2	2	2
Medine vakfı+mülk köy	0	0	4	4
Medine vakfı mezra	0	0	0	1
Muallimhane ve mescit vakfı köy	0	0	0	2
Cami hafızları vakfı köy	0	0	0	1
Cami hafızları vakfı mezra	0	0	0	1

Tablo 71. Acacı'da Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Şeyh Nusret Zaviyesi vakıf köy	0	2	2	2
Hacı Piri tarafından muallimhane, mescid ve bazı masraf vakfı köy	0	0	0	2
Zile Ulucami Hafızları Vakfı köy	0	0	0	1
Zile Ulucami Hafızları Vakfı mezra	0	0	0	1
Ali Çelebi Ebnası Vakfı köy	0	0	0	1
Ali Çelebi Ebnası Vakfı mezra	0	0	0	1

Halka-i Hass nahiyesinde 1455'te altı köy malikane mük statüsündeyken, yalnız bir köy tümüyle malikane vakıftı (Bk. Tablo 72.). Yedi köyün geliri ise mülk sahipleri ile vakıflar arasında bölüşülmekteydi. 1485'ten itibaren tek başına malikane mülk olan köylerin sayısında giderek bir daralma olmuş; 1519'dan itibaren malikane mülk olan tek köy kalmıştı. Bu arada toprağın tasarrufu zaman içerisinde giderek çeşitlenmiş ve toprak malikane timar sahipleri, iki baştan tasarruf edenler gibi çok sayıda ortak elinde kalmıştı. Şüphesiz, bu durum Osmanlı yönetiminin sistem içerisinde merkezi denetimini artırma çabalarının bir ürünüydü.

Tablo 72. Halka-i Hass'ta Malikanelerin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Köy Adedi	17	12	14	14
Mezra adedi	10	6	6	11
Malikane Mülk köy	6	2	1	1
Mülk+malikane timar köy	0	0	1	0
Malikane vakf köy	1	3	3	4
Malikane vakf mezra	0	1	2	2
Malikane vakf+mülk köy	7	6	5	7
Malikane vakf+mülk+malikane timar köy	0	0	1	0
Malikane vakf+mülk mezra	1	0	0	0
İki baştan timar köy	0	0	1	1
İki baştan timar mezra	0	0	2	2
Malikane belirsiz köy	4	1	2	1
Malikane belirsiz mezra	9	4	2	7
Harab mezra	0	1	0	0

Halka-i Hass'ta malikane ve divanisi aynı kişi ya da vakfa giden köy sayısı 1455, 1519 ve 1574'te birdi. Malikane ve divani gelirleri ayrı kalemlere giden köy sayısı ise 1455'te 15, 1485 ve 1519'da 11, son olarak 1574'te 12'ydi (Bk. Tablo 73.).

Tablo 73. Halka-i Hass'ta Malikanelerin Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Cami ve cüzhan vakfı köy	0	0	0	1
Ebna vakfı köy	0	2	1	1
Ebna vakfı mezra	0	1	1	0
Ebna vakfı+mülk köy	0	1	1	1
Zaviye vakfı köy	1	2	2	3
Zaviye vakfı+mülk mezra	1	0	0	0
Zaviye vakfı+mülk köy	7	4	4	6
Zaviye Vakfı+mülk+malikane timar köy	0	0	1	0
Medine Vakfı mezra	0	0	1	1
Mülk+Cami Vakfı mezra	0	0	0	1

1455'te Pir Hüseyin Çelebi oğlu Ahmed Çelebi, Yalduzi Mahmud Çelebi, Mezid Bey evladı, Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi gibi isimlerin mülkleri öne çıkmaktadır. 1485'te Halka-i Hass'ta ebna vakfı olan köylerin sayısındaki artış mülk sahiplerinden bazılarının mülklerini ebna vakfına dönüştürdüğünü göstermektedir.

Halka-i Hass nahiyesi malikane vakf gelirlerine bir bütün olarak göz attığımızda, önemli oranda Sivas'taki Ahmed Çelebi zaviyesine pay ayrıldığını görmek mümkündür. Aynı şekilde Sivas'ta Abdülvehab Gazi Zaviyesi'nin gelirleri içerisinde de Halka-i Hass nahiyesinin bir köyle de olsa katkısı bulunmaktadır. Nahiyenin Medine Vakfı'na katkısı

ise bir köyle sınırlıdır (Bk. Tablo 74.). Yine Zile Çeltek köyünde 1574'e gelindiğinde bir cami bulunduğu ve bu caminin gelir kalemleri içerisine Halka-i Hass'tan sınırlı bir katkının olduğu görülmektedir. Ömer Seydi Camii'nin nerede olduğu konusunda defterde bilgi verilmemişti. Bununla birlikte Ladıcak'a bağlı Kösebelen mezrasının malikanesinin bir kısmının buraya gittiğini belirtmekte yarar vardır. Yeltan ve Dabana köylerinin malikane hisselerinin ise 1574'e yakın bir zamanda satın alma yoluyla el değiştirdiğine şahit olunmaktadır.

Tablo 74. Halka-i Hass'ta Malikanelerden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Sivas Ahmed Çelebi Zaviyesi köy	7	6	6	7
Sivas Ahmed Çelebi Zaviyesi mezra	1	0	0	0
Ahi Paşa Zaviyesi köy	1	0	0	0
Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi Ebnası Vakfı köy	0	2	2	2
Sivas'ta Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı köy	0	1	1	1
Abdürrezzak Ebnası (Vakfı) mezra	0	1	1	1
Medine Vakfı mezra	0	0	1	1
Çeltek Cami Hatibi ve Cüzhanlara vakf köy	0	0	0	1
Ömer Seydi Camii'ne vakf mezra	0	0	0	1

Zile kırsalının coğrafya ve nüfus yönünden en büyük görünümlü nahiyesi Hüseyinabad'da da, incelediğimiz dönem boyunca, yerleşim yerlerinin malikane gelirlerinin vakıfların lehine bir gelişim süreci izlediği açıktır. 1455'te malikanesi vakfa giden köy sayısı üç iken sayı 1574'te 20'ye kadar yükselmiştir. Oysa 1455'te malikanesi mülk olan köy sayısı 15 iken 1574'te bu sayı yediye kadar gerilemişti (Bk. Tablo 75.). Yöreye özgü bir şekilde, 1519'da bölgede etkili olduğu anlaşılan Dulkadiroğlu Şehsuvar oğlu Ali Bey'in toplam 76 mezranın gerlirlerini tasarruf ettiği, yine yörede yüzyılın başında zaimler arasında da adı geçen İnalluların 1574 senesinde defterde kendine yer bulan yedi kışlakta gelirleri toplama hakkına sahip olduğunu da dikkatten uzak tutmamak gerekmektedir. Hüseyinabad'da dikkat çekici bir husus da Serkis köyünden sonra yazılan Etrâkiye-i Tutaş cemaatinin malikane ve divani gelirlerinin bağımsız olarak ele alınmasıdır. Bu durum incelediğimiz dönem boyunca

geçerli olmuştur. Son olarak, 1519'dan itibaren Zile'ye bağlı nahiyeler içerisinde yalnız Hüseyinabad'a özgü bir biçimde malikane ve divanisi bütünüyle muaf bir biçimde gösterilen ve muhtemelen bu gelirlerin bir şekilde, içinde yer alan zaviye vakfına aktarıldığı Sultaneymirci köyünü zikretmek gerekmektedir. Zira, bu köy sakinlerinin Veysel Karani soyuna dayandıklarını öne sürüp kendilerine muafiyet sağlamaları onları çift, bennak ve caba türünden raiyet vergilerinden muaf hale getiriyordu.

Tablo 75. Hüseyinabad Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Nefs Adedi	1	0	0	0
Etrakiye	1	1	1	1
Köy Adedi	18	34	36	35
Mezra adedi	9	16	115	49
Kışlak adedi	0	0	0	7
Malikane mülk köy	15	16	11	6
Malikane mülk mezra	6	4	3	3
Malikane mülk +eşkünlü köy	0	0	0	0
Malikane mülk+eşkünlü mz.	1	0	0	0
Mülk+malikane timar köy	0	0	0	0
Malikane vakf nefs	1	0	0	0
Malikane vakf etrakiye	1	1	0	
Malikane vakf köy	3	12	16	20
Malikane vakf mezra	2	9	9	12
Malikane vakf+mülk köy	0	2	2	1
Malikane vakf+mülk mezra	0	0	0	2
Malikane belirsiz köy	0	3	6	3
İki baştan timar köy	0	0	2	3
İki baş timar mezra	0	0	3	2
İnallu Cemaati sipahilerine malikane ve divani kışlak	0	0	0	7
Dulkadiroğlu Ali Bey tasarrufunda mezra	0	0	76	0
Malika ve divani muaf köy	0	1	1	1
Malikane belirsiz mezra (m+d ber-karar/1455)	0	5	24	30

Hüseyinabad'da malikane ve divani hasılları ayrı kaleme giden nefs ve köy sayısı 1455'te 16, 1485'te 26, 1519'da 24 ve 1574'te 27'ydi. Malikane ve divanisi aynı kaleme giden köy sayısı ise 1455'te üç, 1485'te beş, 1519'da altı ve 1574'te yediye ulaşmıştı (Bk. Tablo 76.). 1519'da Medine Vakfı'na malikanesi giden iki köy vardı. Bunlar: Büyük ve Küçükhırka köyleriydi. Yine, 1455 senesinde mülk sahipleri arasında Çorum'da zaviyesi bulunan Abdal Ata kardeşi, Hacı İlyas oğlu Piri Paşa gibi isimler vardı. Buna ek olarak Ahi Misafir oğlu Ulubey'in malikanesi ise eşkünlüydü.

Hüseyinabad nahiyesinde malikane vakıfların dağılımında zaviyelerin önemli bir yeri olduğu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle, Hüseyinabad gerek kendi içinde bulunan ve gerekse de kendi dışarısında yer alan zaviyelere önemli oranda kaynak aktarır bir durumdaydı.

Tablo 76. Hüseyinabad Nahiyesi Malikane Gelirlerinin Vakıf Türlerine Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ebna Vakfı nefs	0	0	0	0
Ebna Vakfı etrakiye	1	1	1	1
Ebna vakfı köy	0	2	3	4
Ebna vakfı mezra	0	0	1	3
Ebna vakfı+mülk köy	0	1	0	0
Ebna vakfı+mülk mezra	0	1	0	0
Ebna vakfı+türbe vakfı köy	0	0	0	0
Ebna vakfı+zaviye vakfı köy	0	0	0	0
Ebna vakfı+mescid vakfı köy	0	0	0	0
Eczahanan vakfı mezra	0	0	0	1
Türbe vakfı mezra	0	0	0	0
Zaviye vakfı nefs	1	0	0	0
Zaviye vakfı köy	0	6	5	8
Zaviye vakfı mezra	0	2	2	5
Zaviye vakfı+mülk köy	0	0	1	0
Zaviye vakfı+mülk mezra	0	0	0	0
İmaret vakfı köy	0	0	1	1
İmaret vakfı mezra	0	0	1	1
Medine vakfı (Kabe-i Mutahhara) köy	0	0	0	0
Medine vakfı+mülk köy	0	0	0	0
Medine+ebna vakfı köy	0	0	1	1
Medine vakfı+zaviye vakfı köy	0	0	1	1
Medine vakfı mezra	0	0	0	0
Medrese vakfı köy	2	4	4	4
Medrese+imaret vakfı köy	0	0	0	2
Medrese vakfı mezra	3	2	2	3

1519'dan itibaren Amasya'da İçerişehir'de bulunan Bülbül Hatun Zaviyesine Hüseyinabad'dan iki köyün malikane gelirinden pay gitmekteydi[600]. Bülbül Hatun ve Sultan Ahmed ebnası Akpınar ve Kılavuz köylerinin malikane hisselerinden satın alma yoluyla bu zaviyeye vakıf temin etmişlerdi. Bu durum Osmanlı hanedanından bazı kişilerin malikane sitemini, vakıflarına akar temin etmek amacıyla kullandığını gösteren

[600] Bülbül Hatun Sultan İkinci Bayezid'in on bir eşinden biri olup baba adı Abdullah'tır. Sultandan Ahmed ve Hundi sultanı dünyaya getirmiştir. Şehzade Ahmed 1513'te kardeşi Yavuz Sultan Selim tarafından öldürülmüştür. Bülbül Hatun 1515'te ölmüş ve oğlu Ahmed'in yanına defnedilmiştir. Bk. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2001, s. 22.

önemli bir örnektir. Piri Paşa'nın İstanbul'da kurduğu imarete de bir köy ve bir mezranın malikane geliri aktarılmaktaydı. 1519'dan itibaren Ağcaviran köyü ve Balçıkhisar mezrasının daha önce merhum Ali Paşa tarafından satın alınan malikane geliri, Sultan II. Bayezid'in mukarrernamesi ve diğer resmi prosedürün işletilmesinden sonra Piri Paşa'nın[601] İstanbul'daki imaretinin vakfına akar haline getirilmişti. Hüseyinabad'ın en çok katkı sağladığı vakıflardan birisi de Karahisar-ı Demirlü'de[602] bulunan Hüsamiye Medresesi'ydi. 1485'ten itibaren dört köy ve iki mezranın malikanesi bu medreseye gidiyordu. Aynı şekilde Karahisar-ı Demirlü'de bulunan Ahi Muhyiddin zaviyesine de bir mezranın malikanesi gitmekteydi.

Bugün Çorum'un Alaca ilçesinin üç kilometre güneyinde Hüseyin Gazi Medresesi olarak bilinen yer 1455'te Bayduk oğlu Hüseyin Bey Zaviyesi olarak anılmaktaydı. 1455'te zaviyenin de içinde bulunduğu bu ören yerinde Hüseyinabad nahiyesinin nefsi olarak anılan Yeniyapar köyü vardı. Yeniyapar köyünün malikane gelirinin sahibi bu zaviyenin vakfıydı. Bugün Hüseyin Gazi'nin Battal Gazi'nin babası olduğunu öne süren tezler ve çalışmalar bulunmaktadır[603]. Ne var ki yaptığımız tetkiklerde Battal Gazi'nin baba soyunu aydınlatacak somut verilere ulaşamadık. Bununla birlikte, şunu açıklamakla yetineceğiz: 1574'e kadar bu zaviyenin geliri, içinde

---

[601] Piri Mehmed Paşa, İkinci Bayezid döneminde Osmanlı devlet hizmetine girmiş, Yavuz döneminde ve Kanuni'nin ilk üç senesinde sadrazamlık yapmıştır. Bk. Yusuf Küçükdağ, "Piri Mehmed Paşa", *TDVİA*, cilt: 34, İstanbul 2007, s. 280-281.

[602] İncelediğimiz dönemde, ayrı bir nahiye olarak gözüken Karahisar-ı Demirlü'nün merkezi bugün Alaca'nın Kalehisar köyü sınırları içerisinde kalmıştır. Bu haliyle Hüseyinabad'a oldukça yakındır. Bk. Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi-Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23, Bahar 2008 Konya, s. 21-22. Koray Özcan, burayı Delice yöresi olarak nitelemekte, Türkiye Selçukluları ve İlhanlı döneminde önemli ve gelişmiş bir merkez saymaktadır. Hüsamiye Medresesi'nin kurucusu ise Hüsameddin Timur olup vakfiyesinde 1266-1267 yılında kurulduğu yazılıdır. Karahisar-ı Demirlü Mevlana Celaleddin Rumi'nin müritlerinden Şeyh Muhammeddin Selmasti'nin kabrinin bulunduğu bir ziyaret yeri olarak da anılmaktadır. Aynı zamanda Kayseri-Kırşehir-Ankara karayolu üzerinde yer almaktadır. Bk. Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme…", *Milli Folklor Dergisi*, cilt 10, sayı: 77 (Bahar 2008), Ankara 2008, s. 93-94.

[603] Bir örnek olarak bk. Ceyhun Solmaz, *Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşi Geleneğindeki Yeri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2013.

bulunduğu Yeniyapar köyünden karşılanıyordu ve zaviye Hüseyinabad'ın Sultaneymirci ve Büyükhırka'daki Yahyapaşa zaviyesi kadar önemliydi. Öte yandan tahrir defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla zaviye 1574'e yakın bir tarihte medreseye dönüştürülmüştür.

Hüseyinabad'ın malikane gelir sağladığı önemli vakıflardan birisi de günümüzde Çorum'da kendi adıyla anılan köyde bulunan Abdal Ata Zaviyesi'dir. Abdal Ata Zaviyesi'ne[604] 1574'te dört köy ve iki mezradan malikane gelirleri gitmekteydi. Hüseyinabad Amasya'daki Ayas Ağa Medresesi ve Mehmed Paşa imaretine de üç köyün malikane hisseleriyle katkı sağlıyordu.

Tablo 77. Hüseyinabad'ın Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
(Amasya) Bülbül Hatun Zaviyesi köy	0	0	2	2
(İstanbul) Piri Paşa İmareti Vakfı köy	0	0	1	1
(İstanbul) Piri Paşa İmareti Vakfı mezra	0	0	1	1
Karahisar-ı Demirlü Hüsamiye Medresesi vakf köy	3	4	4	4
Karahisar-ı Demirlü Hüsamiye Medresesi vakf mezra	2	2	2	2
(Esen oğlu) Muhyiddin Ebnası Vakfı köy	0	2	3	3
Hacı Ali Bey oğlu Şeyh Ali Ebnası Vakfı köy	0	0	1	1
Hacı İlyas Ebnası Vakfı Etrakiye	1	1	1	1
Hacı İlyas Ebnası Vakfı Köy	0	2	3	3
Hacı İlyas Ebnası Vakfı Mezra	0	1	0	3
Hacı İbrahim (Çelebi) Evladı Vakfı mezra	0	1	1	1
(Bayduk oğlu) Hüseyin Bey Zaviyesi nefs	1	0	0	0
Hüseyin Bey Zaviyesi Vakfı karye	0	1	1	1
(Kutbeddin) Abdal Ata Zaviyesi Vakfı köy	0	4	3	4
(Kutbeddin) Abdal Ata Zaviyesi Vakfı mezra	0	2	2	2
(Karahisar-ı Demirlü) Ahi Muhyiddin Zaviyesi Vakfı mezra	0	1	1	1
(Büyükhırka) Yahya Paşa Zaviyesi Vakfı köy	0	1	1	1
(Büyükhırka) Yahya Paşa Zaviyesi Vakfı mezra	0	0	0	1
Medine Vakfı köy	0	0	2	2
(Amasya) Ayas Ağa Medresesi Vakfı mezra	0	0	2	1
(Amasya) Mehmed Paşa İmareti ve Vakfı köy	0	0	0	2
(Çorum?) Erkulu Zaviyesi Vakfı köy	0	0	0	1
Erkulu Zaviyesi Vakfı mezra	0	0	0	1
(Çorum) Hacı Mehmed Eczahanan Vakfı mezra	0	0	0	1
Sultan Eymirce Zaviyesi Vakfı mezra	0	0	0	1

Kendi içerisinde ise Büyükhırka ve Sultaneymirci'de bulunan zaviyelere

[604] Abdal Ata Zaviyesi hakkında daha detaylı bilgi için bk. Ahmed Cahid Haksever, "Çorum'da Bektaşi Zaviyeleri: Tarihi Süreç ve Fonksiyonları", *EKEV Dergisi*, Yıl: 12, sayı: 36 (Yaz 2008), Erzurum 2008, s. 70-77.

malikanesiyle katkı sağlayan Hüseyinabad, yerini ve kurucusunu tam olarak tespit edemediğimiz Erkulu Zaviyesi'ne de 1574'te bir köy ve bir mezranın malikanesi ile akar sunmaktaydı. Erkulu zaviyesine vakf olan köy Gulamlar köyüdür. Bu açıdan burada olma ihtimali yüksektir. Bir mezra da malikanesini 1574'te Çorum'da Hacı Mehmed'in tesis ettiği cüzhan vakfına ödemekteydi (Bk. Tablo 77.).

Karahisar-ı Behramşah'ın 1455'te nefs geliri malikane mülktü ve Karahisar-ı Behramşah ve Zile zaimi olan Müşalim oğlu Ali Bey'e gidiyordu. Nefsin 1485'te malikanesi belirtilmemişken 1519 ve 1574'te iki baştan timar olduğu vurgulanmıştı. Büyük ölçüde 1519 ve 1574 seneleri itibarıyla nefsin malikane gelirlerinin Karahisar-ı Behramşah Kalesi merdlerine ayrıldığı icmal defterlerdeki kale personelinin gelirlerinden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde incelediğimiz dönem boyunca 1455'ten 1574'e kadar malikane mülk olarak tanımlanan köy sayısı altı iken; malikane vakıf sayısı 1455'te yalnız birken daha sonraki tarihlerde bu sayı üçe çıkmıştır (Bk. Tablo 78.). Burada hiç şüphesiz Karahisar-ı Behramşah'ın en fazla mezra yerleşiminin yaygın olduğu bir nahiye olduğu dikkate alınmalıdır.

Tablo 78. Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Nefs köy adedi	1	1	1	1
Köy Adedi	7	10	13	16
Mezra adedi	17	17	53	20
İki baştan timar nefs köy	0	0	1	1
İki baştan timar köy	0	0	1	2
İki baştan timar mezra	0	2	6	1
Malikane mülk nefs köy	1	0	0	0
Malikane Mülk köy	6	6	6	6
Malikane mülk mezra	5	1	9	0
Malikane mülk eşkünlü köy	0	0	0	0
Mülk+malikane timar köy	0	0	0	0
Malikane vakf köy	1	3	3	3
Malikane vakf mezra	0	7	8	4
Malikane vakf+mülk köy	1	0	0	0
Malikane vakf+mülk mezra	0	0	0	0
Malikane belirsiz nefs	0	1	1	1
Malikane belirsiz köy	1	1	4	10
Malikane belirsiz mezra	10	9	36	16

Karahisar-ı Behramşah'ın merkezi 1455 ve 1574'te malikane ve divanisi ayrı ayrı kalemlerde değerlendirilirken 1519 ve 1574'te iki baştan timar olarak anılmıştı. Malikanesi ve divanisi ayrı ayrı ele alınan köy adedi sırasıyla 1455'te 5; 1485'te 10; 1519'da 11 ve 1574'te 13 idi. Malikane ve divanisi aynı vakfa ya da kişiye bir arada giden köy sayısı ise 1455'te 1; 1519'da 2 ve 1574'te 3'tü.

1455 tahririnde yöredeki güçlü malikane sahipleri arasında Müşalim oğlu Ali Bey birinci sırada yer almaktaydı. Büyük olasılıkla kendisi de bu nahiyede oturan ve 1519'a kadar ailesi efradıyla yörede önemli bir gücü temsil eden Müşalim oğulları 1455, 1485 ve 1519'da toplam beş köyün malikanesinden pay almaktaydı. Müşalim oğulları kadar etkili olmasa da Karahisar-ı Behramşah'ta etkili bir diğer malikane sahibi de Beyler Çelebi oğlu İlyas Fakih'ti. O da yörede iki köyün malikanesini 1455 ve 1485'te mülk olarak elinde tutuyordu. Hüseyinabad'da olduğu gibi 1519 senesinde Dulkadir oğlu Şehsuvar oğlu Ali Bey Karahisar-ı Behramşah'ın malikane ve divani gelirlerinde önemli bir paya sahipti. Hüseyinabad'daki kadar çok olmasa da söz konusu tarihte sekiz mezranın malikane ve divani gelirleri Şehsuvar oğlu Ali Bey'e gidiyordu.1485 senesi itibarıyla Karahisar-ı Behramşah'ta malikane vakf gelirler tümüyle zaviyelere gitmekteydi (Bk. Tablo 79.).

Tablo 79. Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Malikane Gelirlerinin Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Zaviye vakfı+mülk köy	1	0	0	0
Zaviye vakfı köy	1	4	4	4
Zaviye Vakfı mezra	0	6	7	4

Karahisar-ı Behramşah'ta Alişir/Alişar zaviyesi 1455 senesinde Oluğuuzun ve Muhtesib köylerinin malikanesinden pay alıyordu. Muhtesib köyündeki malikane hisseyi Zile zaimi Müşalim oğlu Ali Bey vakf etmişti. Yani Muhtesib'te mülkten vakfa dönen bir süreç yaşanmıştı. Bununla birlikte Ali Bey'in vakf ettiği hisse bir sonraki defterde yine kendi üzerinde gözükmektedir. Bu durum daha önceki defterdeki vakf

durumunun yasal bir biçime dönüşmediğini akla getirmektedir. Alişir zaviyesinin vakıf akarları içerisine 1519 senesinde Karahisar mezralar topluluğunun bir parçası olan Kuldan mezrası malikanesi de dahil olmuştu (Bk. Tablo 80.).

Tablo 80. Karahisar-ı Behramşah'ın Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Alişir Zaviyesi köy	2	1	1	1
Alişir Zaviyesi mezra	0	0	1	1
Ağcakoca Zaviyesi köy	0	1	1	1
Karabıyık (1519 Kocabıyık) Zaviyesi köy	0	1	1	1
Şeyh Aydın Zaviyesi mezra	0	6	6	1
İncüalan Mezrası Zaviyesi Vakfı mezra	0	0	0	1
Seyyid Enbiya Ali Zaviyesi Vakfı mezra	0	1	1	1

1485'ten itibaren yöredeki büyük köylerden Tezekçi'nin malikane geliri Ali Bey tarafından olmak üzere Ağcakoca zaviyesine vakf edilmişti. Kesrihisarı köyünün malikane geliri ise 1519'dan itibaren Karabıyık zaviyesinin vakıf akarları içerisinde yer almıştı. Şeyh Aydın Zaviyesi altı mezranın malikane ve divanisini tasarruf etmekteydi. İncüalan mezrasındaysa Şeyh Veli Zaviyesi vardı ve yalnız 1574'te karşımıza çıkan bu zaviye söz konusu mezranın malikane ve divanisini tasarruf ediyordu. Kızılcaköy ve Çanlu mezralarının malikane ve divani hasılları ise Karahisar-ı Behramşah'ın merkezinde bulunan Enbiya Ali Zaviyesine gitmekteydi.

Zile'ye 1519 senesinde tam ve müstakil olarak bağlanan Kızılkünbed nahiyesi 1485 senesinde Mecidözü nahiyesi ile birlikte yazılmıştı. Biz, 1519 ve 1574 senelerinde Kızılkünbed'deki yerleşimleri dikkate alıp Mecidözü köylerini dışarıda bırakarak, bu nahiyenin köylerini tespit ettik. Diğer nahiyelerden farklı olarak Kızılkünbed nahiyesinin 1455 tarihli verilerine ulaşamadık. Bununla birlikte, diğer nahiyelerde de görüldüğü gibi 1455'te büyük olasılıkla mülk görüntüsünde olan Kızılkünbed köyleri malikanelerinin 1485 itibarıyla büyük çoğunluğunun vakfa dönüştüğü çok açıktır. Zira, 1485'te nahiyenin 11 köyünden toplam ikisi malikane mülk statüsündeyken beş köy

malikanesi vakfa dönüşmüş durumdaydı (Bk. Tablo 81.). İki köyün ise malikanesi mülk sahibi ve vakıflar arasında paylaşılmaktaydı. Buna göre, her ne kadar 1455 tarihinde durumunu bilemesek de Kızılkünbed'in de Fatih Sultan Mehmed'in toprak reformundan etkilendiği ortadadır. 1519 senesi itibarıyla 12 olan Kızılkünbed köylerinden ikisinin malikane ve divanisinin iki baştan timara gittiği dikkatten kaçmamaktadır. Malikanesi mülk sahiplerine giden köy sayısı ikiden bire gerilerken; aynı gerileme malikanesi vakfa giden köyler için de geçerlidir. 1574 senesine gelindiğinde ise malikanesi bir şekilde vakıflara ayrılan köy sayısı altıya yükselmiştir. Mülk sahibi ile birlikte malikaneyi paylaşan vakıfları barındıran iki köyle beraber malikane vakf köy sayısı sekize ulaşmaktadır. Malikanesi vakf ve eşkünlü mülk sahibiyle paylaşılan köy yörenin büyük köylerinden Ilısu'ydu. Ilısu'nun 4/5 malikane hissesi eşkün vermek üzere Bahşayiş üzerinde görükmekteydi. Dona ve Kazankaya gibi köyler ise 1/2 malikanelerini vakıflara öderken kalan1/2 malikane hisseleri timara ayrılmaktaydı.

Tablo 81. Kızılkünbed Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1485	1519	1574
Köy Adedi	11	12	13
Mezra adedi	8	10	14
Yaylak Adedi	0	0	1
İki baştan timar köy	0	2	1
İki baştan timar mezra	0	1	1
Malikane Mülk köy	2	1	1
Malikane mülk mezra	0	0	2
Mülk+malikane timar köy	0	0	0
Malikane vakf köy	5	4	6
Malikane vakf mezra	1	2	2
Malikane vakf+eşkünlü köy	0	1	1
Malikane vakf+malikane timar köy	0	2	2
Malikane vakf+mülk köy	2	2	2
Malikane vakf+mülk mezra	0	0	0
Malikane belirsiz nefs	0	0	0
Malikane belirsiz köy	2	0	0
Malikane belirsiz mezra	6	6	8
Malikane belirsiz yaylak	0	0	1

Kızılkünbed'de malikane vakıfların çoğu ebna vakfıydı (Bk. Tablo 82.). Bir şekilde 1455 tarihinde ebna vakıflarına akar sağlayan köy sayısı bu tarihte altıydı. Ebna

vakıfları içerisinde Hacı Mahmud evladı önemli bir yekünü oluşturuyordu. Hacı Mahmud evladı 1455'te üç; 1485 ve 1574 tarihlerinde dört köyün malikanesini elinde bulunduruyordu. Ebna vakıfları dışında Kızılkünbed'de malikanesi zaviyelere bırakılan köyler de bulunmaktaydı. Zile'de bulunan Edhem Çelebi Zaviyesi'ne 1455'ten 1574'e kadar iki köyün malikanesinden ödeme yapılmaktaydı. Bu köyler: Ayvalu ve Deveci köyleriydi. Edhem Çelebi zaviyesi Ayvalu'nun 1/2; Deveci köyünün ise 1/4 malikane hissesini tasarrufunda bulunduruyordu. Büyük olasılıkla Ilısu köyünde olması muhtemel Şeyh Bahşayiş Zaviyesi'ne ise Alan ve Ilısu köylerinin malikane hisselerinden pay ayrılmıştı. Sivas'ta bulunan Ali Baba Zaviyesi'ne ise 1519'da Eymür'e bağlı Doymuş mezrası ve 1574'te ise bu mezraya ek olarak daha önceki defterlerde Taci Bey'in varislerinin mülkü olarak gözüken Eymür köyünün malikane gelirleri bırakılmıştı. Bu durum 1574'e yakın bir tarihte Taci Bey'in varislerinin tükendiğini ve bu halde mülk sahiplerinin rızası ve devletin de onayıyla böyle bir değişimin yaşandığını akla getirmektedir. 1574'te ise Koç Hüseyin'in mülkü olan Ayvalu köyünün 1/2 malikane geliri vakfiye gereğince Piri Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki Medresesi'ne bırakılmıştır (Bk. Tablo 83.).

Tablo 82. Kızılkünbed Nahiyesi Malikanelerinin Vakıflara Dağılımı

Açıklama	1485	1519	1574
Ebna vakfı köy	4	4	3
Ebna vakfı mezra	1	0	2
Ebna vakfı+zaviye vakfı köy	1	1	1
Ebna vakfı+mülk köy	1	0	1
Ebna vakfı+malikane timar	0	2	2
Ebna Vakfı+mülk mezra	0	1	0
Zaviye Vakfı köy	0	0	1
Zaviye vakfı+mülk köy	2	2	1
Zaviye Vakfı+eşkünlü mülk köy	0	1	1
Zaviye Vakfı mezra	0	1	1
Zaviye Vakfı+medrese vakfı köy	0	0	1

Aslında bu örneklere bakılarak, yöre genelindeki malikane mülklerin tamamının bir şekilde ebna vakfı statüsünde olabileceği akla yatkın bir seçenek gibi

gözükmektedir. Ne var ki bu konuda daha güçlü yorum yapabilmek için vakıflar arşivinde geniş ve uzun soluklu bir tarama yapılması, ardından bir hükme varılması daha yerinde olacaktır.

Tablo 83. Kızılkünbed Nahiyesi Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1485	1519	1574
Ali Bey oğlu Mehmed Çelebi Evladı Vakfı köy	1	1	1
Çok ortaklı ebna vakfı köy	1	1	1
Hacı Mahmud Evladı köy	3	4	4
Hüseyin Bey Ebnası köy	1	1	1
Hüseyin Bey Ebnası mezra	1	1	1
Musa oğlu Mehmed evladı vakfı mezra	0	1	1
Edhem Çelebi Zaviyesi köy	2	2	2
Şeyh Bahşayiş Zaviyesi (Alan köyü) köy	1	2	2
Ali Baba Zaviyesi köy	0	0	1
Ali Baba Zaviyesi mezra (Eymür'e bağlı Doymuş mezrası)	0	1	1
Mehmed Paşa Medresesi köy (İstanbul Piri Mehmed Paşa)	0	0	1

Bir merkezi bulunmayan ve en büyük yerleşiminin İğdir köyü olduğu Kuştaş nahiyesinde 1455'ten 1574'e köy sayısında bir değişiklik olmamış ve yaklaşık 120 seneyi aşan bir süre boyunca köy sayısı yedi ile sınırlı kalmıştır (Bk. Tablo 84.).

Tablo 84. Kuştaş Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Köy Adedi	7	7	7	7
Mezra adedi	3	3	8	9
Malikane Mülk köy	2	0	0	0
Malikane mülk mezra	0	0	0	0
Malikane mülk eşkünlü köy	0	0	0	0
Mülk+malikane timar köy	0	0	0	0
Malikane vakf köy	1	0	1	1
Malikane vakf mezra	1	1	2	3
Malikane vakf+mülk köy	0	6	6	6
Malikane vakf+mülk mezra	1	0	0	0
Malikane belirsiz köy (m+d ber-karar/1455)	4	1	0	0
Malikane belirsiz mezra (m+d ber-karar/1455)	1	2	6	6

1455'te yörede iki köy malikane mülk statüsündeyken yalnız bir köy malikane vakıf statüsündeydi. Bununla birlikte, dört köyün malikane sahibi belli olmayıp bu köyler için *malikane ve divani ber-karar* notu girilmişti. 1485'te malikane ve divani sahiplerini daha net gözlemleyebildiğimiz nahiyede altı köyün malikanesinin vakıflar ve mülk sahipleri arasında paylaşıldığını söylemek mümkündür. 1519 tarihine gelindiğinde

ise kalan bir köyün malikane vakıf statüsünde olduğu görülmektedir.

Kuştaş'ta 1485, 1519 ve 1574 tahrir verilerine bakıldığında, köylerin tamamının malikane ve divani gelirlerinin iki kaleme ayrıldığını söylemek mümkündür (Bk. Tablo 85.). 1455'teki veriler yörede Beyler Çelebi ve Emir Veled kızlarının malikânelerde belirgin bir yeri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İlerleyen yıllardaki tablo da bu durumu teyit eder niteliktedir. Malikane ve divani gelirlerinin sahiplerini gözlemleyebildiğimiz 1485 tarihli deftere göre vakıf ve mülke ortak hisse gönderen köyler için şu durum söz konusudur: Emir Veled kızı Hatunşah Hatun 1/2 malikane hissesini Medine Vakfı haline dönüştürmüşken söz konusu köylerde Beyler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan Hatun ve Yeni Sultan mülkiyet üzere malikanenin 1/2 hissesini tasarruf etmektedir. 1455'te Şeyh Yakub zaviyesine vakf olan Dumi mezrası, 1485'ten 1574 senesine kadar gerek malikane gerekse de divani hissesini iki baştan Şeyh Yakub oğullarına ödemekteydi. Bununla birlikte, söz konusu malikane bir mülkiyet tarzını anımsatsa da 583 tarihli vakıf defteri adı geçen mezranın Şeyh Yakub'un mezrada bulunan zaviyesinin bir akarı olduğunu ortaya koymaktadır. 1455'te Bayat mezrası da Beyler Çelebi oğulları, Emir Veled kızları ve Şeyh Yakub zaviyesi vakfı arasında paylaşılmaktaydı. Zaviyeye 1/4 malikane hissesi düşüyordu. Ne var ki 1485'te mezra için *harab* notu düşülmüştür ve bu tarihten sonra malikane sahipleri girilmemiştir. Kuştaş'ta yedi köyden altısı bir şekilde Medine Vakfı'na akar sağlarken malikanesi Medine Vakfı'na giden 1519'da bir ve 1574'te iki mezra vardı. Yapalak mezrası her iki tarihte de malikanesinin 1/2'sini Medine Vakfı'na gönderirken; 1574'te kendisine bağlı gözüken Oyumerik mezrası da malikanesiyle Medine Vakfı'na katkı sağlamıştır. Yöredeki Mahmud köy ise 1455, 1519 ve 1574 senelerinde malikanesini Tokat'taki Hoca Sünbül Zaviyesi'ne ödemekteydi ve yörede malikanesi yalnız vakfa giden tek

köydü. Her ne kadar 1485'te malikanesi belirtilmemişse de, muhtemelen söz konusu zaviye Akkoyunluların Tokat'a saldırısından zarar görmüş olsa gerektir, zira vakfın sonraki tarihlerde yinelenmesi ve defterler içerisinde anılması dikkat çekicidir. Açıkçası, dört tahrir boyunca malikane gelirleri en kararlı nahiye Kuştaş gibidir. Malikane sahipleri nerdeyse hiç değişmemiştir (Bk. Tablo 86.).

Tablo 85. Kuştaş Nahiyesinde Malikanelerin Vakıflara Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Zaviye vakfı köy	1	0	1	1
Zaviye Vakfı mezra	1	1	1	1
Zaviye vakfı+mülk mezra	1	0	0	0
Medine Vakfı+mülk köy	0	7	6	6
Medine Vakfı mezra	0	0	1	2

Tablo 86. Kuştaş Nahiyesinin Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Hoca Sünbül Hangahı	1	0	1	1
Şeyh Yakub Zaviyesi köy	0	0	0	0
Şeyh Yakub Zaviyesi mezra	2	1	1	1
Vakf-ı Resulullah köy (Emir Veled kızı)	0	6	6	6
Medine vakfı mezra	0	0	1	2

Meşhedabad nahiyesi, Zile'nin ekonomik açıdan Hüseyinabad ve Zile nahiyelerinden sonra üçüncü büyük nahiyesiydi ve 1455 senesine gelindiğinde köyleri netleşmiş ve kararlı hale gelmişti. Nahiyenin nefsi olan Meşhedabad köyü malikanesini 1455'ten 1574'e kadar vakfa ödemiş bir yerleşimdi (Bk. Tablo 87.). 1455'te Kabilü evladı üzerinde görüken nefs malikanesi, daha sonraki tarihlerde Tokat'taki Kabilü Zaviyesi'ne ait gösterilmiştir. Nahiyeye bağlı köylerin 1455'te yedisi mülk statüsündeyken, bu sayı 1485'te ikiye düşmüştür. Diğer nahiyelerde olduğu gibi malikanesi vakıflara giden köy sayısı 1455'te yedi iken 1485'te bu sayı 10'a, bu tarihten sonra ise 12'ye yükselmiştir. Bu yönüyle Meşhedabad köyleri Zile ve çevresindeki birçok vakıf kuruluşa gelir aktarmıştır. Yine yöredeki köylerden biri malikane mülk ve eşkünlü köy statüsündedir. Bu köy Kassin köyüydü ve malikane gelirinin 1/2'si eşkünlü statüsündeydi.

Tablo 87. Meşhedabad Nahiyesinde Malikanelerin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Nefs Adedi	1	1	1	1
Köy Adedi	17	17	17	17
Mezra adedi	10	11	12	16
Malikane Mülk köy	7	2	1	2
Malikane mülk mezra	2	2	3	3
Malikane mülk +eşkünlü köy	1	1	1	0
Mülk+malikane timar köy	0	0	1	1
Malikane vakf nefs	1	1	1	1
Malikane vakf köy	7	10	12	12
Malikane vakf mezra	2	3	4	5
Malikane vakf+mülk köy	2	1	1	1
Malikane vakf+mülk mezra	0	0	0	0
Malikane belirsiz köy (m+d ber-karar/1455)	0	3	1	1
Malikane belirsiz mezra (m+d ber-karar/1455)	6	6	5	8

1485'te Meşhedabad'da malikânesi ebna vakfa dönüşmüş dört köy vardı (Bk. Tablo 88.). Ebna vakıf kurucuları arasında Mahmud Çelebi, Emir Bey, Mansur Bey ve Zeynel Bey'in isimleri öne çıkmaktaydı. Zaviyelere malikanesinden hisse veren köy sayısı 1519'da sekize çıkmıştı (Bk. Tablo 89.). Aliarab köyününü malikanesinin tamamı Tokat'ta Erzincanlı Hoca Ali Hangahı'na gidiyordu. Tıpkı yukarıda Hoca Sünbül zaviyesinde belirttiğimiz gibi 1485 senesi itibarıyla deftere bu zaviyenin adı da girilmemişti. Zaviye muhtemelen Akkoyunluların Tokat'a salıdırısından etkilenmiş gözükmektedir. Tokat'ta Kabilü ve Ahi Evren zaviyeleri de Meşhedabad nahiyesi köylerinin malikane hisselerinden pay almaktaydı. Kulaca köyünün1/2 malikane hissesi Ahi Evren zaviyesine giderken bu köy aynı zamanda Türbe-i Mutahhara ve Şeyh Şadi zaviyesine de kaynak aktaran bir yerleşimdi. Zile'nin Aksaray köyündeki Şeyh Nusret ve Boldacı mezrasındaki Şeyh Eylük zaviyesi de Meşhedabad köyleri malikânelerinden vakıflarına akar sağlamaktaydı. Amasya'da bulunan Yörgüç Paşa İmareti, Kızılca köyü ve Özmüş mezrası malikanesini vakıf akarları içerisine almıştı. 1455 senesinde Kulaca köyü malikanesinin önemli bir hissesi büyük olasılıkla, bu tarihten sonra ortadan kalkan ve köyde bulunduğunu düşündüğümüz Ahi Tursan Zaviyesi'ne gitmekteydi. Yörede bulunan Şeyh Şadi, Şeyh Salsal zaviyeleri de nahiyeye bağlı köylerin malikane gelirleri

ile ayakta kalmaktaydı. Ayrıca, Kulaca'nın Erdoğmuş mezrası malikanesi Yakub Hangahı'na ayrılmıştı. Belki mezrada bu adla küçük bir hangah/zaviye vardı.

Tablo 88. Meşhedabad Nahiyesinde Malikanelerin Vakıflara Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ebna Vakfı nefs	1	0	0	0
Ebna vakfı köy	0	4	4	4
Ebna vakfı mezra	0	1	1	1
Ebna vakfı+zaviye vakfı köy	0	1	0	0
Zaviye Vakfı nefs	0	1	1	1
Zaviye vakfı köy	7	5	8	8
Zaviye Vakfı mezra	2	1	2	2
İmaret vakfı köy	1	1	1	1
İmaret vakfı mezra	0	0	1	1
Medine Vakfı (Kabe-i Mutahhar) köy	1	1	2	2
Medine Vakfı mezra	0	1	0	1

Tablo 89. Meşhedabad Nahiyesi Malikane Gelirlerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Erzincanlı Hoca Ali Hangahı köy	1	0	1	1
Şeyh Seydi Ali Vakfı köy	1	0	0	0
Kabili Zaviyesi Vakfı köy	2	2	2	2
Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı köy	1	1	1	1
Şeyh Eylük Zaviyesi köy	1	1	1	1
Yörgüç Paşa İmareti Vakfı köy	1	1	1	1
Yörgüç Paşa İmareti Vakfı mz.	0	0	1	1
Ahi Tursan Zaviyesi Vakfı köy	1	0	0	0
Şeyh Salsal Zaviyesi Vakfı mz.	1	0	0	0
Edhem Çelebi Zaviyesi mz.	1	1	1	1
Veled Kabilü Evladı Vakfı (1485 ve sonrası zaviye)nefs	1	1	1	1
Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı köy	0	1	1	1
Şeyh Bayram Zaviyesi Vakfı köy	0	1	1	1
Zeynel Bey Evladı Vakfı köy	0	1	0	0
Mansur Bey Ebnası Vakfı köy	0	2	1	1
Emir Bey Ebnası Vakfı köy	0	1	1	1
Emir Bey Ebnası Vakfı mezra	0	1	1	1
Tokat'ta Ahi Evren Zaviyesi Vakfı köy	0	1	1	1
Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı köy	0	1	1	1
Türbe-i Mutahhara Vakfı köy	0	0	1	1
Yakup Hangahı mz.	0	0	1	1

Özikavağı nefsi 1455 ve 1485'te malikane mülk olarak Mezid Bey ve İlyas Bey oğlu Seydi Ahmed'in müşterek tasarrufundayken, 1519'da 2/3 hissesi malikane timara dönüştürülmüştür. Öte yandan 1574 senesine yakın bir tarihte bir kısım hissesi oran belirtilmeksizin Medine Vakfı'na ayrılmıştır. 1455 ve 1485'te malikane mülk köyler çoğunluktayken zaman içerisinde mülk sahipleri gelirlerini vakıflarla paylaşmak durumunda kalmıştır (Bk. Tablo 90.).

Tablo 90. Özikavağı Malikane Gelirlerinin Mülk ve Vakıflara Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Nefs Adedi	1	1	1	1
Köy Adedi	12	12	12	12
Mezra adedi	3	3	4	5
Malikane mülk nefs	1	1	0	0
Malikane mülk+malikane timar nefs	0	0	1	0
Malikane mül+malikane timar+vakf nefs	0	0	0	1
Malikane Mülk köy	7	8	1	1
Malikane mülk mezra	0	0	0	2
Malikane mülk+malikane timar+vakf köy	0	0	2	3
Malikane vakf köy	2	1	2	2
Malikane vakf mezra	1	0	0	0
Malikane vakf+mülk köy	0	0	4	3
İki baştan timar köy	0	0	2	2
İki baştan timar mezra	0	0	0	1
Malikane belirsiz köy (m+d ber-karar/1455)	3	3	1	1
Malikane belirsiz mezra (m+d ber-karar/1455)	2	3	3	3

1519 ve 1574 senelerinde Karacaviran köyünün malikanesinin tamamı; Karıkışla köyünün malikane hissesinin 1/2'si Ser-rikabi Hüseyin Ağa tarafından satın alınmış; Amasya'da kurduğu cami ve medreseye vakf edilmiştir. Hicib köyünün malikane geliri 1455'te Tokat'ta Süleymanşah Zaviyesi'ne ayrılmışken; bu tarihten sonra köyün malikanesi ile ilgili herhangi bir veri girilmemiştir. Literatürde rastlayamadığımız Süleymanşah Zaviyesi büyük olasılıkla 1485 öncesi Akkoyunlu saldırısından sonra kullanılamaz hale gelmiştir. Kilise köyün malikane geliri ise incelediğimiz dönem boyunca Sivas'taki Abdülvehab Gazi Zaviyesi'ne gitmiştir. Ayrıca İlyasoğlanı mezrasının 1455'teki malikane geliri de Abdülvehab Gazi Zaviyesi'ne aitti. Ne var ki bu tarihten sonra söz konusu mezraya bir daha rastlanmamıştır (Bk. Tablo 91 ve 92.).

Tablo 91. Özikavağı Nahiyesi Malikanelerinin Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Cami ve Medrese Vakfı köy	0	0	2	2
Zaviye vakfı köy	2	1	1	1
Zaviye Vakfı mezra	1	0	0	0
Medine vakfı+mülk nefs	0	0	0	1
Medine Vakfı+mülk köy	0	0	5	5

Tablo 92. Özikavağı Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ser-rikabi Hüseyin Ağa Cami ve Medresesi	0	0	2	2
Tokat Süleymanşah Zaviyesi Vakfı köy	1	0	0	0
Sivas Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı köy	1	1	1	1
Sivas Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı mezra	1	0	0	0

Yenimüslüman köy sayısı bakımından Zile'nin Kuştaş'la birlikte iki küçük nahiyesinden biriydi. Nefsi 1455'te Emir Veled kızları adına not edilmişti. Yukarıda da değindiğimiz gibi Emir Veled kızları Zile'deki malikanelerini büyük ölçüde Medine Vakfı'na dönüştürmüştü (Bk. Tablo 93 ve 94.). Benzer bir yaklaşımla Yenimüslüman merkez köyünü de bu vakfa bırakmışlardır. Yenimüslüman'da bu vakfa dönüşümü gerçekleştiren kişi olarak Emir Veled kızı Sitti Hatun'un adı zikredilmektedir. 1455'te malikane mülk statüsünde Yenimüslüman'da iki köy vardı (Bk. Tablo 93.). Bunlar: Hasanköy ve Öyük köyleriydi. Malikane mülklerin birden çok hissedarları vardı. Tamamıyla malikane vakf olan köy sayısı incelediğimiz dönem boyunca ikiydi. Bu köylerden Çeltek köyünün malikanesi Tokat'taki Haydarihane Vakfı'na ayrılmıştı. Tokat'taki Hacı İvaz Paşa İmareti, Sünbül Hangahı, Acebşir Zaviyesi Yenimüslüman'daki yerleşimlerin malikanelerinden pay almaktaydı. Zile'deki Edhem Çelebi Zaviyesi, yörede bulunan Şeyh Şadi Zaviyesi ile lokasyonunu tam olarak yapamadığımız Emir Veled biraderi Mezid Bey Türbesi de Ernebadi köyü malikanesinden pay almaktaydı (Bk. Tablo 95.). Birçok yerde malikanelerde adı geçen Mezid Bey büyük olasılıkla Kadı Burhaneddin Ahmed döneminde Tokat zaimi olan Emir Veled'in kardeşi olmalıydı.

Tablo 93. Yenimüslüman Nahiyesi Malikanelerinin Mülk ve Vakıflara Göre Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Nefs Adedi	1	1	1	1
Köy Adedi	6	6	6	6
Mezra adedi	6	7	7	7
Malikane mülk nefs	1	0	0	0
Malikane Mülk köy	2	0	0	0
Malikane vakf nefs	0	1	1	1
Malikane vakf köy	2	2	2	2
Malikane vakf mezra	1	0	0	0
Malikane vakf+mülk köy	2	0	0	0
Malikane vakf+malikane timar köy	0	1	2	2
Vakf+malikane timar mezra	0	1	0	2
Malikane vakf+mülk+malikane timar köy	0	1	1	1
Malikane eşkünlü+mülk+vakf+malikane timar köy	0	1	0	1
Malikane belirsiz köy	0	1	1	0

Süvari elinde mezra	1	0	0	0
Harabe mezra	2	0	0	0
Malikane belirsiz mezra	2	6	5	5

Tablo 94. Yenimüslüman Nahiyesi Malikane Gelirlerinin Vakıflara Dağılımı

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ebna vakfı+zaviye vakfı köy	0	1	1	1
Haydarhane Vakfı köy	1	1	1	1
Zaviye vakfı+mülk köy	2	0	0	0
Zaviye Vakfı mezra	1	0	0	0
Zaviye vakfı+mülk+malikane timar köy	0	1	1	1
Zaviye vakfı+eşkünlü+mülk+malikane timar köy	0	1	0	1
Zaviye vakfı+malikane timar mezra	0	0	1	1
İmaret vakfı +malikane timar köy	0	1	1	1
İmaret vakfı+malikane timar mezra	0	1	1	1
Medine Vakfı+malikane timar köy	0	0	1	1
Medine Vakfı+Türbe Vakfı köy	1	0	0	0
Medine Vakfı nefs	0	1	1	1

Tablo 95. Yenimüslüman Nahiyesi Malikanelerinden Pay Alan Vakıflar

Açıklama	1455	1485	1519	1574
Ebna Vakfı köy	0	1	1	1
Tokat Haydarhane Vakfı köy	1	1	1	1
Medine Vakfı köy	1	0	1	1
Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı köy	0	1	1	1
Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı mezra	0	1	1	1
Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı köy	1	0	0	0
Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı köy	1	2	1	2
Tokat Sünbül Hangahı Vakfı mezra	1	0	0	0
Tokat Acebşir Zaviyesi Vakfı mezra	0	1	1	1
Medine Vakfı nefs	0	1	1	1
Emir Veled biraderi Mezid Bey Türbesi Vakfı köy	1	0	0	0

Zile malikaneleri ile ilgili incelediğimiz dönem boyunca, defterlerin formundan ve malikane gelirlerinin gittiği kuruluş ya da kişilerin bazı değişken özellikleri açısından istatistiki ve genel veriler çıkarmak oldukça güçtür. Bu nedenle yukarıda nahiye nahiye malikane sahiplerini irdelemeye çalıştık. Ayrıca çalışmanın sonuna malikane sahiplerini de ekledik. Ne var ki, sistemin uygulandığı Rum eyaletinin dar bir bölgesi olan Zile'den malikane sistemle ilgili bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür: İlk olarak, 1455 senesinde yerleşim birimlerinin malikane hisseleri büyük ölçüde mülk statüsündedir. İkinci olarak, II. Mehmed'den (Fatih) sonra yapılan, II. Bayezid dönemine ait 1485 tarihli tahrir yörede malikane gelirlerin büyük çoğunluğunun vakfa dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Üçüncü olarak, 1485'ten sonra malikane mülk statüsünün sürdüğü bazı

yerlerde devlet devamlı tetikte; ilk fırsatta buraları malikane timar şeklinde devletin askeri ihtiyacına ayırma gayretinde olmuştur. Örneğin, 1530 tarihli Kanunname, *ve şol malikane ki, ashabı münkariz olmuştur, timara sebt olundu* hükmüyle sahipleri ortadan kalkan malikanelerin timara yazıldığını belirtiyordu (Akgündüz, 1993: 204). Ne var ki tespit edebildiğimiz malikane timar sahiplerinin 1485'ten 1574'e kadar adını koruması, malikane gelirlerin satılmadığı ve vakfedilmediği sürece nesilden nesile geçerliliğini koruyan ırsi bir gelir toplama biçimi olduğuna delalet etmektedir.

Malikane sahibinin toprak üzerinde çıplak mülkiyet sahibi olmadığı ve kendisine ait olan bir vergiyi topladığı da çok nettir. Ancak genel tablolarda ve yukarıda verdiğimiz tablolarda da görüleceği gibi malikane sahipleri söz konusu geliri başkalarına satabilmiş veya vakfedebilmiştir. Vakf edenlerin bir kısmı ebna vakıfları kurarken, bir kısmı Medine'ye, bir kısmı sosyal kurumlara malikane gelirlerini terk edebilmiştir. Bu vakıflar aracılığıyla merkezi otoriteye karşı bir dönem atalarının mülkü olan topraklardaki bu sistemi korumuşlar; ayrıca vakıfların tevliyeti aracılığıyla da yeni gelen nesillerine de bir miktar kazanç temin etmişlerdir. Bazen sadrazam veya şehzade annesi gibi üst düzey ve sözü geçer bir kesim kurdukları sosyal tesisler için malikane geliri satın alıp bunları vakıflarına akar da yapabilmiştir.

Malikane sistem, giriş kısmında da belirttiğimiz gibi, kimi araştırmacılar tarafından devlete eşkünlü adıyla sefere giden asker sağlayan bir hüviyet kazandırmış gibi açıklanmaktadır. Ne var ki bu genelleme oldukça sakıncalıdır. Zira, Zile ölçeğinde, eşkün veren malikane sayısı bir nahiyede bir ya da ikiyi geçmemektedir. Haliyle, sistemi asker kaynağı gibi lanse etmek bu açıdan oldukça iddialıdır. Öte taraftan, malikane sistem içerisinde bazı hisseler malikane timara verilmiştir. Bunların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu istisna örnekler, büyük ölçüde sistem içerisinde bazı boş hisselerin

kalması ve devletin fırsatını bulduğu ilk anda bunu timara dönüştürmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Netice itibariyle, malikane-divanî sistem Rum eyaleti Zile kazasındaki uygulamalarıyla devletin yerel güçlerin toprak üzerindeki hakkını tanıması, bazı vali, zaim gibi ileri gelenlerin ve bölgede yer alan ulema ve kanaat önderlerinin bir takım giderleri için tahsis ettiği bir ödeme kanalı gibiydi. Sistem, gerek Zile, gerekse Rum eyaletinin Amasya, Tokat ve Sivas gibi sancaklarında yer alan birçok sosyal kurumun da ayakta kalmasını sağlayacak bir yapı arz etmekteydi. Böylece, devletin merkezi katkısı olmadan yerinden toplanan gelirlerle bir şekilde sosyal ihtiyaçların giderilmesi de sağlanmıştı.

Zile'de bu sistem, çalışmamızın sona erdiği 1574 senesine kadar devam etmiştir. Ancak 1574 tarihli defterdeki bazı açıklamalar ve ileri tarihli sonradan tutulan notlar, bu notların bir kısmı IV. Murad'ın İran Seferi sırasında yazılmıştır, devletin malikane gelirinden vazgeçmek istemediğini ve bir şekilde en ufak boşlukta bu hisseleri ele geçirmek istediğini de göstermektedir. Zira, Safiye Sultan'dan itibaren Zile'nin Valide Sultan Hasları arasına girmesi de bunu tetikleyen bir durumdur. Bundan sonra, yörede malikane ve divani gelirler bir şekilde has yapılma çabasında olunacaktır.

3.2. ii.iv.ii. Divani Sahipleri: Has, Zeamet ve Timar Sahipleri

3.2.ii.iv.ii.i. Has Sahipleri (Rum Eyaleti İçerisindeki Haslarda Zile'nin Payı)

Zile kazasının Osmanlıların ilk dönemlerinde haslarda katkısı oldukça azdı. 1482 tarihli icmal defterden anlaşıldığı kadarıyla, haslar içerisinde Zile'nin toplam katkısı 8483 akçeydi. Bu katkı da Tokat'ın şehzade hassına[605] gönderdiği pay ile Artukabad, Meşhedabad ve Silisözü hasları içerisinde anılmaktaydı. Tokat'ın şehzade hası payı içerisinde Zile'nin Kırlar köyü 4748 akçe ile yerini almaktaydı. Tokat hasının

[605] Defterin 1482 tarihli olması söz konusu şehzade hassının 1481-1512 yılları arasında Amasya'da sancakbeyi olan Sultan İkinci Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'e ait olabileceğini göstermektedir. Bk.http://www.amasya.gov.tr/sehzadeler-sehri.asp (Erişim tarihi: 07.08.2014).

toplam 592641 akçelik toplamı içerisinde bu köyün payı % 0,8'lik bir orana tekabül etmekteydi. Artukabad, Meşhedabad ve Silisözü hassının toplamı 185337 akçe olup Meşhedabad'a bağlı İsa köyünün 3735 akçe tutan katkısı, bu toplamın yalnız % 2'lik bir oranını oluşturmaktaydı[606].

Dulkadiroğlu[607] Alaüddevle Bey'in[608] 1482 senesindeki timarını da haslar kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Zira, Alaüddevle Bey'in timarlarının yekünü 100000 akçeden fazlaydı. Alaüddevle Bey, Kırşehir merkez, Kızılcaköy, Bucur/Mucur?, Selamet, Ortaköy, Koçaç'ta 27185; Kırşehir'e bağlı 20 mezrada 6400 akçe timara sahipti. Kendisinin Zile'deki timarları ise Hüseyinabad başlığında verilmişti. Bu başlıkta Hüseyinabad ve Budaközü'nde kendi timarına kaynak oluşturan

[606] BOA, Td 15, s. 3,6.

[607] Dulkadiroğulları Beyliği, Zeynüddin Karaca Bey tarafından 1337 tarihinde Elbistan ve Maraş yöresinde kurulmuştur. Karaca Bey'in kurduğu beylik kimi kaynakta Dulkadirlü Ulusu olarak da anılmaktadır. Beylik Bozok Türkmenlerinden bazı taife ve cemaatler ile Ağaç Eri adı verilen boya mensup aşiretleri egemenliği altında tutmuştur. Osmanlılar ile Dulkadirliler arasındaki ilişkiler 1398 senesinde dostane olarak kurulmuştur. 1398'de yaşanan taht kavgalarında Osmanlıların yardım ettiği Mehmed Bey beyliğin başına geçmiştir. 1402 Ankara Savaşı'nda Osmanlılara verdikleri destekten ötürü Dulkadirliler Timur tasafından cezalandırılmışlardır. Fetret Devri'nde Sultan Çelebi Mehmed'i destekleyen Mehmed Bey, onu kızıyla da evlendirmiştir. Bir ara Karamanoğullarına kaptırdıkları Kayseri'yi 1437'de Sultan İkinci Murad'ın verdiği destekle geri almışlardır. Dulkadirli Beylerinden Süleyman (1442-1454) kızı Sitti Mükrime Hatun'u II. Murat'ın oğullarından Mehmed'le (gelecekte Fatih Sultan Mehmed) evlendirmiştir. Süleyman Bey'den sonra yerine geçen Melik Ahmed'in Osmanlı taraftarlığı yüzünden Memlukler tarafından öldürülmesi ile 1465 tarihinden sonra bu beylik üzerinde Osmanlı-Memluk çatışması başlamıştır. Bu açıdan 1465'ten 1515'e kadar Osmanlılar zaman zaman Memluklere karşı bu beyliğin koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu…,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1984, s. 169; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s. 10; Aynı yazar, "Dulkadıroğullan", *TDVİA,* cilt:9, İstanbul 1994, s. 553; M. Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, cilt:10, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 97.

[608] Alaüddevle Bey, 1480 senesinde Fatih Sultan Mehmed'in de desteğiyle Dulkadirlilerin başına geçmiştir. Başlangıçta Osmanlı taraftarı gözüken Alaüddevle Bey, 1484-1488 savaşlarında Osmanlıların aldığı yenilgiler üzerine Memluk tarafına yaklaşmıştır. 1515'te Osmanlılar, Şah İsmail'le de işbirliği halinde olan Alaüddevle Bey'i öldürerek beyliği ele geçirmişlerdir. Bununla birlikte, beyliği ilhak etmek yerine başına Şehsuvar oğlu Ali Bey'i geçirmişlerdir. Şehsuvar oğlu Ali Bey, 1522'de öldürülene kadar beylik bu statüsüyle devam etmiş; bu tarihten sonra tamamen ortadan kalkmıştır. Uzunçarşılı, *aynı eser*., s. 173; Yinanç, *aynı madde*, s. 556. Gerek Alaüddevle ve gerekse de Şehsuvar oğlu Ali Bey'in Rum eyaletinin güneyinde Artukabad, Karahisar-ı Behramşah ve Hüseyinabad gibi yerleşimlerde Osmanlılar tarafından tahsis edilmiş timarları vardı. Ali Açıkel, bu kişilerin Artukabad kazasındaki timarlarını tespit eden bir bildiriyi Kahramanmaraş Sempozyumu'nda sunmuştur. Bu bildiriden görebildiğimiz kadarıyla, 1455'te Süleyman Bey oğlu Devletyar'ın 1482'de ise Alaüddevle Bey'in Artukabad'da timarları vardı. Alaüddevle Bey'in muhtemel timar miktarı 187020 akçeydi. Haliyle yukarıda verdiğimiz timarı bununla topladığımızda Alaüddevle'nin timarı verdiğimiz rakamın iki katına çıkacaktır. Bk. Ali Açıkel, "Dulkadiroğulları Hanedanının Osmanlı Mülkü Artukabad Kazasından Aldığı Vergi Gelirleri", *Kahramanmaraş Sempozyumu (Kahramanmaraş, 6-8 Mayıs 2004) Bildirileri Kitabı*, cilt: 1, İstanbul 2005, s. 531-532.

divani gelirler zikredilmiştir. Aralarında Cisr-i Sahib'e bağlı yedi mezranın da bulunduğu vergi ünitelerinden Alaüddevle Bey'in toplam timar geliri 186362 akçeydi. Hüseyinabad ve Budaközü'nün bu toplam içerisindeki oranı 7681 akçeyle ancak % 4 civarındaydı[609]. Bu tarihte Hüseyinabad'ın bazı köylerinin gelirleri Dulkadiroğullarından Sultan Ahmed'in oğullarından Hacı İlyas Bey'in oğulları arasında paylaştırılmıştı[610]. Dulkadiroğullarının Osmanlı timar sistemi içerisindeki varlığı bu tarihten sonra da yörede devam etmiştir. Özellikle Karahisar-ı Behramşah ile Hüseyinabad nahiyeleri Dulkadiroğullarına hissedilir oranda ekonomik kaynak sağlamıştır. Aşağıda dipnotta da paylaştığımız gibi, gerek iki devlet arasındaki akrabalık bağları gerekse de Osmanlı-Memluk ilişkilerinde önemli bir argüman olan bu beyliğin ileri gelenlerine Osmanlılar Fatih döneminden itibaren bazı timar gelirlerini vermiştir. Böylece beylik içerisinde kendi taraftarı bir hanedanı her zaman için canlı tutmak gibi bir yol seçmiştir. Alaüddevle Bey gibi, beyliğin şeklen ortadan kaldırıldığı 1515 senesinden sonra beyliğin son beyi Şehsuvar oğlu Ali Bey'in de Zile kazasına bağlı yerlerden önemli miktarda timar geliri vardı. Bu timar gelirleri 1519 tarihli ve 98 numaralı mücmel tahrir defterinden takip edilebilmektedir. Şehsuvar oğlu Ali Bey'in timarları bu defterde üç başlıkta ele alınmıştır. Birinci başlıkta Ali Bey'in timarları olarak verilen bir listede Hüseyinabad'ın Büyük ve Küçükhırka ve Kavakağacı

[609] BOA, Td 15, s. 2 vd. Ali Açıkel'in tespitlerine göre yörede Dulkadiroğulları varlığı Kadı Burhaneddin Ahmed dönemine kadar geri gitmektedir. Bezm u Rezm'e dayanarak Kadı Burhaneddin Ahmed'in Amasya valisi Ahmed'le mücadelesinde Dulkadiroğlu Halil diye birinden yardım aldığı ve yardıma karşılık da bu yörede ikta verdiğini tespit eden Açıkel, yöredeki Dulkadir varlığının ikinci bir nedeninin de Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un yöredeki Moğolları götürmesiyle birlikte boşalan yerlere Dulkadirlilere bağlı Bozok Türkmenlerinin yerleştirilmesini gösterir. Bu ikinci ihtimal akla daha yatkın gelmektedir. Yöreye Bozok denmesi bununla ilgili olmalıdır. Bk. Açıkel, *aynı bildiri*, s. 533-534. Bütün bunlara ek olarak, Dulkadirlilerin bir şekilde Osmanlı himayesine giren Karahisar-ı Behramşah ve Hüseyinabad gibi şimdiki Yozgat'ın kuzeyindeki bölgelerde, bazı yerleri kışlak olarak kullandıkları tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. 1519 tarihli mufassal defterdeki verilere göre Şehsuvar oğlu Ali Bey'in oğlu Üveys Bey, Karahisar-ı Behramşah'ın Bubak mezralar topluluğunda kışlıyordu. Zira, Asar-ı Bubak mezrası *Üveys Bey kışlağı* olarak da isimlendiriliyordu. Bk. BOA, Td 79, s. 79. Yine, buradaki çeşitli cemaatler ve taifeler üzerinde Dulkadiroğullarının sözünün geçtiği de anlaşılmaktadır. Yani, yöredeki Türkmen varlığı aslında Dulkadiroğulları varlığıyla da doğrudan ilgili gözükmektedir. 1482 tarihli defterden anladığımız kadarıyla Alaüddevle Bey, Budaközü'ne bağlı *Beykışlası* içerisinde sakindir. Yani bu beyler bir şekilde yöredeki Türkmenler üzerinde etkili olmuşlardır. Bk. BOA, Td 15, s. 217.

[610] BOA, Td 15, s. 190-200.

köylerini en başta görmekteyiz. Bu köyler dışında Hüseyinabad'dan beş, Sultaneymirci'den üç, Kurucaemlak'tan üç ve Sorkun'dan 39 olmak üzere toplam üç köy ve 52 mezra Ali Bey'in timarı olarak yazılmıştır. Bu kalemde ele alınan Ali Bey'e ait timarların toplamı 39902 akçe tutarındaydı. Bu tutarın çok önemli bir kısmını Hırka köyleri karşılamaktaydı. Bu hesap içerisinde Büyükhırka 7480 ve Küçükhırka 2838 akçe olmak üzere 10318 akçe divani hasılı Ali Bey'e ödüyordu[611]. Yörede iki mezra topluluğunun gelirleri de Ali Bey'in timarları içerisindeydi. Bunlardan Kavurgalu mezralar topluluğu Hüseyinabad'a bağlıydı ve bu topluluk içerisindeki toplam 33 mezra Ali Bey'e 20394 akçe timar sağlamaktaydı[612]. Karahisar-ı Behramşah'ın Bubak mezralar topluluğu ise toplam 22 mezrası ile Ali Bey'e 12360 akçe ödemekteydi[613]. Bu üç kalemin Ali Bey'e toplam ödediği miktar ise 72656 akçeyi buluyordu. Ali Bey'in bu tarihlerde Artukabad'dan elde ettiği timarın miktarı ise 244953 akçeydi (Açıkel, 2005: 532). Mevcut durumda her iki rakamı topladığımızda Ali Bey'in hassı 317609 akçeyi bulmaktadır. Bu toplamın ancak % 22'si Zile ve bağlı yerlere aittir.

1530 senesinde Zile padişah hasları içerisinde yine yer almaktadır. Zile'nin bu tarihte padişah haslarına katkısı 42187 akçeydi [614]. Padişah haslarını ise Zile kazasından toplanan arızi vergilerin bir kısmı oluşturmaktaydı (Bk. Tablo 96.).

Tablo 96. 1530'da Zile'den Padişah Haslarına Giden Pay

Vergi Kalemleri	**Miktarı (akçe)**
Bad-ı heva, arusiye ve ağnam vergilerinin yarısı	28287
Mahsul-ı beytü'l-mâl-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yıva ve kaçkun-ı kaza-i mezbure	10000
Mahsul-ı biruni ve post-ı vaşak	2900
Mahsul-ı bâc-ı keyl	1000
Toplam	42187

961/1553-1554 tarihli muhasebe defterinde Kanuni Sultan Süleyman zamanında Rum vilayetindeki padişah hasları yazılıdır. Bu deftere göre, Kanuni Sultan Süleyman

[611] BOA, Td 98, s. 144.
[612] BOA, Td 98, s. 144-145.
[613] BOA, Td 98, s. 146.
[614] Td 387, s. 456.

devrinde Zile padişah haslarında tek başına anılmıyor; Turhal kazası ile bir bütün teşkil ediyordu. Zile ile Turhal kazalarının padişah haslarına katkısı toplam 120555 akçeydi. Bir yıllık muhasebeye göre değerlendirildiğinde, Zile ve Turhal kazalarının Rum vilayetindeki padişah haslarına olan katkısı % 8'di[615].

966/1558-1559 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Amasya sancakbeyi olan oğlu Bayezid'in[616] hasları, Rum, Trabzon, Erzurum ve Arap vilayetlerine yayılmış durumdaydı. Kendisinin Rum vilayetindeki hasları içerisinde Zile de geçmekteydi[617]. Şehzade Bayezid haslarına kaynak olan Rum vilayeti hasılları toplam 2168100 akçe iken Zile'nin Turhal kazası ile bu haslar içerisindeki payı 55807 akçe gözükmektedir. Buna göre, Zile şehzade hassına konu olan Rum vilayetindeki hasılın ancak % 2,5'luk bir diliminde kalmaktaydı ve bu şüphesiz Turhal ile birlikteydi. Burada, Zile'yi ilgilendiren bir başka başlık ise Uluyörük hasılıdır. Zira Uluyörüklerin önemli bir kısmı da Zile'deydi. 665698 akçe tutarındaki Uluyörük hasılının ne kadarının Zile'ye ait olduğunu belirlemek imkansızdır. Ancak, bu hasıl da dikkate alınarak, XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, Zile'nin haslara olan katkısının hem normal olarak 1482'ye göre iki katın üzerinde arttığı hem de bu artışa ek olarak haslara bir de Uluyörük varlığıyla önemli bir girdi sağladığı söylenebilir.

339 numaralı ve 1562 tarihli icmal tahrir defterinde ikinci sayfada Rum eyaleti mir-i miranının yani Rum eyaleti valisinin haslarının yer aldığı listede Zile kazasından gelen bir gelire rastladık. Sivas eylalet valisinin toplam 466205 akçelik has gelirleri

---

[615] BOA, TS. MA. d.(Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteleri), 5622 (Gömlek Numarası), s. 1-4. Bu belgenin devamında Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından Şehzade Bayezid (1526-1562)'in ölümünün ardından geride kalan hasların adı zikredilmekte; bununla birlikte bu haslarda Zile ve bağlı nahiyelerin adı geçmemektedir. Şehzade Bayezid Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğma oğullarından olup saltanat iddiasıyla babasına karşı isyan etmiştir. Bk. Şerafettin Turan, "Bayezid, Şehzade", *TDVİA*, cilt: 5, İstanbul 1992, s. 230-231.

[616] Defterde Hatun oğlu Bayezid ibaresi ile anılmaktadır. Bu durum kendisinin Hürrem Sultan'ın oğlu olduğunu göstermek için olsa gerektir.

[617] BOA, TS. MA. d., 2026.

içerisinde Zile'nin 62500 akçe katkısı bulunmaktaydı. Bu katkının 50000 akçesi Zile kaza merkezinden elde edilen hasıldan karşılanmaktaydı. İkinci büyük dilim ise Kuştaş nahiyesinin en büyük köyü olan İğdir'in 8000 akçe tutarındaki divani hasılıydı. Son olarak, Zile'nin Yalnızağaç köyünün 4500 akçelik divanisi ile bu tutar tamamlanmaktaydı. Zile'nin, 62500 akçelik bu girdisi, mir-i miran hasları içerisinde yaklaşık %13,5'luk bir oranı teşkil etmekteydi[618].

Bu şekilde, padişah, şehzade ve mir-liva hasları içerisinde zaman zaman kendisini gösteren Zile, yüzyılın son çeyreğine girerken valide sultanların hasları arasına girmiş gözükmektedir. Sultan III. Murad'ın eşi Safiye Sultan'ın[619] 1008/1599-1600 tarihli Zile'deki haslarına ilişkin muhasebe kayıtları bunu doğrular niteliktedir. Bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla Safiye Sultan, Zile'deki Uluyörüklerin Ortapare ve Yüzdepare haslarını elinde tutmaktaydı. Bu has içerisinde adet-i ağnam, resm-i duhan, resm-i mürdegan ve yaylak resmi gibi vergiler ile sadeyağ mahsulu ve bad-ı heva, hububat öşrü, boyahane, ihtisab resmi ve bac-ı pazar gibi gelirler de bulunuyordu[620]. I. Ahmed'in eşi, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'in annesi olan Kösem Sultan'ın Menemen, Gazze, Kilis ve İzdin'den başka Zile'de hasları vardı. Naima'ya göre, bunlardan yılda 250.000 riyal gelir toplamaktaydı. Karaçelebi-zâde ise bu miktarı 300.000 kuruş göstererek onun zenginliğini ifade etmekteydi. Livadya ve köylerinden, ayrıca İstanbul, Galata ve Üsküdar'da sonradan gelip yerleşen halktan toplanan

[618] BOA, Td 339, s. 2. Mir-livanın haslarına en büyük girdi o tarihlerde eyalet merkezi olan Sivas'tan sağlanmaktaydı. Sivas, 274931 akçelik bir hasılla mir-livaya gelir temin etmekteydi. Daha önceki defterlerde, genelde haslar içerisindeki hasılı Zile'yle birlikte anılan Turhal'ın mir-liva hassına yalnız 9826 akçe göndermesi, yukarıda Zile'yle birlikte andığımız hasıllarda önemli oranda girdinin Zile'den karşılandığını ortaya koymaktadır.

[619] Safiye Sultan Osmanlı sarayının güçlü kadınlarından biriydi. 1550 senesinde doğduğu tahmin edilen Safiye Sultan, 1563'te 13 yaşındayken Sultan III. Murad'a eş oldu ve 1566'da şehzade Mehmed'i dünyaya getirdi. 1595'te III. Murad'ın ölümü üzerine oğlu Mehmed, Sultan III. Mehmed sanıyla tahta geçince valide sultan olarak devlet içerisindeki konumu oldukça güçlendi. Bk. Ali Akyıldız, "Safiye Sultan", *TDVİA*, cilt: 35, İstanbul 2008, s. 472-473.

[620] BOA, TS. MA. d., 1721.

vergilerden gelirleri de vardı (İlgürel, 2002: 273-275). Hangi tarihte gerçekleştiğini tespit etmek güç olmakla birlikte Zile'nin 1600'ler öncesi valide sultanlara has olduğunu belirtmekte yarar vardır.

3.2.ii.iv.ii.ii. Zeamet Sahipleri (Zaimler)

1455 tarihli mufassal defter, Zile yöresindeki zaimlerle ilgili derli toplu bir bilgi içermemektedir. Bununla birlikte yöredeki bazı cemaat sahipleri –ki bu cemaatlerden askeri bir güç kast edilmektedir- bizi zaimlere ulaştırmaktadır. Defterden anladığımız kadarıyla, 1455 senesi itibarıyla Zile'de kale teşkilatı yerine savunma unsuru olarak zaimler ve zaimlerin cemaatleri etkiliydi. Bu tarihte zaimlerin en güçlüsü olarak Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi olarak anılan Müşalim oğlu Ali Bey'i anmakta yarar vardır. Karahisar-ı Behramşah'a ait 1455 tarihli veriler, Ali Bey'in 57 neferlik bir cemaatine işaret etmektedir[621]. Bu 57 neferlik cemaat büyük ölçüde Zile ve Karahisar'ın savunmasında ve iç güvenliğinin sağlanmasında görev alan bir askeri unsurdu. Benzer bir durum Zile'den sonra kaza sınırları içerisinde ikinci büyük nahiye olan ve o tarihlerde vilayet olarak tanımlanan ve henüz Zile kazası ile bağlantısı netleşmemiş olan Hüseyinabad için de söz konusuydu. İnal oğlu[622] Ferhad Bey'in 100 kişilik bir birlik[623] ile anılması Hüseyinabad'ın zeamet gelirlerinde söz sahibi olabileceğini aklımıza getirmektedir. Ferhad Bey, aynı zamanda Hüseyinabad nahiyesinde etkili bir konumda olan İnalluların da reisi olmalıydı. Bu tarihlerde üçüncü bir zeametin de Meşhedabad'da olduğu görülmektedir. Burada zaim olarak zikredilmese de Emir Bey'in 24 kişilk bir nefer topluluğu vardı[624]. Dördüncü bir zeamet ise Özikavağı'ndaydı. Seydi Ahmed

[621] BOA, Td 2, s. 311-312.
[622] Kadı Burhaneddin ile hareket eden Çunkaroğlu Gözler ve İnal Beyler, Fetret devrinde türeyen Gözler-oğlu Köpek-oğlu gibi türedilerin de ataları olmalıdırlar. Haliyle Ferhad Bey de bunların neslinden geliyor olmalıdır. Bk. Abdizade Hüseyin Hüsamedddin Efendi, aynı *eser*, cilt:3, s. 131.
[623] BOA, Td 2, s. 256-257.
[624] BOA, Td 2, s. 283-284.

Çelebi oğlu Mustafa Çelebi'nin 11 neferlik bir cemaati deftere geçirilmişti[625]. Ayrıca, bu tarihte, Halka-i Hass nahiyesinin hemen girişinde Ağcakale zaimi Bedreddin Çelebi'den söz edilmesi ve Halka-i Hass'ın divani hâsılının ona gittiğinin açıklanması Halka-i Hass'ta da bir zaimin varlığının göstergesidir[626]. Sonuç olarak, elimizdeki ilk veriler XV. yüzyılın ortalarında Zile ve çevresinde beş zaimin olabileceğini ortaya koymaktadır.

1482 senesinde Rum eyaletinde 14 zaim bulunuyordu. Bu 14 zeamet biriminden dördü Zile kazası dâhilindeydi. Bunlar sırasıyla *Zile, Karahisar-ı Behramşah, Ağcakale* ve *Hüseyinabad* zeametleriydi. Bu dört zeametin toplam geliri 185857 akçeyi buluyordu. 1485'te Zile kazası sınırları içerisine yeni dahil olan Kızılkünbed nahiyesi ise Mecidözü ve Aştagul'la birlikte bir zeameti teşkil ediyordu. Rum eyaletinde zeametlerin toplam hasılı ise 529007 akçeydi. Zile bu bütün içerisinde dört zeametle % 35'lik bir dilimi kapsıyordu. Haliyle, yukarıda haslar içerisinde sınırlı bir katkısını gördüğümüz Zile yöresi gelirlerinden güçlü zaimlere önemli bir rakam ayrıldığı ortadadır. Burada çok dikkat çekici bir durum da 1482 senesi itibarıyla en yüksek zeamet gelirinin Zile zaimi Hızır Paşa oğlu Kasım Bey'e gitmesidir. Kasım Bey'in Müşalim oğlu Ali Bey'in oğlu olduğu 1485 tarihli mufassal defterden anlaşılmaktadır. O halde, Müşalim oğlu Ali Bey, Hızır Paşa olarak da anılmaktaydı. 1455 tarihli mufassal defterde Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi olarak anılan ve büyük ölçüde bu tarihte Zile zeametini oğluna bırakmak zorunda kalan Müşalim oğlu Ali Bey'in zeametinin 1482 senesi itibarıyla ikiye bölündüğünü söylemek yerinde olacaktır. Yine, o tarihlerde ikinci büyük zeamet de Hüseyinabad zeametiydi. Hüseyinabad zeametinin geliri 51237 akçeydi. Zaim ise Mahmud Çelebi oğlu Süleyman Çelebi'ydi. Karahisar-ı

[625] BOA, Td 2, s. 298.
[626] BOA, Td 2, s. 313.

Demirlü ise iki zeamet bölgesine ayrılmış ancak gelirler aynı kişiye bırakılmıştı.

1482 verilerine göre, Rum Eyaleti'nde geliri en yüksek zaim olan Kasım Bey'in en büyük gelir dilimini Zile kaza merkezinin 28468 akçelik divani hasılı, Karahisar-ı Behramşah zaimi Müşalim oğlu Ali Bey'in en büyük gelir dilimini Karahisar-ı Behramşah nefsinin 10615 akçelik divani hasılı, Ağcakale zaimi Mustafa Bey'in en büyük gelir dilimini Halka-i Hass nahiyesi köylerinin divani hasılı ve Hüseyinabad zaimi Süleyman Çelebi'nin en büyük gelir dilimini Hüseyinabad'ın 1455'te nefsi olarak gösterilen Yeniyapar köyü divani hasılından karşılaması zeametlerin adlarını bulundukları merkeze göre aldıklarını ortaya koymakta ve zaimlerin bu yörelerde ikamet ettiğini de düşündürtmektedir. Öte yandan Ağcamescid merkezli İlyas Bey timarına Özikavağı'ndan giden 8745 akçe, zeametin toplam gelirinin % 18'ini oluşturuyordu[627].

1485'te mufassal defterde Zile'de ve Karahisar-ı Behramşah'ta bir, Hüseyinabad'da iki zeamet yazılmıştı. Zile zaimi bu tarihte Müşalim oğlu Ali Bey oğlu Kasım Bey'dir. Bu tarihe gelindiğinde Müşalim oğlu Ali Bey'in artık hayatta olmadığı ve 1482'de ikiye ayrılan Zile ve Karahisar-ı Behramşah zeametinin yeniden birleştirildiği anlaşılmaktadır. 1482'deki mücmel defterde adının geçmesi, kendisinin 1482-1485 arasında bir tarihte öldüğünü ortaya koymaktadır. Hüseyinabad'ın zaimlerinden ilki Yeniyapar, Eskiyapar, Koçhisar, Geçüd, Akpınar[628], Kulağuz[629], Fakihler ve Kervansaray gibi köylerinin divani gelirlerini toplayan Mirza Mehmed'dir. İkinci zeametin gelirleri ise Ertuğrul İnallı ve oğlu Yusuf tarafından paylaşılmaktaydı. Buna göre, Hüseyinabad'da zeametin iki, zaimin ise üç olduğunu söylemek yanlış

[627] BOA, Td 15, s. 25-35.
[628] BOA, Td 19, s. 203-207.
[629] BOA, Td 19, s. 210.

olmayacaktır. 1485'te Kızılkünbed nahiyesine bağlı Deveci[630] ve Tatlar[631] köyleri divani hâsılları ise Mecidözü zaimi Musa'ya ayrılmıştı. Burada zaimlerin net gelirleri hakkında bir yoruma gitmeyeceğiz. Zira, adı geçen zaimlerin kaza dışı bölgelerde hasılları olabileceğini 1482 tarihli defter bize göstermişti. Bunun dışında, Ağcakale zeameti ile ilgili bu tarihte herhangi bir bilgiye rastlanmaması Ağcakale'nin artık kale teşkilatına kavuşmuş olmasıyla ilgilidir. Burada dikkat çekici bir diğer durum da 1455'ten bu tarihe gelindiğinde İnaloğulları'nın Hüseyinabad ve Müşalim oğullarının da Karahisar ve Zile'deki yerel etkisinin halen sürüyor olmasıdır.

85 numaralı ve 1518 tarihli icmal tahrir defterinde, Zile'de üç zeamet yazılmıştı. Bunlar sırasıyla *Zile*, *Meşhedabad* ve *Hüseyinabad* zeametleridir. Zile zeametinin bu tarihte kimin elinde olduğunu söylemek zordur. Ancak Müşalim oğulları elinde olması ihtimali yüksektir. Bu tarihte, bu zeametle ilgili bildiğimiz tek gerçek zeamet gelirlerinin büyük ölçüde Zile kaza merkezinin hâsılından karşılandığıdır. Bu gelirlerin toplamı 33800 akçe kadardı[632]. Şüphesiz bu gelirin sadece Zile merkeze ait olması ve 1482'de kaza dışından verilen yerlerin bu hesaba katılmaması dikkate alınmalıdır. Ayrıca, 1519 tarihli mufassal defterin divani sahiplerini zikretmemesi de hem zaimi hem de diğer gelirlerini tespit etmemizi engellemektedir. 1518 tarihli defter Meşhedabad zeametinin 21501 akçelik gelirini ortaya çıkarmaktadır. Burada verilen gelirlerin tümü Meşhedabad nahiyesine ait köylerin gelirlerini kapsamaktaydı. Bu gelir, miktar belirtilmeksizin, zeamet gereği Haydar ve Edhem; timar gereği olarak da Maruf ve Mustafa arasında paylaştırılıyordu. Bununla birlikte, zeametin Zile dışı gelirleri hakkındaki verileri doğrulamamız yukarıda Zile'de de belirttiğimiz gibi olanaksızdır.

---

[630] BOA, Td 19, s. 221.
[631] BOA, Td 19, s. 233.
[632] Biz hasılları tek tek topladığımızda 33800 akçe rakamına ulaştık ancak defterin toplamı 32210'du. Krş. BOA, Td 85, s. 36.

Haliyle, Haydar ve Edhem adındaki iki zaimin net olarak hisselerini ortaya çıkarmak mümkün olmamıştır. Zeametin sadece Meşhedabad'ı kapsadığı ihtimalini varsaydığımızda ise şöyle bir sonucun ortaya çıkması beklenir: Meşhedabad, 1518 senesi itibariyle diğer nahiye ve kazalardan gelen gelirlerden arındırılmıştır. Buna ek olarak, zaimlerin gelirleri de ister istemez büyük oranda düşmüştür. Bu tarihte, Hüseyinabad'a gelindiğinde, Hüseyinabad zeameti İnaloğullarından üç kişi tarafından paylaşılmaktaydı. Bunlar: Bünyad, Emirhan ve Temerrüz Beylerdi. Zeamet toplamının 56992 olması ortalama olarak bir zaimin elinde tutması gereken 20000 akçeye tekabül etmemesi, yukarıda Meşhedabad'da gördüğümüz gibi bu tarihte 20000 akçeden daha düşük gelirli zaimlerin olması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Hüseyinabad zeametinin gelirleri içerisinde Hüseyinabad dışında Ağcamescid, Emlak gibi Zile dışında bulunan nahiyelerin gelirlerinin de sıralanması verilen zeamet gelirlerinin net olma ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Bu çıkarımımız doğru olduğu takdirde, Zile zeametinin 69224 akçe olan 1482'deki gelirinin 1518 senesinde % 49 oranında azaldığını, 51237 akçe olan Hüseyinabad zeametinin ise % 11'lik bir gelir artışına sahne olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ne var ki Hüseyinabad'daki bu artışa rağmen üç zaimin varlığı ve gelirin bölüşümü zaimlerin kazancındaki azalmaya engel olmayacaktır.

1520 tarihli defter 1518'den kısa bir süre sonra zeametlerin bir değişiklik geçirdiğini ortaya koymaktadır. Zira, önceki icmalde üç zeamet tespit edebildiğimiz Zile ve yöresinde bu tarihte zeamet sayısı dörde çıkmış gözükmektedir. Bunlar Zile, Meşhedabad, Acacı, Kızılkünbed ve Hüseyinabad zeametleridir. Bu zeametlerin toplam geliri 90027 akçeydi. Bu tarihte Zile zaimi Bala Bey 22500 akçe timara sahipti. Bu durum yukarıda açıklayamadığımız biçimde Zile zeametinin gelirinin korunduğunu ancak bir kısmının timara ayrıldığını ve devletin zeametlerin gelirini 20000 akçe

düzeyinde tutma çabasında olduğunu göstermektedir. 1520'de dikkat çeken bir diğer durum da Karahisar zeametinin artık anılmamasıdır. Bu durum da büyük ölçüde Karahisar gelirlerinin Behramşah ya da bu tarihlerdeki adıyla Müşalim kalesine ayrılmasına bağlanabilir. Müşalim oğullarının zeametlerinin varlığını koruduğu ancak Zile ve Karahisar yerine Acacı zeameti adı altında bir zeamete kaydırıldıkları da 1520 icmalinden anlaşılmaktadır. Daha erken tarihlerde Hüseyinabad zaimlerinden olan Mirza Mehmed'in oğlu Mustafa Çelebi'nin Kızılkünbed zaimliğine getirildiği de ayrı bir hususdur. İnallı Ferhad Bey'in oğullarından Bünyad Bey ise bu tarihte Hüseyinabad zaimi olarak tanınmaktaydı. Ne var ki Hüseyinabad zeametinin geliri daha iki sene öncesinde 56992 iken % 144 oranında bir düşüşle 23284 akçeye kadar gerilemiştir[633].

1524-1526 tarihli icmal deftere göre Zile'de zaim sayısı dörttü. Artık yörede Osmanlı teşkilat yapısının iyice oturmaya başladığı bu tarihlerde Zile ve Hüseyinabad timarları ayrı ayrı başlıklarda yazılmıştı. Zile timarları başlığı altında üç zeamet bulunmaktayken Hüseyinabad'da bir zeamet yer almaktaydı. Zile'deki üç zaimden ilki Zile nefs ve diğer bazı yerlerden gelen gelirlerle 25470 akçelik bir zeamet gelirine sahip olan Müşalim oğlu Mehmed'di. Zile timarları başlığındaki ikinci zeamet Acacı ve diğer yerlerden gelen gelirleri kapsıyordu. Bu zeamet bir önceki dönemde Acacı zeametini elinde tutan Müşalim oğlu Emir Bey'in elindeyi ve Emir Bey, 22882 akçelik bir gelire hükmediyordu. Zile başlığında verilen üçüncü zeametin ise yeri belirtilmemekle beraber Hüseyinabad'ın Eskiyapar ve diğer bazı yerleşimlerinin hasılını toplayan İnallı oğlu Emirhan Bey'e ait olduğu defterden anlaşılmaktadır. Emirhan Bey, 1518'de de Hüseyinabad'ın üç zaimi arasında anılmıştı. Emirhan Bey'in geliri toplamı 20276 akçeydi[634]. Hüseyinabad'daki zaim ise Muzaffer diye biriydi. Bu kişinin İnallılarla bir

[633] BOA, Td 98, s. 115-143.
[634] BOA, Td 95, s. 44.

bağı olup olmadığı yazılmamıştı ancak önceki veriler bu aileden geliyor olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Kendisi Sidrelü ve diğer mezralardan gelen yıllık geliri 20000 akçe olan bir zaimdi[635].

1562 senesine girildiğinde Zile ve çevresinde ilk dönemdeki güçlü ve yerel aristokrasiyi temsil eden zaimlerin ailelerinin gelirlerinin çok sayıda aile efradı arasında paylaşıldığı 339 numaralı tahrir defterinden anlaşılmaktadır. Örneğin, Müşalim oğlu Mansur oğlu Mahmud 1562'de Zile'ye bağlı 3 köy ile Meşhedabad'a bağlı bir köyün toplam kendisine yansıyan 5662 akçelik hasılını Rüstem oğlu Kıran diye bir başkasıyla paylaşmak durumunda kalıyordu. Bu hâsılın 3499 akçesi kendisine yazılıyordu[636]. Yine aynı aileden gelen Müşalim adıyla zikredilen bir kişinin Acacı'ya ait dört köyde 6181 akçe hasılla geçinmek durumunda kaldığı görülüyordu[637]. Bu durum büyük olasılıkla ailenin genişlemesiyle de alakalı görünmektedir. Zira, 1562'de Karahisar-ı Behramşah'ın nefsi, bir köyü, iki mezrası ve bir de buna ek olarak kışlaklarının 20212 akçelik geliri Müşalim oğlu Emir Bey'in üç oğlunun elindeydi. Anladığımız kadarıyla, bu gelir bir bütün olarak bir zeameti ifade etmekle beraber üç kardeş arasında paylaşılmakta ve artık zeamet olarak anılmamaktaydı. Bu gelir Emir Bey'in Gülabi, Bali ve Ahmed adındaki üç oğlu arasında bölüştürülmüştü. En büyük pay 10112 akçeyle Gülabi'ye giderken diğer iki kardeş 5050 akçelik dilimleri kontrol ediyorlardı[638]. Bütün bu paylaşıma rağmen, adı geçen tarihte Müşalim oğullarının Zile'de toplam 29892 akçelik bir gelir üzerinde söz sahibi olduğu görülmektedir. Bu tarihte dikkat çeken asıl husus zeamet adı verilen gelir dilimlerinin daha çok devletin merkezi gücünü yansıtan kimselerin elinde olmasıdır. Zira, bu tarihte Zile'de tespit edebildiğimiz üç zeametten

[635] BOA, Td 95, s. 56.
[636] BOA, Td 339, s. 160.
[637] BOA, Td 339, s. 161.
[638] BOA, Td 339, s. 188.

ilki Tokat, Turhal, Zile ve Artukabad'ın *çeribaşı*sı olarak görünen Hüseyin'e aitti. Kazabad ve Turhal'da da timarları olan çeribaşı Hüseyin'in merkez timarı Zile'nin Bağluca köyüydü. Timar toplamı 20306 akçe olup bunun 5997 akçelik kısmı Bağluca köyündendi[639]. İkinci zaim Süleyman Bey oğlu Hüseyin ise 25541 akçelik zeamete sahipti ve zeametinin merkezi Kızılkünbed'in Baydiğin köyüydü. Sivas, Niksar ve Mecidözü'nden de hisseleri olan Süleyman Bey oğlu Hüseyin Bey, Baydiğin'in 5500 akçelik divani hasılını zeameti bünyesinde bulunduruyordu[640]. Zile'de bu tarihte üçüncü zeamet *Sultanşah Zeameti* olarak deftere girilmişti. Defterdeki bilgilere bakıldığında, Sultanşah, 1562'de Sivas Livası miralayıydı. Miralayın 22199 akçe tutarındaki zeametinin merkezi Meşhedabad'ın nefs köyü olan Meşhedabad'dı ve söz konusu zeamete 4051 akçelik bir gelir sağlıyordu. Meşhedabad'ın üç yerleşimi ile Aştakul ve Kızılkünbed'den de Sultanşah'ın zeametine ayrılan gelirler vardı[641]. Zile merkezli bu zeametler dışında Zile 1562'de Sivas[642] ve Kazabad merkezli[643] iki ve Artukabad merkezli[644] bir zeamete de katkıda bulunuyordu. Kazabad merkezli iki zeamet Dergah-ı Ali çavuşlarına aitti.

Sonuç olarak Zile'de Osmanlıların ilk dönemlerinde zaimlerin oldukça etkili olduğu, hele de Fatih Sultan Mehmed'in ilk dönemlerinde 1455 tarihinde yapılan mufassal tahrirde, bazı zaimlerin kendilerine ait, cemaat adı verilen neferleri ile yörenin güvenliğini sağladıkları görülmektedir. Bununla birlikte, zaman içerisinde yörede kale teşkilatının yaygınlaşması; idari ve merkezi yapılanmanın güçlenmesi ile zaimlerin giderek ikinci plana düşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Zaim ailelerinin bir şekilde

[639] BOA, Td 339, s. 158.
[640] BOA, Td 339, s. 158.
[641] BOA, Td 339, s. 185.
[642] BOA, Td 339, s.4.
[643] BOA, Td 339, s. 59.
[644] BOA, Td 339, s. 191.

1562 senesine kadar sistem içerisinde güçleri azaltılmış bir şekilde varlığını sürdürdüğü ve devletle ilişkileri olumlu seyreden Müşalim oğulları gibi ailelerin fertlerine timar verilmeye devam edildiği de resmi verilerden kolaylıkla okunabilmektedir. Ancak, yüzyıl ortasından itibaren devletin merkezi otoritesinin yöreye daha etkin bir şekilde girdiği de açıktır. Osmanlı'nın yörede merkezi otoritesini kurması, 1530'larda ancak mümkün olabilmiştir. Zira, Timur'la yapılan Ankara Savaşı, ardından yaşanan Fetret Devri, 1470'lerde Akkoyunlu Uzun Hasan'la mücadeleler, Osmanlı-Memluk çatışmaları, Osmanlı-Safevi çatışmaları, Kızılbaş İsyanları gibi olaylarda Zile doğrudan çatışma alanı olmadığı anlarda bile içerisinde yaşayan değişik toplumların olayların parçası olduğu bir yer haline gelmişti. Örneğin, Osmanlı-Memluk ilişkilerinden yöre Dulkadiroğullarının, Timur'la ilişkilerde Moğolların ve Safevilerle ilişkilerde Türkmenlerin varlığından dolayı bir şekilde etkilenmekteydi. Bu açılardan, yöredeki varlığını sürdürmek adına Dulkadiroğullarına has vermek, yöredeki kitleler üzerinde etkili olan yerel ileri gelenlere zeamet vermek ve onlarla uzlaşı içinde kalmak ilk dönemlerde Osmanlı Devleti için adeta bir zorunluluktu. Ancak, Yavuz dönemine gelindiğinde Memlukların ortadan kadırılması, Kanuni döneminin hemen başında Dulkadiroğullarına kesin olarak son verilmesi; Yavuz ve Kanuni dönemi ile Osmanlı doğu sınırlarının oldukça genişlemesi Anadolu'nun içlerinde kalan Rum eyaletindeki sorunların da azalması demekti. Bu açılardan XVI. yüzyıl ortalarına gelindiğinde yerel güçlere dayalı zemaetlerin azaltılması da devletin yörede artık merkezi hakimiyetiyle yer almak istemesine bağlanmalıdır. Son cümle olarak, 1482'de Rum Vilayeti'nde zaim olanların ve zeametlerin bulunduğu bu yörelerin bir bütün olarak değerlendirilmesine dayalı analitik bir çalışma zaimlerin kimliklerinin daha açık aydınlatılmasına da katkı sağlayacaktır.

3.2.ii.iv.ii.iii. Timar Sahipleri

Timar sahipleri de Zile kazası kır toplumunun kalıcı ve önemli bir parçasıydı. Osmanlı Devleti, bazı memur ve askerlerinin geçimlerini sağlaması veya yerine getirdikleri hizmetlerle ilgili çeşitli giderleri karşılaması amacıyla belirli bölgelerin vergi kaynaklarını tahsis etmekteydi. Bu geçim parası Osmanlı literatüründe daha çok *dirlik* adıyle kendine yer bulmuştu. Dirliklerin senelik geliri 20000 akçeye kadar olanına "timar" adı verilmekteydi (Barkan, 1979: 286). Osmanlı yönetimi timar sistemine ilişkin detayları kanunnamelerde açıkça belirtmiş; timarların tahsisinden, bir başkasına devri gibi birçok hususun yanında timarli sipahi ile reayanın ilişkilerini de belirli bir düzene oturtmuştur. Bu kanunnamelere göre, *timar eri* ya da *sipahi* adı verilen timar sahipleri çok sayıda idari ve askeri görevi yerine getirmekteydi. Ana hatlarıyla timarli sipahiler, halkın güvenliğini temin etmekle görevlendirilmiş bir polis teşkilatı gibi örgütlenmiş, aynı zamanda taşrada bir vergi toplayıcısı ve bir kanun uygulayıcısı şeklinde sultanın da temsilcisi olmuşlardır. Bununla birlikte, timar sahipleri merkezi idarenin en ufak bir emri üzerine kolaylıkla timarını kaybedebilir, statüsünü yitirebilir, daha yüksek gelirli bir timara da kavuşabilirdi (Açıkel, 1999: 137).

Timarli sipahiler, timar gelirlerinin büyüklüğüne göre belirli sayıda askeri savaş zamanında orduya hazır etmek zorundaydı. Rum eyaletinde timar gelir aralıkları ve bu gelir aralıklarındaki timar sahiplerinin askeri yükümlülükleri de kanunnamelerde açıklanmıştı. Buna göre; 1000 akçelik bir timar tasarruf eden timar sahibi kendisi cebelü olarak sefere katılmak zorundaydı. 2000 akçelik timarı olan bir sipahi kendisi cebelü olarak ve yanında bir gulam bulundurarak sefere katılmalıydı. 3000 akçelik timar sahibi olan kendisi bürüme ve yanında bir cebelüyle sefere gitmeliydi[645]. Aşağıdaki tabloda

[645] Bu liste kanunnamede uzayıp gitmektedir. 4000-5000 akçelik timarı olan kendisi bürüme, cebelü 1, tengtür 1; 5500-6000 akçelik timarı olan kendisi bürüme, cebelü 2, tengtür 1 ile sefere katılmalıydı.

Zile'nin içerisinde yer aldığı mücmel defterlerden timar sahiplerinin bulundukları timar aralıklarını tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo, mücmel defterlerde Zile başlığında verilen timarları içermektedir. Bu timarlar merkez/çekirdek köyleri Zile ve nahiyelerinde bulunan timarlardır. Şüphesiz, büyüklüklerine göre farklı kaza ve yerleşimlerden de bu timarlara giden gelirler bulunmaktadır. Listeye zeametler de dahildir.

Tabloya bakıldığında, 1482 tarihinde Zile kazasında timar sayısının 64 olduğunu görülmektedir (Bk. Tablo 97.). Bu timarların 22 tanesi yani yaklaşık % 35'i 5000 akçe üzerinde getirisi olan timarlardan oluşmaktadır. 1482 senesinde timarlara yapılan toplam ödeme 369634 akçeydi. Buna göre 64 timarın her birine ortalama 5775 akçe düşmekteydi. Ne var ki defterlerde tek kalemde ele alınan bazı timarların müşterekler tarafından tasarruf edildiği görülmüştür. 1482'de 64 timar üzerinde 79 müşterek olduğu düşünüldüğünde, aslında timar sahiplerine kişi başına ortalama 4678 akçe düştüğünü söylemek mümkündür.

Tablo 97. Zile'de 1482-1574 Arasında Timar Aralıkları

Timar Aralığı (akçe)	**1482 (Td 15) Adet**	**%**	**1518 (Td 85) adet**	**%**	**1520 (Td 98) adet**	**%**	**1524-26 (Td 95) Adet**	**%**	**1562 (Td 339) adet**	**%**	**1574 (Td 238) adet**	**%**
0-1000	9	14,5	2	2	1	1	4	2,3	1	1	1	0,5
1000-2000	10	14,5	13	14	9	9,9	10	5,9	10	10	29	17
2000-3000	11	17,7	23	25,5	15	16,4	59	35	26	26,5	58	34
3000-4000	9	14,5	21	23	26	28,5	58	34	16	16	33	19,4
4000-5000	3	3	17	18,8	11	12	11	6,5	8	8	20	11,7
5000-10000	11	17,7	10	11	22	24	20	11,8	25	25,5	19	11
10000+	11	17,7	4	4	7	7,6	7	4	12	12	10	5,8
Toplam	64	100	90	100	91	100	169	100	98	100	170	100

15 numaralı 1482 tarihli defterdeki taramalarımız sonucunda Zile'ye bağlı

15000 akçe geliri olan timar sahibi ise her 3000 akçe için bir cebelü beslemek durumundaydı. Gelir arttıkça devletin timar sahibinden istediği yükümlülükler daha da artmaktaydı. Bu gelir dilimleri için bk. Ahmet Akgündüz, *aynı eser*, cilt: 6, s. 216. Burada *cebelü* zırhlı asker anlamında kullanılan bir tabirdir. *Bürüme* ise cebeye göre daha üstün bir zırhı anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Bk. Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar*, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Teori Yayınları, Ankara 1985, s. 88.

yerlerin biri Amasya timarları, biri Amasya eşküncüleri, 49'u Tokat seraskerliği timarları, yedisi Tokat malikane timarları ve beşi Çorumlu timarları başlığında 64 timara gelir aktardığını tespit ettik[646]. Birkaç örnek vermek gerekirse, Kızılkünbed'in Ayvalu köyü Karaca Bey oğlu Ali'nin timar gelirleri arasında yer almaktadır. Bu köy Amasya timarlarının bulunduğu sayfalar arasındadır. Karaca Bey oğlunun diğer timar hissesi Yavaşili nahiyesi Karataş köyündedir[647]. Aynı şekilde Zile köylerinden başka merkezlere ait timarlara giden gelirler için birkaç örnek verilebilir: Tozanlu'ya adını veren Tozanlu Bey'in oğlu Hasan, Yünlü köyünden; Zile yöresinde adına medrese bulunan Tavaşi Ali Bey Osmanobası mezrasından, Katar nahiyesine adını veren Hüseyin Bey Katari'nin oğlu Mahmud Yenimüslüman'ın Öyük ve Kızılcain köylerinden, Tokat'ta önemli vakıfları da bulunan Kabi'nin oğullarından Mehmed Paşa Meşhedabad'ın Çubuk, Hisarcık ve Meşhedabad nefs köylerinden, Osmanlı tarihinin önemli simalarından Hacı İvaz Paşa'nın oğullarından Mahmud Çelebi Yenimüslüman'ın Hasanköy köyünden timar gelirlerini karşılamaktaydı. Yine, 1482'de Rum kalelerinin personelinin ve mustahfız timarlarının[648] verildiği sayfalarda Zile'ye de rastlamak mümkündür. Zile kırsalı, bu tarihte, Rum eyaleti sınırları içerisinde yer alan toplam 11 kalenin üçündeki mustahfız timarlara[649] da gelir sağlamaktaydı. Bu kaleler Sivas, Tokat ve Karahisar-ı Demirlü kaleleriydi. Tokat kale kethüdasının da aralarında

[646] BOA, Td 15, s. 37-200 arasından derlenmiştir.
[647] BOA, Td 15, s. 37-75.

[649] Osmanlı Devleti'nde sahiplerinin yaptıkları işe göre daha alt geliri olan dirlikler *eşküncü*, mustahfız ve hademe timarları gibi isimler alıyordu. *Eşküncüler* sefere gitmekle yükümlü sipahilerdir. Defterlerde de gördüğümüz kadarıyla *eşmek* tabiri sefere gitmekle ilgili bir yükümlüğü ifade etmektedir. *Mustahfız timarları* ise *dizdar*, *mülazım*, *mustahfız* ve *merd* gibi adlarla anılan kale personellerine verilen timarlardı. Mustahfız timarlarının diğer timarlardan farkı bunların kendileri dışında bir asker besleme yükümlülüğünün bulunmamasıydı. Sınır yörelerinde belirli camilerde hitabet vb. görevleri ifade eden, devlet için daha özel hizmet üretenlere ödenen timarlar da *hademe timarları* kapsamındaydı. Bk. Mustafa Oflaz, "Osmanlı Dirlik Sistemi", *Türkler*, c. 10, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 695-708.

yer aldığı 6 mustahfız timara Zile'nin katkısı tam olarak 14040 akçeydi[650]. Bu tarihte Zile'deki üç kalenin isminin yer almaması ise düşündürücüdür.

1518 senesine gelindiğinde Rum Vilayeti'nden Zile kaza merkezli timarların sayısı 90'a; timarlardan yararlananların sayısı ise 129'a yükselmiştir (Bk. Tablo 97 ve 98.). Timar başına ortalama 4447 akçe düşerken bunun hissedarlara dağılımı yapıldığında kişi başına ortalama 3102 akçe timar düşmekteydi. Bu tarihte timarların yoğunlaştığı aralık 2000-4000 akçe aralığıdır. Bu aralıktaki timarlar bütün timarların % 48,5'luk dilimine denk gelmekteydi. Bu durum bir önceki döneme göre timarların kapsamının daraltılıp daha küçük dilimler halinde dağıtılması ile açıklanabilir.

Tablo 98. 1482-1574 Arasında Zile Timarlarının Ortalama Gelir Dağılımı

Açıklama/Sene	**1482**	**1518**	**1520**	**1524-1526**	**1562**	**1574**
Toplam timara giden	369634	400273	494572	677655	515432,5	628975
Timar Adedi	64	90	91	169	98	170
Timar başına ortalama	5775	4447	5434	4009,79	5259	3699
Timar Sahibi Kişi Sayısı	79	129	121	183	134	181
Kişi başına ortalama	4678	3102	4087	3703	3846,5	3475

1518'de Zile timarları içerisinde *mir-i miran* yani Rum eyaleti valisi *serçavuş*unun, yine eyalet beylerbeyisinin biraderi Hüseyin Bey'in oğlunun timarları da bulunmaktaydı. *Rum Defterdarı* Cafer Bey'in biraderi Ali Çelebi'nin 6542 akçelik timarı Kuştaş'ın merkez köyü diyebileceğimiz İğdir'den karşılanıyordu. Dulkadiroğullarından Pir Budak, Hüseyinabad'ın Büyükhırka köyünden timara sahipti. Zile'den timar tahsis edilenler arasında *cameşuyi* olarak geçen Seydi oğlu Yınal da bulunuyordu. *Sancakdar* Mehmed'in 3073 akçelik timarı da Zile'ye bağlı yerlerden gelen gelirlerden oluşuyordu. İskender adında bir çavuşun 3401 akçelik, Dergah-ı Ali çavuşlarından Karaman'ın 4483, Kasım adında bir *voyvoda* ve Mehmed adında bir çavuşun 6514, Hacı adında bir çavuşun 2230 akçelik timarı da Zile ve bağlı nahiyelerin

[650] BOA, Td 15, s. 263-284.

yerleşim birimlerinin muhtelif gelirlerine dayalıydı. *Müşterek nevbet* şeklinde altı, *eşküncü* olarak üç ve *malikanecilerinin eşkünlü* olduğu bir timar da bu tarihte karşımıza çıkmaktaydı[651]. Tokat merkezli 10 timarda Zile ve bağlı nahiyelerden giden paylar vardı. Bu timarların toplam gelirleri ise 41088 akçeydi. Zile'den niyabetten 1659; divaniden 15290 ve malikâneden 844 olmak üzere toplam 17793 akçe bu şekilde Tokat timarlarına gidiyordu. Bu timarların sahipleri arasında Yörgüç Paşa'nın torunlarından Ferhad da bulunmaktadır. Toplam 3500 akçelik timarının 240 akçesi Özikavağı'na bağlı İlyasoğlanı ile Halka-i Hass'a bağlı Tutuş köylerinden gitmektedir. Zile'nin Kireçlü, İde ve Kafirviranı köylerinin gelirleri de doğrudan ve tamamen Tokat kalesindeki beş merdin timarlarını oluşturmaktadır[652]. Turhal nahiyesi timarlarından on ikisine de Zile'nin katkısı söz konusuydu. Karahisar-ı Behramşah'ta ve Hüseyinabad'da mevkuf ve defter dışı mezralar da Turhal timarları içerisinde sahipleri zikredilmeksizin yazılmıştı[653]. Bu durum Karahisar-ı Behramşah ve Hüseyinabad'daki mevkuf timarların Turhal timarları kapsamına sokulduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Sivas timarlarında da dört timara Zile'nin katkısı vardı. *Kale-i Cedid-i Enderuni*'nin dizdarı Hacı Sunkur ve Haydar ile Mustafa isimli merdlerin timarlarında Özikavağı'na bağlı Hicib köyünden gelen bir gelir de söz konusuydu[654].

1518'den 1520 senesine geçildiğinde Zile kazasının timar adedinde ciddi bir değişiklik olmamış; 90 olan timar sayısı 91'e çıkmıştır (Bk. Tablo 97 ve 98.). Ayrıca 129 olan timarlardan yararlanan sayısı ise 121'e gerilemiştir. Buna ek olarak 5000-10000 akçe aralığındaki timar sayısı 10'dan 22'ye yükselmiştir. Bu durum bazı timarların büyüdüğünü ve hacminin arttığını ortaya koymaktadır. Öte taraftan, timarlı

[651] BOA, Td 85, s. 36-42.
[652] BOA, Td 85, s. 2-35.
[653] BOA, Td 85, s. 62-73.
[654] BOA, Td 85, s. 78-151.

başına düşen gelir ise 3102'den 4087 akçeye yükselmiş ve timar ortalamasında bir önceki döneme göre % 31 aranında artış olmuştur. 1520 kayıtlarının yer aldığı 98 numaralı defter imkan vermediği için Zile dışı timarlarda Zile'nin katkısını ortaya koymamız mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, Kızılkünbed'e bağlı Tankuş köyünden Gelmuğad kalesi mustahfızlarına 2080 akçe malikane geliri gittiğini biliyoruz[655]. Bu tarihte dikkat çekici bir durum da timar sahiplerinin yükümlülüklerinin yanlarına not düşülmesidir. Bu notlardan yaptığımız çıkarımlara göre, 68 timar eşkünlü konumdaydı. Bazı eşküncüler için sadece *eşer* ya da *eşerler* ifadesi kullanılırken; bazıları için *nevbetle eşerler* ifadesi kullanılmıştır. Nevbetle sefere katılanlar için *her yıl biri eşer* ifadesi de kullanılmıştır. Budak oğlu Oruç ve Mehmed oğlu İmirze için *sefer-i hümayuna beratça katılubsuz eşdürür* notunun düşülmesi, bunların sefere katılmak zorunda olmadığını ancak sefere eşküncü göndermekle yükümlü olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kızılkünbed'in Ilısu köyündeki Zekeriya oğlu Bahşayiş, Seydi Bey oğlu Mehmed, Ali oğlu Hamza ve Mahmud oğlu Hasan'ın müşterek timarı için, *mezkurların mülkleri olub hâliyâ mensuh olub yılda biri be-nevbet eşer* notu ise hükmü kaldırılmış bir mülk timarı işaret etmektedir. Katib Seydi Ahmed'in timarında ise *ber-muceb-i tezkire-i mir-i miran* notunun bulunması timar üzerinde valinin hükmünü ortaya koymaktadır. Katar oğlu Hüseyin'in kardeşi müşterek timarlarından eşkünlü olarak sefere gitmek zorundayken kendisi için *bir eyce eşkün eşdürür* notu konmuştur. Bu da iki kardeşin de eşkünlü olduğu ancak ikincisine sefere katılmak yerine birini gönderme seçeneği konusunda izin verildiğini ortaya koymaktadır. Son olarak, bu tarihte timarlar konusunda üzerinde durulması gereken bir nokta da *Rumilili İsmail* ve *Mehmed* adında iki Rumilili'nin de Zile'deki timar sistemine dahil olmasıdır.

[655] BOA, Td 98, s. 113.

1524-1526 tarihine gelindiğinde, timar aralıklarının 1482'de olduğu gibi 2000-4000 akçe arasında yoğunlaştığı görülmektedir (Bk. Tablo 97 ve 98.). Timarların neredeyse % 70'i bu aralıkta yer almaktadır. Bununla birlikte, timar sayısı bu tarihte 169'a yükselmiştir. Timardan yararlanan sayısı ise 183'tür. Kişi başına düşen hisse 3703'tür. Bu tarihte, diğer önemli husus Zile ve Hüseyinabad timarlarının ayrı başlıklar halinde verilmesiydi. Buna göre 169 timarın 54'ü Hüseyinabad'daydı. Toplam timarlar içerisinde Hüseyinabad'ın payı % 31 oranındaydı. Toplam 677655 akçelik timar girdisinin 188504 akçesi Hüseyinabad timarlarıyla ilgiliydi. Bu da Zile'nin toplam timar girdisinin % 27'sini teşkil ediyordu. Bu tarihte Zile'de öne çıkan timar sahipleri arasında bir *Dergah-ı Ali sekbanı* vardı. Bu sekban, *Bosnalı Hasan Çavuş* adında biriydi. Mansur oğlu Müşalim Müşalimlerin Acacı'daki, Mansur oğlu Kasım ise Karahisar'daki timarlarını gelirleri düşük de olsa koruyordu. Dulkadir Bey diye biri ise Hüseyinabad'ın Hırka köyünde dedelerinin yerine timarlarını sürdürüyordu. Katar oğlu Hüseyin'in timarları da bu tarihte devam etmekteydi. Bu arada Kızılhocaoğullarının adı da timarlar arasında geçmeye başlamıştı. Bu dönemde eşküncü sayısı konusunda net bir şey söyleme mümkün değilse de bazı timar sahiplerinin altına düşülen notlardan *be-nevbet eşküncü* gönderen 4, *eşküncü eşdiren* 3 ve *cebelü eşdiren* bir timara rastladık. Ayrıca 3 katip ve 3 çavuş da timar sahipleri arasındaki yerini almıştı[656].

XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Zile'de timar sayısının 98'e; timarlardan yararlanan hissedarların sayısının da 134'e gerilediği görülmektedir (Bk. Tablo 97 ve 98.). Bununla birlikte, timar başına düşen ortalama gelirin 4009'dan 5259'a çıkması timarların kazancının arttığını göstermektedir. Bu tarihte timarlarda en dikkat çekici husus 5000-10000 akçe arasındaki timar sayısının çoğalmış olmasıdır. Zira 98

[656] Zile için BOA, Td 95, s. 44-53; Hüseyinabad için BOA, Td 95, s. 56-60.

adet timarın 25'i bu aralıktaydı. İkinci bir tespit de yine aynı oranda bir timarın 2000-3000 akçe aralığında yoğunlaşmasıydı. 10000 akçeden yüksek geliri olan timar sayısı ise 12 adede yükselmişti[657]. Bu tarih, timarlı sipahilerin kazançlarının zirvede olduğu Kanuni Sultan Süleyman'ın son devresine denk gelmektedir. Bu tarihte, Sivas timarlarında[658] yer alan Yar Ahmed adında zaimin 30000 akçe timar gelirine Hüseyinabad'ın Eskiyapar, Karahisar-ı Behramşah'ın Alacakilise köyleri toplam 6000 akçe katkı sağlıyordu. Bu zeamet de dahil Zile ve bağlı nahiyeleri, Sivas merkezli sekiz, Kazabad merkezli altı, Sonisa, Turhal, Tokat ve Tozanlu merkezli birer, Gelmuğad, Kafirni ve Niksar merkezli ikişer, Mecidözü merkezli üç olmak üzere kaza dışında 261588 akçe toplamı olan 30 farklı timara toplam 47099 akçe katkı sağlamaktaydı. Bunlar arasında beş çavuş, iki kale merdi ve iki de dergâh-ı ali çavuşu bulunmaktaydı. Dergâh-ı Ali Çavuşlarının da aralarında bulunduğu beş timar zeamet büyüklüğündeydi[659].

1574 senesinin verilerini içeren ve hemen hemen birbirinin aynı rakam ve isimleri ihtiva eden 238 ve 261 numaralı mücmel defterler Zile kazasına bağlı timarların nahiyelere dağılımını çok daha net ortaya koymaktadır (Bk. Tablo 99.). Bu tarihte, Zile'de toplam timar sayısı 170'e ulaşmıştı. Timarların en yoğun olduğu aralık 2000-4000 akçe aralığıydı. 10000 akçeyi aşan timar sayısı ise 10 civarındaydı. Hüseyinabad'ın bu tarihte ayrı bir kaza olarak telakki edilmesi buradaki timar rakamlarına bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Zile'deki toplam 10 vergi ünitesinden en çok timar barındıranı Hüseyinabad'dı. Bu tarihte Hüseyinabad'ın timar adedi 48'e ulaşmıştı; bu haliyle kazanın çekirdek nahiyesinin iki katı timarı içinde bulunduruyordu. Bu yönüyle bakıldığında, Hüseyinabad, Zile merkez ve merkeze bağlı

[657] BOA, Td 339, s. 157-190.
[658] BOA, Td 339, s. 4-58.
[659] BOA, Td 339, s. 59-157.

kalan diğer nahiyelerin toplamının % 29'u kadar timar adedine sahipti. Öte yandan 628975 akçelik timar hasılının 168686 akçelik dilimini karşılayan Hüseyinabad'ın toplam gelir içerisindeki payı da % 27'leri bulmuştu. Bu durum Hüseyinabad'ın tarımsal üretiminin ve nüfus yoğunluğunun bu tarihlerde artmasına bağlanabilir. 1562'de 515432,5 akçelik timar gelirlerinin bu tarihte 628975'e ulaşması bir önceki döneme oranla Zile merkezli timar toplamının yaklaşık olarak % 22 oranında arttığını ortaya çıkarmaktadır. 1524-1526'daki rakamın yüksekliğini burada karşılaştırma içerisine almamız mümkün değildir. Zira, 1524-1526 tarihlerinde Zile timarlarına dışarıdan olan girdiler çokça söz konusuydu.

Tablo 99. 1574'te Zile Timarlarının Nahiyelere Dağılımı

Timar Aralığı (akçe)/Nahiye (adet)	Zile	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı B.	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam	%
0-1000	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0,5
1000-2000	6	1	5	9	2	1	1	3	1	0	29	17
2000-3000	7	4	3	21	2	5	4	7	4	1	58	34
3000-4000	3	4	6	6	0	4	1	5	2	2	33	19
4000-5000	5	1	2	2	2	0	0	5	2	1	20	11
5000-10000	1	1	1	6	6	3	0	0	1	0	19	11
10000+	2	0	0	3	2	1	0	1	0	1	10	6
Toplam	24	11	17	48	14	14	6	21	10	5	170	100

1574'te timar başına 3475 akçe düşmesi bir önceki döneme göre timar sahiplerinin gelirlerindeki bir daralmayı da göstermektedir[660] (Bk. Tablo 100.). 1574'te, bilhassa Hüseyinabad timarlarında *Yeniçeri* ve *Rumilili sanlarıyla* bir arada isimlerin kendine yer bulması bu yöredeki yerel timar aristokrasisi yerine merkezin tercihlerinin ağır bastığı bir düzenin habercisi gibidir. Hüseyinabad'da *Göriceli Kasım* adlı timar

[660] Bk. TKA, Td 238, (Hüseyinabad) s. 81a-85b; (Zile) 91a-93a, (Acacı) 94a-95a; (Yenimüslüman) 95b-96a; (Meşhedabad)97a-99a; (Halka-i Hass) 100a-101b; (Kızılkünbed) 102b-104a; (Özikavağı) 105a-105b; (Kuştaş) 106b-107a; (Karahisar-ı Behramşah) 108a-109b. Bu defterdeki timar sahiplerinin listesi ve gelirleri ekler kısmına konmuştur. Bk. EK-3.

sahibi yörede 9000 akçe geliri olan bir timarın sahibiydi[661]. Büyük olasılıkla, Yeniçeri olabileceğini düşündüğümüz *Belgradlu Mehmed*'in timarı 10800 akçe büyüklüğündeydi[662]. *Midillili Yeniçeri İbrahim*'in timarı da 9000 akçe yıllık getiriye sahipti[663]. Yine, Rumeli taraflarından *Arnavud İskender oğlu Mehmed*'in tasarrufunda 5000 akçelik bir timar vardı[664]. Halil adında bir *Rum çavuşu* ise 5450 akçelik timar sahibiydi[665].

Tablo 100. 1574'te Zile Timarlarının Nahiyelere Göre Ortalama Gelir Dağılımı

Açıklama/Nahiye	Zile	Acacı	Halka-i Hass	Hüseyinabad	Karahisar-ı B.	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Toplam
Timar Adedi	24	11	17	48	14	14	6	21	10	5	170
Timara Giden Toplam (akçe)	87245	33643	48700	168686	85819	61506	13050	71198	33028	26100	628975
Timar Başına Ortalama (akçe)	3635	3058	2864	3514	6129	4393	2175	3390	3302	5220	3699
Timardan Yararlanan (adet)	30	11	17	51	14	16	6	21	10	5	181
Yararlanana Göre Ortalama (akçe)	2908	3058	2864	3307	6129	3844	2175	3390	3302	5220	3475

Zile'de ise 1574'te önemli timar sahiplerinden birisi *Canik livası mir-i alemi* Mahmud'du. Kendisinin geliri 11000 akçeydi[666]. Zile'de en büyük timar 12900 akçeyle *Sungur* diye birine aitti. Ancak Sungur'un statüsü ve yerine getirdiği görev deftere kaydedilmemişti[667]. Zile'de deftere geçirilen tek Rum çavuşu Mahmud 4350 akçelik timara sahipti[668]. 1574'te Zile ve nahiyelerinde dikkat çekici bir durum da bütün ve zeamet büyüklüğünde timarların birkaç kişi arasında bölüştürülmesidir. Bundan da anladığımız kadarıyla zeametler bir bütün ünite olarak durmakta; ancak daha küçük

[661] TKA, Td 238, s. 81a.
[662] TKA, Td 238, s. 82a.
[663] TKA, Td 238, s. 82b.
[664] TKA, Td 238, s. 84b.
[665] TKA, Td 238, s. 81b.
[666] TKA, Td 238, s. 92b.
[667] TKA, Td 238, s. 91a.
[668] TKA, Td 238, s. 91a.

parçalar halinde yeni hissedarlar arasında bölüştürülmekteydi. Örneğin, yukarıdaki satırlarda sıraladığımız Rum çavuşu Mahmud, Sungur ve bir de 4350 akçe timarı olan Mirza 21600 akçelik bir zeamet bütününü bölüşmekteydi[669]. Meşhedabad'da *mir-ahur* olarak belirtilen Mahmud'un timarı 4000 akçe büyüklüğündeydi[670]. Halka-i Hass'taki Rum çavuşu Ali'nin timarı 4000 akçe gelire sahipti[671]. Kızılkünbed'de *Tokat, Zile, Artukabad ve Kazabad sipahileri seraskeri* Karaman'ın timarı 6367 akçeydi[672]. 1562'de *serasker* yerine *çeribaşı* olarak karşımıza çıkan Hüseyin 20306 akçelik zeamet tasarruf ederken seraskerin timarının nerdeyse dört kat değerinde düşmesi düşündürücüdür. Karahisar-ı Behramşah'ta Kasım oğlu Mansur adında bir timar sahibi halen Müşalimlerin yöredeki varlığının sürdüğünü ortaya koymaktadır[673]. Ne var ki bir dönem Zile'nin en güçlü zaimlerinden olan Müşalimlerin elinde kala kala 2300 akçelik bir timar kalmıştı. Karahisar-ı Behramşah'ta en büyük timar Katib Hacı Mehmed'in 15000 akçelik timarıydı[674].

Zile'yi nahiye nahiye geniş bir şekilde özetleyen 1530 tarihli ve 387 numaralı defterden de timarlar hakkında önemli bilgilere ulaşmak mümkündür (Bk. Tablo 101.). Bu veriler en azından timar türlerinde Zile'nin bir istatistik çıkarılmasına olanak sağlamaktadır. Bu tarihte Zile'den padişah haslarına 42188, timarlara 597375, mustahfız timarlarına 18900 akçe gidiyordu. Bu açıdan bakıldığında, Zile'nin toplam timar hasılı 658463 akçeydi. Bu hasılın yaklaşık % 90'ı zeamet ve timar kalemlerine gidiyordu. Hasların bu rakam içerisindeki oranı ise yalnız % 6,4 dolaylarındaydı. Mustahfız timarları olarak da anılan ve kale görevlerine verilen timarların toplam

[669] TKA, Td 238, s. 91a.
[670] TKA, Td 238, s. 98b.
[671] TKA, Td 238, s. 101b.
[672] TKA, Td 238, s. 104a.
[673] TKA, Td 238, 108a.
[674] TKA, Td 238, s. 109a.

içerisindeki oranı ise % 3'tü.

Tablo 101. 1530'da Zile Timar Verileri

Timar Türü	Timar Geliri ve Timara Konu Yerleşim Adedi
Hasha-i Padişah-ı Alempenah (Hasıl)	42188 (akçe)
Timarha-i Zuama ve Sipahiyan (Hasıl)	597375 (akçe)
Nefs	3
Kura	154
Mezra	194
Çiftlik	13
Kışlak	1
Timar-ı Mustahfizan	18900
Kura	6
Mezra	9

4. ZİLE KAZASINDA EKONOMİ

4.1. ZİLE ŞEHİR MERKEZİNDEKİ EKONOMİK FAALİYETLER

Zile şehrinde ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmını esnaf ve zanaatkârlar üstlenmekteydi. Zile'de ticari faaliyetlerin senede bir kez yapılması muhtemel[675] panayır ve haftada bir kez Pazar günleri kurulmakta olan pazarda yoğunlaştığını söylemek yerinde bir yaklaşım olsa gerektir. Ayrıca şehirde ticari faaliyetlerin aktığı muhtelif sayıda dükkan ise vakıflar tarafından esnafa kiralanmaktaydı. Bu açıdan şehrin ekonomik yapısı içerisinde vakıfların da önemli rol oynadığı söylenebilir. Şehirde bir boyahane ve 7 civarındaki değirmen de şehrin başlıca sanayi merkezleriydi. Şehir ekonomisi içerisinde bağlar ve diğer araziler kırsal ekonomik etkinliklerin varlığının göstergesidir. Biz bu ekonomik etkinlikler içerisinde ilk olarak ticaret mekanlarına ve bu mekanlarda gerçekleşen ticari faaliyetlere göz atacağız.

4.1.1. Ticaret

XV ve XVI. yüzyılda Zile şehir ekonomisinin can damarını ticari etkinlikler oluşturmaktaydı. Bu dönemde aktif olup olmadığını tahrir defterlerinden anlayamadığımız panayır, haftada bir kurulan Pazar, vakıfların işlettikleri dükkanlar şehirde ticaretin kalbinin attığı başlıca yerlerdi. Aşağıda hem bu mekanlardan hem de bu mekanlardaki ticari faaliyetler ve satılan ürünlerden bahsedilecektir.

4.1.1.i. Zile'de Halk Pazarı, Diğer Ticaret Mekânları ve Buralarda Alış-Verişi Yapılan Ürünler

Zile'de önemli bir ticari arena her hafta kurulan Zile pazarıydı. Pazara ilişkin

[675] Tahrir defterleri Zile'de düzenlenen panayır hakkında bilgi vermemektedir. Haliyle, 1455-1574 arasında Zile'de panayırın düzenlenip düzenlenmediği konusunda elimizde açık bir bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu dönem Osmanlı idaresinin yörede yeni yeni tesis edildiği bir dönemdi. Gerek bu açıdan gerekse de 1402'de Ankara Savaşı'nın, 1470'lerde Akkoyunlu saldırılarının, 1518'de Şah Veli İsyanı'nın ve yine XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Safevi tehditlerinin etkilediği yörede panayırın bir kesintiye uğrama ihtimali olasıdır.

XV ve XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde önemli bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte, *pazar bacı* ve *keyl* gibi vergilerin varlığı Zile'de pazarın şehir ekonomisine katkısını ortaya koyacak türdendir. Daha da önemlisi Zile pazarının, o tarihlerde Zile'ye bağlı günümüz Yozgat'ının kuzey ilçeleri ile Zile'ye yakın bugün ve o tarihlerde Tokat'a bağlı Turhal, Artova ve Pazar ilçeleri ile Çorum'un Alaca ilçesi açısından önemli olduğunu söylemek olasıdır. Zile'de pazar her hafta Pazar günü kurulmaktadır. Bu durum 10 CA 1274/27 Aralık 1857 tarihine kadar sürmüş gözükmektedir. Bu tarihli iradeye göre, Pazar gününün Hıristiyanlar için Yortu günü olması gerekçe gösterilerek, pazarın Cumartesi gününe alınması kararlaştırılmıştır[676].

Pazar dışında Zile'de ticaretin aktığı dükkanlara ve mekanlara dair XV ve XVI. yüzyılda net bir tablo çizmek mümkün değildir. Bununla birlikte, defterde yer alan bazı kayıtlardan dükkan sayıları hakkında sınırlı bazı verilere ulaşılabilmektedir. Dükkanların mülkiyeti büyük ölçüde vakıflara ait olup; vakıflar bunları esnafa kiraya vermek suretiyle kira gelirlerini akarlarına aktarmaktaydı. 1485 senesinde Helvalı zaviyesi akarlarına kayıtlı dört dükkan vardı. Bu dükkanların zaviyeye yıllık olarak kira getirisi 100 akçeydi[677]. O halde 1485 senesi itibarıyla Helvalı Zaviyesi birim dükkandan senelik 25 akçe kira geliri sağlamaktaydı. Zaviyeye ait dükkan sayısı 1519 senesinde 11 adete yükselmiş ve bunlardan elde ettiği maktu gelir 108 akçe olarak belirtilmiştir[678]. 1530 tarihinde vakıfların gelir kaynaklarında, Zile genel toplamında ve 1574 tarihli

[676] TKA, Td 12, s. 126b, 127a-b. Pazara ilişkin bu değişiklik hem Zile şehir merkezinin hemen başına not düşülmüş; hem de defterin127a-b sayfaları arasına bu değişikliği içeren irade konulmuştur. Bu iradeden de anlaşıldığı üzere, neredeyse 450 seneden daha fazla bir süre şehirde pazarın, adına uygun biçimde Pazar günü tertip edildiği anlaşılmaktadır. 1857 senesinde böyle bir değişikliğe gidilmesi büyük ölçüde incelediğimiz dönemde kaza nüfusu içersinde göremediğimiz Gayrimüslim nüfusun şehre dâhil olması ve pazardan yararlanma amacında olmasıyla ilgili olsa gerektir. Daha açık ifade etmek gerekirse, Pazarın Cumartesi gününe çekilmesinin başlıca sebebi 19. yüzyılda Zile kaza merkezi nüfusuna katılan Hıristiyanların talepleridir.
[677] BOA, Td 19, s. 109.
[678] BOA, Td 79, s. 197.

mufassal kayıtlarda Zile'de dükkan sayısı 11 gösterilmekteydi[679]. Ne var ki 1574 tarihli evkaf defterinde, Ömer Çelebi Zaviyesi'ne ait *Galle Pazarı*'nda ve *Debbağlar çarşısı*nda olmak üzere toplam iki dükkan da deftere yansımıştır[680]. Böylece vakıfların bu tarihte kiraya verdikleri dükkan sayısı toplam 13 olmuştur. Özellikle, Ömer Çelebi Zaviyesi'ne ilişkin veriler şehirde bir hububat pazarının kurulduğunu da ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, şehirde 1574 senesinde Debbağlar adında bir çarşının, ya da *Debbağhane*[681] adıyla bir mekanın varlığının esnaf topluluklarının kümeleştikleri çarşıların Zile'de var olabileceğinin sınırlı işaretleridir. Sayısını bilmemekle beraber, 1574 senesinde hafızlara vakfedilen gelirler içerisinde Taceddin Bey'in bir hamamı ve muhtelif sayıda dükkanlarından bahsedilmektedir. Bunların toplam geliri yıllık 800 akçeye tekabül etmekteydi[682]. XVII. yüzyıl ortalarında şehre gelen Evliya Çelebi, Zile'de üç handan bahsetmekte ve bunlardan Behram Ağa ve Boyacı Hasan Ağa hanlarını gayet mamur hanlar olarak tasvir etmektedir. Çarşıdaki dükkan sayısı konusunda ise 800 rakamını vermekte; ayrıca dört kapısı olan bir bedestenin varlığına işaret etmektedir (Evliya Çelebi, 1314: 240). Bununla birlikte, 60-70 sene içerisinde şehrin esnaf sayısının bu kadar artması pek de beklenebilecek bir durum değildir. O nedenle Evliya Çelebi'nin han, bedesten gibi mekanlar konusunda verdiği bilgiler her ne kadar akla yatkınsa da dükkan sayısı biraz abartılı gözükmektedir.

Zile'de XV ve XVI. yüzyılda çarşı ve pazarda ne gibi ürünlerin pazarlandığı konusu defterlerde açıkça belirtilmemektedir. Özellikle, yetiştirilen hububat türleri buğday, arpa, mercimek, nohut ve sanayiye dönük tarımsal üretim pamuk ve keten, yetiştirilen hayvanlar konusunda koyun, meyveler konusunda ceviz gibi bilgilere sahip

[679] TKA, Td 12, s. 131a.
[680] TKA, Td 12, s. 48a-b.
[681] TKA, Td 583, s. 45a.
[682] TKA, Td 12, s. 130a-130b.

olsak da bağ ve bahçelerdeki üretim; hatta buğday ve arpa dışındaki üretim, vergiler toplu başlıklar altında ele alındığından tam olarak ortaya konamamaktadır. Bununla birlikte, Zile'de pazar ve çarşıda satılan ürünlerin neler olabileceğini tasavvur etmek aslında o kadar zor değildir. Zira, Kanuni dönemi Rum eyaleti kanunnamesinde[683] pazar bacı ve keyl hakkında hükümlerin bulunduğu bölümde Rum vilayetinde satışı yapılan bazı ürünlerin vergilendirmesi ve fiyatlandırmasına dair önemli ipuçları bulunmaktadır (Bk. Tablo 102 ve 103). Buna göre, çarşı ve pazarda buğday, arpa, mercimek, nohut ve diğer hububatların satımının yapıldığı açıktır. Bu gibi ürünlerin satışı çoğu kez toptan diyebileceğimiz boyutlarda oluyordu ve 1 muddu yani yaklaşık 513,16 kg.'ı için satandan yarım keyl yani 12,829 kg. ürün talep ediliyordu. Hububat satımı İstanbul muddu üzerinden gerçekleştirilirken un alış verişi Bursa muddu üzerinden oluyordu ve 1 mudd un için satan iki akçe ödüyordu. Pazarda un satanlar değirmenciler olabileceği gibi ürününü una dönüştüren reaya da olabilirdi. Esir, at, eşek, sığır, deve, koyun ve kuzu gibi hayvanlar ise baş üzerinden değerlendiriliyordu. Hayvanın türüne göre bir baştan alınan vergi değişiyordu. Esir, at, eşek, sığır ve deve alım-satımında alan ve satandan aynı oranda vergi alınıyordu. Hayvan satımından alınan vergiler nakit talep ediliyordu. Şehirde kasaplar ve celebkeşler gibi hayvan kesimi yapanlar da yaptıkları kesim karşılığında bir vergi ödemek durumunda kalıyordu. Yalnız hayvan kesimine ilişkin vergi tarifeleri şehir kasabını korur nitelikteydi. Zira şehir kasabı 10 koyun kesiminde bir akçe ödemek durumundayken; celebkeş kestiği her iki koyun için bu bedeli ödemek durumundaydı. Bununla birlikte, şehir kasabının yalnız bir kuzu kesiminde bir akçe ödemek durumunda kalması yavru hayvanların kesiminin sınırlandırılmak istendiğine bir kanıt gibi gözükmektedir.

---

683 926/1519-1520 tarihli kanunnamenin orijinal metni için bk. BOA, Td 387, s. 348-351; transkripsiyonlu metni için bk. Ahmet Akgündüz, *aynı eser,* cilt: 6, s. 212-216.

Şehir çarşı pazarlarında bal, yağ, badem ve fıstık gibi gıda ürünleri, boya, kına, şab, mazı gibi boya sanayinin yan ürünleri ile hayvan yemi olarak samanın vergilendirilmesi aynı koşullarda gerçekleştiriliyordu. Yörede üretilen diğer meyveler ise bulunduğu yerde değerlendirilip her 1000 akçesi için 25 akçe oranında bir para talep ediliyordu. Bu da yörede yetiştirilen meyvelerden tahmini 1/40 oranında bir vergi talep edildiğini düşündürtmektedir. Elma ve armut gibi meyveler ise pazara getirildiğinde ölçülen yük üzerinden nakit bir vergiye tabi oluyorlardı.

Pazar ve çarşıda sürümü olan ürünler içerisinde karabiber, karanfil gibi baharatlar ile amonyak ve kök boya gibi kimyasal ürünlere de rastlanılması mümkündü.

Tablo 102. 1530'da Rum Eyaletinde Bazı Ürünlerden Alınan Keyl ve Pazar Bacı Vergileri

Ürün	Miktar	Satandan	Alandan	Açıklama
Buğday, arpa, mercimek, nohut, diğer hububat	1 mudd	0,5 keyl	0	
Un	1 Bursa muddu	2 akçe	0	
Esir	1 re’s	2 akçe	2 akçe	
At	1 re’s	2 akçe	2 akçe	
Eşek, su sığırı ve kara sığırı	1 re’s	1 akçe	1 akçe	
Deve	1 re’s	4 akçe	4 akçe	
Koyun	2 re’s	1 akçe	0	
Kuzu	3 re’s	1 akçe	0	
Şehir kasabı	10 koyun kesimi	1 akçe	0	
Şehir kasabı	1 kuzu kesimi	1 akçe	0	
Celebkeş	2 koyun kesimi	1 akçe	0	
Bal, yağ, badem, fıstık, boya, kına, şab, mazı, saman	batmanının fiyatı 40 akçeden yukarı	0,75 akçe	0,25 akçe	1 batman 18 vukiyye
Bal, yağ, badem, fıstık, boya, kına, şab, mazı, saman (üzüm ve incir gibi satandan)	batmanının fiyatı 40 akçeden aşağı	0,5 akçe	0,25 akçe	
Yemiş (Yerinde bahaya tutulur.)	1000 akçede	25 akçe	0	
Elma ve armut	1 at ya da katır yükü	1 akçe	0	
Elma ve armut	1 deve yükü	2 akçe	0	
Şehre giren çıkan yüklerden (Kapan davarı yoksa)	1 yük	2 akçe		
Şehre giren çıkan yüklerden (Kapan davarı varsa dökülür.)				Kapan resmi alınır.
Karabiber, ceviz, amonyak, kök boya, karanfil ve diğer baharat	1 kantar	2 akçe	2 akçe	1 kantar 40 vukiyye

Rum eyaletinde, Kanuni döneminde, bilhassa bakkallarda satılan incir, üzüm, badem, erik, bal, yağ ve susam yağına 10’u üzerinden 11 narh verilmesi XVI. yüzyılda

Zile'deki bakkalların kar marjının % 10 düzeylerinde tutulduğunu göstermektedir (Bk. Tablo 103.).

Tablo 103. 1530'da Zile'de Bazı Ürünlerin Narhı

Narh	İncir, üzüm, badem, erik, bal, yağ ve susam yağı (kuru ya da yaş)	Bakkala 10'u 11 üzere narh verilir.
	Arpa	1 mudde + 5 akçe narh verilir
Narh kıyas	Kuzu eti	200 dirhem
	Koyun eti	250 dirhem
	Keçi eti	300 dirhem
	Kara sığır eti	375 dirhem
	Su sığırı eti	400 dirhem

Arpa satanlar, bir mudda artı beş akçe kâr marjına sahiptiler. Yüzyılın son çeyreğinde arpanın muddunun 80 akçe olduğu göz önüne alındığında, bir arpa satıcısı sattığı her mudd üründen yaklaşık % 6,25 kar temin etmekteydi. Kasapların sattığı etin fiyatı konusunda herhangi bir rakam telafuz edilmezken aynı fiyata alınabilecek et türü miktarları belirtilmiştir. Buna göre, aynı paraya en çok sığır eti alınabilirken en az kuzu eti alınması mümkündü.

Tablo 104. Zile'de Bazı Tarım Ürünlerinin Tahrir Kıymetleri

Ürün Adı	Tahrirdeki adı	1455	1485	1519	1574
Arpa	Cev/Şair	2	2	4	5
Bakla	Bakla	-	-	-	-
Buğday	Hınta/Gendüm	3	2,5	5	6
Burçak	Burçak	-	-	-	5
Ceviz	Ceviz	-	-	-	6
Fiğ	Fiğ	-	-	-	5
Mercimek	Mercimek	-	-	-	6
Mısır	Gavers/Erzen	2	-	-	5
Nohut	Nohud	-	-	-	6
Üzüm	Üzüm	-	-	-	6
Sarımsak	Sir	-	-	-	5

*Ürünlerin tahrir kıymeti kile başına akçe olarak yazılmıştır. 1 kile 25,658 kg.dır.

Zile yöresine ait tahrir defterlerinden bazı tarım ürünlerinin fiyatlarını tespit etmek mümkündür. Ancak bunlar pazar fiyatları olmayıp daha ziyade tahrir kıymetleridir. Bununla beraber, ürünlerin genel fiyatları konusunda fikir vermektedirler. Defterlerde arpa ve buğdayın tahrir kıymetlerini her sayımda, diğerlerininkini ise 1574 senesinde görebilmekteyiz. Buna göre, 1574'te Zile'de arpa, burçak, fiğ, mısır ve

sarımsak gibi ürünler kilesi 5 akçeden; buğday, ceviz, mercimek ve nohut türü ürünler ise kilesi 6 akçeden kıymetlendirilmişti. 120 sene boyunca buğdayın tahrir kıymeti akçe türünden % 100 artmıştı (Bk. Tablo 104.).

4.1.1.ii. Esnafın Şehir Ekonomisi İçerisindeki Yeri

Zile'de daha önce, sosyal yapı başlığında esnaflar hakkında detaylı bilgiler verilmişti. 1455'te şehirdeki esnafın toplam 36'sı başka bir deyişle % 35,6'sı tekstil sektörünün içine giren meslekleri icra etmekteydi. Dericilik sektöründe çalışan 14 kişi de dikkate alındığında, esnafın/üreten nüfusun nerdeyse yarısı giyim üzerine işleri yerine getirmekteydi. 1485 senesinde tespit edebildiğimiz 49 esnafın 15'i yani %30'luk dilimi tekstil sektöründeki kişilerden oluşurken; dericilik sektöründe çalışan beş kişiyle üreten nüfusun % 40'ı giyim sektörünü temsil etmekteydi. Buradan yola çıkıp esnafın tamamının dükkanı olduğunu varsayarsak 1455'te Zile'de bir dükkan gerektirmeyen beş meslek erbabını da dışarıda tuttuğumuzda en çok 96 dükkanın olması akla uygundur. 1485 senesinde ise diğer meslekler başlığında verdiğimiz üç kişiyi dışarı tuttuğumuzda dükkan sayısının en çok 46 olması mantıklıdır. 1485'te gerek esnaf, gerekse dükkan sayısındaki düşüş yöre ekonomisinin Akkoyunlu saldırılarından etkilenmesine bağlanabilir. 1485'te Zile esnafının mahallelere dağılmış bir şekilde yazılması, sokak (çarşı) isimlerinin verilmemiş olması şehrin üreten ve pazarlayan nüfusunun belli merkezlerde toplanmadığına kanıttır. Bununla birlikte, anılan tarihte esnafın 16 kişisinin yani yaklaşık % 37'sinin Bağluca, Diğer Bağluca ve Hacıyakup mahallelerinde kümelendiğini, Şeyhkulu Mescidi Mahallesinde ise esnaf adı zikredilmediğini belirtmekte yarar vardır. Zile'de incelediğimiz dönemde veriler içerisinde bir bedestenin varlığına rastlayamadık ancak gerek XVII. yüzyılda Evliya Çelebi gerekse XIX. yüzyılda şehre gelen yabancılar şehir yaşamında bedestenin önemini yazdıkları

eserlerde dile getirmiştir. Örneğin, Fransız Georges Perrot, 1861'de panayır için uğradığı Zile'de şehrin diğer ticaret mekanlarını da gezmiştir. Kendi ifadelerine göre, Zile'nin ekonomik boyutunu anlamakta panayır kadar şehrin sabit ticaret mekanı olan bedesteni de gezmek önemliydi. Onun tasvirine göre, bedestende madeni eşya ve tekstil üretiminin yapıldığı ve yerel üretimin pazarlandığı çok sayıda dükkan vardı. Zile bedesteni uzun sokaklara bölünmüştü. Her ustanın ve atölyenin üretim alanı belirlenmişti. Üstü kapalı ve güzel bir yapıydı. Dükkanların vitrinleri oldukça göz alıcı şekilde dizayn edilmişti. Panayıra gelen tüccarlar ya da alıcılar panayır alanından daha pahalı olmasına rağmen bedestenden alışveriş yapmayı da tercih edebiliyorlardı. Zile'de bedesten merkezli üretimde gri kumaşlar ve çuha öne çıkıyordu. Burada üretilen tekstil mamulleri bilhassa Anadolu ve Suriye'de büyük talep görmekteydi (Tuzcu, 2013: 485-486).

Zile'de ticari mekanlara ek olarak 1455 ve 1485'te bir hamamdan söz etmek mümkündür. 1485'te hamamcı, Yazıcı Mahallesinde yaşamaktaydı. 1530 tarihinde de şehirde bir hamamın varlığına dikkat çekilmiştir. 1455 ve 1485'te açıkça gelirinin nereye gittiği belli olmayan bu hamam büyük olasılıkla 1574'te Eski Hamam olarak Edhem Çelebi Zaviyesi vakıfları arasında gösterilen ve vakfa maktu olarak yılda 1500 akçe gelir getiren hamam olsa gerektir[684]. 1530-1574 arasında Zile'ye iki hamam daha yapıldığı vakıfların gelirlerinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki Atik Camii/Ulucami cüzhanları vakfı içerisinde Tacettin Paşa Hamamı[685]; Hacı Mahmud Çeşmeleri vakfında da Yeni Hamam'ın adı geçmektedir. Yeni Hamam'ın yıllık kirası 720 akçeydi[686]. Bütün bu veriler gözden geçirildiğinde XVI. yüzyıla girerken Zile'de hamam sayısının üç olduğunu belirtmekte yarar vardır.

[684] TKA, Td 583, s. 47b-48a.
[685] TKA, Td 583, s. 45a.
[686] TKA, Td 583, s. 47b.

4.1.1.iii.Sanayi

Zile'de bütün bu sınırlı ve mütevazı ticari faaliyetlerin yanında küçük bir sanayi üretiminin varlığı da sözkonusuydu. Zile'de küçük sanayi işletmelerinin sayıca büyük çoğunluğunu *âsiyâb* adı verilen değirmenler oluşturuyordu. Farsça bir isim olan *âs* değirmen manasındadır. Farsça sözlükte; tahılın, un haline getirildiği yuvarlak ve geniş iki taş diye tarif edilir. Eğer bu taşlar su kuvvetiyle hareket ediyorsa, su değirmeni anlamında *Âsiyâ* ya da *Âsiyâb* denir[687]. Kelimenin etimolojik manasından hareket edersek Zile kazasında ve bağlı nahiyelerinde değirmenlerin tamamının su kuvveti ile çalışan değirmenler olduğunu söyelemek hiç de yanlış olmayacaktır. Bulgur değirmeni olan bezirhaneye[688] ise rastlanmaması büyük olasılıkla asiyab başlığında toplanan değirmenlerin buğday kırma fonksiyonunu da üstlendiğini göstermektedir. Ayrıca Hüseyinabad'da bu tarihlerde Bezirhane[689] adıyla bir mezranın bulunması da yörede bulgur kullanımının olabileceğinin önemli bir delilidir.

1455'te Zile'de şahısların işlettiği değirmenlerin sayısı konusunda bir fikir sahibi değiliz. İmaret değirmeni çift ve iki mudd başlığında 100 akçelik bir değirmen geliri ve bir harab değirmenden başka defter bize herhangi bir bilgi vermemektedir[690]. Bu durumda 1455 senesinde Zile'de vergiye konu olan değirmen sayısının bir adet; bu değirmendeki taş sayısının iki olduğunu söylemek mümkündür.

---

[687] Değirmen kelimesinin etimolojik anlamı ve edebiyatta farklı biçimlerde kullanımı için bk. Sevim Birici, "Klasik Türk Edebiyatında Âsiyâ", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 17, sayı: 1, Elazığ 2007, s. 97-113; Hacer Gülşen, "Değirmen Motifi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, sayı: 50, Erzurum 2013, s. 78-90. Değirmen teknolojisi ve gelişimi hakkında geniş bilgi için bk. Jean Gimpel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, çeviren: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2004, s. 1-28; H.H. Günhan Danışman, "A Survey of the Turbine-Type Water-Mills in the Bolu Region of the Central Anatolian Plateau", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, volume: 3, number: 1, Spring 1977, s. 17-37; Ahmet Yiğit, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler" *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, sayı:18, Muğla 2007, s. 97-155; Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", *Turkish Studies*, cilt: 9, sayı: 11 (Kış 2014), s. 637-655.

[688] Bezirhaneler hakkında bk. Orhan Kılıç, *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605),* Tamga Yayını, Ankara 1999, s. 105.

[689] BOA, Td 79, s. 298.

[690] BOA, Td 2, s. 328-329.

1485'te Zile'de zaviyeler tarafından işletilen su değirmenlerinin sayısı ikiydi. Bunlardan biri Edhem Çelebi, diğeri ise Ömer Çelebi zaviyelerine aitti. Edhem Çelebi zaviyesi tarafından işletilen değirmene[691] ait herhangi bir rakamın zikredilmemesi 1455'te harab olarak kayda geçen değirmenin bu zaviyeye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Diğer yandan Ömer Çelebi zaviyesi[692] tarafından işletilen değirmenin "altı ay" çalışan bir değirmen olarak nitelendirildiği ve 300 akçe maktu vergi ödediği görülmektedir. Bu tarihte mudd olarak buğdayın 50 ve arpanın 40 akçe üzerinden satıldığı dikkate alınırsa, değirmenin altı mudd buğday ayni vergi ödemesi öngörülmüş olmalıdır. Bu ikinci değirmenin 1455 tarihinde iki taşı olan ve imaret değirmeni olarak nitelenen değirmen olması akla uygundur. Bu bağlamda Ömer Çelebi Zaviyesi'nin bir imaret vasfında olması da mümkündür. Ne var ki Ömer Çelebi zaviyesine ait değirmenin hasılı vergi toplamına dahil edilmemişti. Bu durum, 1485'te değirmenin zaviye tarafından işletilmesinin bir sonucu olarak görülebilir. Bütün bunlara ek olarak, 1485'te Zile'de "altı ay" işleyen ve değirmenciler tarafından işletilen yedi taş bulunmaktaydı. Bu taşların kaç değirmene ait olduğunu söylemek zordur. Sonuç olarak, 1485'te Edhem Çelebi ve Ömer Çelebi zaviyeleri ile birlikte Zile merkezde en az dokuz değirmen taşı çalışmaktaydı. Burada dikkat çeken bir durum Zile'de aktif olan değirmenlerin altı ay çalışmasıdır. Bu durum değirmenlerin sezonluk çalıştığının bir işaretidir.

1519 senesinde Zile kaza merkezinde değirmen sayısı deftere yine 7 olarak yansımıştır. Öte taraftan, Edhem Çelebi zaviyesine ait "altı ay" çalışan değirmeni de defterde bulmak mümkün olmuştur. Bu sene değirmen gelirleri deftere "galle" olarak

[691] BOA, Td 19, s. 109.
[692] BOA, Td 19, s. 109.

not edilmiştir. Edhem Çelebi zaviyesinin değirmeninin[693] 275 akçe gelir ve 2,5 mudd ayni göstergesi vardı. Ömer Çelebi zaviyesi üzerinde kayıtlı bir değirmen bu tarihte de olmakla birlikte değirmenin taş sayısı ya da kazancına ilişkin bir ipucu verilmemişti. Bunun genel değirmen vergi kaydına yansımadığı açıktır.

1574 senesine gelindiğinde Zile'deki değirmenler hakkında daha fazla detay bulmak mümkündür (Bk. Tablo 105.). Zile'de şahısların elindeki 7 değirmenden biri Kale mahallesindeydi. Kale mahallesindeki değirmen *Kara'nın Değirmeni* şeklinde şöhret bulmuştu. Bu değirmen toplam dört ay çalışıyor ve buna karşılık 40 akçe vergi ödüyordu. Kalan altı değirmen ise Derekışlası köyünden sonra yazılmıştı. Büyük olasılıkla bu köy sınırları içerisinde yer alıyorlardı. Derekışlası'ndaki değirmenlerden biri sekiz ay boyunca çalışan bir değirmendi. İki kıta olması bu değirmende iki taşın döndüğünü ortaya koymaktadır. Derekışlası'nın diğer beş değirmeni ise altı ay çalışan ve birer taşı olan değirmenlerdi. Toplam 340 akçelik değirmen gelirinin % 35'i bu değirmene aitti. Başka bir deyişle vakıf kuruluşlar dışında Zile'nin un ihtiyacının önemli bir kısmı Derekışlası'nda sekiz ay çalışan değirmenden karşılanmaktaydı. Burada belirtmemiz gereken bir diğer husus ise, şehir eski kethüdalarından Mehmed'in oğlu Ahmed'in mülkü olan değirmenin durumudur. 12 numaralı tahrir defterinin belirttiğine göre, bu değirmen Ahmed tarafından vakfa dönüştürülmüştür. Yazımın yapıldığı tarihlerde, Ahmed'in neslinden olan Şahbula Hatun bu değirmeni tasarrufunda tutmaktadır. Bu da şehir üretiminde vakıf temsilcisi olmak dolayısıyla olsa da kadınların da payının olduğunu göstermektedir. Edhem Çelebi zaviyesinin değirmeni bu tarihte altı ay dönen bir taşa sahipti. Ne var ki zaviyenin hasılının toplu bir şekilde girilmesi değirmenin bu tarihlerdeki üretiminin boyutunu anlamamızı zorlaştırmaktadır. Ömer

[693] BOA, Td 79, s. 197.

Çelebi zaviyesine ait değirmenle ilgili ise 1574'te daha önceki defterlerde yer almayan bir detay ortaya çıkmaktadır. Defterin belirttiğine göre, *Şeyh Hacı Değirmeni* adıyla meşhur bir değirmenin malikane geliri bu zaviyenin hasılları içerisinde değerlendirilmektedir. Bütün bunları topladığımızda, Zile'de 1574'te toplam dokuz değirmen vardı. Bu değirmenlerin ikisi zaviyeler ve biri de şehir kethüdasının vakfı olması hasebiyle vakıflarla bağlantılı işletmelerdi. Kalan altı değirmen ise işleten kişilerin adıyla şöhret bulmuştu. Şehirdeki değirmenlerde dönen toplam taş sayısı ise 10'du. Değirmenlerde tespit edebildiğimiz 340 akçelik gelirin ise yalnız 255'i şehir vergi dilimine katılmıştı. Bu durum, büyük olasılıkla kaledeki Kara'ya ait değirmenin vergi dışı tutulmasına ilişkin olmalıdır.

Bütün bu veriler ışığında, XV ve XVI. yüzyıllarda Zile'deki küçük gıda sanayi işletmeleri arasında sayabileceğimiz değirmenlerle ilgili şu çıkarımları yapmak yerinde olacaktır: Yaklaşık 120 sene boyunca şehirde değirmen sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu durum, devletin mevcut değirmenleri işletmekten yana olması ve yeni değirmenlerin açılmasına müsaade etmemesine bağlanabilir. Ancak daha da önemlisi, daha çok kuru tarıma ağırlık verilen Zile'de değirmen açmaya müsait alanın azlığı da değirmen sayısındaki durağanlığın bir başka nedenidir. İkinci olarak, Zile'de değirmenlerin daha çok Derekışlası köyü civarında bulunması dikkat çekicidir. Zira, bugün var olmayan ve Yörüklerin kışladığı bu yer dere yatağında yer alıyor olmalıdır. Üçüncü olarak, Zile'de değirmenler dört, altı ya da sekiz ay çalışmakta olup gerek çalıştıkları aylar ve gerekse de içlerindeki taş sayısı göz önünde tutulmak suretiyle maktu bir vergi ödemekteydiler. Bu maktu vergiler ürün cinsinden deftere geçirilebildiği gibi nakit olarak da karşılığı yazılmaktaydı. Bununla birlikte, eldeki veriler değirmenlerden elde edilen unun miktarı konusunda bilgi vermemektedir.

Tablo 105. 1574'te Zile'de Değirmenler

Sıra	Değirmenci Adı	Bulunduğu yer	Çalıştığı ay	Bab	Kıta	Resm/2 baş	Resm-i divanisi
1	Kara	Kale mahallesi	4	1	0	40	
2	(Belirtilmemiş)	Derekışlası'ndan sonra	8	0	2	120	0
3	Menteşe ve Karaca	Derekışlası'ndan sonra	6	1	0	45	0
4	Demürcü oğlu Hasan	Derekışlası'ndan sonra	6	1	0	45	0
5	Hamza oğlu Baş?	Derekışlası'ndan sonra	6	1	0	45	0
6	(Belirtilmemiş)	Derekışlası'ndan sonra	6	1	0	0	22,5
7	Şehir Kethüdası Mehmed oğlu Ahmed (mülkü)	Derekışlası'ndan sonra	6	1	0	0	22,5
Toplam				5	2	295	45

Zile'de küçük sanayi ile ilgili önemli bir kuruluş da daha 1455'ten itibaren tahrirlere yansıyan *boyahane*dir. Boyahaneler, XVI. yüzyılda Osmanlı tekstil üretiminin olmazsa olmaz işletmeleri arasında zikredilmektedir. Osmanlı kentlerinin bu sanayi tesisleri kumaş ve ipliklere renk ve desen kazandırmak için kurulmuş müesseselerdi (Erdoğan Özünlü, 2010: 260). Zile'nin de içinde bulunduğu Rum vilayetinde Tokat, 83334 akçelik boyahane mukataası ile en verimli merkez konumundaydı (Şimşirgil, 1990a: 265). Yine vilayet sınırları içerisinde yer alan Çorum'un 25000; Merzifon'un ise 23000 akçelik bir boyahane mukataası söz konusuydu (Faroqhi, 2000: 186). Zile'de mütevazı boyahane 1455'te 4300 akçe maktu gelirini vergi sayımlarının yapıldığı tarihlerde sürekli artırmış ve kendi üretim kapasitesini her geçen yıl çoğaltmış gözükmektedir. 1485'te 5000 akçeye yükselen boyahane geliri, 1530'da 8000 ve 1574'te 10600 akçeye çıkarmıştır (Krş. Vergiler). Zile'de boyahanenin varlığı şehir kırsalında pamuk üretimini de teşvik etmiş; şehir kendi pamuğunu da üretmeye başlamıştır. Zile'de boyahane idarecisi konusunda tahrir defterleri açık bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte, 1455'te Müşalimoğlu Ali Bey'in timarı başlığında deftere geçirilen Hacı Ahmet Fakih'in renkger olarak tanımlanması kendisinin boyahanenin işleyişinden sorumlu biri olduğunu ortaya koymaktadır[694]. Aynı tarihte *el-*

[694] BOA, Td 2, s. 323.

hiref başlığında sıralanan nüfus içerisinde Ali adında bir renkgerin[695] varlığı boyahanede en az iki kişinin istihdam edildiğini göstermektedir. Belki de Hacı Ahmed Fakih, zaim Müşalim oğlu Ali Bey'in gelirleri içerisinde yer alan boyahane mukataasını gözeten bir emin konumundaydı. Boyahanenin bu tarihlerde Zile'deki konumunu tespit etmek oldukça zordur. Bununla birlikte, nüfusun mahallelere göre kayda geçirildiği 1485 tarihinde Boyahane'de çalıştığını düşündüğümüz Boyacı Yakup isimli kişinin[696] Hacıhasanmescidi Mahallesi'nde ikamet etmesi boyahanenin burada olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zile Boyahanesi'nin 1455'ten itibaren şehirdeki varlığının başlıca nedeni şehirdeki esnafın ve üretici kesimin tekstil alanında yoğunlaşmasıdır. Zira, yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1455'te şehirde üreten ve pazarlayan 101 kişilik meslek erbabının 36'sı tekstil üzerine iş kollarında çalışmaktaydı. Şüphesiz, boyahanenin yalnız Zile kaza merkezindeki tekstil erbabına hizmet sunması beklenemez. Zile'nin geniş ve doğu-batı uzantılı nahiyelerinde de 1455 senesi itibarıyla tekstil üretimi olduğunu biliyoruz. Zile kırsalında 1455'te 16 cullah, yedi hallac, bir mazman ve üç penbe-duzun varlığı boyahanenin taşradaki tekstil üretim kollarına da hizmet verdiğini göstermektedir. Ne var ki bu yerel üretim tarzı yüzyılın sonuna gelindiğinde Tokat'taki üretimin ancak %12,7'si kadar bir tekstil üretimi gerçekleştirilebilmekteydi.

4.1.2.Tarımsal Faaliyetler-Zirai Üretim

Zile şehrinde ticari ve sınayi etkinlikler kadar tarımsal etkinlikler de şehirlilerin başlıca uğraşıları arasındaydı. Bu yönüyle şehirliler kırsaldakiler kadar olmasa da şehir fenasında ve şehir içerisinde bulunan arazilerde çiftçilik ya da bağcılık gibi faaliyetlerde bulunmaktaydı.

---

[695] BOA, Td 2, s. 325.
[696] BOA, Td 19, s. 108.

4.1.2.i. Zile Şehrindeki Tarım Arazileri

Zile şehrinde zirai alanlar ve bu alanlarda üretimi gerçekleştirilen tarım ürünleri de vardı. 1455'te Zile'de yaşayan nüfusun 22'si çift, birisi nim-çift ve 174'ü nim çiftten daha düşük miktarda toprak tasarruf ediyordu (Bk. Tablo 106.).

Tablo 106. Zile Kaza Merkezinde Ekilebilir Toprak Miktarı

Toprak Türü/Sene	1455	1485	1519	1574
Çift	22	14	7	0
Çift+nim	1	0	0	0
Nim	0	11	8	0
Bennak	174	2	0	0
El-müsellemiye çift	6	0	0	0
Çiftlik- hassa çift	1	1	1	2
Harabe kıta	1	0	0	0
Mevkuf çift	0	1	5	1
Mevkuf nim	0	0	2	0
Muaf çift	0	3	0	0
Muaf nim	0	1	0	0
Çiftlik-i X	0	1	4	6
Bağ	0	0	0	2
Zaviye Çiftliği	0	5	4	7
Zaviye nim	0	0	1	0
Hatipler çiftliği	0	0	1	1
Zemin (ad)	0	4	24	36
Hassa zemin	0	0	0	1
Mescid Zemini (kıta)	0	0	2	2
Zaviye Zemini (kıta)	0	2	8	26
Mevkuf zemin (ad)	0	2	0	0
Zaviye Bağı (kıta)	0	1	1	18
Haricden ekilir (çift)	0	1	0	0
Dönüştürülmüş arazi	73 çift+1 kıta harabe arazi	32,5 çift, 8 zemin, 1 kıta bağ	27,5 çift, 34 zemin, 1 kıta bağ	17 çift, 20 kıta bağ, 65 zemin

1485 senesine gelindiğinde Zile'de nüfus içerisinde yazılan çift miktarında bir düşüş gözükmektedir. 1455'te 22 olan çift sayısı bu tarihte 14'e kadar gerilemiştir. Bununla birlikte 1455'te hiç nim yokken şehirde 11 nimin ortaya çıkması çiftlerin bir kısmının nime dönüştürülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Ancak asıl dikkat çeken nokta, bennak sayısının 174'ten 2'ye düşmesi ve caba sayısının 236 olmasıdır. Vergilendirmenin bir önceki dönem bennakta, 1485'te ise cabalar üzerinde yoğunluk kazanması şehir insanının ekonomik yönden gerilediği gibi bir sonuç da ortaya

çıkarmaktadır. Bu durum büyük olasılıkla Akkoyunluların Tokat ve çevresinde yaptığı tahribatın artçıl sarsıntılarının Zile'de de hissedildiğini gözler önüne sermektedir. Bu tarihte önemli bir husus da bir çiftin mevkuf olarak anılmasıdır. Bu arazi Delü İbrahim adında biri üzerine kayıtlı ve çift büyüklüğündedir[697]. Ne var ki vergiye dahil edilmemiş olması; bu çiftliğin sahibinin üzerinde olmadığı ve mevkufat kalemine gönderildiğini düşündürtmektedir.

Zile'de 1485'te mevcut 12 mahalleden yedisinde tarım alanları bulunmaktaydı. Öncelikle, tarım işletmelerinin görülmediği Cami, Hacıyakub, Sakayanmescidi, Kethüda, Şeyhkulu ve Hacıhasanmescidi ve Ulupınar mahallelerinin diğer mahallelere göre daha eski kurulan mahalleler olduğunu ya da yeni kurulan mahalleler arasında olsalar bile şehirsel fonksiyonların daha akıcı olduğu mahalleler olduğunu söylemek olasıdır. İkinci olarak, en azından Zile merkezdeki hassa çiftliğinin Kale mahallesinde ve kale eteklerinde ya da düzlüğünde olduğu görülmektedir. Üçüncü olarak, Zile kaza merkezinde bazı arazilerin özel isimlerle anıldığını da defterler ifade etmektedir. Örneğin, kalede Şeyh Ali elindeki bir çift arazi bu tarihlerde Aksu çiftliği adıyla anılmaktaydı. Yine, Zile'de çift olarak tabir edilmeyen ve araziye ekilen tohuma göre muddluk tabir edebileceğimiz ve 80 ya da 100 muddluk vakıf araziler de vardı. 1485'te Zile kaza merkezinde yazılan arazilerin toplam büyüklüğü 19,5 çift, 182 muddluk ve miktarı belli olmayan 3 kıtadan ibaretti.

1519'da Zile şehrinde tarım arazileri miktarı 12 çift, 31 kıta, 230 mudd, 1 bağ ve 4 zemin kadardı. Hacıhasanmescidi mahallesinde daha önce bulunmayan ve muhtemelen 1485'ten sonra mescidin giderlerini karşılamak için küçük ölçekli 2 parça ve toplamda 2 mudd tohum ekilen bir zemin açılmıştır. Büyük olasılıkla, 1485'ten sonra

[697] BOA, Td 19, s. 104.

kurulan Minare mahallesindeki zeminlerden biri Yusuf, diğeri ise mahalle sakinleri içerisinde de ismi geçen Hasan oğlu Hacı Mustafa tarafından işlenmektedir. Öte yandan Bağluca mahallesinde daha önce 2 çift mevkuf varken, bu sayı 1519'da dört çifte çıkmış ve mevkuflara bir de nim eklenmiştir. Dikkat çekici bir durum da hassa çiftliğiyle ilgilidir. Bir önceki defterde hassa çiftliği Kale mahallesinde kayıtlıyken, bu tarihte Bağluca mahallesinde gözükmektedir. Bu durum hassa çiftliğinin yerinin 1485'ten sonra değişmiş olabileceğini akla getirmektedir. Zile merkezinin hemen altında yazılan çiftlik ve zeminlerin sayısında 1519'da önemli bir artış dikkat çekmektedir. Daha önce 7 çift ve bir nim olmak üzere muaf kategorisinde sıralanan arazilere çok sayıda zeminin eklenmesi düşündürücüdür (Bk. Tablo 106.). Aynı tarihlerde, Zile'de Şah Veli Ayaklanması'nın etkili olduğu ve kaza merkezi nüfusunda ciddi bir düşüş yaşandığı, hassa çiftliğinin yerinin bile değişmek durumunda kaldığı dikkate alınırsa kaos ortamında yeni zemin elde eden ve fırsatı değerlendiren bir kitle ortaya çıktığı düşünülebilir. Zeminlerde dikkatimizi çeken birkaç mevki ismini de vurgulamak da yarar var: Musalla yerinde bir zemin ifadesinin geçmesi daha 1500'lere girerken Zile'de musallanın varlığını ortaya koymaktadır. Şöyle ki, Zile'de günümüzde cenaze namazı camilerde değil musallada kılınmaktadır. Bu zemin adı musalla ritüelinin ne kadar gerilere gittiğini anlamak açısından oldukça önemlidir. Öte yandan Meydan Burnu diye bir zemin kaydının bulunması Zile şehrinde günümüzden beş asır önce bir meydanın varlığını ortaya koyması ve Zile'nin şehir dokusunu anlamak açısından kıymetli bir bilgidir.

1574 senesinde Zile kaza merkezinde bulunan mahallelerde yaşayan nüfus müzevvec ve mücerred yani evli ve bakar olma durumuna göre yazıldığından reayanın bu tarihte tarımla ilişkisini doğrudan ortaya çıkarmak mümkün değildir. Bununla

birlikte, mahalleler altında ve şehrin mahallelerinin bitiminden sonra verilen kayıtlar ve zaviyelere ilişkin bölümler arazilerin boyutuna ilişkin bazı ipuçları vermektedir.

1574 tarihinde Zile'de mahallelerde yer alan arazilerin içerisinde dört çiftlik, 23 zemin, 1 mescid zemini, 1 hassa zemini ve 1 de hassa çiftliği yer almaktadır. Eldeki veriler bunların toplam büyüklüğünü ve üretim miktarını ortaya koymaktan oldukça uzaktır. Bununla birlikte zeminlerin sayıca çoğalması artan nüfusun yeni topraklar açtığını ortaya çıkarır cinstendir. Öte taraftan zeminlerin bir kısmı bu tarihte nim, çift gibi büyüklüklere, kimileri parçalara, kimileri de üretim miktarına göre sınıflandırılabilir. Buna göre, 23 zeminin toplam miktarı hakkında 8 çift, 11 nim, 7 kıta, iki muddluk bir toplam vermek mümkündür. Ne var ki bu toplam tam olarak toprak büyüklüğünü belirlememize olanak vermemektedir. En azından 7 kıtanın büyüklüğünü tahmin etmek olası değildir. Mescid zemini ise 2 kıta 2 muddluktur. Önceki dönemden farklı olarak hassa çiftliğe ek olarak Bağluca mahallesinde bir de hassa zemin açılmıştır. Arazilerin yoğunlaştığı mahalleler içerisinde Bağluca ve Minare mahalleleri ilk sıraları paylaşmaktadır.

Mahallelerdeki topraklar konusunda bazı çıkarımlarda bulunacak olursak, zeminler çoğunlukla açanlarının adıyla yazılmıştır. Zeminlerin çoğunda üç tahrir döneminde de tasarruf edeninin belirtilmesi, 1519, 1550'ler ve son olarak 1574'te arazi üzerindeki eken biçenleri anlamamızı sağlar türdendir. Örnek vermek gerekirse, Kethüda Mahallesi'ndeki zeminlerden biri 1519'dan sonra Karaman oğlu Piri tarafından açılmıştır. Eski deftere göre, yani elimizde bulunmayan yüzyıl ortasındaki deftere göre, araziyi Piri oğlu Hacı Ahmed tasarruf etmiştir. Bu zemini, 1574 senesinde ise Çırak oğlu Hasan tasarruf etmektedir. Bu örneğe göre, araziler büyük ölçüde araziyi açanların varisleri tarafından tasarruf edilmektedir. 1574'te Dergah-ı Ali silahtarlarından Bayram

oğlu Yusuf'un çiftliği kızı Fatma Hatun'un tasarrufuna geçmiştir. Bu örnek arazilerin erkek neslin tükenmesi durumunda kız çocuklarına da geçebildiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Kethüda mahallesinde Refiye Hatun zeminini evladlık vakfa dönüştürebilmiştir.

Zile'de mahalleler dışında, çoğu zemin olmak üzere 1'i Edhem Çelebi Zaviyesi'ne bağlı hamam olmak üzere 21 parça toprak kaydına da yer verilmişti. Buna göre, 14 zeminde 2 çiftlik, 1 öküzlük, 1 bennak, 28 kıta ve 278 muddluk bir arazi toplamı söz konusuydu. Bunların çoğunun malikanesi çeşitli din görevlilerine, kurumlara ya da evladlara vakf edilmişti. Önceki defterlerde bahsini yaptığımız hatipler çiftliği, 30 muddluk, 6 kıtadan ibaret iki çiftlik, 2 adet bağ da bu zeminlerin sıralandığı satırlarda kendisine yer bulmuştu. Özellikle aşağıdaki satırlarda ismini verdiğimiz mevkiler, Zile'de yer isimlerini anlamak adına önemlidir. Örneğin, zeminlerden birisi Sinan Mezrası adıyla anılmakta, belki de ifade ettiğimiz bir çiftlikten daha büyük bir alanı kapsamaktaydı. İncürlüyan demekle bir zemin bulunması yörede incir yetiştirildiğine bir işaret olabilir. Bir çiftlik ise Hadice adında bir kadının adıyla anılmaktaydı. Öte yandan zemin ve bağ kayıtları içerisinde Mustafa, Arif ve Bey bağı gibi ifadeler şehirdeki bağcılık faaliyetlerinin bir delilidir.

1574'te şehirde bulunan Edhem Çelebi, Şeyhkulu, Ömer Çelebi, Helvayi, Hacıhalil, Ahievren, Hocahızır, Kalenderhane zeviyelerinin de bazı arazileri tasarruf ettiği 12 numaralı tahrir defterinden anlaşılmaktadır. İlk üçü ve Ahievren zaviyesi zaviye çiftlikleri tasarruf ederken, Helvayi, Hacıhalil ve Kalenderhane zaviyeleri kıta tabir olunan daha küçük arazi parçalarını tasarruf etmektedir. Son üçü bağlara da sahiptir.

4.1.2.ii.Zile Şehrinde Tarımsal Üretim

Zile kaza merkezinde yukarıda bahsettiğimiz tarımsal araziler dışında üzerinde durulması gereken bir konu da bu arazilerde yapılan üretimin boyutudur. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Zile'de tarımsal üretimin önemli bir kısmı buğday ve arpaya dayanmaktaydı (Bk. Tablo 107.).

Tablo 107. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Şehrinde Buğday ve Arpa Üretimi

Ürün Kaynağı	Ürün	1455			1485			1519			1574		
		Mudd	Kg.	Toplam gl. (akçe)	Mudd	Kg.	Toplam gl. (akçe)	Mudd	Kg.	Toplam gl. (akçe)	Mudd	Kg.	Toplam gl. (akçe)
Hassa	Buğday	25	12829	1500	10	5131,6	500	10	5131,6	1000	0	0	0
	Arpa	15	7697,4	600	5	2565,8	200	5	2565,8	400	0	0	0
Behre	Buğday	400	205264	24000	450	230922	22500	50	25658	5000	200	102632	24000
	Arpa	250	128290	10000	200	102632	8000	32,5	16677,7	2600	225	115461	22500
Toplam		690	354080	36100	665	341251	31200	97,5	50033,1	9000	425	218093	46500

*Buğdayın bir muddunun tahrir kıymeti, 1455'te 60; 1485'te 50; 1519'da 100; 1574'te 120 akçedir.
**Arpanın bir muddunun tahrir kıymeti, 1455'te 40; 1485'te 40; 1519'da 80; 1574'te 100 akçedir.
***Tabloda verilen ürün miktarları behre (öşür) kalemlerinde yer alan ürünlerin 5 ile çarpımıyla elde edilen ve toplam üretimi berlirleme amacı taşıyan tahmini rakamlardır. Üretimin tamamını içerdiği düşünüldüğünden hassa çiftlikten elde edilen hasıl için herhangi bir çarpan kullanılmamıştır.

Şehirde bulunan reaya çiftlikleri ve vergilendirilebilir diğer zemin ve araziler ile vergiden muaf ve bütün hâsılının yazıldığı hassa çiftliklerinde buğday ve arpa üretimi yapılmaktaydı. 1455, 1485, 1519 ve 1574 tarihinde buğday ve arpadan alınan vergiler hem ağırlık hem de akçe karşılığı olarak deftere yansıtılmıştı. Buğday ve arpa ölçü birimi olarak ilk üç tarihte *mudd* tercih edilmişti. Son tarihte ise ağırlıklar *keyl*/*kile* türünden yazılmıştı. Zile ve yöresinde bir mudd 20 keyle karşılık gelmektedir. Buna göre, yörede hububatın ağırlıklandırılmasında İstanbul muddunun kullanıldığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu nedenle tarım buğday ve arpa gibi hububatların kilograma dönüştürülmesinde bir İstanbul muddu olarak 513,160 kg. ölçüsünü

kullanılmıştır (İnalcık, 2000: 441-448)[698]. Daha aşağıda kırsal alan ekonomisinde üzerinde duracağımız gibi, Zile kazasının içerisinde reaya hububat üzerinden iki öşür ödemekteydi. Bu öşür deftere *behre* olarak kaydediliyordu. Hassa çiftlikleri ise bir yerin divani gelirinin sahibi olan timarlı sipahilerin tasarrufunda olup deftere yansıyan rakamlar ister istemez bir vergi kazancından çok sipahinin genel kazancını yansıtmaktaydı. Defterlerde 1455 ve 1519'da buğday için Farsça *gendüm*, arpa için Farsça *cev*; 1485 ve 1574'te buğday için Arapça *hınta*, arpa için Arapça *şair* tabirleri kullanılmıştı.

1455'te arpa ve buğdayın toplam üretimi 354 ton 80 kg. kadardı (Bk. Tablo 107.). Bunun 218 ton 93 kg. lık kısmını yani % 61'inden fazlasını buğday teşkil etmekteydi. Toplam buğday ve arpa üretiminin % 5,8'ini hassa çiftlik karşılıyordu. 1485 senesinde hassa çiftliğin üretiminde önemli bir daralma yaşanmıştı. Toplam 40 muddluk hassa çiftlik üretimi 15 mudda kadar gerilemişti. Bu, bir önceki döneme göre, % 37,5'luk bir düşüş anlamına gelmekteydi. Öte yandan aynı tarihte şehirde buğday üretimi % 12,5 oranında ve 50 mudd miktarında artarken, arpa üretimi % 20 oranında ve 50 mudd miktarında azalmıştı. Bu durum yörede buğday üretiminin daha öncelikli hale geldiğini ortaya koymaktadır. 1485'te hassa çiftliğindeki üretim daralmasının da etkisiyle Zile kaza merkezindeki toplam üretim % 9,6 dolaylarında düşmüştü. Bununla birlikte, üretimdeki düşüşe rağmen buğdayın bir muddunun 60 akçeden 50 akçeye gerilemesi ise o dönemde yaşanan sıkıntıların bir eseri ve halkı Akkoyunluların yörede yaşattığı sıkıntıların tesirinden en az etkiyle kurtarmanın bir çabası olarak düşünülmelidir.

1519 senesi Zile'nin tarımsal üretimi için, bilhassa da Şah Veli İsyanı'nın

[698] Defterlerde mudd kelimesinin çoğulu için de iki farklı yazımla karşılaştık. Zile'yi yazanlar Arapça kaidelere göre 1 mudd'dan sonra 2-10 mudd arasını muddad, 11 ve üstü mudd miktarını ise muddan biçiminde yazmışlardı.

etkisiyle tam bir sıkıntı yılıdır. 1485 öncesinde Akkoyunluların Tokat'taki yaptığı yıkımdan dolaylı yönden etkilenen Zile, 1518 Şah Veli İsyanı'nı doğrudan yaşamış bir yer olarak ekonomik bir gerileme yaşamıştır. Bu tarihte toplam buğday ve arpa üretimi 97,5 mudd yani 50 ton civarında kalmıştı. Bu, bir önceki döneme göre, % 75'in üzerinde bir düşüşü ifade etmekteydi. Daha da önemlisi üründeki daralma buğday ve arpa piyasasını da olumsuz yönde etkilemiş; yöresel manada enflasyonist bir baskı oluşturmuş ve buğday-arpa fiyatları iki katına çıkmıştı.

1574'te, 1519 tahrir kıymetlerine göre buğday ve arpa fiyatları % 20 oranında artmıştı. Bu tarihte, toplam 218 ton 93 kg.lık buğday-arpa üretimi gerçekleşmişti. 1519 senesinde şehri sarsan Celali sıkıntısı bir tarafa bırakıldığında ve dört tahrir arasında bir karşılaştırmaya gidildiğinde, 1455'ten 1574 senesine kadar şehirdeki buğday üretiminin sürekli azaldığı ve 1574 ürün rekoltesinin 1455 ve 1485 senesinden daha geri olduğu görülmektedir. Bu azalmanın şüphesiz, birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki hassa hasılının 1574'te rakamlara yansımamasıdır. Oysa, toprak kısmında da belirttiğimiz gibi 1574'te hassa çftliği duruyordu ve buna ek olarak hassa zemin de açılmıştı. İkinci olarak, bu tarihte şehirde ticaret ve sanayi faaliyetlerinin öne çıkması da beklenmektedir. Son olarak, şehir zemin ve arazilerinin çoğunun gelirlerinin en azından çeşitli sosyal kurumlara vakf edilmesi ve bu tür arazilerde gerçekleşen üretimin vergilendirilmemesi de bu daralmanın sebepleri arasında sayılabilir. Resme bir bütün olarak bakıldığında, şehrin yaşadığı dönemsel sıkıntılar dikkate alınmadığında, esasında giderek kırsal ekonominin daraldığını da bütünün içerisinde görmek mümkündür.

Zile'de buğday ve arpa dışında tarım ürünleri içerisinde bir sanayi ürünü olan *pamuk* (penbe) da yer almaktadır. Pamuğun üretiminden ne kadar vergi tahsil edildiği ve öşür nisbeti pek açık değildir. Bununla birlikte, 1455 senesinde Zile vergi yekünü

içerisinde pamuktan alınan vergi 360 akçe olarak gösterilmiştir. Bu kaza vergi toplamı içerisinde yaklaşık % 1,6'lık oldukça bir küçük dilimi ifade etmekteydi. Diğer tarihlerde ise bu ürünün vergi kalemleri içerisinde yer almaması 1455'ten sonra kaza merkezinde pamuk üretiminden vaz geçildiğini ortaya koymaktadır.

Zile kaza merkezinde tarımsal ürünlerden alınan vergiler arasında bağ, bostan, ceviz öşrü ve diğer başlığında yer alan vergiler şehirde sebze ve meyve üretimi yapıldığını ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nde bahçeden kast edilen meyve üretimi yapılan arazilerdir. Bostan ise karpuz, kavun ve hıyar türünden ürünlerin ekildiği arazilerdir[699]. Yukarıda arazi verilerinde de belirttiğimiz gibi, Zile'de bilhassa vakıf işletmesi olan çok sayıda bağ vardı. Bu bağ ve bahçelik alanlarda yetiştirilen ürünler açıkça yazılmasa da pazara gelen ürünler arasında erik, armut, incir, üzüm ve badem gibi ürünlere yer verilmesi yörede bu ürünlerin yetiştirildiğine işaret etmektedir. Öte taraftan bağların ve bahçelik alanların bir kısmında ceviz ağacı da dikkat çekmektedir. Son olarak bugün Tokat'ın Zile ilçesi ile özdeşleşmiş Zile pekmezinin ve yörede üretilen pestil ya da köme gibi ürünlerin ana maddesinin üzüm olması bölgede o tarihlerde de üzüme gereksinimin oldukça fazla olduğunu ortaya çıkarmaktadır. XVII. yüzyılda Zile'ye uğrayan Evliya Çelebi'nin Zile'nin varoşlarındaki konutları zikrederken çoğu bağlı ve bahçeli 3000 evden söz etmesi, geniş çaplı olmasa da hemen her evin yanında bağ ve bahçecilik faaliyetlerinin yapılabileceğine işaret etmektedir. Yine Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, Zile'nin bağ ve bahçeleri Şeyh Nusret'in zaviyesinin bulunduğu Aksaray köyüne kadar uzanmaktadır. Ayrıca, Zile'de sergi üzümü denilen bir üzüm çeşidi ile şehirde yetişen armutlar meşhurdur. Son olarak Evliya Çelebi'nin Şeyh Nusret köyünde yediği dutu övmesi Zile'de yetişen meyveler

[699] Meyve ve sebze üretiminin yapıldığı araziler ve bu arazilerin ürünlerinden alınan vergiler için, Bk. Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi*, Kader Matbaası, İstanbul 1328, s. 41.

arasında dutun da bulunduğunu göstermektedir (Evliya Çelebi, 1314: 238-240) .

4.1.3. Hayvancılık

1485'te Zile şehrine Derekışlası köyünün dahil olmasıyla birlikte, görece şehre yakın bir noktada mutevazi bir hayvancılık faaliyeti de başlamıştı. Bu faaliyetin başlamasında şüphesiz kışlada oturanların Yörük olmasının payı büyüktü. Bu köyde yaşayanlar koyun yetiştiriciliği ve arıcılık gibi faaliyetlerle öne çıkıyorlardı.

Köyde yetiştirilen koyun miktarı 1485'te 1240, 1519'da 1200 ve 1574 senesinde 4672 adetti. Köyde, 1485-1519 arasında 150, 1574'te 250 civarında kovan bulunmaktaydı (Krş. Vergiler).

4.2. KIR EKONOMİSİ

4.2.1.Zirai Üretim

Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika'ya yayılmış olan geniş toprakları orta kuşakta olup kışları nispeten ılık, yazları sıcak ve kurak olan Akdeniz iklimine dâhildi. Akdeniz iklimine dâhil ülkelerde yağışların genelde az olması ve toprağı sürmekten ziyade karıştırmaya yarayan sapan kullanımı tarlaların verimini düşürdüğünden, ya tarlayı boş bırakmak suretiyle (nadasa bırakmak) ya da başka bitkiler ekmek suretiyle dinlendirrnek ve kuvvetlendirmek gerekiyordu. Bu da bir sene içinde ekilebilen toprakların oranını önemli ölçüde azaltan bir etkendi[700]. Bu açıdan, geniş Osmanlı coğrafyasının küçük bir parçası ve prototipi olan Zile de, diğer Osmanlı toprakları gibi tahıl üretiminin yoğun olduğu bir yöreydi ve toprağın kullanımı üç aşağı beş yukarı yukarıda değindiğimiz özellikleri taşıyordu.

---

[700] Osmanlı'da tahıl üretimi hakkında bk. Eftal Şükrü Batmaz, "XV-XVI. Yüzyıl Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tahıl Üretimi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt:23, sayı: 36, Ankara 2004, s. 35-41; bilhassa buğdayın Akdeniz dünyasındaki önemi hakkında bk. Femand Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV-XVIII. Yüzyıllar,* çeviren: M. Ali Kılıçbay, Cilt:1, Gece Yayınları, Ankara 1993, s. 85-118.

4.2.1.i.Tahıl (Hububat) Üretimi

Danelerinin büyük bir kısmı nişastadan oluşan, öğütüldüğünde un ve kepek elde edilen, ayrıca protein, yağ ve mineral maddeleri içeren, yetiştirilmesi için belirli sıcaklık isteği olan ürün grubuna tahıl (hububat)[701] denir. Buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve pirinç gibi ürünler hububat türü içerisinde değerlendirilmektedir.

Hububat'a ayrılan toprak ne kadar fazla olursa nadasa ayrılan toprak yüzdesi o kadar artmaktadır (Darkot: 1958: 72). Genel olarak mezraların hububat üretimi yaptığını varsayarak mezralarda verilen hasıl yekununu buğday ve arpa üretim oranına göre paylaştırılabilmektedir. Fakat bu gibi yerlerde çift resmi ödemiş olan nüfus bulunuyorsa hasıldan bu oran düşürülmelidir (Öz, 1991: 435; Ünal, 1999: 102). Bununla birlikte, incelenen defterlerde hasılı verilen ancak hasılın detaylarının verilmediği mezralardaki hububat miktarı çalışmaya dahil edilmemiştir.

Hububat halkın temel gıda maddesi olması açısından önemli olduğu gibi devletler için stratejik öneme de sahiptir. Buğday yanında hayvanların yiyeceği olan arpa da ihtiyaç duyulan önemli maddelerdelerden biridir. Nitekim mühimme kayıtlarında bu maddelerin ihracının engellenmesi konusunda pek çok hüküm vardır (Ünal, 1999: 92).

Zile'de 1455-1574 arasında dört sayım döneminde de hem buğday hem de arpanın miktarına sahibiz. Bu açıdan söz konusu dönemde buğday ve arpaya ilişkin bazı karşılaştırmaları yapabiliriz. Örneğin, 1485 senesi dışarıda tutulduğunda, genel olarak Zile ve bağlı nahiyelerinde iki ürünü kıyasladığımızda buğdayın genel olarak % 56'lık, arpanın da % 44'lük bir dilimi teşkil ettiğini söyleyebiliriz (Bk. Tablo 108.).

[701]Hububat türleri hakkındaki güncel bilgiler için bk. Gıda Teknolojisi Kuru Bakliyatlar ve Tahıl DanelerindeKalibrasyon,http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gida/moduller/KuruBakliyatlarVeTahilTanelerindeKalibrasyon.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2014, 18:10)

Tablo 108. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Şehrinin Buğday ve Arpa Üretiminin Karşılaştırılması

Sene/Ürün	Buğday	Oran (%)	Arpa	Oran (%)	Toplam	Artış (%)
1455	9908	56,45	7645,5	43,56	17551,5	0
1485	14576	65,46	7690	34,54	22266	26,86
1519	9766,6	55,14	7945,25	44,86	17711,85	-25,71
1574	16628,98	55,89	13122,2	44,11	29751,18	66,95

*Tabloda, buğday ve arpanın ağırlık ölçüsü muddur.

Bu iki ürünün eldeki tahrir tarihlerine göre, hane başına düşen üretimini de tespit etmemiz mümkündür. 1455'te hane başına 3,98 mudd buğday, 3,072 mudd arpa üretimi yapılırken toplam 3,5 tondan daha fazla bir hububat üretimi gerçekleşiyordu. 1485'te hane başına üretim 3,7 tonla en üst seviyedeyken, 1519'da 2,5 ve 1574'te 2 tona gerilemiştir (Bk. Tablo 109.). Bu durum hiç şüphesiz hane sayısının artmasına rağmen hanelerin elinde tuttuğu toprağın miktarının azalmasıyla doğru orantılıdır.

Tablo 109. Hanelere Göre Arpa Buğday Üretimi

Sene	Buğday (mudd)	Arpa (mudd)	Toplam	kg. (yaklaşık)
1455	3,98	3,072	7,05	3618
1485	4,72	2,49	7,22	3705
1519	2,74	2,22	4,96	2545
1574	2,21	1,74	3,95	2026

Yukarıdaki tablodaki verilerden hane temelli üretimin 1519'dan itibaren gerilediğini anlamak pek de güç değildir. Bununla birlikte elimizdeki toprak verileriyle arpa ve buğday üretimini eşleştirdiğimizde; arazi başına en yüksek üretimin 1485'te olduğu; 1455 ve 1574 rakamları arasında büyük bir fark olmadığı, defterlere girilen rakamların birim alandan elde edilen ürünle örtüştüğü gibi bir sonuç çıkmaktadır. Aşağıdaki tablodan çıkan en önemli sonuç ise 120 sene boyunca Zile kazasına bağlı yerlerde ekilen arzi miktarında artış olduğunu gösterirken birim alanda üretimde önemli bir değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır (Bk. Tablo 110.).

Tablo 110. Zile Kırsalında Çiftlik Miktarına Göre Arpa ve Buğday Üretimi

Sene	Çiftlik tahmini	Çiftlik başına arpa buğday (mudd)	kg. (yaklaşık)
1455	952,25	18,43	9457,5
1485	1130	19,704	10000
1519	1368	12,94	6640
1574	1580	18,82	9657

4.2.1.i.i. Buğday

Ekmeğin ana maddesi olarak buğday, insan beslenmesinde temel gıda maddelerinden biridir. Nevzat Eser, buğdayın yetiştirilme tercihi sebeplerini içinde protein, nişasta, vitamin gibi gıdai maddelerin çok bulunması, diğer tanelere nazaran daha kolay uzun zaman muhafaza edilmesi, ziraatinin kolaylığı, her yerde yetişebilmesi ve aynı zamanda hayvan yemi olabilmesi olarak açıklamaktadır (Eser, 1966: 47-60). 1455-1574 döneminde, buğday, Zile kazasında en çok üretimi yapılan tarım ürünü olmuştur.

1455 senesinde 9908 muddluk/5084 tonluk buğday üretiminin 9140 muddu/4690 tonu, başka bir deyişle % 92,26'sı reaya çiftliklerinde gerçekleşmişti. Yörede bu tarihte en büyük buğday üreticisi Zile kaza merkezi kırsalıydı. Üretimin % 21,81'i burada gerçekleşiyordu. Buğday üretimi Acacı'da oldukça düşük olup nahiye genelinde 589 muddluk bir üretim yapılıyordu (Bk. Tablo 111.).

Tablo 111. 1455'te Zile Kazası Kırsalının Buğday Üretimi

Nahiye/Miktar	Hassa		Behre		Toplam		
	mudd	Kg	mudd	kg.	Mudd	kg.	%
Zile kırsal	216	110842,56	1945	998096,2	2161	1108938,76	21,81
Acacı	94	48237,04	495	254014,2	589	302251,24	5,94
Halka-i Hass	8	4105,28	755	387435,8	763	390514,76	7,7
Hüseyinabad	70	35921,2	1570	805661,2	1640	841582,4	16,55
Karahisar-ı Behramşah	60	30789,6	570	292501,2	630	323290,8	6,35
Kuştaş	42	21552,72	990	508028,4	1032	529581,12	10,41
Meşhedabad	128	65684,48	1035	531120,6	1163	596805,08	11,74
Özikavağı	86	44131,76	1030	528554,8	1116	572686,56	11,26
Yenimüslüman	64	32842,24	750	384870	814	417712,24	8,21
Toplam	768	394106,88	9140	4690282,4	9908	5084389,28	100

1485 senesine gelindiğinde, Zile yöresinde buğday üretiminde önemli bir artış olduğu görülmektedir. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Tokat'a saldırısından kısa bir süre sonrasına karşılık gelen bu tarihte Zile kazasında buğday üretiminin bu saldırılardan etkilenmediği görülmektedir. Buğday üretiminde düşüş yaşanan tek nahiye Özikavağı nahiyesidir. Bunun dışındaki bütün nahiyelerde buğday üretiminde artışlar olmuştur.

Ancak en büyük artışlar Hüseyinabad, Karahisar-ı Behramşah ve Meşhedabad nahiyelerine aittir. Örneğin Hüseyinabad nahiyesi 1455'te 1640 muddluk bir üretime sahipken bu tarihte % 90,51 oranında bir artışla 3124,5 muddluk bir üretim miktarına erişmiştir. Böylece, tüm kaza üretiminin % 21,86'lık bir dilimine hakim olmuş ve buğday üretimi konusunda kaza içerisindeki nahiyeler arasında birinci sıraya yerleşmiştir. Bu durumun başlıca nedeni 1455 senesindeki yazımda 15 köyü olan Hüseyinabad'ın köy sayısının bu tarihte 37'ye çıkmasıdır. 1485 itibarıyla, Karahisar-ı Behramşah'taki üretim artış oranı da Hüseyinabad'dan pek geri kalır durumda değildi. % 94,44 oranındaki bir artışla Karahisar'ın buğday üretimi 630 muddan 1225 mudda yükselmişti (Bk. Tablo 112.).

Zile kırsalı genelinde 1485'teki buğday üretimi 1455'e oranla toplamda % 46,07 oranında bir artış göstermişti. Bu artışın bir kısmı kazaya yeni katılan Kızılkünbed nahiyesinden kaynaklanıyordu. Kızılkünbed nahiyesi 1060 muddluk buğday üretimiyle bu artışta % 23,21'lik bir etkiye sahipti. Açıkçası Kızılkünbed nahiyesi hesapta olmasaydı bile, bir önceki dönemdeki üretime göre % 35,38'lik bir genel artış zaten olacaktı. Bu artışın en önemli nedeni de kazanın en batısı ve en doğusunda üretimin çoğalmasıydı.

Tablo 112. 1485'te Zile Kazası Kırsalının Buğday Üretimi

Nahiye/Miktar	Hassa		Behre		Toplam	%
	Mudd	kg.	Mudd	kg.	Mudd	
Zile kırsal	213	109303,08	2430	1246978,8	2643	18,26
Acacı	36	18473,76	765	392567,4	801	5,53
Halka-i Hass	10	5131,6	775	397699	785	5,42
Hüseyinabad	37	18986,2	3087,5	1584381,5	3124,5	21,58
Karahisar-ı Behramşah	40	20526,4	1185	608094,6	1225	8,46
Kızılkünbed	55	28223,8	1005	515725,8	1060	7,32
Kuştaş	30	15394,8	1140	585002,4	1170	8,08
Meşhedabad	150	76974	1460	749213,6	1610	11,12
Özikavağı	100	51316	895	459278,2	995	6,87
Yenimüslüman	50	25658	1010	518291,6	1060	7,32
Toplam	721	369987,64	13752,5	7057232,9	14473,5	100

1519 senesi Şah Veli İsyanı'nın da etkisiyle Zile'de buğday üretimi düşmüştür. Bu tarihte, kaza genelindeki toplam 9791,55 muddluk üretim adeta 1455 senesi rakamlarına geri dönüş demekti (Krş. Tablo 111 ve 113.). 1485'e göre 4681,95 mudd gerileyen buğday üretiminde 1455 üretimine göre % 32,35 oranında bir azalma yaşamıştı. Bu azalma Hüseyinabad haricindeki bütün nahiyelerde hissedilir bir boyuttaydı. Hüseyinabad'da ise azalma yerine artış meydana gelmişti. Hüseyinabad nahiyesindeki artışta başlıca etken Şehsuvaroğlu Ali Bey'in timarı olan ve günümüz Yozgat yöresine ait çok sayıda mezra ve mezralar topluluğunun hasıllarının da bu nahiye kapsamında ele alınmasıydı. Diğer nahiyelerdeki çarpıcı üretim daralması ve kendisindeki kısmı artışla beraber Hüseyinabad'ın Zile kazasının buğday üretimindeki payı % 37,12 oranlarına kadar yükselmişti. Bu durum, Hüseyinabad'ın bir bakıma yöreyi bu tarihlerde çokça sarsan Celali Fetreti denilen ilk dalga Celali isyanlarından diğer merkezler kadar etkilenmediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 113. 1519'da Zile Kazası Kırsalının Buğday Üretimi

Nahiye/Miktar	Hassa		Behre		Toplam		%
	Mudd	kg.	Mudd	kg.	Mudd	kg.	
Zile kırsal	208	106737,28	1200	615792	1398	717397,68	14,27
Acacı	33	16934,28	482,5	247599,7	515,5	264533,98	5,26
Halka-i Hass	6	3078,96	333,25	171010,6	339,25	174089,53	3,46
Hüseyinabad	38	19500,08	3597,3	1845990,46	3635,3	1865490,54	37,12
Karahisar-ı Behramşah	23	11802,68	802,5	411810,9	825,5	423613,58	8,43
Kızılkünbed	51	26171,16	507,5	260428,7	558,5	286599,86	5,7
Kuştaş	38	19500,08	522,5	268126,1	560,5	287626,18	5,7
Meşhedabad	155	79539,8	675	346383	830	425922,8	8,47
Özikavağı	69	35408,04	577,5	296349,9	646,5	331757,94	6,6
Yenimüslüman	45	23092,2	437,5	224507,5	482,5	247599,7	4,92
Toplam	666	341764,56	9135,5	4687998,86	9791,55	5024606,14	100

Zile kırsalındaki yerleşimlerdeki toplam buğday üretimi 1574'te 16635,73 mudd/8536 tona ulaşmıştı (Bk. Tablo 114.). Bu yaklaşık 120 yıl boyunca Zile'nin ulaştığı en yüksek üretim miktarıydı. 1519'dan bu yana üretimin % 69,89 oranında arttığı anlamına gelmekteydi. 1485'teki 14473,5 muddluk üretime kıyasla, 1574'te

üretimin % 14,93 oranında arttığını belirtmekte yarar vardır. Zira, 1519 hem nüfusun azaldığı, hem mevkuf arazilerin çoğaldığı bir dönemdi. O vakit, Zile'deki buğday üretiminin 90 sene içerisinde başlangıçtan sona % 14-15 oranında artmış olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Zile'de en büyük buğday üreticisi 1485'ten itibaren Hüseyinabad olurken, onu Zile ve Meşhedabad nahiyeleri takip etmekteydi.

Tablo 114. 1574'te Zile Kazasında Buğday Üretimi

Nahiye/Ürün miktarı	Hassa		Behre		Toplam		
	Mudd	kg.	Mudd	kg.	Mudd	kg.	%
Zile kırsal	108,7	55780,492	2256,25	1157817,25	2364,95	1213597,74	14,2
Acacı	10,8	5542,128	1055,25	541512,09	1066,05	547054,218	6,4
Halka-i Hass	0	0	1214,5	623232,82	1214,5	623232,82	7,3
Hüseyinabad	23,5	12059,26	4523,25	2321150,97	4546,75	2333210,23	27,33
Karahisar-ı Behramşah	11,45	5875,682	1528,25	784236,77	1539,7	790112,452	9,25
Kızılkünbed	23,6	12110,576	1145,5	587824,78	1169,1	599935,356	7,02
Kuştaş	18	9236,88	882	452607,12	900	461844	5,41
Meşhedabad	30,8	15805,328	1643,875	843570,895	1674,675	859376,223	10,06
Özikavağı	41	21039,56	1133	581410,28	1174	602449,84	7,05
Yenimüslüman	21,5	11032,94	964,5	494942,82	986	505975,76	5,92
Toplam	289,35	148482,846	16346,375	8388305,795	16635,73	8536788,639	100

4.2.1.ii.. Arpa

Arpa, ülkemizde tarla ürünleri arasında ekiliş alanı bakımından buğdaydan sonra gelen bir üründür. Buğday gibi ülkemizin tüm bölgelerinde yetiştirilmektedir. Birim alandan alınan ürün miktarı bakımından genel olarak buğdaya göre daha avantajlıdır. Buğdaya göre daha çok randıman vermesi, çabuk yetişmesi ve Besim Darkot'un ifadesiyle "toprak bakımından buğdaya göre daha az istekli olması" nedenleriyle bazı bölgelerde arpa yetiştirilmektedir. (Darkot, 1958: 91).

Zile kazasında incelediğimiz dönem boyunca buğday üretiminin yapıldığı hemen her yerde arpa üretimine de rastlanmıştır. Tıpkı buğdayda olduğu gibi 1455'te arpanın en yoğun yetiştiği nahiye Zile kaza merkezi kırsalıydı. Kaza merkezi kırsalında 1531,5 mudd arpa yetiştiriliyordu ve bu, kaza genelindeki üretimin yaklaşık % 20'si kadardı. Arpa üretiminde, bu tarihte Zile'yi Hüseyinabad nahiyesi takip ediyordu. Hiçbir

nahiyede arpa üretimi buğdaydan daha fazla bir yekün oluşturmuyordu (Krş. Tablo 111 ve 115.).

Tablo 115. 1455'te Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi

Nahiye/Miktar	Hassa		Behre		Toplam		%
	Mudd	Kg	Mudd	kg.	Mudd	kg.	
Zile	164	84158,24	1367,5	701746,3	1531,5	785904,54	20,03
Acacı	68	34894,88	370	189869,2	438	224764,08	5,72
Halka-i Hass	7	3592,12	560	287369,6	567	290961,72	7,41
Hüseyinabad	55	28223,8	1250	641450	1305	669673,8	17,06
Karahisar-ı Behramşah	96	49263,36	450	230922	546	280185,36	7,14
Kuştaş	47	24118,52	810	415659,6	857	439778,12	11,2
Meşhedabad	104	53368,64	850	436186	954	489554,64	12,47
Özikavağı	55	28223,8	765	392567,4	820	420791,2	10,725
Yenimüslüman	52	26684,32	575	295067	627	321751,32	8,2
Toplam	648	332527,68	6997,5	3590837,1	7645,5	3923364,78	100

1455'te toplam 7645,5 olan arpa üretimi, otuz sene boyunca neredeyse hiç artmayarak 7740 muddluk bir üretimle sınırlı kalmıştı (Bk. Tablo 116.). Söz konusu tarihte buğday üretimi önemli ölçüde artarken arpa üretiminin yerinde sayması, arpanın zorunlu bir ekim miktarı olabileceğini ortaya koymaktadır. Öte yandan bu tarihte, Hüseyinabad'ın arpa üretiminde azalma olmadığı gibi, 1455'te 1305 mudd olan arpa üretimi 1893 mudda yükselmiştir. Bu da % 45,05 oranında bir artışın göstergesidir. Buğdayda da belirttiğimiz gibi, Hüseyinabad için bu tarihte en önemli husus köy saysındaki önemli artıştır. Bu açıdan Hüseyinabad nahiyesini bir bakıma genişleyen beşeri bir coğrafi alan şeklinde değerlendirmek yerinde olacaktır. 1485'te Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde de arpa üretiminde düşüş yoktur. Hatta, 1455'te 546 mudd olan arpa üretimi, 1485'te dört mudd artarak 550 mudda çıkmıştır. Esasında, Kızılkünbed'in 679 muddluk arpa girdisi hesap dışı tutulduğunda, 1485'te Zile kazasının Kızılkünbed'in dahil olmasından önceki sınırlarına göre kaza kırsalı genelinde arpa üretiminin yaklaşık % 9 azaldığı da ayrı bir gerçektir. Buğday üretimindeki sıralamada olduğu gibi 1485'ten itibaren arpa üretiminde sıralama Hüseyinabad, Zile ve Meşhedabad şeklinde gerçekleşmekteydi.

Tablo 116. 1485'te Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi

Nahiye/Miktar	Hassa		Behre		Toplam		
	Mudd	kg.	Mudd	kg.	Mudd	kg.	%
Zile kırsal	106	54394,96	1300	667108	1406	721502,96	18,16
Acacı	17	8723,72	405	207829,8	422	216553,52	5,45
Halka-i Hass	5	2565,8	340	174474,4	345	177040,2	4,45
Hüseyinabad	23	11802,68	1870	959609,02	1893	971411,88	24,45
Karahisar-ı Behramşah	15	7697,4	535	274540,6	550	282238	7,1
Kızılkünbed	39	20013,24	640	328422,4	679	348435,64	8,77
Kuştaş	15	7697,4	540	277106,4	555	284803,8	7,17
Meşhedabad	75	38487	795	407962,2	870	446449,2	11,24
Özikavağı	50	25658	480	246316,8	530	271974,8	6,84
Yenimüslüman	25	12829	465	238619,4	490	251448,4	6,33
Toplam	370	189869,2	7370	3781989	7740	3971858,4	100

1519'da kırsal alandaki buğday üretimindeki çarpıcı düşüşe rağmen, arpa üretimindeki düşüş % 5 civarında kalmıştır. Düşüş sınırlı olmakla beraber, arpanın 50 seneyi aşkın bir süredir 7000-8000 mudd dolaylarında üretilmesi iki nedene bağlanabilir. Birinci olarak, arpa tüketen hayvan sayısında söz konusu dönemde keskin azalma ve yükselişler olmamıştır. İkinci olarak da arpa buğdaya oranla daha fazla verimi olan bir ürün olduğundan bir takım doğal ve beşeri dalgalanmalardan en az etkilenmektedir. Bu tarihte Hüseyinabad ve Karahisar-ı Behramşah nahiyelerinde arpa üretimi farklı oranlarda olmak üzere artarken; diğer nahiyelerde ise arpa üretiminde düşüş olmuştur. Öte taraftan Hüseyinabad nahiyesi, Zile yöresindeki arpanın % 36,38 oranındaki miktarını yetiştirirerek buğday da olduğu gibi arpada da ilk sıradaki yerini korumuştu (Bk. Tablo 117.).

Tablo 117. 1519'da Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi

Nahiye/Miktar	Hassa		Behre		Toplam		
	Mudd	kg.	Mudd	kg.	Mudd	kg.	%
Zile kırsal	103,5	53112,06	998,25	512261,97	1101,75	565374,03	14,94
Acacı	22	11289,52	360	184737,6	382	196027,12	5,18
Halka-i Hass	6	3078,96	260	133421,6	266	136500,56	3,6
Hüseyinabad	21	10776,36	2660,875	1365454,615	2681,875	1376230,975	36,38
Karahisar-ı Behramşah	12	6157,92	587,5	301481,5	599,5	307639,42	8,13
Kızılkünbed	43	22065,88	465	238619,4	508	260685,28	6,89
Kuştaş	20	10263,2	370	189869,2	390	200132,4	5,29
Meşhedabad	81	41565,96	522,75	268254,39	603,75	309820,35	8,19
Özikavağı	48	24631,68	412,5	211678,5	460,5	236310,18	6,24
Yenimüslüman	23	11802,68	355	182171,8	378	193974,48	5,12
Toplam	379,5	194744,2	6991,875	3587950,575	7371,375	3782695	100

1574 senesi itibarıyla Zile kazasında yıllık arpa üretimi 13128,4 mudda çıkarak toplam 6736 tonu aşmıştır (Tablo 118.). Bu durum, yüzyılın başına nazaran arpa üretiminin % 78,09 oranında arttığını göstermektedir. Bu artışın hiç şüphesiz yörede hayvan sayısının artmasıyla da ilgisi vardı.

Tablo 118. 1574 Senesinde Zile Kazası Kırsalının Arpa Üretimi

Nahiye/Miktar	Hassa		Behre		Toplam		
	Mudd	kg.	Mudd	kg.	Mudd	kg.	%
Zile kırsal	82,05	42104,778	1823,375	935683,115	1905,425	977787,893	14,5
Acacı	9,5	4875,02	786,25	403472,05	795,75	408347,07	6,06
Halka-i Hass	0	0	953,75	489426,35	953,75	489426,35	7,26
Hüseyinabad	15,7	8056,612	3634,125	1864887,585	3649,825	1872944,2	27,8
Karahisar-ı Behramşah	8,2	4207,912	1128	578844,48	1136,2	583052,392	8,65
Kızılkünbed	17,85	9159,906	972,25	498919,81	990,1	508079,716	7,54
Kuştaş	10	5131,6	627,75	322136,19	637,75	327267,79	4,85
Meşhedabad	25,05	12854,658	1405	720989,8	1430,05	733844,458	10,89
Özikavağı	30,2	15497,432	916,75	470439,43	946,95	485936,862	7,21
Yenimüslüman	14,6	7492,136	668	342790,88	682,6	350283,016	5,19
Toplam	213,15	109380,054	12915,25	6627589,69	13128,4	6736969,74	100

4.2.1.i.iii..Darı (Gavers ve Erzen)

Zile'yi yazan il yazıcıları darıyı defterlere geçirirken genellikle Arapça *gâvers*, sadece bir yerde ise Farsça *erzen* tabirini kullanmışlardır (Krş. Ünal, 2011: 262; Devellioğlu, 2010: 230). Şu an için bunlardan farklı iki mısır türünü kast edip etmediklerini bilemiyoruz. Bununla birlikte, iki tabirin 1574'te Zile kaza merkezine bağlı köylerde kullanılması akla böyle bir olasılığı getiriyor.

1455 senesinde Gavers üretimine yalnızca Karahisar-ı Behramşah'ın Akbaş mezrasında rastlanmaktadır[702]. Mısırın nemi seven bir bitki olduğu ve günümüz Yozgat'ının en fazla yağış alan yöresinin Akdağmadeni ilçesi olduğu dikkate alındığında XV ve XVI. yüzyıllarda Zile'ye bağlı yerler arasında mısır üretiminin ilk olarak Karahisar-ı Behramşah'ta başlamasına şaşmamak gerekir. Burada, asıl dikkat çekici nokta ise herhangi bir nüfus kaydının bulunmadığı mezrada böyle bir üretimin

[702] BOA, Td 2, s. 310.

gerçekleşmesidir. Defterde, mezrada Türkmenlerden olan Döğerlü cemaatinin yazladığı belirtilmekteydi. Belki de bu mezrada yazlayan Döğerlü cemaati, mısır üretiminin yapıldığı bir yerden buraya gelmişti. Fakat burada daha gerçekçi olan şey, söz konusu dönemde mısır üretiminin büyük ölçüde Türkmenlerin hayvanları için yem temin etme ihtiyacının bir gereği olabileceğidir. Gaversten talep edilen verginin burada *behre-i gavers* şeklinde yazılması, mısırın da malikâne gelire konu olduğunu göstermektedir. 100 mudd/51316 kg. (51,316 ton) üretimin gerçekleştirildiği Akbaş mezrasında 800 akçe behre (öşür) yazılması bu tarihte mısırın bir muddunun 40 akçeye tekabül ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu da değişik tarihlerde yörede mısır fiyatlarının arpa ile denk tutulduğuna işaret etmektedir. Zira 1455'te arpanın bir muddu da 40 akçe olarak belirlenmişti.

1455'te Döğerlü cemaatinin Karahisar-ı Behramşah'taki gavers üretiminin geçici ve konargöçerlere bağlı bir üretim olduğu, bu ürünün 1485 ve 1519 senesinde deftere yansımamasından kolaylıkla anlaşılmaktadır. Elimizde 1550'lere ait defterin bulunmamasından dolayı, ürünün XVI. yüzyıl ortalarında yörede üretiminin yapılıp yapılmadığına dair fikir sahibi değiliz. Bununla birlikte, 1574 senesine gelindiğinde gavers üretiminin Zile ve bağlı nahiyelerinde 119 sene sonunda öncekine oranla çok da arttığını öne sürmek mümkün değildir.

1574'te gavers üretimi yalnız Zile kaza merkezi kırsalında üç köy; bu tarihte artık bir kaza haline gelen Hüseyinabad'ın Karadiğin mezrası ve Kızılkünbed'in Ilısu köyünde yapılmaktaydı. Bu tarihte mısır tarımının yapıldığı köy ya da mezraların biri dışında hepsinde değirmenlerin varlığı mısır tarımının ancak sulama olanaklarının yeterli olduğu yerlerde yapılabildiğini göstermektedir. Bu tarihte gavers, zaman zaman tek başına "gavers" şeklinde deftere yansırken, zaman zaman da üretimin görece daha

düşük yapıldığı yerlerde "fiğ" ya da "burçak" ile birlikte anılmıştır. Gaversin fiğ ve burçak ile birlikte anılması yukarıda da öne sürdüğümüz gibi Zile ve yöresinde bu ürünün daha çok hayvan yemi olarak tercih edildiğinin bir başka delilidir. Zile kaza merkezine bağlı, bugün ortada olmayan Bağdadhisarı köyünde[703] 41 ve Derebaşı köyünde[704] 25 kile behre (öşür) alınan gaversin toplam üretim miktarı tahmini olarak 16,5 mudd/8467,14 kg. kadardı. Bu iki köyde değirmenlerin bulunması, adı geçen tarihte sulanabilir arazilerin varlığına ya da bir bakıma değirmenler için açılan arkların aynı zamanda sulama amacıyla da kullanılmaya başlandığına bir delil olabilir. Öte taraftan Zile kaza merkezine bağlı Kızılca köyünde[705] ise gavers ve fiğ öşrü bir arada verilmişti. İki ürünün toplam öşrü ayni olarak 30 kileydi. Bu durum, toplam üretimin 150 kile/7,5 mudd olduğunu ortaya koymaktadır. Haliyle, Kızılca köyünde 3848,7 kg. mısır ve fiğ üretildiğini anlıyoruz. Hüseyinabad kazasında Karadiğin mezrasında ve kendisiyle beraber mezralar topluluğu oluşturan diğer mezralarda 4,5 muddluk /2309,22 kg. burçak ve gavers üretimi gerçekleşmişti. Bununla birlikte bu üretimin ne kadarının mısır olduğunu şu an için kestirmek olası değildir. Öte taraftan Kızılkünbed'in Ilısu köyünde de gavers üretimi yapılıyordu. Ne var ki, gaversin tam miktarını kestirmek burası için de mümkün değildir. Gaversi de kapsayan 8 mudd/4105,28 kg. üretimin içerisinde fiğ ve burçak da vardı.

1574 senesinde *erzen* adıyla mısır üretimi yapılan tek yerleşim Zile kaza merkezine bağlı Donuzlu köyüydü[706]. Donuzlu köyünde mutevazı bir mısır üretimi söz konusuydu. Köyde, toplam 25 kile erzen üretiliyordu. Bu da 1,25 mudd/641,45 kg.

[703] TKA, Td 12, s. 134a.
[704] TKA, Td 12, s. 139a.
[705] Bugün, Zile ilçesinin güney batısında yer alan Kızılca köyü, Turgutalp, Boldacı, Kozdere, Çiftlik köyleri ve Yalınyazı beldesi ile komşudur. Köye yakın yerlerden Kızılöz ve Örenöz gibi Çekerek'in küçük kollarının geçmesi ister istemez bu yörede sulama imkânlarının olduğuna işaret etmektedir. Krş. TKA, Td 12, s. 132b.
[706] TKA, Td 12, s. 132a.

üretime karşılık geliyordu.

4.2.1.ii. Bakliyat ve Baklagiller

Bakliyat; yemeklik kurubaklagil veya baklagil olarak adlandırılan fasulye, nohut, mercimek, bakla, bezelye ve börülce gibi adlarla bilinen yaş sebzelerin kurutularak meyvelerinden ayrılmış tohumlarına verilen genel addır. Baklagiller arasında yer alan burçak ve fiğ genellikle hayvan yemi için kullanılmaktaydı (Darkot, 1958: 95).

Hububat üretimi yapılan yerlerde toprağın nadasa bırakılması zorunluluğu bulunmaktaydı. Zira, hububatlar topraktaki azot gibi maddeleri çokça tüketmekteydi. 1574'e gelindiğinde Zile kazasında, artan nüfusun yiyeceğe olan talebinin çoğalması her yıl üretimi yapılabilen ve toprağın azot yönünden zenginleşmesini sağlayan ürünlerin de ekiminin yapılmasını zorunlu hale getirmişti[707]. Bu nedenle, 1574 senesine gelindiğinde Zile'de kısmen de olsa nadasa bir alternatif olarak toprağı dinlendirmek amacıyla baklagil üretimi tercih edilmiş olmalıdır.

4.2.1.ii.i.Mercimek

Osmanlılar zamanında Zile kırsalında mercimek üretimi ilk olarak 1574 senesinde karşımıza çıkmıştır. Mercimek üretimi Zile merkez, Hüseyinabad, Karahisar-ı Behramşah ve Kızılkünbed nahiyelerinde görülmekteydi.

Zile kaza merkezine bağlı Yalnızağaç[708] ve Karaöyük[709] köylerinde mercimek miktarı ayrı bir vergi kaleminde ele alındığı için bu iki köyde yıllık mercimek üretimi miktarını tahmin edebilmekteyiz. Bu tarihte bu iki köyde 7 mudd/35912,12 kg.

---

[707] Bu konuda daha detaylı bir bilgi için bk. M. Sait Adak, Andreas Biesantz ve Velittin Gürgün, "Orta Anadolu Koşullarında Farklı Toprak İşleme, Nadas-Buğday ve Mercimek-Buğday Ekim Nöbeti Sistemlerinde Toprakta Mikrobiyolojik Aktivite, Organik Madde ve Azot Formlarının Saptanması", *Tübitak Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, cilt: 22, sayı: 3 (1998),Ankara 1998, s. 305-312.
[708] TKA, Td 12, s. 139a.
[709] TKA, Td 12, s. 141b.

mercimek üretilmekteydi. Üretimin büyük kısmı 5,5 muddla Yalnızağaç köyüne aitti. Bu iki köy dışında Palani köyünde[710] mercimeğin miktarı belirtilmeksizin mercimekten alınan vergi mercimek öşrü başlığında değerlendirilmişti. Köyde üretilen mercimekten alınan öşür 50 akçeydi. Bir mudd mercimek bu tarihte 120 akçeydi. Buradan yola çıkarak Palani'deki mercimek üretiminin 2,083mudd/1069,083 kg. kadar olduğunu tahmin etmekteyiz. Kızılca köyde[711] ise mercimek üzüm ve bakla öşrü ile birlikte değerlendirilmişti. Bu üçünün toplam üretim miktarıysa 6 mudd/3078,96 kg.dı. Korucuk köyünde[712] mercimek nohud ve üzümle birlikte vergilendirilmiş ve vergi ürün cinsinden değil rakamla zikredilmişti. Rakamın 50 akçe olması bu üç ürünün toplam üretiminin 2,083 mudd/1069,083 kg. olduğunu göstermektedir.

1574'te artık müstakil bir kaza haline gelen Hüseyinabad'ın bu tarihte, mercimek üretiminde ileri olduğunun önemli bir göstergesi mercimek öşrü başlığıyla ve üretim miktarı belirtilmeksizin yazılan dokuz köyün varlığıdır. Bu dokuz köy: Ağcaviran, Yeniyapar, Kılavuz, Karapınar, Domalan, Alifakih, Büyükhırka, Kızkaracalu ve Manşar köyleriydi[713]. Bu köylerin 26,5 muddluk/13598,74 kg.lık mercimek ürettiği ödedikleri vergi miktarından tespit edilebilmektedir. Mercimeğin nohut ya da hem nohut hem üzümle üretiminin yapıldığı yerlerdeki üretim miktarı olan 26235,305 kg.'ın en az yarısının mercimek üretimi olduğunu varsayarsak 27999,2925 kg. yani yaklaşık 30 ton civarında bir mercimeğin yalnız Hüseyinabad'da üretildiği tahmin edilebilir. Bu da neresinden bakarsak bakalım, mercimek üretiminde Hüseyinabad kazası toplamının her şekilde Zile'ye bağlı diğer yerlerin toplamından

[710] TKA, Td 12, s. 133b.
[711] TKA, Td 12, s. 132b.
[712] TKA, Td 12, s. 136b.
[713] TKA, Td 12, s. 190b-209a.Bu köylerden başka Yağlu, Sincan, Kervansaray, Alacalar, Fakihler ve Sultaneymirci, Boladcık, Eskiyapar, Akpınar ve Yenice köylerinde de mercimek üretimi söz konusuydu. Ne var ki bu köylerde mercimeknohut ve üzüm gibi diğer tarımsal ürünlerle bir arada vergilendirilmişti. Bk. TKA, Td 12, s. 191a-207b.

daha fazla olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde mercimek üretimini net olarak ortaya koyabildiğimiz Kavak, Tezekçi, İmrak ve Yukarı Sultansekisi köylerinde 14,5 mudd/7440,82 kg. ürün elde edilmekteydi[714].

Kızılkünbed'de yarısı Dona ve diğer yarısı Alan köyünde olmak üzere 6 mudd/3078,96 kg. mercimeğin üretimini net bir şekilde tespit edebilmekteyiz[715]. Nahiyede, mercimeğin üretildiği diğer bir yer ise Ilısu köyüydü[716]. Ne var ki Ilısu'da mercimek; nohut, bakla ve üzüm gibi ürünlerle bir arada vergiye tabi tutulduğundan bu ürünlerin toplam 8,25 mudd/4233,57 kg. üretiminden mercimeğin payına düşeni bulmak mümkün değildir. Bu miktar eğer üçe bölünürse, tahmini olarak Kızılkünbed'deki mercimek üretimine ulaşılabilir. Buna göre, Kızılkünbed'de 4489,88 kg. kadar mercimek üretilmektedir..

4.2.1.ii.ii.Nohut

Ülkemizde daha çok İç Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yetiştirilen koçbaşı, leblebilik (kuşbaşı), yuvarlak gibi ana çeşitlerinin yanında tırtıllı, kırmızı, kahverengi, alaca, küçük, bezelyemsi, kabak ve siyah gibi alt çeşitleri bulunan bakliyattır[717].

Nohut üretimine ilişkin Zile yöresindeki ilk kayıtlar diğer baklagillerin çoğunda olduğu gibi 1574 yılına aittir. 1574 senesinde Zile kırsalında Kızılkünbed ve Karahisar-ı Behramşah nahiyeleri ile Hüseyinabad kazasında nohut tarımı yapılmaktaydı.

Kızılkünbed'de nohut üretimini izleyebildiğimiz tek köy Ilısu köyüydü (Bk.

[714] TKA, Td 12, s. 182b-186b.
[715] TKA, Td 12, s. 180b-181b..
[716] TKA, Td 12, s. 178a.
[717] Esra Güneri Bağcı, *Nohut (Cicer arietinum L.) Çeşitlerinde Kuraklığa Bağlı Oksidatif Stresin Fizyolojik ve Biyokimyasal Parametrelerle Belirlenmesi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 201, s. 3-8.

Mercimek). Karahisar-ı Behramşah'ta yalnız İmrak köyünde nohut üretimi vardı[718]. İmrak'ta 1574 senesinde 4,25 mudd/2180,93 kg. nohut yetişmekteydi.

Hüseyinabad'ın nohut üretiminde de başı çektiği görülmektedir. Mercimek başlığında da ele aldığımız gibi Kervansaray, Alacalar, Fakihler ve Sultaneymirci köylerinde mercimek ve nohut bir arada yazılmıştı[719]. Bu köylerin mercimek ve nohut üretimi 5,25 mudd/2694,09 kg.dı. Bunun en az yarısının nohut olduğunu varsaydığımız takdirde dört köyde yaklaşık 1347,045 kg. nohut elde edilidiği öne sürülebilir. Sincan köyünde 0,5 mudd/256,58 kg. bakla ve nohut girdisinin yarısı nohut varsayılırsa 128,29 kg.lık bir nohut üretiminden daha söz edilebilir[720]. Yeniyapar köyünde 3,75 mudd/1924,35 kg. nohut üretildiğini öşür miktarından tahmin etmek mümkündür. Muradsufi[721] köyünde mercimek öşrü nohud ve üzümle birlikte yazılmıştı. Köyde 6,25 mudd/3207,25 kg. mercimek, nohut ve üzüm üretildiği verilen vergi rakamından anlaşılmaktadır. Son olarak Hüseyinabad'da Boladcık, Eskiyapar, Akpınar ve Yenice köylerinde nohut ve mercimek öşrü nakdi olarak deftere yazılmıştı[722]. Bu dört köyde 13,25 mudd/6735,225 kg. nohut ve mercimek üretilmekteydi. Bu rakamlara bakıldığında, diğer ürünlerle yazıldığı yerlerde bir oranlamaya gidildiğinde, Hüseyinabad kazasında 6489,183 kg. nohut üretildiği bilinmektedir.

4.2.1.ii.iii.Bakla

Baklagillere adını veren bu sebze, zengin bitkisel protein ve karbonhidrat içerir. Araştırmamıza konu olan bölgede 1574 senesine kadar bakla üretimine ilişkin herhangi bir kayda rastlanmamıştır. 1574'te ise yalnız Kızılkünbed nahiyesi ve Hüseyinabad kazasında bakla üretimi sınırlı olarak gerçekleşmekteydi. Gerek Kızılkünbed gerekse de

[718] TKA, Td 12, s. 184b.
[719] TKA, Td 12, s. 203b-207b.
[720] TKA, Td 12, s. 205a.
[721] TKA, Td 12, s. 202b.
[722] TKA, Td 12, s. 191b-205a.

Hüseyinabad'da diğer ürünlerle yazıldığından yörede yetiştirilen baklanın miktarı hakkında kesin bir bilgi vermek imkânsızdır.

Kızılkünbed'de bakla üretimi yapılan tek köy Ilısu'ydu. Ilısu'da bakla; mercimek, nohut ve üzümle bir arada yazılmıştı (bk. Mercimek).

Hüseyinabad'da bakla üretimi yalnız Sincan köyüyle sınırlıydı[723]. Sincan köyünün bakla girdisi nohutla birlikte anılmıştı. Köyün yalnız 0,5 mudd/256,58 kg. bakla ve nohut girdisinin yarısı bakla varsayılırsa Hüseyinabad için ancak 128,29 kg.lık bir bakla üretiminden söz edilebilir.

4.2.1.ii.iv. Burçak

(*Vicia ervilia*), baklagiller familyasından 25-30 cm. boyunda, 8-10 çift yaprakçıktan oluşan, daneleri çok küçük, köşeli ve kırmızımtrak renkte olan bitkidir. Gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar zamanında önemli bir yembitkisi olarak yetiştirildiği de bilinmektedir[724].

Burçağın Zile kırsalındaki üretimine ilk olarak 1574 senesindeki tahrir kayıtlarında rastlanmaktadır. Burçak, bu tarihte beş nahiyede üretilmekteydi. Bunlar: Hüseyinabad kazası, Karahisar-ı Behramşah, Kızılkünbed, Kuştaş ve Meşhedabad nahiyeleriydi.

Ürünün vergi girdilerinin zaman zaman fiğ ve gaversle birlikte yazılmasından dolayı yörede net üretimini ortaya koymak oldukça zordur. Bununla birlikte, üretiminin en fazla yapıldığı merkezin Hüseyinabad olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyinabad'da tek başına burçak öşrünün girildiği Geçüd, Akpınar, Kervansaray ve Alacalar köylerinde

---

[723] TKA, Td 12, s. 205a.

[724] Burçak tarımı hakkında daha detaylı bilgi için bk. Abdullah Özköse, *Burçak (Vicia ervilia (L.) Willd.)'ta Ekim Zamanının Verim ve Verim Öğeleri Üzerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 3 vd.

toplam olarak 21,5 mudd/11032,94 kg. kadar bir üretim gerçekleşmekteydi[725]. Burada dikkat çekici önemli bir nokta Kervansaray dışındaki köylerin reayasını Yörüklerin oluşturmasıdır. Bu da bu ürünün ekimi ile Yörükler arasında bir paralellik olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, ürünün daha ziyade Yörüklerin yetiştirdikleri hayvanlar için özellikle kış mevsiminde yem olarak kullanıldığı söylenebilir. Buradan çıkarabileceğimiz bir diğer önemli sonuç ise hayvancılık faaliyetlerinde bulunan kesimlerin yerleşik yaşama adapte olup hayvancılık faaliyetleri için mevsimsel hareketler yerine bulundukları yerlerde hayvanları için mevsime uygun beslenme biçimlerine başvurdukları gerçeğidir. Hüseyinabad'da Karadiğin mezrasındaki gavers ve burçak (bk. Gavers), yine Yörüklerin yaşadığı Kızkaracalu köyündeki 16,75 mudd/8595,43 kg.lık şir/sarımsak ve burçak üretimini bu meyanda değerlendirmek mümkündür[726].

Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde burçak üretimi Kavak ve Güllük köylerindeydi[727]. Üretimin büyük bir çoğunluğu 4,5 mudd ile Kavak köyündeydi. Güllük köyünde ise yalnızca 0,75 muddluk bir üretim gerçekleşiyordu. Bu haliyle Karahisar-ı Behramşah'ta toplam 5,25 mudd/2694,09 kg.lık bir burçak elde edilmekteydi. Güllük köyü tamamıyla Yörük olmasa da bu tarihte köy nüfusu içerisinde dört Yörük kaydedilmesi bu nahiyede de yem bitkilerinin ekilmesinde Yörük varlığının etkisi olduğunu göstermektedir.

Kızılkünbed'de burçak üretimi yalnız Ilısu köyü ile sınırlıydı. Buradaki üretim gavers ve fiğ gibi diğer yem bitkileriyle beraber verildiği için buradaki burçak üretiminin miktarını belirlemek güçleşmektedir (bk. Gavers).

---

[725] TKA, Td 12, s. 195b-204a.
[726] TKA, Td 12, s. 208b.
[727] TKA, Td 12, s. 182b-185b.

Kuştaş nahiyesinin burçak ekimi yapılan tek köyü Ahmed köydü[728]. Ahmed köyde 3 mudd/1539,48 kg. kadar burçak yetiştirilmekteydi. Şeyh Eylük Zaviyesi'nin de içinde yer aldığı Meşhedabad'ın Kavacık mezrasında[729] burçak üretimi 2,75 mudd/1411,19 kg.dı.

4.2.1.ii.v. Fiğ

Fiğ (*Vicia sativa*), baklagiller (Fabaceae) familyasından dane yemleri içerisinde önemli bir yere sahip olan tek yıllık bir serin mevsim yem bitkisidir[730]. 1574 senesine gelindiğinde Zile kırsalında diğer baklagiller gibi fiğ üretimi de başlamıştı. Fiğ, Zile, Halka-i Hass, Hüseyinabad, Kızılkünbed, Kuştaş ve Meşehedabad'da üretimi yapılan bir bitkiydi.

Fiğ, Zile kaza merkezine bağlı, Karaöyük ile Kızılca köylerinde ekilmekteydi. Karaöyük köyünde fiğ miktarı tek başına tespit edilebilirken yukarıda darı başlığında da zikrettiğimiz gibi Kızılca köyünde gaversle beraber yazıldığından fiğin miktarını tespit etmek zordur. Karaöyük köyünde fiğ üretimi 2,5 mudd/1282,9 kg. kadardı[731].

Halka-i Hass'ın Dabana ve Kürtler köyünde toplam 2,75 mudd/1411,19 kg. fiğ üretimi yapılmaktaydı[732].

Hüseyinabad'ın ürün çeşidi yönünden zengin Sincan köyünde[733] mütevazı bir fiğ üretimi de vardı. Köyde toplam 0,75 mudd/384,87kg. miktarında bir fiğ üretimi gerçekleşmekteydi.

Kızılkünbed'in Ilısu köyünde ise fiğ, burçak ve gaversle bir arada yazılmıştı (Bk. Gavers).

---

[728] TKA, Td 12, s. 172b.
[729] TKA, Td 12, s. 149b.
[730] http://tr.wikipedia.org/wiki/Fi%C4%9F (Erişim tarihi: 13.10.2014, 18:49)
[731] TKA, Td 12, s. 141b.
[732] TKA, Td 12, s. 163a-166a.
[733] TKA, Td 12, s. 205a.

Kuştaş'ın Yapalak[734] köyünde şir (sarımsak) ve fiğ bir arada yazılmıştı. Toplam 5 mudd/2565,8 kg. kadar üretimin ne kadarının fiğe ait olduğunu orataya koymak ise mümkün değildir.

Meşhedabad nahiyesinde tek başına fiğ üretimi yazılan köy yoktu. Ancak iki köyde fiğ ve burçak öşürleri bir arada yazılmıştı. Bu durumda fiğ ve burçak gibi ürünlerin aynı arazi üzerine karışık bir biçimde ekildiği söylenebilir. Meşhedabad'ın Derekınık ve Aslangazi köylerinde toplam 8,75 mudd/4490,15 kg. fiğ ve burçak üretimi gerçekleşmişti[735].

4.2.1.iii.Soğan (Piyaz) ve Sarımsak (Şir)

Zile'nin Osmanlılar idaresindeki soğan üretimi 1485'ten itibaren tahrir defterlerinden izlenebilmektedir. Soğan gibi hem yeşili hem de kurusu tüketilebilen bir bitkinin büyük olasılıkla bu tarihten önce de Zile de ekildiği düşünülebilir. Ancak, anlaşılan o ki bu ekim daha ziyade küçük boyutlu ve ailelerin kendine yetecek derecede yaptığı bir üretim olsa gerektir. Vergilendirilebilecek düzeyde bir soğan üretimi, 1485'te yalnız Zile kaza merkezine bağlı Yenice[736] köyünde (penbe ve bostan vergisi ile baraber) yapılmaktaydı. 1519'da Halka-i Hass nahiyesinin Ladıcak[737] köyünde piyaz, meyve ile birlikte vergilendirilmişti.

1574 senesinde soğan (piyaz) üretimi Acacı, Halka-i Hass, Kızılkünbed, Meşhedabad ve Karahisar-ı Behramşah nahiyelerinde gerçekleşmişti. Bu nahiyelerdeki üretimin boyutu konusunda fikir sahibi değiliz. Zira soğandan hangi oranda öşür alındığı açık değildir. Bununla birlikte öşrün akçe cinsinden kıymetine bakarak soğan üretiminin en çok Meşhedabad'da olduğunu söylemek mümkündür.

---

[734] TKA, Td 12, s. 173b.
[735] TKA, Td 12, s. 145a-151a.
[736] BOA, Td 19, s. 116.
[737] BOA, Td 79, s. 216.

Soğandan farklı olarak sarımsağın tahrir kıymeti defterde kendine yer bulmuştu. 1574'te sarımsağın kilesi 5, muddu 100 akçeydi. Bu bilgiden yola çıkıp soğanın da sarımsakla aynı miktarda vergilendirilmiş olabileceği düşüncesinden hareket edersek toplamda Zile kırsalında 29,3 mudd/15035,588 kg. civarında soğan üretimi yapıldığını öne sürebiliriz[738]. Bu üretimin 14,65 muddu yani % 50'si Meşhedabad'a aitti. Meşhedabad'ın altı köyünde soğan üretimi yapılmaktaydı. Meşhedabad'daki üretimin 6,45 muddu yani % 44'ü Çubuk köyüne aitti[739]. Sarımsak daha ziyade Hüseyinabad, Meşhedabad ve Kuştaş nahiyelerinde üretilen bir üründü (Bk. Vergiler).

4.2.1.iv.Sanayiye Yönelik Tarım Üretimi (Lifli Bitkiler)

4.2.1.iv.i.Pamuk (Penbe)

Pamuk, ebegümecigiller familyasındandır. Birçok türü olan bir bitkidir. Dokuma sanayisinin en önemli ham maddelerinden biri olan pamuk lifleri, ucuz, kolay işlenebilen, doğal bir büküme sahip, dokunmadan önce özel bir işlem gerektirmeyen, yıkanmaya karşı dayanıklı ve yünden daha sağlam bir yapıya sahiptir. Bu nedenle hem kumaş hem de diğer dokumaların üretiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Pamuk sadece dokuma sanayisine değil, tohumlarının içerdiği %17-24 yağ oranı ile bitkisel yağ sanayisine de ham madde sağlamaktadır[740].

Pamuk "yükte hafif pahada ağır" bir tarım ürünüdür. Zira, pamuk kantar ile ölçülmektedir ve 1 kantar 56,41 kg.dır. Pamuğun kantarı 1572 yılında Adana'da 360 akçedir. Buna göre 1 kg. pamuk 6,38 akçe değerindedir (Kurt, 1990: 197).

İncelediğimiz dönem boyunca, Zile kırsalında Zile, Acacı, Kızılkünbed ve

[738] Bu hesaplama Acacı'nın 85, Halka-i Hass'ın 55, Karahisar-ı Behramşah'ın 46, Kızılkünbed'in 107 ve Meşhedabad'ın 293 akçe piyaz öşrü ödediği dikkate alınarak yapılmıştır. Buna göre, toplam 586 akçe vergi 5'e bölünmüş; çıkan sonuç gerçek miktarı bulmak için 5'le çarpılmış; ortaya çıkan sonuç mudd miktarını bulabilmek için 20'ye bölünmüştür.

[739] Meşhedabad'ın piyaz (soğan) üretim için bk. TKA, Td 12, s. 145a-151b.

[740] Pamuk, keten, kenevir ve kendir gibi sanayi ürünleri ile ilgili bilgiler için bk. Tarım Teknolojileri, *Lif Bitkileri Yetiştiriciliği Modülü*, Ankara 2012, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller pdf/Lif%20Bitkileri%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi.pdf (03.07.2014, 17:02).

Kuştaş nahiyelerinde pamuk üretimine rastlanmıştır. Penbe, 1455'te yalnız Zile kaza genelinde Zile kaza merkezi ile yine kaza merkezine bağlı köyler arasında yer alan Gavurviranı köyünde[741] üretimi gerçekleşen bir üründü. Penbenin ağırlığıyla alınan vergi arasındaki ilişki Rum vilayeti kanannamelerinde ve incelediğimiz tahrir defterlerinde açık olmadığından üretimin miktarını tam olarak vermemiz olası değildir. Ne var ki Gavurviranı köyünde "penbe" başlığında 60 akçelik bir vergi girdisi şehir merkezindeki penbe üretiminin 1/6'sı kadar bir üretimin varlığının işaretidir.

1485'te Gavurviranı'na ek olarak Zile Ovası içerisinde yer alan Kızılca, Kırlar, Aksaray, Korucuk, Ede ve Ohtamara köylerinde[742] pamuk üretimi gerçekleştirildiğini, böylece toplam yedi köyde bu ürünün ekiminin yapıldığını anlıyoruz. 1485 senesinde pamuk üreten nahiyeler arasına bu tarihte Zile'ye yeni dahil edilen Kızılkünbed nahiyesi de eklenmiştir. Kızılkünbed'de Deveci, Kazankaya, Ayvalu, Eymür ve Bekleroğlanı/Eski köylerinde pamuk üretimi yapılmaktaydı[743]. Bu köylerde pamuk ve cevizin aynı kalemde değerlendirilmesi ister istemez yörenin pamuk üretiminin boyutunu anlamamıza olanak bırakmamaktadır.

1519 senesinde penbe üreten nahiyelere Kuştaş da eklenmiştir. Bu tarihte, Kuştaş'a bağlı Ahmed köyde[744] pamuk ekimi görülmekteydi. 1519 senesi itibarıyla, Kızılkünbed'in Ilısu köyü "penbe" başlığında 300 akçe vergi ödüyor ve yörede en büyük pamuk üreticisi konumunda görünüyordu. Bu tarihte, Zile kırsalında toplam 11 köyde pamuk üreticileri vardı.

1574 senesine gelindiğinde, Zile kırsalının en büyük pamuk üreticisi konumunda olan Kızılkünbed nahiyesinin ödediği toplam pamuk öşrü 1452 akçeydi. 1574'te Acacı

[741] BOA, Td 2, s. 345-346.
[742] BOA, Td 19, s. 111-122.
[743] BOA, Td 19, s. 221-237.
[744] BOA, Td 79, s. 256.

nahiyesinin Oltan köyünde de 50 akçe penbe resmi ödenmesi bu köyde az da olsa pamuk ekimi yapıldığını göstermektedir[745].

4.2.1.iv.ii.Keten ve Kendir

Keten bitkisi genellikle keten kumaşı ve yemeklik olmayan endüstriyel yağ üretiminde kullanılmaktadır. Tarih boyunca gemi yelkeni, çadır bezi, hortum, gaz maskesi, gemi halatı, muşamba üretimi gibi çeşitli amaçlarla da kullanılmıştır (Eser, 1966: 86-89; Yeğin, 1963: 243). Kendir daha çok halat yapımında kullanılan bir bitkidir (Gürçay, 1969: 13-26).

1455-1574 arasında defterlerin yalnız vergi girdilerine yer vermesi ve ağırlıkları vermemesi gibi nedenlerden dolayı Zile kırsalında üretilen keten ve kendirin miktarını belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, ketenin çoğu kez bahçe ile birlikte vergilendirilmesi de net üretim rakamlarını çıkarmayı neredeyse imkansız hale getirmektedir. Ancak, ketenin bahçe ile vergilendirilmesi, o tarihlerde bahçe tarımının bir parçası gibi sayılmış olabileceğini akla getirmektedir. Öte yandan bilhassa 1574'e doğru kendir üretiminin artmasının başlıca nedeni kendir fiyatının adeta alınan bütün tedbirlere rağmen yüksek olmasıdır[746]. Zira 1485'te Zile'deki zanaatkârların içerisinde bir kemenduz (urgancı) vardı. (Bk. Sosyal Yapı). Daha sonraki tarihlerde esnafları defterde bulamayışımız, kendir tarımındaki gelişmeyle urgancı esnafının çoğalması arasında olası bir ilişkiyi aydınlatmamızı zora sokmuştur.

1455 senesinde Zile kırsalında kendir üretimi olmamasına karşın yalnız Halka-i Hass nahiyesiyle sınırlı bir keten üretimi söz konusuydu. Nahiyede toplam 10 köyde

[745] TKA, Td 12, s. 169a.

[746] Şöyle ki kadılar ve kendir eminleri özellikle tersane için kendir alanları bir şekilde yörelerinde yetişen kendiri daha yüksek fiyatlara almaya zorluyorlardı. Bk. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 162-163. Bu açıdan yörede bilhassa kendir üretiminin 1574'e gelindiğinde çoğalması özellikle yerel yöneticilerin ve bu işten kazanç sağlayan bazı kişilerin teşvikiyle artmış olabileceğini düşündürtmektedir. Ayrıca, tarım arazilerinde üretilen kendirin bir kısmının yerli üreticiler tarafından işlendiği ve yerel ihtiyaç için kullanıldığı da düşünülebilir.

keten ekimi yapılmaktaydı[747]. Nahiyenin toplam keten üretimini, vergilendirmede baz alınan kriteri bilemediğimiz için girmeyeceğiz. Bununla birlikte, bu tarihte nahiye toplam 570 akçe keten öşrü vermekteydi. Verilen bu öşrün yarıdan fazlası Yeltan ve Ladıcak köylerine aitti. Yeltan 100, Ladıcak 200 akçe keten vergisi ödüyordu[748].

1485'te Halka-i Hass[749] nahiyesinden başka Yenimüslüman, Meşhedabad, Özikavağı ve Karahisar-ı Behramşah nahiyelerinde de keten üretimine rastlanmıştır. Yenimüslüman'ın Kızılcain köyünde bahçe ve ketenden alınan öşürün toplamı 200 akçeydi[750]. Meşhedabad'ın Çubuk ve Kassin köylerinde de keten ve bahçe vergisi bir arada değerlendirilmişti[751]. Özikavağı'nın Alan ve Kayılar köylerinde de 45 akçe toplamı olan bir bahçe ve keten vergisi girdisi söz konusuydu[752]. Karahisar-ı Behramşah'ın nefsinde 1485'te çok küçük ve 12 akçelik bir vergiye konu olan keten ekimi de gerçekleşmişti[753].

1519'dan itibaren Zile'de keten üretimine ek olarak kendir üretimi de başlamıştı. Zile'ye bağlı Kireçli, Kurupınar, Kızılca ve Kurşunlu köylerinde kendir üretimi sözkonusuydu[754]. Meşhedabad'ın Çubuk köyünde keten, Emirhacı köyünde kendir üretilirken; Çiftlik ve İsa köylerinde hem keten hem de kendir üretiliyordu[755]. Yenimüslüman nefsinde keten ve kendir; Kızılcain ve Öyük köylerinde ise keten

---

[747] Bu köyler Yeltan, Ladıcak, Yavihasan, Dabana, Dikmesöğüt, Çiftlik, Yoncalık, Kürtler, Ahurcuk ve Halil köyleriydi. Bk. BOA, Td 2, s. 313-321.
[748] BOA, Td 2, s. 313-315.
[749] 1485'te Halka-i Hass'ta keten üretiminin devam ettiğini toplanan öşürden anlamaktayız. Bununla birlikte, 1455'te 570 akçe keten öşrü alınan nahiyeden bu tarihte 242 akçe alınması üretimin % 42 kadar daraldığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda üretim bazı köylerde ise tamamen durmuştur. 1455'te Halka-i Hass'ta 10 köy keten üretirken, sayı 1485'te altı köye gerilemiştir. Ahurcuk köyü bu tarihte defterde yer almazken, Çiftlik köyü ise nüfussuz bir köy konumuna düşmüştür. Yoncalık ve Kürtler gibi köylerde ise keten üretimi tümüyle durmuştur. Bk. BOA, Td 19, s. 126-129.
[750] BOA, Td 19, s. 135-136.
[751] BOA, Td 19, s. 143-145.
[752] BOA, Td 19, s. 156-158.
[753] BOA, Td 19, s. 168.
[754] BOA, Td 79, s. 200-205.
[755] BOA, Td 79, s. 230-233.

üretimi gerçekleştiriliyordu[756]. Özikavağı'nda Alan ve Kayalar köyü gibi keten üreten köylere 1519'da Selamet köyü de katılmıştı. Özikavağı nefs köyünde ise kendir üretimine başlanmıştı[757].

Yörenin keten üreten ilk nahiyesi görünümündeki Halka-i Hass'ta 1485'e oranla hafif bir üretim artışı olduğu toplanan vergilerden anlaşılmaktadır. Zira, 1485'te 242 akçe olan keten vergisi bu tarihte 352 akçeye kadar çıkmış ve böylece % 31,25'lik bir artış yaşanmıştır. Halka-i Hass'ta keten üretimi Ladıcak, Dabana, Dikmesöğüt ve Halil köylerinde yapılmaktaydı[758].

Bu tarihte Kuştaş'ta ketenden alınan verginin 147 akçe olduğu görülmektedir. Bu vergi Mahmud, İsa, Kopaç ve Derbent köylerinden[759] toplanmaktaydı. En büyük vergi hasılı ise 100 akçe ile Mahmud köyündü. Kopaç köyünde kendir de üretilmekteydi[760].

Karahisar-ı Behramşah'ın nefsine ait keten üretimi 1519'da da sürmekteydi[761]. Bu durumu 10 akçelik keten vergisi girdisinden görmek mümkündür. Keten üretimine 1455'ten itibaren rastlayamadığımız Hüseyinabad'da 1519 senesinde Eskiyapar köyünde[762] kendir ekildiği görülmektedir. Yalnız 10 akçelik bir verginin söz konusu olması üretimin çok da verimli olmadığına işaret etmektedir.

1574 senesinde kendir ve keten üretimi Zile kaza geneline yayılmıştı. Bu iki ürünün de üretiminin en yoğun olduğu yer Meşhedabad nahiyesiydi. Meşhedabad'da ketenden 560; kendirden 583 akçe olmak üzere toplamda 1143 akçe vergi alınıyordu. Halka-i Hass'ta bu iki üründen elde edilen vergi hasılı 817 akçeydi. Halka-i Hass tek

[756] BOA, Td 79, s. 222-226.
[757] BOA, Td 79, s. 246-250.
[758] BOA, Td 79, s. 216-220.
[759] BOA, Td 79, s. 254-257.
[760] Koçaç/Kopaç'ın kendir için ödediği vergi miktarı 55 akçeydi. Bk. BOA, Td 79, s. 255.
[761]BOA, Td 79, s. 258.
[762] BOA, Td 79, s. 277.

başına en yüksek miktarda keten üreten nahiye olma özelliğini bu tarihte halen sürdürmekteydi. Zile kaza merkezi kırsalında keten ve kendir üretiminden alınan vergi toplamı 650; Yenimüslüman'da 595; Özikavağı'nda 487; Kuştaş'ta 478; Acacı'da 312; Kızılkünbed'de 239 ve Karahisar-ı Behramşah'ta 12 akçeydi. Bu rakamlara bakıldığında 1574'e gelindiğinde keten ya da kendir gibi ürünlerin ekilmediği yöredeki tek merkez Hüseyinabad kazasıydı. Keten ve kendirin toplam üretiminin % 25,5'i Meşhedabad nahiyesindeydi.

4.2.1.v.Doğrudan Hayvan Yemi Olarak Üretilen Otlar

Zile'de gavers-erzen (mısır), fiğ vb. taneli bakliyatların insan gereksinimlerinden çok hayvanlar için yem olarak üretildiğini yukarıda bakliyatlar kısmında belirtmiştik. Bu bakliyat türleri dışında bir de bazı köylerde *çayır* ve *giyah* gibi otların vergilendirildiğine şahit olduk. Büyük olasılıkla, bu otlar da kurutulup kışın yöredeki hayvan sürülerinin beslenmesi için pazarlanıyor ve tarım yapan kesim bir defa daha hayvancılıkla uğraşan Yörükler ve konargöçerlere de hizmet etmiş oluyordu. 1485 tarihinde Kızılkünbed nahiyesinin Deveci köyünde bir hassa çayırının varlığı çayırların timar sahiplerinin gereksinimine de hizmet ettiğini ortaya koymaktadır[763]. Çayırın özel bir adı da vardı: *Alacık Çayırı*. Bu tip ürünlerin üretilmesiyle ilgili kayıtların 1574 senesine tarihlenmesi yörede hayvan sayısının artması, otlakların daralmasının da önemli bir sonucu olabilir.

Çayır, Meşhedabad nefs[764], Kızılkünbed Tankuş köyü[765], Hüseyinabad nahiyesine bağlı Koçhisar, Domalan, Kayagolu, Muradsufi, Sultaneymirci ve

[763] BOA, Td 19, s. 221.
[764] TKA, Td 12, s. 144b.
[765] TKA, Td 12, s. 177a. Bu köye bağlı Akpınar ve Tatarhacı mezralarında toplam 74 nefer yaşamaktaydı. Bu 74 nefere karşın köyde yalnız 69 nefer vardı. Köyün hasılının bu mezraların hasılını da kapsaması mezralardaki nüfusun da hayvansal gereksinimleri için bu çayırı kullanmış olabileceğini akla getirmektedir.

Kızkaracalu köylerinde[766] bulunuyordu. Hüseyinabad'daki üretimin bir kısmının Yörük yerleşmelerinde olması bu ürünlerin ekimiyle hayvancılık faaliyetleri arasındaki ilişkiyi teyit eder niteliktedir. Çayırdan elde edilen vergilere bakıldığında Meşhedabad'ın 215, Kızılkünbed'in 200 ve Hüseyinabad'ın 321 akçe ödediği görülmektedir. Bu da toplam 736 akçeye tekabül etmektedir. Bu da üretimin % 43'ünün Hüseyinabad kazasında olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Hüseyinabad'da ise ot üretiminin 200 akçesi tek başına Sultaneymirci köyüne aitti[767].

Oldukça sınırlı bir üretimi söz konusu olan *giyah* ise Yenimüslüman'ın Hisarözü[768] ve Hüseyinabad'ın Alifakih köylerinde mevcuttu[769]. Hisarözü'ndeki üretimden 9 ve Alifakih köyündeki üretimden 15 akçe vergi alınmaktaydı.

4.2.1.vi.Bağcılık, Sebze ve Meyve Üretimi

1455'te Zile kaza merkezine bağlı Azarya köyü[770] dışında bağ, bostan ya da meyve öşrü ödeyen başka bir kırsal yerleşim yerine rastlayamadık. Azarya köyünün de büyük olasılıkla bugün Zile ilçe merkezi sınırları içerisinde kaldığını söylemek de yarar vardır. O halde, eldeki ilk tahrir sırasında meyve, sebze üretiminin daha ziyade kaza merkezi ve yakınlarıyla sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 1485'te bu girdilerin kaza geneline yayılması ve artması 1455 senesinde bağ ve bahçe faaliyetlerini sınırlayan bazı doğal engeller olabileceğini düşündürtmektedir.

1485'te bağ faaliyetlerini kısmen tek kalemde yazılmış bulabilsek de bazı durumlarda bağ, bahçe, bostan, penbe (pamuk), ceviz ve piyaz (soğan) gibi ürünler bir arada yazıldığından biz bunların toplamından hareket edeceğiz. Zira, 1485'te yazım yapanlar bunları ayırmayı çok da gerekli görmemişlerdi. 1485'te Zile kazasının toplam

[766] TKA, Td 12, s. 195a-208b.
[767] TKA, Td 12, s. 207b
[768] TKA, Td 12, s. 152b.
[769] TKA, Td 12, s. 197b.
[770] BOA, Td 2, s. 330.

10 nahiyesinden dördünde sebze ve meyve tarımına rastlanmamıştır. Bunlar, Acacı, Halka-i Hass, Hüseyinabad, ve Karahisar-ı Behramşah nahiyeleriydi.

Bu tarihte, Zile kaza merkezinde sebze ve meyve üretimi yapan değişik kalemlerde bağ ve bahçe üretimi yapan 17 köy vardı[771]. Bu köylere baktığımızda önemli bir kısmının kaza merkezine yakın olduğunu görüyoruz. Ayrıca diğer köylerden farklı olarak Derebaşı[772] ve Yalnızağaç köyünde ceviz de üretildiğini anlıyoruz.

Kızılkünbed'in Deveci, Kazankaya, Ayvalu, Eymür, Bekleroğlanı/Eski köylerinde penbe (pamuk) ile bir arada zikredilen bir ceviz üretimi söz konusuydu[773].

Kuştaş nahiyesinde bahçe ve bostanlar İğdir ve Ahmed köylerindeydi[774]. Meşhedabad'ın altı köyünde bağ, bostan ve bahçecilik yapanlar vardı. Bu köyler: Çiftlik, İsa, Çubuk, Kassin, Korkorus ve Derekınık köyleriydi[775]. Özikavağı'nın nefs köyü, Alan ve Kayılar köylerinde bahçeler bulunmaktaydı[776]. Yenimüslüman'da bağ ve bahçeler Çeltek, Ernebadi, Hasan, Kızılcain ve Öyük köylerinde toplanmıştı[777].

Vergiler kısmında daha etraflıca değineceğimiz üzere bu tip ürünlerden büyük olasılıkla maktu olarak alınan vergi toplamı nahiye genelinde 2194 akçe civarındaydı. Bunun 960 akçesini, yaklaşık % 43,75'ini Zile kaza merkezine bağlı köylerin gerçekleştirmesi büyük olasılıkla bu ürünlerin pazarlanması ve bu ürünleri değerlendirme konusunda Zile'ye ya da başka merkezlere yakın köylerin daha avantajlı olduğunu göstermektedir.

1519'da Zile kaza merkezine bağlı 19 köyde bağ, bahçe ve bostan vergileri olan

---

[771] Bu köyler Azarya, Korucuk, İde, Kireçli, Kurupınar, Kafirviranı, Güvercinlik, Ohtamara, Bağdadhisarı, Donuzlu, Yenice, Kızılca, Kırlar, Kurşunlu, Yalnızağaç, Derebaşı ve Aksaray köyleriydi. Bk. BOA, Td 19, s. 110-122.
[772] BOA, Td 19, s. 121.
[773] BOA, Td 19, s. 221-237.
[774] BOA, Td 19, s. 163-166.
[775] BOA, Td 19, s. 140-151.
[776] BOA, Td 19, s. 156-158.
[777] BOA, Td 19, s. 133-136.

köy yazılıydı[778]. Acacı nahiyesinde bu tarihte yalnız Uluköy'de meyve yetiştirildiğini görüyoruz[779]. Halka-i Hass nahiyesi daha çok meyveciliğiyle öne çıkmaktaydı. 1519'da yörede beş köyde bir şekilde meyve üretimi yapılıyordu. Bu köyler: Dikmesöğüt, Yelten, Halil, Ladıcık ve Yoncalık köyleriydi[780]. Yelten'in[781] ödediği 150 akçelik meyve geliriyle Halka-i Hass'ın en büyük meyve üreticisi olduğu görülmektedir.

Tahıl ve baklagiller üretimi konusunda Zile kırsalının bir numaralı üreticisi konumunda olan Hüseyinabad nahiyesi sebze ve meyve üretimi konusunda o kadar ön planda değildi. 1519'a kadar sebze ve meyveye ilişkin vergi girdisi bulunmayan Hüseyinabad'ın bu tarihte ceviz ve meyve üretimi ile de anılmaya başladığını ifade edebiliriz. Ne var ki, 50 akçe vergi girdisi olan Daruboğazı mezralar topluluğunun yalnız bu tarihte Hüseyinabad'a bağlı olması, ceviz girdisinin geçici bir durum olduğunu ortaya koymaktadır[782]. Hüseyinabad'ın meyve girdileri ise Hacıhasankavağı ile Akpınar köylerinin toplam 18 akçelik meyve öşründen çıkarılabilmektedir[783]. Kızılkünbed'in yedi köyünde sebze ve meyve üretimi vardı[784]. Bu üretimin önemli bir kısmı Ilısu köyüne aitti. Ilısu bağ ve bostan için 700 akçe vergi ödüyordu. Bu rakam yörede bağ ve bostan bakımından en büyük köyün Ilısu olduğunu göstermektedir[785].

1519'da Kuştaş'ın İğdir köyünde hatırı sayılır bir ceviz üretimi ve bahçecilik faaliyeti olduğu ceviz ve bahçenin bir arada vergilendirilmesinden anlaşılmaktadır[786]. Nahiyeye bağlı Mahmud köyde ise bostanlar "besatin" başlığındaki vergi girdisinden

---

[778] Bu köyler Palani, Güvercinlik, Gederik, Yalnızağaç, Kızılca, Korucuk, Kırlar, Donuzlu, Azarya, Ohtamara, Yenice, Bağdadhisarı, Derebaşı, Kafirviranı, Kurupınar, Kurşunlu, Aksaray, İde ve Kireçli köyleriydi. Bk. BOA, Td 79, s. 198-210.
[779] BOA, Td 79, s. 240.
[780] BOA, Td 79, s. 215-220.
[781] BOA, Td 79, s. 215.
[782] BOA, Td 79, s. 302.
[783] BOA, Td 79, s. 275-279.
[784] Bu köyler Deveci, Dona, Kazankaya, Ayvalı, Eymir, Ilısu ve Bekleroğlanı köyleriydi. Bk. BOA, Td 79, s. 267-274.
[785] BOA, Td 79, s. 273.
[786] BOA, Td 79, s. 253.

görülmektedir[787].

1519'da Meşhedabad'da bağ, bahçe, bostan ve meyve faaliyetlerinin olduğu köyleri ayırmak diğer nahiyelere göre daha kolaydır. Çünkü yazıcılar bu nahiyede söz konusu ürünleri ayrı ayrı yazmışlardır. Nahiyeye bağlı Çiftlik, Derekınık, Çubuk, İsa ve Korkorus köylerinde bahçecilik ve bostancılık, Meşhedabad nefs, Kızılca, Salur ve Kassin köyleri boyunca meyve üretimi yapılmaktaydı[788].

Özikavağı'nın Selamet köyü bostan ve meyve, Alan ve Kayılar köyü bahçe, Hicib köyü bahçe ve bostan, Kadışehri köyü ise meyve üretimi yapan köyler arasındaydı[789]. Yenimüslüman'da sebze ve meyve üretimi Çeltek, Ernebadi, Hasan, Kızılcain ve Öyük köyleri boyunca yapılıyordu[790]. Bununla birlikte Ernebadi köyü ödediği 1078 akçelik vergi dilimiyle Zile yöresinde en büyük sebze ve meyve üreticisi görünümündeydi.

12 numaralı tahrir defterindeki verilerden anladığımız kadarıyla, 1574 senesine gelindiğinde üzümün ve cevizin kilesi altı akçeydi. Üzüm, zaman zaman kendisiyle aynı tahrir kıymetinde olan mercimek ve nohut gibi baklagillerle beraber vergilendirilebilmişti.

1574'te Zile'ye bağlı 21 adet köyde ya bağ ya da meyve resmi alınmaktaydı[791]. Bu da kaza merkezine yakın yerlerde bağcılık ve meyve üretiminin oldukça arttığını ortaya çıkarmaktadır. 580 akçelik meyve vergisiyle Kırlar köyü Zile kazasına doğrudan bağlı kırsal kesimde en büyük meyve üreticisiydi[792].

Acacı'nın Acıpınar ve Uluköy köylerinde meyvecilik ve bostancılık faaliyetleri

[787] BOA, Td 79, s. 256.
[788] BOA, Td 79, s. 228-236.
[789] BOA, Td 79, s. 246-250.
[790] BOA, Td 79, s. 224-226.
[791] Bu köyler Güvercinlik, Donuzlu, Kızılca, Hacılar, Kireçli, Palani, Bağdadhisarı, İde, Kırlar, Azarya, Kurşunlu, Bağlıca, Korucuk, Yenice, Kurupınar, Aksaray, Derebaşı, Yalnızağaç, Kafirviranı, Ohtamara, Belciş köyleriydi. Bk. TKA, Td 12, s. 131b-142a.
[792] TKA, Td 12, s. 134b.

ayrı ayrı vergilendirilmişti[793]. Acacı'da Öyük ve Kuruçay köylerinde de bostanlar vardı[794]. Halka-i Hass'ın Beydili, Dikmesöğüt ve Yoncalık köyleri meyve; Ladıcık ve Üçağaç köyleri bostan üretimiyle öne çıkmaktaydı[795].

Yörenin hububat deposu olan ve 1574'te artık müstakil bir kazaya dönüşen Hüseyinabad'da bu tarihte Sincan köyünde 5 kile/128,29 kg. kadar üzüm yetişmekteydi[796]. Muradsufi köyünde nohut ve mercimekle beraber üzüm de yetiştiriliyordu[797]. Sergis, Geçüd ve Akpınar köyleri ise meyve üretimi ile zikredilen köylerdi[798]. Bu köylerin Yörük köyleri olması Yörüklerin de meyvecilik faaliyetleriyle uğraştıklarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Hüseyinabad'da 19 yerleşim biriminde ise bostancılık faaliyetleri vardı. Bostancılığın Hüseyinabad'daki en önemli durağı Sultaneymirci köyüydü[799].

1574'te Karahisar-ı Behramşah'ta meyve üretimi nefs köyünde yapılıyordu. Yine nahiyenin merkezinde, Oluğuuzun köyünde ve Tekirmeşhedi mezrasında bostancılık yaygındı[800].

Kızılkünbed'in Ilısu köyünde üzüm yetiştiriciliği ve bağcılık, Tankuş, Eskiköy ve Doymuş mezrasında meyvecilik, Alan köyünde bostan ve meyvecilik; Kazankaya, Deveci, Tatlar, Bekleroğlanı, Dona, Eymür ve Kayadibi köylerinde bostancılık yaygındı[801]. Bu açıdan, Kızılkünbed'in Zile kazası kırsalında bostancılık açısından en geniş ve en sulanabilir bölgeyi temsil ettiğini söylemekte yarar vardır.

---

[793] TKA, Td 12, s. TKA, Td 12, s. 167b-168a.
[794] TKA, Td 12, s. 166a-169b.
[795] TKA, Td 12, s. 162b-165b.
[796] TKA, Td 12, s. 205a.
[797] TKA, Td 12, s. 202b.
[798] TKA, Td 12, s. 195a-196a.
[799] TKA, Td 12, s. 207b. Sultaneymirci köyünden başka Sapmaz, Kızıllar, Alifakih, Alacalar, Hacıhasankavağı, Yağlu, Yatankavağı, Gerdekkaya, Küçükhırka, Domalan, Yeniyapar, Koçhisar, Büyükhırka, Muradsufi, Sincan köyleri ile Kavaközü, Hacıalikışlağı ve Çalman mezralarında bostancılık yapılmaktaydı. Bk. TKA, Td 12, s. 192a-209b.
[800] TKA, Td 12, s. 182a-189a.
[801] TKA, Td 12, s. 176a-181b.

Kuştaş'ın Mahmud ve Ağcaviran köyleri meyve, Ahmed köyü bağ, Koçaç köyü bostan ve meyve, Ahmed, Derbent ve Ağcaviran köyleri bostan üretiminin yapıldığı yerlerdi[802].

Meşhedabad bu tarihte meyvecilik konusunda oldukça önde gözükmektedir. Meşhedabad toplam 1767 akçelik meyve üretimiyle yörenin meyve ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamaktaydı. 11 köyünde meyve üretiminin yapıldığı nahiyede, Salur köyü 450 akçelik vergisinden anlaşıldığına göre, meyve üretiminin 1/4'ünü karşılıyordu[803]. Meşhedabad'ın 11 köyünde ise bostan üretimi söz konusuydu[804]. Ancak bostan üretiminin meyvecilik kadar etkili olmadığı ödenen vergiden anlaşılmaktadır (Bk.Vergiler).

Özikavağı'nın 4 köyünde meyve; 5 köyünde ise bostan üretimi yapılmaktaydı[805]. Zile'de meyvecilik ve bostancılığın en mühim merkezi Yenimüslüman'da 1574'e gelindiğinde nefs (merkez) köy 3400 akçe ve Hasan köy 819 akçe bağ, bostan ve meyve vergisi ödüyordu[806]. Kızılcain, Bilkayı, Ernebadi ve Öyük köylerinde bağcılık ve bostancılık öne çıkmaktaydı[807].

4.2.2. Hayvancılık ve Hayvansal Ürünler

XV ve XVI. yüzyıllar boyunca, Zile'de kırsal kesimde insanların başlıca geçim kaynağının başta hububat ve bakliyat türü ürünler olmak üzere tarım olduğu açıktır. Tarım kadar getirisi olmasa da Zile kırsalında yaşayan reayanın Osmanlılar döneminde ikinci önemli geçim kaynağı hayvancılık ve ona bağlı faaliyetlerdi. Zile kırsalında arıcılık ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yanında sınırlı bir oranda büyükbaş hayvan

[802] TKA, Td 12, s. 172b-175a.
[803] TKA, Td 12, s. 145a.
[804] Bu köyler Meşhedabad nefs, Derekınık, Salur, Korkorus, Çiftlik, Kassin, Çubuk, İsa, Aliarab, Aslangazi ve Davud köyleriydi. Bk. TKA, Td 12, s. 144b-151a.
[805] TKA, Td 12, s. 157a-160a. Hicib, Arablar, Kayalar ve Kadışehri'nde meyve üretimi yapılmaktaydı. Özikavağı nefs, Karıkışla, Hisarözü, Selamet ve Arablar köylerinde bostancılık vardı.
[806] TKA, Td 12, s. 153a.
[807] TKA, Td 12, s. 152b-155b.

yetiştiriciliği de sözkonusuydu. Şöyle ki, sosyal yapıyı irdelediğimiz üçüncü bölümde Zile kırsalındaki çalışan kesim içerisinde 1455 senesinde 46 güleban; ayrıca, aynı tarihte, dört de sığırtmaç tespit etmiştik. O nedenle hayvancılık faaliyetlerini değerlendirirken özellikle küçük ve büyükbaş hayvan sürülerinin güdülmesi işinin köylü kesim için bir istihadam oluşturduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan hayvanlardan elde edilen bazı yan ürünlerin de istihdama katkı sağladığını ifade etmek gerekir. Örnek olarak, 1455'te Özikavağı'nda bir debbağın (derici), kır kesiminin tamamında 16 çul dokuyanın, Hüseyinabad nahiyesinde bir mazmanın varlığı yörede yetiştirilen hayvanların derileri ve kıllarının değerlendirildiğini göstermektedir. Nahiye genelindeki yedi hallacın pamuk ya da yün didip büktüğü dikkate alınırsa hayvancılığın ekonomiye ve istihdama katkısının sadece bu hayvanların yetiştirilip kesiminden elde edilen gelirden ibaret olmadığı kolaylıkla anlaşılacaktır.

Zile'de hayvansal ürünlerin, özellikle o dönem çokça kullanılan hayvansal yağların, alış-verişine ilişkin tahrir defterlerinde herhangi bir bilgiye rastlamadık. Bununla birlikte, Zile'deki hayvansal üretimin Osmanlı Saray Mutfağı (Kiler-i Amire) için üretim yaptığına Kanuni döneminde yapılan bazı yazışmalarda şahit olunmaktadır. 18 R. 965/7 Şubat 1558 tarihli ve İstanbul Şehremini Mustafa imzasını taşıyan tezkire buna güzel bir örnektir. Tezkirede belirtildiğine göre, Kiler-i Amire için gönderilmesi emr olunan revgan-ı sadenin (sade yağ) Zile kadısı Mevlana Muslihiddin tarafından Ahmed isminde bir mekkari eliyle yola çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Yine bu belgede belirtildiği kadarıyla, yola çıkarılan yağın miktarı 734 batman kadardı. Esasında Edirne'deki saraya gidecek olan yağ, burada ihtiyaç olmadığından İstanbul'daki saray mutfağı için alıkonulmuştu. Batmanın 7,69767 kg. olduğunu varsaydığımızda bir defada

Zile'den sevk edilen yağın miktarı 5650 kg. civarındaydı[808]. Büyük olasılıkla bu yağ Zile ve yöresinde yaşayan ve Uluyörük olarak isimlendirilen konargöçerlerden karşılanmış olmalıydı.

4.2.2.i.Arıcılık

Türkler, Orta Asya'daki yaşamlarından itibaren arıcılık faaliyetleriyle uğraşmışlar ve Anadolu'ya geldikten sonra da bu faaliyeti sürdürmüşlerdir (Tryjarski, 2011: 130-161). Osmanlılar zamanında sarayın ve gündelik yaşamın önemli tüketim maddeleri arasında balın önemli bir yeri vardı (Bilgin, 2004: 270). Osmanlı gündelik yaşamında bal sade olarak tüketilebildiği gibi zaman zaman şerbet yapımında, tatlıların hazırlanmasında bir tür tatlandırıcı olarak kullanılmaktaydı (Faroqhi ve Naumann, 2006: 47).

Osmanlı Devleti'nde arıcılık ve arıcılıktan alınan vergiler *asel* (bal), *nahl* (bal arısı), *kovan*, *zenbur*, *zenburiye*, *petek* ve *kivâre* (küvvâre) gibi isimlerle anılmaktaydı[809]. Tamamının bal ve petek anlamına geldiği bu vergilerin yöreden yöreye hem toplanması hem de ismi konusunda farklılıklar göstermesi Osmanlıların izlediği *istimalet* (bir süre fethedilen bölgede önceki hukukun sürüdürülmesi) politikasıyla açıklanabilir[810]. Zile'nin bağlı olduğu Sivas vilayetinde kovan resmi her kovana ikişer akçe alınmaktaydı. Birçok yerde reaya arılarını otlatmak için yaşadığı yerden daha uygun koşullara sahip başka bir yere götürebilirdi. Bu takdirde defterde yazılı resmin yarısını sahib-i raiyyet (kovan sahibinin kayıtlı olduğu yerin sipahisi), yarısını ise sahib-i arz yani kovanın bulunduğu timar sahibi alırdı (Çağatay, 1947: 508-509). Küvvare

[808] BOA, İ.E. (İbnülemin Tasnifi) SM (Saray Mesalihi), 251 (Gömlek no).

[809] Halime Doğru, öşr-i aselin ürün miktarı; küvvarenin ise kovan sayısı temel alınarak hesaplandığını belirtmektedir. Bk. Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1997, s. 132

[810] İbrahim Solak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Arıcılık", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Konya 2013, s. 349-350. İbrahim Solak bu konuda Uzun Hasan ve Dulkadirli Alaüddevle kanunlarının uzun yıllar yürürlükte kalmasını örnek göstermektedir.

altında yazılan rakamın toplam hasılın bir parçası olması petek vergisinin Zile'de nakit olarak toplandığını ortaya koymaktadır. Küvvare vergisi, Temmuz'un son haftası ya da Ağustos ayının başında toplanırdı. Bu durum büyük ölçüde arıların kovanlardaki bal üretme faaliyetlerinin bu tarihte sona ermesiyle ilgilidir (Akgündüz, 1992b: 539).

Zile'de 1455'e gelindiğinde arıcılık faaliyetinin yapılmış olması gerekirdi. Ne var ki defter "küvvare" vergisine ilişkin herhangi bir bilgi vermediği için bu konuda yorum yapmak çok da yerinde olmayacaktır. Bununla birlikte, 1455 senesinde herhangi bir şekilde arıcılık faaliyetlerine ilişkin bir vergi kaydı bulunmaması akla üç seçenek getirmektedir: Acaba bu tarihlerde Zile'de arıcılar üretim konusunda bir sıkıntı mı yaşamaktaydılar? Zira Osmanlı kanunnameleri üretim olmaması durumunda arıcılardan vergi alınmasını yasaklamıştı[811]. Arıcılar, arıları için bitki örtüsü ve iklimi daha uygun yakın yörelere mi yönelmişlerdi? Arıcılıkla ilgili faaliyetler vergilendirilebilir ölçeklerde olmadığı için başka vergilerin içine mi katılmıştı? Bu soruların yanıtını vermek oldukça güçtür. Bu nedenle Zile kırsalındaki arıcılık faaliyetlerini 1485'te başlatıp karşılaştırmalarımızı bu tarihten itibaren yapmaya gayret edeceğiz.

Aşağıda Tablo 119'da 1485, 1519 ve 1574 senesinde Zile kazası kırsalındaki kovan sayılarına dair tahminlerimiz yer almaktadır. Tahminlerimiz Sivas kanunnamesi doğrultusunda ortaya çıkarılmıştır. Kanunnamede: Küvvare başlığında verilen vergi her kovana ikişer akçe kabul edilmiştir. Bu hüküm büyük ölçüde yerli için geçerliydi. İkinci bir öngörümüz ise bütün bu peteklerin Yörüklere ait olması durumunda kovan sayısının düşündüğümüzün iki katına çıkacak olmasıdır. Zira, kanunnameye göre, kovan sahibi Yörükse küvvare başlığında verginin yarısını bulunduğu yerdeki sipahiye, diğer yarısını nüfusunun kayıtlı olduğu yerdeki sipahiye ödemek durumundaydı. O zaman da

[811] Divriği Kanunnâmesinden nkl. bk. Ahmet Akgündüz- Sait Öztürk- Yaşar Baş, *Darende Tarihi*, Hulusi Efendi Vakfı Yayını, İstanbul 2002, s.330.

kovanların sayısı konusunda en az-en çok ayrımına gidecek olursak vergi rakamı kadar kovan en çok, verginin yarısı kadar kovan ise en az kovan sayısını verecektir.

Tablo 119. 1485, 1519 ve 1574 Tarihlerinde Zile'de Tahmini Kovan Sayıları

Nahiye/Sene	1485			1519			1574		
	Vergi (akçe)	Kovan sy.	%	Vergi (akçe)	Kovan sy.	%	Vergi (akçe)	Kovan sy.	%
Zile kırsal	2295	1147,5	25,23	2565	1282,5	21,69	1451	725,5	16,11
Acacı	474	237	5,21	610	305	5,15	583	291,5	6,47
Halka-i Hass	690	345	7,58	526	263	4,44	236	118	2,62
Hüseyinabad	764	382	8,39	3167	1583,5	26,78	3843	1921,5	42,68
Karahisar-ı Behramşah	187	93,5	2,05	279	139,5	2,35	308	154	3,42
Kızılkünbed	760	380	8,35	719	359,5	6,08	502	251	5,57
Kuştaş	1620	810	17,81	1181	590,5	9,98	304	152	3,37
Meşhedabad	910	455	10	1321	660,5	11,17	684	342	7,59
Özikavağı	806	403	8,86	760	380	6,42	521	260,5	5,78
Yenimüslüman	590	295	6,48	695	347,5	5,87	571	285,5	6,34
Toplam	9096	4548	100	11823	5911,5	100	9003	4501,5	100
Artış yüzdeleri	0	0	0	144	0	0	-31	0	0

Zile kazasında 1485'te kovan sayısının en az 4548 en çok 9096 olduğunu tahmin etmekteyiz. En fazla kovanın ise Zile nahiyesi kırsalında olması dikkat çekicidir. Zira, yöredeki kovanların % 25'inden fazlası Zile kırsalındaki köylerde yazılıydı. Bu durumun başlıca nedeni yörede arıcılık yapanların ya da yöreye arıcılık yapmaya gelenlerin ürettikleri bal ya da balmumunu Zile'de daha kolay pazarlıyor olmasıdır. Zile'de en fazla kovan, ödediği 330 akçelik vergiyle Azarya köyündeydi[812]. Azarya köyünün günümüzde Zile kaza merekezi içerisinde kaldığı düşünülürse bu yaklaşımımızın haklı olduğu anlaşılacaktır.

Zile'den sonra en yüksek bal üretiminin bu tarihte Kuştaş nahiyesinde olduğu görülmektedir. Bu nahiyede İğdir ve İsa köylerinin 400'er akçe küvvare girdisinin olması bu iki köyde arıların yetişmesine uygun yükselti, sıcaklık ve bitki örtüsünün bulunduğuna işaret etmektedir[813]. İğdir'in yaklaşık 1000 mt. ve İsa köyün de yaklaşık 800-840 mt. aralığında olması arıcılık faaliyetlerinin yaklaşık olarak 1000 mt. yükseltisi

[812] BOA, Td 19, s. 110.
[813] BOA, Td 19, s. 163-164.

olan yerlerde yapıldığına da delalet etmektedir.

1485'ten 1519'a girerken Zile kazasında kovan sayısı ve arıcılık falliyetlerinin hacminin % 144 oranında arttığı görülmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri, bu faaliyeleri yürüten Yörüklerin Celali çatışmalarından kaçıp daha güvenli ve yerleşik alanlarda faaliyetlerini yürütme olasılığıdır. Bu tarihte tahmini kovan sayısı en az 5911 en çok 11523'tür. Yine, aynı tarihte, Hüseyinabad'ın kovan sayısı konusunda Zile'nin önüne geçtiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Hüseyinabad nahiyesi, Zile kırsalındaki kovanların % 26'sından fazlasına sahipti. Hüseyinabad'ın arıcılık konusunda öne geçmesinde Yörüklerin çokça yaşadığı bir nahiye olmasının payı büyüktür. Aynı şekilde Zile'nin de ikinci sıradaki varlığında Yörük köylerinin bir kısmının da Zile kırsalında olmasının payına işaret etmek gerekir. Hüseyinabad'da arıcılığın en yüksek oranda yapıldığı yer Büyükhırka köyü ve bu köye bağlı Söğüdözü mezrasıydı. Büyükhırka köyünün hasılı içerisinde küvvare resmi miktarı 650 akçeydi[814]. Bu durum birkaç etkene bağlanabilir. Birincisi bu köy Yahya Baba zaviyesinin olduğu ve Medine Vakıflarıyla bağlantılı zengin bir köydü. İkincisi yükseltisi 1200 mt. civarında olup arıcılık faaliyeti için ideal bir konuma sahipti. Üçüncüsü muhtemelen arıcılık faaliyetlerinin bir miktarı Söğüdözü'nde yapılmakta olup arılar için gerekli su kaynakları da bölgede yeterince vardı. Bu nedenlerle arıcıların Büyükhırka'da yoğunlaşması normal gözükmektedir.

Hemen hemen Zile kazası kırsalının tümüne yayılan arıcılık faaliyetleri 1574'e gelindiğinde biraz daralmış gözükmektedir. Kovan sayısının yaklaşık yarım asır sonra % 31 oranında gerilemesi yörede tarımsal faaliyetlerinin hacminin artması, yeni araziler ve zeminler açılması, kısmen de arıcıların konacağı otlak alanların daralmasıyla açıklanabilir. Şüphesiz bu tarihte, Hüseyinabad nahiyesindeki kovan sayısı artmış ve

[814] BOA, Td 79, s. 288.

Hüseyinabad arıcılık konusunda Zile kırsalındaki üretimin % 42, 68'ine sahip olmuştur. Hüseyinabad'ın bu tarihte hemen her alanda Zile kırsalının en büyük üretimini gerçekleştirmesi onun deftere ayrı bir kaza olarak geçirilmesinin de haklı nedenlerinden biridir. Bu tarihte Büyükhırka'nın küvvare girdisine bakarak, arıcılık faaliyetlerinin bir yerleşim yeri için düzenli ve kalıcı bir geliri ifade etmediği ve arıcıların yöredeki varlığına göre değişkenlik gösterdiğine de şahit olunmaktadır. Şöyle ki bu tarihte Büyükhırka'nın küvvare resmi girdisi keskin bir düşüşle 650'den 190 akçeye gerilemiştir[815]. Bununla birlikte, nahiyede Fakihler gibi köylerde ise küvvare girdisi daha fazla olmuştur. Bu köyde küvvare girdisi 1574'te 452 akçe olmuştu[816].

Konu arıcılık olduğunda, bir kovandan elde edilen balın miktarı da oldukça önemlidir. Şu ana kadar bu konuda yaklaşık bir rakam XX. yüzyıl başlarının Osmanlısı için çıkarılmış; yöreden yöreye değişmekle birlikte bir kovandan 4-6 kg. bal ile 300-600 g. arasında balmumu üretildiği hesaplanmıştır (Gürkan, 1998: 105). Bu hesaplama dikkate alınarak Zile'de tahmini bal ve balmumu üretimi de ortaya konmuştur (Bk. Tablo 120.). Bu hesaplamada bir kovandan 5 kg. bal ile 450 kg. balmumu üretildiği varsayılmıştır.

1485'te hane başına en az 14 kg. 756 gr.-7,37 kg. aralığında bal düşerken 1519'da artan kovan sayısına bağlı olarak hane başına düşen balın miktarı % 12,4 oranında artmış ve 16,586-8,293 kg. aralığına kadar yükselmiştir. 1485'ten 1519'a geçerken yetişkin erkek nüfus sayısı diyebileceğimiz nefer sayısına göre bal ortalaması ise % 9,75 civarında artmıştır. Söz konusu dönemde nefer başına düşen balın miktarı en çok 1,137 kg. en az 577 gr. miktarında artmıştır. 1574'te hane başına düşen balın miktarı 16,586 kg.dan 5,99 kg.a kadar gerilemiştir. Bu yüzyılın ilk çeyreğinden son

[815] TKA, Td 12, s. 197b.
[816] TKA, Td 12, s. 206b.

çeyreğine gelindiğinde hayvansal üretimden hane başına düşen miktarın oldukça gerilediğine işaret etmektedir. Bu da yaklaşık % 176 oranında bir düşüşü ifade etmekteydi. Bu düşüşün önemli nedenlerinden biri Zile ve yöresinde XVI. yüzyılın başından sonuna kadar ciddi bir nüfus baskısı ortaya çıkarken, aynı zaman aralığında kovan sayısında artış olmamasıdır.

Tablo 120. Zile'de XV ve XVI. Yüzyıl Boyunca Yetişkin Nüfus ve Hane Başına Düşen Ortalama Bal ve Balmumu Miktarı

Açıklama/Sene	1485			1519			1574		
	Nefer/Hane	En Çok	En Az	Nefer/Hane	En Çok	En Az	Nefer/Hane	En Çok	En Az
Tahmini Bal miktarı kg.	Nefer 3901 Hane 3082	45480	22740	Nefer 4620, Hane 3564	59116	29557,5	Nefer 14043, Hane 7510	45016	22507,5
Nefer başına bal (kg.)		11,658	5,82		12,795	6,397		3,205	1,602
Hane başına bal (kg.)		14,756	7,37		16,586	8,293		5,99	2,997
Tahmini Balmumu miktarı kg.		4093,2	2046,6		5320,35	2660,175		4051,35	2025,675
Nefer başı balmumu gr.		1049,2	524,634		1152	576		288	144
Hane başı balmumu gr.		1328,09	664,049		1493	746		539	269

4.2.2.ii.Koyun Yetiştiriciliği

1455, 1485, 1519 ve 1574 tarihli tahrir defterlerinde yer alan ganem (koyun) resmi girdilerinin yardımıyla XV ve XVI. yüzyılda Zile kazasında koyun yetiştiriciliği hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

1455 senesinde Zile kazası kırsalına ait koyun girdilerinin deftere pek sağlıklı yazıldığını söylemek zordur. Zira, ileriki tarihlerde Zile kırsalında en yoğun koyun varlığına rastladığımız Hüseyinabad nahiyesinde koyun girdisi bad-ı heva ile birlikte girilmiştir. Bu nedenle Hüseyinabad'daki koyun vergisini ve buna bağlı olarak koyun sayısını tam olarak ortaya çıkarmamız şu an için zordur. Bu verginin yarısı dahi ganem vergisi olsa Hüseyinabad'ın Zile kırsalında aşağıda net rakamlarıyla yazdığımız koyun varlığından çok daha fazlasına sahip olduğu anlaşılacaktır. Bu tahminden hareket edecek olursak Hüseyinabad'da bu tarihte 10000 civarında koyun yayıldığı söylenebilir.

Bu koyunlar, çoğunluğunu İnalluların oluşturduğu 11 Yörük cemaatine aitti[817]. Çok daha önemli bir husus, gerek bu tarihte gerekse de ileriki tarihlerde konar göçer Uluyörüklerin yetiştirdikleri koyun sayısının bu hesaba dahil olmayışıdır. Burada ele alabildiğimiz koyun sayıları yerleşim yerleri hasıllarına yansıyan koyun vergilerine bağlı bulduğumuz rakamlardır. Koyun sayılarını iki koyuna bir akçe hesabından hareketle tespite çalıştık (Bk. Tablo 121.).

Tablo 121. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kaza Kırsalında Koyun Varlığı

Nahiye/Sene	1455		1485		1519		1574	
	Koyun Sy.	%	Koyun Sy.	%	Koyun Sy.	%	Koyun Sy.	%
Zile kırsal	320	13,061	1624	12,59	802	5,16	4792	9,62
Acacı	1060	43,26	2116	16,4	208	1,33	2766	5,55
Halka-i Hass	0	0	560	4,34	120	0,77	1854	3,72
Hüseyinabad	0	0	1470	11,39	11744	75,64	23212	46,6
Karahisar-ı Behramşah	0	0	3190	24,7	560	3,6	4738	9,51
Kızılkünbed	0	0	1520	11,78	1152	7,41	1708	3,42
Kuştaş	80	3,26	400	3,1	0	0	1294	2,59
Meşhedabad	0	0	268	2,07	460	2,96	4642	9,31
Özikavağı	990	40,4	1128	8,74	200	1,28	2188	4,39
Yenimüslüman	0	0	620	4,807	280	1,8	2614	5,24
Toplam	2450	100	12896	100	15526	100	49808	100

*Tabloda 1455 senesinde Hüseyinabad nahiyesindeki İnallu cemaatlerinin koyun girdileri yer almamaktadır.

1455'te Zile kazasına bağlı yerleşimlerden Zile kırsalında 320 koyun tespit edebildik (Bk. Tablo 121.). Zile merkez kırsalında koyun vergisi ödeyen üç köy vardı: Azarya, Güvercinlik ve Kireçli köyleri[818]. Bu köylerin Etrak/Yörük statüsünde olmadığı düşünülürse 1455'te yalnız yerleşik unsurların yetiştirdikleri koyunun hesaba katıldığını söylemek gerekir. 1455'te en yüksek koyun vergisi girdisi Acacı ve Özikavağı nahiyelerindeydi. Bu nahiyelerdeki koyun varlığı Zile kaza kırsalının tamamının % 83,67'sine karşılık geliyordu. Acacı nahiyesinde tahmini olarak 1060 koyun vardı ve bu Zile kırsalındaki koyunların % 43,26'sını teşkil ediyordu. Acacı'da en çok koyun

[817] BOA, Td 2, s. 256-262.
[818] BOA, Td 2, s. 334-344.

780 adetle Öyük köyündeydi[819]. Acacı nahiyesinde Acıpınar, Kuruçay, Mukriler ve Uluköy'de hayvancılık faaliyetleri vardı[820]. Özikavağı'nda en yüksek ganem vergisini Seydi Ahmed Çelebi oğlu Mustafa Çelebi'nin Yörüklerinin içinde yer aldığı cemaat ödüyordu. Bu cemaat 400 akçe ganem resmi girdisiyle en az 800 koyun yetiştiriyordu[821]. Cemaatin 11 nefer nüfusa sahip olduğu dikkate alınırsa bir nefer Yörük 72'den çok koyuna sahipti. Özikavağı'nın diğer koyun yetiştiren köyleri Özikavağı nefs, Hisarözü ve Alan köyleriydi[822]. Kuştaş nahiyesinin İğdir köyünde 60 ve Koçaç köyünde ise 20 koyun karşımıza çıkmaktadır[823].

1485 senesinde Zile'de yerleşik unsurlar içerisindeki koyun adetlerini tahmin etmek daha kolaydır. Zira, ganem vergilerini tek tek ayırt etmek mümkün olmaktadır. Buna göre, Zile'de tahmini olarak 12926 koyun tespit edilmiştir. En fazla koyun bu tarihte Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeydi. Nahiyede koyunların toplam adedi 3190 olup bu da Zile kırsalındaki koyun adedinin yaklaşık % 24,67'siydi. Koyun adedi bakımından Karahisar-ı Behramşah nahiyesini sırasıyla Acacı, Zile, Kızılkünbed ve Hüseyinabad takip ediyordu. 1455'teki rakamlara göre koyun adedi yaklaşık % 427,59 artmıştı. Burada dikkatimizi çeken önemli bir hususa değinmek istiyoruz. Koyun yetiştiriciliğinin bir önceki sayımda da görüldüğü gibi önemli merkezlerde, örneğin Acacı'nın en büyük köyü Öyük'te veya Zile kazası kırsalında kaza merkezine oldukça yakın yerde Azarya ve Güvercinlik gibi köylerde yoğunlaşması köylerdeki hayvan yetiştiriciliğinin günlük tüketim ve kasapların acil ihtiyaçlarını karşılamak gibi bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir. 1485 senesinde ganem resminin bir kısmının divani sahibine bir kısmının ise niyabete ayrıldığını görmekteyiz. Bunları yarı yarıya

[819] BOA, Td 2, s. 288-290.
[820] BOA, Td 2, s. 286-294.
[821] BOA, Td 2, s. 298.
[822] BOA, Td 2, s. 295-298.
[823] BOA, Td 2, s. 263-268.

düşünüp ikisini topladığımızda ganem için ödenen toplam vergiyi bulduk. Bu bulduğumuz toplam vergiyi de ikiyle çarpmak suretiyle tahmini koyun sayısına eriştik (Bk. Tablo 121.).

1519 senesinde Zile kırsalında koyun adedi % 20,11 artarak 15526'ya yükselmiştir. Bu tarihte, koyun sayısında en büyük artış Hüseyinabad nahiyesinde gerçekleşmiştir. 1485'te yalnız 1470 koyun tespit edebildiğimiz Hüseyinabad nahiyesinde koyun adedi 11744'e ulaşmıştır. Bu yüksek artışın en büyük nedeni bu tarihte *Etrakiye* statüsünde yazılan köylerdeki ganem sayısını izleyebilmemizdir. Zira, bu tarihte 5432 akçelik ganem resmi Uluyörüklerin yaşadığı köylerden toplanmıştır. Hüseyinabad bu haliyle başından bu yana Zile kırsalında koyun yetiştiriciliğinde önde olan nahiye olsa gerektir. Bununla birlikte, bu durumu takip etmek ve daha fazla aydınlatabilmek için yöredeki konargöçerlerle ilgili yeni çalışmalar yapılması gerekmektedir.

1574 senesinde Zile kırsalında koyun adedinde yüzyılın ilk çeyreğine oranla yaklaşık olarak % 220'lik bir artış olmuştur. Koyun adedi toplam 49816'ya ulaşmıştır. Bu tarihteki verilere göre, Yörüklerin yetiştirdiği koyun adedi 12640 adet olup bu rakam, kaza kırsalındaki toplam koyunun % 25,37'sini oluşturmaktaydı. Koyun yetiştiriciliğinde önde giden nahiye yine Hüseyinabad'dı. Bu tarihte Hüseyinabad'daki koyun miktarı 23212 adet olup yöredeki toplamın yaklaşık % 46,6'sı kadardı. Zile, Karahisar-ı Behramşah ve Meşhedabad nahiyesi ise 4000'i aşan koyun varlığıyla yöredeki bütün koyunların yaklaşık % 30'una sahipti.

Tahmini koyun sayılarıyla yöredeki hane sayısını mukayese ettiğimizde hane başına ortalama 1455 senesinde 1 (2450 koyun/2488 hane), 1485'te 4 (12896 koyun/3082 hane), 1519'da 3 (15526 koyun/4620 hane) ve son olarak 1574'te 6'dan

daha çok (49816 koyun/7510 hane) koyun düşmekteydi.

4.2.2.iii. Sanayi (Değirmenler)

Zile kazasında XV ve XVI. yüzyıl süresince en azı 3 ay olmak üzere 4, 5, 6, 7, 9, 10 ve 12 aya kadar çok farklı sürelerde çalışan değirmen taşlarına rastlanmıştır. Değirmen taşlarının sürelerinin bu derece birbirinden farklı olması, büyük ölçüde değirmenin çarklarını döndürecek su kaynağının düzeniyle ilgili olmalıdır (Yörük, 2014: 641).

Zile'de değirmenlerin yoğunlaştığı nahiyeler Yenimüslüman, Kızılkünbed ve Hüseyinabad'dı. Değirmenlerin bu nahiyelerde yoğun olması yörenin coğrafi yapısıyla da doğrudan ilgilidir. Örneğin 1574'te en çok değirmeni içerisinde barındıran Hüseyinabad (Alaca) 20'nin üzerinde küçük dereye sahiptir[824]. Ayrıca, günümüzde Zile sınırları içerisinde kalan başta Meşhedabad ve Yenimüslüman gibi yerlerin akarsu ağını ise Hotan Deresi ve çok sayıda kolu oluşturuyordu. Kızılkünbed'e doğru değirmencilerin Çekerek Çayı'ndan da yararlanma olanağı bulunmaktaydı.

Zile kırsalında, değirmenleri işletenler arasında en büyük dilimi şüphesiz reaya oluşturmaktaydı. Bununla birlikte sipahi, mirimiran, katip gibi askeri kesimin üyeleri de değirmen işletenler arasında yer almaktaydı. Zaviyedarlar ya da kurumsal anlamda zaviyeler de değirmen açıp işleten unsurlar arasındaydı. Değirmene öğütmek üzere ürün getiren köylü değirmencinin ücretini nakit olarak değil ürün üzerinden ödemekteydi (Çınar ve Gümüşçü, 2002: 184). Bir de değirmenlerle birlikte sıkça geçen tabirlerden birisi "harabe" ya da "harap" kavramıdır. Bu kavram daha çok yazımın yapıldığı tarihlerde aktif olarak çalışmayan değirmenleri ifade etmekteydi. Bazı değirmenler zaman zaman meydana gelen su taşkınlarından, sel baskınlarından, hisse sahipleri

[824] Alaca Suyu, Soğucak Deresi, Sapmaz Deresi bunlardan birkaçıdır. Bk. *Geçmişten Geleceğe Alaca*, s. 120-121. Örneğin bu derelerden biri olan Sapmaz Suyu zaman zaman kuruyabilmektedir. Özünde, Sapmaz'ın bu özelliği bile değirmenlerin çalışma sürelerindeki düzeni açıklar bir yapıdadır.

arasındaki anlaşmazlıklardan veya farklı sebeplerden etkilenerek kullanılamaz hale gelmiş olduklarından tahrir defterlerine "harâb" tabiriyle kaydedilmişlerdir. Osmanlılar zamanında, bu gibi değirmenlerin/taşların tamir edilmesi veya yeniden işler hale getirilmesi yerine, yenilerinin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar harap değirmenlerin sahipleri tarafından uzun süre terk edilmelerine müsaade edilmediği belirtilse de Konya'da özellikle 1500 tahririndeki harap değirmenlerin neredeyse tamamı kendi kaderlerine terk edilmişlerdir (Yörük, 2014: 642).

1519'dan itibaren bazı değirmenlerin, sahiplerinin adıyla yazıldığına şahit olunmaktadır. Örneğin Zile'nin Gederik köyündeki değirmen için "Asyâb-ı Pir Hasan"/Pir Hasan Değirmeni" notu düşülmüştür[825]. Bazı yerlerde değirmenler üzerindeki ortaklıklar da defterlere yansımıştı. 1519'da Zile'ye bağlı Yalnızağaç köyündeki Melik'in değirmeni için hem harap olduğu bilgisi hem de "ma'a birader-eş" notuyla iki kardeşin tasarrufunda olduğu verisi girilmişti[826].

Zile'de 1455 senesinde toplam aktif değirmen adedi 41'di (Bk. Tablo 122.). Bu tarihte taşların sayısını tam olarak ortaya koymamız mümkün olmadığından en az değirmen sayısı kadar taşın olduğunu düşünmek zorundayız. Bu tarihte aktif değirmenlerin büyük bir kısmı Yenimüslüman nahiyesindeydi. Bu, kaza kırsalındaki değirmen toplamının % 31'ine tekabül ediyordu. Değirmenlerin Yenimüslüman'da yoğunlaşması büyük ölçüde değirmenler için gerekli suya ve yükseltiye sahip olmasıyla açıklanabilir.

[825] BOA, Td 79, s. 207.
[826] BOA, Td 79, s. 79.

Tablo 122. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kırsalında Değirmen Varlığı

Nahiye/Sene	1455			1485				1519					1574			
	Aktif değirmen	Harap değirmen	Toplam Değirmen	Aktif değirmen sayısı	Harap değirmen	Toplam Değirmen	Aktif taş sayısı	Aktif değirmen sayısı	Harap değirmen	Toplam Değirmen	Aktif taş sayısı	Harap Taş Sayısı	Aktif değirmen sayısı	Harap değirmen	Toplam Değirmen	Aktif Taş Sayısı
Zile kırsal	1	0	1	8	1	9	11	9	2	11	19	3	13	0	13	19
Acacı	4	0	4	6	2	8	9	7	2	9	10	2	19	1	20	25
Halka-i Hass	5	1	6	6	0	6	8	6	0	6	8	0	10	0	10	13
Hüseyinabad	8	0	8	12	2	14	26	26	0	26	54	0	46	0	46	94
Karahisar-ı Behramşah	5	0	5	5	1	6	9	10	0	10	18	0	26	0	26	49
Kızılkünbed	0	0	0	5	3	8	10	10	1	11	17	0	21	1	22	36
Kuştaş	2	2	4	2	2	4	4	4	1	5	8	0	3	0	3	6
Meşhedabad	1	0	1	5	0	5	9	6	0	6	16	0	15	0	15	21
Özikavağı	2	0	2	3	0	3	3	3	0	3	4	0	10	0	10	13
Yenimüslüman	13	0	13	7	0	7	15	6	0	6	25	0	15	0	15	23
Toplam	41	3	44	59	11	70	104	87	6	93	179	5	178	2	180	299

1485'te Zile kırsalında aktif değirmen sayısı 59'a yükselmiştir. Değirmen sayısı bu şekilde % 43 oranında artmıştır. Bu arada aktif değirmenlerdeki taş sayısı toplamda 104'e ulaşmıştır. Bu taşlar ya 6 ay ya 3 ay çalışan taşlardı. Bir de çalışma süresi belirtilmemiş taşlar vardı. Aktif taşların 82'si 6 ay çalışmaktaydı. Bu aktif taşların % 78,8'i kadardı. Sene boyu çalışan taşlar aktif taşların % 17,3'ü kadardı. 1455 ve 1485'te değirmenleri en çok çalışan ve vergi ödeyen nahiye Yenimüslüman'dı[827].

1519 senesinde Zile kırsalında faal değirmen sayısı 87'ye ulaşmıştı. Bu da yörede değirmen adedinin % 47 oranında artması demekti. Bu arada faal değirmenlerde

[827] Bu tarihte Zile kaza kırsalı genelinde bir sene dönen 18, 6 ay dönen 82, 3 ay dönen 2 ve çalışma süresi belirtilmemiş iki taş vardı. Sene boyu dönen taşların 12'si yani 2/3'ü Meşhedabad nahiyesindeydi. Zile kazası kırsalı, Acacı ve Hüseyinabad nahiyelerinde ise 2'şer taş sene boyu dönmekteydi. Sene boyu dönen bu taşların söz konusu nahiyelerde yoğunlaşması buralarda sene boyu su akan derelerin varlığına bağlı olsa gerektir. Ayrıca, sene boyu çalışan değirmenlerin Zile, Hüseyinabad ve Meşhedabad'da bulunması bu yörelerin buğday üretiminde başı çekmesiyle de ilgilidir. Tespitlerimize göre, nahiyelerdeki buğday üretimi ile değirmenlerin varlığı ve çalışma süreleri arasında doğrudan bir ilişki de söz konusudur. Bu açıdan, sene boyu çalışan iki taşı bünyesinde bulunduran Hüseyinabad nahiyesinde altı ay boyu çalışan 21 taşın bulunması da buğday üretimi ile değirmen sayısı arasındaki bu bağın bir sonucu olsa gerektir.

dönen taşların çalışma süreleri de oldukça çeşitlenmişti[828]. Değirmen taşlarının çalışma süreleri 3-12 ay arası değişmekteydi. Bununla birlikte faal değirmenlerde toplam taş miktarı 179'a kadar çıkmıştı. Bu yaklaşık % 72 oranında bir artışın işaretiydi. Altı ay çalışanlar yine en büyük dilimi oluşturuyordu. 108 adet altı aylık değirmen taşı Zile kazasındaki faal değirmen taşlarının % 60,33'ü kadardı. Bir sene dönen taş sayısı 21 adetle % 11,73'lük bir dilimi kapsıyordu. Değirmenlerin ödediği vergilerden hareket ettiğimizde, çalışan değirmenlerden en büyük vergi gelirini sırasıyla Hüseyinabad, Yenimüslüman ve Kızılkünbed nahiyeleri sağlamaktaydı.

1574 senesine gelindiğinde Zile kırsalında değirmen adedi 178'e; değirmen taşı sayısı da 302'ye ulaşmıştır. Değirmen taşı adedi bakımından meseleye yaklaştığımızda 1519'a göre değirmen taşı adedi % 68 artmıştır. Altı ay çalışan değirmenler yine üstünlüğünü korumuş ve 213 adet taşla bütün çalışan değirmen taşlarının % 70,52'lik bir dilimine sahip olmuştur. Bu tarihte de değirmenlerin Hüseyinabad, Yenimüslüman, Kızılkünbed nahiyelerinde yoğunlaşması buraların değirmen işletmek için gerekli alt yapı ve suya sahip olduklarını göstermektedir[829]. Bu arada, 1574'te genel olarak Zile kırsalında değirmen taşı sayısının artması ve harap değirmen sayısının da iyice daralarak ikiye gerilemesi Osmanlı coğrafyasında 1564-1565, 1570-1571, 1574 yıllarında meydana geldiği öne sürülen kıtlıklardan Zile yöresinin pek de etkilenmediğini ortaya koymaktadır (White, 2013: 122).

---

[828] Burada çeşitlenmeden kastımız şudur. 1485'te Zile kırsalında değirmenlerin çalışma süresi 3, 6 ya da 12 aydı. 1519'da bu üç farklı çalışma süresine 4, 5, 9 ve 10 ay çalışan değirmenler de katılmıştı. Dört ay çalışan (9 adet taş) ve 5 ay (5 adet taş) değirmenlerin tamamı Hüseyinabad'daydı. Dokuz ay dönen iki taş Kızılkünbed ve 10 ay dönen 1 taş Özikavağı nahiyesindeydi. Hüseyinabad'daki sezonluk çalışan değirmenlere karşıt olarak Kızılkünbed ve Özikavağı'ndaki 9-10 ay çalışan değirmenler bu son iki nahiyede değirmenlerin ya da değirmen taşlarının sene boyu çalışmasını engelleyecek (nehir sularının yükselmesi gibi) zaman dilimleri olduğunu gözler önüne sermektedir.

[829] 1574 senesinde Zile kırsalında 213 taş 6, 31 taş 12, 39 taş 3, 4 taş 4, 3 taş 9, 2 taş 7 ve 1 taş 5 ay boyunca çalışan değirmenlere aitti. Süresini belirleyemediğimiz taş sayısı ise dokuzdu.

4.3. VERGİLER

Montesquieu'ya göre vergi bir çeşit sigorta primi gibiydi. Ona göre, kişi servet veya gelirlerinin tümünü koruyabilmek için onların çok küçük bir parçasını devlete vermeliydi. İşte bu küçük parçaya vergi denmekteydi (Mutlu, 2009: 9). Montesquieu'nun bu şekilde tanımladığı ve daha birçok şekilde tanımlanan vergi kavramının yanında Osmanlılar zaman zaman resm kavramını da kullanabilmiştir. Diğer anlamları dışında, Osmanlılarda resim, gerek merkezin doğrudan tahsil ettiği gerekse timara ayrılmış yerlerden alınan vergi ve tazminatların genel adıydı. Osmanlılar tarafından vergi yerine, toplanması belli kurallara bağlı olduğu için "kanun", bir yükümlülük içerdiği için "teklif", geleneksel olduğu için "adet" gibi kavramlar da kullanılmıştır (Tabakoğlu, 2007b: 582).

İncelememizin temel kaynaklarını oluşturan tahrirlerin yapılmasındaki başlıca amaç Osmanlı Devleti'nin, her yönü ile birbirinden çok farklı ve değişik görüntüler arz eden halkının durumunu gözden geçirmek ve onlardan devlet olarak beklentilerini yazılı olarak kayda geçirmek istemesidir. Bu açıdan, devletin tahrirleri tutmaktaki ilk ve belki de en başta gelen beklentisi devlet ve kamu faaliyetlerinin devamlılığını sürdürmek amacıyla halkına yüklediği vergileri kayıt altına almak istemesidir. Osmanlı tahrirlerinin amacının ülkedeki reâyânın oturduğu yerlerin ve işlerinin bütün özelliklerinin, mallarının ve ürünlerinin kaynaklarının, timar sahiplerinin gelirlerinin, reâyâ ile timar sahipleri arasındaki uzlaşmazlıkların hükümdarın dolayısıyla devletin bilmesi olduğu dile getirilmektedir (Öz, 2010: 426).

Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar Osmanlı Devleti'nde uygulanan vergi sistemi bilhassa İslam hukukunun temellendirdiği şer'i vergiler ile sayıları bir hayli çok olan ve farklı konular üzerinden alınan örfi vergilere dayalı olmuştur. Tekâlif-i Şeriye

türü vergilerin esasları Osmanlı öncesi dönemde fıkıh kitaplarında ayrıntılı şekilde verilmektedir (Özbilgen, 1985: 43). Şer'i vergiler, özünde arazinin ekilmesi suretiyle elde edilen üründen ya da otu, suyu vasıtasıyla elde edilen diğer hayvan mahsulü türü gelirlerden çiftçinin icar bedeli olarak ödediği vergiyi akla getirmektedir (Akdağ, 1999: 409). Örfi vergileri ise devletin yeni gereksinimleri ortaya çıkarmış; Osmanlı padişahları devletin devamı için şeriatın kendilerine verdiği kanun çıkarma gücüne de dayanarak yeni vergiler belirleyebilmişlerdir (Küçük, 2007: 27). Abdurrahman Vefik'e göre, diğer Türk-İslam devletlerinde de görülen örfi vergilerin sayısı Osmanlı topraklarında 97 adetti (Sayın, 1328: 26).

Osmanlı Devleti hâkim olduğu bölgelerin cografî özelliklerini, iklim şartlarını, kültürel yapılarını, ekonomik ve sosyal durumlarını dikkate alarak vergi düzenini kurmuştur. Bu düzenin oluşmasında vergiye konu olan bölgenin Osmanlı öncesi idari yapısı da kısmen etkili olmuştur. Bahsettiğimiz özelliklere dayanarak belirlenen vergi oran ve miktarları ise hazırlanan kanunnamelerde ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Zile kazasında toplanan vergiler için sıklıkla, kazanın bağlı bulunduğu Rum Eyaleti Kanunnamelerine başvurulacaktır.

4.3.1. Zile Şehir Merkezinde Toplanan Vergiler

Çalışmamızın bu kısmından itibaren 1455-1574 yılları arasında Zile'de reayanın üzerindeki vergi yükümlülüğüne bakılacaktır. Ekonomik faaliyetlerin türlerinin şehir ve kırdaki farkını daha iyi görmek adına vergiler şehir ve kır olmak üzere iki alt bölümde değerlendirilecektir.

4.3.1.i.Şahsa Bağlı Vergiler (Çift, Nim, Bennak ve Caba Resimleri)

Zile'nin de içerisinde bulunduğu Rum Eyaleti'nde kişiler hane sahibi olmaları hasebiyle bir vergi ödemekteydiler. Bu hane sahiplerinden toprak tasarruf edenler çift,

nim ve bennak; toprak sahibi olmayanlar ancak bir aile geçindirenler caba sayılmaktaydı. Esasında bu kategorilerde yer alan reayanın ödediği resmin genel adı *çift resmi* olup yukarıda saydığımız özelliklerine göre alt dilimlere ayrılmaktaydı. Reayanın ödeme gücüne ve sahibi bulunduğu araziye göre çift, bennak ve caba resmi adı altında toplanmaktaydı.

Çift resminin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte, Osmanlıların bu vergiyi büyük ölçüde kendinden önceki Anadolu Selçuklu ve çağdaşı Bizans gibi devletlerden miras olarak alması kuvvetli bir olasılıktır. Anadolu Selçuklularında *çift akçesi*, Bizanslılar'da da bu verginin Osmanlılar zamanındaki ilk uygulanış şekillerini andıran ve *pronoia* (timar) sahibinin köylüden aldığı bir vergi türü bulunmaktaydı (Emecen, 1993: 309-310). Köklerini bir şekilde Anadolu Selçuklu ve Bizanslılarda bulduğumuz bu vergi, Osmanlılarda bir çiftlik ya da yarısı kadar arazi tasarruf eden, tahrir defterlerinde raiyet kaydedilmiş bulunan, köyde ya da şehirde oturan Müslüman reayadan senede bir defa olmak üzere ve çeşitli vilayetlerde birbirinden farklı miktarda[830] olmak üzere toplanan bir vergiydi Bu vergi harac-ı muvazzafadan addedilen bir şer'i vergiydi (Çağatay, 1947: 495-501). Çift ve yarım çiftten daha az miktarda toprağı elinde bulunduran bennaklar da vardı. Bunlardan bennak resmi alınırdı. Kanunnâmelerde, bennâk resmi, *bâc-ı bennâk, ekinli bennâk resmi, caba bennâk resmi* olmak üzere birkaç şekilde geçmekteydi. Kocaeli livası kanunnamesinde bennâk resmine *resm-i raiyyet* denmekteydi. Bazı kanunnâmelerde, ekinli veya caba olarak bir ayrım yapılmazdı. Sadece bennâk resmi diye yazılırdı (Çağatay, 1947: 491). Caba bennâklar ise tapu ile tasarruf edilmiş toprakları olmayan evli reayaydı. Bunlar genellikle başkalarının tapulu topraklarında işçi olarak çalışırlar

[830] Bu farklılıklar hakkında bk. Feridun Emecen, "Çift Resmi", *TDVİA*, cilt: 8, İstanbul 1993, s. 310; Ö. L. Barkan, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul 1943, s. 327; Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 575-610.

yahut sipahiden tapusuz olarak toprak alıp işlerler, bunun için dönüm resmi öderlerdi (Taşkın, 2013: 60).

Rum eyaletinde çift resmi, üzerine tamam *çiftlik* kaydolunan raiyetten 57, *yarım çift* kaydolunandan bunun yarısı yani 28,5, bir miktar toprak tasarruf eden *ekinlü bennak*tan 18 ve *caba* kaydolunan bennaktan 13 akçe alınmaktaydı (Akgündüz, 1993: 203). Müslüman *mücerred*den yani yetişkin çağa gelmiş ve bir hane reisi adayı olandan herhangi bir vergi talep edilmemekteydi. Çift resmi her sene Mart ayında toplanmaktaydı. Çift resminin miktarı mîrî arazide, arazinin serbest timar olup olmayışına göre değişmektedir. Serbest timarlarda çift resminin tamamı timar sahibine aittir. Serbest olmayanlarda ise, bazı resimler meyanında çift resminin bir kısmını beylerbeyi, sancak beyi veya subaşılar alırdı. Örneğin Sivas vilâyetinde çift akçesi olarak tam çiftten alınan 57 akçenin 15 akçesi, nim çiftten alınan 28,5 akçenin 7,5 akçesi beylerbeyine kaydedilmiştir.

Zile kaza merkezinde 1455'te çift vergisi 987 akçe tutarındaydı. Bu tutar 42 akçe üzerinden toplanmaktaydı. Bu durumda 23,5 çiftten her biri 15 akçe daha az ödemiş olmaktaydı. Bennak resmi, 1218 akçe tutarındaydı. Bu şehirdeki toplam 174 bennakın kişi başına 7 akçe ödediğini ortaya koymaktadır. Haliyle, her bir bennak da ödemesi gereken tutardan 11 akçe daha az ödemiş gözükmektedir. 1482 tarihli icmal defterde Zile için bir niyabet kaleminin bulunması, çift ve bennak resimlerindeki eksik rakamların niyabet içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Zile şehir sakinlerinin 1482'de niyabet başlığında ödediği vergilerin toplamı 3779 akçeydi[831]. 1455'te Zile'de deftere caba nüfus kaydedilmemişti.

1485'te Zile'de çift, nim ve caba vergileri ayrı ayrı kalemlerde verilmekle

[831] BOA, Td 15, s. 8.

beraber nüfus verileriyle tam olarak örtüşmemektedir. Bu tarihte Zile kaza merkezinde 14 çift, 11 nim ve 236 caba deftere yansımıştır. Ne var ki deftere çift resmi olarak 2000; tek bir bennak nüfus yazılmamışken bennak için 800 akçelik bir vergi yekünü çıkarılması ve cabaların ödediği verginin ise yalnız 2 akçe gösterilmesi reayanın statüsüyle toplam verginin birebir örtüşmediğini ortaya çıkarmıştır. Defter toplamı bu şekilde olmakla beraber, 1485 senesinde mahalleler altında verilen nüfus ve vergi toplamları tablolaştırıldığında, çiftten 57, nimden 28,5 ve bennaktan 18 akçe vergi alındığı görülmektedir. Cabaların ise bu tarihte 13 değil 7 akçe üzerinden vergilendirildiği gözden kaçmamaktadır. Biz, mahalle girdilerine göre hesaplarımız sonucunda 1455'te Zile'de 14 çiftten 798; 11 nimden 313,5 ve 236 cabadan 1652 akçe olmak üzere toplamda 2763,5 akçelik bir rakama ulaştık (Bk. Tablo 123.). Bu vergi toplamı içerisinde Derekışlası'nın konumunu ise tespit edemedik. Zira Derekışlası'nda 10 neferlik nüfusun 9'u hane 1'i mücerred yazılmıştı. Bu hanelerin caba sayılması durumunda ise vergi toplamı 2826 rakamına ulaşmalıydı.

Tablo 123. 1485'te Zile Kazası Şahsi Vergiler (Mahallelere Göre)

Mahalle	Resm-i-i Çift		Resm-i Nim Çift		Resm-i bennak		Resm-i Caba	
	Nefer	57 akçe	Nefer	28,5 akçe	Nefer	18 akçe	Nefer	7 akçe
Bağluca	0	0	2	57	0	0	14	98
Zaviyemescidi	1	57	0	0	0	0	21	147
Diğer Bağluca	2	114	1	28,5	0	0	16	112
Cami	0	0	1	28,5	0	0	12	84
Yazıcı	0	0	0	0	0	0	31	217
Hacıyakub	2	114	0	0	2	36	11	77
Ulupınar	3	171	3	85,5	0	0	28	196
Sakayanmescidi	1	57	0	0	0	0	24	168
Kethüda	2	114	2	57	0	0	24	168
Şeyhkulumescidi	0	0	0	0	0	0	7	49
Hacıhasanmescidi	2	114	0	0	0	0	20	140
Kale	1	57	2	57	0	0	28	196
Şehir Toplamı	14	798	11	313,5	2	36	236	1652

Sonuçta, 1485 tarihli tahrir Zile şehrindeki nüfusun ödediği şahsi vergileri

aydınlatma konusunda yeterli olanakları vermemiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, defterdeki vergi toplamının 2802 akçe olduğundan hareket edilirse, en azından, 1455'te 2205 akçe olan raiyet rüsumu toplamının bu tarihte % 27 arttığı söylenebilir.

1518'de 2185 akçeye gerileyen raiyet rüsumunun 1519 sayımında deftere yansımaması Şah Veli İsyanı'ndan doğrudan etkilenen şehrin bu sene bu vergiden muaf tutulmuş olabileceğini akla getirmektedir.

1574 tarihli tahrirde Zile şehir nüfusu müzevvec ve mücerred esasına göre yazıldığı için nüfusa bakarak vergi yükümlülüklerini tespit etmek oldukça güçtür. Bununla birlikte, çift vergisinin 513 olması nüfustan 9 kişinin çift ya 18 kişinin nim olduğunu; ya da çiftlik-i X'lerdeki 6 çifte bakaraktan 6 çift ve 6 nim nüfusun vergilendirilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bennaktan toplanan vergi ise 342 akçeydi. Bu 342/18 hesabından 19 bennak kişinin varlığını göstermektedir. Caba ise 143 akçe vergiye tabiydi. Bu bağlamda 11 kişi de caba statüsünde ele alınmıştı. Tam olarak nüfusla örtüştüremediğimiz bu rakamlar 1455'ten 1574'e doğru şehirde tarımsal işletmelerin azaldığına, şehir ekonomisi içerisinde tarımsal kazancın yerini yavaş yavaş şehir ekonomisi sayabileceğimiz etkinliklerin aldığına önemli bir işarettir.

4.3.1.ii. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Vergiler

4.3.1.ii.i.Buğday ve Arpa Öşrü

Öşür, Türkçeye Arapça *uşr* kelimesinden geçmiştir. Kelime, Arapçada 1/10 manasına gelmektedir. Bir vergi terimi olarak *toprak ürünlerinin zekatı* anlamında kullanılmaktadır (Erkal, 2007: 9). Osmanlı İmparatorluğu'nda öşür adıyla farklı toprak mahsullerinden toplanan vergiler, yukarıdaki dini anlamından farklı bir şekle bürünmüştür (Barkan, 1964: 485). Osmanlı hukukçularına göre öşür, harac-ı

mukasemedir[832]. Yani devletin talep ettiği öşür, toprakların asıl sahibi devlet olduğundan, kiracı olarak kabul edilen halk ile elde edilen geliri bölüşme hakkıdır (Ünal, 2011: 534).

Çalışmanın malikane ve divani sitemi verdiği bölümlerde reayanın elindeki çift için şahsi bir vergi, adeta bir toprak kirası ödedikten başka, hububat üretiminin 1/5 oranında behre (öşür) adında bir vergiyi iki baştan ödediği belirtilmişti (Bk. Sosyal Yapı). Bunun divanisi timar sahibi, malikane denilen ikinci kısmı malikane sahibine gitmekteydi. Elimizdeki mufassal defterlerde şüphesiz divani hasıllar yazmaktaydı. Bizim verdiğimiz veriler de divani gelirlere ait veriler olacaktır. Buğday ve arpadan alınan ve behre adı verilen öşürün miktarı Zile şehrinde 1455, 1485 ve 1519 senelerinde hem ayni hem de nakdi olarak belirtilmiş ve mudd ölçüsüne göre hesaplanmıştı. 1574'te ise keyl/kile üzerinden ağırlıklandırılmıştı. Bir mudd 20 keyldi ve bir İstanbul mudduna eşitti. Bir İstanbul mudduysa ortalama 513,16 kg. ağırlığındaydı. 1455'te buğdayın muddunun tahrir kıymeti 60, arpanınki ise 40 akçeydi. Bu iki üründen bu tarihte 130 mudd ayni ya da 6800 akçe nakdi bir vergi beklenmekteydi. 1485'te buğday ve arpa fiyatları 10'ar akçe gerilemişti. Toplanan vergi miktarı da bir önceki tarihe göre 700

[832] Osmanlı toprak sisteminin teorik çerçevesini Şeyhülislam Ebüssuud Efendi oluşturmuş ve bunun esası İslam fetih hukukuna dayandırılmıştır. Buna göre haraç, fetih yoluyla ele geçirilen topraklardan % 50'ye kadar alınabileceği bildirilen vergidir ve harac-ı muvazzaf, harac-ı mukaseme diye ikiye ayrılır. Bunlardan ilki toprak üzerinden maktu olarak alınır. Osmanlı tatbikatında bunun çift akçesi, basma akçesi, kulluk akçesi, zemin resmi, Rumeli'nin birçok yerinde ispençe resmi, boyunduruk hakkı, ağalık hakkı adlı vergileri kapsadığı kabul edilir. Toprağını işleyen ve üretiminin sahibi olan köylü toprak kirasını veya vergisini öşür adı altında sipahiye öder. Bazı küçük tazminat ve vergilerle birlikte toplam mükellefiyet genelikle % 15'ten fazla olmaz. Harac-ı mukaseme ise toprak ürünlerinden yerin durumuna göre "öşürden nısfa kadar" (% 10-50 oranları arasında) alınan vergidir. Öşür; resm-i bağ ve bağçe, resm-i sebzevat gibi vergi türlerini ihtiva eder. Genel olarak öşür adı altında toplanan vergiler zirai vergilerdir ve böylece beşte birden (humus) onda bire (öşür) kadar değişen çeşitli oranlar ortaya çıkmaktadır. Bu vergiler tahıl ve bakliyatta mal olarak tahsil edilirdi. Lifli bitkiler, sebze ve meyveler, adet-i ağnam, resm-i kovan ve gümrük vergilerinde alacaklısına seçme hakkı tanınırdı. Vergilerin çoğunu buğday, arpa ve çavdardan alınan öşür ve salariyye oluşturmaktaydı. Bunlardan başka meyve bahçelerinden alınan bahçe; kavun, karpuz ve hıyardan bostan; üzüm bağlarından bağ; çeşitli meyvelerden fevakih; turfanda meyve ve sebzeden resm; baldan kovan; pamuktan penbe; ipek kozalarından harir; şıradan şıra resmleriyle ekonomik değer taşıyan çeşitli bitkilerden alınan vergiler mevcuttu. Bunlar mahsul yetiştiği zaman ağırlık, adet veya alan üzerinden kanunlarla belirlenen miktar ve nisbetlere göre toplanırdı. Bk. Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlılarda Öşür", *TDVİA*, cilt: 34, İstanbul 2007, s. 100-103.

akçe gerilemiş; 6100 akçeye düşmüştü. 1455 ve 1485'te reayadan alınan arpa ve buğday öşrü 130 mudd iken 1519'da bu 82,5 mudda düşmüş; bununla birlikte ürünlerin tahrir kıymetlerindeki artış nedeniyle verginin nakdî karşılığı 7600 akçeyi bulmuştu. 1574'te ise buğday ve arpa öşürlerinin aynî toplamı 1700 keyl yani 85 mudd kadardı (Bk. Tablo 124.). Haliyle, yüzyılın ilk çeyreğinden son çeyreğine üretimde önemli bir artış meydana gelmemişti. Buna rağmen, ürünlerin tahrir kıymetlerindeki % 20'lik bir artış dikkatten kaçmamaktaydı. Mufassal defterlerde bu vergilerin hem aynî hem de nakdî olarak yazılmıştı. Ancak, reaya ürün vergilerini aynî olarak ödemekteydi.

Tablo 124. 1455-1574 Arasında Zile Kaza Merkezinde Ödenen Buğday ve Arpa Öşrü

Vergi/Sene	1455			1485			1519			1574		
	Miktar (mudd)	Birim vergi (akçe)	Vergi toplamı (akçe)	Miktar (mudd)	Birim vergi (akçe)	Vergi toplamı (akçe)	Miktar (mudd)	Birim vergi (akçe)	Vergi toplamı (akçe)	Miktar (kile)	Birim vergi (akçe)	Vergi toplamı (akçe)
Buğday (hassa)	25	60	1500	10	50	500	10	100	1000			
Arpa (hassa)	15	40	600	5	40	200	5	80	400			
Buğday (behre)	80	60	4800	90	50	4500	50	100	5000	800	6	4800
Arpa (behre)	50	40	2000	40	40	1600	32,5	80	2600	900	5	4500
Toplam	130		6800	130		6100	82,5		7600	1700		9300

4.3.1.ii.ii.Penbe (Pamuk) Öşrü

Penbe öşrünün miktarı konusunda Rum Eyaleti kanunnamelerinde açıkça bir hüküm bulunmamaktadır. Öte taraftan incelediğimiz defterlerde pamuğun miktarını belirlemede tercih edilen ölçü birimi de açıkça ifade edilmemişti. Zile'de yalnız 1455'te karşımıza çıkan penbe öşrü "penbe" şeklinde belirtilmiş 6 üzerinden 360 akçe olarak yazılmıştır. Bu "6" büyük olasılıkla kantar cinsinden altıyı ifade ediyordu. Bir kantar 56,41 kg.dı (Kurt, 1990:197). Bu bağlamda, Zile şehrinde 60 kantarlık/3384,6 kg.lık bir pamuk üretimi ya da satışından söz edilebilir.

4.3.1.ii.iii.Diğer Tarım Ürünlerinden Toplanan Vergiler

Zile kaza merkezinde buğday, arpa ve pamuk üretimi dışında da bazı tarım ürünleri üretiliyordu. 1455'ten 1574'e kadar bağ, bostan, ceviz ve diğer ürünlerden

toplanan öşür ya da diğer vergiler tek kalemde ele alınmıştı. Bu nedenle, bunları birbirinden ayırarak değerlendirmek; sebze-meyve ve ceviz üretiminin miktarını tam olarak ortaya koyabilmek imkânsızdır. Bağ resmi, kanunnamelerin belirttiğine göre, tahmini ve maktu bir vergiydi. Açıkça ifade etmek gerekirse, bu yönüyle de üretimin birebir vergilendirildiği bir vergi dilimi değildi. Rum vilayeti kanunnamesinde öngörüldüğü üzere, bağdan ve bahçeden behre (öşür) alınması kanuna uygundu. Ancak reaya öşürden sıkıntı çekmekte olduğundan öşür miktarına bedel tahminde bulunup harac alınması tercih edilmişti. Yine kanunnamelerin belirttiğine göre, memleket etrafında bağ dönümü verimine göre her bir dönümde bazı vilayette 3, bazısında 5 ve bazısında 10 akçeydi. Bahçelerden öşürlerine göre kesim alınmaktaydı (Akgündüz, 1993: 206). Ne var ki biz, vergi bir bütün halinde alındığından bu verginin ne kadarının öşür ne kadarının dönüm ya da tamamının öşür olup olmadığına tam anlamıyla karar verebilecek durumda değiliz. Bu vergiler, Abdurrahman Vefik'in *Tekalif Kavaidi* isimli eserinde belirtildiğine göre, ürünün eriştiği mevsimlerde toplanmaktaydı.

Zile merkezde bağ, bostan ve cevizden alınan vergi miktarı 1455 senesinde 600; 1485-1530 arasında 1000 ve 1574'te 2400 akçeydi. Burada dikkat çeken ilk nokta, 1485-1530 yılları arasında vergi miktarının değişmemiş olmasıdır. Bu da verginin tahmini ve maktu bir nitelik taşıdığını, vergilendirmede ürün miktarının ölçümüne dikkat edilmediğini göstermektedir. İkinci bir nokta ise yüzyılın ilk çeyreğinde 1000 akçe olan bu verginin yüzyılın son çeyreğinde % 140'lık bir artış oranıyla 2400 akçeye çıkmış olmasıdır. Detaylı fiyatlandırmalar olmadığı için bugün, bu artışın fiyat artışından mı yoksa üretimin artışından mı kaynaklandığını ortaya koymak mümkün değildir. Ne var ki şehir hasılı içerisinde meyve, sebze ve ceviz üretiminin yüzyılın sonuna doğru arttığını ifade etmekte yarar vardır.

4.3.1.ii.iv.Adet-i Ağnam (Koyun Vergisi)

Zile'de hayvancılık yapanların ödediği vergiler adet-i ağnam, küvvare, yaylak, kışlak ve otlak gibi vergilerden oluşmaktaydı.

Osmanlılarda küçükbaş hayvanlardan alınan âğnâm resmine, bazı kanunnamelerde *resm-i merai* bazılarında *resm-i ganem* ve bir kısmında da *koyun resmi* adı verilmekteydi. Son iki isimlendirmeden, bu resmin yalnız koyundan alındığı anlaşılabilirse de gene birçok kanunnâmelerde keçilerden de alındığı yazılıdır. Ağnam resminin hesaplanmasında kuzulu koyun, kuzusuyla, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılırdı. Yani oğlak veya kuzu gibi yavru hayvanlardan ayrıca vergi alınmazdı (Çağatay, 1947: 485-486). Fatih kanunnamesine göre, ağnam vergisi hayvan sahiplerinden üç koyunda bir akçe alınırken, daha sonra bu vergi iki koyuna bir akçe olarak belirlenmişti. Ancak bu miktar bölgelerin özelliklerine göre de değişebilmekteydi (Emecen, 1988: 478).

Zile şehrinde, hayvancılık faaliyeti kaza merkezinde değil de kazaya oldukça yakın olan ve Yörüklerin kışladığı ve kaza hasılına dahil edilen Derekışlası'nda görülmekteydi. Zira, bu yerleşim defterlere ilk olarak 1485'te yansımıştı ve bu tarihten itibaren Zile genel hasılı içerisinde bu yerleşime ait koyun (resm-i ganem) ve petek (küvvare) vergileri de ortaya çıkmıştı.

Rum eyaletinde koyun resmi, Yörük'ten ya da yerliden iki koyuna bir akçe alınmaktaydı. Koyun ile kuzusu bir arada sayılmaktaydı. Ayrıca kuzu için bir vergi talep edilmemekteydi. Yörüklerin koyunu kırılıp elinde koyunu kalmazsa, ondan yalnız caba resmi alınmaktaydı. Yüzdecinin her 100 koyunundan 40 akçe alınması kanunda belirtilmişti. Resm-i ganem Abril (Nisan) ayında toplanmaktaydı (Akgündüz, 1993: 203). Zile'de Derekışlası köyünde 1485'te 620 akçe koyun vergisi alındığı

düşünüldüğünde, Derekışlası Yörüklerinin ellerindeki koyun miktarı 1240 adetti. Bu sayının 1518, 1519 ve 1530'da 600 akçelik vergiyle 1200 civarında koyuna işaret ettiği ve 1500'ler ortalarına kadar koyun sayısında önemli bir artış olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, yüzyılın son çeyreğine girerken koyun vergisinin 2336 akçelik bir yeküne ulaşması ve koyun adedinin 4672'ye çıkması büyük ölçüde arz talep ilişkisinin bir sonucu olsa gerektir. Zira, söz konusu dönemde Zile kaza merkezi nüfusunun da çok çarpıcı bir oranda arttığını şehir nüfusu bölümünde gözlemlemiştik. Nüfus ve hayvan sayısındaki bu artış paralelliği Derekışlası'nın şehrin hayvansal gıda ihtiyacını temin etme konusunda önemli bir işlevinin olduğunu ortaya koymaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, Zile kaza merkezinin ihtiyaç duyduğu yağ, peynir, süt, yoğurt gibi ürünleri temin etme konusunda Derekışlası'nın yakın bir merkez olarak gündelik ihtiyaçlara cevap verme açısından da önemli bir fonksiyonu karşıladığı muhakkaktır.

4.3.1.ii.v. Küvvare Resmi (Petek Vergisi)

Derekışlası köyünün Zile genel hasılına ikinci önemli girdisi arıcılık faaliyetiydi. İnceledğimiz defterlerde arıcılık faaliyetleri *küvvare resmi* adı altında bir vergiye tabi tutulmaktaydı. Küvvare petek demekti. Bu açıdan, Sivas ve Rum eyaletindeki arıcılık yapanlar petek vergisi adıyla bir vergi ödüyordu. Bazı Osmanlı topraklarında bu vergi asel (bal) öşrü olarak da alınmaktaydı. Bazen ise kovan resmi olarak anıldığı da olmaktaydı. Osmanlı topraklarında asel öşrü bazı vilayette her kovanda iki, bazısında her kovanda bir akçeydi. Bir timarda kovan, koyun, bağ, bahçe ve değirmen olmasa ve sonradan yazılmış olsa öşrü ve diğer vergileri timar sahibine ait sayılmaktaydı (Akgündüz, 1993: 206). Küvvare resmi Sivas vilayetinde her kovana ikişer akçe alınmaktaydı. (Akgündüz, 1994: 433). Eğer arıcılıkla geçimini sağlayan reâyâ, kovanlarını, arılarını otlatmak için başka timar arazisine götürürse defterde kayıtlı

resmin yarısını sahibi raiyyet, yani kovan sahibinin kayıtlı olduğu timar sahibi, yarısını da sahib-i arz, yani kovanın bulunduğu timar sahibi ya da kovan resmini reayanın kayıtlı bulunduğu timar sahibi, otlak resmini de (arı otlağı) kovanların bulunduğu timar sahibi alırdı (Çağatay, 1947: 508-509).

Zile'de arıcılık her ne kadar bir Yörük kışlası olan Derekışlası'nda yapılsa da yerli üretimi gibi algılanmış ve şehir girdisine dahil edilmişti. Zile'de 1485, 1519 tarihlerinde kovan vergisi girdisi 300 akçe iken; 1574'te bu rakam 499 akçeye çıkmıştı. Bu durumda her kovana iki akçe hesabından gittiğimiz takdirde 1485 ve 1519'da 150 ve 1574'te 250 kovan varlığından söz etmek mümkündür. 1574'teki artış yukarıda koyun vergisindeki artışta da bahsettiğimiz gibi nüfustaki artışa bağlı olarak taleplerin ve bununla birlikte arzın da artmış olmasından kaynaklanmaktadır.

4.3.1.iii.Ticari Faaliyetlerin ve Sanayi Üretiminin Vergilendirilmesi

Zile şehir merkezinde ticaretten ve sanayi üretiminden toplanan vergiler maktuydu. Maktu vergi, mükellefler arasında ayrım yapılmaksızın, farklı oranlarda değil, herkesten eşit olarak alınan vergidir. Baş ve damga vergilerini örnek olarak verilebilir. Bazı harç türleri de bu vergi kapsamındadır. Bir bakıma maktu vergi üretimin belirli oranında olmayan, daha önceden belirlenmiş vergidir.

4.3.1.iii.i.Asiyab Resmi (Değirmen Vergisi)

Değirmen resmi için, Kanuni devri kanunnamelerinde, "harman vaktinde alınması kanun olmuştur" şeklinde bir hüküm bulunmaktadır (Akgündüz, 1993: 204). 986/1579 tarihli kanunnamede asiyab resmi için bir yıl boyunca çalışan değirmenden 90 akçe alınır, kaydı bulunmaktaydı. Altı ay çalışan değirmenden ise bunun yarısı alınmaktaydı. Sel değirmenlerinden ise çalıştığı süreye göre bu vergi toplanmaktaydı. Değirmen resminin yarısı malikane sahibine kalırken yarısı sipahiye ödenmekteydi

(Akgündüz, 1994: 433). Değirmen resmi Mart ayında toplanmaktaydı.

1455'te Zile vergi hasılı içerisinde imaret değirmeni *çift* ve iki mudd başlığında 100 akçelik bir değirmen girdisi ve bir harab değirmen vardı[833]. Bu durumda 1455 senesinde Zile'de vergiye konu olan değirmen sayısının bir adet; bu değirmendeki taş sayısının iki olduğunu söylemek mümkündür. Değirmenden maktu olarak alınan vergi ise iki mudd olarak gözükmektedir. Bu iki muddun nakit olarak karşılığı ise 100 akçeydi. Defterlerden tespit edilebildiği kadarıyla iki muddun 100 akçe karşılığında bir nakde dönüşmesi için birim muddu 60 akçe olan buğday ve birim muddu 40 akçe olan arpadan birer mudd hesabı yapılması gerekiyordu. Açıkça ifade etmek gerekirse, değirmen işletenlerin kendilerine maktu olarak kesilen vergileri ürün cinsinden ayni ya da akçe cinsinden nakdi karşılıklarla ödemesi mümkündü.

1485'te Zile'de "altı ay" işleyen 7 taş bulunmaktaydı. Zile hasılının altında verilen rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla, bu değirmenlerin asiyab resmi 3,5 mudd olup; karşılığı nakit olarak 162 akçeydi. 3,5 muddun karşılığının değirmen resminde dikkat edilen buğday ve arpa ortalaması temel alındığında 90x3,5/2 formülünden 157,5 olması gerekirdi. Bunun 162 olarak yazılması küçük farkların bir neticesi olsa gerektir.

1519 senesinde Zile kaza merkezinde değirmen sayısı deftere yine 7 olarak yansımıştır. Bu sene değirmen gelirleri deftere "galle" olarak not edilmiştir. Yedi değirmeninin vergi çıktısı 315 akçe olarak verilmiştir[834]. Bu durumda her bir değirmenden alınan değirmen vergisi 0,5 mudd miktarında buğday ve arpa ortalamasına denk düşmektedir.

1574'te Zile şehrinde toplam dokuz değirmen vardı. Bu değirmenlerin ikisi zaviyeler ve biri de şehir kethüdasının vakfı olması hasebiyle vakıflarla bağlantılı

[833] BOA, Td 2, s. 328-329.
[834] BOA, Td 79, s. 197.

işletmelerdi. Kalan altı değirmen ise işleten kişilerin adıyla şöhret bulmuştu. Şehirdeki değirmenlerde dönen toplam taş sayısı ise 10'du. Değirmenlerle ilgili tespit edilebilen 340 akçelik girdinin ise yalnız 255'i şehir vergi dilimine katılmıştı. Bu durum, büyük olasılıkla kaledeki Kara'ya ait değirmenin vergi dışı tutulmasına ilişkin olmalıdır.

4.3.1.iii.ii.Boyahane Mukataası

Zile'de mutevazi bir boyahanenin varlığına daha 1455'ten itibaren şahit olunmaktadır. Boyahane gelirinin yanında maktu notu bulunmaktaydı. Zile'de boyahanenin vergi girdisine katkısı 1455'te 4300, 1485'te 5000, 1518-1530 arası 8000 ve 1574'te 10600 akçe olmuştu. Buna göre, Zile'de 1455'ten 1574'e kadar boyahanenin iş hacmi % 146 oranında bir artış sergilemişti.

4.3.1.iii.iii.İhtisab, Tamga, Pazar Bacı, Keyl Resmi

Damga, mizan (ölçü), evzan (tartı), keyyal (keyller) resimleri, dükkan yevmiyeleri ve pazar bacı gibi adlarla şehir ve kasabalarda; pazar ve panayır mahallerinde alınan resimlerin genel adı *ihtisab* resmiydi. Bu vergi, önceleri 1/40 esası üzerine alınan bir vergiydi. Sonraları oranları değiştirilmiş; mikdar ve oranları her yerde ayrı olmuştur. Kökleri Hz. Ömer'e kadar uzanan bir vergi türüdür. İhtisab gelirini büyük ölçüde muhtesib toplar ve muhtesib bu yönüyle şimdiki belediye başkanının ve ihtisab vergileri ise belediye gelirlerinin temelidir (Sayın, 1328: 43).

İhtisab gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil eden damga, dahili ürünlerin ve dokumaların üretim tesislerinden ihracı ve satışı zamanında topları ve parçaları üzerine ve altın-gümüş, muayene zamanları bakır eşyanın ayarlarını belirtmek amacıyla, at nalları, terazi, kantar, kile ve ölçeklere vurulurdu (Sayın, 1328: 44).

İhtisab ve türevi vergilerin daha 1455 senesinden itibaren Zile'de toplanıyor olması şehirde pazar ve panayır faaliyetlerinin önemli olmasının bir sonucu gibi

gözükmektedir. 1455'te bu vergiler içerisinde yalnız damga vergisine şahit olunmaktadır ve bu vergi maktu olarak 4500 akçe kadar bir yekünden oluşmaktadır. Bu tarihlerde damga vergisinin bulunması Zile'de bir dokuma alış-verişinin, belki de tahrir defterlerinde ismi zikredilmeyen panayırın varlığının bir göstergesidir. 1485'te damga vergisinin 7000 akçeye çıkması Zile'deki üretim ve alışverişin % 55'lik bir artış sergilediğini ortaya çıkarmaktadır. 1518 tarihine gelindiğinde, damga vergisi aynı miktarını korurken 600 akçe ihtisab ve 1500 akçe keyl vergisi girdisi de deftere yansımıştır. Damga dışında bu tür vergilerin ortaya çıkması ister istemez damga, keyl ve ihtisab vergilerinin ayrı ayrı kalemleri karşıladığını düşündürtmektedir. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi damga panayırı çağrıştırırken, bu son iki vergi çarşı ve pazarı anımsatmaktadır. 1519'da bütün bu vergiler bir başlıkta toplanmıştı. Damga, bazar bacı, ihtisab, keyl ve bir de bad-ı heva toplamı 16000 akçe verilmişti. Bu arada keyl ayrıca yazılmış ve 1000 akçe gelir kaydedilmişti. Bu durum, büyük ölçüde keylin padişah hassına ait olması nedeniyle dışarıda tutulacak olmasından kaynaklanmış olabilir. 1574'te ticari vergileri içeren toplam rakam 20000 akçeye ulaşmıştı. Bu da şehirdeki ticari potansiyelin XVI. yüzyılın sonuna doğru arttığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, ticari faaliyetlerin vergilendirilmesinden elde edilen kazancın 1455'te 4500 akçelik bir dilimken 1574'te 20000 akçeye ulaşması; yaklaşık olarak % 344'lük bir artışı ifade etmesi Zile'deki ticari canlılığın artışına bir delildir.

4.3.1.iv. Arizi Vergiler (Niyabet Vergileri)

Miktarı önceden belli olmayan ve sonraki duruma göre ortaya çıkan vergilere arızi vergiler denmektedir. Zile kazasında bad-ı heva, arusiye gibi vergiler bunlardan bazılarıdır. Bu tip vergiler genellikle niyabet başlığında toplanmaktadır. Niyabet, serbest kayd olmayan timarlardan beylerbeyi için çiftten 15 akçe, yarım çiftten 7,5 akçe,

bennak ve cabadan beş akçe talep edilen bir vergiydi. Adet-i ağnamdan, bad-ı hevadan ve arusiyeden gelen verginin yarısı da niyabete kayd olunmaktaydı (Akgündüz, 1994: 434). Bad-ı heva diye deftere kaydedilen vergi; arusiye resmi, cürm ve cinayet, ev tapusu, ev yeri tapusu ve hariçden gelip kışlayanların dütün resimlerinden oluşmaktaydı (Akgündüz, 1994: 436-437). Arusane resmi, bakire kızdan 60 akçe, avretten 40 akçe ve fakirlerden yarısı kadar alınmaktaydı. (Akgündüz, 1993: 206).

Zile'de bad-ı heva vergisi 1455'te 1205, 1485'te 3100 ve 1519'da 3500 akçe olmuş ve sürekli artmıştı. 1574'e kadar ihtisab vergileriyle toplanan bu vergi 1574'te 3612 akçeye kadar çıkmış ve 1574'te bu rakama arusiye resmi de dahil olmuştu (Bk. Tablo 125.).

Tablo 125. Mufassal Tapu Tahrir Defterlerinde Zile'nin Vergi Gelirleri (Akçe olarak)

Kategori	**Vergi/Sene**	**1455**	**1485**	**1518**	**1519**	**1574**
Şahsi Vergiler	Çift, nim ve caba			2185	2185	
	Çift Resmi	987	2000			513
	Bennak resmi	1218	800			342
	Caba resmi		2			143
Sınai ve Ticari Faaliyetlerden Alınan Vergiler	Değirmen	100	162	315	315	255
	Tamga, Pazar bacı, ihtisab, keyl ve bad-ı hevâ				16000	20000
	Tamgahane	4500	7000	7000		
	İhtisab (haric ez-defter)			600		
	Boyahane (maktu)	4300	5000	8000	8000	10600
	Keyl bacı			1500	1000	
Arızi Vergiler	Bad-ı heva	1205	3100	3500		
	Bad-ı heva ve arusiye					3612
Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinden Toplanan Vergiler	Bağ, bostan, ceviz öşrü ve diğer	600	1000	1000	1000	2400
	Pamuk	360				
	Buğday ve arpa hassa			1400		
	Buğday (hassa)	1500	500		1000	
	Arpa (hassa)	600	200		400	
	Buğday ve arpa behre			7400		
	Buğday (behre)	4800	4500		5000	4800
	Arpa (behre)	2000	1600		2600	4500
	Resm-i ganem		620	600	600	2336
	Küvvare		300		300	499
Toplam	Toplam (Bize ait)	22170	26784	33800	36215	50000
	Defter toplamı	22170	26784	32210	37400	50000

1530 tarihli mücmel defterde Zile hasılından padişah hassına giden rakamlara baktığımızda, bu tür arizi vergileri daha ayrıntılı görmek mümkündür. 1530 tarihinde niyabet, bad-ı heva ve arusiyenin yarısı ve koyun vergisinden, vaşak postundan ve keyl bacından, kayıp beytü'l-maldan, kaçkunlardan alınan vergiler padişah hasları içerisindeydi (Bk. Tablo 126.). Bunlardan keyl bacı şehir merkezi kaynaklı bir vergi iken diğer arızi vergiler kaza bütününden alınmaktaydı. 1530'da keyl bacının vergi toplamından çıkarılması veya bu hanede gösterilmemesi de keyl bacının bu tarihlerde padişah hassına ayrılmasına bağlanabilir. 1485'te de Zile hasılı için *gayr-ı ez kile* notu düşülmesi bu vergi diliminin hassa gitmiş olma ihtimalini ortaya koymaktadır.

Tablo 126. 1530'da Zile Şehrinin Padişah Hassına Katkısı

Niyâbet ve nısf bâd-ı hevâ ve arusiye ve adet-i ağnam-ı timarhâ-i sipâhiyân ve merdân-ı kale ve gayr-ı ez timarhâ-i zuama ve serasker ve dizdâr-ı kale-i Zile	28287
Mahsul-ı beytü'l-mâl-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yıva ve kaçkun-ı kaza-i mezbure	10000
Mahsul-ı biruni ve post-ı vaşak	2900
Mahsul-ı bâc-ı keyl	1000
Toplam	42187

4.3.1.v. Şehirde Toplanan Vergiler Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Zile kaza merkezinde 1455'te vergilerin en büyük dilimini 11105 akçe toplamıyla ticari ve sanayi faaliyetlerinin vergilendirmesi oluşturmaktaydı. Bu toplam 22107 akçelik vergi toplamının yaklaşık % 50'lik bir dilimine tekabül etmekteydi. Aynı tarihte, şehirde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin vergilendirilmesi sonunda elde edilen gelir 9860 akçeydi ve bu rakam şehrin vergi toplamı içerisinde % 44,4'lük azımsanamayacak bir oranı oluşturuyordu. Şahsi vergiler şehir vergisi içerisinde 2205 akçe ile % 9,94'lük, arızi vergiler ise 1205 akçe ile % 5,4'lük bir oranı temsil etmekteydi. Haliyle, 1455 senesi itibarıyla Zile şehir ekonomisinde kırsal üretim tarzıyla, şehrin asıl ekonomik faaliyetleri arasında tam anlamıyla bir denge söz konusuydu.

Kazanın 1485'teki vergi toplamı 26784 akçeydi. Bunun en büyük dilimini 12162 akçe ile yine ticari ve sanayi faaliyetlerin vergilendirmesi oluşturuyordu. Bununla birlikte ticari ve sanayi faaliyetlerin vergideki payı rakam olarak artmasına rağmen vergi dilimi içerisindeki oranı % 45,4'e gerilemişti. Benzer bir gerileme tarımsal üretimin vergilendirilmesi için de geçerliydi. Tarımsal üretimden elde edilen gelir aynı zamanda rakamsal olarak da düşmüştü. Üstelik, 1485'te tarımsal girdilere kovan ve koyun resmi gibi girdiler de eklenmişti. Esasında, 1485'teki tarımsal vergi düşüşü iki göstergeye dayalıydı. Bunlardan birincisi halkın ürettiği arpa miktarındaki ve hassa çiftliğin üretimindeki daralmaydı. İkincisi ise, bu tarihte hububat fiyatının buğday ve arpada mudd başına 10'ar akçe gerilemesiydi. Sonuç olarak 1485'te tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerinden Zile'de toplanan 8720 akçelik vergi, aynı yıl toplanan bütün hasılın ancak % 32,5'luk bir oranına denk geliyordu. 1485'te en çarpıcı artış arızi vergilerde yaşanan artıştı. Zile'de 1455'te 1205 akçe düzeyindeki arızi vergi toplamı 1485'te 3100 akçeye tırmanmış ve toplam gelirin içerisinde % 11,5'luk bir dilime yerleşmişti. Şahsi vergilerde ise çarpıcı bir değişme olmamış; 2802 akçelik şahsi vergiler, vergi toplamının % 10,46'sını oluşturmuştu.

1518-1530 arasında Zile kaza merkezinin vergi gelirlerine bakıldığında tarım ve hayvancılıkla ilgili vergilerin Zile şehir merkezinin genel vergi hasılı içerisindeki payı % 29'larda kalmıştır. Bu durum 1485'ten itibaren Zile kaza merkezinin kırsal üretiminin giderek daraldığını ve sanayi ve ticari faaliyetlerin daha öne çıktığını göstermektedir. Zira, toplama padişah haslarına ait olan keyl bacının 1000 akçelik dilimini katmadığımızda bile ticari ve sanayi vergiler bu tarihte 24315 akçe ile Zile vergilerinin % 65'lik bir oranına yerleşmiş ve 1455'te tarımsal ve ticari vergilerdeki dengeler ticari vergiler lehine değişmiştir. Aslında bu değişim, yetiştirilen ürün miktarı

açısından ele alındığında daha çarpıcıdır. Zira, 1519'da şehirde tahıl üretimi düşerken tahıl fiyatları 1485'e oranla tam iki kat artmıştır. Bu durum akla tahıl üretimi konusundaki bir daralmayı da getirmektedir.

Grafik 5. Zile Kaza Merkezinin Vergi Yükümlülüğü (1455-1574)

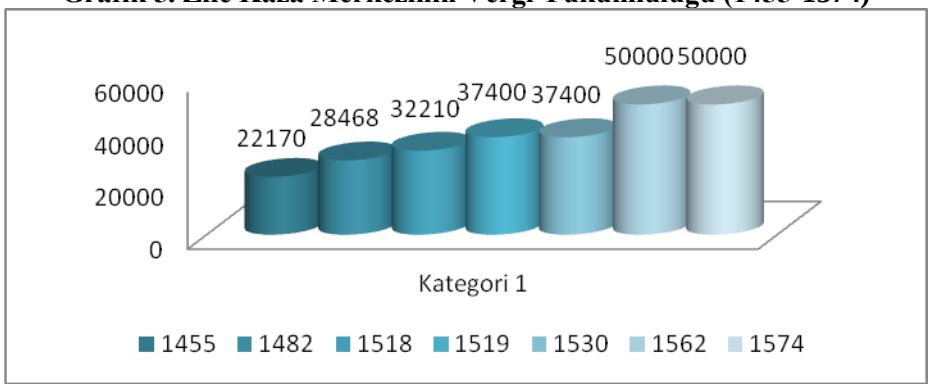

1574'te Zile vergi toplamını tam olarak elde etmek zordur. Zira genel toplam 50000 akçe olarak verilirken, bizim tek tek vergi kalemlerini toplayarak elde ettiğimiz toplam 46688'dir. Bu durum bad-ı heva ve arusiye vergilerinin yazımıyla ilgili bir skınıtıdan kaynaklanmış olabilir. Zira bu iki vergi toplamının artan nüfusa göre yalnız 300 akçe olması şaşırtıcıdır. Bu açıdan biz aradaki 3312'lik farkın bu iki arızi vergiye ait olabileceğini düşünüp genellemelerimizi ona göre gerçekleştirdik. Buna göre, 1574'te şahsi vergiler 998 akçe ile toplam 50000 akçelik verginin ancak yaklaşık % 2'lik bir bölümünü karşılıyordu. Bu durum reayanın elinde tuttuğu arazinin iyice azaldığını ve şehir ekonomisine bağımlı nüfusun çoğaldığını göstermektedir. Sanayi ve ticaret faaliyetlerinden gelen 30855 akçelik vergi ise toplam vergilerin % 61,71'ine karşılık gelmekteydi. Normalde bu oranın yüzyılın ilk çeyreğine göre oldukça artmış olması gerekirdi. Artışın umulan ölçüde gerçekleşmemesi büyük ölçüde tahıl fiyatlarındaki artıştı. Zira, 1530'dan bu tarihe gelinceye kadar tahılın muddunun akçe cinsinden % 20 oranında arttığı görülmektedir. O halde, sanayi üretiminin genel içerisindeki vergi payının düşük olması hububat fiyatlarındaki enflasyonist baskıyla

açıklanmalıdır. Arızi vergiler ise 3612 akçelik bir rakamla toplam vergi girdisinin % 7,2'sine denk geliyordu. Bu tarihte tek fark daha önceleri karşımıza çıkmayan arusiye vergisinin de vergiler içerisine katılmasıydı.

4. 3. 2. Kırsaldan Toplanan Vergiler

Kırsal alandaki vergiler, Zile ve yöresinin de bağlı olduğu Rum eyaletinde kanunnamelerin belirttiğine göre farklı zamanlarda toplanabilmekteydi. Örneğin, çift resmi Mart ayında, asiyab resmi harman vaktinde, ganem resmi Abril (Nisan) ayında toplanmaktaydı (Akgündüz, 1993:204). Kırsalda önemli bir husus da sipahilerin vergilerini nasıl topladığı meselesiydi. Kanunnamede bu konuya açıklık getiren bazı düzenlemeler de vardır. Sipahinin gallatı (ürün) sipahi anbarlarında, hisar erenlerininki kalede toplanmaktaydı. Bununla birlikte, reayanın sipahinin ya da kale mülazımlarının öşürlerini iletmesi kesinlikle yasaklanmıştı. Kanunnamenin belirttiği kadarıyla, harman zamanında sipahinin gallesi taşir ediliyordu, sipahiler orada hazır değilse ilgililer bu hizmeti ertelemeyip yerine getimekle yükümlüydü. Eğer iş yoğunluğu nedeniyle sipahi gelemezse oluşacak olası bir zararı köyün imam ve kethüdasının gözetiminde çözmek durumundaydılar. Ortakçılar da vergileri sipahiye götürmekten men edilmişlerdi. Köylüler sipahi mahsullerini yakın pazara ulaştırmak durumundaydılar ve haric raiyet de ürünlerinin öşrünü sipahi anbarına iletmekle mükellefti (Akgündüz, 1993: 205).

4.3.2.i. Şahsa Bağlı Vergiler (Çift, Bennak ve Caba Resimleri)

Çift, bennak ve caba kavramları ve reayanın buna bağlı ödediği vergileri şehir halkının ödediği vergiler kısmında açıklamıştık. Bununla birlikte, çalışamamızın kırsal kesimi ile ilgili incelemelerimiz boyunca çift, bennak ve caba resimlerinin derlenmesi sırasında defterlerden kaynaklı bazı güçlüklerle karşılaşılmıştır. Bu kısımda ilk olarak bu güçlükler üzerinde duracağız. 1455 tarihinde vergi çift ve nim çift ayırt edilmeden

yazılmıştı. Başka bir deyişle, nimler çifte yuvarlanmak suretiyle vergi rakamları belirlenmişti. Örnek vermek gerekirse, Zile'ye bağlı Hacılar köyünde nüfusun isim isim verildiği bölümde 8 neferi çift; 5 neferi ise nim olarak tespit ettik. Aşağıda raiyet resminin yazıldığı kısımda, çift başlığında bunların toplam çifte dönüştürülmüş hali olan 10,5 veriliyor ve toplam bir vergi rakamı çıkarılıyordu[835]. Haliyle, defterler hakkında nüfusa bakmadan yapılan bir çalışmada nim ve çift ayrımını yapmak herhalde imkânsız olsa gerektir.

Çift resmi 57 akçe olmasına ve serbest timarlarda bunun 42'sinin divani gelir sahibi, kalan 15'inin niyabet başlığında sancakbeyine ayrılmasına rağmen 1455'te bu verginin farklı köylerde farklı toplandığı da ayrı bir olgudur. Bu vergiyi 57 ve 42 ödeyen köy de vardı. 36 ve 15 olarak ödeyen köyler de vardı. 57 üzerinden ödeyen bir köy büyük ölçüde serbest timar kategorisinde olmalıydı ve niyabete ayrılan paylar da ister istemez vergi toplamları içerisine yansımaktaydı. 1455'te Zile kaza merkezine bağlı Aksaray[836] ve Yalnızağaç[837] köylerinde 57 üzerinden çift vergisi alınmaktaydı. Uluyörüklerin yaşadığı köyler ise vergiyi 15 üzerinden ödemekteydi. Zile'nin Belciş köyünde olduğu gibi köyün eski sakinleri kadim raiyet, köyün sonradan yerleşenleri Uluyörükler olarak ayırt edilmekte ve çift resmi kadim raiyet için resm-i çift-i reaya, Uluyörükler için resm-i çift-i Etrakiye başlığında toplanmaktaydı. Reayadan 36, Uluyörük'ten 15 akçe çift resmi talep edilmekteydi[838]. 1455'te gerek çift ve gerekse bennak resmindeki farklı uygulamalar defterin tutulma amacıyla ilgili olsa gerektir. Zira giriş kısmında da belirttiğimiz gibi 2 numaralı tahrir defteri çift ve bennak kanununun gözden geçirilmiş haliyle tutulan bir defterdi. Önceki uygulamayı bilemeyişimiz,

[835] BOA, Td 2, s. 332-333.
[836] BOA, Td 2, 337-338.
[837] BOA, Td 2, s. 349-350.
[838] BOA, Td 2, s. 351.

gelinen noktadaki değişikliğin ne türden bir amaca hizmet ettiğini ortaya koymamızı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, raiyet vergilerinin Uluyörüklerden daha az talep edilmesi, konargöçer bu topluluğun bu vergiyi hareket halinde olduğu iki ayrı yere ödemesine ilişkin olmalıdır.

Raiyet resimleri ile ilgili bir başka dikkate değer husus 1485 senesine aittir. Zile kaza merkezinde caba nüfus 7 akçe ödemesine rağmen Zile kırsalında yaşayan reaya bu vergiyi 13 akçe ödemekteydi. Bu durumda şehir merkezinde yaşayan insanların vergi yükü bakımından daha avantajlı olduğu görülmektedir. Raiyet resimlerinin iyice kesinleştiği bu tarihte, yerleşik reaya 57 çift, 28,5 nim, 18 bennak ve 13 caba; Zile kazasına bağlı Uluyörükler ise 7,5 nim, 8 bennak ve 3 caba vergisi ödemekteydi. Bununla birlikte, Zile kırsalındaki Belciş köyünde Etrak olanlardan 15 akçe çift resmi alınacağı belirtilmekteydi[839]. Hüseyinabad'daki Uluyörük bennakları ise Zile'dekinden farklı olarak 5 akçe bennak vergisi vermekteydi. Bütün bu belirlemelere rağmen bazı yerlerde vergilerin yazımıyla ilgili sıkıntılar da vardır. Örneğin Halka-i Hass nahiyesine bağlı Ladıcık, Kürtler ve Dikmesöğüd köylerinde bennak vergisi 18 değil 16; Meşhedabad neftse 12; Dabana ve Halil köyleri[840] ile Yenimüslaman'a bağlı Hasan köyünde[841] ise nim vergisi 28,5 değil 28 akçe üzerinden hesaplanmıştı[842]. Hüseyinabad'ın Uluyörük köylerinden Kızıllar'da nim 7 ve bennak 4 üzerinden vergilendirilmişti[843]. Oysa burada 7,5 ve 5 çarpanları kullanılmalıydı. Esasında, 1485 senesinde raiyet resimlerinin bu rakamlarını tespit edebilmekle birlikte, diğer bir zorluk hasıl başlığında verilen toplamın altındaki ilk vergi kalemi olan an-rüsum başlığında "an rüsm-ı çift, bennak ve caba" başlığında nefer sayıları belirtilmeksizin vergininin toptan

[839] BOA, Td 19, s. 123.
[840] BOA, Td 19, s. 128-131.
[841] BOA, Td 19, s. 134-135.
[842] BOA, Td 19, s. 127-128.
[843] BOA, Td 19, s. 213.

olarak kaydedilmesidir. Her ne kadar nüfusun ayrıntılı yazıldığı kısımda tek tek saymak suretiyle nüfusun çift, bennak, caba ve mücerred gibi özellikleri tespit edilse bile bunları vergiyle örtüştürmek ister istemez tam da mümkün olamamaktadır. 1519 tarihli 79 numaralı defterde bu yaklaşım terk edilmiş gözükmektedir. En azından nüfusun ayrıntılı dökümü sonrası "nefer" ya da "neferan" başlığında nüfusun kaçının çift, nim, bennak, caba, mücerred, hatta imam, müezzin vb. muafiyetleri sayısallaştırılmıştır. Ne var ki il yazıcıları bir önceki defterde olduğu gibi raiyet vergilerini sadece "an-rüsum" başlığında ve toplu olarak yazma standartlarını korumuşlardır. Haliyle, bu tarihte de nüfus ve bu nüfusun ödediği raiyet vergileri arasındaki uyumu sağlamak zorluğu araştırmamız için bir sorun teşkil etmeyi sürdürmüştür. Daha da önemlisi, 1519 tarihli yazım neferlerin detaylarını aşağıda vermek bakımından bazı kolaylıklar sağlarken, incelediğimiz defterler içerisinde en yıpranmış; hatta bazı verilerin tamamen ortadan kalkmış olduğu bir defter olması bakımından nüfus vergi bağıntısı açısından ayrıntılı bazı verilere ulaşma konusunda detaylı incelemelerimizi de zora sokmuştur. Gerek 1485 ve gerekse 1519'daki bu olumsuz durumlar raiyet rüsümlarını rakamsal bütünler halinde değerlendirmemizi zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle hazırladığımız tablolarda yalnız vergi toplamlarını vermekle yetinmek durumunda kalacağız.

1485'te ilk kez karşımıza çıkan, tamamı Veyselkarani evladı ve derviş olarak nitelenen Sultaneymirci (Osmanpaşa köyü) sakinleri 1519 ve 1574 senesi de dahil olmak üzere raiyet resminden muaf bir yapıdaydı[844]. Bu açıdan Sultaneymirci'deki 63 neferlik nüfusun reaya olarak statüsünü belirlemek, ya da en azından hane-mücerred ayrımını yapmak bile imkansız olmuştur. Sultaneymirci, 1485'te Büyükhırka'dan sonra Hüseyinabad'ın nüfus bakımından en büyük ikinci köyüydü.

[844] BOA, Td 19, s. 218.

1519 senesinde Zile kaza merkezindeki nüfus raiyet vergisi ödememiş gözükmektedir. Bu tarihte kaza merkezinde nüfusun Şah Veli İsyanı'na bağlı olarak düştüğünü söylemiştik. Nüfus bu tarihte, yalnız mücerred (bekar) ve müzevvec (evli) gibi iki kategoride yazılmıştı. Anlaşılan o ki Celali Fetreti sırasında kaza merkezinde yaşayan reayanın çektiği sıkıntılar raiyet resimlerinin bir müddet alınmaması gibi bir sonuç doğurmuştur. Bu durumun 1574 tarihine geldiğinde değiştiği 12 numaralı tahrir defterinin verilerinden anlaşılmaktadır. 1485 senesinde Zile kaza merkezindeki reaya ile kırsal alandaki reayanın ödediği raiyet rüsumları arasındaki fark bu tarihte sona ermiş gözükmektedir. Kaza merkezinde tek bir bennak kaydı yokken çift yazılanların 57; nim yazılanların 28,5 ve son olarak caba yazılanların 13 akçe ödediği dikkatten kaçmamaktadır. Ayrıca, bu tarihe gelindiğinde, köylü eğer serbest bir timarda yaşıyorsa, yani niyabetini de sipahisine ödüyorsa çift 57, nim 28,5, bennak 18 ve caba 13 ödüyordu. Ancak, niyabet gelirleri sancakbeyi payı gibi ayrılmışsa o takdirde çift 42 kendi sipahisine 15 niyabet sahibine; nim 21 kendi sipahisine 7,5 niyabete, bennak 13 kendi sipahisine 5 niyabete ve caba 8 kendi sipahisine ve 5 niyabete ödemekteydi. Yörük köyleri ise nim 21, bennak ve caba 13 akçe vergi ödemekteydiler. Normalde çiftten alınan 57 akçelik verginin Yörüklerden 15 akçe alındığı Zile'ye bağlı Savcı köy üzerine düşülen nottan da anlaşılmaktadır[845]. Bu nota göre Savcı köyünde yaşayan Etrakiye öküzden (yani nimden) 21, bennak ve cabadan 13 akçe kendi reislerine; nimden 7,5 ve bennaktan 5 akçe sahib-i arza yani timar sahibine ödemekle yükümlüydüler. Bad-ı heva, cürm-ü cinayet ve resm-i arusane gibi vergiler ise Etrak

[845] BOA, Td 19, s. 121. Savcı köy üzerinde 1574 tarihinde düşülen not Yörüklerin yerleşik yaşama geçtikten sonra ödedikleri vergileri daha iyi aydınlatır niteliktedir. Bu not şu şekildedir: *Mezkûr karyede mütemekkin olanlar yörükler olmağın sâhib-i arza tutdukları yerlerin mukarrer olan resmin ve behrelerin verdikden sonra mâ'ada rüsum-ı adiyelerin Yörük eminine eda iderler. İşbu Etrakiye mukayyed olan reaya öküzden 21 akçe ve eğer bennâkdan 13 akçe cabadan 13 akçe Sahib-i Etrakiye'ye ve öküzden 7,5 ve eğer bennâkdan 5 akçe sahib-i arza verüb bâd-ı hevâ ve cürm-ü cinâyet ve resm-i arusane-i sahib-i etrakiye nısf alur. Adet-i ağnam nısf Sahib-i Etrakiye'nin olduğu tafsil olundu."*

sahibi (reisi) ile timar sahibi arasında yarı yarıya bölüşülmekteydi. Yine adet-i ağnamın (koyun vergisi) yarısı Etrak sahibinindi.

Tablo 127. 1455-1574 Arası Zile Kırsalında Raiyet Rüsumları Toplamları

Nahiye/Sene	1455	%	1485	%	1519	%	1574	%
Zile	7545+240	20,17	10484	17,4	14615	19,99	21353	17,1
Acacı	2774	7,41	4007,5	6,65	5993	8,19	7339	5,88
Halka-i Hass	4307	11,51	4389,5	7,28	4511,5	6,17	7820	6,26
Hüseyinabad	4649	12,43	8752	14,53	15300	20,92	31152,5	24,96
Karahisar-ı B.	3125	8,35	3663	6,08	3032,5	4,14	11973,5	9,59
Kızılkünbed	0	0	5794	9,62	6175	8,44	11081	8,87
Kuştaş	3074	8,22	4604	7,644	4824,5	6,59	7370	5,9
Meşhedabad	4842	12,94	8526	14,15	7918	10,83	11108	8,9
Özikavağı	3275	8,75	4872	8,08	5087	6,95	8207	6,57
Yenimüslüman	3803	10,17	5132	8,52	5651	7,72	7395	5,92
Toplam	29849	100	60224	100	73107	100	124799	100

Zile kırsalında raiyet resimlerini yukarıdaki tabloda mufassal defterlerdeki tespitlerimize göre sıraladık (Bk. Tablo 127.). Bu toplamları oluştururken niyabette yer alan raiyet rüsumlarını da büyük ölçüde dikkate aldık. Bu tablodan da görüldüğü üzere, 1455'ten itibaren raiyet resimleri sürekli bir biçimde artmıştır. 1455'te toplam 29849 akçe olan raiyet resimleri 1485'te iki kattan fazla artarak % 101,76'lık bir artış oranıyla 60224 akçeye yükselmiştir. Bu yükselişi yalnız nüfus artışıyla ve hane sayısının çoğalmasıyla izah etmek oldukça güçtür. Zira, söz konusu dönemde nüfus artış oranı hane bazında % 45,9 oranında gerçekleşmişti. Bu durum, büyük olasılıkla, hanelerin içerisinde nim tasarruf edenlerin çoğlamasının yani daha güçlü vergi ödeyen dilimin artmasının bir neticesi olsa gerektir. Hiç şüphesiz, bu artışın bir başka nedeni de 1455 kayıtları elimizde olmayan Kızılkünbed'in de Zile toplamına dahil olmasıdır. Kızılkünbed'in % 8,44 oranındaki katkısı da artışın nedenlerinden bir diğeridir.

1519 senesinde raiyet resimleri durağan bir seyir izlemiş gözükmektedir. 1455-1485 arasındaki % 101,76'lık çarpıcı artış 1485-1519 arası için söz konusu değildir. Şöyle ki bu son iki tarih arasındaki artış oranı % 21,39 dolayındadır. Bu durağan seyirin nedenlerinden biri 1519 tarihinde mevkuf (vergi dışı) yani işelenmeyen arazi sayısının

çoğalmasıdır. Diğer bir nedense nüfus her ne kadar gerilememişse de bu nüfusun içerisinde konargöçerlerin yani daha az vergi ödeyen bir dilimin gerilemeyi yavaşlattığı gerçeğidir.

1574 senesine gelindiğinde Zile kırsalının ödediği raiyet resimleri 1519 rakamlarıyla kıyaslandığında % 41,42 oranında artarak 124799 akçeye ulaşmıştır. Nüfusun en az iki kat arttığı bu dönemde bu vergilerin artışının daha yavaş seyretmesinde arazi miktarının aynı oranda artmaması ve aynı araziden birden çok kişinin yararlanması etkili olmuştur. Öte yandan artan nüfusun önemli bir dilimini vergi ödemeyen mücerredlerin oluşturması da söz konusu vergi kalemi toplamının sınırlı artışını izah eden başka bir olgudur.

1455 ve 1485'te en çok raiyet resmi ödeyen nahiye Zile'yken; 1519'da ve kaza haline geldiği 1574'te bu durum Hüseyinabad'ın lehine gelişmiş ve en çok raiyet resmi ödeyen nahiye Hüseyinabad olmuştur.

4. 3. 2. ii. Zirai Üretimden Alınan Vergiler

4. 3. 2. ii. i. Öşür

4. 3. 2. ii. i. i. Buğday ve Arpa Öşrü

Araştırmamızın malikane ve divani sahiplerini anlattığımız üçüncü bölümde de üzerinde durduğumuz gibi Zile kırsalının en büyük vergi yükünü buğday ve arpadan alınan öşür oluşturuyordu. Zira, yörede yaşayanlar bu iki taneli ürünün hasılatından biri divani gelirleri toplayan sipahiye, diğeri malikane geliri toplayan mülk sahibine olmak üzere iki defa öşür ödemek durumunda kalıyorlardı ve bu öşürün miktarı Rum eyaletinde 1/5 oranındaydı. Haliyle buğday ve arpa iki defa öşürlenmek suretiyle bu ürünü yetiştiren arazi sahipleri 2/5 ya da 4/10 oranında bir vergi ödemiş oluyorlardı. Bu yönüyle, yörenin ekonomisinin belkemiğini oluşturan bu iki ürünün üretimine bağlı öşür köylü ya da mezrada yaşayan reaya için en ağır vergi yükünü teşkil etmekteydi. Üstelik,

tarım ürünlerini izah ettiğimiz bölümde de belirttiğimiz gibi bu iki ürünü üretenler toprağı nadasa bırakmak gibi bir sıkıntıyla da karşı karşıyaydılar.

İncelediğimiz defterlerin hiçbirinde bu ürünlerden alınan vergi için öşür tabiri kullanılmamış; onun yerine *behre* tabiri tercih edilmiştir. Bu ürünlerin öşürleri için defterlerde 1455'te ve 1519'da *behre-i hınta* ya da *şair*; 1485 ve 1574'teyse *behre-i gendüm* ve *cev* tabirleri kullanılmıştır. O halde biz buradaki behreyi ürünün ya da tahrir kıymetinin beşte biri olarak görmek zorundayız. Bu iki ürünün üretimi reaya çiftlikleri dışında timar sahibine özgü hassa çiftliklerinde de yapılmaktaydı. Bu defa da hassa çiftliklerinin verileri defterde *an-hassa* başlığıyla verilmekteydi.

1455 senesinde Zile yöresinde reaya, çiftliklerinden 2750,5 mudd buğdayı behre olarak ödemişti. Hassa çiftliklerinden ise 721 mudd buğday divani sahiplerinin gelir kalemlerine dahil edilmişti. Bu toplamda 3471,5 mudd buğday demekti.

Tablo 128. 1455'te Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	Mudd	akçe	mudd	akçe	Mudd	Akçe
Zile kırsal	213	10650	486	24300	699	34950
Acacı	36	1800	153	7650	189	9450
Halka-i Hass	10	500	155	7750	165	8250
Hüseyinabad	37	1850	617,5	30875	654,5	32725
Karahisar-ı Behramşah	40	2000	237	11850	277	13850
Kızılkünbed	55	2750	201	10050	256	12800
Kuştaş	30	1500	228	11400	258	12900
Meşhedabad	150	7500	292	14600	442	22100
Özikavağı	100	5000	179	8950	279	13950
Yenimüslüman	50	2500	202	10100	252	12600
Toplam	721	36050	2750,5	137525	3471,5	173575

1485 senesinde reayanın buğday üzerinden ödediği behre ürün cinsinden 2578,5 akçeye gerilemişti. Ancak ürün fiyatlarının artmasına bağlı olarak tahrir kıymeti bakımından 120370 akçelik, başka bir deyişle % 87,52'lik bir artış meydana gelmişti. Buğdayın vergiye yansıyan toplamı 2792,1 mudda düşmüştü.

1519 senesinde buğdayın toplam vergisi ürün cinsinden düşüşünü sürdürmüş ve

2493 mudda kadar inmiştir. Buğdayın ürün üzerinden en çok vergi ödediği sene ise 1574 yılı olmuştur. Bu tarihte buğday hassa ve behre toplamı 3543,525 mudd olmuştur.

Tablo 129. 1485'te Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	Mudd	akçe	mudd	akçe	mudd	Akçe
Zile kırsal	82,05	8205	363,675	36368	445,73	44573
Acacı	9,5	950	157,25	15725	166,75	16675
Halka-i Hass	0	0	190,75	19075	190,75	19075
Hüseyinabad	15,7	1570	726,825	72683	742,53	74253
Karahisar-ı Behramşah	8,2	820	225,6	22560	233,8	23380
Kızılkünbed	17,85	1785	191,45	19145	209,3	20930
Kuştaş	10	1000	125,55	12555	135,55	13555
Meşhedabad	25,05	2505	281	28100	306,05	30605
Özikavağı	30,2	3020	183,25	18325	213,45	21345
Yenimüslüman	14,6	1460	133,6	13360	148,2	14820
Toplam	213,15	21315	2578,95	257895	2792,1	279210

Tablo 130. 1519'da Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	mudd	akçe	mudd	akçe	Mudd	akçe
Zile kırsal	208	20800	240	24000	448	44800
Acacı	33	3300	96,5	9650	129,5	12950
Halka-i Hass	6	600	66,65	6665	72,65	7265
Hüseyinabad	38	3800	719,35	71935	757,35	75735
Karahisar-ı Behramşah	23	2300	160,5	16050	183,5	18350
Kızılkünbed	51	5100	101,5	10150	152,5	15250
Kuştaş	38	3800	104,5	10450	142,5	14250
Meşhedabad	155	15500	135	13500	290	29000
Özikavağı	69	6900	115,5	11550	184,5	18450
Yenimüslüman	45	4500	87,5	8750	132,5	13250
Toplam	666	66600	1827	182700	2493	249300

Tablo 131. 1574'te Zile Kırsalının Ödediği Buğday Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	mudd	akçe	mudd	akçe	Mudd	akçe
Zile kırsal	108,7	13044	451,25	54150	559,95	67194
Acacı	10,8	1296	211,05	25326	221,85	26622
Halka-i Hass	0	0	242,9	29148	242,9	29148
Hüseyinabad	23,5	2820	904,625	108555	928,125	111375
Karahisar-ı Behramşah	11,45	1374	305,65	36678	317,1	38052
Kızılkünbed	23,6	2832	234,1	28092	257,7	30924
Kuştaş	18	2160	162,3	19476	180,3	21636
Meşhedabad	30,8	3696	328,775	39453	359,575	43149
Özikavağı	41	4920	220,625	26475	261,625	31395
Yenimüslüman	21,5	2580	192,9	23148	214,4	25728
Toplam	289,35	34722	3254,175	390501	3543,525	425223

Arpadan alınan behre 1455'te 1399,5 muddu. Hassa çiftliklerinden gelen arpa da hesaba katıldığında 1455'te vergi dilimine giren arpa miktarı 2047,5 mudd olmaktaydı.

1485'te buğdaydaki düşüş gibi arpada da bir düşüş gözlemlenmekte ve vergiye yansıyan arpa miktarı 1844 mudda gerilemekteydi. O halde buğday ve arpa üretimindeki düşüş 1485'te buğday ve arpanın tahrir kıymetlerinin artmasına sebep olmuştur. Şu ana kadar, 1485'teki olumsuzlukları genelde yakın tarihte meydana gelen Akkoyunlu saldırılarına bağladık. Ne var ki, söz konusu tarihlerde Zile kırsalında Tokat'ta olduğu gibi keskin bir düşüş yaşanmadı. Nüfusun azalmadığı bir ortamda bu ürünlerin üretiminin daralması ve fiyatlarının oldukça artması dönemsel ve iklime bağlı bir olumsuzluğun habercisi gibidir. Belki de bu dönemde kışları kurak geçen yıllar yaşandı ve tarımsal üretim bundan etkilendi. Şu an bunu izah edecek verilere sahip değiliz. Ancak, tahminlerimiz bizi böyle bir sürecin yaşanmış olabileceğine inandırtmaktadır.

Tablo 132. 1455'te Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	mudd	akçe	mudd	akçe	mudd	Akçe
Zile	164	6560	273,5	10940	437,5	17500
Acacı	68	2720	74	2960	142	5680
Halka-i Hass	7	280	112	4480	119	4760
Hüseyinabad	55	2200	250	10000	305	12200
Karahisar-ı Behramşah	96	3840	90	3600	186	7440
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0
Kuştaş	47	1880	162	6480	209	8360
Meşhedabad	104	4160	170	6800	274	10960
Özikavağı	55	2200	153	6120	208	8320
Yenimüslüman	52	2080	115	4600	167	6680
Toplam	648	25920	1399,5	55980	2047,5	81900

Tablo 133. 1485'te Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	Mudd	akçe	mudd	akçe	mudd	akçe
Zile kırsal	106	4240	260	10400	366	14640
Acacı	17	680	81	3240	98	3920
Halka-i Hass	5	200	68	2720	73	2920
Hüseyinabad	23	920	374	14960	397	15880
Karahisar-ı Behramşah	15	600	107	4280	122	4880
Kızılkünbed	39	1560	128	5120	167	6680
Kuştaş	15	600	108	4320	123	4920
Meşhedabad	75	3000	159	6360	234	9360
Özikavağı	50	2000	96	3840	146	5840
Yenimüslüman	25	1000	93	3720	118	4720
Toplam	370	14800	1474	58960	1844	73760

1519 senesinde de arpa üretimi ve bu üretimden kaynaklanan vergilerde düşüş

devam etmiştir. Bu tarihte vergiye yansıyan arpa miktarı 1777,88 mudda kadar düşmüştür. Buğday da olduğu gibi 1574 senesinde arpa da en yüksek vergisini ödemiş ve bunun miktarı ürün cinsinden 2792,1 mudd olmuştur.

Tablo 134. 1519'da Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	Mudd	akçe	mudd	akçe	mudd	Akçe
Zile kırsal	103,5	8280	199,65	15962	303,15	24252
Acacı	22	1760	72	5760	94	7520
Halka-i Hass	6	480	52	4160	58	4640
Hüseyinabad	21	1680	532,175	42574	553,175	44254
Karahisar-ı Behramşah	12	960	117,5	9400	129,5	10360
Kızılkünbed	43	3440	93	7440	136	10880
Kuştaş	20	1600	74	5920	94	7520
Meşhedabad	81	6480	104,55	8364	185,55	14844
Özikavağı	48	3840	82,5	6600	130,5	10440
Yenimüslüman	23	1840	71	5680	94	7520
Toplam	379,5	30360	1398,38	111860	1777,88	142230

Tablo 135. 1574'te Zile Kırsalının Ödediği Arpa Öşrü

Nahiye	Hassa		Behre		Toplam	
	Mudd	akçe	mudd	akçe	mudd	Akçe
Zile kırsal	82,05	8205	363,675	36368	445,73	44573
Acacı	9,5	950	157,25	15725	166,75	16675
Halka-i Hass	0	0	190,75	19075	190,75	19075
Hüseyinabad	15,7	1570	726,825	72683	742,53	74253
Karahisar-ı Behramşah	8,2	820	225,6	22560	233,8	23380
Kızılkünbed	17,85	1785	191,45	19145	209,3	20930
Kuştaş	10	1000	125,55	12555	135,55	13555
Meşhedabad	25,05	2505	281	28100	306,05	30605
Özikavağı	30,2	3020	183,25	18325	213,45	21345
Yenimüslüman	14,6	1460	133,6	13360	148,2	14820
Toplam	213,15	21315	2578,95	257895	2792,1	279210

4. 3. 2. ii. i. ii. Diğer Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşür ve Vergiler

1455'ten itibaren Zile kırsalında buğday ve arpa yanında diğer bazı tarımsal ürünlerin de vergiye tabi olduğu görülmektedir. Yalnız, bu ürünlerde behre ibaresi geçmemesi bu ürünleri üretenlerin iki kez öşür ödemediğini ve bu ürünlerden ortaya çıkan vergileri yalnız divani sahibine verdiğini göstermektedir. Çoğu kez taneli ürünler yine buğday ve arpada olduğu gibi hem ürün hem de akçe cinsinden deftere yansıtılmıştı. Bu durum taneli hububat ve bakliyat türünden ürün yetiştirenlerin vergilerini ayni olarak ödeyebildiklerini göstermektedir. Örneğin, 1455'te gavers (mısır)

üretimi yalnız Karahisar-ı Behramşah'ta yapılıyordu. 20 muddluk verginin karşılığı olarak 800 akçe ödenebiliyordu. Bu haliyle, devletin Zile ve yöresinde mısırı vergilendiriken bu ürünü arpayla bir tuttuğu da anlaşılmaktadır. Bağ, bahçe, bostan gibi yerlerde yetiştirilen ürünlerle keten, pamuk ve meyve gibi ürünlerin öşürüyse sadece akçe cinsinden verilmişti. Bu yönüyle, bu ürünlerin ayni vergilendirmesi söz konusu değildi. Kanunnameler açıklık getirmediği için söz konusu ürünlerin tamamının öşür oranını bilmemiz şu an mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte, bağ resmi ile ilgili kanunnamedeki bir hüküm bize fikir verebilir. Kanunnamenin belirttiğine göre, bağ ve bahçeden behre (öşür) alınması şer'e uygundur. Reaya öşürden sıkıntı çektiğinden öşre bedel bir haraç tahmin edip uygulanmaktaydı (Akgündüz, 1993: 206). O halde, devletin burada bağ ve bahçe ürünleri ile ilgili yaklaşımı oldukça açıktır. Buralardan öşür alınması şer'en uygun görülmekle beraber bu ürünlerden tahmini bir vergi alınmaktaydı. Neşet Çağatay'ın belirttiğine göre bu vergilerin toplanma zamanı büyük ölçüde her mahsulun olgunlaştığı ve toplandığı mevsimdi (Çağatay, 1947: 489-490). Örneğin bağ resminin alınma zamanı hemen hemen imparatorluğun her yanında üzüm yaşına girdiğinde yani Eylül ayındaydı (Çağatay, 1947: 487-488).

Bu ürünler dışında otlak, yoncalık ve çayırlık alanlar hayvansal etkinliklerde kullanıldığından belirli oranlarda vergiye tabiydiler. Hayvanlarını otlatmak için çayırlardan yararlananlardan çayır resmi adında bir vergi talep ediliyordu. Çayırların bir kısmı biçim çayırı bir kısmı ise otlak olarak da değerlendiriliyordu. Bu çayırlarda arıcılık faaliyetinde bulunan ve kovanlarını bırakanlar da o yörenin sipahisine vergi ödemekle yükümlüydüler. Bu vergi maktu' olarak da tahsil edilebiliyordu (Taşkın, 2013: 66). Ayrıca çok sınırlı olarak toplanan giyah resmi her sene biçilen ottan alınmaktaydı (Taşkın, 2013: 67).

1455 senesinde Zile kırsalında bağ, bostan, keten, meyve ve pamuk üretimi yapıldığını defterlere yansıyan vergilerden anlıyoruz. Bununla birlikte, bu ürünlerin zaman zaman bir arada vergilendirilmesi ürünlerden gelen vergileri tek tek sıralamamızı ve bu ürünlerin yıllara göre dağılımını ve karşılaştırmasını yapmamızı olanaksız hale getirmektedir. Bu zorluğa rağmen, 1455'te buğday ve arpadan sonra sırasıyla mısır, keten, meyve, bağ ve bostan vergilerinin geldiğini; pamuğun ise yöre üretiminde en küçük dilimi kapsadığını söyleyebiliriz.

Tablo 136. 1455'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım ÜrünlerindenToplanan Öşürler

İdari Brm. Adı	Bağ öşrü	Bağ ve bostan öşrü	Bostan öşrü	Gavers (Mısır) Öşrü		Keten Öşrü	Meyve öşrü	Penbe (Pamuk) öşrü	Toplam
	Akçe	Akçe	Akçe	Mudd	Akçe	Akçe	Akçe	Akçe	Akçe
Zile	50	30	20	0	0	0	0	60	160
Acacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	0	0	0	0	0	570	0	0	570
Hüseyinabad	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Karahisar-ı Behramşah	0	0	0	20	800	0	0	0	800
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kuştaş	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	0	0	0	0	0	300	0	300
Toplam	50	30	20	20	800	570	300	60	1830

1485'te 1455'e oranla tarım ürünlerinin çeşitlendiğini veya daha çok sayıda tarım ürünün öşre tabi kılındığını görebilmek mümkündür. Bu tarihte yörede ceviz, bahçe, piyaz (soğan) gibi ürünlerin ve çayırın da vergiye tabi tutulduğunu söylemek olasıdır. Bağ, bostan ve bahçede yetiştirilen ürünlerin ödediği vergilerin diğerlerine oranının % 66,33 olduğunu söylemek de yerinde olacaktır.

Tablo 137. 1485'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler

Nahiye	Bağ öşrü	Bağ, bahçe ve diğer öşrü	Bağ ve bostan öşrü	Bağ, bahçe ve bostan öşrü	Bahçe öşrü	Bahçe ve bostan öşrü	Bahçe bostan ve penbe (pamuk) öşrü	Bahçe ve ceviz öşrü	Bahçe ve diğer öşür	Bahçe ve keten öşrü	Bahçe ve pamuk öşrü	Bostan ve diğer öşür	Bostan ve penbe (pamuk) öşrü	Bostan, (penbe) pamuk ve diğer öşrü	Bostan, piyaz ve penbe (pamuk) öşrü	Ceviz		Çayır (hassa)	Keten öşrü	Penbe (Pamuk) öşrü	Penbe (pamuk) ve ceviz	Toplam
	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	mudd	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe
Zile	10	100	35	110	0	80	190	15	0	0	70	50	60	90	90	1	60	0	0	0	0	960
Acacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	242	0	0	242
Hüseyinabad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Karahisar-ı B.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	12
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	50	0	300	120	485
Kuştaş	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100
Meşhedabad	0	0	0	0	20	59	0	0	20	60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	159
Özikavağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	45	0	0	0	0	0	0	0	0	25	0	0	70
Yenimüsl üman	100	0	0	0	0	90	0	0	30	200	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	420
Toplam	110	100	35	110	20	229	190	15	150	305	70	50	60	90	90	1	75	50	279	300	120	2448
%	1624 (66,33)																3	2	11	12	5	100

1519'da bağ, bostan ve bahçe ürünlerinin yanlarında zikredilen diğer ürünlerle birlikte iyice artış gösterdiği ve buğday ve arpa dışındaki tarım ürünleri içerisindeki vergi hâsılının % 69,89'una ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu tarihte ayrıca meyve öşrünün de defterlere yansıdığı görülmektedir.

Tablo 138. 1519'da Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-1

Nahiye	Bağ ve bostan öşrü		Bağ, bahçe ve bostan öşrü		Bağ, bostan ve meyve öşrü		Bağ, bostan, penbe (pamuk) ve meyve öşrü		Bağ, bostan ve diğer		Bağ ve keten öşrü		Bağ ve meyve öşrü		Bahçe öşrü		Bahçe ve bostan öşrü		Bahçe, bostan ve kendir öşrü		Bahçe, bostan ve meyve öşrü		Bahçe, bostan ve penbe (pamuk) öşrü		Bahçe ve ceviz öşrü		Bahçe ve keten öşrü		Bahçe ve pamuk öşrü		Bostan öşrü		Bostan ve diğer öşür		Bostan ve meyve öşrü		Bostan ve pamuk öşrü		Basotan, pamuk ve diğer öşrü		Bostan, piyaz (soğan) ve penbe (pamuk) öşrü	
	akçe		Akçe		akçe		Akçe		akçe		akçe		akçe		Akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe		akçe	
Zile	186		293		0		285		0		0		0		0		160		40		0		83		110		0		175		0		90		0		32		168		100	
Acacı	0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0	
Halka-i Hass	0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0	
Hüseyinabad	0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0	
Karahisar-ı B.	0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0		0	
Kızılkünbed	0		0		0		0		700		0		0		0		0		0		0		0		0		0		100		0		50		85		0		0	
Kuştaş	0		0		0		128		0		0		0		0		0		0		0		0		150		0		0		38		0		0		0		0	
Meşhedabad	0		0		0		0		0		0		0		125		235		0		0		0		0		80		0		0		0		0		0		0	
Özikavağı	0		0		0		0		0		0		0		0		41		0		0		0		0		68		0		0		15		0		0		0	
Yenimüslüman	0		0		30		0		0		108		1075		0		0		0		248		0		0		0		0		10		0		0		0		0	
Toplam	186		293		30		413		700		108		1075		125		436		40		248		83		260		148		175		148		90		65		117		168		100	
%	5008 (69,89)																																								

Tablo 139. 1519'da Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-2

Nahiye	Kendir öşrü-resmi	Keten öşrü	Kendir ve keten	Ceviz		Çayır	Meyve (öşrü)	Meyve ve piyaz resmi	Penbe (Pamuk)	Piyaz (Soğan)	1519 Toplam
	akçe	akçe	akçe	Mudd	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe	akçe
Zile	82	0	0	10	110	0	12	0	0	147	2083
Acacı	0	0	0	0	0	0	20	0	0	0	20
Halka-i Hass	0	352	0	0	0	0	190	35	0	0	577
Hüseyinabad	10	0	0	0	50	0	18	0	0	0	78
Karahisar-ı B.	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	10
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	71	49	0	390	0	1445
Kuştaş	55	172	0	0	0	0	0	0	0	0	543
Meşhedabad	40	10	17	0	0	0	118	0	0	0	625
Özikavağı	10	15	0	0	0	0	19	0	0	0	167,5
Yenimüslüman	0	20	36	0	0	0	90	0	0	0	1617
Toplam	197	579	53	10	160	71	516	35	390	147	7165,5
%	2,74	8,08	0,73	2,23		0,99	7,2	0,48	5,44	2,05	100

1574 senesine gelindiğinde Zile'de daha önceki tarihlerde toplanan öşürlere ek olarak baklagil türünden ürünlerin yetiştirilmesine bağlı olarak burçak, fiğ, erzen, gavers, nohut ve mercimek öşürleri de ortaya çıkmıştı. Ayrıca giyah ve çayır resimleri de toplanmaya devam etmişti. Bu tarihte ceviz, mercimek, nohut, bakla ve üzüm buğday gibi vergilendirilmiş; kilesi 6, muddu 120 akçe üzerinden bir vergilendirme yolu seçilmişti. Burçak, fiğ, erzen (mısır), gavers (mısır) ve şir (sarımsak) arpa gibi değerlendirilmiş; kilesi 5 ve muddu 100 akçe olarak tahrir kıymetleri belirlenmişti.

Tablo 140. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-1

Nahiye	Burçak		Burçak ve fiğ		Çayır resmi	Giyah resmi	Erzen		Gavers		Gavers ve burçak		Gavers ve fiğ		Gavers, fiğ ve burçak	
	Keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 5)	akçe	akçe	Keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 5)	Keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 5)
Zile	0	0	0	0	0	0	5	25	66	330	0	0	30	150	0	0
Acacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hüseyinabad	86	430	0	0	302	15	0	0	0	0	18	90	0	0	0	0
Karahisar-ı B.	21	105	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kızılkünbed	0	0	0	0	200	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32	160
Kuştaş	12	60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	11	55	35	175	215	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	130	650	35	175	717	24	5	25	66	330	18	90	30	150	32	160

Tablo 141. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-2

Nahiye	Mercimek		Mercimek ve nohud		Nohud		Fiğ		Mercimek ve üzüm ve bakla		Mercimek, nohut, bakla ve üzüm		Nohud ve bakla	
	keyl	akçe (fi 6)	keyl	akçe (fi 6)	keyl	akçe (fi 6)	keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 6)	keyl	akçe (fi 6)	Keyl	akçe (fi 6)
Zile	28	168	0	0	0	0	10	50	24	144	0	0	0	0
Acacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	0	0	0	0	0	0	11	55	0	0	0	0	0	0

Hüseyinabad	10	60	21	126	0	0	3	15	0	0	0	0	2	12
Karahisar-ı B.	58	348	0	0	17	112	0	0	0	0	0	0	0	0
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0	0	0	26	144	33	198	0	0
Kuştaş	5	30	10	60	3	18	0	0	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	5	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	106	636	31	186	20	130	24	120	50	288	33	198	2	12

Tablo 142. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-3

Nahiye	Şir (Sarımsak) öşrü		Şir ve burçak		Şir ve fiğ		Üzüm		Mercimek öşrü	Mercimek, nohud ve üzüm öşrü	Nohud ve mercimek öşrü	Nohud öşrü	1574 1-2-3 Toplam
	Keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 5)	keyl	akçe (fi 6)	akçe	Akçe	akçe	Akçe	akçe
Zile	0	0	0	0	0	0	0	0	50	50	50	55	1072
Acacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	322	1610	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1665
Hüseyinabad	0	0	67	337	0	0	1	6	636	150	315	90	2584
Karahisar-ı B.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	565
Kızılkünbed	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	702
Kuştaş	0	0	0	0	20	100	0	0	0	0	0	0	268
Meşhedabad	172	860	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1305
Özikavağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	39
Yenimüslüman	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	494	2470	67	337	20	100	1	6	686	200	365	145	8200

Tablo 143. 1574'te Zile Kırsalında Buğday ve Arpa Dışındaki Tarım Ürünlerinden Toplanan Öşürler-4

Nahiye	Ceviz		Bağ resmi	Bağ, bostan ve meyve resmi	Bağ ve mey ve resmi	Meyve resmi	Bağ resmi	Bostan ve meyve resmi	Bostan resmi	Piyaz resmi	Penbe (pamuk) resmi	Kendir ve keten resmi	Keten resmi	Kendir resmi	Toplam
	keyl	akçe (fi 6)	akçe	akçe	akçe	akçe	Akçe	akçe	akçe	akçe	Akçe	akçe	akçe	akçe	akçe
Zile	40	240	0	0	624	3395	700	100	674	477	1239	100	293	257	8099
Acacı	0	0	0	0	0	200	0	0	159	85	50	0	184	128	806
Halka-i Hass	0	0	0	0	0	196	0	0	110	55	0	0	691	126	1178
Hüseyinabad	0	0	0	0	0	301	0	0	619	0	0	0	455	425	1800
Karahisar-ı B.	0	0	0	0	0	130	0	0	145	46	0	0	31	92	444
Kızılkünbed	0	0	199	0	0	156	0	30	196	107	1452	40	159	40	2379
Kuştaş	0	0	35	0	0	300	0	113	146	106	0	0	189	289	1178
Meşhedabad	0	0	0	0	0	1767	0	120	561	293	0	0	560	583	3884
Özikavağı	0	0	0	0	0	543	0	0	310	39	0	180	166	141	1379

Yenimüslüman	0	0	303	819	0	200	0	3400	192	385	300	553	42	0	6194
Toplam	40	240	537	819	624	7188	700	3763	3112	1593	3041	873	2770	2081	27341

4.3.2.iii.Hayvancılıkla İlgili Vergiler

Zile'de hayvancılık yapanların ödediği vergilere şehirlilerin hayvancılıkla ilgili ödediği vergiler kısmında değinmiştik. Bütün bu vergilere ek olarak, Zile'de bir de hayvancılık yapıp daha sonra tarımsal üretime geçen/geçmek zorunda kalan kesimin bir çeşit raiyet vergisi gibi ödediği boyunduruk resmi de vardı. *Müsellem, yağcı, küreci, canbaz, Yörük* ve bunlar gibi askerî taifeden sayılan kimseler, bulundukları yerin sipahisinden (timar sahibinden) bir çiftlik arazi tapulayıp tasarruf ederlerse, çift resmi verirler, fakat tam veya nim çiftlik arazi tasarruf etmeyip, *ekinli benâk*ta olduğu gibi, bir miktar arazi tasarruf edip, ekip biçerlerse, buna mukabil bir resim verirler ki buna *boyunduruk resmi veya boyunduruk hakkı* denirdi. Bu resim, Gelibolu'da on bir akça, Kütahya livasında on iki akça olarak alınmaktaydı. *Boyunduruk resmi*nin alınma zamanı da, çift resminin alınma zamanı olan Mart Evveli'dir (Çağatay, 1947: 493).

Bu resme Zile kazasında ilk olarak 1485 senesinde rastladık. Bu resmi gerek bu tarihte gerekse de daha sonraki tarihlerde ödeyen tek köy Danişmend-i Bahşayiş Kışlası köyü ve bu köyle bir arada anılan Karadiğin mezrasıydı[846]. Bu mezrada yaşayanların çok özel bir yönü vardı. Defterlerde köyün başlığı altında yazılanlardan anladığımız kadarıyla, köy büyük olasılıkla 1485'e girerken Turhal Yörüklerinin kışladığı bir yerdi. Burada kışlayan Turhal Yörükleri zirai faaliyetlerde de bulunmaktaydı. Ekonomik etkinliklerinin gereği olan vergilerin divani kısmını 1485 senesinde Zile zaimine ödemekle yükümlüydüler. Büyük olasılıkla yaptıkları zirai faaliyetlere karşılık boyunduruk resmi ödemekteydiler. Ödedikleri bu vergi için defterde "öküz koşandan on beşer akçe boyunduruk resmi alınur" ibaresi bulunmaktaydı. Burada öküz koşan

[846] BOA, Td 19, s. 109.

ibaresinden Yörüklerden bir miktar yer tasarruf eden neferler kast edilmiş olmalıdır. 1485 senesi için en büyük şanssızlığımız köyde ya da kışlada yaşayan nüfusun deftere girilmemiş olmasıdır. Bununla beraber, köye ait vergi toplamı içerisinde yer alan boyunduruk resmi tahmini olarak yazılmış ve bunun 200 akçe olduğu vurgulanmıştır. Bu da Yörüklerin 13 nimden daha fazla bir toprak işlediğini düşündürtmektedir. Burada gerek okuyucuların gerekse de konuyla ilgili araştırıcıların dikkatini çekmek istediğimiz bir nokta bulunmaktadır. 1485'te Zile ve çevresindeki Uluyörükler nim üzerinden 7,5 akçe ödüyorlardı. Eğer boyunduruk resmini dışarıdan, başka kazadan gelenYörüklerin nim karşılığı gibi ödedikleri vergi sayarsak, bu durumda kaza içerisindeki Yörük'e uygulanan raiyet vergisiyle diğer bir kazadan gelen Yörük'e uygulanan raiyet resminin farklı olduğu ve bunun adeta iki katına çıktığı da söylenebilir.

Yörede, hayvan sürülerine bağlı vergi kalemleri de mevcuttu. Örneğin, *yaylak, kışlak* ve *ağıl resmi* bunlardan birkaçıydı. Yaylak resmi kaynaklarda şanu'l mera, resm-i mera'i, otlak resmi, yatak resmi ve resm-i çerâgâh olarak da geçmekteydi. Sürülerini başka timar sahibinin timarında otlatan veya miri yaylaklarda yaylatan sürü sahipleri veya göçebe kabilelerden yılda bir defa olmak üzere, bazı yerlerde 17 akçe bazı yerlerde vasat koyundan 15 akçe, ednâdan 10 akçe, âlâsından 20 akçe ve bazı yerlerde ise sürü başına 1 koyun olarak alınırdı. Bazen de Arvanid sancağında olduğu gibi sürünün durumuna bakılmaksızın sadece 20 akçe alındığı görülebilirdi (Taşkın, 2006: 231-239). Kemah Kanunnamesi'nde kışlandığı takdirde "yatak resmi" diye her sürüden orta halli bir koyun alınması kaydolunmuştur. *Çit parası* diye de bilinen bu vergiyi sipahi alırdı. Ama bir köye ağıl resmi yazılmamışsa mirî için tahsil edilirdi. Bu verginin alınma miktarı her 300 koyuna 5 akçedir. Bazen bunun yerine 1 koyun veya kuzu verildiği de olurdu (Taşkın, 2006: 234). Zile yöresinde yatak konusundaki bir örnek bu vergi

konusunda yeni bazı bilgiler içermektedir. Kızılkünbed'in Çörti/Çöreği köyünde 1519 senesi vergi toplamı içerisinde "kışlak" başlığında 80 akçe vergi kalemine yer verilmişti. Başlık altında yazan " 4 mah, 4 yatak" ibaresi, bu verginin belki de kışlağa göre daha küçük bir alanı kapsayan yerlerden alınmış olabileceğini göstermektedir[847]. Ayrıca, her bir yatağın bir koyun sürüsü barındırdığı düşünülürse bu takdirde de dört sürünün köy kırsalında kışladığı öne sürülebilir. Son olarak kışlaklarda kalma süresinin de en azından yöre özelinde dört ay kadar olduğu da varsayılabilir. Eğer bu iddiamız doğruysa da sürü başına 20 akçe talep edildiği tahmin edilebilir.

Yaylak resmi bazı yerlerde, 300 koyun bir sürü hesap edilip, bir sürüden bir koyun, bazılarında, sürüler, âlâ, mutavassıt, edna olmak üzere ayrılıp, ona göre hesap edilmektedir (Çağatay, 1947: 510). Rum eyaletinde, otlak resmi kayd olunan yerde her sürü için orta halli bir koyun; bir timara hariçten koyun gelip kışlasa ağır sürüden bir şişek koyun, alçak sürüden altı akçe alınırdı (Akgündüz, 1994: 436) .

1455 senesinde deftere hayvan sahiplerinin ödediği tek vergi girmişti. Bu da koyun sahiplerinden alınan ganem vergisiydi. Toplam ganem vergisi bu tarihte 1225 akçe olup Hüseyinabad'ın cemaatlerinin ödediği 10000 akçelik ganem ve arızi vergiler buna dahil değildi. Bu yönüyle bile, 1455 tarihinde kaza kırsalında en çok küçükbaş hayvanın Hüseyinabad nahiyesi kırsalında olduğunu tahmin etmek pek de güç değildir. Öte yandan, 1455'te Zile kırsalında Hüseyinabad'ı dışarıda tuttuğumuzda yalnız dört nahiyede ganem vergisi deftere girilmişti. Bunlar Acacı ve Özikavağı nahiyeleri ile Zile ve Kuştaş'tı. En çok ganem vergisi ödeyen nahiye Acacı'ydı (Bk. Tablo 144.).

[847] BOA, Td 79, s. 272.

Tablo 144. 1455-1574 Arasında Zile Kırsalının Ödediği Hayvancılığa Dayalı Vergiler

Nahiye/sene	1455	1485				1519						1574					
	Ganem	Ganem	Niyabet Ganem	Küvvare	Toplam	Ganem	Etrakiye ganem	Niyabet Ganem	Küvvare	Kışlak	Toplam Ganem	Ganem	Etrakiye ganem	Niyabet Ganem	Küvvare	Otlak, yatak ve kışlak resmi	Toplam
Zile	160	406	406	2295	3107	118	0	283	2565	0	2966	1143	710	547	1451	0	3851
Acacı	530	1028	15	474	1517	74	0	30	610	0	714	841	0	542	583	72	2038
Halka-i Hass	0	210	70	690	970	30	0	30	526	0	586	532	0	395	236	0	1163
Hüseyinabad	0	730	5	764	1499	415	5432	25	3167	250	9289	4697	5610	1299	3843	0	15449
Karahisar-ı Behramşah	0	1595	0	187	1782	180	100	0	279	100	659	1794	0	575	308	404	3081
Kızılkünbed	0	420	370	760	1550	288	0	288	719	80	1375	528	0	326	502	185	1541
Kuştaş	40	100	100	1620	1820	0	0	0	1181	0	1181	371	0	276	304	0	951
Meşhedabad	0	67	67	910	1044	125	0	105	1321	0	1551	1496	0	825	684	0	3005
Özikavağı	495	282	282	806	1370	50	0	50	760	0	860	888	0	206	521	0	1615
Yenimüslüman	0	155	155	590	900	70	0	70	695	0	835	1003	0	304	571	0	1878
Toplam	1225	4993	1470	9096	15559	1350	5532	881	11823	430	20016	13293	6320	5295	9003	661	34572

1485'te Zile kırsalında hayvancılığa ilişkin vergilerin toplamı 15559 akçeye ulaşmıştı. Şüphesiz bu artışta Kızılkünbed'in hesaba dahil olması, daha önceden girilmeyen ganem ve küvvare girdilerinin de toplama dahil olmasının payı büyüktü. Bu arada, niyabet gelirlerinin de iyice şekillendiği bu tarihten itibaren ganem resmi serbest olmayan timarlarda ikiye bölünmekte; verginin yarısı niyabete hasıl kaydedilmekteydi. Biz bu açıdan hesaplamalarımıza niyabet içerisinde olan ganem resmini de eklemeyi uygun bulduk. 1485'te Zile kırsalında hayvancılığa ilişkin en çok vergi ödeyen, Zile kazası merkezi kırsalıydı. Toplam 3107 akçelik vergi ödemesiyle Zile'ye bağlı köyler hayvancılığa ilişkin vergilerin yaklaşık % 20'sini veriyordu. Yenimüslüman'ın 590 akçesi küvvareden olmak üzere 900 akçelik hayvancılığa dayalı vergi ödemesi ise Zile kazası içerisindeki en düşük dilimi oluşturuyordu. Bu açıdan Yenimüslüman nahiyesinde hayvancılık faaliyetlerinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

1519 senesinde, Zile kırsalının hayvancılığa dayalı vergi ödemeleri % 28,64 oranında artarak 20016 akçeye ulaşmıştır. Bu tarihte, Hüseyinabad, Karahisar-ı Behramşah ve Kızılkünbed nahiyelerinin kışlak vergileri de hesaba dahil olmuştur.

20016 akçelik hayvancılığa bağlı verginin 5532 akçelik dilimini yani yaklaşık 27,63'ünü Yörüklerin küçükbaş hayvanlar için ödediği ganem hasılı oluşturmaktaydı. Arıcılar ise, 11823 akçelik küvvare vergisi ödeyerek hayvancılığa dayalı vergi yükünün % 59,06'sını, deyim yerindeyse en ağır yükünü çeken kesim oluyordu. Kışlakçıların ödediği vergilerse 430 akçe ile hayvancılığa ilişkin vergi ödemelerinin ancak % 2,14'lük bir dilimini oluşturuyordu.

1574'te Zile kırsalının ödediği hayvancılığa bağlı vergilerin toplamı 34572'ye yükselmişti. 1519'dan 55 sene ilerisine gidildiğinde hayvancılığa dayalı vergiler toplamı % 72,72 oranında artmıştı. Ancak, bu tarihte Hüseyinabad kazası yaptığı 15449 akçelik ödemeyle Zile kırsalında hayvancılığa dayalı vergilerin % 44,68'ini ödeyen nahiye olmuştu. Hüseyinabad'ın bu çıkışı yeni değildi. 1519'da da 9268 akçelik ödemesiyle % 46,40 oranıyla hayvancılığa bağlı vergilerde birinci sırada yer almaktaydı. 1574'te dikkat çeken bir diğer önemli husus ise kovan sahiplerinin ödediği verginin hayvancılığa dayalı diğer vergilere göre oranının azalmasıdır. Zira, 9003 akçelik küvvare girdisi hayvan sahiplerinin ödedikleri toplam verginin ancak % 26,04'lük bir dilimini teşkil etmekteydi. Oysa, 1519'da hayvancılığa dayalı vergi ödemelerinin büyük çoğunluğu kovan sahiplerine aitti. Kaldı ki 1519'da 11823 akçe toplanan küvvare resmi, 1574'e gelindiğinde % 31 azalmış ve 2820 akçe gerilemişti.

4. 3. 2. iv. Maktu Vergiler

Osmanlı mali yapısında, maktu (kesilmiş/bölünmüş) vergilerin miktarı önceden belirlenmiş ve sabit olup ürünün veya yapılan işin az ve çok olması vergi oranını değiştirmemekteydi. Bu gruba giren vergi ve resimler, ayni olarak tahsili mümkün olmayan vergi konuları için geçerliydi. Örnek vermek gerekirse, hububat gibi dayanıklı olmayan bağ ve bahçelerin ürünlerinden alınması gereken öşür maktu olarak

vergilendirilmişti (Ünal, 2002:168). Bağ ve meyve gibi ürünlerin vergilerini öşürler başlığında ele aldığımız için burada ayrıca irdelemeyeceğiz. Bununla birlikte, maktu vergiler içerisine giren değirmen vergisi üzerinde duracağız. Osmanlı İmparatorluğu'nda "değirmen resmi", "âsiyab resmi" adları altında, su veya yel ile dönen un değirmenleriyle zeytin yağı değirmenlerinden farklı yörelerde ve farklı zamanlarda, değişik miktarlarda alınan vergiler kastedilmekteydi (Çağatay, 1947: 503). Rum vilayetinde bir yıl boyunca çalışan değirmenden 90; altı ay çalışandan 45 akçe alınıyordu. Bu verginin yarısı malikane sahibine, yarısı sipahiye ödeniyordu (Akgündüz, 1994: 433).

Zile kırsalının sanayisini incelediğimiz başlıkta, yöredeki değirmen sayılarını ve bu değirmenlerin çalışma biçimlerini değerlendirmiştik. Zile kırsalında değirmenler 1455'te 1925, 1485'te 2797, 1519'da 8256 ve 1574'te 11942 akçe vergi ödemekteydi (Bk. Tablo 145.). Bu vergi deftere asiyab, resm-i asiyab gibi başlıklarla geçirilebilmekteydi. 1574 senesine kadar değirmenlerin ödeyeceği maktu verginin buğday ya da arpa cinsinden mudd olarak ayni karşılığının da yazılması söz konusu dönemde bu verginin değirmenleri işletenlerden ayni olarak mal cinsinden de toplanabildiğini göstermektedir. 1574'te ise değirmen vergisinin yalnız akçe cinsinden deftere geçirilmesi değirmencilerin vergilerini artık nakit olarak ödemek zorunda olduklarını kanıtlamaktadır. Değirmenler yukarıda verdiğimiz miktarları belirli değirmen vergilerinin yarısını sahib-i arza yani sipahiye yarısını ise malikane sahibine ödemek durumundaydı. 1574 senesinde bu durum defterde açık seçik gösterilmiş ve bu vergi divani ve malikane olarak iki ayrı kalemde ele alınmıştır.

Tablo 145. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kırsalının Ödediği Asiyab Resmi

Nahiye/Sene	1455		1485		1519		1574		
	Mudd	Akçe	mudd	Akçe	mudd	akçe	İki baştan (akçe)	Divani (akçe)	Malikane (akçe)
Zile kırsal	1	50	6,5	289	9	822		450	450
Acacı	4,5	125+(100)	4,5	202,5	4,75	587	0	483	483
Halka-i Hass	6	300	5	226,5	4,25	395	22,5	272	272
Hüseyinabad	5,5	250	14,5	641,5	25,45	2412	1485	1430	1430
Karahisar-ı Behramşah	5	250	4,5	202	6,5	880	708	688	688
Kızılkünbed	0	0	4,75	214	9,75	915	0	876,5	876,5
Kuştaş	2	100	2	90	10	480	45	191	191
Meşhedabad	1	50	4,25	194,5	3,5	418	0	398	398
Özikavağı	1	50	1,5	67	1,75	162	22,5	333,5	333,5
Yenimüslüman	13	650	14,5	670	15	1185	0	849	849
Toplam	39	1925	62	2797	89,95	8256	2283	5971	5971

4. 3. 2. v. Arizi (Bad-ı heva türü) Vergiler

Osmanlı mali literatüründe miktarı sabit olmayıp kaynağı belirsiz olan vergilere arızi vergiler denmektedir. Bu vergilerin tasarrufu timarın durumuna göre değişmektedir. Eğer timar serbest bir timarsa bu tür vergiler sipahilerin, şayet değilse yarısı sübaşı ve sancakbeyinin olmaktaydı (Ünal, 2002: 169). Sübaşı ya da sancakbeyinin payına ayrılan yarı Rum eyaletinde niyabet başlığında deftere yansıtılmaktaydı. Bu başlıkta verilen vergiler köyün divani hasılının bir parçası gibi gösterilmemekte, tamamen ondan bağımsız yeni bir hasıl sayılmaktaydı. Yine, Rum eyaletinde niyabet, serbest olmayan timarlarda beylerbeyi için toplanmaktaydı. Beylerbeyi şahsi vergi içerisine giren resm-i çiftten 15, nimden 7,5 ve cabadan 5 akçe almaktaydı. Adet-i ağnam ile bad-ı heva ve arusiyenin yarısı da kendisine giderdi. Serbest timarlarda bad-ı heva, yava ve kenizek müjdeleri timar sahibinin olurdu (Akgündüz, 1994: 434).

Aşağıdaki tabloda, beylerbeyi payı olması muhtemel serbest olmayan timarlara ait niyabet toplamları verilmiştir (Bk. Tablo 146.). Bu tabloya bakıldığında, bu başlıkta toplanan vergilerin sürekli arttığı dikkatten kaçmayacaktır. Hele de 1455 senesinde bu

gelir kalemi oldukça sınırlı bir şekilde deftere yansımıştır. Niyabetin incelediğimiz dönem boyunca sürekli artması zaman içerisinde serbest timarların sayısındaki azalmaya; aynı zamanda çoğu yerel aristokrasiyi temsil eden timarlı sipahilere karşın zamanla merkezi yönetimin ağırlığındaki çoğalmaya da kanıt oluşturmaktadır.

Tablo 146. 1455-1574 Arası Zile Kırsalının Ödediği Niyabet Vergisi

Nahiye/Vergi	1455		1485				1519				1574			
	Minha	Rüsum	Toplam	An Rusum	Ganem	Bad-ı heva	Toplam	An Rusum	Ganem	Bad-ı heva	Toplam	An Rusum	Ganem	Bad-ı heva
Zile	4	240	4236	2733	406	1030	7655	4234	283	3153	4286	1891	547	1248
Acacı	0	0	550	365	15	170	982	495	30	457	3415	1084	542	644
Halka-i Hass	0	0	1177	747	70	360	2326	1153	30	1141	3201	1910	395	901
Hüseyinabad	0	0	367	261	5	100	2282	1254	25	1003	4727	1816	1299	1462
Karahisar-ı Behramşah	0	0	0	0	0	0	614,5	334,5	0	280	1812	757	575	480
Kızılkünbed	0	0	2046	1191	370	485	2647	1477	288	882	3268	1442	326	800
Kuştaş	0	0	1994,5	1365	100	530	2434	1447	0	987	2010	1064	276	670
Meşhedabad	0	0	3621	2429	67	1130	3176	1596	105	1385	4787	1902	825	1060
Özikavağı	0	0	2114	1267	282	565	2185	2381	100	1816	1540	859	206	475
Yenimüslüman	0	0	1561	1012	155	395	3026	1611	70	1345	2623	1069	304	250
Toplam	4	240	17666,5	11370	1470	4765	27326	15981	931	12449	31669	13794	5295	7990

Arızi vergiler, ne zaman tahakkuk edip tahsil edileceği belli olmadığından tahmini olarak defterlere yazılırlardı. Ayrıca tahrir defterlerinde *tayyarat* adıyla da geçmektedirler (Sahillioğlu, 1991b: 417-418). Bir anlamda, bad-ı heva bu türden birçok verginin üst başlığıdır. Zira, araştırmamız boyunca incelediğimiz mufassal defterlerde aşağıda adlarını sıralayacağımız vergilerin bad-ı heva, tapu, deştbani ve arusiye dışındakilerine rastlamadık. O halde, söz konusu arızi vergiler ayrıntılı defterlere tahmini olarak bad-ı heva başlığında ya da zaman zaman bad-ı heva ve arusiye başlığında geçirildi. Bad-ı hevanın, Resm-i Arus, Cürm-i Cinayet, Niyabet, Resm-i Tapu, Resm-i Zemin, Yave, Abd-i Abık, Kenizek, Adet-i Deştbani v.s. adlarla anılan çeşitleri bulunmaktaydı. Rum vilayetinde, kanunnameden anlaşıldığı kadarıyla, bad-ı heva denen vergiler arusiye, cürm ü cinayet, ev tapusu, ev yeri tapusu ve hariçten gelip kışlayanların dütün resmidir (Akgündüz, 1994: 436).

Şimdi bad-ı heva türünden arızi vergileri kısaca tanımlayıp ardından arızi vergilerin yöredeki miktarını aydınlatmaya çalışalım.

Arızi vergilerden biri defterlerde deştbani ve zemin tapusu vergileriydi. Deştbani bir çeşit ceza vergisi gibiydi. Deştbani, kelime olarak "bekçilik" manasındadır (Sahillioğlu, 1991b: 417). Ceraim-i Hayvanat olarak da bilinir. Başkasının tarlasına girerek ekinine zarar veren hayvan sahiplerinden at, sığır ve koyun başına 5 akçe olarak alınırdı. Bu yönüyle timar sahibinin ürüne zarar verenden topladığı bir para cezasıydı. Ayrıca hayvanın yaptığı zarar, sahibine ödetiliyor ve hayvan başına beşer sopa vuruluyordu (Taşkın, 2006: 239). Rum eyaletinde deştbani için belirlenen ceza miktarı kanunamede belirtilmişti. Buna göre, bir kişinin atı, katırı ya da öküzü ekine girerse davar başına beş değnek vurulup 5 de akçe alınırdı. Eğer ineği girse dört değnek vurulup dört akçe alınırdı. Buzağısı girse bir değnek vurulup bir akçe alınırdı. Koyunu girse iki koyuna bir değnek vurulup bir akçe alınırdı. Ama bu önce hüccet edilmeli daha sonra ceza verilmeliydi. Deştbani adı verilen bu vergiyi kadı kararından sonra divani sahibi yani sipahi alıyor; ancak belirlenen miktarlardan daha fazla almamaları konusunda uyarılıyorlardı (Akgündüz, 1994: 433). Deştbani, yalnız 1574 tarihli defterde karşımıza çıkmış olup genelde zemin tapusu vergisiyle bir anılmıştır. Bu açıdan verginin detaylı analinizi yapmak oldukça güçtür (Bk. Tablo 147.).

Bir diğer ceza vergisi ise cürm ve cinayet resmiydi. Osmanlı hukukunda, kanunnamelere göre sövme ile adam öldürme arasındaki bazı suçların cezası bir af şeklinde para cezasına dönüştürülebilmekteydi (Sahillioğlu, 1991b: 417). Bu şekilde bir suç işlendiğinde veya reaya arasında suç kapsamına giren bir olay yaşandığında, reaya, sahibi olmak sıfatıyla ilk müdahaleyi sipahi yaptıktan sonra mahkemeye gönderilirdi (Miroğlu, 1990: 184). Mahkeme, suçunun derecesine göre bu tip bir olaya karışan

reayaya suçunun derecesine ve ödeme gücüne göre para cezası kesebilirdi. İşte bu cezaya cürm ü cinayet adı verilmekteydi. Cürm ü cinayet resmi ilk zamanlardan itibaren belli bir miktarda alınmıştır. Bu konuda "Fatih Kanunnamesi"nde zenginden 400, orta halliden 200, daha aşağısından 100 ve nihayet fakirlerden 50 akçe alınması hükmü bulunmaktadır (Barkan, 1943: 388-389). Cürm ü cinayet resmiyle ilgili kanun imparatorluğun her yerinde aynı şekilde uygulanmamıştır. Mesela Aydın sancağında serbest olmayan timarların cürm ü cinayetleri bütünüyle sancak beyi tarafından alınırken padişah hassı olan yerlerde bu verginin hassa adına alındığı görülmektedir. Aynı şekilde Aydın'da padişah hassından olan Karacakoyunlu Yörükleri'nin cürm ü cinayetleri hassa-i hümayun için alınmakta, vakıf topraklarda da iç hazine için tahsil edilmekteydi (Halaçoğlu, 1993: 138). Rum eyalet kanunnamesi bu vergilere ilişkin bazı ipuçları içermektedir. Cürm dahi haksız yere adam öldürenin varlıklısından 300; orta hallisinden 200 ve yoksulundan 100 akçe alınır. Göz çıkaran ve el düşürenden cürm alınmaz. Baş yarılıp kemik çıksa, diş çıksa, çomak, kılıç ya da diğer harp aletleriyle yaralanıp yatağa düşse 100 akçe, bunlardan başka uyarı gerektiren suçlardan 40 ila 10 akçe cürm alınmalıdır. Suç işleyenlerin kadı katında mahkeme edilmesi esastı. Kişi mahkemeye gelmekte direnirse zorla götürülürdü (Akgündüz, 1993: 208).

Arızi vergilerden biri de beytülmal, mal-ı gaib ve mal-ı mefkud başlığında toplanan vergiydi. Bu vergiler daha çok sahipsiz malların durumuna ilişkindi. Mirasçısı bulunmayan tereke beytülmalden sayılır ve varis üç aya kadar ortaya çıkmazsa mirasa hazine el koyardı. Ancak mirasçı, tereke hazinede de olsa mirasçılığını ispatlarsa bunu almaya hak kazanırdı. Mirasçı ülke içinde ise mal-ı gaib, başka ülkede olup yeri bilinmezse mal-ı mefkud hükmüne girerdi. Tereke, beytülmalciye bu durumda bir sene bekletildikten sonra verilirdi (Sahillioğlu, 1991b: 417).

Arızi vergiler içerisinde *yave* (kayıp/sahipsiz hayvan) resmi de vardı. Yave, Farsça kökenli bir kelime olup, manasız, faydasız, saçma sapan söz anlamlarına gelmektedir. Osmanlı hukukunda ise sahipsiz hayvanları ifade etmek için kullanılmış bir tabirdir. Zaman zaman bu kelimenin Türkçe karşılığı olarak "kaçkun" kullanılmıştır. Sahipsiz olarak bulunan hayvanlardan alınan vergiye yave ve kaçkun resmi denmiştir. Bu verginin uygulanması şu şekildeydi. Sahipsiz, başıboş olarak kırlarda gezen hayvanlar hükümete teslim ettirilirdi. Hayvanlar herhangi bir zarara neden olmuşsa bunun tespiti yapılırdı. Kadı ilan ettirir, sahibi çıkmazsa hayvan/hayvanlar sattırılır, çeşitli mahkeme ücretleri düşüldükten sonra kalan para hazineye bırakılırdı. Timar sisteminin etkili biçimde uygulandığı dönemlerde Yörükler ve müsellemlerin dışındaki reayanın elinde tuttuğu yaveler yani başıboş hayvanlar sahib-i arzın yani divan sahibinindi (Pakalın, 1983c: 607). Rum Vilayeti kanunnamesine göre, abd-ı abık (köle) tutulsa, yavacı olan abd-ı abıkı tutup getirene 20 akçe vermeliydi. Abıkın sahibi bir günlük yoldan kaçmışa 30, 2 günlük yoldan kaçmışa 60, 3 ve daha fazla günlük yoldan kaçmışa 100 akçe muştuluk (müjde parası) verir ve kulun takdir ettiği nafakasını öderdi. Abd-ı abıkı tutup getirene verilen 20 akçe yavacınındır (Akgündüz, 1994: 437).

Arızi vergilerden biri de çoğu kez bad-ı heva ile bir arada anılan arus ya da arusiye resmiydi. Bu vergi, gelin resmi olarak da bilinmektedir. Evlenen kadınların kocalarından alınan bir vergidir (Pakalın, 1983a: 89). Esasında timar sahibinin kendi toprağındaki reayadan talep ettiği gerdek hakkıdır (Sahillioğlu, 1991a: 422-423). Kanunnâmelerde, "resm-i arûsi (gelin resmi)", "arûsane", "âdet-i arûsî" adlarıyla geçen bu resmin mahiyeti, bir kız veya dul kadın evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka timar sahibine veya sancak beyine verilen resimdir, kızları evlendiği zaman, timar sahibinden de alınırdı. Bir yerli reayanın kız oğlan kızı evlense gerdek resmini, kızın

babasının timarında oturduğu sipahi talep ederdi. Dul (seyyibe, bîve) kadın evlense, arus (gerdek) resmini, kendisinin evlendiği sırada bulunduğu yerin sipahisi, fakat Yörük ve Yüzdeci'nin kızı evlense, gerdek resimlerini, bunlar yerleşik olmadığından kız olsun dul olsun, kadının veya kızın babasının kayıtlı bulunduğu timarın veya yerin sahibi alırdı (Çağatay, 1947: 506). Rum eyaletinde, arusane resmi bakire kızdan 60, duldan 40; fakirlerden bunun yarısı kadar toplanırdı (Akgündüz, 1993: 206).

Arızi vergilerden son olarak üzerinde duaracağımız vergi tapu ve dönüm resimleridir. Mülkiyeti devlete ait olan araziden çiftlik tasarruf eden reaya bir defaya mahsus olmak üzere bir vergi öderdi. Tapu resmi olarak adlandırılan bu vergi çoğu kez arazinin bir yıllık mahsulâtının kıymeti olarak takdir edilmiştir. Tapu resmi ödeyen reaya toprağın mülkiyet hakkını değil, sadece tasarruf hakkını satın almış olurdu (Ünal, 2002: 162). Kanunnâmelerde "zemin resmi" veya "dönüm resmi" olarak zikredilen vergi, tam çiftlik veya nim çiftlikten az veya fazla yer ziraat eden reayadan, fazlasından ve eksiğinden dönüm başına alınan bir vergiydi. Bu şekilde arazi ziraat eden köylü ya da kentli, dönüm resmini ödemekle mükellefti (Çağatay, 1947: 505). Bu miktar genellikle iki dönüme bir akçe dönüm resmi veya zemin resmi şeklindeydi. Ancak bu rakam toprağın durumuna göre iki, üç veya beş akçe de olabilirdi (Emecen, 1994: 521). Rum eyaletinde ise, kanunnameye göre, haric raiyet tamam çiftlik için çift, nim-çift için nim-çift şahsi vergi ödemekle yükümlüydü. Bununla birlikte, nim-çiftten daha az miktarda ve küçük arazilerde ve has yerlerde her sene ziraat ettiği takdirde iki dönüme bir akçe alınması kanun-ı kadim gereğiydi (Akgündüz, 1993: 204.) Yine aynı kanunnameye göre, bir timarda haric raiyet kovan, koyun, yağ ve bal yazdırsa timar dâhilindeki dağ ve ormanlar ziraate açılsa öşür ve diğer vergileri sipahinin olurdu. Ayrıca, bir haric raiyetin tapuyla tasarruf ettiği yerin alınıp dahil raiyete verilmesi yasaktı (Akgündüz, 1993: 206). Tapu resmi içerisinde yer alan bir kalem de ev tapusuna

ilişkindi. Rum eyaletinde, köylerde ev yeri tapusu iyi yerden 50, orta halli yerden 40 ve pek de iyi olmayan bir yerden 20 veya 10 akçe toplanıyordu.

Zile kırsalının ödediği bad-ı heva türünden vergilerin miktarı 1455'te 6860 akçeyken niyabetteki payıyla beraber 16801 akçeye ulaşmıştır. 1519'da 31251 akçeye erişen bad-ı heva vergileri, 1574 senesi itibarıyla 49044 akçeyi bulmuştur. Bunun 13430 akçelik dilimi yani yaklaşık % 29,97'si dönüm, tapu ve deştbani ve zemin tapusu vergilerinden oluşuyordu (Bk. Tablo 147 ve 148.).

Tablo 147. 1455-1574 Yılları Arasında Zile Kırsalının Ödediği Bad-ı Heva ve Arusiye Vergileri

Nahiye/sene	1455	1485		1519				1574		
	Bad-ı heva (divani)	Bad-ı heva (divani)	Bad-ı heva (niyabet)	Bad-ı heva (divani)	Bad-ı heva (Etrakiye)	Arusiye (Etrakiye)	Bad-ı heva (niyabet)	Bad-ı heva ve arusiye (divani)	Bad-ı heva ve arusiye (Etrakiye)	Bad-ı heva ve arusiye (niyabet)
Zile	1590	1845	1030	3908	562	0	3153	3681	776	1248
Acacı	540	965	170	1605	190	0	457	1245	0	644
Halka-i Hass	905	755	360	1122	0	0	1141	1318	0	901
Hüseyinabad	360	2130	100	2788	2442	540	1003	6529	3137	1462
Karahisar-ı Behramşah	585	1595	0	840	100	0	280	1864	0	480
Kızılkünbed	0	1195	485	1062	0	0	882	1680	0	800
Kuştaş	605	640	530	1194	0	0	987	1040	0	670
Meşhedabad	950	1303	1130	2720	0	0	1385	2312	0	1060
Özikavağı	685	790	565	100	0	0	100	1646	0	475
Yenimüslüman	640	818	395	1345	0	0	1345	1124	0	250
Toplam	6860	12036	4765	16684	3294	540	10733	22439	3913	7990

Tablo 148. 1574'te Zile Kırsalının Ödediği Tapu ve Dönüm Resmi

Nahiye/sene	Dönüm resmi	Tapu resmi	Deştbani ve zemin tapusu
Zile	150	100	1477
Acacı	183	0	920
Halka-i Hass	0	0	866
Hüseyinabad	444	0	2661
Karahisar-ı Behramşah	260	0	1727
Kızılkünbed	60	0	1503
Kuştaş	0	0	887
Meşhedabad	5	0	1511
Özikavağı	70	0	930
Yenimüslüman	0	0	948
Toplam	1172	100	13430

4.3.2.vi. Zile Kırsalının Vergi Yükümlülüğü Üzerine Bir Değerlendirme

Kırsal alandaki vergiler hakkında bilgi verdikten sonra defterlerde bilhassa vergi üniteleri diyebileceğimiz köy ve mezra gibi yerlerin hasılları konusunda yaşadığımız bazı sıkıntıları paylaşıp daha sonra vergilerin genel bir muhasebesini yapacağız.

İlk olarak, tek tek defterde yazılan vergileri topladığımızda ceman başlığında verilen vergi toplamlarıyla uyuşmadığı yerler vardı. Bu durumun birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bazen köy toplamı içerisinde yer almayan bir mezra girdisi de hasıla girmiş olabiliyordu. Bazen de defterde silinmiş bir bölümde bizim göremediğimiz vergiler ister istemez bizim toplamımıza yansımıyor, bu açıdan daha genel toplamlarla bizim detaylı toplamımızın birebir aynı çıkmasını engelliyordu. Bir örnek vermek gerekirse, Karahisar-ı Behramşah'ın İmrak köyünde defterdeki vergilerin tek tek toplamının sonucu 2153,5 akçe çıkmıştı. Bununla birlikte, defterin köy için verdiği genel toplam 2353,5'tu[848]. Tahminlerimize göre, bizim toplamımızla defterin toplamındaki fark büyük olasılıkla defterde yer alan bazı vergilerin sonradan silinmiş olma ihtimalidir. Belki de bu fark, bizim köy hasılı içerisinde rastlayamadığımız küvvare ve bad-ı heva türü vergileri içermekteydi. Aslında, defter hasılı ile bizim bulduğumuz hasıl arasındaki farkın silinmişlikten ya da defterin yıpranmasına bağlı bir nedenden kaynaklandığına dair daha çarpıcı ve açık örnekler de bulunmaktadır. 1519 senesinde Kuştaş nahiyesinin büyük köylerinden biri olan İsa köyün defter hasılı eldeki bütün vergileri topladığımız halde eksik çıkmaktaydı[849]. Dikkatle incelediğimizde gördük ki bu nahiyede hemen her köyde bulunan bad-ı heva vergi kalemi bu köy hasılında yoktu. Üstelik bad-ı hevayı tespit edebileceğimiz bir kalem olarak niyabet gelirleri defterde ayrı bir başlıkta yer almaktaydı. Bad-ı hevanın yarısı niyabette yer

[848] BOA, Td 2, s. 169-170.
[849] BOA, Td 79, s. 254.

almaktaydı. Niyabetteki bad-ı heva rakamı olan 212'yi İsa köyün vergileri içerisine dahil ettiğimizde farkın ortadan kalktığını test etmiş olduk. Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin Tezekçi köyüne ait 1519 senesine ilişkin vergi verilerinin yer aldığı kısım sayfa altına denk geliyordu ve tam köşede niyabet gelirlerinin bulunduğu kısım yırtılmıştı[850]. Bu defa da niyabet gelirlerini ortaya koymak neredeyse imkansız bir hal almaktaydı. Son olarak, bazı durumlarda il yazıcıları ürünlerin mudd ve akçe cinsinden çarpımlarında hatalar yapabilmişlerdi. 1455'te Zile kaza merkezine bağlı Bağluca köyünde defterin toplamı 2172 çıkmasına rağmen vergi kalemlerini tek tek topladığımızda, 2170 akçe rakamına ulaşabildik[851]. Bu fark zaman zaman daha fazla olabilmekteydi. Yenimüslüman'ın Çeltek köyünde defterin verdiği toplam 2426 iken bizim tek tek vergileri gözden geçirerek bulduğumuz toplam 2726 çıkmaktaydı. Bu da yaklaşık 300 akçelik bir farktı ki yukarda da belirttiğimiz gibi il yazıcısının yanlış bir yazımından kaynaklanıyor olmalıydı[852].

İkinci olarak, hasıllarla ilgili özel bir durum da mezralara ilişkindir. Çoğu defa mezraların hasılları bağlı bulundukları köylerin hasılına katılmaktaydı. Bununla birlikte, 1485 senesinde Kızılkünbed nahiyesinin Deveci köyüne bağlı Bazlambaç, Doğanoğlanı, Kuyucak ve Kuruköy mezralarının hasılı "el-galle ani'l-mezraa-i erbaa" şeklinde ayrıca belirtilmişti[853]. Yalnız, bu yaklaşım, 1519 senesinde terk edilmiş; Deveci köyü hasılı için "hasıl ma'â'l-mezari" başlığı atılarak hasılın bir toplam halinde verilmesi tercih edilmişti[854].

Üçüncü olarak, hâsıllar için bir başka zorluk da zaman zaman genel olarak divani gelirleri içeren hasılın içerisine timar sahiplerinin gelirlerini oluşturan niyabet,

[850] BOA, Td 79, s. 261.
[851] BOA, Td 2, s. 339-340.
[852] BOA, Td 2, s. 361.
[853] BOA, Td 19, s. 221.
[854] BOA, Td 79, s. 267.

malikane ve diğer başka kalemlerin de girilmesidir. Bu durumda "hasıl ma'a nısf niyabet" şeklinde bir başlık atıldığı oluyordu. Örneğin, Kızılkünbed nahiyesinin büyük kırsal yerleşmelerinden olan Kazankaya köyü için 1519'da böyle bir durum söz konusuydu[855]. Malikaneyi de elinde bulunduran yani divani-malikane iki baştan timara sahip olan timar sahiplerinin gelirlerini topladığı köylerde gelirleri ayrıştırma konusunda biraz daha şanslıydık. Zira, çok sınırlı örnekleri olan böyle bir durumda köyün malikane geliri ayrıca ve divani gelirden bağımsız bir şekilde yazılmaktaydı. Divani ve malikane gelirleri Şeyh Nusret Zaviyesi'ne ait olan Kızılkünbed'in İsaözü mezrasının 1519'da divani 540 ve malikane 540 geliri ayrı ayrı yazılmıştı[856]. Bu açıdan, iki baştan mezra gelirlerini tasarruf eden Şeyh Nusret Zaviyesi mezranın toplam 1080 akçe olan iki baştan vergisinin de sahibi olmaktaydı.

Hasılları biz her ne kadar belirli bir düzene göre toparlamaya çalışıp bazı problemleri gidersek de bunu bütün defterlerde ve bütün yerleşimlerde tam olarak gerçekleştirdiğimizi söylemek oldukça iddialı olur. Şöyle ki özellikle bazı mezralarda vergi toplamı "hasıl" başlığında detaylandırılmamış bir biçimde toplu ve tek bir rakamdan oluşmaktaydı. Bir örnek vermek gerekirse, Kızılkünbed'in Gaziköy ve Ermenid[857] ile Karahisar-ı Behramşah'ın Sincanlu[858] mezralarının hasılı 280 olarak girilmişti. Tahrir kıymetleri baz alındığında bu mezraların hasıllarının 2 mudd buğday ve 1 mudd arpaya karşılık geldiği kolaylıkla anlaşılacaktır. Ne var ki, rakamların karşılıklarını bu kadar kolay tahmin edebileceğimiz örnekler bulma konusunda her zaman bu derece şanslı değildik. Örneğin Karahisar-ı Behramşah'a bağlı Karahisar-ı Behramşah mezralar topluluğunda yer alan mezraların hasılları bu tip tahminlere imkan

[855] BOA, Td 19, s. 228-229.
[856] BOA, Td 79, s. 270.
[857] BOA, Td 79, s. 269.
[858] BOA, Td 79, s. 259.

verecek netlikte değildi ve oldukça karışık hesaplar içeriyordu[859].

Hasılları belirlerken ve bu hasılları meydana getiren gelirleri tespit ederken karşılaştığımız bir diğer problem yerleşme ve nüfus başlığında da belirttiğimiz, yörede mezra-kışlak ayrımını yapma zorluğudur. Bu zorluk en çok 1519 senesiyle ilgilidir. Zira bu tarihteki yazımda gerek Hüseyinabad gerekse de Karahisar-ı Behramşah'ta Dulkadiroğlu Şehsuvaroğlu Ali Bey'in timarı kapsamında bir kısmı Bozok'ta olan ve bu tarihten sonra karşımıza çıkmayan çok sayıda mezra vardı. Buradaki problem yerleşim yerlerinin mezra statüsünde olması ancak çoğu kez Dulkadirli, Uluyörük veya Türkmen tabir edilen konargöçer unsurlar tarafından geçici olarak kullanılmasıydı. Haliyle, bunların hasılları eğer sınıflandırılmamışsa bu hasılların hayvancılıktan mı yoksa tarımsal üretimden mi ortaya çıktığını belirlemek zordu. Düz mantıkla hareket edildiğinde ve kışlağın hayvancılık faaliyetleriyle uğraşanların geçici süreliğine yerleştiği yer olduğu akla gelebilir. Ancak, problemin çözümü bu kadar basit değildir. Kışlak olan yerlerin bir kısmında tarımsal üretimin izlerini sürmek olasıdır. O zaman, kışlağı ilk akla gelen seçeneğinde düşünmek problemi çözmekte yetersiz kalmaktadır. Örnek olarak belirtmek gerekirse, 1519'da Karahisar-ı Behramşah'ın Karacaöz köyüne kayıtlı tek bir nüfus yokken, köyün 910 akçe hasılı bulunmakta; bu hasılın 100 akçesini kışlak vergisi oluşturmaktadır. Öyleyse, nüfussuz bu köyde bugün ismini bilmediğimiz konargöçer bir topluluk kışlamaktadır. Ancak kalan 810 akçelik vergi ne tür bir ekonomik etkinliğin sonucudur? Eldeki verilere göre bunu izah etmek gerçekten imkansızdır[860]. Bu konuda bir diğer mühim sıkıntı Karahisar-ı Behramşah'ın Kınık ve Akviran mezrasına ilişkindir[861]. Bu mezranın 1519 senesindeki 200 akçelik hasılı için "hasıl, bir sehm kışlak" denmişti. Demek ki mezra kışlak olarak kullanılıyordu. Ne var

[859] BOA, Td 79, s. 263.
[860] BOA, Td 79, s. 263.
[861] BOA, Td 79, s. 265.

ki hasılı ortaya çıkaran kalem netleştirilmemişti.

Vergilere ilişkin bu sıkıntı ve tespitlerimizi yaptıktan sonra Zile'den 1455-1574 arasında toplanan vergilerin nahiyelere göre durumunu topluca gözden geçirip kategorilerine göre dağılımı üzerinde durabiliriz.

1455'te Zile kazası kırsalının toplam divani vergi hasılı 300783 akçeydi. Bunun 300543 akçesi divani gelir sahiplerine aitken yalnız 240 akçe niyabete gitmekteydi. Kırsalın en büyük vergi yükünü 65386 akçe ile Zile merkezine bağlı köyler çekmekteydi. Bu, nahiye kırsalındaki vergilerin % 21,81'ine karşılık gelmekteydi. Zile'yi 50505 akçeyle Hüseyinabad, 37013 akçeyle Meşhedabad takip etmekteydi. Zile kırsalında en az vergi ödeyen nahiye Halka-i Hass'tı. Halka-i Hass 20913 akçeyle kırsalın vergi toplamının ancak % 6,95'ini karşılamaktaydı. Bu arada 1455, 1485 ve 1519'da defterde bir başlık halinde verilen Acacı ve Özikavağı'nın her ikisinin vergi toplamı bir arada düşünüldüğünde toplam 51669 akçelik bir vergi ödedikleri görülmektedir. Bu da, kırsaldaki vergilerin % 17,17'sine denk gelmektedir. Duruma bu açıdan yaklaşıldığında Zile kırsalında Zile'den sonra en çok vergi ödeyen nahiye bu iki birleşik nahiye de kabul edilebilir (Bk. Tablo 149.).

Tablo 149. 1455'te Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı

Nahiye	Divani (akçe)	Niyabet (akçe)	Toplam (akçe)	%
Zile	65386	240	65626	21,81
Acacı	21320	0	21320	7,08
Halka-i Hass	20913	0	20913	6,95
Hüseyinabad	50505	0	50505	16,79
Karahisar-ı Behramşah	22642	0	22642	7,52
Kuştaş	27502	0	27502	9,14
Meşhedabad	37013	0	37013	12,3
Özikavağı	30349	0	30349	10,08
Yenimüslüman	24913	0	24913	8,28
Toplam	300543	240	300783	100

1455'te Zile kazasının mufassal 2 numaralı deftere yansıyan 300783 vergi toplamına rağmen bizim tek tek vergileri sayarak bulduğumuz toplam 289339 akçeydi.

Bu da arada 11444 akçelik yani % 3,8 oranında bir fark demekti. Biz farkı bir tarafa bırakıp bulduğumuz vergileri genel toplama oranladığımızda en çok vergiyi buğday ve arpa üreticilerinin ödediğini gördük. Bunların her ikisinden toplanan öşür bütün vergilerin % 79'u kadardı. Diğer tarım ürünlerini de bu hesabın içerisine kattığımızda Zile kırsalındaki vergi ödemelerinin toplam % 79,6'sını tarım ürünlerinden toplanan öşürlerin oluşturduğunu gördük. Zile kırsal kesiminin ikinci büyük vergi dilimini ise % 9,84'lük bir oranla şahsi vergilerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte bir de Hüseyinabad'da cemaatlerin toplam hasılı olarak verilen arızi vergiler ve ganem toplamından oluştuğunu düşündüğümüz 10000 akçelik dilim de kırsal vergi yekünü içerisinde bir vergi biriminden alınan önemli bir kesiti oluşturması bakımından dikkat çekicidir. Bu 10000 akçelik dilimin mühim bir kısmını hayvancılığa bağlı vergilerin oluşturduğu dikkate alındığında kaza kırsalının diğer koyun toplamından en az 4-5 kat daha fazlasına Hüseyinabad'daki cemaatlerin sahip olduğu düşünülebilir (Bk. Tablo 150.).

Tablo 150. 1455'te Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı

Vergi kategorisi	**Akçe**	**%**	**%**	**%**
Şahsi vergiler	29609	9,84		
Arızi (Bad-ı heva ve niyabet)	7100	2,36		
Hayvancılık (Ganem)	1225	0,4		
Buğday	155750	51,78	79	79,6
Arpa	81900	27,22		
Diğer tarım ürünleri	1830	0,6		
Değirmenler	1925	0,64		
Hüseyinabad diğer	10000	3,32		
Toplam (Bize ait)	289339			
Toplam (Deftere ait)	300783			

Yukarıdaki kategorilere baktığımızda, Zile kırsalının 1455 hasılında bazı vergilerinin deftere yansımadığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Zira, defterin toplamları ile bizim bulduğumuz toplamın örtüşmediği gibi bir gerçekle de karşı karşıyayız. Peki, aradaki 14111 akçelik bizim bulamadığımız fark nereden ileri gelmişti? Bunun cevabı, büyük ölçüde 1482 tarihli 15 numaralı tahrir defterinde kısmen verilmektedir. Bu icmal

defterinde Zile kırsalının 1455 tahririne çok azı yansıyan niyabet ve ganem (koyun) vergilerinin dökümüne baktığımızda farkın bu iki verginin eksikliğinden kaynaklandığını gördükten başka daha fazla olduğunu da anlamaktayız. Bu tarihte, Zile kırsalının niyabet toplamı 20214 akçe tutarındaydı[862]. Bu tutara Zile'ye bağlı gösterilen Kızılkünbed, Aştagul ve Mecidözü nahiyelerinin niyabet hasılları da dahildi. Bu üç nahiye dışarıda tutulduğunda, 1482 senesi itibarıyla, Zile kırsalının niyabet toplamı 12550 akçe olmaktaydı (Bk. Tablo 151.). Burada en dikkat çekici durum, en az niyabet ödeyen nahiyenin esasında coğrafi ve demografik açılardan yörede en büyük nahiye olan Hüseyinabad olmasıdır. Bu zıtlık, Hüseyinabad nahiyesindeki timarların çoğunun serbest kategoride timarlar olduğunu ortaya koymaktadır. Eldeki bu veriler, il yazıcısı her ne kadar mufassal defterde bu vergi kalemini göstermese de, bu vergilerin söz konusu tarihte bir şekilde toplandığını kanıtlamaktadır.

Tablo 151. 1482'de Zile ve Bağlı Nahiyelerinin Niyabet Ağnam Resmi Gelirleri

Nahiye	Niyabet Hasılı (akçe)	Ağnam resmi (akçe)
Zile	3779	1257
Karahisar-ı Behramşah	0	385
Meşhedabad	2877	370
Yenimüslüman	1109	120
Kuştaş	2002	15
Acacı ve Özikavağı	2643	1320
Halka-i Hass	0	205
Kızılkünbed	2291	305
Mecidözü	1983	3588
Aştagul	3390	1920
Hüseyinabad	140	220
Toplam	20214	9705

1482 senesinde Zile kazası ağnam (koyun) resmi toplamı 9705 akçe olarak yazılmıştı. Tıpkı niyabet gelirlerinin yazımında olduğu gibi, 1455'te defterde izlerine rastlamadığımız Kızılkünbed, Mecidözü ve Aştagul nahiyelerinin ağnam vergileri de bu

[862] BOA, Td 15, s. 8. 1482 tarihli bu icmal defterinde Turhal'ın has, Zile'nin niyabet ve ağnam resmi gelirleri toplamı 115258 olarak verilmiştir. Bu 115258 akçelik tutar büyük ölçüde, o tarihte Amasya sancak beyi olan ve 1481'de tahta çıkan II. Bayezid'in haslarının içerisinde olmalıdır.

toplama dahildi[863]. Bu nahiyeleri vergi toplamı dışına çıkardığımızda, 1455 tarihli mufassal defterde yer alan nahiyelerin ödediği ağnam vergisi toplamı 3892 akçeye denk geliyordu (Bk. Tablo 151.). Niyabetteki 12505 akçeyle bu rakamı topladığımızda 16397 akçelik bir rakam ortaya çıkmaktadır. Bu rakam birebir örtüşmese de 1455 hasılında 14111 akçelik farkımızın kaynağını ortaya koymaktadır.

1485'te Zile kırsalındaki yerleşim birimlerinin hasıllarının 344657 akçeye ulaştığı görülmektedir. Bizim, defterdeki vergileri tek tek toplayarak ulaştığımız hasıl toplamıysa 344639 akçeydi. Buna göre, defter toplamıyla bizim toplamımız arasındaki fark yalnız 18 akçeydi. Bu da makul bir farktı. Bu defa, yüksek bir farkın oluşmamasında hem defterin her sayfasıyla sağlam kalması hem de bir önceki mufassal deftere yansımayan niyabet ve hayvancılığa ilişkin vergilerin eksiksiz biçimde girilmesinin payı büyüktü. Aradan geçen 30 sene boyunca Zile kırsal hasılı 43874 akçe artmıştı. Bu artış 1455'e göre 1485'te kırsal alanda vergi hasıllarının % 14,5 oranında artması demekti. İlk bakışta, bu artış oldukça olağan ve normal gözükmekle birlikte, burada bir noktanın altını çizmekte fayda vardır. Bu artışın bir kısmı kaza hasılına ilk olarak bu tarihte eklediğimiz Kızılkünbed nahiyesinden gelmekteydi. Bu yönüyle, artış hızına bir de Kızılkünbed nahiyesini genel toplamın dışında bırakarak bakmak gerekmektedir. Kızılkünbed'in 29311 akçelik hasılını yok saydığımızda, 1455 senesindeki nahiyelerin toplam hasılı 1485 senesinde 315328 akçeye karşılık gelmektedir. Buna göre, bir önceki tahrire göre artış oranı % 4,83 dolaylarında kalacaktır. İşte bu nedenle, 1485'te Zile kırsal ekonomisinin 1455'e göre durağan bir seyir izlediğini söylemek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Bu da oldukça normal bir süreçtir. Zira, bu tarih Akkoyunluların Tokat'a saldırısı sonrası bir tarihi ifade etmektedir. Değişik başlıklarda da ifade ettiğimiz gibi, Zile kırsalı her ne kadar

[863] BOA, Td 15, s. 8.

Akkoyunluların fiziki bir saldırısına maruz kalmamışsa da yakın yöresinde meydana gelen olumsuzluklar Zile'nin ekonomisinde de bir durağanlığa yol açmıştır. Ekonomideki bu durağanlıkta sınırlı düzeyde de olsa, vergi dilimleri içindeki en büyük dilime sahip buğdayın tahrir kıymetinin bir önceki döneme göre muddunun 60 akçeden 50 akçeye düşmesinin de payı bulunmaktadır. Nahiyelerin 1485'teki hasıllarını 1455'le kıyasladığımızda da bu durumu gözlemlemek mümkündür. Şöyle ki 1455'te Zile kazasını oluşturan dokuz nahiyeden beşinin hasılları gerilemişti. Bunlar: Acacı, Halka-i Hass, Karahisar-ı Behramşah, Kuştaş ve Özikavağı nahiyeleriydi. Zile ve Yenimüslüman nahiyelerinin vergi gelirleri durağan seyretmişti. Hüseyinabad ve Meşhedabad'ın vergi gelirleri ise hissedilir bir biçimde artmıştı. Hüseyinabad'ın 1455'te 50505 akçe olan vergi hasılı 61649 akçeye ulaşarak % 22,06 oranında artmıştı. Meşhedabad'ın 37013 akçelik hasılı 45662 akçeye ulaşarak % 23,36'lık bir oranda yükselmişti. Bu durumda 1485'e girerken Rum eyaletinde yaşanan sıkıntılardan Zile'de en az etkilenen iki nahiyenin Hüseyinabad ve Meşhedabad olduğu anlaşılmaktadır. 1485 nahiye hasıllarında dikkat çekici bir başka durum da halen vergisel bir bütünü temsil eden Acacı ve Özikavağı nahiyelerinin toplam 47351 akçelik hasıllarıyla ancak Meşhedabad'ın toplamı kadar bir vergi ödeyebildikleri gerçeğidir. Zira, 1455'te her ikisi toplam hasılı kaza genelinde ikinci büyük hasıl dilimini oluştururken bu tarihte üçüncü sırayı zor elde etmişlerdir (Bk. Tablo 152.).

Tablo 152. 1485'te Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı

Nahiye	Hasıl	Niyabet	Toplam	%
Zile	63466	2436	65902	19,12
Acacı	19276	550	19826	5,75
Halka-i Hass	16502,5	1177	17679,5	5,12
Hüseyinabad	61282	367	61649	17,88
Karahisar-ı Behramşah	25909	0	25909	7,51
Kızılkünbed	27265	2046	29311	8,5
Kuştaş	23658	1994,5	25652,5	7,44
Meşhedabad	42041	3621	45662	13,24
Özikavağı	25411	2114	27525	7,98
Yenimüslüman	23962	1561	25523	7,4
Toplam	328772,5	15866,5	344639	100

1485 senesinde vergilerin farklı kategorilere dağılımına bakıldığında, en dikkat çekici durum, şahsi vergilerin miktarının bir önceki döneme göre % 63,74 gibi yüksek bir oranda artarak 48484,5 akçeye ulaşmasıdır. Bu yönüyle, 1485'te Zile kırsalında toplanan vergilerin % 14,06'sını bu vergi karşılıyordu. Öte yandan arpanın vergi dilimi içerisindeki payının üretim daralmasının sonucu olarak azaldığını söylemek yerinde olacaktır. Yine de, buğday ve arpadan alınan öşürler % 71,76; tarım ürünlerinden toplanan vergiler % 72,47'lik oranlarla Zile kırsalı ekonomisinin lokomotifi olmayı sürdürmekteydiler. Arızi vergiler ise kaza kırsalında öşür ve şahsi vergilerden sonra üçüncü sırayı almaktaydı (Bk. Tablo 153.).

Tablo 153. 1485'te Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı

Vergi kategorisi	**Miktar**	**%**	**%**	**%**
Şahsi vergiler	48484,5	14,06		
Arızi (Bad-ı heva ve niyabet)	29702,5	8,61		
Hayvancılık (Ganem)	14089	4,08		
Buğday	173575	50,36	71,76	72,47
Arpa	73760	21,4		
Diğer tarım ürünleri	2448	0,71		
Değirmenler	2797	0,81		
Toplam (Bize ait)	344639			
Toplam (Deftere ait)	344657			

1519 senesinde Zile kırsalında nahiyelerin hasılları 34 sene öncesine göre % 65,79 artarak 571429,5 akçeye ulaşmıştır. Bu artışın önemli ve sanal bir nedeni bulunmaktadır. Bu neden, bu tarihlere gelindiğinde halen vergi gelirleri içerisinde % 68,517 gibi önemli bir oranla birinci sırada olan buğday ve arpanın tahrir kıymetindeki ani yükseliştir. Zira, 1455'te buğdayın muddu 60, arpanın muddu 40; 1485'te buğdayın muddu 50, arpanın muddu 40 akçeyken 1519 senesinde 1485 senesindekine oranla bu ürünlerin tahrir kıymetleri iki kat artarak buğdayın muddu 100; arpanın muddu 80 akçe üzerinden fiyatlandırılmıştır. 1485 senesi rakamlarıyla bir karşılaştırma yapmak adına bu ürünlerin 1519'da deftere yansıyan öşürlerini yarıya böldüğümüzde bu ürünlerin vergi karşılığı 1485 rakamlarına göre 195815 akçe olacaktı. Başka bir deyişle, deftere

yansıyan vergi bu oranda düşecekti. Böylece, 1519'daki vergi toplamı 375614,5 akçeye gerileyecekti. O takdirde de olağan ve değişmeyen tahrir kıymetleri üzerinden vergi toplamı 1519 senesi için 375614,5 akçe olacaktı. O zaman da vergideki reel artış yalnız 30957,5 akçe yani % 8,94 oranla sınırlı olacaktı. Bütün bu açılardan bilhassa 1518 senesi itibarıyla 1520'lerin son çeyreğine kadar yörede devam edecek Celali Fetreti sırasında, esasında, tarımsal üretimin çok da artmadığı, yapılan fiyat düzenlemeleri sonrasında vergi miktarının kabardığını söylemek gerekmektedir. Buğday ve arpadaki bu fiyat dalgalanması bir ölçüde değirmencileri de ilgilendirmekteydi. Değerimenciler de vergilerini bu iki ürüne kıyasla ödemekteydi. 1455'te toplam hasıl içerisinde oranı % 0,64 olan değirmen vergisi (asiyab resmi), 1485'te % 0,81'e ulaşmıştı. Bu tarihte ise % 1,44'e kadar erişmişti.

Bütün bu tespitlerimiz dışında, 1519 senesi itibarıyla, Zile kırsalının vergi birincisinin artık Hüseyinabad olduğu aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır (Bk. Tablo 154.). Peki, Hüseyinabad'ı bu tarihlerde ekonomik açıdan Zile kazası kırsalında öne çıkaran husus ya da husular nelerdi? Bunlardan birincisi, bu tarihte çoğu hasılı bulunan ve Dulkadiroğlu Şehsuvar oğlu Ali Bey'in timarı olan günümüz Yozgat iline, Yozgat ili Sorgun ilçesine ve hatta Budaközü (Sungurlu) nahiyesine bağlı mezraların, Hüseyinabad nahiyesi sınırları içerisinde gösterilmesiydi. Adeta bu tarihte Hüseyinabad nahiyesinde mezra sayısı tavan yapmıştı. 1485'te Hüseyinabad'a bağlı mezra sayısı 30 adetle sınırlıyken bu tarihte bu sayı 174'e ulaşmıştı (Bk. Yerleşme). Bunların önemli bir kısmının hasıllarının olması, ekip biçilmesi de ister istemez Hüseyinabad kırsalının vergi potansiyelini daha yukarılara taşımıştı. Hüseyinabad'ın bu derece büyümesinde ikinci bir faktör de 1455'ten itibaren Yörüklerin Hüseyinabad'da hızlı bir yerleşme süreci başlatmasıdır. Haliyle, bu coğrafi açıdan geniş nahiye nüfusla beslendikçe

ekonomiye katkısı da ister istemez ilerleyen tarihlerde daha da artmıştır. Aşağıda 1519 senesinde Zile kırsalı vergi hasıllarına bakıldığında, defter toplamıyla bizim tespit ettiğimiz vergiler arasında bir rakam uçurumu olduğu dikkatten kaçmamaktadır. 39182,5 akçelik bu fark büyük ölçüde Hüseyinabad, kısmen de Karahisar-ı Behramşah'taki mezra hasıllarının bir kısmının detayının verilmemesi ve istatistiki verilerimiz hazırlanırken bunların yalnız hasıl olarak girilmesinden kaynaklanmaktadır.

1519 senesinde Uluyörük yerleşmesi diyebileceğimiz ve hasılları ayrıca "hasıl-ı Etrakiye" başlığıyla sıralanan Türkmen köylerinin vergilerini genel vergilerden ayırmak kolay hale gelmiştir. Bu açıdan bu tarihte yerleşiklerle konargöçerlerin vergiye katkısını kıyaslama şansına da sahibiz. Etrak hasılı 14433 akçeyle toplam hasılın yalnız % 2,52'sine denk geliyordu. Hasıl içerisinde yer alan niyabetin oranıysa yalnız % 3,47 idi (Bk. Tablo 154.).

Tablo 154. 1519'da Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı

Nahiye	Hasıl	Etrakiye hasılı	Niyabet	Toplam	%
Zile	88971	1577	180	90728	15,87
Acacı	29054	190	982	30226	5,28
Halka-i Hass	22460,5	0	2325,5	24786	4,33
Hüseyinabad	156497	12326	2282	171105	29,94
Karahisar-ı Behramşah	49275	340	614,5	50229,5	8,79
Kızılkünbed	35921	0	2647	38568	6,74
Kuştaş	29940	0	2433,5	32373,5	5,66
Meşhedabad	57539	0	3176	60715	10,62
Özikavağı	36452	0	2184,5	38636,5	6,76
Yenimüslüman	31036	0	3026	34062	5,96
Toplam	537145,5	14433	19851	571429,5	100

1519 senesinde Zile kırsalında toplanan şahsi vergiler % 20,27 oranında artarak 58316,5 akçeye ulaşmıştı. Bu artış, 1519'da şehir merkezindeki ani nüfus düşüşünün kırsalda pek de etkili olmadığını göstermektedir. Hayvancılığa bağlı vergiler de 5046 akçe, başka bir ifadeyle % 35,81 oranında artarak 19135 akçeye erişmişti. Her iki kategorideki bu artış buğday ve arpanın vergi dilimindeki enflasyonist artışına rağmen

reel bir artışı ifade etmektedir. Zira, bu vergiler incelediğimiz dönem boyunca aynı tahrir kıymeti üzerinden toplanmıştı. Ancak, yörenin büyük ölçüde kaotik bir ortama sürüklendiği, Celali Fetreti yaşadığı ve aynı zamanda toprak elde etmek umuduyla bekleyen yetişkin bekar nüfusun da arttığı bu dönemde arızi diyebileceğimiz, özellikle suçu caydırıcı nitelikte vergileri de içeren türden vergilerin artışı da oldukça çarpıcıdır. Arızi vergiler, bu tarihte 1485'e kıyasla % 61 oranında artarak 47844 akçeye ulaşmıştı (Bk. Tablo 155.).

Tablo 155. 1519'da Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı

Vergi kategorisi	**Miktar**	**%**	**%**	**%**
Şahsi vergiler	58316,5	10,2		
Arızi (Bad-ı heva ve niyabet)	47844	8,37		
Hayvancılık (Ganem vd.)	19135	3,34		
Buğday	249300	43,6		
Arpa	142230	24,9	68,517	
Diğer tarım ürünleri	7165,5	1,25		69,771
Değirmenler	8256	1,44		
Toplam (Bize ait)	532247			
Toplam (Deftere ait)	571429,5			

1574 senesinde Zile kırsalının vergi hasılı bizim toplamlarımıza göre, 1060217 akçeye ulaşmıştır. Bu artış 1519'dakinden farklı olarak gerçek bir artışı göstermektedir. Çünkü aradan geçen 55 sene boyunca buğday ve arpa gibi vergilerin önemli bir dilimini oluşturan tarım ürünlerinin tahrir kıymetleri yaklaşık % 20 civarında artmıştır. Bu tarihte buğdayın muddu 120, arpanınkiyse 100 akçe olmuştur. Burada, asıl üzerinde durmamız gereken hasıllar konusunda gerek bizim toplamımız gerekse defterin toplamındaki bazı tutarsızlıklardır. Örneğin defterin tamamındaki hasıl toplamı 1007025 akçe gösterilirken, tek tek vergi kalemleri cinsinden topladığımızda 10588840 akçe bir hasıl ortaya çıkmaktadır. Bizim yerleşim yerleri hasıllarını birkaç kez kontrol edip topladığımız hasıl 1008672 akçe çıkarken, vergileri topladığımızda 1060217 akçe gibi bir hasıl toplamı elde edilmektedir. Bu dört farklı ve birbirine yakın rakamdan biz kendi bulduğumuz 1060217 akçe toplamını hesaplarımızda tercih ederek sorunu aşmaya

çalıştık. O nedenle, aşağıda vergi kategorileri dilimlendirilirken buna dikkat ettiğimizi belirtmek istiyoruz. Bu tarihte, dikkat çekmek istediğimiz bir husus da % 27,84'lük bir vergi hasılıyla Zile kırsalının başlıca gelir dilimini oluşturan Hüseyinabad'ın artık yeni bir kaza olduğu gerçeğidir. Bu açıdan Zile kazası kırsalının 55 sene içerisinde idari yapısının hiç değişmediğini varsayar ve Hüseyinabad'ı bu tarihte bütünün parçalarından biri olarak görürsek Zile kırsalındaki vergi hasılı artışı % 85,53 oranında olup artan nüfusa ve yeni açılan arazilere göre oldukça normal hatta normalin biraz da altında bir rakamdır. Ancak Hüseyinabad'ı bu bütünün içerisinden çekip alırsak Zile kırsalının 764995 akçelik bir vergi geliri kalacaktır. O takdirde de, idari düzenlemeler sonunda, Zile kırsalının vergi artış oranı % 33,87 ile sınırlı kalacaktır Etrakiye hasılı bu tarihte % 1,8; niyabet ise % 2,98 oranında sınırlı kalmıştır. Etrakiye ve niyabetin genel hasıl içerisindeki oranın düşmesinin her iki gelir açısından farklı nedenleri bulunmaktadır. Etrakiye hasılının düşmesinin başlıca nedeni Yörüklerin açtıkları zemin vb. arazilerle yerleşik yaşama daha bir adapte olmalarıdır. Niyabetin genel vergi içerisindeki payının azalmasındaysa serbest timarlar dışında niyabet gelirlerinin bir kısmının da bu tarihlere gelindiğinde timara verilmesidir (Bk. Tablo 156.).

Tablo 156. 1574'te Zile Nahiyelerinin Hasılları Toplamı

Nahiye	Defter hasılları				Bizim bulduğumuz toplam hasıllar				%
	Hasıl	Etrakiye hasılı	Niyabet	Toplam	Hasıl	Etrakiye hasılı	Niyabet	Toplam	
Zile	163501	3427	4286	171214	162688	3345	4286	170319	16,06
Acacı	55401	0	3415	58816	54545	0	3415	57960	5,46
Halka-i Hass	64783	0	3201	67984	64768	0	3201	67969	6,41
Hüseyinabad	272066	16539	4727	293332	273964	16531	4727	295222	27,84
Karahisar-ı Behramşah	98954	0	1812	100766	99043,5	0	1812	100856	9,51
Kızılkünbed	75252	0	3268	78520	75280	0	3268	78548	7,4
Kuştaş	46700	0	2010	48710	47827	0	2010	49837	4,65
Meşhedabad	102676	0	4787	107643	102734	0	4787	107521	10,14
Özikavağı	67121,5	0	1540	68661,5	66801,5	0	1540	68341,5	6,44
Yenimüslüman	60570	0	2623	63193	61021	0	2623	63644	6
Toplam	1007025	19966	31669	1058840	1008672	19876	31669	1060217	100

1574 senesine gelindiğinde, vergi toplamı içerisinde tarım ürünleri ağırlığını büyük ölçüde korumuştur (Bk. Tablo 157.). Bununla birlikte, buğday ve arpa oranında kısmi bir değişiklik yaşanmıştır. Şöyle ki 1519'da buğday öşrünün bütün vergilere akçe cinsinden oranı % 43,3 kadarken bu oran 1574'te % 40'lara kadar gerilemiştir. Arpa öşrünün 1519'da bütün vergilere oranı % 24,9'ken 1574'te küçük bir sıçrayışla % 26,33'lere yükselmiştir. Ayrıca, diğer tarım ürünleri bütün vergilerin 1455'te % 6; 1485'te % 0,71; 1519'daysa % 1,25'ini oluştururken bu tarihte önemli ve dikkat çekici bir artışla % 3,35'e kadar tırmanmıştır. Bu tırmanışta önemli bir etken bu tarihlere gelindiğinde ürün çeşitliliğinin artması ve nüfus artışının bir gereği olarak yörede, nadas gerektirmeyen baklagil türü nohut ve bakla gibi tarım ürünlerinin ekiminin de yaygınlaşmasıdır. Bu arada 1574 senesine gelindiğinde adeta 1519'da da olduğu gibi bazı mezra ve köylerin hasılı bölüştürülmemişti. Tam olarak kategorize edemediğimiz bu toptan hasılların tüm vergiler içerisindeki payıysa % 9,45'ti.

Tablo 157. 1574'te Zile Kırsalında Vergilerin Farklı Kategorilere Göre Dağılımı

Vergi kategorisi	**Miktar**	**%**	**%**	**%**
Şahsi vergiler	111005	10,47	0	
Arızi (Bad-ı heva ve niyabet)	72753	6,86	0	
Hayvancılık (Ganem)	36202	3,41	0	
Buğday	425223	40,1	66,44	69,79
Arpa	279210	26,33		
Diğer tarım ürünleri	35541	3,35		
Değirmenler	5971	0,56		
Hasılı bölüştürülmemiş	100283	9,45		
Toplam (Bize ait)	1060217			
Toplam (Deftere ait)	1058840			

5. XV ve XVI. YÜZYILLARDA ZİLE'de VAKIF KURULUŞLARI

Vakıf Arapça kökenli bir kelime olup "*durdurmak", "alıkoymak", "durma", "durdurma"* anlamındadır. Kelime, İslam devletlerinde kişilerin mal ya da mülklerini sevap kazanmak amacıyla doğrudan ve dolaylı bir şekilde toplumun yararına tahsis etmesi manasında kullanılmaktadır[864]. Kendinden önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar zamanında da çok sayıda vakıf kurulmuştur. İncelediğimiz dönemin ortalarına gelindiğinde yani XVI. yüzyıl başlarında ülke topraklarının yaklaşık beşte biri vakıf toprakları teşkil etmekteydi (Yediyıldız, 1986: 159). Anadolu Eyaleti'nin 1530-1540 yılları arasındaki gelirlerinin yaklaşık % 17'si vakıflara aitti[865].

Zile kazasındaki vakıflara ilişkin 1455, 1485, 1519 ve 1574 senesine ait mufassal tahrir defterlerinde verilen bilgiler oldukça dağınıktır. Bununla birlikte, 1574 tarihli 583 numaralı Rum Eyaleti Evkaf (vakıflar) defterinin 45-50. varakları arasında Zile, 50-51. varakları arasında Hüseyinabad kazası vakıflarının detaylı bir dökümü yapılmıştır. Bu döküm vakıf gelirlerine konu olan kalemleri ele almakla birlikte, bu kalemlere ait gelirlerin yalnız bir kısmını içermektedir[866]. Bu açıdan söz konusu vakıfların gelirlerini tam manasıyla ortaya koymak oldukça güçtür. Ayrıca, vakıf kuruluşlarının gelirlerinin çoğu kez malikane kapsamında olması ve malikane

---

[864] Vakfın çeşitli şekillerdeki tanımları için bk. Ali Himmet Berki, *Vakıflar,* Cihan Kütüphanesi, İstanbul 1940, s. 40-41; Aynı yazar, *Vakfa Dair Yazılan Belgelerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler,* Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1966, s. 54; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İA,* cilt: 13, MEB Yayını, İstanbul 1986, s. 153; Aynı yazar, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003, s. 8-10; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 105; M. Zeki Pakalın, *aynı eser,* cilt: III, s. 577; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* İkdam Matbaası, Dersa'adet 1317, s. 1495-1496.

[865] Ömer Lütfi Barkan, "H. 933/1527-934/1528 Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* cilt:. XV, sayı: 1-4, s. 268; Aynı yazar, "İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* cilt: XXIII, sayı: 1-2, s. 241-242.

[866] Daha önce 583 numaralı vakıf defterine dayalı olarak hazırladığı Zile vakıflarıyla ilgili bildiride Ali Açıkel, söz konusu vakıfların adı geçen defterde yazılı olan gelirlerini toplamış ve toplam 180941 akçelik bir rakama ulaşmıştır. Bununla birlikte, 1530 tarihli icmal defterde evkaf ve emlak gelirlerinin Zile'de 344996 akçe olduğunu belirten yazar bu toplamın gerçek vakıf gelirini ortaya koymadığını da tespit etmiştir. Bk. Ali Açıkel, "583 Numaralı Evkaf Defterine Göre Zile Vakıfları", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011) Bildiriler*, İzmir 2012, s. 15.

gelirlerinin deftere girilmemesi vakıflara ilişkin genel bir gelir rakamı koymamızı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, çalışmamızın bu bölümü boyunca hem mufassal defterdeki dağınık bilgileri derleyip hem de 583 numaralı defterdeki derli toplu bilgileri kullanıp Zile kazasındaki vakıf kuruluşlarını aydınlatmaya çalışacağız.

1574 tarihli vakıf defterinde Zile'den 34, Hüseyinabad'dan ise 1 olmak üzere toplam 35 vakfa yer verilmiştir (Bk. Tablo 158.). Bu vakıfların 17'si zaviye vakıfları olup yöredeki vakıfların neredeyse yarısını teşkil etmekteydi. Hüseyinabad'a yazılan tek vakıf da zaviye olup Sultaneymirci ya da diğer adıyla Osmanpaşa köyünde bulunan Sultaneymirci zaviyesiydi. Zaviyelerden sonra en çok vakıf mescitlere ait olanlardı. Bunların sayısı 12'ydi. Cami ve diğer amaçlarla kurulan vakıfların sayısıysa altıydı. Diğer başlığında verdiğimiz toplam üç vakıftan birisi çeşme, diğerleri ise eczahan (cüz okuyanlar) ve çilehane vakıflarıdır. Bu açıdan bakıldığında, çeşme vakfı dışındaki toplam 34 vakfın tamamının dini hizmetlere ayrıldığı görülecektir. Öte yandan 35 vakıftan 22'si yani yaklaşık % 65,85'i Zile kaza merkezindedir. Hiç şüphesiz, Zile'de vakıf sayısı bundan çok daha fazladır. Her şeyden önce daha önceki konularda da değindiğimiz gibi Zile merkezli içerisinde Erzurum ve Erzincan'ın da bulunduğu bir Medine Vakfı Cibayeti bulunmaktadır (Bk. Sosyal Yapı). Öte yandan Zile ve kırsalında bazı köylerin gelirleri Tokat, Sivas, Amasya, Karahisar-ı Demirlü, İstanbul gibi merkezlerdeki çeşitli sosyal tesislerin giderlerine tahsis edilmişti. Zile kendi dışında üç medrese[867], dört imaret[868], 12 zaviyeye[869] de malikane gelirleriyle önemli destekler sağlamıştı.

[867] Karahisar-ı Demirli'deki Hüsamiye, Amasya'da Ayas Ağa ve İstanbul'da Ser-rikabi Hüseyin Ağa Cami ve Medreselerine birçok köyün malikane gelirleri ile katkı sağlamaktaydı.
[868] Amasya'da Yörgüç Paşa ile Mehmed Paşa; İstanbul'da Ali Paşa ve Tokat'ta İvaz Paşa imaretlerine Zile'ye bağlı köylerin malikane gelirlerinden kaynak ayrılmıştı.
[869] Amasya'da Bülbül Hatun; Sivas'ta Ahmed Çelebi, Abdülvehab Gazi, Ali Baba; Tokat'ta Acebşir, Haydarihane, Erzincanlı Hoca Ali, Sünbül, Veled Kabilü; Çorum'da Kutbeddin Abdal Ata, Karahisar-ı Demirli'de Ahi Muhyiddin zaviyeleri Zile köyleri malikanelerinden gelir elde eden zaviyelerdi.

Tablo 158. Td 583 Vakıf Defterine Göre Zile ve Hüseyinabad Kazası Vakıfları

Vakıf türü/Nahiye	Halka-i Hass	Hüseyinabad kz.	Karahisar-ı Behramşah	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Zile mh.	Toplam vakıf adedi
Cami	0	0	0	1	0	0	0	2	3
Mescid	0	0	0	0	0	0	0	12	12
Zaviye	2	1	4	1	2	1	1	5	17
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	3	3
Toplam	2	1	4	2	2	1	1	22	35

Gerek 583 numaralı evkaf defteri ve gerekse de yöreye ilişkin mufassal defterlerdeki dağınık bilgiler karşılaştırıldığında, Zile'deki vakıf kuruluşlarının sayısının 72 adet olduğu görülmektedir. Bu vakıf kuruluşlarının toplam 28'i, yani % 38,88'i şehir merkezinde bulunmaktaydı. Kırsal alanda vakıfların en yoğun olduğu nahiye Karahisar-ı Behramşah'tı. Behramşah nahiyesinde yedisi zaviye ve ikisi cami vakfı olmak üzere toplam 9 vakıf kuruluşu bulunmaktaydı. Vakıf kuruluşları arasında kaza genelinde bulunan toplam 39 zaviye bu kuruluşların % 54,16'sını kapsamaktaydı. Diğer başlığında verdiğimiz vakıfların Zile merkezde ikisi eczahan, birisi çeşme ve birisi de türbe vakfıydı. Yine bu başlıkta verdiğimiz Yenimüslüman nahiyesindeki bir ve Zile kırsal kesimindeki iki vakıf da türbe vakıflarıydı (Bk. Tablo 159.).

Tablo 159. Td 583 ve Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Zile ve Hüseyinabad Kazası Vakıfları

Vakıf türü/Nahiye	Halka-i Hass	Hüseyinabad kz.	Karahisar-ı Behramşah	Kızılkünbed	Kuştaş	Meşhedabad	Özikavağı	Yenimüslüman	Zile Şehir	Zile Kır	Toplam vakıf adedi
Cami	1	0	2	1	1	0	0	1	2	2	10
Mescid	0	0	0	0	0	0	0	0	12	1	13
Medrese	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	3
Zaviye	3	5	7	1	2	6	1	4	8	2	39
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	1	4	2	7
Toplam	4	6	9	2	3	6	1	6	28	7	72

5.1.CAMİ ve MESCİDLER

Vakit namazların yanında "Cuma" ve "bayram" namazlarının da kılındığı ve hatibin hutbe okuması için minberi olan büyük yapılara câmi denilmektedir Minberi bulunmayan yani Cuma namazı kılınmayan mabetlere mescid denilmektedir (Önkal ve Bozkurt, 1993: 46). Bilindiği üzere, mescid Türk-İslam şehrinin temel birimi olan mahallenin en önemli unsurudur. Zile'de mahalle dokusunu çözümleyebildiğimiz ilk tarih olan 1485 senesinde 12, 1519 ve 1574 senelerinde 13 mahalle bulunması bizi söz konusu tarihlerde Zile'de 12 ya da 13 cami ya da mescitin varlığına götürmektedir. İncelememizi başlattığımız 1455 senesinde ise şehirde 10 imamın varlığı cami ve mescit sayısının bu kadar olduğuna işaret etmektedir.

5.1.i. Şehir Merkezindeki Cami ve Mescidler

5.1.i.i. Atik Camii (Cami-i Kebir)

Anadolu Selçuklu sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında 665/1266-1267 senesinde Ebu Ali oğlu Muhammed Zaluli tarafından yaptırılmıştır (Orman ve Çobanoğlu, 2012: 121; Meral ve Meral, 1982: 23)[870]. Nasuh Paşa'nın Zile Voyvodalığı sırasında (1611-1614) tamir edilmiştir. Bu nedenle Nasuh Paşa Camii olarak da bilinmektedir. 1909'da Zile Kaymakamı Süleyman Necmi Bey, oldukça tahrip olan yapıyı yıktırmak suretiyle yerine bugün ayakta olan binayı yaptırmıştır (Orman ve Çobanoğlu, 2012: 121).

583 tarihli vakıf defterinde caminin adı Atik (Eski) Camii olarak geçmektedir. Cami, incelediğimiz dönemde Cami mahallesi içerisindeydi ve mahalle adını bu yapıdan almıştı. Defterden anladığımız kadarıyla caminin 11 kalemde toplanan vakıf gelirlerinin sekiz kalemi Zile ve köylerdeki zeminlerin malikane gelirlerinden

[870] Caminin mimarisi hakkında geniş bilgi için bk. Halit Çal, "Zile Ulu Camisi", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, s. 27-52.

oluşuyordu. Bu zeminlerin malikane gelirlerini bugün için tespit etmek olanaksızdır. Bir kalemde altı parçalık bağın geliri zikredilmiştir. İki kalemde ise bazı hayır sahipleri tarafından nakit olarak vakfedilen paralar yazılmıştır[871].

Caminin kadrosunda 1574 senesinde bir imam, bir hatip ve bir müezzin bulunmaktaydı. Cami vakfının bazı kazançları doğrudan camideki bu personele ayrılmaktaydı. Zile kaza merkezindeki altı parça bağın geliri, Damardı zemini, Güvercinlik yolundaki zemin, Debbağhane yakınlarındaki zemin ile 6200 akçelik nükuddan hasıl olan nema imam ve hatiplere, 600 akçelik nükuddan ortaya çıkan nemaysa müezzinlere ayrılmıştı.

Atik Camii'nin eczahan (cüz okuyanlar) kadrosu için ayrı bir vakıf tesis edilmişti. Bu kadro toplam 12 kişiydi. Bu 12 kişi dışında bir cabi, caminin imamı ve hatibi de vakıftan yararlananlar arasındaydı. Cüzhanlar ve hatib bu vakıftan günlük 1, hatip ise üç akçe almaktaydı. Vakfın gelirlerini toplayan cabi Cafer, cami imamı Mevlana Gülabi ve cami hatibi Mevlana Muharrem Halife'ydi. Vakfın gelirleri arasında Gölcük mezrası malikanesi, bir zeminin malikanesi, Taceddin Paşa Hamamı ve çeşitli dükkanların kirasından gelen yıllık 800 akçe, bir bahçenin geliri ile 6300 akçeyi bulan nükudun neması vardı. Vakıf, gelirlerinden anladığımız kadarıyla bazı nakit gelirlerini mescid tamiri ve mahalle avarızı için de kullanmaktaydı[872].

1574 tarihli, 12 numaralı mufassal defterdeki bilgilere göre, Atik Caminin bir de hafız vakfı vardı. 12 numaralı defter caminin adını Ulu Cami olarak vermişti. 1574'te Acacı'nın Oltan köyüne bağlı Yeniceköy ve Uzunviran mezralarının 8 hisseden oluşan malikanelerinin iki hissesi Zile Ulu Cami hafızlarına vakfedilmişti[873].

---

[871] TKA, Td 583, s. 45a.
[872] TKA, Td 583, s. 45a.
[873] TKA, Td 12, s. 169a.

5.1.i.ii.Cedid (Hacı Hüseyin) Camii

1574'te cami mütevellisi Zaviye Mescidi Mahallesi'nde ikamet etmekteydi. Bu açıdan Edhem Çelebi Zaviyesi'ne yakın bir yerde inşa edilmiş olmalıdır. Caminin imamı Mevlana Hasan'ın günlük kazancı 1 akçeydi. Camide iki de müezzin istihdam edilmişti. Camii vakfının bütün gelirleri hayır sahiplerinin bağışladığı nakitlere dayanmaktaydı. Toplam 6100 akçelik nakdin 4900 akçesinin neması imamlara ve hatiplere, 1200 akçesinin neması müezzine şart edilmişti[874].

5.1.i.iii. Alacamescid

1574'te mescidin biri imam, biri çerağdar olmak üzere iki görevlisi bulunmaktaydı. İmam Mahmud Fakih günlük 1 akçe kazanca sahipti. Mescidin vakıfları bütünüyle hayırseverlerin vakfettiği nakid gelirlere dayalıydı. Toplam 10060 akçelik nakdin 6700 akçesinin neması imama, 1200 akçesinin neması çerağ yağına ve çerağdara, 2160 akçesinin nemasıysa mahalle avarızına şart kılınmıştı[875].

5.1.i.iv. Bağluca Mahallesi Mescidi

1574 senesinde imamı Yakub Fakih'ti. Yakub Fakih'in günlük geliri 1 akçeydi. Mescitte bir de müezzin bulunmaktaydı. Mescitin vakıf gelirleri içerisinde Amasya'ya bağlı Bulak ve Zile'ye bağlı Giderik köylerinin 1/4 malikanesi ve 3530 akçe nakid bulunuyordu. Bu nakdin 1630 akçesinin neması hayırseverler tarafından imam olanlara, 1000 akçesi Hacı Receb tarafından mahalle avarızına ve 900 akçesinin neması yine Hacı Receb tarafından müezzine şart koşulmuştu[876].

5.1.i.v. Hacıhasan Mescidi

1485'ten itibaren Zile'de Hacıhasanmescidi adında bir mahallenin bulunması mescidin bu tarihten daha önce yapılmış olabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla

[874] TKA, Td 583, s. 47a.
[875] TKA, Td 583, 47a.
[876] TKA, Td 583, s. 47b.

birlikte, Hüseyinabad'ın büyük köylerinden biri olan Hacıhasankavağı'na da adını veren bu zat hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. 1574 senesinde mescitte Hamza Fakih adında bir imamın varlığına şahit olunmaktadır. Mescidin vakıfları bu tarihte tümüyle nakit paraların nemalarından oluşan gelirden meydana gelmekteydi. Vakfın toplam nakit varlığı 5600 akçeyi buluyordu. Bunun 2600 akçesinden hasıl olan nema mescit imamına, 300 akçesinin neması ise mahalle avarızına ayrılmıştı. Atik Cami Eczahan vakfında da şahit olduğumuz bu durum camilerin mahallelerin kalbi olduğu ve mahalle dayanışması için gerekli olan fonların da bir şekilde cami ya da mescit gibi dini kuruluşlar tarafından yönlendirildiği anlaşılmaktadır[877].

5.1.i.vi. Kale Mahallesi Mescidi

Şu anda ayakta olmayan bu yapı kaleye yakın bir noktada olmalıydı. Mescidin imamı Mahmud Fakih günlük 2 akçelik geliriyle Zile'de o tarihlerde diğer mescit ve camilerde çalışan imamların günlük iki katı bir kazanca sahipti. İmamın kazancını bu derece artıran başlıca faktör mescid vakfının akarları arasında olan Zile'deki 20 parça bağın kirasından elde edilen gelirin imam olanlara şart edilmesidir. İmama şart edilen vakıf akarları arasında 4680 akçelik nakdin neması da bulunmaktaydı. Vakfın akarları içerisindeki üçüncü ve son dilimi oluşturan 2000 akçelik nakdin nemasıysa mahalle avarızına gitmekteydi[878].

5.1.i.vii. Kethüda Mahallesi Mescidi

Kethüda Mahallesi Mescidi büyük ölçüde 1455'te şehir Kethüdası olan Hacı İbrahim ya da onun soyundan gelen biri tarafından yaptırılmış olsa gerektir. Mescitin vakıf gelirlerinden ilkini Ahmed Çelebi Vakfı'na ait bir kıta zeminin malikânesinin oluşturması Ahmed Çelebi'nin kethüda ailesinin eski fertlerinden biri, belki de mescidin

[877] TKA, Td 583, s. 45b.
[878] TKA, Td 583,s. 47a.

kurucusu olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Şöyle ki 1485'te Zile şehir kethüdası Mehmed Çelebi'ydi[879].

Bugün ayakta olmayan bu mescitte 1574'te bir görevli bulunmaktaydı: İmam Hasan Fakih. İmam, yaptığı hizmete karşılık günlük 1 akçe kazanmaktaydı[880]. Aynı tarihte, Meydan Burnu denilen bir zeminin sekiz hissesinden 2,25'i bu mescitte imam olanlara vakfedilmişti[881].

1574'te mescid vakfının akarları iki zemin, bir bahçe geliri ile 9580 akçelik nakitten oluşmaktaydı. 6980 akçelik dilimin neması türbehan, aşırhan ve imam olanlara vakfedilmişti. Bu da mescitin yakınlarında bir türbenin bulunma olasılığını gündeme getirmektedir. 2600 akçelik dilimin neması ise mahalle avarızına ayrılmıştı[882].

5.1.i.viii. Minare Mahallesi Mescidi

Bu cami, günümüzde Zile halkı tarafından Güdük Minare olarak da anılan Minare-i Kebir mahallesindeki Hacı İshak Camii olmalıdır. İncelediğimiz defterlerde, Minare-i Kebir mahallesine rastlanmaktadır. Fatih Sultan Mehmed zamanında Hacı İsmail isimli bir zat tarafından 1475'te yaptırılan cami, daha sonradan Hacı İshak adına tescil edilmiştir (Meral ve Meral, 1982: 26).

1574'te mescid imamı İlyas Fakih'in günlük kazancı 1 akçeydi. Mescit vakfının tamamı hayır sahiplerinin vakfettiği nakitlere dayalıydı. Altı farklı hayırsever tarafından vakfedilen nakdin miktarı 4200 akçeydi. Bunun 900 akçesi Helvacı kızı Emine Hatun tarafından vakfedilmişti. 72 akçe Mahmud Çelebi kızı Sittişah Hatun'un bağışıydı. 980 akçe padişah gulamı olarak not edilen Hızır Ağa tarafından vakfedilmişti. 300'er akçe Firdevs Hatun ve Ümmü Cilbe Hatun tarafından vakfedilmişti. Bu ilk altı hayırsever

[879] TKA, Td 583, s. 45a.
[880] TKA, Td 583, s. 45a.
[881] TKA, Td 12, s. 130a-b.
[882] TKA, Td 583, s. 45a.

verdikleri nakitlerin nemasını türbehan olmak şartıyla imamlara vakfetmişti. Bu da Minare mahallesinde bir türbenin varlığına delalet etmektedir. İbrahim Çelebi oğlu Hızır Çelebi'nin vakfettiği 1000 akçenin ise mahalle avarızına ayrılması ilgili hayır sahibi tarafından şart koşulmuştu[883].

5.1.i.ix. Nakkaş Mescidi

Büyük olasılıkla Nakkaşyeri adı verilen yerde kurulmuştu. Zira, mescidin vakfının gelirleri arasında ilk sırada Nakkaşyeri denilen bir kıta zeminden söz edilmektedir. Zaviyenin vakıf gelirleri iki zemin hasılıyla ile hayır sahiplerinin bağışladığı 7450 akçenin nemasından gelmekteydi. Zeminlerden birini mescidde imam olanlar tasarruf etmekteydi. Nakdin 5880 akçesinin neması da imamlara ayrılmıştı. 720 akçenin neması müezzinlere, 850 akçenin nemasıysa mahalle avarızına bırakılmaktaydı Mescidin imamı Mevlana Kemal'di ve günlüğü bir akçeydi. Mescidin bu tarihte bir de müezzini vardı[884].

5.1.i.x. Sakayan (Sakalar) Mahallesi Mescidi

Sakayan Mescidi mahallesine adını veren bu mescid, daha sonra 1640'ta Boyacı Hasan Ağa tarafından restore edilmiş olup onun adına tescillenmiş cami olmalıdır. 1497 senesinde Hacı Ali isimli bir kişi tarafından inşa edilen bir camidir (Meral ve Meral: 1982: 26; Şahin ve Karabacak, 2005: 45).

1574'te bu mescidin dokuz kıta zemin ve 3 kıta bağın 1/2 malikanesi ile 8680 akçe nakdi bulunmaktaydı. Bağdan gelen gelir ile 6280 akçelik nakdin neması imamlara ayrılmıştı. 2400 akçelik nakdin neması ise müezzin olan kişiye gitmekteydi. Gerçekten de 1574'te mescitte bir imam ve bir müezzin kadrosu bulunmaktaydı. Bu tarihte imam Mevlana Ali, müezzin Yusuf Fakih'ti. İmam ve müezzin günlük birer akçe kazanca

[883] TKA, Td, 583,s. 47a-b.
[884] TKA, Td 583, s. 47a.

sahipti[885]. 12 numaralı tahrir defterinde belirtildiğine göre, Yazıcı Mescidi imamıyla bu mescidin imamı Mutfak Emini Pir Ahmed'in zemininden bir kıtanın gelirini de paylaşmaktaydı[886].

1574'teki vakıf kayıtları Sakalar Mahallesi Mesicidi'nde bir de çilehane olduğunu göstermektedir. Bu çilehanenin bir Yasin-han ve bir de mütevelliden oluşan iki kişilik görevli kadrosu vardı. Yasinhan'ın günlük geliri belirtilmezken mütevellinin günlük 1 akçe kazancı vardı. Bu çilehanenin vakıf akarları içerisinde Zile merkezde 28 muddluk bir zeminin 172 akçe malikane geliri ve 6000 akçelik nakidi vardı. Bu gelirler sabah namazlarından sonra ve Cuma gecelerinde Yasin okuması şartıyla Sakalar mescidinde miskin (yerleşik) olan Yasin-han Hamdullah'a ve günde 1 akçe olmak üzere mütevelliye ayrılmıştı[887].

5.1.i.xi. Şeyhkulu Mescidi

Şeyhkulu Mescidi, günümüzde Kubbe Camii olarak anılmaktadır. Minaresi bulunmayan camii kendisiyle aynı adı taşıyan sokakta bulunmaktadır. Küçük bir camii olan bu yapı Danişmendliler zamanında antik bir yapının camiye çevrilmesiyle kurulmuştur. 1105/1641'de restore edilmiştir. Halk bugün bu camiye aslına uygun ya da yakın bir biçimde Şeyhkolu Camii demektedir (Şahin ve Karabacak, 2005: 44).

1574'te bu caminin imamı Veli Dede'ydi. Günlüğü 1 akçeydi. Zile'de iki parça zeminin malikanesi ile 5260 akçelik nakde dayalı bir vakfı vardı. 3660 akçenin neması mescid imamına, 600 akçenin neması müezzine ve 1000 akçenin nemasıysa mahalle avarızına vakfedilmişti[888].

[885] TKA, Td 583, s. 45b.
[886]TKA, Td 12, s. 130a-b.
[887] TKA, Td, 583, s. 47b.
[888] TKA, Td 583, s. 45b.

5.1.i.xii. Ulupınar Mahallesi Mescidi

1574'te mescit imamı Osman Fakih'ti ve günlüğü 1 akçeydi. Mescid vakfının gelirlerinin tamamı 7560 akçelik nakdin nemasına dayanmaktaydı. Bu nakdin 6060 akçelik diliminin neması imama, kalan 1500 akçelik diliminin nemasıysa mahalle avarızına ayrılmaktaydı[889].

5.1.i.xiii. Yazıcı (Mahallesi) Mescidi

1574 senesinde bu mescidin gelirleri arasında dokuz kıta zemin ile 3 kıta bağın 1/2 malikanesi, 3 bağın malikanesi ve 10730 akçe nakid fon vardı. Bu fonun 9230 akçelik kısmının neması imama, 1500 akçesinin neması mahalle avarızına ayrılmıştı. Mescidin bu tarihte imam kadrosunda günlüğü 1 akçe olan bir imam varken, müezzin kadrosu boş gözükmektedir[890]. Buna ek olarak, Mutfak Emini Pir Ahmed'in zemininden bir kıtanın gelirini Sakalar Mescidi imamıyla bu mescid imamı paylaşmaktaydı[891].

5.1.i.xiv. Zaviye (Mahallesi) Mescidi

583 numaralı vakıf defterinde Edhem Çelebi Zaviye mescidi olarak geçmektedir. Mescidin bulunduğu mahallede büyük olasılıkla Edhem Çelebi'nin kurduğu zaviye de yer almaktaydı. Bu mescidin vakıf gelirleri Dergah-ı Ali çavuşlarından Numan Çavuş adında birinin 72 sikke-i hasenelik nakdinden ibaretti. Numan Çavuş, vakfiyesinde 42 sikkenin kazancını imama, 20 sikkenin kazancını müezzine, 2 sikkenin kazancını çerağ yağına, 5 florinin nemasını mütevelliye ve kalan 4 florinin nemasını nezaret karşılığı Zile kadısına şart eylemişti[892].

5.1.ii. Zile Kırsalındaki Cami ve Mescidler

Zile kaza merkezi dışında kırsal alanda da bazı köylerde camiler bulunmaktaydı.

[889] TKA, Td 583, s. 45a.
[890] TKA, Td 583, s. 45b.
[891] TKA, Td 12, 130a-b.
[892] TKA, Td 583, s. 45b.

Bunların sayısı Zile nahiyesi kırsalında 3, Halka-i Hass, Kızılkünbed, Kuştaş ve Yenimüslüman'da 1'er ve Karahisar-ı Behramşah'ta 2 olmak üzere toplam dokuzdu.

5.1.ii.i. Zile Nahiyesi Kırsalındaki Cami ve Mescidler

5.1.ii.i.i. Aksaray (Köyü) Camii

Hakkında ilk kayıt 1485 tarihlidir. Camiye ilişkin defterde bulabildiğimiz tek bilgi caminin imamının Maksud Fakih ve müezzinin Mehmed diye biri olduğudur[893]. 886/1481 tarihli ve Faris oğlu Hoca Ali adına kayıtlı vakfiye suretinde adı geçen Hoca Ali'nin Aksaray köyündeki Yakup Paşa camisine vakfettiği yerlerden bahsedilmektedir. Haliyle, bu yapı Yakup Paşa Camii olarak da anılmaktaydı (Çal, 1987: 428).

5.1.ii.i.ii. Baydiğin Camii

1574'te *hatib-i cami-i karye* ibaresinden köyün bir camisi olduğu anlaşılmıştır. Hatibin adı Hüseyin oğlu Himmet Fakih'ti. Kendisi muaf değildi ve kardeşliyle bennak büyüklüğünde bir araziyi tasarruf etmekteydi[894].

5.1.ii.i.iii. Derebaşı Köyü Maksud Ağa Mescidi

1455 tarihinde Maksud oğlu Seydi Ahmed'in malikane ve divani gelirlerini topladığı[895] Derebaşı köyünde 1485 senesinde divani gelirler Seydi Ahmed'in oğlu Ağa'ya geçerken, malikanenin yarısı Seydi Ahmed oğullarına, diğer yarısı köyde bulunan Maksud Ağa camiine bırakılmıştı. Anladığımız kadarıyla, Maksud Ağa 1485'ten iki nesil önce köyün malikane sahibiydi ve bu camiyi o yaptırmıştı[896]. 1519'da Derebaşı köyünün malikanesinin yarısı mescide vakfedilirken kalan yarısı halen Seydi Ahmed oğulları üzerine yazılmıştı[897]. 1574'te de durum değişmemişti[898]. Bu tarihte, Ali

[893] BOA, Td 19, s. 122.
[894] TKA, Td 12, s. 143a.
[895] BOA, Td 2, s. 387.
[896] BOA, Td 19, s. 121.
[897] BOA, Td 79, s. 209.
[898] TKA, Td 12, s. 139a.

oğlu Musa diye bir mütevelli bulunmaktaydı. Kendisi büyük olasılıkla cami vakfının tevliyetini üstlenmişti.

5.1.ii.ii. Halka-i Hass Nahiyesindeki Cami ve Mescidler

5.1.ii.ii.i. Ömer Seydi Camii

Kösebelen mezrasının geliri ile anılan bir camidir[899]. Mezranın malikanesinin yarısı Seydi Mahmud oğlu Mahmud tarafından bu camiye vakfedilmiştir. Lokasyonu hakkında defterde bir bilgi bulunamamıştır.

5.1.ii.iii. Kızılkünbed Nahiyesindeki Cami ve Mescidler

5.1.ii.iii.i. Kazankaya (Köyü) Camii

Köyde bir cami bulunduğu 1574 tarihli 12 numaralı tahrir defterinde köyle ilgili bilgilerden anlaşılmaktadır[900]. Köyün 8 olan malikane hissesinden bir sehmi köy camiinde hatip olanlara vakfedilmişti.

5.1.ii.iv. Kuştaş Nahiyesindeki Cami ve Mescidler

5.1.ii.iv.i. İğdir Köyü Camii

Bu cami 583 numaralı vakıf defterine yansımıştır. Adı geçen köydeki bir çiftliğin malikane hasılı bu caminin vakfının tek akarıydı. Caminin imam-hatibi Şerefeddin Fakih olup imam-hatibliğine karşılık günlük 2 akçe kazanca sahipti[901].

5.1.ii.v. Yenimüslüman Nahiyesindeki Cami ve Mescidler

5.1.ii.v.i. Çeltek Köyü Camii

Bu köyde bir cami olduğu 1574 senesinde Halka-i Hass'ın Saluri köyünün malikane hissesinin yarısının bu cami hatibine ve kalanının Zile'deki cüzhanlara vakfedilmesinden anlaşılmaktadır[902].

---

[899] TKA, Td 12, s. 162b.
[900] TKA, Td 12, s. 176a.
[901] TKA, Td 583, s. 50a.
[902] TKA, Td 12, s. 164a.

5.1.ii.vi. Karahisar-ı Behramşah Nahiyesindeki Cami ve Mescidler

5.1.ii.vi.i. Belcüklü ve Bazarcık (Köyleri) Camileri

Bu iki köy camisi 1574'te karşımıza çıkmıştır. Karahisar-ı Behramşah'ın Karacaöz köyünün sekiz malikane hissesinden beş sehmi bu iki köy cami vakfına ayrılmıştı[903].

5.2. ZAVİYELER

Zaviye[904], herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara ücretsiz yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezi veya yol ve geçitlerde inşa edilmiş bina ve bina topluluğunu ifade eder. Zâviye yerine "*buka",* "dergâh"*, "düveyre*", "hankâh", "hangâh", "ribat", "*savmaa",* "tekye" veya "tekke" gibi tabirler de kullanılmaktadır (Uludağ, 1997: 43; Savaş, 1999: 461). Zaviye halkını, şeyh veya zâviyedar, dervişler ve bunların aileleri oluşturmaktaydı. Zâviye masrafları vakfedilen menkul ve gayrimenkullerin gelirleri ve zâviye halkının katkıları ile karşılanmaktaydı (Açıkel, 2011: 5).

Zile'deki zaviyelerden bazıları kökleri yöredeki Türk-İslam egemenliğinin erken dönemlerine kadar uzanan ve bir çeşit yörenin kolonizasyonunda rol oynayan merkezlerdir. Öte yandan, bilhassa Moğol istilasıyla gelen göç dalgaları sırasında yörede hem yerleşimi teşvik eden hem de dayanışmayı sağlayan bir işleve de sahip olmuşlardır. Bununla birlikte, Osmanlılar dönemine gelindiğinde, devlet tarafından bu zaviyeler daha çok yol üzeri konaklar gibi görülmüş ve devlet, zaviyelerin vakıf

---

[903] TKA, Td 12, s. 187a.

[904] Zaviyenin tanımı, zaviye halkı, zaviyelerin sosyo-ekonomik fonksiyonları için bk. Ahmet Yaşar Ocak ve Suraiya Faroqhi, "Zaviye", *İA*, cilt: 13, MEB Yayını, İstanbul 1985, s. 468-476; Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel Açıdan Bir Deneme)", *Vakıflar Dergisi*, XII, Ankara 1978, s. 247-269; Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, London 1973, s. 186 vd; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 279-386; Saim Savaş, "Sivas Zaviyeleri", *Toplumsal Tarih*, sayı: 28, İstanbul 1996, s. 52-57; Mustafa Kara, "Tekke", *TDVİA*, cilt: 40, İstanbul 2011, s. 368-370.

gelirlerinden, gelip geçen yolculara hizmet sunmak için de pay ayırmalarını beklemiştir. Bazı zaviyeler ise çeşitli hastalıklara iyi gelmesi, zaviye kurucusunun halk arasında popülariteye sahip olması gibi nedenlerden zaman içerisinde ziyaretgah konumuna erişmiştir. Kimi zaman da ıssız yerlerin şenlendirilmesi için yeni zaviyelerin kurulmasına izin verilmiştir. Sonuç olarak, 13 Aralık 1925'te çıkarılan "Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması" kanunu uyarınca zaviyeler bakımsızlığa terk edilmiş, çoğu kez ana binalar yıkılıp günümüze yalnız bu zaviyelerin kurucularının ya da kurucuların soyundan gelenlerin yattığı türbeler ya da mezarlar kalmıştır.

5.2.i. Şehir Merkezindeki Zaviyeler

5.2.i.i. Ahi Evren Zaviyesi

İlk olarak 1519 senesinde karşımıza çıkan bu zaviyenin bu tarihteki şeyhi Ahi Derviş'ti. Sonradan deftere yazıldığı belirtilen bu zaviyeden divani ve behresini ödemesi istenmekteydi. Bir çiftliği bulunan zaviyenin hasılıysa yalnız 80 akçeydi[905]. Zaviyedar olarak 1574'te halen Ahi Derviş'in adının yazılması büyük olasılıkla zaviyedarların böyle bir san taşıdığını ya da kendisinin bir öncekinin torunu olduğunu düşündürtmektedir. 1574'te zaviyenin kendine ait çiftlikten gelen 80 akçelik gelirine ek olarak Mutfak Emini Pir Ahmed zemininden bir kıta yeri bulunmaktaydı[906].

5.2.i.ii. Edhem Çelebi Zaviyesi

Edhem Çelebi, Bayezid-i Bestami'nin torunlarındandır (Ulu, 2009: 301). 1455'te Zile merkeze bağlı Palanlı köyü ile Meşhedabad nahiyesine bağlı Kırlar mezrasının malikane geliri bu zaviyeye vakf edilmişti[907]. 1485'te meşihatı yani şeyhliği Seydi İbrahim oğlu Seydi Mehmed'in elindeydi. Gerek bu tarihte ve gerekse 1519'da zaviyenin 2 çift zaviye çiftliği vardı. Bu çiftliklerde yapılan üretime bağlı olarak 1485'te

[905] BOA, Td 79, s. 197; TKA, Td 12, s. 131a.
[906] TKA, Td 12, s. 130a-b.
[907] BOA, Td 2, s. 341.

30 mudd ürün elde ediliyordu. Bu ürünün 20 muddu buğday ve kalanı arpaydı. Bu ürünlerin tahrir kıymetiyse 1400 akçeydi. Ayrıca Hacı Hüseyin Çiftliği adıyla bir çiftlik de zaviyeye kaydedilmişti. Zaviye, bir taş dönen değirmene de sahipti. Bununla birlikte, değirmenden gelen gelir deftere yazılmamıştı[908]. 1519'da değirmenin altı ay çalıştığı ve 10 kile ayni vergi ödediği belirtilmişti. 1485'te Zile merkeze bağlı Korucuk, Hacılar, Palani köylerinin malikane gelirleri zaviyeye ayrılmıştı. Bunlara ek olarak, Yenimüslüman nahiyesinin Bilkayı köyünün 1/2 malikanesi[909], daha önceden olduğu gibi Meşhedabad'ın Kırlar mezrasının malikanesi[910] zaviyenin gelirleri arasındaydı. 1519'da meşihat Mahmud Seydi oğlu Şah Ali üzerindeydi. Nezaret yine Edhem Çelebi soyundan gelenlerin elindeydi. 1519'da zaviyenin şehirdeki akarlarından 1300 akçe hasılı vardı. Zile merkeze bağlı Korucuk, Hacılar, Palani köyleri malikanesi; Meşhedabad nahiyesine bağlı Kırlar mezrası malikanesi zaviye vakfının akarları arasında zikredilmekteydi[911].

1550'lerde zaviyedar büyük olasılıkla halen Mahmud Seydi oğlu Derviş Ali'ydi. 1574'te zaviyenin meşihat ve nezareti Abdülkerim diye birinin uhdesindeydi. Bu tarihteki kayıtlar zaviyenin iki çiftliğinin altı kıta yer olduğunu ve iki baştan zaviyeye tasarruf edildiğini belirtiyordu. Kayıtlarda, zaviyenin bir kıta değirmeninin halen altı ay çalıştığı vurgulanıyordu. (Hacı) Hüseyin çiftliğinin malikanesinin zaviye vakfı tasarrufunda olduğu yineleniyordu. Vakfın bütün bu akarlardan hasılı 1300 akçe olarak gösteriliyordu. Zile Hacılar, Palani, Korucuk köyleri, Meşhedabad'ın Kırlar mezrası, Yenimüslüman'ın Bilkayı köyü yarım, Kızılkünbed nahiyesi Deveci köyünün 1/5 ve Ayvalu köyünün 1/2 malikanesi zaviye vakfına dahildi. Bu tarihte, Kızılkünbed'in

[908] BOA, Td 19, s. 109.
[909] BOA, Td 19, s. 133.
[910] BOA, Td 19, s. 152.
[911] BOA, Td 79, s. 199-237.

Bekleroğlanı köyünde altı ay çalışan bir değirmeni de Edhem Çelebi vakfı işletiyordu ve vakıf değirmen için malikane ve divani 22'şer akçe asiyab resmi ödüyordu[912]

1574 tarihli vakıf defterinden anladığımız kadarıyla, Zile kaza merkezinde en fazla gelire sahip vakıf Edhem Çelebi Zaviyesi vakfıydı. Vakıf, toplam 19446 akçelik bir akara sahipti. Vakfın gerek cami ve mescid gerekse de zaviye vakıfları içerisinde öne çıkmasının başlıca nedeni ilgili defterde belirtilmişti. Defterin belirttiğine göre, zaviye İstanbul yolu üzerinde olup gelip geçene hizmet sunmakta; bir bakıma bu tarihe gelindiğinde herhangi bir han ya da kervansaray kaydına rastlayamadığımız Zile'de yolcuların konaklamasına önemli bir katkı sağlamaktaydı[913].

583 numaralı defter zaviye vakfının akarlarının toplu bir listesini de vermiştir. Bu listede, 2 zaviye çiftliği, bir çiftliğin malikane geliri, 4 kıta değirmen, Zile merkezde bağların icaresi, Zile'nin Hacılar, Palani, Korucuk köylerinin malikanesinin tamamı, Korucuk köyünde 3 parça değirmen, Yenimüslüman'ın Bilkayı ile Kızılkünbed'in Ayvalu köylerinin 1/2, Kızılkünbed'in Deveci köyünün 1/5 malikane hissesi, Meşhedabad'ın Kavacık köyü Kırlar mezrasının malikane hasılı, Zile'nin Sincar? mezrası malikane hasılı, Ali Çavuş'un 1 kıta değirmeni, Kazabad'ın Geldigelen köyünün malikanesi ve Zile merkezde Eski Hamam'ın yıllık geliri toplam 15 kalemde verilmişti. Mufassal defterde de adı geçen Abdülkerim vakıf evladından olup hem zaviyenin şeyhliğini hem de ilgili vakfın nezaretini bir arada yürütmekteydi. Yaptığı bu hizmete karşılık, Hacı Hüseyin çiftliğini tasarruf etmekteydi[914].

5.2.i.iii. Hacı Halil Zaviyesi

[912] TKA, Td 12, s. 131a-179a.
[913] Defterde bu konuda şu bilgiye yer verilmiştir: "Bu zaviyenin meşihatı ve nezareti vâkıf evladlarına şart olup vâkıf evladından Fahrü's-sâlihîn Abdülkerim vakıf mahsulunu zabt edip ayende ve revendeye hizmet eder. Zaviye kurucusunun şartıyla saltanat merkezi İstanbul yolu üzerinde herkesin geçtiği bir noktada bulunduğundan gelir ve gideri çok olduğu, çoğu zaman adı geçen şeyh kendi kazancını dahi gelen geçen yolculara, fukaraya ve tarikat erbablarının masraflarına harcar, diye vilayet ileri gelenlerinin büyük çoğunluğu şehadet etmektedir. Bu bilgi deftere kayd olundu." Bk. TKA, Td 583, s. 47b-48a.
[914] TKA, Td 583, s. 47b-48a.

Zaviyeyle ilgili ilk kayıtlar 1485 tarihlidir. Bu tarihte zaviyenin şeyhi Derviş Ayni diye biriydi. 1485[915], 1519[916] ve 1574'te[917] Zile şehir merkezinde bulunan beş parça yerin behresi (öşrü) ile sayısı belirtilmeksizin bir kısım *akça ceviz* ağaçlarından elde edilen ürünü tasarruf ettiği defterlerden anlaşılmaktadır. 1574'te bunlara ek olarak, zaviye vakfının akarları içerisine Zile'de 11 parça arazinin malikanesi ile 12 parça bağın kirası da dahil edilmişti. Her bir bağın icarı (kirası) 84 akçe tutarındaydı[918]. Adı geçen zaviye 583 numaralı vakıf defterine girilmemişti.

5.2.i.iv. Helvayi (Helvalı) Zaviyesi

Hakkında ilk kayıtlar 1485 tarihlidir. 1485 ve 1519'da Zile'de yedi parça arazinin malikane behresi (öşrü) ve zaviye dervişinin zemini ile faaliyetlerini sürdürmeye çalışan zaviyenin vakıf akarları içerisinde1485'te 100 akçe kira geliri bulunan dört[919] ve 1519'da altı aylık 108 akçe maktu geliri olan 11 dükkanı vardı[920]. 1519'da zaviyedar Şeyh Ali'ydi.

1574'te zaviyenin şeyhi olarak hala Şeyh Ali diye birinin adı yazmaktaydı. Bu Şeyh Ali, belki de 1519'daki şeyhin torunuydu. 1485 ve 1519'daki yedi kıta arazisi ve 11 bab dükkanı 1574'te halen zaviye vakfı akarları içerisindeydi. Zaviye, bu yedi kıta yerin malikanesini ve behresini, ayrıca dükkanların 108 akçelik kira gelirini tasarruf ederek hizmetlerini sürdürmeye devam ediyordu[921]. Zaviye 583 numaralı vakıf defterine yazılmamıştı.

5.2.i.v. Hoca Hızır Zaviyesi

1520-1574 yılları arasında kurulmuş olsa gerektir. Çünkü 1574'e kadar olan

[915] BOA, Td 19, s. 209.
[916] BOA, Td 79, s. 197.
[917] TKA, Td 12, s. 131a.
[918] TKA, Td 12, s. 131a.
[919] BOA, Td 19, s. 109.
[920] BOA, Td 79, s. 197.
[921] TKA, Td 12, s. 131a.

defterlerde zaviye hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1574'te meşihat Seyyid Emirze'nin elindeydi. Defterdeki verilerden anladığımız kadarıyla Emirze, yüzyıl ortalarından beri bu görevdeydi. Zaviyenin elinde 3 kıta bağ vardı. Ayrıca şeyh tarafından icara verilen 4 parça yer daha yazılmıştı. Bu dört parça maktu olarak 24 akçe gelir sağlıyordu. Zile merkezinde ayrıca bir kıta yer daha zaviye üzerinde görünmekteydi. Bu yer Kethüda Öküzlüğü denilen mevkideydi. Tokat'ta iki evin ve bir bağın senelik 80 akçe kirası da bu zaviyeye aitti[922].

5.2.i.vi. Kalenderhane Zaviyesi

Kalenderhaneler, Kalenderi tarikatını temsil edenlerin meydana getirdikleri yapılardır. Bu tarikatın kurucusu XIII. yüzyılda Şam'da yaşamış olan Cemaleddin Savi'dir (öl. 1232-1233). Kalenderiler bu dünyayı umursamayan, içinde yaşadıkları toplumların geleneklerine karşı çıkan, mal-mülk edinmeyi reddeden, gezgin ve başıboş olmayı çalışmaya tercih eden bir anlayışa sahiptiler. Kalenderiler ve bu akıma yakın olan Haydariler Zile'nin de içinde bulunduğu Orta Anadolu'da yaygındılar (Gülten, 2012: 37).

Zile'de Kalenderhane Zaviyesi'ne ilişkin ilk kayıtlar 1574 tarihliydi. 1574 tarihli ve 12 numaralı mufassal defterde belirtildiğine göre, Zile Kalenderhanesi'nin şeyhi Kasım'dı. Bir kıta ve bir iki parça bağı vardı[923]. 583 numaralı vakıf defteri ise zaviyenin şeyhi olarak Aydın diye birine işaret etmektedir. Aydın'ın günlük kazancı 0,5 akçe tayin edilmişti. Zaviyenin gelirleri içerisinde ise Zile merkezde beş kıta bağ ile üç evin kira geliri gösterilmişti[924].

5.2.i.vii. Ömer Çelebi Zaviyesi

Hakkında ilk kayıtlar 1485 tarihlidir. Bu tarihte zaviye şeyhi Mevlana Şeyh

[922] TKA, Td 12, s. 131a.
[923] TKA, Td 12, 131b.
[924] TKA, Td 583, s. 48b.

Mehmed'dir. Zaviyenin elinde iki çift büyüklüğünde bir zaviye çiftliği dışında bir de zaviye bitişiğinde bağ bulunmaktaydı. Bir de ev yeri zemini bulunmaktaydı. Bu ev yeri zemininde yapılan tarımsal üretim sonrasında 10 keylçelik bir ürün elde ediyordu[925]. Bütün bu gelirlere ek olarak 1519'da bir de geliri ifade edilmeyen değirmen zaviye vakfı akarlarına dahil edilmişti. 1519'da zaviye şeyhi Derviş Dede'ydi. Zaviyenin toplam hasılıysa 800 akçeydi[926].

1574 tarihli kayıtlardan Derviş Dede'nin XVI. yüzyıl ortalarına kadar yaşadığı anlaşılmaktadır. Zira 1574 tarihli zaviyeye ilişkin kayıtlar, 1574 senesi öncesi zaviyedarları da kaydetmişti. 1574'te ise zaviye şeyhi Bali'ydi. Zaviyenin iki çiftliği bu tarihe kadar gelmişti. Bağ, ev zemini halen zaviye vakfına aitti. Zeminin geliri hala 10 kile olarak yazılmıştı. Ayrıca Şeyh Hacı Değirmeninin malikanesi de zaviye vakfına aitti. Zaviye hasılı yine 800 akçe olarak belirtilmişti[927].

583 numaralı vakıf defterinde de zaviye şeyhi Dede Bali olarak gösterilmişti. Dede Bali'nin günlük geliri bir akçeydi. Defterin belirttiğine göre, zaviyenin büyük bir geliri yoktu ve zaviye şeyhleri vakıf evladından seçilmekteydi. Ayrıca, Edhem Çelebi Zaviyesi'nde olduğu gibi bu zaviye de Zile'den gelen geçen yolculara hizmet sunmaktaydı. Zaviye vakfının biri Galle Pazarı'nda, diğeri Debbağlar Çarşısı'nda olmak üzere iki dükkânı, Hoca Yakub mahallesinde bir evi, bir bağ ve bir çiftlikten oluşan toplam beş adet gayrimenkulü bulunmaktaydı. Ayrıca, Zile'de 10 kilelik bir zeminin malikanesi ve Bağdadhisarı köyünde bir değirmenin[928] hasılı da zaviyenin vakıfları arasındaydı[929].

---

[925] BOA, Td 19, s. 109.
[926] BOA, Td 79, s. 197.
[927] TKA, Td 12, 131a.
[928] Bu değirmen 12 numaralı mufassal defterde adı geçen Şeyh Hacı Değirmeni olmalıdır.
[929] TKA, Td 583, s. 48a-b)

5.2.i.viii. Şeyhkulu Zaviyesi

Hakkında ilk kayıtlar 1485 tarihlidir. Bu tarihte zaviye şeyhi Mezid adında biriydi. Zaviye vakfının, iki çift büyüklüğünde zaviye çiftliğinden 15 mudd buğday ve 10 mudd arpa kazancı vardı. Bu kazancın tahrir kıymeti 1200 akçe olarak yazılmıştı[930]. 1519'da Şeyhkulu mahallesindeki mescidin imamıyla zaviyedar aynı kişiydi. Bu kişi mahalle nüfusuna da kaydedilen Mezid oğlu Ahmed'di[931]. Bu yönüyle zaviye, zaviye ve mescid gibi iki fonksiyonu da karşılayan bir yapı görünümündeydi. Zaviyenin, Zile'deki vakıf gelirleri bu tarihte 275 akçeydi. Nakdi olarak 2,5 mudd ürüne denk geliyordu Ayrıca bahçe ve bostan da tasarruf eden zaviye, bunlardan 25 akçe elde ediyordu[932].

1550'lerde ve 1574'te meşihat Ahmed oğlu Derviş Mehmed'in elindeydi. Zaviyenin vakıf gelirleri hala zaviye çiftliğinden gelen 275 akçeydi[933]. 583 numaralı vakıf defteri de 1574'te zaviye şeyhi olarak Mehmed Dede'ye işaret etmektedir. Defter, ayrıca bu zaviyenin de yolculara hizmet ettiğinden bahsetmektedir[934].

5.2.ii. Zile Kırsalındaki Zaviyeler

5.2.ii.i. Zile Merkez Nahiyesine Bağlı Köylerdeki Zaviyeler

5.2.ii.i.i. Ahi Hacı Ahmed Zaviyesi

İlk olarak,1519 senesinde karşımıza çıkan bir zaviyedir. Vakfiyesi gereği Kırlar köyünün malikanesinin bu zaviyeye vakf edildiğini görüyoruz[935]. Ancak bunun dışında

---

[930] BOA, Td 19, s. 109.
[931] BOA, Td 79, s. 192.
[932] BOA, Td 79, s. 197.
[933] BOA, Td 12, s. 131a.
[934] BOA, Td 583, s. 48b.
[935] 789/1387 tarihli vakfiyesinin 1226/1811 tarihli suretine göre, zaviyenin kurucusu olarak Şemseddin Ahmed oğlu Muineddin Adil oğlu Ali diye biridir. Vakfiyede zaviye kurucusu abid ve zahidlerin seyyidi şeklinde tasvir edilmektedir. Vakifiyede Kırlar köyü malikanesi aynı köyde bulunan zaviyenin bakımı ve gelip gidenler için vakfedildiği belirtilmiştir. Zaviye harap olduğu takdirde vakfın gelirleri Zile'deki zaviyeye, sonra Müslümanların fakir ve muhtaç olanlarına harcanacaktı. Tevliyet ise vakfiye hazırlandığı sırada Şeyh Muineddin oğlu Şeyh Edhem'de olacaktı. Bk. Sadi Kucur, *Sivas Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre-*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 85. Vakfiyede tevliyetin Şeyh Edhem'de olmasına

zaviyeye ilişkin herhangi bir bilgi sahibi değiliz[936]. 1574 tarihinde de Kırlar köyü malikanesi bu zaviyenin vakfına ait gözükmekteydi[937].

5.2.ii.i.ii. Şeyh Nusret Zaviyesi

Şeyh Nusret, Cengiz istilasından kaçıp Erzincan'a yerleşen Harezm devlet adamlarından Hamza Bey'in oğluydu. Daha sonra Zile'ye yerleşerek kendi adıyla anılacak zaviyeyi kurmuştur (Şahin ve Karabacak, 2005: 53). Şeyh Nusret'in kızı Ümmügülsüm kendi adıyla Zile şehir merkezinde zaviyesi bulunan Edhem Çelebi'nin annesidir[938]. Şeyh Nusret'i kolonizatör bir Türk olarak niteleyen bilim insanları da bulunmaktadır[939].

754/1353, 770/1368 ve 792/1398 tarihli üç vakfiyesi vardır. Bu vakfiyelerde Hamza oğlu Şeyh Nusret'e vakfedilen yerlerden bahsedilmektedir. Ancak Şeyh Nusret'in türbesindeki mezar taşında Şeyh Nasıreddin ismi yazılıdır. 886/1481 tarihli vakfiyede ise Faris oğlu Hoca Ali'nin Şeyh Nusret köyündeki Yakup Paşa Camii'ne vakfettiği yerler belirtilmektedir. Bu yönüyle Zile Aksaray köyünde Şeyh Nusret'in zaviyesinin zamanla cami ve türbeyle bütün oluşturan küçük bir külliye görünümüne kavuştuğu söylenebilir (Çal, 1987: 427-428).

Halk arasındaki inanışa göre Şeyh Nusret'in Türbesi etrafında yedi kez

---

bakılarak Ahi Hacı Ahmed Zaviyesi ile Şeyh Edhem Çelebi arasında bir bağ olması muhtemel gözükmektedir.

[936] BOA, Td 79, s. 206.

[937] TKA, Td 12, s. 134b.

[938] http://seyhnusrettin.blogspot.com.tr (Erişim tarihi: 09.09.2014,01:12)

[939] Hamza oğlu Şeyh Nusret, XIV. yüzyılda Zile'ye bağlı, bugünkü adı Şeyh Nusrettin olan Aksaray Köyüne yerleşmiş, burada zaviye kurmuş ve Kuzey-Orta Anadolu'nun muhtelif merkezlerine çok sayıda halife göndermiştir. Bu zaviyeye muhtelif kişiler tarafından gelir vakıfları yapılmıştır. Şeyh Nusret b. Hamza'nın zaviye (tekke)si mimârî ve sanat tarihi açılarından incelenmiş ise de kolonizatör derviş yönü ihmal edilmiştir. Onun menkıbelerini anlatan mufassal *Velâyetnâme-i Şeyh Nusret*'in âkıbeti meçhul ise de, *Menâkıb-ı Evliyâ* adını taşıyan diğer bir menakıbname mevcuttur. Ayrıca türbesindeki mezar taşları, zaviyeye yapılan gelir vakıflarına ait vakfiye suretleri ve zaviyenin vakıf kayıtları günümüze ulaşmıştır. Zikredilen bu kaynaklar ve diğer kaynaklardan faydalanarak Zile, Tokat ve Türkiye'nin sosyal ve dinî tarihi için büyük bir önem taşıyan, ancak lâyıkıyla araştırılmamış olan bu önemli şahsiyeti ve faaliyetlerini gün ışığına çıkarmak mümkün olacaktır. Bk. Sadi Kucur, "XIV. Yüzyılda Zile'de Bir Kolonizatör: Şeyh Nusret, Zaviyesi, Vakıfları ve Halifeleri", *Toksat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012) Bildiri Özetleri Kitabı*, Tokat 2012, s. 98.

dönüldüğünde iyi niyetler kabul olunmaktadır (Meral ve Meral, 1982: 26).

Zaviye, incelediğimiz dönemde Aksaray köyündedir[940]. Köyün altındaki açıklamadan köye ait malikane ve divani gelirlerin zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır. 1455'te zaviye, Şeyh Seydi Hasan oğlu Şeyh Abdülkenan'ın uhdesindeydi. Bu tarihte iki zaviye görevlisi İsmail ve Emin Bey'di. İsmail zaviye hizmetkarı olarak muaf statüde deftere geçirilmişti. Zaviyenin bulunduğu Aksaray köyünün iki baştan hasılı dışında Zile merkezine bağlı dört köy ile üç mezranın da malikane gelirlerinin bu zaviyeye ayrıldığı görülmektedir. Belciş, Karagazi, Bağdadasarı/Bağdadhisarı köylerinin malikane gelirleri bu zaviyeye vakf edilmişti. Yine aynı tarihte, Karaöyük köyüyle Aksaklar, Minahoş ve Savcıköy mezralarının malikane gelirleri Şeyh Nusret oğlu Abdülkenan üzerinde gözükmekteydi[941]. 1485'te bu yerleşimlere ek olarak, Aksaray köyünden sonra deftere geçirilen Çomruk mezrası malikane ve divani gelirleri de bu zaviyeye vakf edilmişti. Ayrıca bu tarihte, mezra olarak deftere yansıyan Karagazi'nin divani gelirleri de Şeyh Nusret zaviyesine hasıl kaydedilmişti. Meşhedabad nahiyesi İsa köyünün malikanesinin tamamı bu zaviyeye gitmekteydi[942]. Acacı'ya bağlı Oltan[943] ve 1455'te Acacı evladının uhdesinde olan Acıpınar[944] köylerinin tamam malikanesi de Şeyh Nusret zaviyesi vakfıydı.

1519'da Zile merkeze bağlı Aksaray, Bağdadhisarı, Belciş köyleriyle Minahoş mezrasının (Yenice köyünden sonra) malikane ve divanisi, Savcı köyü ve Çomruk mezrası divanileri, Acacı'ya bağlı Acıpınar ve Oltan köy, Meşhedabad'a bağlı İsaköyü, Zile'ye bağlı Karaöyük köyleri ve yine Zile'ye bağlı Karagazi mezrası malikaneleri

[940] BOA, Td 2, s. 338.
[941] BOA, Td 2, s. 333-353.
[942] BOA, Td 19, s. 143.
[943] BOA, Td 19, s. 149.
[944] BOA, Td 19, s. 154-155.

zaviye vakfı akarları içerisindeki yerini korumuştur[945].

1574'te Zile Aksaray köyü malikane ve divani gelirleri Şeyh Nusret zaviyesine gitmekteydi. Tevliyet Salih oğlu Ferhad diye birinin üzerindeydi. Vakfın mahsulu Pir Ayan, Salih, Abdülkenan, Kılıç, Kalender ve Yakub adındaki zaviyedarlar arasında paylaşılmaktaydı. Aksaray köyünden sonra yazılan Çomruk mezrasıyla Zile'ye bağlı Aksaklar[946] ve Karagazi mezraları (Kırlargedüğü mz. ile birlikte) malikane ve divani gelirleri de zaviyeye aitti. Zile'ye bağlı Bağdadhisarı, Belciş köyü, Karaöyük-Köydeki 3 mütevelli vakıfla ilgili olmalıdır-, Savcı köyleri ve Yenice köyünden sonra yazılan Minahoş mezrası ile Meşhedabad'a bağlı İsa, Acacı'ya bağlı Acıpınar ve Oltan köylerinin malikaneleri zaviyenin diğer akarlarını oluşturmaktaydı[947].

583 numaralı vakıf defterinin belirttiğine göre, 1574'te zaviyenin vakıf tevliyeti, nezareti ve şeyhliği müştereken Şeyh Nusret'in soyundan gelen Abdülkenan, Kalender, Kılıç, Salih, Pir Ayan ve Yakub üzerindeydi. Zaviye vakfının yukarıda zikrettiğimiz gelirlerine ek olarak Amasya kazası Geldigelen nahiyesinin Şeyhler köyünün 1800 akçelik malikane hasılı da zaviye vakfına gitmekteydi. Zaviyenin 11 kalemde değerlendirilen gelirleri 19770 akçeydi[948]. Bu geliriyle Zile kaza merkezi ve kırsalındaki en zengin vakıf görünümündeydi. Zaviyenin bu derece zengin akarlara sahip olması yol üzerinde olmasına bağlanabilir. Gerek defterdeki bilgiler gerekse de Evliya Çelebi'nin aktardıkları zaviyenin bulunduğu köyün doğudan İstanbul'a gidenler tarafından kullanıldığını ortaya koymaktadır. IV. Murat da Revan Seferi dönüşünde ordusu ve ağırlıklarıyla bu köyden geçmişti. Defterde zaviyedarların kendi kazançlarını ve hatta

[945] BOA, Td 79, s. 203-210.
[946] Mezra için 1574'te şöyle bir not düşülmüştür: "Hâric-ez defter, tâbi karye-i m(ezbûr) (Belciş). Mezbûr mezra Şeyh Nusret vakfı olan Çomruk nâm mezra toprağında sahih vakf-ı Şeyh Nusret'dir deyü iman kavliyle vakfiyesini Zile kadısı bildirmekle vakf-ı Şeyh Nusret'e kayd olundu.". Bu da gösteriyor ki bu mezra Çomruk'un bir uzantısıdır ve Şeyh Nusret vakfına kaydedilmiştir. Bk. TKA, Td 12, s. 142b.
[947] TKA, Td 12, s. 138b-169a.
[948] TKA, Td 583, s. 48b-49a.

evlerini yolcuların konaklaması ve rahatı için kullandıkları dile getirilmektedir.

5.2.ii. ii. Halka-i Hass Nahiyesine Bağlı Köylerdeki Zaviyeler

5.2.ii.ii.i. İne Sultan Zaviyesi

583 numaralı vakıf defterinde karşımıza çıkan bu zaviye Ladıcık köyündeydi. Zaviye vakfının tek geliri Ladıcık köyüne bağlı Eriklik mezrasının malikane hasılıydı. Zaviye Şeyhi Süleyman adında biri olup günlük geliri bir akçeydi[949].

5.2.ii.ii.ii. Şeyh Bahadır Zaviyesi

1455'te zaviye, Şeyh Seyyid oğlu Şeyh Kabil uhdesinde gözükmekteydi. Yoncalık köyünden sonra yazılmıştı. Şeyh Ahmed ve Teberrük zaviye hizmetkarı olarak deftere kaydedilmişti. Bununla birlikte, zaviyenin büyük ölçekli bir geliri yoktu. Zaviye hizmetkarları için eştikleri ve tuttukları yerlerin gelirleriyle geçimlerini sağladıkları ifade edilmekteydi. 1485'te zaviyenin şeyhliğini halen Şeyh Kabil yürütmekteydi. Ne var ki zaviye bu tarihten sonra, Dabana köyünden sonra yazılmıştı. Şeyhin oğlu Mikail, Mikail'in oğlu Halil ve Mahmud'un adı da zaviyedarlar arasında geçmekteydi. Biri mücerred olmak üzere zaviye kadrosunda sekiz nefer nüfus yazılmıştı[950]. 1519'da zaviyenin hasılatı 365 akçeydi. Bu zaviyenin 1485 ve 1519'da 2 çiftliği de deftere yazılmıştı.

XVI. yüzyıl ortalarında şeyhliğinin Kabil oğlu Mahmud'da olduğunu öğrendiğimiz zaviyenin 1574 öncesi şeyhi Mahmud oğlu Kabil'di. 1574'teyse Mahmud oğlu Ümran ve Nebi kardeşler "ber-vech-i iştirak" şeyhliği paylaşmaktaydı[951]. Zaviyenin 1574'teki hasılatı 978 akçe olarak gösterilmişti.

583 numaralı vakıf defterinde, daha önce Yoncalık ve Dabana köylerinden sonra yazılan ve lokasyonunu tam olarak belirlemekte güçlük çektiğimiz zaviyenin,

[949] TKA, Td 583, s. 50a.
[950] BOA, Td 19, s. 129.
[951] TKA, Td 12, s. 163b.

Dereşancı? köyünde olduğu yazılmıştı. 1574 tarihli bu deftere göre, zaviyedar sayısı üçtü. Bunlar: Ümran, Nebi ve Mahmud'du. Günlükleri 3 akçeydi. Zaviye vakfının başlıca geliri ise Dereşancı köyü divani ve malikane hasılıydı[952].

5.2.ii.ii.iii. Yalnızşeyh Zaviyesi

Zaviye, 1455'te Şeyh Yakub biraderi Şeyh Mahmud ve Şeyh Yakub oğlu Hacı Hüseyin uhdesindeydi. Şeyh Bahadır Zaviyesi gibi Yoncalık köyünden sonra yazılmıştı. 1485'te zaviyedar Hasan Şeyh'ti. Zaviyenin üç kişilik kadrosunun diğer ikisi zaviyedarlığı Hasan Şeyh'le paylaşan kardeşi Ümmet ve oğlu Hamza'ydı[953]. 1519'da zaviye hasılatı 280 akçeydi. Zaviyenin Üçağaç köyünde 1485 ve 1519'da bir çiftliği bulunmaktaydı. 1574'te Üçağaç köyü açıklamasında *gayr-ı ez bir öküzlük-i zaviye* notu dikkatimizi çekmiştir[954]. Meşihat, bu tarihte Hasan diye birine aitti. Yalnızşehy zaviyesinin 1574'te hasılı 1720 akçe tutarındaydı.

5.2.ii.iii. Hüseyinabad Nahiyesine Bağlı Köylerdeki Zaviyeler

5.2.ii.iii.i. Baba Mehmed Zaviyesi

1574 senesinde Perçem köyünde karşımıza çıkmıştır. Dergah-ı Ali defteri suretine göre, Perçem köyünün divani gelirleri bu zaviyeye bırakılmıştı. Zaviyenin şeyhi Derviş İnekulu'ydu[955]. Perçem köyünden başka Yatankavağı köyü[956] ile Büyük ve Küçükyararlık mezraları[957] divani gelirleri de zaviyenin vakıf gelirleri içerisindeydi. Bu zaviye evkaf defterinde mevcut değildi.

5.2.ii.iii.ii. Erkulu Baba Zaviyesi

1574'te zaviye Gulamlar ve İsa (Dağılmış) mezralarında kayıtlıydı. Bu

[952] TKA, Td 583, s. 49b.
[953] BOA, Td 19, s. 129.
[954] TKA, Td 12, s. 165a.
[955] TKA, Td 12, s. 193b.
[956] TKA, Td 12, s. 200b.
[957] TKA, Td 12, s. 194b.

mezraların malikanesi zaviyeye gidiyordu. Büyük olasılıkla bu mezralar ile Karakınık mezrası arasında bir yerdeydi. Zira bu mezraların sınır olduğu bilgisi defterde yer almaktaydı[958]. Balludere, Kuşkayası ve Kızılcakışla mezraları da bu mezralarla sınırdı ve söz konusu mezraların divanileri de Erkulu Baba Zaviyesi'ne gidiyordu. Balludere mezrasında 1574'te *Erkulu Baba Değirmeni* vardı. Bu açıdan bakıldığında, mezranın Balludere/n.d. Ağcakışla ya da Karnıkara ya da Karnıkarabey mezrasında olması büyük olasılıktır[959]. Hacıalikışlağı mezrası iki baştan vergilerini zaviyeye ödüyordu. Muhtemelen bu küçük mezra da Balludere'ye yakındı. Çünkü bu mezralar arasında bir *sınırname* olduğu hemen hepsinde yazılıydı[960]. Balludere ya da Ağcakışla ve çevresindeki mezralara ilişkin bir sınırnamenin varlığı büyük ölçüde Çorum mufassalında da belirtildiği üzere bu mezralar ya da mezra topluluğunun Çorum'a bağlı Kozviran köyüne hudut olmasıyla ilgiliydi. Bu açıdan Erkulu Baba Zaviyesi günümüz Çorum-Alaca sınırına yakın bir yerdeydi. Zaviyenin, Mecitözü'ne bağlı Kozören köyüne yakın bir yerde olduğunu düşünüyoruz. Aynı zamanda Alaca'nın idari sınırlarının Mecitözü'ne kadar geldiğini de sınırnamenin tafsilatından anlamış oluyoruz[961].

5.2.ii.iii.iii. Hüseyin Bey Zaviyesi

Hüseyinabad nahiyesine de adını veren ancak henüz kimliğini tam oturtamadığımız Hüseyin Bey'in kurduğu ya da adına kurulan zaviyedir. Yeniyapar köyünde bulunmaktaydı. 1455[962] ve 1485[963] senelerinde Hüseyinabad'ın merkez köyü olarak gösterilen bu köyün malikane gelirleri adı geçen zaviyeye gitmekteydi. Yine,

[958] TKA, Td 12, s. 204b.
[959] TKA, Td 12, s. 204b.
[960] TKA, Td 12, s. 204b.
[961] TKA, Td 12, s. 206a.
[962] BOA, Td 2, s. 239-240.
[963] BOA, Td 19, s. 203-204.

1455 senesine ait 2 numaralı tahrir defterinde zaviye kurucusu Hüseyin Bey'in baba adının Bayduk olduğu yazılıdır[964]. 1519'da da Hüseyin Bey Zaviyesi faaldi ve Yeniyapar'ın malikanesini alıyordu[965]. Zaviye 1574 tarihli defterde anılmamakta ve onun yerinde Hüseyin Bey adına bir medrese kurulduğu anlaşılmaktadır.

5.2.ii.iii.iv. Sultaneymirci Zaviyesi

Sultaneymirci/diğer adı Osmanpaşa köyü (Yozgat Osmanpaşa beldesi) sınırlarındaydı. Zaviye kurucusu Emirci Sultan hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Velâyetnamesi'nde Emir-i Çin Osman şeklinde anılmaktadır. Evliya Çelebi ve Gelibolulu Ali Emir-i Çin Osman'ı Yesevilik'le bağdaştırırlar. Mezar taşına göre zaviye kurcusunun adı Muhammed oğlu Şerefüddin İsmail'dir. Emirci Sultan onun lakabıdır. Osman adı zaviye kurucusuyla alakalı olmayıp onun amcasının oğlu Osman Paşa'yla ilgilidir. Bir süre vakıf mütevelliliğini yürüten Osman Paşa'dan dolayı zaviye Osmanpaşa zaviyesi olarak da anılmıştır. Gelibolulu Ali, Emirci Sultan'ın 1200'lerin başında zaviyenin bulunduğu köye yerleştiğini belirtmektedir (Ocak, 1995: 154). Ahmet Yaşar Ocak'ın Gelibolulu Ali'ye ve zaviyede bulunduğunu belirttiği belgelere dayalı olarak verdiği bilgilerden farklı olarak, 583 numaralı vakıf defterinde belirtildiğine göre, zaviyenin kökleri Melik Danişmend Gazi dönemine kadar gitmekteydi[966]. Zaviyenin bulunduğu köy, Osmanlı tahrirlerine hem kurucusuna izafeten Sultaneymirci hem de kurucunun amcaoğluna izafeten Osman Paşa olarak iki adla yazılmıştır.

Zaviyenin bulunduğu Sultaneymirci (n.d. Osmanpaşa) köyü 1485'ten itibaren Hüseyinabad nahiyesine bağlanmıştı. Defterde bu köyün ve zaviyenin Ziyaret Pazarı'nda bulunduğu da belirtilmekteydi. Osmanpaşa köyünün sakinlerinin tamamı Veysel Karani'nin soyundan ve derviş sayılmakta; bu özelliklerine dayalı olarak raiyet

[964] BOA, Td 2, s. 239-240.
[965] BOA, Td 79, s. 275.
[966] TKA, Td 583, s. 51a.

vergilerini ödememekteydi. Köyün divani ve malikane vergi gelirleri de zaviyeye tasarruf olunmaktaydı. Aynı tarihte Koyunluyusufözü, Güdülözü, Akçaköy, Tusi, Cengizhan, Şeyh, Halil, Avansaray ve Dumi mezralar topluluğu da köye dolayısıyla köyde bulunan zaviyeye bağlıydı[967]. Bu tarihte defterin sonundaki toplamdan anladığımız kadarıyla Hüseyinabad'ın hasılından yalnız Çorum'daki Abdalata ve Sultaneymirci zaviyelerine giden hasıl miktarı 57467 akçe olarak belirtilmişti. Büyük olasılıkla elimizdeki defterlerden takip edemediğimiz Abdal Ata zaviyesinin de bulunduğu köyde yaşayan 57 nefer nüfus da Sultaneymirci'de olduğu gibi raiyet resimlerinden muaftı[968].

Zaviye üzerine yazılan mezra sayısı 1485'te iki iken 1519'da bu sayı 29'a ulaşmıştı[969]. 1485 ve 1519'da zaviyeye kayıtlı bir de çiftlik vardı.

XVI. yüzyıl ortalarında zaviye şeyhi Mennan'ken 1574'te zaviyedarlık Derviş Dosti'deydi[970]. Köy halkı derviş olduğu için avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf sayılmaktaydı. Köy nüfusu 254 nefere ulaşmıştı. Önceki mezralar dışında Bulduközü mezrasının da bu köye bağlı olduğu anlaşılıyor.

1574'te Sultaneymirci köyü iki baştan 4000 akçe vergi ödüyordu. 583 numaralı vakıf defteri bu zaviyenin vakfının gelirlerini ayrıntılı bir şekilde vermektedir. 25 kalemde toplanan zaviyenin gelirlerinin büyük çoğunluğu Yozgat ve yakın yöresinde Çonkar cemaatinin kışladığı yerlere dayanmaktaydı. Gelirlerin miktarını tespit edememekle birlikte, 1574'e gelindiğinde Hüseyinabad'da en fazla gelire sahip olan zaviyenin Sultaneymirci olduğunu söylemek mümkündür[971].

[967] BOA, Td 19, s. 218-219.
[968] BOA, Td 19, s. 220.
[969] BOA, Td 79, s. 294.
[970] TKA, Td 12, s. 207b-208b.
[971] TKA, Td 583, s. 50b.

5.2.ii.iii.v. Yahya Paşa Zaviyesi

Büyükhırka köyündeydi. Zaviyeyle ilgili ilk kayıtlara 1485 senesinde ulaşılmaktadır. Büyükhırka köyünün 1455'te Hüseyinabad'da yazılmaması zaviyenin ne kadar eski olduğunu, 1455'te olup olmadığını tespit etmemizi zora sokmuştur. Köyün malikane ve divani gelirlerinin zaviyeye vakfedildiğini öğrendiğimiz 1485 tarihli kayıtlara göre, zaviyenin şeyhi Yeşil Baba diye biriydi. Raiyet vergilerinden muaf olmayan bu köy halkı, II. Bayezid'in getirdiği avarız vergilerinden muaf olduklarını ve avarız vermeyeceklerini ellerindeki hükme dayanarak belirtmişlerdi[972]. 1519'da ise Büyükhırka köyü malikanesi Medine Vakfı kaydedilmişken, Söğüdözü mezrası malikanesi Yahya Paşa zaviyesine gidiyordu. Meşihat Yeşil Baba'nın oğulları Cafer ve Kara'nın elindeydi. Ayrıca köyde bir de Medine Vakfı cabisi bulunuyordu[973]. Köye bağlı İsafakih, Sarualan, Beyyurdu, Yağlupınar, Şehrizorlu, Saraypınarı mezraları da zaviyeye katkı sağlıyor olmalıydı[974]. 1519'da Büyükhırka köyündeki değirmenlerden birini zaviyedarlardan Cafer işletmekteydi.

1574'te Büyükhırka köyü ve Söğüdözü mezrasının malikane ve divani gelirlerinin dağılımı 1519'dan farksızdı. 1574'te zaviyedar Cafer adında biriydi[975].

5.2.ii.iv. Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Köylerindeki Zaviyeler

5.2.ii.iv.i. Ağcakoca Zaviyesi

1485'te ilk kez karşımıza çıkan bu zaviye büyük olasılıkla Tezekçi köyündeydi. Köyün malikanesi Müşalimoğlu Ali Bey tarafından zaviyeye vakfedilmişti[976]. Tezekçi köyünün malikane gelirleri 1519'da[977] ve 1574'te[978] bu zaviyenin vakfıydı. Bu durum

[972] BOA, Td 19, s. 214.
[973] BOA, Td 79, s. 288.
[974] BOA, Td 79, s. 289.
[975] TKA, Td 12, s. 197b.
[976] BOA, Td 19, s. 170-171.
[977] BOA, Td 79, s. 261.

zaviyenin 1574 senesine kadar ulaştığını ortaya koymaktadır.

5.2.ii.iv.ii. Çoğanluoğlu Zaviyesi

1519 senesine yakın bir tarihte Çoğanluoğlu diye biri harabe ve mahuf (korkunç) bir yer olan Karahisar-ı Behramşah'a bağlı Sincanlu köyünü şenletmek amacıyla bir zaviye kurmuştu. Ne var ki bu zaviye sonradan yazıldığından makbul görülmemiş ve timara verilmişti[979]. Çoğanluoğlu'na ilişkin bu bilgiler 1574'te de deftere aynen yansımıştı[980].

5.2.ii.iv.iii. Enbiya Ali Zaviyesi

Karahisar-ı Behramşah nahiyesi nefs köyündeydi. 1455'te zaviye şeyhliği Kasım Seydi oğlu Seydi Ahmed ile kardeşi Şeyh Mehmed uhdesindeydi[981]. 1485'te üzerine bir zaviye çiftliği kayıtlıydı. Bu tarihte zaviyenin üç personeli vardı. Zaviye şeyhi Seyyid Ahmed'di[982]. Bu kişi 1455'te de zaviyedarlar arasındaydı. Kardeşi Ebulislam ile oğlu Seyyid Mahmud da zaviyedar olarak defterde yer almıştı. Anladığımız kadarıyla bunlar seyyiddi. Kızılcaköy ve Çanlu mezralarının malikanesi bu zaviyeye vakfedilmiş gözükmekteydi. 1519'da bir zaviye çiftliği yine zaviyenin akarları arasındaydı. Bu tarihte, zaviyedar Ebulislam'ın oğlu Hüsameddin'di. Hüsameddin'in Ebulmüslim adında bir oğlu, onun da üç oğlu vardı. Adeta dede, baba ve torundan oluşan 5 kişi zaviyedar kaydedilmişti. Onlara ek iki kişi daha zaviye halkı içerisindeydi[983]. Zaviye vakfı, 1485'te bir çift arazi tasarruf etmekteydi. Zaviyedarların bu çiftliğin divani ve malikanesini kimseye ödemediği ve bundan sonra da ödemeyeceği defterde belirtilmişti.1519'da zaviyenin bu çiftlikten hasılatı 280 akçe yazılmıştı.

---

[978] TKA, Td 12, s. 183b.
[979] BOA, Td 79, s. 259.
[980] TKA, Td 12, s. 188a.
[981] BOA, Td 2, s. 305.
[982] BOA, Td 19, s.168.
[983] BOA, Td 79, s. 258-259.

1519[984] ve 1574'te[985] Muhtesib köyünün Kızılcaköy ve Çanlu mezralarının malikanesi Seyyid Enbiya vakfına gitmekteydi. 1574'te Enbiya Ali Zaviyesi'nin zaviyedar sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Zaviyedarların en başında yazılan Ebulmüslim oğlu Seyyidhan beratla atanmış zaviyedardır. Ondan sonra yazılan 17 kişinin üzerine ise *misüllü* notu konması toplam 18 kişinin zaviyedar veya zaviyedar-zade olarak muafiyet elde ettiğini ortaya koymaktadır[986]. 1574'te zaviye vakfının hasılı 680 akçeydi.

583 numaralı tahrir defterine göre, 1574'te zaviye şeyhi Derviş Seydi olup kendisinin günlük bir akçe geliri vardı. Bu deftere göre zaviye vakfının gelirleri Muhtesib köyüne bağlı Kızılcamülk mezrasının 1000 akçelik malikâne, Karahisar-ı Behramşah nahiyesi merkezinde 2 adet zaviye çiftliğinin 500 akçelik malikane ve divani ve 1 kıta değirmen hasılı olarak gösterilmişti[987].

5.2.ii.iv.iv. Hayran oğlu Veli Zaviyesi

İncüalan mezrasında 1574 senesinde karşımıza çıkmıştır. Adı geçen mezra, sakinlerinin I. Selim (Yavuz) ve I. Süleyman (Kanuni) döneminde berat sahibi olduklarını öne sürmeleri, vilayet ileri gelenlerinin de şahitlik etmeleri sonunda zaviye vakfı kaydedilmişti. Mezranın iki baştan geliri bu zaviyeye gitmekteydi ve mezradakiler behre ödememekteydi. Zaviyedar 1574'te Hayran oğlu Veli'ydi ve zaviye adını bu kişiden alıyordu. Veli Şeyh için "şerifzade ve zaviyedar" notu girilmişti. Kendisinin seyyid olduğuna dair İstanbul'daki nakibü'l-eşraf Muharrem Efendi'ye onaylattığı bir şeceresi de vardı. Mezradaki 10 nefer nüfus da bir şekilde seyyiddi[988].

583 numaralı vakıf defterinde zaviyenin Bali ve Kabil adında iki şeyhi vardı.

[984] BOA, Td 79, s.261
[985] TKA, Td 12, s. 186a
[986]TKA, Td 12, s. 183a.
[987] TKA, Td 583, s. 49b.
[988] TKA, Td 12, s. 188b.

Bali ve Kabil'in Hayran Şeyh'in kardeşleri olması zaviye kurucusunun 1574'e yakın bir tarihte hayatta olduğunu ortaya koymaktadır. Mufassal defterde de belirtildiği gibi İncüalan mezrasının hasılı zaviye vakfına aitti[989].

5.2.ii.iv.v. Karabıyık Zaviyesi

İlk kez 1485'te deftere yansıyan bu zaviye büyük olasılıkla Kesrihisarı köyündeydi. Gerek bu tarihte gerekse de 1519[990] ve 1574'te[991] Kesrihisarı köyünün malikane gelirinin tamamı zaviyeye vakf edilmişti[992]. 1574'te şeyhi Derviş Temür'dü[993]. 583 numaralı vakıf defterinde zaviye şeyhi olarak Yağmur Dede gösterilmişti. Günlük kazancı 1 akçeydi. Deftere göre, Kesri(hisarı) köyünün 800 akçelik malikane geliri bu zaviyenin tek akarıydı[994] .

5.2.ii.iv.vi. Seydi/Şeyh Ali Şir Zaviyesi

Karahisar-ı Behramşah nahiyesi nefs köyündeydi. 714/1314 tarihli vakfiyesinden eş-şeyh es-Seyyid Ali Şir'in XIII. yüzyılın sonuyla XIV. yüzyılın başında yaşadığı tahmin edilmektedir (Acun, 2005: 424). 1455'te zaviyedarlık üç kişinin uhdesindeydi. İlk yazılan zaviyedar Seydi Ali'ydi. Son ikisi ise onun kardeşleri olan Seydi Mezid ve Şeyh Yusuf'tu[995]. Büyük olasılıkla yanlış bir yazımdan dolayı Oluğuuzun ve Muhtesib köyünde bu zaviye Seyyid Alpşar adıyla yazılmıştı. Bu tarihte Oluğuuzun ve Muhtesib köylerinin malikane gelirleri bu zaviyeye vakfedilmişti[996]. Muhtesib köyünde Müşalim oğlu Ali Bey kendi malikane hissesini bu zaviyeye vakf etmiş gözükmektedir. 1485'te zaviyede şeyh dahil altı personel vardı. Şeyh Seyyid

[989] TKA, Td 583, s. 50a.
[990] BOA, Td 79, s. 262.
[991] TKA, Td 12, s. 185a.
[992] BOA, Td 19, s. 171.
[993] TKA, Td 12, s. 185a.
[994] TKA, Td 583, s. 50a.
[995] BOA, Td 2, s. 306.
[996] BOA, Td 2, s. 307.

Gazi'ydi. Kalan beş kişi ise zaviye hizmetkârıydı[997]. 1485'te ve 1519'da Oluğuuzun köyü[998] ve Kuldan mezrası[999] malikane gelirleri vakıf bünyesinde bulunmaktaydı. 1455'te Seyyid Alpşar şeklinde de yazılan zaviye bu defa Oluğuuzun köyünde Şeyh Ali Şir şeklinde deftere geçirilmişti. 1519'da zaviyenin halkını yedi kişi oluşturmaktaydı. Şeyhi ise Nazar Seydi oğlu Kerem Seydi'ydi[1000]. 1485'te bir zaviye çiftliği vardı. Bu çiftliğin malikane ve divanisini kimseye ödemedikleri ve ödemeyecekleri yazılıydı. 1519'da zaviyenin bir çiftliğinden elde ettiği hasıl 280 akçeydi.

1574'te Oluğuuzun köyü malikanesi[1001] hala zaviye üzerine kayıtlıydı. 1574'te Enbiya Ali zaviyesinde olduğu gibi Seydi Ali Şir zaviyesinde de zaviyedar ve zaviyedarzade sayısında dikkate değer bir artış yaşanmıştı. Toplam 25 kişi olan bu topluluğun ilk ismi Seydi Gazi oğlu Seydi Hamid'di[1002]. 1574'te hasılı 340 akçeydi.

Bu zaviye 583 numaralı vakıf defterinde de yer almaktaydı. Bu deftere göre, zaviyenin meşihatı dört kardeşin elindeydi. Bunlar: Seyyid Hamid, Seyyid Cafer, Seyyid Ömer, Seyyid Hacı Mezid'di. Zaviye vakfının gelirleri Karahisar-ı Behramşah'ta bir zaviye çiftliğinin 500 akçe tutarındaki malikane ve divani hasılı, Oluğuuzun mezrasının 1000 akçelik malikane hasılı, Kavak mezrasının 1500 akçelik malikane hasılı ve Behramşah nefsinde 100 akçe tutarında bir değirmen hasılı olmak üzere toplam 3100 akçeydi[1003].

5.2.ii.iv.vii. Şeyh Aydın Zaviyesi

1485 senesine yakın bir tarihte kurulduğunu düşündüğümüz bu zaviye büyük olasılıkla Karaviran mezrasındaydı. Zaviye için Şeyh Aydın'ı kast ederek "meşihat der

[997] BOA, Td 19, s. 168.
[998] BOA, Td 19, s. 169; Td 79, s. 260.
[999] BOA, Td 19, s. 172; Td 79, s. 263.
[1000] BOA, Td 79, s. 259.
[1001] TKA, Td 12, s. 183b.
[1002] TKA, Td 12, s. 183b.
[1003] TKA, Td 583, s. 49b.

tasarruf-ı mezkur" ve "kendü bina eylemişdir" notlarının girilmesi de zaviyenin yeni kurulduğuna ve 1485'te Şeyh Aydın'ın hayatta olduğuna işaret etmektedir. Karaviran, Dikmenler, Karapınar, Kalunçirmiş Göynükviranı ve Mesturebey mezralarının iki baştan hasıllarını vakf olarak uhdesinde bulunduruyordu[1004]. 1485'te zaviyenin akarları içerisindeki altı mezra halen zaviye vakıfları arasında zikredilmekteydi. 1519'da zaviyedar halen Şeyh Aydın'dı.1519'da Şeyh Aydın'a vakf edilen mezraların divani gelirleri 1000 akçeydi[1005].

5.2.ii.v. Kızılkünbed Nahiyesi Köylerindeki Zaviyeler

5.2.ii.v.i. (Seydi Gazi oğlu) Şeyh Bahşayiş Zaviyesi

Bugün Amasya ili Göynücek ilçesine, o tarihlerde Kızılkünbed nahiyesine bağlı Ilısu köyündeydi[1006]. 1485 senesinde ilk kayıtlarına ulaştığımız bu zaviye, Kızılkünbed nahiyesindeki tek zaviyeydi. Seydi Gazi oğlu Şeyh Bahşayiş zaviyesi olarak da anılmaktaydı. Bu durum zaviye kurucularının Battal Gazi'nin soyuyla bağ kurmaya çalıştıklarını ortaya çıkarmaktadır. 1485'te Kızılkünbed'e bağlı Alan köyünün 2/3 malikanesinin zaviyeye vakfedildiğini biliyoruz[1007]. 1519'da zaviye şeyhlerinden Asayiş oğlu Bahşayiş ve Gazi el-müsellemiye başlığında deftere geçirilmişti. Anlaşılan o ki, muafiyetleri bu yolla belirtilmekteydi. Zaviye vakfının gelirleri içerisinde, 1485'te olduğu gibi, 1519'da da Ilısu köyünün 1/5, Alan köyünün 1/3, Çörek/ Çöreği mezrasının tamam malikaneleri; bağ ve değirmen gelirleri[1008] bulunmaktaydı. Ilısu köyündeki açıklamaya bakıldığında, Ilısu'nun 1519'daki 4/5 malikanesi Bahşayiş eşkünlüsüne aitti. O halde köyde Bahşayişler eşkünlü timar sahibi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

[1004] BOA, Td 19, s. 173.
[1005] BOA, Td 79, s. 264.
[1006] 745/1344 tarihli vakfiyesinin 1264/1848 yılına ait bir sureti bulunmaktadır. Bu surete göre, zaviye kurucusu Şeyh Gazi oğlu Şeyhü'l-Bahşayiş'tir. Vakfiyede zaviyenin gelirleri arasında Ilısu, Çorak/Çoran; Karaağaçalanı köylerinin 1/3 malikanesi gösterilmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Sadi Kucur, *aynı tez*, s. 76.
[1007] BOA, Td 19, s. 243-244.
[1008] BOA, Td 79, s. 273.

1519'da zaviyenin hasılatı 710 akçeydi.

1574'te de Ilısu köyündeki açıklamaya bakıldığında, Ilısu'nun 4/5 malikanesi Bahşayiş eşkünlüsüne ve 1/4 malikanesi Bahşayiş zaviyesine aitti. O halde, köyde Bahşayişler eşkünlü timar sahibi olmayı sürdürmekteydi[1009]. 1574'te Alan köyünün 2/3 ve Çörek mezrasının tamam malikanesi[1010] dışında bağ, değirmen gelirleri de vakıf gelirleri içerisindeki yerini korumaktaydı. Zaviye şeyhi bu tarihte Bahşayiş adında biriydi[1011]. 1574'te zaviyenin hasılı 703 akçe olarak belirtilmişti. Evkaf defterine bu zaviye hakkında bilgi girilmemiştir.

5.2.ii.vi. Kuştaş Nahiyesi Köylerindeki Zaviyeler

5.2.ii.vi.i. İvaz Dede Zaviyesi

Kuştaş'ın Kopaç köyündeydi. İlk kayıtları 1519 tarihlidir. Musa ve Mustafa adında iki şeyhin tasarrufundaydı. Bununla birlikte, resmini ve behresini ödemekle mükellef bir zaviyeydi. Anlaşılan o ki kendisinden umulan yararı sağlayamayan bir zaviye olmuştu ve bu tarihten sonra da kayıtlara yansımamıştı[1012] .

5.2.ii.vi.ii. Şeyh Yakub Zaviyesi

790/1388 tarihli vakfiyesinin 1135/1722 tarihli bir sureti günümüze ulaşmıştır[1013]. 1455'te Kuştaş'ın Derbent köyünden sonra yazılan Dumi mezrasında bulunmaktaydı. Zaviyenin şehliği bu tarihte dört kişide gözükmekteydi. Bunlar Şeyh Mustafa ve kardeşi Mehmed ile Şeyh Mustafa'nın oğlu Yakub ve Ali Kadem'di. Bu

[1009] TKA, Td 12, s. 178a.
[1010] TKA, Td 12, s. 181b.
[1011] TKA, Td 12, s. 178b.
[1012] BOA, Td 79, s. 255.
[1013] Bu vakfiye sureti İstanbul mahkemesi tarafından düzenlenmiştir. Vakfiyeden zaviyenin kurucusunun Ali oğlu Ahmed oğlu Üçtaşlı (Kuştaşlı) Nusreti Şeyhi Yakub olduğu öğrenilmektedir. Zaviyeye vakfedilen gelirler büyük olasılıkla Zile'de kadılık yapma olasılığı kuvvetli olan Pir Hasan'a aittir. Bu açıdan vakfin kurucusu 1455 dolaylarında Artukabad kazasında Balıkhisar köyünün malikanesini elinde tutan Seydi Ahmed'in babası Pir Hasan'dır. Şeyh Yakub'un Nusretli unvanını taşıması, onun Şeyh Nusret'in halifelerinden biri olduğunu göstermektedir. Sadi Kucur, Şeyh Yakub'un büyük olasılıkla Zile'de türbesi de bulunan Karaşeyh olma ihtimali üzerinde durmuştur. Bk. Sadi Kucur, *aynı tez*, s. 86-87.

zaviyenin gelirleri arasında üzerinde yer aldığı Dumi mezrasının malikane ve divani hasılı bulunuyordu. Zaviye, büyük olasılıkla Dumi mezrasına yakın olan Bayat mezrasının malikane gelirinin 1/4 hissesine de sahipti[1014]. 1485[1015] ve 1519[1016] tarihli mufassal defterlerde zaviyenin adına yer verilmezken Dumi mezrasının divani ve malikane gelirinin Şeyh Yakub evladı tasarrufunda olduğu bilgisine yer verilmiştir.

1574 senesinde Dumi mezrası malikane ve divanisi halen Şeyh Yakub evladı tasarrufundaydı. Meşihat Mehmed ve Musa elindeydi[1017]. Bunların günlük kazancı bir akçeydi. Dumi mezrasının 1574'teki malikane ve divani hasılı 500 akçeydi[1018].

5.2.ii.vii. Meşhedabad Nahiyesi Köylerindeki Zaviyeler

5.2.ii.vii.i. Ahi Tursan Zaviyesi

Yalnız 1455 senesinde deftere yansıyan bir zaviyedir. Bu tarihten sonra büyük olasılıkla atıl hale gelmiştir. Kulaca köyünde olduğunu tahmin ettiğimiz bu zaviye, adı geçen köyün malikane gelirinin yarısının sahibiydi[1019]. Zile merkezine bağlı Kurşunlu köyünün malikane hissesinin 7/8'ini almaktaydı. Bu zaviyenin Zile ya da Meşhedabad'da olup olmadığına karar veremedik. Bununla birlikte, Kulaca köyünün malikane gelirinin 1485'te Hacı Hasan evladı, Tokat'taki Ahi Evren zaviyesi ve Şeyh Şadi zaviyesi arasında bölüştürüldüğü görülmektedir[1020]. Bu konudaki düzenlemenin de Amasya kadısının mektubuyla tescillendiği anlaşılmaktadır. Bu durum Ahi Tursan zaviyesinin söz konusu tarihlerde harap haline geldiğini ortaya koymaktadır. Aynı tarihte Kurşunlu köyünün 1/8 malikanesi timara verilirken kalan 7/8'inin nereye gittiği

[1014] BOA, Td 2, s. 269.
[1015] BOA, Td 19, s. 166.
[1016] BOA, Td 79, s. 256.
[1017] TKA, Td 12, s. 175b; Td 583, s. 49a.
[1018] TKA, Td 583, s. 49a.
[1019] BOA, Td 2, s. 275-276.
[1020] BOA, Td 19, s. 151-152.

bilgisine yer verilmemişti[1021].

1574'te Ahi Tursan zaviyesinin adı Kulaca köyünde geçmemektedir. 22 sehimlik hissesi olan Meşhedabad'ın Kulaca köyünün malikanesinin 16 sehmi Medine vakıflarına gitmektedir. Bu durumda Ahi Tursan Zaviyesi'nin tamamen ortadan kalkmış olabileceği akla uygundur[1022].

5.2.ii.vii.ii. Derekınık Köyü Zaviyesi

1485'te adı belirtilmeksizin verilen bir zaviyedir. Zaviyenin personeli yedi kişi olup şeyhi Derviş Aydın'dı. Derviş Aydın'ın bir oğlu da zaviye halkı içerisindeydi[1023]. 1485 ve 1519'da Derekınık zaviyesinin bir çiftliği deftere yansımıştı[1024].

5.2.ii.vii.iii. Şeyh Bayram Zaviyesi

1485[1025] ve 1574[1026] senelerine ait tahrirlerde Çiftlik köyünde karşılaştığımız bu zaviye hakkında köyün 1/2 malikane hissesini tasarruf ettiği dışında herhangi bir veri girilmemişti.

5.2.ii.vii.iv. Şeyh Eylük Zaviyesi

Meşhedabad nahiyesi Kavacık (Yeşilce köyü) mezrasındaydı. Mezranın divani ve malikane hasılları 1455'te zaviyeye vakfedilmiş durumdaydı. Zaviye, Şeyh Hamza oğlu Şeyh Yunus uhdesindeydi. Mezrada yaşayan altı nefer nüfus 1455'te zaviye cemaati olarak kaydedilmişti. Bu cemaat içerisinde Şeyh Yunus'un adının geçmemesi ve oğlu Derviş Ali'nin nüfusun ilk sırasında yazılması zaviyedarlığın bu kişide olduğunu göstermektedir Mezra altında yazılan dört çiftlik büyük olasılıkla zaviye

[1021] BOA, Td 19, s. 118.
[1022] TKA, Td 12, s. 145b.
[1023] BOA, Td 19, s. 151.
[1024] BOA, Td 79, s. 234.
[1025] BOA, Td 19, s. 140.
[1026] BOA, Td 12, s. 147a-b.

cemaati tarafından ekilip biçilmekteydi[1027]. 1485'te zaviyenin şeyhliği Pir Nazar ve kardeşi Ali'nin uhdesindeydi. Pir Nazar ve kardeşinin de aralarında bulunduğu 14 kişi zaviye halkı olup raiyet vergilerinden muaftı. Zaviye halkı bu tarihte mezrada bulunan dört çiftlik miktarındaki araziyi de ekip biçmekteydi. Zaviyenin hasılı 1445 akçeye varıyordu. Bu tarihte Kavacık mezrasının sınırları da çizilmişti. Mezranın hududunu oluşturan mevziler Eğriyol ve Uluyol durağı arasından Ali Çayırı denen bir mevkinin güneyine varmaktaydı. Doğusunda Ferdacıkviranı ile Uludere bulunmaktaydı. Oradan Sorkunlar Kayası kuzeyindeki Pursakini'ne varan sınır Cumapınar, Daşpınarözü ve Tekkekaya batısına doğru uzanıp tekrar Eğriyol'la birleşmekteydi.

1519'da zaviyenin şeyhi halen Pir Nazar'dı ve şeyhliği kardeşi Ali'yle paylaşmaya devam ediyordu[1028].

1574'te Meşhedabad'ın Kavacık köyünün malikane gelirleri Şeyh Eylük zaviyesine gitmekteydi. Şeyhlik halen Pir Nazar ve Ali üzerinde gözüküyordu. Muhtemelen yeni şeyhler deftere geçirilmemiş ya da tasdik edilmemişti. Bununla birlikte, daha önceden mezra olan köyde Ali oğlu Şeyh Seydi, Ahmed oğlu Kalender ve Şeyh Seydi biraderi Eylük adında üç zaviyedar vardı. Sonuncusu mücerred diğerleri bennaktı. Anlaşılan o ki bunların muafiyetleri henüz tescil edilmemişti[1029].

583 numaralı vakıf defterinin belirttiğine göre, zaviyenin beş şeyhi vardı. Bunlar: Kalender, Mehmed, Eylük, Budak ve Çırak'tı. Yine aynı deftere göre, zaviye vakfının başlıca akarı Kavacık köyünün 500 akçe olan malikane-divani hasılıydı[1030].

5.2.ii.vii.v. Şeyh Salsal Zaviyesi

Zile'nin Boldacı köyündeydi. 20 Zilhicce 661/25 Ekim 1263 tarihli vakfiyesinin

[1027] BOA, Td 2, s. 281.
[1028] BOA, Td 79, s. 237.
[1029] TKA, Td 12, s. 149b.
[1030] TKA, Td 583, s. 50a.

XIX. yüzyılda Zile kazası kadısı tarafından tasdik edilmiş suretine göre, Şeyh Salsal'ın babasının adı Çalapverdi'dir. Vakfiyede alim ve fakih sıfatlarıyla bir arada anılmaktadır (Kucur, 1993: 57).

1455'te mezra olan Boldacı'nın divani ve malikane hasılları zaviyeye vakf edilmiş gözüküyordu. Zaviyeye ait hasıllar Şeyh İsmail oğlu Şeyh Mikail, Şeyh Habib oğlu Seydi Ali Derviş, Şeyh Mikail oğlu Kasım, Hasan, Bayezid ve Mehmed uhdesindeydi. Anladığımız kadarıyla, bu isimler yazımın yapıldığı tarihlerde hayatta değildi. Mezranın sekiz nefer nüfusu zaviye cemaatiydi. Bu cemaat mezrada bulunan dört çift araziyi tasarruf eden ve vergiden muaf olan bir kesimdi[1031]. 1485 senesinde Boldacı mezrasının sakinleri "evlad-ı Şeyh Mikail ve Şeyh Habib" başlığında deftere yazılmıştı. Bunlar, bir önceki yazımda zaviye hasıllarını uhdesinde tutan kişilerin başında yer alan iki kişiden başkası değildi. Mezrada yaşayan 21 neferin 11'i bu şekilde zaviyedar-zade olup raiyet vergisinden muaf iken kalan 10 nefer nüfus ise reaya şeklinde deftere kaydedilmişti. Bu tarihte zaviyenin şeyhi Seyyid Ali Derviş'ti. Bu durumda bir önceki dönemdeki zaviyedarlardan ikincisi hala hayattaydı ve Mikail'in ölmesiyle şeyhlik tek başına ona kalmıştı. Öte taraftan, Şeyh Mikail'in oğulları da bu tarihte hayattaydı[1032].

1519'da Boldacı mezrasının 1445 akçe olan malikane ve divani gelirlerini elinde tutan Şeyh Salsal Zaviyesi'nde vakıf evladı 16 nefer vardı. Köyde bu 16 nefer dışında 7 nefer de reaya statüsündeydi[1033]. 1485 ve 1519'da Şeyh Salsal zaviyesinin iki çift büyüklüğünde bir arazisi vardı.

[1031] BOA, Td 2, s. 282.

[1032] Seyyid Ali Derviş'ten başka oğlu Piri diye biri de zaviye halkı içerisindeydi. Seyyid Ahmed, kardeşi Emrullah da büyük olasılıkla Habib'in soyundandı. Şeyh Kasım oğlu Yakub, onun oğlu Seyyid Mehmed de muaf olan zaviye halkının bir parçasıydı. Şeyh Mikail'in Mehmed, Hasan ve Bayezid, Mezid isimindeki oğulları ile Hasan ve İbrahim ismindeki torunları da muaflar arasındaydı. Bk. BOA, Td 19, s. 144.

[1033] BOA, Td 79, s. 234.

1574'te de Boldacı mezrası reayası ve zaviyedarları ayrı ayrı yazılmıştır. Reaya için iki baştan notu düşülmesi malikane ve divani gelirlerin Şeyh Salsal Zaviyesi'ne gittiğini göstermektedir[1034]. Öte taraftan 11 hane ve üç mücerred reayası bulunan mezrada Şeyh Salsal Zaviyesi'nin halkı "evlad-ı Cüneyd" başlığında deftere geçirilmiştir. Bu tarihte zaviyenin şeyhi Mahmud oğlu Şeyh Yakub'dur. Şeyh Yakub'un da aralarında bulunduğu toplam 24 kişi bu yolla muaf reaya statüsü elde etmişlerdi.

583 numaralı vakıf defterine göre, zaviyenin şeyhi Halid Dede'ydi. Günlük bir akçe kazancı vardı. Kendisi vakıf evladındandı. Zaviye vakfının başlıca geliri 1500 akçe tutarındaki Boldacı köyü malikane ve divani geliriydi. Zaviyenin yolculara hizmet ettiği yazılıydı[1035].

5.2.ii.vii.vi. Yakub Hangahı

1574'te adına rastladığımız bu zaviye Kulaca köyüne bağlı Erdoğmuş mezrasındaydı ve adı geçen mezranın malikanesini tasarruf etmekteydi[1036].

5.2.ii.viii. Özikavağı Nahiyesi Köylerindeki Zaviyeler

5.2.ii.viii.i. Mevlevihane Zaviyesi

Özikavağı nahiyesi Kadışehri (bugün Yozgat ili Kadışehri ilçe merkezi) köyünde bulunmaktaydı. 1455'te zaviyenin şeyhi Mevlana İsmail'di. Bu tarihte, Sultan Alaeddin[1037] tarafından verilen hükmünün zayi olduğu, bir çiftlik yerinin muaf olduğu defterdeki verilerden tespit edilebilmiştir[1038]. 1485'te zaviye Emin Bey diye birinin uhdesindeydi. Zaviye içerisinde bir de Emin Bey'in kardeşi Mehmed vardı[1039]. 1519'da

[1034] TKA, Td 12, s. 149a.
[1035] TKA, Td 583, s. 48b.
[1036] TKA, Td 12, s. 146a.
[1037] Buaradaki Sultan Alaeddin'in Selçuklu sultanlarından biri mi yoksa Alaeddin Eretna mı olduğuna dair herhangi bir netlik bulunmamaktadır. Bugün için bilebildiğimiz Osmanlı öncesi dönemde zaviyeye ilişkin bazı düzenlemelerin hükümdarlar tarafından tescillenmiş olduğu gerçeğidir.
[1038] BOA, Td 2, s. 288.
[1039] BOA, Td 19, s. 159.

zaviye şeyhi Emin Bey oğlu Şahabeddin ile kardeşiydi[1040]. 10 ay çalışan bir değirmenin de içinde bulunduğu zaviye vakfının 1519'da hasılı toplam 230 akçeydi. Mevlevihaneye ait çiftlik 1485 ve 1519'daki kayıtlara da yazılmıştı.

XVI. yüzyıl ortalarında Mevlevihane'nin şeyhliği Emin Bey oğlu Şahabeddin ve kardeşi Kaya üzerindeydi. 1574'te zaviyedarlık beratla Piri'ye verilmişti. 1574'te zaviyenin değirmen için iki baştan ödediği vergi 22,5 akçe tutarındaydı[1041].

583 numaralı evkaf defterine göre, 1574 senesinde zaviyedar Şeyh Pir Veli Dede'ydi. Zaviyenin vakfının başlıca akarıysa yukarda da belirttiğimiz zaviye çiftliği hasılıydı[1042].

5.2.ii.ix. Yenimüslüman Nahiyesi Köylerindeki Zaviyeler

5.2.ii.ix.i. Eymirci Doğan Zaviyesi

Zaviyenin kurucusu Şeyh Mahmud'dur. Şeyh Mahmud, eski bir yerleşim alanı olan Çeltek köyünde İslamlaşma sürecini başlatan ve gerçekleştiren kişi olarak bilinmektedir. Unvanı Eymirci, lakabı Doğan ve ocağı Çeltek'tir. Hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır[1043]. Halk arasındaki inanca göre, Çeltek Baba (Şeyh Mahmud)'nın türbesi akıl hastalıklarının tedavisine iyi gelmektedir (Meral ve Meral, 1982: 26).

583 numaralı vakıf defterinden anladığımız kadarıyla, zaviyenin vakıfnamesi 1520'lerdeki Celali Fetreti sırasında kaybolmuştu[1044]. Aynı şekilde bu defterin belirttiğine göre, zaviye burada bulunan Eymirci Doğan Türbesi'nden dolayı Zile ve

[1040] BOA, Td 79, s. 249.
[1041] TKA, Td 12, s. 160a.
[1042] TKA, Td 583, s. 50a.
[1043] Kadir Özköse'nin "Horasan Erenleri'nden Çeltek Baba" isimli yazısı için bk. http://celtekkoyum.tr.gg (Erişim tarihi: 24.08.2014)
[1044] TKA, Td 583, s. 49a-b.

çevresinde yaşayan Müslümanların önemli ziyaret yerlerinden biriydi[1045].

1455 tarihinde hakkında bir kayda rastlayamadığımız Eymirci Doğan Zaviyesi Çeltek köyündeydi. İçinde bulunduğu Çeltek köyünün divani gelirlerinin tamamı bu zaviyeye vakfedilmişti. Köy malikane gelirlerini ise Tokat'taki Haydarihane zaviyesine ödüyordu[1046]. 1485'te zaviyenin bir de çiftliği deftere yansımıştı. Zaviyeye divani gelir vakfedilmesinin II. Bayezid'in emriyle olduğu da defterdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. 1485'te Çeltek köyündeki üç değirmenden birini bu zaviye işletiyordu. Bu değirmenin bir taşı vardı ve sene boyunca çalışıyordu. Bir mudd galle (ürün) ödüyordu.

1519'da zaviyenin şeyhliği Derviş Ali elindeydi. Zaviye Çeltek köyünün divani gelirlerini toplamayı sürdürüyordu[1047]. Bu köye bağlı Kopaç ve Çakırçalı mezralarının divani gelirleri de zaviye vakfına aitti.

1574'te Çeltek köyünün divanisi yine bu zaviyeye gidiyordu. XVI. yüzyıl ortasında şeyhliğinin Derviş Ali'de olduğunu öğrendiğimiz zaviyenin 1574'teki şeyhi Cafer oğlu Kasım'dı[1048]. Bu tarihte, Seydi Ahmed oğlu Sadullah adında bir hatibin bulunması Çeltek köyünde cemaat namazlarının kılındığına işaret ediyor. Bu hatip de büyük olasılıkla Şeyh Eylük'ün soyundandı. Zira, köydeki zaviyedarzadelerden üçü bu hatibin kardeşi olarak kaydedilmişlerdi[1049]. Çeltek köyüne bağlı Kopaç, Çakırçalı ve Söğüdözü mezralarının divanileri de zaviye vakfının akarları içerisindeydi. Ayrıca, o tarihlerde Artukabad kazasına bağlı Silis köyü yakınlarındaki Akseki mezrasının malikanesi de zaviye vakfına kaydedilmişti. Bütün bu akarların toplamı 5200 akçeydi.

[1045] Defterde bu konuda şu ifadelere yer verilmiştir: "Bu zaviyede merhum Doğan Eymirci'nin mezarı bulunmaktadır. Bu açıdan halkın yoğun ziyaret ettiği ziyaretgâhlardan biridir. Birçok hasta ve saralı burada şifa ve iyilik bulmaktadır. Bu özelliğinden dolayı hem geliri hem de gideri haddinin üzerindedir. Şeyhler, şeyliği nöbetle yapmaktadır. Şeyhlikleri esnasında zaviyeye hizmet ettiklerinden başka kendi çiftlerinin mahsulunu dahi odalarında ayende ve revendeye hizmet için harcadıkları insanlar arasında meşhurdur. Bu yönleri deftere kayd edildi.". Bk. TKA, Td 583, s. 49a-b.
[1046] BOA, Td 19, s. 133.
[1047] BOA, Td 79, s. 224.
[1048] TKA, Td 12, s. 156a.
[1049] TKA, Td 12, s. 156a.

583 numaralı vakıf defterinde meşihatın (şeyhliğin) üç hisse olduğu, bir hissenin Kasım, iki hissenin Cafer tasarrufunda olduğu yazılıydı[1050].

5.2.ii.ix.ii. Şadgeldi Zaviyesi

1485'te Hasanköy'ün İslam-ı Danişmend mezrasından sonra yazılan bu zaviye hakkında deftere yansıyan tek bilgi sene boyu çalışan ve tek taşı bulunan bir değirmeni işletiyor olmasıydı. Değirmen yıllık galle (ürün) olarak 1 mudd ve karşılığı 45 akçe vergi ödüyordu[1051].

5.2.ii.ix.iii. Şeyh Şadi Zaviyesi

Hakkında defterlerde fazla bilgi bulunmayan bu zaviye ilk olarak 1455 senesinde Kızılcain köyünün malikane gelirleri zikredilirken karşımıza çıkmıştır. Bu durum zaviyenin Kızılcain köyünde ya da ona yakın bir yerde olma ihtimalini ortaya koymaktadır. 1455'te Kızılcain köyünün 1/4 malikanesi bu zaviyeye vakfedilmişti[1052]. Yine, 1485'te Kızılcain köyünden başka Öyük köyünün ¼, Meşhedabad nahiyesine bağlı Kulaca köyünün 1/8 malikanesi zaviye akarlarına dahil olmuştu[1053]. 1519'da Kızılcain ve Öyük köylerinin 1/4 malikanesi zaviye vakfına yazılmıştı[1054].

Bu zaviye, 1574'te Meşhedabad nahiyesine bağlı Kulaca köyünün 1/6, Yenimüslüman'ın Kızılcain ve Öyük köylerinin 1/4 malikanelerini tasarruf etmekteydi[1055].

5.2.ii.ix.iv. Şeyhdede Zaviyesi

Ernebadi (Zile Karakuzu) köyündeki bu zaviyeye ait ilk kayıtlar 1485 tarihlidir. Zaviyenin bu seneye yakın bir zamanda kurulduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki 1485'te

[1050] TKA, Td 583, s. 49a-b.
[1051] BOA, Td 19, s. 135.
[1052] BOA, Td 2, s. 357-358.
[1053] BOA, Td 19, s. 135-152.
[1054] BOA, Td 79, s. 225-226.
[1055] TKA, Td 12, s. 145b-154b.

zaviyedar olarak Seyyid Ahmed oğlu Dede'nin adı geçmektedir. Bu kişi Şeyh Dede olsa gerektir. Zaviyenin iki kişilik personelinden diğeri ise zaviye hizmetkarı olarak deftere geçirilen Dede'nin kardeşi Mehmed'dir[1056]. 1519'da meşihat Nazar Seydi'nin elindeydi. Zaviye halkı içerisinde Seydi Dede oğlu Nazar dışında Seyyid Ahmed oğlu Dede ile Seydi Dede'nin diğer oğlu Hacı Seydi ve Hamid oğlu Pir Ali de vardı[1057]. Zaviyenin hasılatı 1519'da ve 1574'te 380 akçeydi. Şeyh Dede zaviyesinin bir çiftliği de 1519'dan itibaren deftere geçirilmişti.

1574'te Şeyh Dede zaviyesinin meşihatı "ber-vech-i iştirak" Piri ve Seydihan'a beratla verilmişti. XVI. yüzyıl ortalarında ise meşihatın sahibi Nazar Seydi'ydi[1058].

5.3.TÜRBELER

Yusuf ve Semra Meral Zile'de toplam otuz türbeyi anmaktadır (Meral ve Meral, 1982: 26). Bunlar: Hüseyin Gazi, Şeyh Ahmet Dede, İsmail Dede, Arslan Dede, Şeyh Nusret, Muharrem Dede, Ağbaba, Beyazit-i Bestami, Çeltek Baba, Örümcekli Dede, Ömer Dede, Sarıdaş, Arap Dede, Huykesen, Küçük Çeltek, Ayan Dede, Ahi Evren, Ahçı Dede, Helvalı Dede, Gaygusuz Baba, Pürlü Dede, Süt Ali Baba, Ortancıl Şeyh Ali Gazi, Balçıasar, Doğanoğlu Dede, Karaşeyh, Şıheylik, Abdalmusa, Ateş Dede, Emir Veren türbeleridir. Kökleri yörede Türk egemenliğini başlatan Danişmendlilere kadar uzanan bu türbelerin önemli bir kısmı incelediğimiz defterlere yansımamıştı. Öte taraftan, özellikle zaviyelerin bulunduğu birçok noktada zaviyedarların türbeleri de bulunmaktaydı. Ne var ki bunlar için defterde özel bir bilgi bulunmadığından bunları çalışmamıza dahil edemeyeceğiz. Bu başlıkta, çeşitli vakıf gelirleri olan Zile'de ve bağlı köylerindeki üç ve Yenimüslüman'daki bir türbeyi aktarmaya gayret edeceğiz.

[1056] BOA, Td 19, s. 134.
[1057] BOA, Td 79, s. 225.
[1058] TKA, Td 12, s. 155b.

5.3.i. Zile ve Köylerindeki Türbeler

5.3.i.i. Hundi Hatun Türbesi

Bu türbenin lokasyonu ve türbede yatan Hundi Hatun'un kimliği hakkında defterlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. 1519[1059] ve 1574[1060] tarihli tahrirlerde Balçıkhisarı köyüne bağlı Tokatçukuru mezrasının malikane geliri bu türbe vakfı akarı olarak kaydedilmişti.

5.3.i.ii. Melik İmameddin Türbesi (Zile merkez-Davunlu Dede?)

Türbede, Danişmendli Melik Ahmed Gazi'nin şeyhülislamı olan Melik İmameddin yatmaktadır. Türbe, yöre insanı tarafından Davunlu Dede olarak da anılmaktadır. Perşembe günleri bu türbede mum yakanlar bulunmaktadır (Şahin ve Karabacak: 2005: 52). 1485, 1519 ve 1574 tahrirlerinde Korucuk köyünden sonra yazılan Hakliya/Çekle mezrası malikanesi bu türbe vakfı olarak deftere yazılmıştı[1061].

5.3.i.iii. Satılmış Türbesi

Donuzlu köyündeydi. 1485, 1519 ve 1574'te köyün 1/4 malikanesi bu türbeye vakf edilmişti[1062].

5.3.ii. Yenimüslüman Nahiyesi Köylerindeki Türbeler

5..3.ii.i. Emir Veled biraderi Mezid Bey Türbesi (Ernebadi)

Türbenin yeri hakkında bilgi sahibi değiliz. Mezid Bey, yörenin önemli malikane sahiplerinden biriydi. 1455 senesinde Ernebadi köyünün malikanesinin yarısını Medine'ye, kalan yarısını da kendi türbesine vakfetmişti.

5.4. ÇEŞMELER

Su, insan yaşamında her zaman önemli olmuştur. Bu nedenle İslam devletlerinde

---

[1059] BOA, Td 79, s. 212
[1060] TKA, Td 12, s. 132a.
[1061] BOA, Td 19, s. 111; BOA, Td 79, s. 199; TKA, Td 12, s. 136b.
[1062] BOA, Td 19, s. 115; BOA, Td 79, s. 203; TKA, Td 12, s. 132a.

hayır sahipleri din, eğitim ve sosyal alanda yaptırdıkları birçok yapı kadar çeşme yapımını da desteklemişlerdir. Zile'de çeşmelere ilişkin tahrir defterlerinde oldukça kısıtlı olan bilgiler 1574 senesine aittir. 12 numaralı tahrir defterindeki kayıtlarda, Meşhedabad nahiyesi Salur köyünün 10 hisse olan malikane gelirinin üç hissesinin sahibi Halil oğlu Mustafa kendi hisselerini Zile'deki çeşmelerin düzenlenmesi ve tamiri için vakfetmişti[1063].

Zile'de 1574 senesi itibarıyla yukarıdaki gelir kalemini de içinde bulunduran ve yalnız şehir merkezinde bulunan çeşmeler için kurulan bir vakıftan söz etmek mümkündür. Bu vakıf, 583 numaralı defterde, Hacı Mahmud Çeşmeleri Vakfı adıyla kayda geçirilmişti. Vakfın bir mütevelli, bir mütevelli kaymakamı ve bir de nazırdan oluşan üç kişilik idari personeli bulunmaktaydı. Vakfın akarları içerisinde 22300 akçelik nakit fondan başka Yeni Hamam'ın 720 akçelik yıllık kirası, Meşhedabad'a bağlı Salur köyünün 1/3 malikane hissesi de bulunuyordu[1064].

5.5. MEDRESELER

5.5.i. Zile Merkezde Bulunan Medreseler

5.5.i.i. Tavaşi (Hadım) Ali Bey Medresesi ve Muallimhanesi

Yöredeki zaimlerden biri olan Tavaşi Ali Bey tarafından Zile merkezde yaptırılmış olan bir medrese ve muallimhanedir. İncelediğimiz dönem boyunca Zile kaza merkezinin faal olan başlıca medresesidir[1065]. 1519'da medresenin vakıfları içerisinde Karahisar-ı Behramşah'a ait bir köyün malikane geliri vardı. Karahisar-ı Behramşah'ın Güllük köyü Tavaşi Ali Bey'in satın alınmış mülkü olarak deftere

[1063] TKA, Td 12, s. 145a.
[1064] TKA, Td 583, s. 47b.
[1065] 1485'te Zile'ye bağlı Yünlü köyünün divani gelirlerinin yarısı (BOA, Td 19, s. 120-121) ile Özikavağı nahiyesine bağlı Kilise köyünün divani gelirlerinin tamamı (BOA, Td 19, s. 159-160) zeamet gereği Tavaşi Ali Bey'in üzerinde gözükmekteydi. Bu da söz konusu tarihte, kendisinin hayatta olduğunu göstermektedir.

geçirilmiş ve Zile'de yaptırdığı muallimhane ve medreseye vakfettiği belirtilmişti[1066].

1574'te müderrisine günlük 3 akçe ödeyen bir medrese olduğu yazılıydı. Karahisar-ı Behramşah'ın Güllük köyünün malikanesinin şeri hüccet gereği bu vakfa bırakıldığı bir kez daha belirtilmişti[1067]. Bu tarihte, Meşhedabad'ın Salur köyünün 1/3 malikane hissesi de vakfiye gereği Tavaşi Ali Bey Medresesi vakıfları arasına katılmıştı[1068].

5.5.i.ii. Tusi Medresesi

Ali Tusi tarafından, Selçuklular egemenliğinde Zile şehir merkezinde kurulan medresedir. Ebulkasım oğlu Ali Tusi, Alaeddin Keykubad dönemi Selçuklu devlet adamlarından olup türbesi Tokat'tadır (Uzunçarşılı, 2003: 4) . İncelediğimiz dönem boyunca medresenin faal olmadığı defterlerdeki verilerden anlaşılmıştır. Bununla birlikte, medreseye ait vakıf bu dönem boyunca varlığını sürdürmüştür. 1519'da ve 1574'te Zile merkezde bazen işlenen bazense işlenmeyen 100 muddluk zemin Tusi medresesi vakfı tasarrufunda gözükmekteydi[1069]. 1574'te harap olduğu da defterde bilhassa belirtilen Tusi Medresesi vakfından olanlar günlük toplam sekiz akçe almaktaydı[1070].

5.5.ii. Hüseyinabad Nahiyesinde Medrese

5.5.ii.i. Hüseyin Bey Medresesi

1574 senesine yakın bir tarihte Hüseyinabad'ın merkezi Yeniyapar köyünde bulunan Hüseyin Bey Zaviyesi medreseye dönüşmüştü. Köyün daha önceden malikane gelirleri zaviyeye giderken bu tarihteki "Mezkûr karyenin mâlikânesi hâliyâ berât-ı hümâyûn ile medrese olub ve tedrisi dâhi bazı suretde evlâdı beratlarında mukayyed

[1066] BOA, Td 79, s. 262.
[1067] TKA, Td 12, s. 131b; s. 185b.
[1068] TKA, Td 12, s. 145a.
[1069] BOA, Td 79, s. 196; TKA, Td 12, s. 130a-b.
[1070] TKA, Td 12, s. 131b.

olduğu defter-i cedide kayd olundu.” şeklindeki kayıt bu dönüşümü açıkça ortaya koymaktadır. Bugün külliye olarak nitelenen yapı belki de bu hüviyetini bu tarihten sonra kazanmaya başlayacaktı[1071].

[1071] TKA, Td 12, s. 192a.

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

15 ve 16. yüzyılda Zile kazasını konu edinen bu çalışma Osmanlı Devleti tarafından tutulan tahrir defterlerine dayalı olarak hazırlanmıştır. Çalışma sırasında 9'u Başbakanlık Osmanlı; 6'sı Tapu Kadastro Arşivi'nden temin edilen toplam 15 defter gözden geçirilmiştir.

1398'de Osmanlı padişahlarından Yıldırım Bayezid'in Kâdı Burhanettin Devleti'ne son vermesiyle Zile Osmanlı idaresi altına girmiştir. 1413 yılında Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği'nin yanında üçüncü bir idari birim olarak Rum Beylerbeyliği kurulduğunda Zile de bu eyalete dâhil edilmiştir. Zile, 1455 tarihli tahrir defterinde nahiye olarak geçmekte, ancak merkezi nefs-i şehr olarak gösterilmektedir. 1520 ve 1575 tarihli defterlerde ise Sivas livasına bağlı kaza olarak anılmaktadır. 1455-1574 yılları arasında merkezi dışında kazaya bağlı 9 nahiye bulunmaktaydı. 17. yüzyılda Sivas'a bağlı bir sancak haline getirilen Zile, 1847 yılından itibaren Amasya'ya bağlı bir kaza olarak karşımıza çıkmaktadır.1880'de ise sancaklık statüsü kazanan Tokat'a bağlanan Zile kazası günümüze kadar bu özelliğini korumuştur.

15. ve 16. yüzyıllarda Zile kazasını oluşturan nahiyeler şunlardır:

Acacı Nahiyesi: Günümüzde Yozgat iline bağlı Çekerek ilçe merkezini ve bu ilçenin kırsalının önemli bir bölümünü kapsamaktaydı. Nahiye sınırları içerisinde bulunan Hacıköy köyü Çekerek ilçe merkezlerinin çekirdeğini oluşturacaktı. Cumhuriyet döneminde yapılan idari değişiklikler sonucu Acacıhöyük adıyla bir köye dönüşen nahiyenin en büyük köyü Öyük, 1944'te Hacıköy'ün Yozgat'a bağlı Çekerek ilçesine dönüştürülmesiyle bu ilçeye bağlanmıştır. 30. 12. 1998 tarihinden itibarense belde hüviyeti kazanmıştır. Belde belediye meclisinin "Acacı" kelimesinin söyleniş zorluğunu ve bir mana içermemesini öne sürerek yaptığı başvurular sonucu 2000

senesinde Bakanlar Kurulunun aldığı kararla Acacı ismi kaldırılarak buraya Bayındırhöyük adı verilmiştir. Bölgede halk arasında yaygın Acecihöyük efsanesine göre, Aca adı, eski tarihlerde burada yaşayan bir kralın Ece adlı kızına ithafen buraya verilen Ece isminin bozulmuş şekliydi. Ancak tahrir defterlerindeki incelemelerimize göre, 1455 tarihinde Acacı nahiyesine bağlı Acıpınar köyünün (bugün Zile'ye bağlı köy) malikane hasılı Aca Bey evladına gitmekteydi. Büyük olasılıkla, bu tarihte hayatta olmayan Aca Bey Zile yöresinin yerel ileri gelenlerinden biriydi ve nahiye gerçek anlamda adını bu beyden almıştı. Acacıöyük meselesine gelince, Acacı nahiyesinin incelediğimiz tarihlerde en büyük köyü Öyük'tü. 2000 senesinde bir belde olarak Acacıöyük'ün Bayındırhüyük adını almasındaysa pek bir sorun gözükmemektedir. Zira, 15 ve 16. yüzyıllarda Öyük köyüne bağlı Bayındır, Salma ve Yaraş gibi mezralar vardı. Bu durum zamanla söz konusu mezralarla Öyük köyünün birleştiğini ortaya koymaktadır.

Halka-i Hass Nahiyesi: Dikmesöğüt ve Ovacık gibi yaşayan köy isimlerine bakıldığında bu nahiyenin günümüzde Yozgat ili Kadışehri ilçesi sınırları içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bugün Yozgat ili ilçelerinden olan Kadışehri, Çekerek ve Eski (Aydıncık) 1921 yılına kadar Zile sınırları içerisinde kalmış ancak 1921 yılında çıkarılan bir kanunla her ikisi Devecidağı kazası adı altında birleştirilip Yozgat sınırlarına katılmıştır. 1944'te Çekerek'e bağlı bir nahiyeye dönüşen Kadışehri, 1990 senesinde Yozgat ili ilçelerinden biri olmuştur.

Hüseyinabad Nahiyesi: Zile kazası içerisinde en çok yerleşim birimine sahip olan Hüseyinabad, 1455 tarihli defterde vilayet, 1485-1519 tarihli defterlerde Zile'ye bağlı nahiye ve son olarak 1574 tarihli defterde Zile kazasından ayrı bir kaza olarak kaydedilmiştir. Nahiye merkezi Yeniyapar köyüdür. Bu köy şu an Çorum Alaca ilçe

merkezinin 3 km. uzağında ve Hüseyin Gazi Külliyesi'nin bulunduğu yerdir. Adını büyük ölçüde incelediğimiz dönemde ilk önce zaviye, 1574'ten itibaren medrese olan yapının kurucusu Bayduk oğlu Hüseyin Bey'den alan Hüseyinabad, günümüzde Çorum ili Alaca ilçesi sınırları içerisinde kalmıştır. Ayrıca bazı mezraları Yozgat ili Sorgun ilçesi dâhilinde bulunmaktadır. Bütün bunlarla birlikte, o tarihlerde Yozgat yöresinin en büyük yerleşimlerinden olan Sultaneymirci de 1485 senesi itibarıyla Hüseyinabad sınırlarına dahil edilmiştir. Başka bir deyişle, 1485 tarihinde Hüseyinabad günümüzde Yozgat il merkezinin bulunduğu yeri de kapsar bir şekilde geniş bir coğrafi alanı ifade etmekteydi. Hüseyinabad sınırları içerisinde Alacalar adıyla bir köy bulunmakla beraber bu köyün Alaca adına katkısını ortaya koyacak yeterli veriye ulaşmamız mümkün olmamıştır. Yine, 1455 tarihli defterde Hüseyinabad adı yerine Hüseyinova adı tercih edilmiştir. Alaca, 1846'da Bozok'a bağlı bir kaza, 1867'de Çorum merkeze bağlı nahiye, 1919'da Çorum'a bağlı ilçe haline gelmiştir. Bu tarihten sonra da Çorum iline bağlılığı devam etmiştir.

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi: Günümüzde Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesini oluşturmaktadır. İncelediğimiz dönemde Bozok Sancağı'na bağlı bir Akdağ nahiyesi bulunsa da söz konusu nahiye şimdiki Çayıralan ilçesini kapsamaktaydı. 1815'e kadar herhangi bir yerleşmeye sahip olmayan Akdağmadeni bu tarihten itibaren bölgede gümüş ve kurşun yataklarının işletmeye açılmasıyla giderek önem kazanmıştır. 1830'da nüfusu iyice artan yöre, 1839'da nahiye, 1860'ta da kazaya dönüştürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, araştırmamıza konu oluşturan dönemlerde Karahisar-ı Behramşah'ın yörede canlılık sahibi olduğu ancak Akdağmadeni'nin öne çıkmasıyla beraber canlılığını yitirdiği de öne sürülebilir. Karahisar-ı Behramşah, 17. yüzyılda Zile'ye ve 1846'da Yozgat'a bağlı bir kaza iken bu tarihten sonra kaza vasfını

yitirmiştir. Diğer adı Muşalim kalesi olan Karahisar-ı Behramşah kalesi bugün Yozgat ili Akdağmadeni Muşali köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Müşalim adı Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi olarak defterlerde adı geçen Ali Bey'in babası Müşalim'den gelmektedir. Karahisar-ı Behramşah'taki Karamağara mezrası ise bugün Yozgat Saraykent ilçe merkezidir.

Kızılkünbed Nahiyesi: Bu nahiyenin 15 ve 16. yüzyılda sahip olduğu yerleşimler bugün büyük ölçüde Yozgat ilinin Aydıncık, Çekerek ve Sorgun; Çorum'un Alaca; Amasya'nın Göynücek; Tokat'ın Zile ilçeleri sınırlarında kalmıştır. İncelediğimiz dönem boyunca hakkında ilk kayıtlara 1485 senesinde ulaşabildiğimiz nahiye, adı geçen tarihte Mecidözü nahiyesi ile bir bütün oluşturmaktaydı. 1519 ve 1574'te ise Mecidözü'nden ayrı ve müstakil bir nahiye haline gelmiştir. Nahiyeye bağlı Eskiköy bugün Yozgat ili Aydıncık ilçe merkezinin kurulduğu yerdeydi. Bazlambaç mezrası Çekerek; Kazankaya köyü Aydıncık; Eymür köyü Sorgun ilçesine bağlı birer beldeye dönüşürken Deveci köyünün adı Baştürk olarak değiştirilmiş ve Aydıncık'a bağlı bir belde haline getirilmiştir. Ilısu ve Alan köyleriyse Amasya ili Göynücek ilçesine bağlıdır. Dona köyü Çorum ili Alaca, Ayvalı köyü Tokat ili Zile ilçesi sınırları içerisinde kalmıştır.

Meşhedabad Nahiyesi: Meşhedabad günümüzde Zile sınırları içerisinde Yalınyazı beldesi ve kırsalını oluşturmaktadır.

Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi: Bugün Zile sınırları içerisinde İğdir nahiyesi ve kırsalını kapsayan bir bölgedir.

Özikavağı Nahiyesi: 1455, 1485 ve 1519'da Acacı nahiyesi ile ekonomik bir bütünlük gösteren Özikavağı 1574'ten itibaren Acacı'dan ayrı ve müstakil bir nahiye olarak ele alınmıştır. Günümüzde yerleşimleri Yozgat ili Çekerek ve Kadışehri ile Tokat

ili Zile ilçeleri sınırlarına dağılmıştır. Nahiyenin 15 ve 16. yüzyılda merkez köyü olan Özikavağı köyü Çekerek ilçesine bağlı Özükavak beldesine dönüşmüştür. Nahiyeye bağlı Kadışehri köyü Kadışehri ilçe merkezi olmuştur. Kilise köyü Kadışehri ilçe merkezi Vasfibey Mahallesi içerisinde kalmıştır. Alihoca ve Selamet köyleriyse Zile ilçesi sınırlarında kalmıştır.

Yenimüslüman Nahiyesi: Halen Zile içerisinde bulunan ve eski adını yeni isimleriyle birlikte korumaya devam eden nahiye, Yıldıztepe (Boztepe) beldesi ve kırsalını kapsamaktaydı.

Bu yerleşim birimleriyle Zile'nin aslında biraz Amasya, biraz Çorum, biraz Yozgat ve büyük ölçüde Tokat'ın etkisi altında olduğunu belirtmekte yarar vardır. Zile'nin yerleşiminde 15 ve 16. yüzyılda en dikkat çekici durum yerleşik Rum eyaleti ile göçebe Dulkadirli ve Uluyörük kitlelerinden müteşekkil Yozgat coğrafyası arasında sıkışmış olmasıdır. Bu açılardan küçük ve görece kendisine yakın Tokat ve Amasya'ya oranla nüfus bakımından seyrek olan Zile kaza merkezi adeta güneydeki göçebe kuşağa şehirsel fonksiyonlar sunan önemli bir merkezdi.

Şurası muhakkaktır ki incelediğimiz dönemde var olan bazı yerleşimlerin adı günümüze yaklaştıkça ya değişmiştir ya da bu yerleşimlerin bir kısmı zamanla boşalmıştır. Ayrıca yer adları zamanla orjinalinden türetilen başka isimlerle farklı anlamlara bürünebilmiştir. Örneğin yörede bulunan Kızılcain köyü adını aynı adlı bir cemaatten ya da oymaktan almışken şu an adı Kızılcin'e dönüştürülerek gerçek anlamından giderek uzaklaşmıştır. Bazen de var olan bir yerleşim birimi, örneğin bir köy, zamanla bir diğeriyle bütünleşerek gerçek kimliğini kaybedebilmiştir. Örnek vermek gerekirse Zile yöresindeki Korkorus köyü zamanla Çeltek köyü sınırları içerisinde kalmak suretiyle köyde bir mevkiye dönüşmüştür. Kaybolan yerleşimlerden

bazıları da yukarıda bahsettiğimiz Kadışehri Vasfibey mahallesi örneğinde olduğu gibi şehir merkezi içerisinde kalabilmiştir. Zile'ye bağlı Güvercinlik köyü bunlardan birisidir. Bu köy bugün mevcut olmamakla birlikte, günümüzde Zile ilçe merkezine oldukça yakın bir noktada Güvercinlik tepesi bulunmaktadır. Zile'nin günümüzde Azarya adında bir köyü bulunmamasına rağmen Zile ilçe merkezinde Azarya Bağları ve Karadiğin mezrası ortadan kalkmasına rağmen Zile'nin Turhal taraflarında Karadini Bağları şeklinde adlarını günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Benzer bir şekilde, Meşhedabad nahiyesine bağlı Kulaca adlı köy günümüzde ortada yokken Zile yöresinde bugün Kulaca adında bir akarsu bulunmaktadır. Sonuç olarak, Zile'nin 15 ve 16. yüzyıldaki sınırları içerisinde kalan çoğu yerleşim günümüze ya mevki ya da başka isimlerle gelebilmeyi başarmıştır. Ayrıca, incelediğimiz dönemlerde mezra vasfında olan Bazlambaç ve Karamağara gibi yerlerse belde hatta ilçeye dönüşebilmiştir.

Zile, Osmanlı egemenliğine girdiği sıralarda bu devletin doğu sınırlarına oldukça yakındı. Bu açıdan Osmanlı'yı etkileyen doğu yönlü saldırıların etkileri zaman zaman Zile ve yöresinde de hissedilmişti. Zile'nin de içerisinde yer aldığı Rum eyaleti 1402'de Timur'un, 1470'lerde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın saldırılarından etkilenmişti. Yöre, 1501'de kurulan Safevi Devleti'nin Şiilik propagandalarından da etkilenmişti. Bu üç olaydan sonuncusu bilhassa Zile şehrinde kendini daha net hissettirmişti. 1518'de Safevi tazyikinin de etkisiyle başlayan Şah Veli İsyanı Zile şehir merkezinde nüfusun 1519 sayımında önemli oranda düşmesinin başlıca nedenidir.

Zile kazasına bağlı köy yerleşmeleri daha çok kazanın Çorum, Amasya ve Tokat'a bakan kısımlarında yoğunluk kazanmıştı. Kazanın güneyde Yozgat'a bakan kesimlerinde ise daha çok mezra türü yerleşmeler ağırlık kazanmaktaydı. Bu durum önemli oranda yöredeki nüfusun özellikleriyle ilgiliydi. Kuzeyde Rum eyaletinin

yerleşme sürecini tamamlayan önemli merkezlerine yakın yerlerde köyler sıklaşırken güneyde Dulkadirli ve Uluyörük gibi göçebe unsurların yoğun olduğu Yozgat coğrafyasında ise çoğu kışlak ismini çağrıştıran mezra sayısı yoğunluk kazanmaktaydı. İncelediğimiz dönemde Dulkadirli Şehsuvar oğlu Ali Bey'in Yozgat'taki timarlarının da eklenmesi ile kaza en geniş sınırlarına güney tarafından ulaşmıştı. Bu dönemde Zile kazası, günümüz Yozgat merkez ve Sorgun ilçelerine ait toprakların önemli bir kısmını da içine alır bir biçimde büyümüş; toplam köy sayısı 156; mezra sayısı ise 265'e ulaşmıştı.

İncelediğimiz tahrir defterlerinden Zile şehrinde mahalle teşkilatını 1485 senesinden itibaren takip etmek mümkündür. Bu tarihte Zile'de 12 mahalle varken, 1519 ve 1574 senelerinde 13'er mahalle bulunmaktaydı. Bu tip yerleşmeler dışında kazada, biri şehir merkezinde diğerleri de Karahisar-ı Behramşah ve Halka-i Hass nahiyelerinde olmak üzere toplam üç kale de yer almaktaydı.

İncelediğimiz dönemden neredeyse üç asır sonra Zile'ye gelen İngiliz Frederick Burnaby: "Zile'de çok az Ermeni yaşamaktaydı ve Zile adeta Hz. Muhammed'in müritlerinden oluşan bir memleketti." betimlemesini yapmıştı. 1876'lara dayanan bu betimleme esasında yerinde bir tespitti. Daha da ötesi incelediğimiz dönemde Zile'de hiç gayrimüslim nüfus yoktu ve nüfusun tamamı Müslümanlardan; Burnaby'nin de belirttiği gibi Hz. Muhammed'in müritlerinden oluşmaktaydı. Bu durum, yörenin Uluyörüklerle beslenmesiyle doğru orantılı gözükmektedir. Şüphesiz, çalışmamız boyunca bu nüfusun mezhepsel statüsü üzerinde durmadık. Ancak, günümüzde Zile kaza merkezinin % 30 ve kırsalının % 50'sini Alevilerin oluşturduğu Cenksu Üçer tarafından tespit edilmiştir.

1455-1574 döneminde, Zile'de nüfusun önemli bir bölümünü kırda yaşayan kesim oluşturmaktaydı. Yöre nüfusunun 1455'te % 92,21; 1485'te % 91,52; 1519'da % 92,30 ve son olarak 1574'te % 93,90 oranlık bir dilimini kırda yaşayanlar meydana

getirmekteydi.

Yörede nüfus 1455-1519 yılları arasında önemli bir sıçrama göstermezken ve şehir merkezi ile bazı nahiyelerde hane bazında gerilerken 1574'e doğru nüfus gerek hane ve gerekse mücerred nefer bakımından oldukça hızlı bir artış göstermiştir. Bu artışta dikkat çeken önemli bir husus 1519'dan 1574'e mücerred (bekar), başka bir deyişle topraksız ve vergi ödemeyen nüfusun % 459 oranındaki artışıydı. Bu yıllık bazda yaklaşık % 8,34'lük bir artıştı. Bu artış da ister istemez çalışmamızın sonuna rastlayan 1574 senesine gelindiğinde yörede topraksız ve işsiz genç bir nüfusun biriktiğini ortaya koymaktadır. Bize göre, bu anormal artışı yalnızca Zile'nin Osmanlı barış dönemine bağlamak kolaycılık gibi gözükmektedir. Öte yandan bu artışı yalnız doğum oranındaki bir artış gibi görmek de pek doğru değildir. Bu durum, bu iki faktöre ek olarak yöredeki bazı Yörük kitlelerinin de zaman içerisinde yerleşik yaşama adapte olduklarını göstermektedir.

Zile'de şehirli nüfus daha ziyade esnaf ve zanaatkarlıkla uğraşmaktaydı. Esnafları net olarak ortaya koyabildiğimiz 1455 senesinde şehirdeki 248 nefer nüfusun 174'ünün bu kategoride anılması şehirdeki ekonomik etkinliklerin boyutunu anlamamıza katkı sağlamaktadır. Kırsal kesimde ise nüfusun önemli bir kısmını tarımla uğraşan köylüler oluşturmaktaydı. Bunlara ek olarak göçebelik ve yerleşiklik arasında bir çizgide yer alan Uluyörükler de bulunmaktaydı. Uluyörüklere ek olarak kendisini Moğol ve Kürt gibi etnik kimliklerle anan küçük gruplar da vardı. Köylüler geçimlerini büyük ölçüde hububat üretimiyle sağlamaktaydılar. Elde ettikleri hububattan iki kere behre/öşür ödemek zorundaydılar. Bunun birini timarlı sipahi, diğerini ise malikane sahibine vermek durumundaydılar. Değirmenciler de yaptıkları iş neticesinde vergilerin yarısını divani gelir sahibi gözüken timarlı sipahiye yarısını da malikane sahibine

ödemek durumundaydı. Yörede hububattan alınan öşür kannunamalerin belirttiğine göre 1/5 oranındaydı. Bu çoğu kez yöredeki insanları zora sokan bir durumdu. Özellikle toprak üzerinde nüfus baskısının oldukça arttığı 1574 senesi ve sonrasında bu durum daha belirgin hissediliyordu. Zile'nin bu ağır vergi yükü, yöre halkının farklı tarihlerde Celali Ayaklanmalarına katılmalarının önemli nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Zile'de çıplak mülkiyeti devlete ait olan araziler tapu resmi karşılığı ırsi bir şekilde reayaya bırakılıyordu. Reaya, elindeki toprağın büyüklüğüne göre çift, nim ve bennak şeklinde anılıyordu. Zile yöresinde bir de 1455'te Meşhedabad'da başlayan ve daha sonra 1485 ve 1519 seneleri boyunca sayıları artan mevkuf arazilerin durumu önem arz etmektedir. Bu arazilerin sahiplerinin adıyla birlikte zikredilmesi ancak sahiplerinin şahsi vergi dışında tutulması bu arazi sahipleriyle ilgili kafamızda soru işaretleri oluşturmuştur. Bu tip arazilerin Osmanlı-Safevi çatışmalarının yoğun olduğu ve yörede Şah Veli/Celali İsyanı'nın yaşandığı bir dönemde çoğalması söz konusu arazilerin sahiplerinin bir şekilde arazilerinden ayrıldığını düşündürtmektedir. Bu açıdan meseleye bakıldığında Zile kırsalında mevkuf olarak kayda geçirilen arazi sahiplerinin Doğu yönlü bir göç gerçekleştirmiş olması büyük bir olasılıktır. Rum eyaleti boyunca gerçekleştirilecek geniş kapsamlı bir çalışma büyük olasılıkla eyaletten Doğu'ya doğru özellikle 16. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen bir göç dalgasını açıklamamıza yardımcı olacaktır. Şöyle ki 1518 senesinde gelecekte Celali isyanlarının esin kaynağı olan Şah Veli'nin isyanında en kanlı çarpışmalar Zile'de olmuştu. Nüfus bölümünde de dikkat çektiğimiz gibi 1519 sayımında Zile kaza merkezi nüfusunda önemli bir düşüş olmuştu. Gerek kaza merkezindeki bu düşüş gerekse de kaza kırsalındaki mevkuflardaki artışlar yöredeki bazı unsurların ya isyandan etkilenip yöreyi terk ettiğini, ya isyan

sırasında yaşamını yitirdiğini ya da isyanın da bir parçası olmak hasebiyle yöreden bir şekilde ayrılıp gittiğini ortaya koyar türdendir.

Zile'de 1455-1574 döneminde sanayi işletmeleri içerisinde değirmenler önemli bir yer tutmaktaydı. Değirmenlerden başka bir de şehir merkezinde boyahane bulunmaktaydı. Yöredeki zanaatkarların büyük ölçüde tekstil ağırlıklı çalışması boyahanenin varlığını açıklamaktadır. Öte taraftan şehir merkezinde sınırlı da olsa tarımsal üretim de gerçekleştirilmekteydi. İncelediğimiz dönem boyunca her hafta Pazar günü kurulan bir pazar da şehrin kırsal alanla önemli bir buluşma noktasıydı. Kırsal alanda en yüklü vergiyi hububat üreticileri ödüyordu. Kırsal kesimin ödediği vergilerin 1455'te % 79,6'sı buğday ve arpa üreticilerinden toplanıyordu. Ne var ki buğday ve arpanın nadas gerektiren ürünler olması 1574'ten itibaren yörede bu ürünlerin ekiminin yapıldığı yerlerde mercimek, nohut ve bakla gibi toprağı azotça besleyen ürünlerin ekimini de gündeme getirmişti. Bu tarihte, yöre insanını böyle bir üretim tarzına yönlendiren başlıca neden hızlı nüfus artışıydı. Yörede hububat üretimi dışında meyve ve sebze, pamuk ve keten gibi ürünlerin üretimi de araştırdığımız dönem içerisinde gerçekleştiriliyordu. Hatırı sayılır bir küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve arıcılık faaliyetleri ise kırsal alandaki üretimin hayvancılık ayağını teşkil ediyordu.

Gerek kaza merkezi gerekse de kırsal alanda Osmanlı döneminde vakıf kuruluşları da bulunmaktaydı. Tahrir defterlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla bunların sayısı 72'ydi. Bu kuruluşların 39'u zaviye olup vakıf kuruluşlarının % 54'16'sına denk gelmekteydi. Başta Yozgat'taki Sultaneymirci, şu an Zile sınırları içerisinde kendisiyle aynı isimli köyde bulunan Şeyhnusret, Zile kaza merkezindeki Edhemçelebi, Çorum ili Alaca ilçesindeki Hüseyinbey ve Büyükhırka köyündeki Yahyapaşa zaviyeleri önemli gelirlere hükmeden zaviyelerdi. Zile kaza merkezinde bir

de Ulucami vardı. Ayrıca Tusi ve Tavaşi Ali Bey medreseleri de yörenin önemli eğitim kurumlarıydı.

Çalışmamız sonunda şu önerilerde bulunmak istiyoruz. Birinci olarak, kaza ölçekli bu çalışma tek başına genel sorunları çözmekten uzaktır. Bu yönüyle çalışmamız daha önce aynı dönemi kapsayan Amasya, Tokat, Çorum, Sivas, Ordu, Şebinkarahisar ve Samsun gibi yerleşimler üzerine yapılan tezlerle bir bütün olarak ele alındığında kıymet arz edecektir. Bu yönüyle çalışmamız Rum eyaleti çalışmalarının eldeki son halkasını teşkil etmekte ve bütüne bir katkı sağlamaktadır. İkinci olarak çalışmamız, Rum eyaleti ile Bozok Sancağı arasındaki sınırı teşkil ettiğinden bu iki parça arasındaki kesişme noktasını oluşturmaktadır. Üçüncü bir konuysa, bilhassa çözülmeyi bekleyen malikane ve divani sisteme ilişkindir. Gerek Rum eyaleti kanunnameleri gerekse de tahrir defterlerindeki veriler sayesinde sistemin vergi ayağını aydınlatmaya katkılarımız olmuştur. Bununla birlikte, yöredeki malikane sahiplerinin büyük bir bölümünü izah edebilmemize karşılık bazılarının kimlikleriyse hala gizemini korumaktadır. Bu açıdan, sistemin içerisinde yer alan malikane sahiplerini aydınlatabilmek için Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Kadı Burhaneddin dönemini içeren çalışmaları olan Ortaçağ Tarihinde uzmanlaşmış kişilerle ortak bir çalışma yürütülmesi zorunludur. Bu cümleden olmak üzere, bir tarihçi kimliğiyle yerleşme ve nüfus bölümünde coğrafya; sosyal yapı bölümünde siyaset bilimi ve sosyoloji; ekonomi başlığında iktisat uzmanlarının eksikliğini hissettiğimizi açık bir dille itiraf etmek zorundayız. Bu açılardan tahrir üzerinden yapılacak çalışmaların ortak doktora programları düzenlenerek gerçekleştirilmesinin çok daha etkili sonuçlar doğuracağını düşünmekteyiz. Dördüncü olarak, çoğu kez Turhal'la ya da Yozgat'la adı anılan ilk Celali İsyanı'nın Zile ayağının şu ana kadar dikkatten kaçmış olmasıdır. 1519 senesinde Zile şehir nüfusundaki ani

düşüşte Celali İsyanı'nın Zile kaza merkezindeki kanlı çatışmalarının payı büyüktür. Beşinci olarak, Zile'nin daha çok yerleşik hayata geçen kesimlerini ele alabildiğimiz bu çalışmanın devamı olarak Uluyörüklerle ilgili bir çalışma da yapılması zaruridir. Böyle bir çalışma yapılmadığı müddetçe 15 ve 16. yüzyıl boyunca gerçek manada Zile'nin nüfusu ve ekonomisi hatta etnik yapısının tam olarak ortaya konduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Aynı şekilde, Zile'nin 17, 18 ve 19. yüzyılını içeren çalışmaların da yapılmasıyla Zile'deki Osmanlı idaresinin geçirdiği evre tam olarak açığa çıkarılmış olacaktır.

Çalışmamızın Zile tarihini bütünleyecek yepyeni çalışmalara başlangıç oluşturmasını umut ediyoruz…

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

1a.Tahrir Defterleri

BOA, Td 2; BOA, Td 19; BOA, Td 79; BOA, Td 15; BOA, Td 85; BOA, Td 95; BOA, Td 98; BOA, Td 387; BOA, Td 339; TKA, Td 12; TKA, Td 16; TKA, Td 238; TKA, Td 254; TKA, Td 261; TKA, Td 583.

1b.Vilayet Salnameleri

1301 Tarihli Sivas Vilayet Salnamesi
1325 Tarihli Sivas Vilayet Salnamesi

1c.Zile Temettuat Defteri

BOA, Kamil Kepeci (KK), *Defterler*, 6028(Dosya No), s. 514-520.

1d.Muhtelif Belgeler

BOA, İ.E. SM, 251.
BOA, TS. MA. d., 1732/0001.
BOA, ML. VRD. d., 5182.

1e.Mühimme Defterleri

BOA, *Mühimme Defteri (MD*), 4/197 (Defter Numarası/Belge Numarası), 8 CA (Cemaziye'l-evvel) 967/5 Şubat 1560, s. 21.
BOA, MD, 22/648, 15 CA 981/12 Eylül 1573, s. 326.
BOA, MD, 23/566, 15 CA 981/12 Eylül 1573, s. 268.
BOA, MD, 24/887, 3 S. 982/25 Mayıs 1574, s. 324.
BOA, MD, 31/786, 27 B. (Receb) 985/10 Ekim 1577, s. 353.
BOA, MD, 31/787, 27 B. 985/10 Ekim 1577, s. 354.

2.Kitaplar

Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi (1327-1330-1928), *Amasya Tarihi*, cilt: 1-4, İstanbul.
Abou-El-Haj, R. A. (2000), *Modern Devletin Doğası 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çeviren: Oktay Özel ve Canay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara.
Acun, H. (1994), *Anadolu Saat Kuleleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
_____ (2005), *Bozok Sancağı (Yozgat İli)'nda Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Akdağ, M. (1999), *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, Barış Yayınları, Ankara.
Akgündüz, A. (1991), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt: 3, Fey Vakfı Yayını, İstanbul.
_____ (1992a), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt: 4, Fey Vakfı Yayını, İstanbul.
_____ (1992b), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt: 5, Fey Vakfı Yayını,

İstanbul
_____ (1993), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt: 6, Fey Vakfı Yayını, İstanbul.
_____ (1994), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt: 8, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
Akgündüz, A., S. Öztürk ve Y. Baş (2002), *Darende Tarihi*, Hulusi Efendi Vakfı Yayını, İstanbul.
Aksarayî (Kerîmüddin Mahmûd) (2000), *Müsâmeret ül-Ahbâr,* çeviren: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Altındal, B. (2011), *Zela'dan Zile'ye Tarihi Yolculuk*, İstanbul.
Arslan, H. (2001), *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, göç ve Sürgün,* Kaknüs Yayınları, İstanbul.
Aşıkpaşazade (1992), *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, yayına hazırlayan: Nihal Atsız, MEB Yayını, İstanbul.
Aziz bin Erdeşir-i Esterâbâdî (1990), *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
Barkan, Ö. L. (1943), *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I. Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
_____ (1980), *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, Gözlem Yayınları, İstanbul.
Barkan, Ö. L. ve Enver Meriçli, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri-I*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988.
Baykara, T. (2004), *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
Beldiceanu, N. (1985), *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar*, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Teori Yayınları, Ankara.
Berki, A. H. (1940), *Vakıflar,* Cihan Kütüphanesi, İstanbul.
_____ (1966), *Vakfa Dair Yazılan Belgelerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler,* Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.
Bilgin, A. (2004), Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650), Kitabevi Yayını, İstanbul.
Bostan, M. H. (2002), *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Bozkurt, N. (1999), *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilâli*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
Braudel, F. (1993), *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 1*, çeviren: M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
_____ (1993b), *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV-XVIII. Yüzyıllar,* çeviren: M. Ali Kılıçbay, cilt:1, Gece Yayınları, Ankara.
Burnaby, F. (2007), *At Sırtında Anadolu*, çeviren: Meral Gaspıralı, Merkez Kitaplar Yayını İstanbul.
Celalzade Mustafa, *Selimname*, yayına hazırlayan: Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
Cillov, H. (1960), *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, Sermet Matbaası, İstanbul.
Cinlioğlu, H. T. (1941), *Osmanlılar Zamanında Tokat*, kısım: 1-2, Tokat.
Cook, M. A. (1972), *Population Pressure In Rural Anatolia 1450-1600,* London Oxford University Press, Newyork-Toronto.
Çınar, H. ve Osman Gümüşçü (2002), *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Çubuk Belediyesi Yayını, Ankara.
Danişmedname (1999), yayına hazırlayan: Necati Demir, Niksar Belediyesi Kültür Yayını, Niksar.
Darkot, B. (1958), *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul.
Doğru, H. (1990), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı),* Eren Yayınevi, İstanbul.

_____ (1997), *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Dönmez, R. (1951), *Zile*, Aksiseda Matbaası, Samsun.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî (2000), *İbn Battuta Seyahatnamesi*, cilt: 1, çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Emecen F. (1989), *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

_____ (2010), *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

_____ (2011), "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler", *Osmanlı, Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 270-283.

Ergenç, Ö. (2012), *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Erkoç, E. (2001), *Yirmi Birinci Yüzyılda Çorum ve İlçeleri*, Kardeş Matbaacılık, Çorum.

Eser, N. (1966), *Genel Ekonomik Coğrafya Ders Notları*, Ankara.

Evliya Çelebi (1314), *Seyahatname*, cilt: 3, İkdam Matbaası, Dersaadet.

Faroqhi, S. (2000), *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

_____ (2006), *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çeviren: Emine Sonnur Özcan, Doğubatı Yayını, Ankara.

Faroqhi, S. ve Christoph K. Neumann (2006), *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Gimpel, J. (2004), *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, çeviren: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

Göde, K. (1994), *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Göksu, E. (2011), *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Gümüşçü, O. (2001), *XVI. Yüzyılda Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

_____ (2006), *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Gündoğdu, H. vd. (2006), *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Tokat Valiliği Yayını, Ankara.

Gündüz, T. (1997), *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri (1540-1640)*, Bilge Yayınları, Ankara.

Gürkan, T. (1998), *XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul.

Halaçoğlu, Y. (2003), *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Hamidullah, M. (1980), *İslam Peygamberi*, cilt: 1, çeviren: Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul.

Hızlı, M. (2011), "Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci", *Ahilik*, editör: Baki Çakır ve İskender Gümüş, Kırklareli Üniversitesi Yayını, Kırklareli, s. 17-40.

Hoca Saadeddin Efendi (1992), *Tacü't-Tevarih*, I, yayına hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

İbn Bîbî (1990), (el-Hüseyin b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), *el-Evâmirü'l-'Alâ'iye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iye*, cilt: 1-2, Türkçe tercümesi: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

İdris-i Bitlisi (2001), *Selimşahname*, yayına hazırlayan: Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

İnalcık, H. (1973), *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, London.

_____ (1977), "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, editör: T. Naft R. Owen, Carbondale 1977, s. 45-50.

_____ (1994), "The Ottoman state: Economy and Society, 1300-1600", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, 1300-1914, editors: Halil İnalcık and Donald Quataert, Cambridge, s. 1-410.

_____ (1996), "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 1-14.

_____ (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300–1600)*, cilt: 1, çeviren: Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul.

İslamoğlu, H. (1991), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
Katip Çelebi (1632), *Cihannüma*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
Kavakçı, Y. Z. (1975), *Hisbe Teşkilatı*, İslami İlimler Fakültesi Yayını, Ankara.
Kaymaz, N. (1970), *Pervane Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
Kazıcı, Z. (2006), *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesi)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul.
Kesik, M. (2003), *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Kılıç, O. (1999), *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, Tamga Yayını, Ankara.
Koç, B. (2003), *Kültür ve Tarihiyle Çekerek*, Çekerek Belediyesi Yayını, Ankara 2003.
Koç, Y. (1989), *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
Kökel, C. (2013), *Güvenç Abdal Ocaklıları*, cilt: 6, Güvenç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları, İstanbul.
Meral, Y. ve S. (1982), *Her Yönüyle Zile*, Sanem Matbaacılık.
Mevlana Mehmed Neşri (2008*), Cihannüma [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayını, İstanbul.
Miroğlu, İ. (1990), *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Moutafchieva, V. P. (1988), *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, New York.
Mutlu, A. (2009), *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara.
Müneccimbaşı Ahmed Dede (tarihsiz), *Müneccimbaşı Tarihi*, I. Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
Oğuzoğlu, Y. (2005), *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yayınları, İstanbul.
Ortaylı, İ. (1976), "Türkiye'de Taşra Yönetim ve Yöneticiliğinin Evrimi" , *Türkiye'de Mülki İdare Amirliği,* Editör: K. Fişek, Türk İdareciler Derneği, Ankara.
Oruç Bey (2009), *Osmanlı Tarihi (1288-1502) Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, sadeleştiren: Necdet Öztürk; Çamlıca Yayını, İstanbul.
Ostrogorsky, G. (1999), *Bizans Tarihi*, çeviren: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Öz, M. (1999), *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Özbilgen, E. (1985), *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, Güray Matbaacılık, İstanbul.
Reşidüdddin Fazlullah (2014), *Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk),* tercüme ve notlar: Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul.
Sayın, A. V. (1328), *Tekâlif Kavaidi*, Kader Matbaası, İstanbul.
Seydi Ali Reis (1312), *Miratü'l-Memalik*, İstanbul.
Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi (1298), *Tarih-i Solakzade*, İstanbul.
Strabon (1969), *Coğrafya (Geographika)*, Cilt: XII (Böl. I-II-III), çev. Adnan Pekman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
Sümer, F. (1980), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, 3. Baskı, Ana Yayınları, İstanbul.
_____ (1999), *Safevi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Şahin, İ. (2006), *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
Şahin, M. ve Y. Karabacak (2005), *Coğrafi, Tarihi, İdari, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Zile*, Tofset Matbaacılık, Tokat.
Şemseddin Sami (1311), *Kamusü'l-Alam*, Cilt: 4, Mihran Matbaası, İstanbul.
Texier, C. (2002), *Küçük Asya,* cilt: 3, çeviren: Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını İstanbul.
Turan, O. (1988), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
_____ (1993), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Tuzcu, A. (2013), *Seyahatnamelerde Amasya*, 2. Baskı, Amasya Belediyesi Kültür Yayını, Amasya.
Umar, B. (1993), *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 2. Baskı, İnkılab Kitabevi Yayınları, İstanbul.
Uluçay, M. Ç. (2001), *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Uzunçarşılı, İ. H. ve R. N. Ergüer (1928), *Sivas Şehri*, İstanbul.
Uzunçarşılı, İ. H. (1984), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
_____ (2003), *Tokat Kitabeleri*, yayına hazırlayanlar: Mehmet Mercan ve Emin Ulu, Ankara.
Üçer, C. (2005), *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
Ünal, M. A. (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
_____ (1999), *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
_____ (2002), *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
White, S. (2013), *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, çeviren: Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul.
Yediyıldız, B. (1985), *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
_____ (1994), "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, cilt: 1, yayına hazırlayan: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ircica Yayını, İstanbul 1994, s. 441-510.
_____ (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Yeğin, Ş. (1963), *Ekonomik Coğrafya*, cilt: 2, Eskişehir.
Yinanç, R. (1989), *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
Yurtlu, H. (2001), *Geçmişten Günümüze Akdağmadeni*, Ankara.
Yücel, Y. (1970), *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara.
_____ (1991), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

3.Tezler

Açıkel, A. (1999), *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of the District (Kaza) of Tokat (1574-1643)*, University of Manchester Basılmamış Doktora Tezi, Manchester.
Adatepe M.K. (1988), *İÖ II. Binde Orta Karadeniz Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans, Tezi, İstanbul.
Afyoncu, E. (1997), *Defterhane-i Amire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
Akkurt, A. (2014), *Zile İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
Akman, E. G. (2008), *Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Belli Başlı Kızılbaş İsyanları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Alkan, A. (2004), *Sebastopolis Antik Kenti (Tokat-Sulusaray)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
Arıkan, M. (1966), *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara.
Arslan, L. (2005), *H. 963, M. 1556 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağı'nın Ekonomik ve Demografik Yapısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
Bağcı, E. G. (2010), *Nohut (Cicer arietinum L.) Çeşitlerinde Kuraklığa Bağlı Oksidatif Stresin*

Fizyolojik ve Biyokimyasal Parametrelerle Belirlenmesi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Başol, S. (2006), *Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Demir, A. (2007), *16. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Girgeç, N. (2008), *Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Haykıran, K. R. (2007), *İlhanlı Hükümdarı Ebu Sa'id Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu (1317-1335)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kankal, A. (1993), *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Karayaka, N. (1988), *Eskiçağ Tarihinde Tokat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kolağasıoğlu M. S. (2009), *Hitit Çağında Orta Karadeniz Bölgesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Kucur, S. (1993), *Sivas Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre-*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Kuzuoğlu, R. (2007), *Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Küçük, L. (2007), *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Özel, O. (1986), *XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Kırsal (Zirai) Organizasyon: Köylüler ve Köyler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

_____ (1993), *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in Rural Anatolia: A Case Study of Amasya (1576-1642),* University of Manchester Basılmamış Doktora Tezi, Manchester.

Özköse, A. (2003), *Burçak (Vicia ervilia (L.) Willd.)'ta Ekim Zamanının Verim ve Verim Öğeleri Üzerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Solmaz, C. (2013), *Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşi Geleneğindeki Yeri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

Sökmen, E. (2005), *'Temple States' of Pontus: Comana Pontica and Zela*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Şimşirgil, A. (1990a), *Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda Tokat,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Taş, H. (1998), *XVI. Yüzyılda Rum Eyaletinde Miri Toprakların Mülk ve Vakıflara Dönüştürülmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Topdal, E. (2007), *Kilikya Eyaleti: Kentler ve Yönetimi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Yıldırım, R. (2008), *Turkomens Between Two Empires: The Origins of The Qızılbash Identity in Anatolia (1447-1514),* Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

4.Makaleler

Acun, F. (2000), "Osmanlı Tarih Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 1, İstanbul, s. 319-332.

Açıkel, A. (2003), "Artukabad Kazası Yer Adları (1455-1600)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:20, sayı: 2, Ankara, s. 181-202.

_____ (2004), "XV-XVI. Yüzyıllarda Artukabad Kazasının Sosyal Yapısı", *Atatürk Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, s. 181-220.

Adak, M. S. vd. (1998), "Orta Anadolu Koşullarında Farklı Toprak İşleme, Nadas-Buğday ve Mercimek-Buğday Ekim Nöbeti Sistemlerinde Toprakta Mikrobiyolojik Aktivite, Organik Madde ve Azot Formlarının Saptanması", *Tübitak Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, cilt: 22, sayı: 3 (1998), Ankara, s. 305-312.

Afyoncu, E. (2003), "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, İstanbul, s. 267-286.

Akkaya, Ş. (1950), "Kitab -ı Melik Danişmend Gazi: Dânişmendnâme", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı:8 (1950), s.131-144.

Akyılmaz, B. (1999), "Osmanlı Devleti'nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1999/4, 127-126.

Alagöz, C. A. (1993), "Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları", *Türkiye Coğrafyası Dergisi*, sayı: 2, Ankara, s. 1-51.

Apak, A. (2009), "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:18, sayı:2, Bursa, s. 95-122.

Arthur, J. ve Munro, R. (1901), "Roads in Pontus, Royal and Roman", *The Journal of Hellenic Studies*, volume: 21, s. 52-66.

Atalay, İ. (1989), "Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degradasyonu Üzerindeki Etkileri", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1 (Şubat 1989), Ankara, s. 91-103.

Bahadır, G. (2009), "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/ 46 (2009), s. 163-178.

Bakır, A. ve Altıngök, A. (2011), "Klasik ve Çağdaş Kaynaklar Işığı Altında Turan-İran Kavramı ve Tarihsel Coğrafyası", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/2 (Aralık 2011), İzmir, s. 361-422.

Barkan, Ö. L. (1939), "Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, cilt: 2, İstanbul 1939, s. 119-184.

_____ (1941), "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, İstanbul, 326-340.

_____ (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolanizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara, s. 279-386.

_____ (1951-1953),"Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, cilt: 10 (1951-1953), s. 1-26.

Batmaz, E. Ş. (1996), "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sayı:7, s. 1-10.

_____ (2004), "XV-XVI. Yüzyıl Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tahıl Üretimi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt:23, sayı: 36, Ankara, s. 35-41.

Beldeiceanu, N. (1966), "Recherches sur la Reforme Fonciere de Mehmed II", *Acta Historia*, IV (1966), s. 27-39.

Birecikli, F. (2010), "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 4, sayı: 7 (Kış 2010), Ankara, s. 215-232.

Birici, S. (2007), "Klasik Türk Edebiyatında Âsiyâ", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 17, sayı: 1, Elazığ, s. 97-113

Bizbirlik A. ve Yusuf Çiçek (2013), "XV. Yüzyıl Sonlarında Saruhan Sancağı'nda Piyade Teşkilatı, Yaya Çiftlikleri ve Demografik Yapı", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat*

Mecmuası, cilt: 23 (Bahar 2013), s. 1-26.
Blaşkovics, J. (1979), "Osmanlılar Hakimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* sayı: 32, İstanbul, s. 187-210.
Boztepe, M. (2013), "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren Merkeziyetçilik Yaklaşımları ve Günümüze Etkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 36 (Nisan 2013), s. 1-14.
Bulduk, Ü. (1992), "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I", *OTAM*, sayı: 3, Ankara, s. 129-167.
Cvetkova, B. (1963), "Sur Certaines Reformes du Regime Foncier au Temps de Mehmed II", *JESHO (Journal of the Economic and Social History of the Orient*, VI (1963), s. 104-120.
Çağatay, N. (1947), "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Rüsumlar", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 5, Ankara 1947, s. 483-511.
Çakar, E. (2002), "Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 12, sayı:1, Elazığ, s. 261-282.
Çal, H. (1994), "Zile Ulu Camisi", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir, s. 27-52.
Çiçek, K. (1995), "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 97, İstanbul, s. 93-112.
_____ (1995), "Osmanlılar Öncesinde Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM*, sayı: 6, Ankara, s. 51-89.
Danışman, H. H. G. (1977), "A Survey of the Turbine-Type Water-Mills in the Bolu Region of the Central Anatolian Plateau", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, volume: 3, number: 1(Spring 1977), Ankara, s. 17-37.
Demir, A. (2011), "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı: 27 (2010), Ankara, s. 59-88.
_____ (2011b), "XVI. Yüzyıl Anadolusunda Dış Göçler: Şarkiyan", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı: 28 (Kış 2011), s. 51-66.
Elibüyük, M. (1990), "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları*, cilt: 1, sayı: 2, Ankara (Şubat 1990), s. 11-42.
Erdoğan Özünlü, E. (2010), "XVI. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinin Ekonomik Nitelikleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, cilt: 18, no: 1 (Ocak 2010), s. 257-270.
Erdoğdu, İ. (2000), "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, sayı: 11, Ankara, s. 123-145.
Ergenç, Ö. (1984), "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul, s. 69-78.
Erkal, M. (2007), "Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, s. 9-36.
Gökbilgin, M. T. (1965), "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, sayı:6 (1965), s. 51-62.
Gülşen, H. (2013), "Değirmen Motifi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, sayı: 50, Erzurum, s. 78-90.
Gülten, S. (2012), "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderiler ve Haydariler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: XXXI, sayı: 52, Ankara, s. 35-53.
Güner, S. S. (2007), "Osmanlı Musikisi ve Mehter", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı: 14 (Yaz 2007), s. 101-130.
Gürçay, H. (1969), "Urgan ve Urgancılık", *Türk Etnografya Dergisi*, sayı: 11 (1968), Ankara, s.

13-26.
Haksever, A. C. (2008), "Çorum'da Bektaşi Zaviyeleri: Tarihi Süreç ve Fonksiyonları", *EKEV Dergisi*, sayı: 36 (Yaz 2008), Erzurum, s. 67-86.
Halaçoğlu, Y. (1996), "Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrad Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Belleten,* LX/227, Ankara, s. 139-146.
Hamilton, W. I. (1837), " Extracts from Notes Made on a Journey in Asia Minor in 1836", *Journal of the Royal Geographical Society of London*, volume: 7 (1837), s. 34-61.
Hanilçe, M. (2013), "Vatan Topraklarındaki İmza: Türk Yer Adları, Zile Kazası Örneği", *Turkish Studies*, cilt: 8, sayı:2 (Kış 2013), Ankara, s. 89-135.
İnalcık, H. (1959), "Osmanlılar'da Raiyet Rüsumu", *Belleten,* XXIII/92, Ankara, s. 575-610.
Kaçar, T. (2009), "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, MS 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı: 47 (2008), İstanbul, s. 1-22.
Karaman, D. (2002), "16. Yüzyılda Ayaş Kazası (İktisadi Tahlil Denemesi)", *Belleten,* cilt: LXVI, sayı: 246 (Ağustos 2002), Ankara, s. 421-501.
Kılıç, A. (1961), "Zile Tarihi", *Çağıltı,* cilt: 1, sayı: 2, Zile (Mayıs1961), s. 16-19.
_____ (1961), "Zile Tarihi", *Çağıltı,* cilt: 1, sayı: 3-4, Zile (Temmuz 1961), s. 18-19.
_____ (1961), "Zile Tarihi", *Çağıltı,* cilt: 1, sayı: 5, Zile (Ağustos 1961), s. 17-19.
_____ (1961) , "Zile Tarihi", *Çağıltı,* cilt: 1, sayı: 6-7, Zile (Eylül-Ekim 1961), s. 18-19.
_____ (1961) , "Zile Tarihi", *Çağıltı,* cilt: 1, sayı: 8-9, Zile (Kasım-Aralık 1961), s. 18-19.
_____ (1962) , "Zile Tarihi", *Çağıltı,* cilt: 1, sayı: 10, Zile (Mart 1962), s. 19.
_____ (1962) , "Zile Tarihi", *Çağıltı,* cilt: 1, sayı: 11, Zile (Nisan 1962), s. 14-15.
Kılıç, O. (2013), "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", *OTAM,* Sayı: 31 (Bahar 2012), Ankara, s. 87-128.
Koca, S. (2008), "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi-Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23 (Bahar 2008), Konya, s. 1-53.
Kuban, D. (1968), "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 7(1968), s. 53-73.
Kurt, Y. (1990), "1572 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri'ne Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Belleten*, cilt: LIV, sayı: 209, s. 181-211.
Kütükoğlu, S. M. (1999), "Osmanlı Maliyesi", Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi,* Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul.
Ocak, A. Y. (1978), "Zaviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel Açıdan Bir Deneme)", *Vakıflar Dergisi*, XII, Ankara, s. 247-269.
Oktan, M. (2008), "Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu*, Sayı: 34 (2008), s. 47-75.
Öz, M. (1991), "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, sayı: XXII, s. 429-439.
_____ (1993), "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskan ve Nüfus (1485-1576)", *Belleten,* C. LVII, S. 219, s. 509-537.
Özcan, K. (2005), "Ortaçağ'da Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış: Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri", *Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3/1(2005), s. 73-99.
_____ (2008), "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar", *Milli Folklor Dergisi*, cilt 10, sayı: 77 (Bahar 2008), Ankara, s. 89-101.
Özcan K. ve Zekiye Yenen (2010), "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)", *Megaron* (2010), 5/2, s. 55-66.
Özdeğer, M. (2003), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Miri Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 5, s. 1-13.
Özsait, M. (2006), "2005 Yılı Tokat İli Zile ve Turhal İlçeleri Yüzey Araştırmaları", *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantıları 24*, Sayı:2, İstanbul, s. 451-462.
Öztürk, Y. (2012), "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı

ile Mukayesesi", *OTAM*, sayı: 31 (Bahar 2012), Ankara, s. 157-208.

Pekcan (Yalçıner), N. (1997), "Zile (Tokat) Bölgesi'nin Strüktüral ve Jeomorfolojik Özellikleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Sayı:5, İstanbul, s. 69-82.

Savaş, S: (1996), "Sivas Zaviyeleri", *Toplumsal Tarih*, sayı: 28, İstanbul, s. 52-57.

Saydam, A. (2009), "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konargöçerler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:. 20 (Aralık 2009), s. 9-31.

Sertoğlu, M. (1970), "Osmanlı İmparatorluğu'nda XV ve XVI. Asırlarda Girişilen Toprak Reformları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 35 (1970), s. 68-71.

Solak, İ. (2013), "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Arıcılık", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Konya, s. 347-364.

Solmaz, S. (2002), "Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sayı: 14, Konya, s. 229-249.

_____ (2009), "Danişmend-Nâme'ye Göre Emir Gazi'nin Faaliyetleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Pursuit of History International Periodical for History and Social Research)*, yıl:1, sayı: 2 (Ekim 2009), Konya, s. 199-209.

Susam, T. Ve S. Karaman (2007), "Köy Yerleşim Alanlarının Bazı Özelliklerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Belirlenmesi: Tokat-Zile İlçesi Örneği", *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2007 (4/2), s. 152-163.

Sümer, F. (1970), " Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, Ankara, , s. 1-147.

_____ (1974), "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 309-351.

_____ (1975) "Malazgirt Savaşı' na Katılan Türk Beyleri", *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*, sayı: IV, Ankara, s. 197-207.

_____ (1987), "Abbasîler Tarihinde Orta Asyalı Bir Prens Afşin", *Belleten*, LI/200 (1987), s. 651-666.

Şahin M. ve Esra Işık (2011), "Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 34 (2011), Afyon, s. 221-230.

Şahin, M. (2013), "İlk ve Orta Çağlarda Zile", *History Studies*, 5/3 (Mayıs 2013), s. 207-222.

Şimşirgil, A. (1990b), "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5 (1990), İstanbul, s. 289-299.

_____ (1991), "Osmanlılar İdaresinde Zile Şehri 1455-1574", *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 6 (1991), İstanbul, s. 231-243.

_____ (1996) "XVI. Yüzyılda Amasya Şehri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI, s. 77-109.

Taşkın, Ü. (2013), "Rüsûm-ı Örfiye", *Tarih Okulu*, sayı: 14 (İlkbahar-Yaz 2013), s. 55-73.

Tellioğlu, İ. (2007), "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, 2/2 (Bahar 2007), s.654-664.

Tryjarski, E. (2011), "Türklerde Arıcılık", çeviren: Ayşe Nur Kırgız Sağın, *Acta Turcica*, Yıl: III, Sayı: 1/1, s. 130-161.

Turan, O. (1948), "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakfı ve Vakfiyeleri", *Belleten*, cilt: 12, sayı: 45 (Ocak 1948), s. 17-171.

Türker, K. (1984), "Zile ve Kalesi", Halay Aylık Halk Kültürü Dergisi, sayı: 41 (Mayıs 1984), Ankara, 23-25.

Uzunçarşılı, İ. H. (1968), "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eratna Devleti", *Belleten*, XXXII/126 (1968), s. 161-189.

Üçok, C. (1944), "Osmanlı Devlet Teşkilatı'nda Timarlar-IV. Mali Bakımdan Timarlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:1, Ankara, s. 73-95.

Ünalan S. ve H. Öztürk (2007), "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2

(2007), s.11-31.
Üstündağ, N. (2005), "Osmanlı'da Şehir ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2 (Bahar 2005), Ankara, s. 149-167.
Venzke, M. L. (1986), "Aleppo's Mâlikâne-Divânî System", *Journal of American Oriental Society*, sayı: 106, s. 451-469.
Wirth, L. (2002), "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", derleyenler: Bülent Duru ve Ayten Alkan, *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Yayınları, Ankara, s. 77- 106.
Yıldız, H. D. (1974), "Abbasîler Devrinde Türk Kumandanları el-Afşin Haydar b. Kâvûs", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4-5 (1974), s. 1-22.
Yiğit, A. (2007), "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler" *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, sayı:18, Muğla, s. 97-155.
Yörük, D. (2014), "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", *Turkish Studies*, cilt: 9, sayı: 11 (Kış 2014), s. 637-655.
Yurtlu, H. (2011), "Engin Tarihiyle Kadışehri", *Kadışehri Belediye Bülteni*, yıl:1, sayı:1, Yozgat, s. 7-9.

5. Ansiklopedi Maddeleri

Açıkel, A. (2008), "Rum Eyaleti", *TDVİA*, cilt: 35, İstanbul, s. 225-226.
_____ (2012), "Tokat", *TDVİA*, cilt: 41, İstanbul, s.219-223.
Aksoy, M. (2002), "Destanlarda ve Tarihî Kaynaklarda Alp Er Tunga (Efrâsiyâb)", *Türkler*, cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 554-568.
Akyıldız, A. (2008), "Safiye Sultan", *TDVİA*, cilt: 35, İstanbul, s. 472-473.
Algül, H. (2006), "Mûte Savaşı", *TDVİA*, cilt: 31, İstanbul, s. 385-387.
Alp, S. (2002), "Hititler Türk müdür, Değil midir?", *Türkler*, cilt:1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 432-434.
Apaydın, H. Y. (2004), "Mevkuf", *TDVİA*, cilt:29, İstanbul, s. 438-440.
Arat, R. R. (1977), "Köy", *İA*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul, s. 924.
Aydemir, A. (1991), "Ashabü'l-Karye", *TDVİA*, cilt: 3, İstanbul, s. 468-469.
Aydınlı, A. (2004), "Mevkuf", *TDVİA*, cilt:29, İstanbul, s. 437-438.
Barthold, W. (1978), "Afşin", *İA*, cilt: I, 5. Baskı, MEB Basımevi, İstanbul, s.146.
_____ (1963), "Çiftlik", İA, cilt: III, MEB Basımevi, s. 392-397.
_____ (1964), "Osmanlı İmparatorluğunda Öşür", *İA*, cilt:9,MEB Yayını, İstanbul, s. 485-488.
_____ (1979), "Timar", *İA*, cilt:12, 2. Baskı, İstanbul, MEB Basımevi, s. 286-333.
Baykara, T. (2002), "Türkiye Selçukluları Döneminde Toplum ve Ekonomi", *Türkler*, cilt: 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 223-257.
Bostan, M. H. (2002), "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler*, cilt: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 299-311.
Canatar, M. (2002), "Kethüda", *TDVİA*, cilt: 25, İstanbul, s. 332-334.
Darkot, B. (1977), "Karahisar", *İA*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul, s. 276-284.
"Dizdar", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XIII, MEB Yayını, Ankara 1966, s. 396-397.
Emecen, F. (1988), "Ağnam Resmi", *TDVİA*, cilt: 1, İstanbul 1988, s. 478-479.
_____ (1992), "Bennak", *TDVİA*, cilt: 5, İstanbul, s. 458-459.
_____ (1993), "Çift Resmi", *TDVİA*, cilt: 8,İstanbul, s. 309-310.
_____ (1994), "Dönüm", *TDVİA*, cilt: 9, İstanbul, s. 521.
_____ (1999), "Osmanlılarda Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler", *Osmanlı: Osmanlı Toplum Yapısı*, cilt: IV Ankara, s. 91-97.
Ergenç, Ö. (1999), "Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", *Osmanlı*, cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 32-39.
Eyice, S. (2001), "Kale", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 234-242.
Göde, K. (1995), "Eretnaoğulları", *TDVİA*, cilt: 11,İstanbul, s. 295-296.

Gökbilgin, M. T. (1964), "Nahiye", *İA*, cilt: 9, İstanbul, s. 37-39.
_____. (1979), '' Tokad'', *İA,* XII/I, MEB Yayını, İstanbul, s. 401-412.
Günal, Z. (2007), "Nöker", *TDVİA*, cilt: 33, İstanbul, s. 216-217.
Haig, T. W. (1977), "Karye", *İA*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul, s. 372.
Halaçoğlu, Y. (1993), "Cürm ü Cinayet", *TDVİA*, cilt: 8, İstanbul, s. 138-139.
İlgürel, M. (1993), "Celali İsyanları", *TDVİA*, cilt: 7, İstanbul, s. 252-257.
_____ (2002), "Kösem Sultan", *TDVİA*, cilt: 26, İstanbul, s. 273-275.
İnalcık, H. (1991), "Mehmed II", EI², 7 (1991), s. 973-978.
İpşirli, M. (1992a), "Buk'a", *TDVİA*; cilt:6, İstanbul, s. 386-387.
_____ (1992b), "Cabi", *TDVİA*, cilt: 6, İstanbul, s. 529-530.
Kal'a, A. (1995), "Esnaf", *TDVİA*, cilt: 11, İstanbul, s. 423-430.
Kallek, C. (1998), "Hisbe", *TDVİA*, cilt: 18, İstanbul, s. 133-143.
Kara, M. (2011), "Tekke", *TDVİA*, cilt: 40, İstanbul, s. 368-370.
"Kethüda", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XXI, MEB Yayını, Ankara 1974, s. 510-512.
Kramers, J. H. (1977), "Mahalle", *İA*, cilt:7, İstanbul, s. 144
Kurt, Y. (1999), "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı*, cilt: 3, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 59-65.
Küçükdağ, Y. (2007), "Piri Mehmed Paşa", *TDVİA*, cilt: 34, İstanbul, s. 280-281.
Levy, R. (1977), "Muhtesib", *İA*, cilt: 8, İstanbul, s. 532-533.
Mantran, R. (1970), "Hısba", *EI²*, volume: 3, Leiden-London, s. 485-493.
Mardin, E. (1977), "Kadı", *İA*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul, s. 42-46.
Naksali, E. (2000), "İran (Tarih/Başlangıçtan Müslümanlar Tarafından Fethine Kadar)", *TDVİA*, cilt:22, İstanbul, s. 394-395.
Ocak, A. Y. ve Suraiya Faruqi (1985), "Zaviye", *İA*, MEB Yayını, cilt: 13, İstanbul, s. 468-476.
_____ (1992), "Battal Gazi", *TDVİA*, cilt: 2, İstanbul, s. 204-205.
_____ (1995), "Emirci Sultan", *TDVİA*, cilt: 11, İstanbul, s. 153-155.
Oflaz, M. (2002), "Osmanlı Dirlik Sistemi", *Türkler*, c. 10, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 695-708.
Oğuzoğlu, Y. (1994), "Dizdar", *TDVİA*, cilt: 9, İstanbul, s. 480-481.
Orman, İ ve Ahmet Vefa Çobanoğlu (2012), "Ulucami (Zile Ulucami)", *TDVİA*, cilt: 42, İstanbul, s. 121-122.
Ortaylı, İ. (2001), "Kadı-Osmanlı Devleti'nde Kadı", *TDVİA*, cilt:24, İstanbul, s. 69-73.
Önkal, A.ve Nebi Bozkurt (1993), "Cami", *TDVİA*, cilt:7, İstanbul, s. 46-56.
Öz, M. (1999), "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı*, cilt: 3, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 66-73.
_____ (2010), "Tahrir", *TDVİA*, cilt: 39, İstanbul, s. 425-428.
Özaydın, A. (1993), "Dânişmend Gazi", *TDVİA*, cilt: 8, İstanbul, s.467-469.
_____ (1993), "Dânişmendliler", *TDVİA*, cilt: 8, s. 469-474.
_____.(2001a), "Kadı Burhaneddin", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s.74-75.
_____ (2001b), "Kadı Burhaneddin Devleti", *TDVİA*, cilt: 24İstanbul 2001, s. 76-77.
Özcan, A. (1993), "Cerehor", TDVİA, cilt: 7, İstanbul, s. 393.
_____ (1996), "Hacı İvaz Paşa", *TDVİA*, cilt: 14, İstanbul 1996, s.485-486.
Sahillioğlu, H. (1991a), "Arus Resmi", *TDVİA*, cilt: 3, İstanbul 1991, s. 422-423.
_____ (1991b), "Bad-ı Heva", *TDVİA*, cilt: 4, İstanbul, s. 417-418.
Savaş, S. (1999), "Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", editör: G. Eren, *Osmanlı,* cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 459-467.
Solmaz, S. (2002a), "Danişmendliler", *Türkler*, cilt: 6, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 430-451.
_____ (2002b), "Danişmendlilerde Kültür ve Sanat", *Türkler*, cilt: 8, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 62-71.
Şahin, İ. (1999), "Göçebeler", *Osmanlı*, cilt: 4, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 132-141.
_____ (2004), "Mezraa", *TDVİA*, cilt: 29, İstanbul, s. 546-548.
_____ (2006), "Nahiye", *TDVİA*, cilt: 32, İstanbul, s. 307.

Sümer, F. (2013), "Yörük", *TDVİA*, cilt: 43, İstanbul, s. 570-573.
Tabakoğlu, A. (1999), " Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, cilt: 4, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 17-31.
_____ (2007a), "Osmanlılarda Öşür", *TDVİA*, cilt: 34, İstanbul, s. 100-103.
_____ (2007b), "Resim", *TDVİA*, cilt: 34, İstanbul, s. 582-584.
Tuncel, M. (2001), "Karahisar ", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul, s.416-418.
Turan, Ş. (1992), "Bayezid, Şehzade", *TDVİA*, cilt:5, İstanbul, s. 230-231.
Uzunçarşılı, İ. H. (1977), "Eretna", İA, cilt: 4, İstanbul, s. 309-310.
Uludağ, S. (1997), "Hankah", *TDVİA*, cilt: 16, İstanbul, s. 42-43.
Varlık, M. Ç. (1989), "Anadolu Beylikleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, cilt:10, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 97-112.
Yediyıldız, B. (1986), "Vakıf", *İA,* cilt: 13, MEB Yayını, İstanbul, s. 153-173.
_____ (2002)" Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, cilt: 10, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 183-215.
Yıldız, H. D. (1988), "Abbâsîler", *TDVİA*, cilt: 1, İstanbul, s.31-48.
_____ (1988), "Afşin", *TDVİA*, cilt: 1, İstanbul, s. 441-442.
Yiğit, İ. (2011), "Tebük Gazvesi", TDVİA, cilt: 40, İstanbul, s.228-230.
Yinanç, M. H. (1978), "Danişmendliler", *İA*, cilt: III, İstanbul, s. 468-469.
Yinanç, R. (1994), "Dulkadıroğulları", *TDVİA*, cilt:9, İstanbul, s. 553-557.
Zetterstéen, K. V. (1978), "Abbasîler", *İA*, cilt: I, 5. baskı, MEB Basımevi, İstanbul, s. 18-22.

6. Başvuru ve Referans Kitaplar

Acar, M. ve Ömer Demir (2002), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.
Devellioğlu, F. (2007), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 24. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.
Dünden Bugüne Kadışehri Belediyesi (tarihsiz), Kadışehri Belediyesi Yayını, Ankara.
Geçmişten Geleceğe Alaca (2002), yayına hazırlayan: Sadık Ak vd., Alaca Kaymakamlığı Yayını, Yozgat.
Pakalın, M. Z. (1983a-b-c), *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, cilt: 1-2-3, MEB Yayını, İstanbul.
Sertoğlu, M. (1986), *Osmanlı Tarih Lügati,* 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
Şemseddin Sami (1317), *Kâmûs-ı Türkî,* İkdam Matbaası, Dersa'adet.
Tokat İl Yıllığı (1967)
Türkçe Sözlük (1998), Cilt: 2, 9.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
Ünal, M. A.(2011), *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yayını, İstanbul.
Yozgat Kataloğu 1990
Yozgat 1991 İl Yıllığı

7. Bildiriler

Açıkel, A. (2005), "Dulkadiroğulları Hanedanının Osmanlı Mülkü Artukabad Kazasından Aldığı Vergi Gelirleri", *Kahramanmaraş Sempozyumu (Kahramanmaraş, 6-8 Mayıs 2004) Bildirileri Kitabı*, cilt: 1, İstanbul, s. 527-536.
_____ (2011), "Osmanlı Dönemi'nde Tokat Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt: I, s. 1-21.
_____ (2012), "583 Numaralı Evkaf Defterine Göre Zile Vakıfları", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011) Bildiriler*, İzmir, s. 13-25.
Afyoncu, E. (2000), "Uluyörük" (1485-1574)", *Anadolu ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus (14 Mayıs 2000), s. 1-7.
Altındal, B. (2009), "Zile'nin Sembolü Kale ve Saat Kulesi", *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu (9-12 Ekim 2008) Bildiriler*, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, s. 14-30.

Atalar, M. M. (1998), "Zile'nin Tarihçesi", *Ondokuz Mayıs Ünv. I. Tarih Boyunca Uluslar Arası Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986) Kitabı*, Samsun, s. 286-290.

_____ (1996), "Danişmendliler Döneminde Zile", *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri (8 Haziran 1996)Kitabı*, Tokat, s. 14-17.

Caferoğlu, A. (1952), "Türk Tarihinde Nöker ve Nökerzadeler Müessesesi", *IV. Türk Tarih Kongresi (10-14 Kasım 1948) Zabıtları*, Ankara, s. 251 vd.

Canik, B. (1987), "Tokat'ın Depremselliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986) Bildirileri*, Gelişim Matbaası, Ankara, s. 238-250.

Çal, H. (1987), "Şeyh Nasreddin (Nusret) Türbesi", *Tarihi ve Kültürü ile Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986) Bildirileri*, Ankara 1987, s. 427-461.

Emir, O. (2013), "Roma Cumhuriyet Döneminde Canik Havzası: Siyasi ve Ekonomik Gelişmelere Genel Bir Bakış", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, I, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, s. 7-18.

Ergenç, Ö. (1981), "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, cilt: II, Ankara 1981, s. 1265-1274.

Göde, K. (1987), "XIV. Yüzyılda Tokat/Eretnalılar Hâkimiyetinde Tokat", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986) Bildirileri, Ankara, s. 17-22.

Gökhan, İ. (2006), "XIV. Yüzyılın Başında (1300–1350) Eretna Beyliği ve Memlûklarla İlişkileri", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu (29 Eylül-01 Ekim 2005)Bildirileri Kitabı*, Sivas, s.83-96.

Göksoy, İ. H. (2000), "Hz. Peygamberin Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektuplar ve Önemi", *II. Kutlu Doğum Sempozyumu (20 Nisan 1999) Tebliğler*, Isparta, s.125-127.

Güllü, İ. (2004), "Erciyes Dağı ve Çevresinde Dini Uygulamalar-Şeyh Şaban Köyü: Şem'un el-Gazi Örneği", *I. Erciyes Sempozyumu (23-25 Ekim 2003)Bildirileri*, Kayseri, 112-119.

Gündüz, T. (1998), "XVI. Yüzyılda Kayseri'de Mezraların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (16-17 Nisan 1998) Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayını, Kayseri, s. 183-192.

Gürbüz, A. (2013), "16-17. Yüzyıllarda Tokat Kalesi", *Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012)Bildirileri Kitabı*, cilt: 1, Tokat, s. 141-150.

Koç, Y. (2000), "Bozok Türkmenleri", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Tarsus 14 Mayıs 2000*, s. 195-209.

Kucur, S. (2012), "XIV. Yüzyılda Zile'de Bir Kolonizatör: Şeyh Nusret, Zaviyesi, Vakıfları ve Halifeleri", *Toksat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012) Bildiri Özetleri Kitabı*, Tokat, s. 98.

Memiş, E. (2013), "Hitit Gaşka Mücadelesinde Tokat Bölgesinin Yeri ve Önemi", *Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012) Bildiriler Kitabı*, cilt: 1, Tokat, s. 243-250.

Özçağlar, A. (2009), "Zile'nin Coğrafi Potansiyeli ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakımından Önemi", *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu (9-12 Ekim 2008) Bildiriler Kitabı*, s. 200-206.

Özsait M. ve N. (2009), "Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Zile", *Tarihi ve Kültürü İle Zile Sempozyumu (9-12 Ekim 2008) Bildirileri Kitabı*, Zile Belediyesi Kültür Yayını, İstanbul, s. 228-236.

Sertoğlu, M. (1967), "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitli Şekilleri", *VI. Türk Tarih Kongresi (20-26 Ekim 1961)*, Ankara, s. 281-294.

Taşkın, Ü. (2006), "Osmanlı Devleti'nde Hayvanlardan Alınan Vergiler", *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu (30Mart-1 Nisan 2006) Bildirileri*, Elazığ, s. 231-239.

Tırpan A. A. vd. (2012), "Anahita'nın Kutsal Kenti Zile", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011)Bildirileri Kitabı*, Zile Belediyesi Yayını, İzmir, s. 394-400.

Türker, K. (2012), "Zile'yi Ele Geçiren İsyancılara Karşı Kalede Savunma Yapan Zileli Süvari Binbaşısı Hilmi Bey", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011)*

Bildiriler, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, s. 418-420.

Türkmen, İ. ve Yunus Emre Tekinsoy (2012), "TBMM Zabıt Cerideleri ve Gizli Celse Zabıtlarına Göre Postacı Nazım ve Zile İsyanı", *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011) Bildiriler*, Zile Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, s. 421-433.

Ulu, M. E. (2009), "Zile'de Tekke ve Türbeler", *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu (9-12 Ekim 2008) Bildiriler*, İstanbul, s. 298-315.

Yardımcı, M. (1998), "Zile'de Yatırlar ve Ziyâret Yerleri ile İlgili İnanışlar -Uygulamalar– Menkıbeler", *Ervak 1. Uluslararası Türk Dünyası ve Evliyaları Kongresi (13-16 Ağustos 1998) Bildirileri*, Ankara, http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mehmet_yardimci_zilede_yatirlar.pdf (Erşim tarihi: 11.06.2014).

8. Elektronik Kaynaklar:

http://tr.wikipedia.org/wiki/Pontus_Krallar (Erişim tarihi: 02.11.2013)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Aydıncık,_Yozgat (Erişim tarihi: 25.07.2014)

http://www.yozgataydincik.gov.tr (Erişim tarihi: 26.10.2013)

www.akdagmadeni.bel.tr (Erişim tarihi: 27.10.2013)

http://www.amasya.gov.tr/sehzadeler-sehri.asp (Erişim tarihi: 07.08.2014).

http://www.kitabicihannuma.com/dosyalar.asp (Erşim tarihi: 08.12.2013)

http://www.jstor.org/stable/1797511 (Erişim tarihi: 06.01.2012)

http://www.zile.bel.tr/index.php/example-pages/muhtarlarimiz (Erişim tarihi: 07.01.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts (Erişim tarihi: 07.02.2014).

Googlemaps

http://seyhnusrettin.blogspot.com.tr (Erişim tarihi: 09.09.2014)

http://celtekkoyum.tr.gg (Erişim tarihi: 24.08.2014)

http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gida/moduller/KuruBakliyatlarVeTahilTanelerindeKalibrasyon.pdf (Erişim tarihi: 03.07.2014)

http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/modullerpdf/Lif%20Bitkileri%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi.pdf (03.07.2014).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Fi%C4%9F (Erişim tarihi: 13.10.2014)

EKLER

(EK-1)Zile Kazası Yerleşmeleri Nüfusu (1455-1574)

Zile Kazası Kırsalı Köyleri

Sıra	Köy	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Aksaray (Şeyhnusrettin ky.-Zile)	29	2	31	27	12	39	29	15	44	58	57	115
2	Azarya (Azarya Mezarlığı-Zile ilçe mrk.)	32	6	38	39	18	57	40	23	63	61	65	126
3	Bağdâdasârı/Bağdadhisarı (Palanlı'ya yakın bir köy)	15	0	15	12	10	22	25	8	33	35	42	77
4	Bağluca (Bulunamadı)	19	2	21	26	13	39	31	13	44	58	36	94
5	Balçıkasar/Balçıkhisar (Zile ilçe merkezinde bir mevkii)	10	0	10	9	3	12	7	5	12	30	12	42
6	Baydiğin (Baydiğin beldesi-Aydıncık/Yozgat)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	102	76	178
7	Belciş (Bildiş-Özyurt ky.-Zile)	15	3	18	15	10	25	20	15	35	35	51	86
8	Çökü (Bulunamadı)	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
9	Danişmend-i Bahşayiş Kalesi/Kışlası (Zile ilçe merkezi Karadini Bağları mevkii)	0	0	0	0	0	0	11	1	12	23	21	44
10	Derebaşı (Derebaşı ky.-Zile)	15	6	21	19	10	29	30	7	37	40	31	71
11	Donuzlu (Bulunamadı)	16	0	16	13	4	17	15	6	21	26	25	51
12	Gedirik (Yaylakent ky.-Zile)	2	0	2	1	0	1	2	0	2	0	0	0
13	Güngörmez (Güngörmez ky.-Zile)	3	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Güvercinlik (Güvercinlik tepesi-Zile)	9	1	10	6	2	8	8	0	8	12	19	31
15	Hacılar (Hacılar ky.-Zile)	25	2	27	19	3	22	15	12	27	28	30	58
16	Hamzacık (Bulunamadı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	8	18
17	İde (Edeköy ky.-Zile)	22	0	22	29	2	31	29	17	46	46	52	98
18	Gavurviranı/Kafirviranı (Emirören ky.-Zile)	38	2	40	30	7	37	40	12	52	64	57	121
19	Karagazi (Bulunamadı)	5	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	Karaöyük (Bulunamadı)	14	3	17	24	4	28	34	13	47	51	48	99
21	Kırlar (Kırlar ky.-Zile)	0	0	0	25	6	31	21	10	31	40	31	71
22	Kızılcaköy/Kızılca (Kızılcaköy ky.-Zile)	8	0	8	13	6	19	17	4	21	49	36	85
23	Kireçlü (Kireçli ky.-Zile)	28	0	28	16	4	20	20	10	30	28	55	83
24	Korucuk (Korucuk ky.-Zile)	14	5	19	22	2	24	22	10	32	36	46	82
25	Kurşunlu (Kurşunlu ky.-Zile)	12	2	14	20	12	32	20	9	29	37	22	59
26	Kurupınar (Kurupınar ky.-Zile)	0	0	0	20	2	22	16	5	21	47	45	92
27	Ohtamara (Bulunamadı)	12	8	20	23	7	30	16	6	22	34	28	62
28	Osmanobası (Emirören'e yakın bir yer?)	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0
29	Palani (Palanlı köyü-Zile)	7	0	7	10	1	11	6	2	8	15	19	34
30	Sarraç/Sarraç-ı Etrakiye (Saraçköy ky.-Zile)	8	1	9	9	1	10	10	4	14	20	27	47
31	Savcı (Savcıköy ky.-Zile)	0	0	0	10	2	12	6	4	10	37	17	54
32	Yaba (Bulunamadı)	0	0	0	4	0	4	2	0	2	0	0	0
33	Yalnuzağaç (Yalnızköy ky.-Zile)	31	7	38	28	4	32	20	7	27	45	40	85
34	Yenice (Yeniköy? ky.-Zile)	24	3	27	19	3	22	17	8	25	34	29	63
35	Yünlü (Yünlü ky.-Zile)	22	4	26	19	6	25	12	4	16	18	19	37
TOPLAM		435	57	492	508	154	662	543	230	773	1119	1044	2163

Zile Kazası Kırsalı Mezraları

Sıra	Mezra	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ağcakuş (Savcıköy'e yakın)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Aksaklar (Belciş köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3	5
3	Çeltek (Balçıkhisar köyüne bağlı) (Çeltek ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Çokçakul (Palani köyüne yakın) (Çokçaabdal/Akgüller ky./Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	37	60

5	Çomruk (Aksaray köyüne yakın)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Gündoğmaz (Osmanobası köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Güngörmez (Kurupınar köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Günü (Yaba karyesinden sonra yazılmış.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Hakliya/Çekle (Korucuk köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Hamzacık (Yaba karyesinden sonra yazılmış.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Karadiğin (Danişmend-i Bahşayiş Kışlası ile birlikte) (Karadini Bağları mevkii-Zile ilçe merkezinde)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Karagazi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Kayaluca (Bağluca köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Kırlargedüğü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Koşaatlu (Hacılar köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Kurtamaz (Yalnuzağaç köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Mergub (Yalnuzağaç köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Minahoş (Yenice köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19	Osmanobası (Karaöyük köyünden sonra yazılmış.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	Peyami (Kurupınar köyünden sonra yazılmış.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	Sacayak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	Savcıköyü	11	0	11	0	0	0	0	0	0	0	0
23	Senirpınar (Baydiğin köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
24	Tokatçukuru (Balçıkhisar köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25	Yaba	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		11	0	11	0	0	0	0	0	0	25	40	65

Acacı Nahiyesi Köyleri

Sıra	Köy	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Acıpınar (Acıpınar ky.-Zile)	25	6	31	20	9	29	29	1	30	37	52	89
2	Baydiğin (Zile'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	59	9	68	0	0	0
3	Hacıköy (td 2), Hacı (td 19, 79, 12) (Çekerek ilçe mrk.-Yozgat)	7	2	9	14	4	18	11	2	13	17	20	37
4	Hamzaköy-i Köhne (Hamzalı köyü-Çekerek)	0	0	0	10	5	15	12	8	20	28	40	68
5	Kayılar (Kayalar ky.-Çekerek)	19	6	25	28	10	38	27	14	41	50	88	138
6	Kuruçay (Kuruçay ky.-Çekerek)	19	2	21	14	5	19	17	8	25	40	45	85
7	Mukriler (Bulunamadı)	13	3	16	8	4	12	7	2	9	22	36	58
8	Oltanköy (td 79), Oltan (td 19, 12) (Bulunamadı)	0	0	0	21	9	30	30	5	35	57	67	124
9	Öyük (Acacı-Bayındırhüyük beldesi-Çekerek)	53	5	58	44	15	59	48	28	76	87	129	216
10	Şeyhköy (td 2), Şeyh (td 19, 79, 12) (Şeyh ky.-Zile)	6	0	6	9	4	13	17	6	23	33	32	65
11	Uluköy (Bulunamadı)	18	2	20	21	11	32	34	21	55	65	45	110
12	Yeniceköy (Yeniceköy-Aydıncık/Yozgat)	17	2	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		177	28	205	189	76	265	291	104	395	436	554	990

Acacı Nahiyesi Mezraları Nüfus

Sıra	Mezra	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Bayındır (Öyük köye bağlı) (Bayındırhüyük beledesi-Çekerek)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Demürcüalanı (Hamzaköy-i Köhne'ye bağlı) (Demircialan ky.-Çekerek)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Dumi (Öyük'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Güllük (Oltan'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Hamzaköy-i Köhne (Uluköy'den sonra)	6	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	İmrek (Uluköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	İnkaya (Mukriler'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Keşlik (Öyük'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Kilisealanı (Oltan'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

10	Mesudoğlanı (Kayılar'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Mesudoğlanı (Kuruçay'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Oltanköy (Oltan'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Önüköy/İküköy? (Öyük'e bağlı) (ىوک وکا)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Salma (Öyük'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Senirkaya (Baydiğin'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Senirpınar (Baydiğin'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Ulucakkiri (Hamzaköy-i Köhne'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Uzunviran (Oltan'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19	Yaraş (Öyük'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	Yeniceköy (Oltan'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		6	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Halka-i Hass Nahiyesi Köyleri

Sıra	Köy	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ahûrcûk	3	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Alayundlu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Bey	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Beydili	0	0	0	4	2	6	5	0	5	18	24	42
5	Çiflik (Elmalıçiftliği-Kadışehri)	9	3	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Dabana (Çamsaray ky.-Kadışehri)	20	9	29	38	7	45	42	8	50	90	72	162
7	Dikmesöğüd (Dikmesöğüt ky.-Kadışehri)	11	2	13	11	2	13	11	0	11	40	0	40
8	Firüzler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Halil	22	2	24	19	9	28	16	5	21	48	45	93
10	İlyasoğlanı	0	0	0	0	0	0	2	1	3	1	0	1
11	İmân	5	0	5	2	0	2	1	1	2	5	7	12
12	Kürtler	3	0	3	6	2	8	4	4	8	4	5	9
13	Ladıcâk (Gümüşsu ky.-Kadışehri)	44	5	49	49	13	62	39	13	52	92	96	188
14	Saluri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32	31	63
15	Üçağaç tb. Zile (Üçağaç ky.-Kadışehri)	0	0	0	0	0	0	7	2	9	9	16	25
16	Yavihasan (Yavuhasan ky.-Kadışehri)	19	1	20	23	5	28	20	4	24	57	32	89
17	Yeltan (Yelten ky.-Kadışehri)	27	4	31	27	6	33	31	1	32	41	35	76
18	Yoncalık (Yoncalık ky.-Kadışehri)	4	0	4	11	1	12	9	3	12	7	10	17
TOPLAM		167	26	193	190	47	237	187	42	229	444	373	817

Halka-i Hass Nahiyesi Mezraları

Sıra	Mezra	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ahurviran (Halilköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Barkar (Ladıcık'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Beydili (Kürtler'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Burnuköy (Yeltan'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Dilküler (İman'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Elmalu (Ladıcık'a bağlı) (Elmalı ky.-Kadışehri)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Ilı (İman'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	İlyasoğlanı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Kızılöz (Halilköy'e bağlı) (Aşağı ve Yukarı Kızılöz ky.-Kadışehri)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Kızuk (İman'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Kösebelen (Ladıcık'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Kurubey (Dikmesöğüd'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Ovacık (Ladıcık'a bağlı) (Ovacık ky.-Kadışehri)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Salur (Yoncalık'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Salviran (Halilköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

16	Sevgülü (Yeltan'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Tutuş (Saluri'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Veyisviran (Halilköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Hüseyinabad Nahiyesi Köyler Nüfus

Sıra	Köy	Sene														
		1455			1485			1519			1541-1542*			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ağcaviran (Akören ky.-Alaca-Çorum)	0	0	0	18	3	21	50	25	75	50	25	75	52	36	98
2	Akpınar (Akpınar ky.-Alaca)	30	0	30	50	0	50	51	1	52	45	16	51	62	64	126
3	Alaca (td 2), Alacalar (td 19, td 79, td 12) (Alaca ilçe merkezi?)	16	0	16	22	11	33	20	5	25	20	5	25	35	30	65
4	Alakilise	0	0	0	3	1	4	3	1	4	0	0	0	0	0	0
5	Alifakih	0	0	0	13	0	13	10	7	17	10	7	17	27	11	38
6	Balçıkhisar (Balçıkhisar ky.-Alaca)	0	0	0	0	0	0	17	4	21	0	0	0	31	36	67
7	Bayadcık	0	0	0	6	4	10	4	0	4	4	0	4	0	0	0
8	Boladcuk (td 2), Boladcık (td 19, 79, 12) (Bolatçık ky.-Alaca)	15	0	15	10	6	16	25	6	31	0	0	0	48	52	100
9	Çatakpınar (Çatak ky.?-Alaca)	10	0	10	17	6	23	32	19	51	32	19	51	23	19	42
10	Domalan	0	0	0	8	4	12	18	3	21	18	3	21	22	49	49
11	Eskipınar (td 2), Eskiyapar (td 19, 79, 12) (Eskiyapar ky.-Alaca)	24	0	24	34	7	41	38	16	54	38	16	54	71	75	146
12	Fakihler (Fakılar ky.-Alaca)	17	0	17	15	6	21	31	21	52	31	21	52	46	57	103
13	Geçid (td 2), Geçüd (td 19,79, 12)	12	0	12	26	3	29	8	0	8	8	0	8	34	27	61
14	Gerdekkaya (Gerdekkaya ky.-Alaca)	0	0	0	12	5	17	14	12	26	14	12	26	34	31	65
15	Gökviran (Gökören ky.-Alaca)	0	0	0	4	1	5	3	1	4	3	1	4	0	0	0
16	Gulamlar	0	0	0	5	3	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Halilecelik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Hasanhacıkavağı, Hacıhasankavağı (td 12)	0	0	0	9	3	12	19	5	24	25	5	30	26	22	48
19	Hırka-i Büzürk (Büyükhırka beldesi-Alaca)	0	0	0	65	16	81	57	9	66	57	9	66	150	137	287
20	Hırka-i Küçük (Küçükhırka ky.-Alaca)	0	0	0	29	2	31	19	6	25	20	5	25	53	23	76
21	İsahacılu (İsahacı ky.-Alaca)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	Kapaklu (Kapaklı ky.-Alaca)	5	0	5	6	2	8	6	0	6	6	0	6	0	0	0
23	Karapınar	0	0	0	15	2	17	23	6	29	23	6	29	24	13	37
24	Kayagolu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17	17	34
25	Kerbansaray	0	0	0	20	8	28	21	7	28	21	7	28	42	40	82
26	Kızıllar (Kızıllı ky.?-Alaca)	5	0	5	3	1	4	9	3	12	9	3	12	17	9	26
27	Kızkaracalu (Kızkaraca ky.-Alaca)	0	0	0	5	2	7	14	3	17	17	0	17	28	20	48
28	Koçhisar (Koçhisar ky.-Alaca)	0	0	0	10	3	13	16	1	17	16	1	17	36	45	81
29	Köşker-i Cemaat-i Karaköselü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	Kulavuzlu (td 2), Kulağuz (td 19, 79, 12) (Kılavuz ky.-Alaca)	20	0	20	19	8	27	35	0	35	30	5	35	31	30	61
31	Manşar	2	0	2	11	3	14	13	4	17	13	4	17	31	18	49
32	Muradsufi	0	0	0	5	0	5	5	0	5	0	0	0	40	60	100
33	Perçem (Perçem ky.-Alaca)	0	0	0	23	5	28	30	5	35	0	0	0	77	65	142
34	Pirbüğet (td 2), Taşbüğet (td 19, 79, 12) (Kayabüvet ky.-Alaca)	7	0	7	17	0	17	20	14	34	20	14	34	63	41	104
35	Sapmaz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32	21	53
36	Serkiz(td 2), Sergis (td 19, 79, 12) n.d. Killik (Etrakiye-i Tutaş dâhil) (Tutaş ky.-Alaca)	9	0	9	23	3	26	31	5	36	30	5	35	56	71	127
37	Sincan (Sincan ky.-Alaca)	21	0	21	26	8	34	26	7	33	26	7	33	78	43	121

38	Sultaneymirci n.d. Osmanpaşa (Osmanpaşa beldesi-Yozgat merkez ilçe)	0	0	0	63	0	63	41	0	41	0	0	0	254	0	254
39	Yağlu	31	0	31	13	2	15	16	9	25	16	9	25	17	17	34
40	Yatan	0	0	0	5	2	7	15	8	23	15	8	23	30	29	59
41	Yatankavağı (Yatankavak ky.-Alaca)	0	0	0	3	1	4	13	5	18	11	5	16	45	86	131
42	Yenice (Yenice ky.-Alaca)	0	0	0	8	2	10	17	2	19	16	3	19	34	47	81
43	Yeniyapar (Alaca ilçe merkezi)	0	0	0	51	26	77	79	53	132	79	53	132	104	176	280
44	Yortan n.d. Köhnebaba (Sorgun'a bağlı) (Sorgun ilçe merkezi-Yozgat)	0	0	0	0	0	0	22	7	29	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		224	0	224	672	159	831	871	280	1151	723	274	987	1769	1527	3275

*948/1541-1542 tarihli Hüseyinabad Nahiyesi'ne ait bir defter parçasından derlenmiştir. Defterde eksikler olup yalnız eldeki bulgular girilmiştir.

Hüseyinabad Nahiyesi Mezraları

Sıra	Mezra	Sene														
		1455			1485			1519			1541-1542			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ağcaağıl (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Ağcakışlak (n.d. Balludere)	0	0	0	0	0	0	12	5	17	0	0	0	42	57	99
3	Akasi (n.d.Hümaşa(h))	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Akçaköy (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Alaeddinhacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Avansaray (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Ayrukam (Ayrıdam ky.-Sorgun-Yozgat)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Ayvancık (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Aziz (Behramşah'a bağlı) (İmrak ky. yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Balçıkhisarı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Ballucakayası (Küçükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Balludere (n.d. Ağcakışla)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Ballukaya (Zile'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Ballukaya (Zile'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Battal (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Bayrakbaşı (n.d. Viran)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Bekirabdal (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Beyyurdu (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19	Bezirhane	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	Boduç (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	Boynuyoğun (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	Bozburunviranı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23	Bulduközü (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
24	Büyükpınar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25	Caferavcı (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26	Ceamaat-i Döğerobası (n.d. Gökini)(Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
27	Ceamaat-i Halilfakihobası (n.d. Beşkavak) (Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
28	Cemaat-i Çerçiali (n.d. Keşkuru) (Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29	Cemaat-i Emirumurlu (Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	Cemaat-i Erkekoğlukışlası (n.d. Kayıhacı) (Sorgun)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
31	Cemaat-i İsmailarslanhacılu (Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
32	Cemaat-i Söğüdlügedük (Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
33	Cemaat-i Toramanlu (n.d. Mustafakışlası)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
34	Cemaat-i Zeyneddin (n.d. İğdelüviran) (Sorgun'da)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
35	Cengizhan (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

36	Çadıröyüğü (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
37	Çakırlı (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
38	Çalatlu (Kavurgalu'ya bağlı) (Çalatlı ky.-Yozgat)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
39	Çalman (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	15	31
40	Çelebibağı (Çelebibağı ky.-Alaca)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28	25	53
41	Daşlık (n.d. Özlüviran) (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	Delübaş (n.d. Alibeycemaatikışlak)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43	Depesidelük (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
44	Derkeşkaya (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	Divankavağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46	Domalankışla (Eğrisu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
47	Doymuş	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48	Duma (Akpınar'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
49	Dumi (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50	Eldekiköy (Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	Elmalu (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	Eskikışla (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53	Eyücek (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54	Faik (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55	Darıboğazı (n.d. Sultanahmed) (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
56	Gerdekkaya	7	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
57	Gökçekışla (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
58	Gökçelü (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59	Gökçemağara	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
60	Gökvirân	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
61	Gökyerviranı (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
62	Göllücek (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
63	Gölöyük (Delübaş'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
64	Gölyurdu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
65	Gözaçan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
66	Gulamlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
67	Güdülözü (td 19, 948), Güdül (td 79, 12) (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
68	Güğüm (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
69	Habil (Taşbüğet'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
70	Hacıbey (n.d. Sarukamış)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
71	Hacılar (Eskiyapar'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
72	Halil (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
73	Hallaçoğluviranı (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
74	Hasan (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
75	İnekul, İnekulu (td 12)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
76	İnkışla ve Buldaklı (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3
77	İsadağılmış	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
78	İsafakih (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
79	İtyalluğu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
80	Kalecikkaya (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
81	Kalınköyü (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
82	Kamışcık (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
83	Kapakkavşudan (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
84	Kapaklar (Hüseyinabad'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
85	Karakınık (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
86	Karacakaya (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
87	Karacalu (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
88	Karadiğin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	39	16	55
89	Karadiğin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
90	Karakavaklık/Karagevenlik (كلكـواك مرق)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

91	Karakıranlu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
92	Karakızkavağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
93	Karakoyuntaş (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
94	Karamağara (Çatakpınar'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
95	Karapınar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
96	Karataş	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
97	Karıbasan (td 19 harabe)	0	0	0	0	0	0	9	5	14	9	5	14	35	14	49
98	Karnıkara	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
99	Karnıkara (n.d. Sağırpirikışlası) (Eymür yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
100	Kavakağacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
101	Kavaközü	0	0	0	0	0	0	4	0	4	0	0	0	12	9	21
102	Kavurgaoğlu (Kavurgalu'ya bağlı) (Kavurgalı ky.-Yozgat)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
103	Kayacıkönü (Etrakiye)	0	0	0	0	0	0	6	0	6	0	0	0	0	0	0
104	Kayacıkpınarı (Boladcık yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
105	Kayalutaş	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
106	Kelöyük	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
107	Kelözü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
108	Kervânsaray (Eskiyapar'a bağlı)	9	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
109	Keykavus (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
110	Kılman (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
111	Kıranlu (Perçem'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
112	Kırım tb. Daruboğazı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
113	Kıruk/Kızuk?	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
114	Kışlacıkkaya (n.d. Kuşkayası) (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
115	Kışlak-ı Hacıali	0	0	0	0	0	0	4	1	5	0	0	0	16	17	33
116	Kışlak-ı Ümmetkethüda (Kavurgalı'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
117	Kızılcakışla (Eymürözü'ne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
118	Kilisekaya	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
119	Kiraslu (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
120	Koçhisar	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
121	Kolviran (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
122	Koyunluyusufözü (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
123	Kozca (Sorgun'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
124	Kurucaemlak (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
125	Kurucakışlak (n.d. Ediköyük) (td 19 harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
126	Kuşak (Sultaneymirci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
127	Kuşkayası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
128	Küçükviran (Yağlu yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	15	24
129	Manşar (n.d. Kayadibi) (Daruboğazı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
130	Merkezlü el-meşhur (Eskiyapar'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
131	Meyillidere (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
132	Mezidalanı (Behramşah'a bağlı) (İmrak ky. yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
133	Mezidhacılu (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
134	Mezidlü (n.d. Aykudfakihkışlası)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
135	Miragü/Mizagü?	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
136	Muhabbetin (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
137	Muradsufi	8	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
138	Müminler-i Büzürk (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
139	Müminler-i Küçük (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
140	Müslimöyük (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
141	Obaca (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
142	Odunluk tb. Alakilise kr.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
143	Okar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
144	Ortaöyük (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

145	Öyük	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
146	Paşalu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
147	Pervanelik (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
148	Recebavcı (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
149	Sancıkaya (n.d. Sancıkayası) (Balçıkhisar'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
150	Sapmaz	5	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
151	Saraypınar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
152	Saraypınar, Saraypınarı (td 12) (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
153	Sarımbeylü (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
154	Sarualan (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	3	7
155	Sarufakiholuğu (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	5
156	Saruhacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
157	Saruisaöyük	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
158	Sarukalaycı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
159	Saruyahya, Saruyahyaöyük (td 79)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
160	Sokucak (Soğucak ky.-Alaca)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
161	Söğüdözü (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	37	36	73
162	Söğüdözü (Küçükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
163	Söğüdözü (Büyük Söğütözü-Alaca)	0	0	0	0	0	0	9	2	11	0	0	0	16	7	23
164	Sultankavağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
165	Sülüngöllüce (Halilköy yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
166	Şehrizorlu (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
167	Şeyh (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
168	Tabanyavaş (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
169	Taht-ı Melik (n.d. Berüçayır) (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
170	Taşbüget	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
171	Tatlucaöyük (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
172	Temürhan (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
173	Tokluağılı tb. H.abad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
174	Topçu (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
175	Tuğrul (n.d. Gedükhasan) (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
176	Turgudçardağı (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
177	Tusi (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
178	Ustacalı (Balçıkhisar'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
179	Uzunmülk (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
180	Varazlu (Kavurgalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
181	Yağlupınar (Büyükhırka'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
182	Yalıncak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
183	Yapracık	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
184	Yararlık-ı Büzürg (Perçem'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
185	Yararlık-ı Küçük (Perçem'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
186	Yassıöyük	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
187	Yazıkışla (n.d. Yazılutaş) (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
188	Yenideresi (Serkis'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
189	Yumrucaktaş (Osmanpaşa'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		32	0	32	0	0	0	38	13	51	9	5	14	260	216	476

Hüseyinabad Nahiyesi Cemaatler

Sıra	Cemaat	Sene														
		1455			1485			1519			1541-1542			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ayağıbüyük	10	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Azak	15	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Dumanlu	14	0	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

4	Etrakân-ı İnallu	100	0	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Hacıkaralu	31	0	31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Hilalllü	32	0	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Karacalu	28	0	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Karamusa	10	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Kulavuzlu	40	0	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Kurd	7	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Uluhan	8	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		295	0	295	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Hüseyinabad Nahiyesi Kışlakları

Sıra	Kışlak	Sene														
		1455			1485			1519			948			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ağcasoku	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Gök	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Çelebiler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Yancılar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Çelebibey (n.d. Hüseyin)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Beyobası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Kozluca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Köyleri

Sıra	Köy	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Bazarcık (Pazarcık ky.-Akdağmadeni-Yozgat))	0	0	0	0	0	0	0	0	0	24	22	46
2	Çiflik (n.d. Karapiri) (Karapir ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	4
3	Göklük (Güllük? ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	9	4	13	8	0	8	34	19	53
4	İmrak	0	0	0	15	6	21	14	2	16	49	23	72
5	Karaağaç (n.d. Üçkaraağaç) (Üçkaraağaç ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	30	50
6	Karasofu (td2, 19, 79), Karasu (Td 12)	9	1	10	9	4	13	0	0	0	0	0	0
7	Karacaöz	0	0	0	3	3	6	0	0	0	20	17	37
8	Kavak (Kirsinkavağı ky.-Akdağmadeni)	31	2	33	29	7	36	23	5	28	87	55	142
9	Kesrihisarı	9	0	9	8	3	11	23	1	24	22	8	30
10	Muhtesib (Ağaçlı-Pınarbaşı ky.-Akdağmadeni)	17	0	17	10	1	11	11	3	14	26	23	49
11	Oluğuuzun (Oluközü beldesi-Akdağmadeni)	16	1	17	22	2	24	23	5	28	85	82	167
12	Onatca n.d. Alicüklü (Alicik ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	4	12
13	Sincanlu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	5	24
14	Sultanseküsü	0	0	0	6	0	6	6	3	9	64	79	143
15	Sultanseküsü Ulya	0	0	0	0	0	0	0	0	0	43	42	85
16	Şölen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	6	12
17	Tezekçi (Tezekçi mevkii-Sarıgüney ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	21	3	24	12	1	13	70	31	101
TOPLAM		82	4	86	132	33	165	120	20	140	581	446	1027

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Mezraları

Sıra	Mezra		Sene											
			1455			1485			1519			1574		
			H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Bubak'a bağlı	Ağcaasma (n.d. Çatak)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Karahisar'a bağlı	Ağcaşehr (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Karahisar'a bağlı	Akbaş (Akbaş ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Karahisar'a bağlı	Akpınar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3
5	Bubak'a bağlı	Akviran	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

6	Karahisar'a bağlı	Alacakilise	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Karahisar'a bağlı	Alacakilise	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Bubak'a bağlı	Asar-ı Bubak (Asariyan-ı Bubak) (n.d. Kuşakluöyük)	0	0	0	0	0	0	8	0	8	0	0	0
9	Karahisar'a bağlı	Asıllıbuğra	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Karahisar'a bağlı	Aşurkışlası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Karahisar'a bağlı	Ayveledi (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Bubak'a bağlı	Bahçacuk (Alicük?) (Bahçecik ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Bubak'a bağlı	Bahçe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Karahisar'a bağlı	Baraklar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15		Barakalanı (Çiflik köye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Bubak'a bağlı	Başköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17		Bayatluca (Tekirmeşhedi'ne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Bubak'a bağlı	Baydiğin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19		Bazarcık (Karacaöz'e bağlı) (Pazarcık ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	Bubak'a bağlı	Boyalık tb. Bubak (Boyalık ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21		Büyükpınar (Sultanseküsü Ulya'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	Karahisar'a bağlı	Çalukiz (td 19),Çarukin (td 79)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23		Çanlu Muhtesib (td 2)/Çanlu (td 19, 79, 12)/Çağlu (ولکچ) (Muhtesib'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
24	Karahisar'a bağlı	Damderesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25	Karahisar'a bağlı	Davulbazlu (Davulbaz ky.-Akdağmadeni)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26	Karahisar'a bağlı	Diğer Üçkaraağaç	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	5	24
27	Karahisar'a bağlı	Dikmenler (td 19, 79), Dikmen (td 12) (Şeyhaydın zaviyesi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
28		Düşükkavak (Sultanseküsü Ulya'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
29	Karahisar'a bağlı	Emirsaray	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30		Göçebeöyüğü (İmrak'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
31		Göynükdibi (n.d. Çamluca)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
32	Karahisar'a bağlı	Göynükviranı (Şeyhaydın zaviyesi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
33	Karahisar'a bağlı	Günü (Tabakdaş'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
34	Bubak'a bağlı	Hacılar	0	0	0	0	0	0	8	0	8	0	0	0
35		Hacızâde	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
36	Karahisar'a bağlı	Hamrik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
37	Bubak'a bağlı	Hangahöyüğü (n.d. Kuşaklıöyük)	0	0	0	0	0	0	5	0	5	0	0	0
38		Harabedepesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
39	Bubak'a bağlı	Ilısuyazır	0	0	0	0	0	0	20	0	20	0	0	0
40		İdealanı (Çiflik köye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	Bubak'a bağlı	İkiyüzlü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	Karahisar'a bağlı	İncüalan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0	10
43	Bubak'a bağlı	İncüğez	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
44	Bubak'a bağlı	Kalınçirmiş	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	Karahisar'a bağlı	Kalunçirmiş (Şeyhaydın zaviyesi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46		Kanlubük	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
47	Bubak'a bağlı	Karaağaç	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48		Karacaöz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
49	Karahisar'a bağlı	Karamağara (Saraykent ilçe merkezi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50	Mezra tb. Bubak	Karamuk n.d. Karacaöyük tb. Bubak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	Karahisar'a bağlı	Karapınar (Şeyhaydın zaviyesi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	Bubak'a bağlı	Karaviran (Bubak/Yunak? deresine bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53	Karahisar'a bağlı	Karaviran	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54	Karahisar'a bağlı	Karaviran (Şeyhaydın zaviyesi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55	Karahisar'a bağlı	Karaviran	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
56	Bubak'a bağlı	Karaviran (n.d. Yunakderesi (Sultanpınarı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
57	Bubak'a bağlı	Karşımenekşelü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
58	Bubak'a bağlı	Kesri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

59	Karahisar'a bağlı	Kıllılar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
60	Bubak'a bağlı	Kınık	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
61	Bubak'a bağlı	Kışlak-ı nefs-i Bubak (n.d Yatmışöyüğü)	0	0	0	0	0	0	15	0	15	0	0	0
62	Bubak'a bağlı	Kışlak-ı nefs-i Pınaryazarak	0	0	0	0	0	0	15	0	15	0	0	0
63	Bubak'a bağlı	Kışlak-ı Tahraatan	0	0	0	0	0	0	20	0	20	0	0	0
64		Kışla-yı Südüs	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
65	Karahisar'a bağlı	Kızılcaköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
66		Kiliseköy (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
67	Karahisar'a bağlı	Kongün	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
68	Bubak'a bağlı	Kopuç	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
69	Bubak'a bağlı	Kozyeri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
70	Bubak'a bağlı	Kozcuğaz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
71		Kozvirân	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
72	Karahisar'a bağlı	Kuldan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
73	Bubak'a bağlı	Kürdükdibi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
74	Karahisar'a bağlı	Maturabey (Şeyhaydın zaviyesi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
75	Karahisar'a bağlı	Meşhed	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
76	Karahisar'a bağlı	Musacık-ı Köklüyolbaşı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
77	Karahisar'a bağlı	Onatça (n.d. Alicüklü)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
78		Öğ/Ön/Ök? **(كوا)**	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
79		Pirköprü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
80	Bubak'a bağlı	Salur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
81	Karahisar'a bağlı	Sapar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
82	Bubak'a bağlı	Saraycık (n.d. Üçkabaağaç)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
83	Karahisar'a bağlı	Saruhacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
84		Sayın/Sayan? **(نياص)**	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
85		Sazlı (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
86	Bubak'a bağlı	Sevdelü (n.d. Dumanlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
87		Sincanlu (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
88		Sofu Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
89	Karahisar'a bağlı	Sofularviranı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
90	Bubak'a bağlı	Sökülü/Sevgülü?	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
91	Karahisar'a bağlı	Şölen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
92	Bubak'a bağlı	Şölen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
93		Tahirvirânı (harabe)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
94		Tatlar (Güllük köy yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
95	Karahisar'a bağlı	Tekirmeşhedi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	12
96		Tezekçi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
97	Karahisar'a bağlı	Üçler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
98	Bubak'a bağlı	Üzer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
99		Vehamipınarı (Tekirmeşhedi'ne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM			0	0	0	0	0	0	91	0	91	44	5	49

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Cemaat

Cemaat	**Sene**											
	1455			**1485**			**1519**			**1574**		
	H.	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**
nöker-i Ali Bey veled-i Müşalim	57	0	57	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Kışlak

Kışlakha	**Sene**											
	1455			**1485**			**1519**			**1574**		
	H.	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**	**H.**	**M.**	**N.**
der nahiye-i Karahisar-ı Behramşah	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Kızılkünbed Nahiyesi Köyler

Sıra	Köyler	Sene								
		1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Alan (Alanköy ky.-Göynücek/Amasya)	14	4	18	15	6	21	42	28	70
2	Ayvalu (Ayvalı ky.-Zile)	20	9	29	23	8	31	27	38	65
3	Bekleroğlanı (n.d. Eskiköy) (td 19 Mecidözü'ne bağlı)	67	18	85	43	7	50	13	7	20
4	Çörti	6	3	9	21	1	22	25	18	43
5	Deveci (Baştürk beldesi-Aydıncık-Yozgat)	42	12	54	41	9	50	83	77	160
6	Dona (Büyük ve Küçük Dona ky.-Alaca)	18	2	20	20	1	21	34	29	63
7	Eskiköy (Aydıncık ilçe mrk.)	0	0	0	0	0	0	57	31	88
8	Eymür (Eymir beldesi-Sorgun/Yozgat)	6	3	9	7	7	14	36	22	58
9	Ilısu (Ilısu ky.-Göynücek)	0	0	0	45	15	60	77	89	166
10	Kayadibi	15	3	18	9	2	11	21	12	33
11	Kazankaya (Kazankaya beldesi-Aydıncık)	45	21	66	32	11	43	60	27	87
12	Tankuş	25	5	30	30	4	34	36	33	69
13	Tatlar	11	3	14	4	1	5	20	14	34
TOPLAM		269	83	352	290	72	362	531	425	956

Kızılkünbed Nahiyesi Mezralar

Sıra	Mezra	Sene								
		1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ağcaöz (Ayvalu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Akpınar (Tankuş'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	45	29	74
3	Bazlamaç (Deveci'ye bağlı) (Bazlambaç beldesi-Çekerek)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Çakır (Kızılkünbed'e bağlı), Gürgenlü cemaati mütemekkindir.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Çorak (Kızılkünbed'e bağlı), Gürgenlü cemaati mütemekkindir.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Savran (Ilısu'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Doğanoğlanı (Deveci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Doymuş (Eymür'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	16	14	30
9	Ermenid/Armenya? (Kayadibi'ne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Gaziköy (Kayadibi'ne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	İsaözü (Kızılkünbed'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Karacaömer (Ilısu köyüne bağlı Kayalukaraviran mezrasına bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Kayı (Eymür'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Kuruköy (Deveci'ye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Kuyucak (Deveci'ye bağlı) (Aşağı Kuyucak ky.-Aydıncık; Yukarı Kuyucak ky.-Ortaköy/Çorum)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Tatarhacı (Tankuş'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		0	0	0	0	0	0	61	43	104

Kızılkünbed Nahiyesi Yaylak

Yaylak	Sene								
	1485			1519			1574		
	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
Kayırluca (Tankuş yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi Köyler

Sıra	Köy	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Ahmedköy (td 2), Ahmed (td 19, 79, 12)	9	3	12	19	2	21	17	4	21	29	28	57
2	Akçavirân (td 2), Ağcaviran (td 19, 79, 12)	19	1	20	22	11	33	25	5	30	36	40	76
3	Derbend (Eskiderbent ky.-Zile)	10	0	10	7	2	9	10	3	13	19	18	37
4	İğdir (İğdir ky.-Zile)	59	11	70	65	11	76	49	7	56	73	80	153

5	İsaköy (td 2), İsa (td 19,79, 12) (Büyüközlü ky.-Zile)	41	2	43	48	13	61	46	15	61	95	91	186
6	Koçaç (Koçaş ky.-Zile)	25	2	27	27	5	32	29	12	41	58	59	117
7	Mahmudköy (td 2), Mahmud (td 19, 79, 12)	17	2	19	14	1	15	16	5	21	32	38	70
TOPLAM		180	21	201	202	45	247	192	51	243	342	354	696

Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi Mezralar

Sıra	Mezra	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Başköy (İsaköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Bayadalanı (Derbend'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Bayat (td 2),Bayad (td 19, 79) (Ağcaviran'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Dumi (Kuştaş'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	15	23
5	Musa (İsaköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Oyumerik (İğdir köyü Yapalak mezrasına bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Sarumusa (İğdir'e bağlı)	3	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Yapalak (İsaköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Yapalak (İğdir'e bağlı) (Yapalak ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	29	40	69
TOPLAM		3	0	3	0	0	0	0	0	0	37	55	92

Meşhedabad Nahiyesi Köyler

Sıra	Karye	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Aliarab (Elarap-Akçakese-Karşıyaka ky.-Zile)	8	0	8	12	5	17	12	1	13	35	7	42
2	Arslangazi	11	2	13	11	2	13	16	0	16	33	17	50
3	Çiflik (Çiftlikköy-Zile)	15	0	15	28	8	36	23	5	28	67	32	99
4	Çubuk	17	9	26	24	7	31	27	10	37	45	26	71
5	Davudköy (td 2), Davud (td 19, 79, 12) (Davutköy mevkii-Yalınyazı beldesi)	21	1	22	29	5	34	27	10	37	44	27	71
6	Derekınık	18	1	19	22	1	23	15	7	22	27	36	63
7	Emirhacı	14	0	14	12	5	17	17	9	26	27	31	58
8	Hisarcık (Asarcık mevkii-Yalınyazı beldesi)	17	4	21	15	4	19	13	6	19	21	23	44
9	İsaköy (td 29, İsa (td 19, 79, 12) (Küçüközlü ky.-Zile)	28	3	31	41	13	54	37	3	40	69	37	106
10	Kasin (Alıçözü ky.-Zile)	13	3	16	23	1	24	21	2	23	51	38	89
11	Kavacık (Yeşilce-Şeyheylük ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	12	4	16	21	12	33
12	Kızılcaköy (td 2), Kızılca (td 19, 79, 12) (Kızılca ky.-Zile)	9	1	10	19	3	22	20	4	24	43	56	99
13	Korkorus (Zile Çeltek köyünde mevkii)	13	0	13	14	6	20	19	11	30	23	34	57
14	Kozlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Kozludere (Kozdere ky.-Zile)	7	0	7	14	6	20	10	0	10	30	18	48
16	Kulaca (Küçüközlü yakınlarında bir mevkii ve bir akarsu adı)	25	1	26	36	5	41	24	7	31	45	18	63
17	Kurupınar (Kurupınar ky.-Zile)	18	1	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Salur (Salur ky.-Zile)	16	0	16	25	6	31	27	10	37	41	41	82
TOPLAM		250	26	276	325	77	402	320	89	409	622	453	1075

Meşhedabad Nahiyesi Mezralar

Sıra	Mezra	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Boldacı (Meşhedabad'a bağlı) (Boldacı ky.-Zile)	8	0	8	21	0	21	18	5	23	35	3	38
2	Çatak (Derekınık'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Çiflik-i Küçük (td2), Küçükçiftlik (td 19,79, 12) (Çiftlik'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Erdoğmuş (Kulaca'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Gökviran (Kasin'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Gölcük (Kasin'e bağlı) (Gölcük ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

7	Gözlükaya (td 2), Kozlusu (td 19), Kozlukaya (td 79, 12) (Kulaca'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Karı ve Dorualanı (n.d. Karaali) (Meşhedabad'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Kavacuk (td 2), Kavacık (td 19) (Meşhedabad'a bağlı)	6	0	6	14	0	14	0	0	0	0	0	0
10	Kırlar (Meşhedabad'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Kızılcakınık (Meşhedabad'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Kozlar (Meşhedabad'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Kuldan (Çiftlik'e bağlı) (Akkılıç ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	26	40
14	Küplüce (Meşhedabad'a bağlı) (Küplüce ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Okçu (Derekınık'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Özmüş (Emirhacı'ya bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Ümmet (Salur'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Yapağu (Davudköy'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		14	0	14	35	0	35	18	5	23	49	29	78

Meşhedabad Nahiyesi Cemaat

Cemaat	Sene											
	1455			1485			1519			1574		
	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
Nökerân-ı Emir Bey	24	0	24	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Özikavağı Nahiyesi Köyler

Sıra	Köy	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Alan	13	2	15	18	3	21	18	12	30	25	52	77
2	Alihoca (Alihoca ky.-Zile)	25	6	31	19	9	28	23	2	25	61	83	144
3	Arablar (Alayurt ky.-Zile)	15	1	16	17	5	22	20	2	22	43	22	65
4	Hicib (Taşkıran ky.-Zile)	22	0	22	23	6	29	25	3	28	53	41	94
5	Hisarözü	8	2	10	11	4	15	8	5	13	20	31	51
6	Kadışehri (Kadışehri ilçe mrk.)	16	2	18	23	9	32	27	1	28	62	57	119
7	Karacavirân	6	0	6	6	1	7	4	0	4	0	0	0
8	Karıkışla	11	2	13	7	0	7	11	1	12	18	18	36
9	Kayılar (Kayalar ky.-Çekerek)	21	0	21	10	3	13	6	0	6	16	7	23
10	Kilisealanı	16	0	16	7	1	8	5	0	5	28	5	33
11	Kiliseköy (td 2), Kilise (td 19, 79, 12) (Vasfibey mh.-Kadışehri ilçe merkezi)	23	10	33	36	10	46	34	9	43	71	93	164
12	Selamet (Selamet ky.-Zile)	15	0	15	11	8	19	8	1	9	23	18	41
TOPLAM		191	25	216	188	59	247	189	36	225	420	427	847

Özikavağı Nahiyesi Mezralar

Sıra	Mezra	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Alan-ı İğdir (Selamet'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Azadkul (Selamet'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Başkurd (Karacaviran'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Çiflik (Alan köy yakınında)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Haramideresi (n.d. Haramikızağı) (Karacaviran'a bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	İlyasoğlanı	4	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Karkın (Özikavağı nefs köyüne bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Sovukalan (Selamet'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Taşağıl (Kilisealanı'na bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Tersenek (td 2), Terseni (td 19), Yunus (td 79, 12) (Hicib'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		4	2	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Özikavağı Nahiyesi Cemaat

Cemaat	Sene											
	1455			1485			1519			1574		
	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
Yörükân-ı Mustafa Bey veled-i Seydi Ahmed Çelebi	11	0	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Yenimüslüman Nahiyesi Köyler

Sıra	Karye	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Bilkayı (Belkaya ky.-Zile)	10	2	12	12	3	15	21	11	32	46	48	94
2	Çeltek (Çeltek ky.-Zile)	17	0	17	17	3	20	20	9	29	36	39	75
3	Ernebâdi (Karakuzu ky.-Zile)	34	2	36	42	13	55	39	7	46	74	88	162
4	Hasan (Hasanağa ky.?-Zile)	26	0	26	36	9	45	45	19	64	59	90	149
5	Kızılcain (Evrenköy beldesi-Zile)	34	0	34	34	7	41	25	3	28	63	55	118
6	Öyük (Üyük ky.-Zile)	27	1	28	32	3	35	33	10	43	59	28	87
TOPLAM		148	5	153	173	38	211	183	59	242	327	348	685

Yenimüslüman Nahiyesi Mezralar

Sıra	Mezra	Sene											
		1455			1485			1519			1574		
		H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.	H.	M.	N.
1	Çakırçal (td 2), Çakırçalı (Çeltek'e bağlı) (Çakırçalı ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Hisarcık (Yenimüslüman nefse bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	İslam Danişmend (td 19), Arslan-ı Danişmend (td 79, 12) (Hasan köye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Kafirköyü (td 19, 79), Çakırköy (td 12) (Hasanköye bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Kopaç (Çeltek'e bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Salur (Yenimüslüman nefse bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Söğüdözü (Çeltek'e bağlı) (Söğütözü ky.-Zile)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Taylu (td 2), Talu (Yenimüslüman nefse bağlı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Vezi (Ernebadi'ye bağlı) (Vezi mevkii-Karakuzu ky.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

(EK-2) Mufassal Defterlerde Adı Geçen Malikâne ve Divani Gelir Sahipleri

Zile Kaza Merkezi Kırsalı

Yerleşim Adı	Gelir türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir türü	Gelir Sahibi1519	Gelir türü	Gelir Sahibi 1574
Ağcakuş mz.								Belirtilmemiş
Aksaklar mz.	M	Şeyh Nusret oğlu Abdülkenan					M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Aksaray ky.	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Azarya ky.	M	1/2 Hacı Çelebi ve 1/2 Emrullah Çelebi Evladı (eşerler)	M. mülk	Hacı Hasan oğlu Emir Ali (eşkünlü)	M. mülk	Hacı Hasan oğlu Emir Ali (eşkünlü)	M. mülk	Hacı Hasan oğlu Emir Ali (eşkünlü)
Bağdadhisarı ky.	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Bağluca ky.	M	Mansur Bey	M	Mansur Bey Ebnası Vakfı	M	Mansur Bey Ebnası Vakfı	M	Mansur Bey Evladı Vakfı
Balçıkhisar ky.	M	Hızırtaş-ı Konevî Ütekası Evladı Vakfı	M	Hayyat Hamza Ebnası Vakfı	M	Hayyat Hamza Ebnası Vakfı	M	Hayyat Hamza Ebnası Vakfı
	D	Makbul Ağa	D	Yıldızlu oğlu Musa Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Baydiğin ky.							M Mülk	Mahmud Kâtib, Mehmed, Ahmed oğlu Nebi, Hacı Şahin oğlu İsa, Sadullah oğlu Mustafa ve Selamet
Belciş ky.	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Çeltek mz.			M	Hayyat Hamza Ebnası Vakfı	M	Hayyat Hamza Ebnası Vakfı		(Belirtilmemiş)
Çokçakul mz.								(Belirtilmemiş)
Çomruk mz.			M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Çökü ky.			M	Mansur Bey Ebnası Vakfı			M	Mansur Bey Ebnası Vakfı
Danişmend-i Bahşayiş Kalesi ky. ve Karadiğin mz.			M Mülk	Ahmed Kethüda Evladı; Şeyh Hasan Evladı; Hızır Evladı ve Hacı Bahşayiş oğlu İsa	M	Ahmed Kethüda Evladı; Şeyh Hasan Evladı; Hızır Evladı ve Hacı Bahşayiş oğlu İsa		Ahmed Kethüda Evladı; Şeyh Hasan Evladı; Hızır Evladı ve Hacı Bahşayiş oğlu İsa
Derebaşı ky.	M Mülk +D	Maksud oğlu Seydi Ahmed	M	1/2 Maksud Ağa Vakfı (köydeki mescide), 1/2 Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı	M	1/2 Maksud Ağa Vakfı (köydeki mescide), 1/2 Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı	M	1/2 Maksud Ağa Vakfı (köydeki mescide), 1/2 Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı
Donuzlu ky.	M+D	Yılduz oğlu Mahmud Çelebi Evladı	M Mülk	3/4 Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi Evladı Vakfı, 1/4 bu köydeki Satılmış Türbesi Vakfı	M	3/4 Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi Evladı Vakfı, 1/4 bu köydeki Satılmış Türbesi Vakfı	M	3/4 Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi Evladı Vakfı, 1/4 bu köydeki Satılmış Türbesi Vakfı
Kafirviranı ky.	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)		(Belirtilmemiş)	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)
Gedirik ky.	M	Bakkal Hamid ve Melik Ahmed oğlu Mahmud	M	2/3 Şeyh Ali ve Emirze Bey, 1/3 Melik Ahmed oğlu Kasım ve Mehmed	M	2/3 Şeyh Ali ve Emirze Bey ve bir 1/3 Melik Ahmed oğlu Kasım ve Mehmed		2/3 Şeyh Ali ve Emirze Bey ve bir 1/3 Melik Ahmed oğlu Kasım ve Mehmed
Güğercinlik ky.	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)			M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)	M	Medine-i Münevvere Vakfı
Gündoğmaz mz.						(Belirtilmemiş)	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı

Güngörmez ky.	M	Zileli Hasan					M	Ser-rikâbî Hüseyin Ağa Medresesi Vakfı
Günü mz.					M	Mansur Bey Ebnası Vakfı		
Hacılar ky.	M	Seydî Hasan Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı
Hakliya mz.			M	Melik İmameddin Türbesi Vakfı	M	Melik İmameddin Türbesi Vakfı	M	Melik İmameddin Türbesi Vakfı
Hamzacık mz.				(Belirtilmemiş)		(Belirtilmemiş)		(Belirtilmemiş)
İde ky.	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)			M	Medine-i Mutahhara Vakfı (1/5 tevliyet Yörgüç Paşa Ebnası vakfı)	M	Medine-i Mutahhara Vakfı (1/5 tevliyet Yörgüç Paşa Ebnası vakfı)
Karagazi ky. ve Kırlargedüğü mz.	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	(Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı)	M+D	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Karaöyük ky.	M	Şeyh Nusret Veledi	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Kayaluca mz.	M+D	Mansur Bey						
Kırlar ky.					M	Ahi Hacı Ahmed Zaviyesi Vakfı	M	Ahi Hacı Ahmed Zaviyesi Vakfı
Kızılcaköy ky.	M+D	Mansur Bey	M	Mansur Paşa Ebnası Vakfı	M	Mansur Bey Ebnası Vakfı	M	Mansur Bey Ebnası Vakfı
Kireçlü ky.	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)			M	Medine-i Mutahhara Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)
Korucuk ky.	M	Seydi Hasan Çelebi	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem ÇelebiZaviyesi Vakfı
Koşaatlu mz.	M	Yakub	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı			M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı
Kurşunlu ky.	M	Ahi Tursan Zaviyesi Vakfı, 1/8 Kıyanoğlu Hasan	M Mülk	1/8 Kasım oğlu Lütfullah ve Ağacık	M	1/8 Kasım oğlu Lütfullah ve Ağacık, 1/7 Malikâne timar	M	1/8 Kasım oğlu Lütfullah ve Ağacık, 1/7 Malikane timar
Kurupınar ky.			M Mülk	Hacı İbrahim oğlu Mehmed Çelebi, Ahmed oğlu Piri ve Emir oğlu İsmail ve Yunus Fakih kızı Kadem	M mülk	Hacı İbrahim oğlu Mehmed Çelebi, Ahmed Danişmend oğlu Piri, Yunus Fakih oğlu Emir ve Kadem (Halen Hüseyin Ağa Cami ve Medrese Vakfıdır.)	M mülk	Hacı İbrahim oğlu Mehmed Çelebi, Yar Ahmed oğlu Piri, Emir oğlu İsmail ve Yunus Fakih kızı Kadem (Halen Ser-rikâbî Hüseyin Ağa Medresesi Vakfıdır.)
Mergub mz.	M+D	Dursun Bey	M	Dursun Bey Ebnası Vakfı	M	Dursun Bey Ebnası Vakfı	M	Dursun Bey Ebnası Vakfı
Minahoş mz.	M	Şeyh Nusret Veledi	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Ohtamara ky.	M. Mülk	Hamza Divâne ve Ali Paşa Evladı	M	1/5 Şeyh Ali ve Emirze, 1/2 Şeyh Mehmed kızı Güllü Hatun, 1 çiftlik yerin malikânesi Nazar Seydi ve İsmail tasarruflarında (mülkiyet üzere)	M	1/5 Şeyh Ali ve Emrullah, 1/2 Şeyh Mehmed kızı Güllü Hatun ve bir çiftlik yerin malikânesi Seydi oğlu Nazar tasarrufunda (mülkiyet üzere)	M	1/5 Şeyh Ali ve Emrullah, 1/2 Şeyh Mehmed kızı Güllü Hatun ve bir çiftlik yerin malikânesi Seydi oğlu Nazar tasarrufunda (mülkiyet üzere)
Osmanobası mz.	M. Mülk	Yörgüç Paşa	M	Amasya'da Yörgüç Paşa İmareti Vakfı	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı
Palani ky.	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı
Payami mz.							M	1/2 Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı; 1/2 Kasım oğlu Lütfullah ve Ağacık
Sacayak mz.							M	(Belirtilmemiş)
Savcı ky.	M	Şeyh Nusret Veledi	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
Senirpınar mz.							M	(Belirtilmemiş)
Sıraç ky.	M+D	Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi	M	Ebna Vakfı olmak üzere Şeyh Durak oğlu Bayezid, Hamza, Mezid, Şeyhi, Hamdi, Abdullah, Mehmed ve Veyis tasarrufunda	M	Ebna Vakfı olmak üzere Şeyh Durak oğlu Bayezid, Hamza, Mezid, Şeyhi, Hamdi, Abdullah, Mehmed ve Veyis tasarrufunda	M	Ebna Vakfı olmak üzere Şeyh Durak oğlu Bayezid, Hamza, Mezid, Şeyhi, Hamdi, Abdullah, Mehmed ve Veyis tasarrufunda

Tokatçukuru mz.	M. Mülk	Nâ'ib Ali	M	Hundi Hatun Türbesi Vakfı	M	Hundi Hatun Türbesi Vakfı	M	Hundi Hatun Türbesi Vakfı
Yaba ky.	M	Seydi Ahmed	M	1/2 Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı, 1/2 Kasım oğlu Lütfullah ve Ağacık	M	1/2 Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı, 1/2 Kasım oğlu Lütfullah ve Ağacık		(Belirtilmemiş)
Yalnızağaç ky.	M+D	Dursun Bey	M	Dursun Bey Ebnası Vakfı	M	Dursun Bey Ebnası Vakfı	M	Dursun Bey ebnası Vakfı
Yenice ky.	M	Medine Vakfı	M	Medine Vakfı	M	Medine-i Mutahhara Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Yörgüç Paşa tarafından)
Yünlü ky.	M	Kasım veled-i Maksud	M	Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı	M	Seyyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı	M	Seryyid Ahmed Çelebi Ebnası Vakfı

Acacı Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Acıpınar ky.	M	Acacı Evladı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
	D	Bayezid oğlu Pir Mezid, Şerefeddin ve Dursun Bey	D	1/2 Şerefeddin ve Dursun Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Baydiğin ky.					M	Mahmud Kâtib, Mehmed, Ahmed oğlu Nebi, Hacı Şahin oğlu İsa, Sadullah oğlu Mustafa ve Selamet		
					D	(Belirtilmemiş)		
Bayındır mz.	M	(Öyük'e bağlı)						
	D	(Öyük'e bağlı)						
Bayındır, Salma ve Yaraş mz.			M	(Öyük'e bağlı) Bayındır'ın 3/10 malikânesi Pir Mehmed Çalebi mülkü	M	(Öyük'e bağlı)	M	(Öyük'e bağlı)
			D	(Öyük'e bağlı)	D	(Öyük'e bağlı)	D	(Öyük'e bağlı)
Demürcüalanı ve Ulucakkiri mz.							M	(Hamzaköy-i Köhne'ye Bağlı)
							D	(Hamzaköy-i Köhne'ye bağlı)
Güllük mz.							M	(Oltan'a bağlı)
							D	(Oltan'a bağlı)
Hacıköy ky.	M	Melik Ahmed oğlu Mansur	M	(Belirtilmemiş)	M	(Belirtilmemiş)	M	(Belirtilmemiş)
	D	Mezid Bey oğlu Emir Hüseyin	D	Ali Bey Tavaşî (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Hamzaköy-i Köhne ky.	M	Mehmed Çelebi oğlu Abdi Çelebi	M	Pir Mezid oğlu Dursun Bey ve Bayezid, Abdi'nin varisleri, Adil'in oğulları	M	Pir Mezid oğlu Dursun Bey ve Bayezid, Abdi'nin varisleri, Adil'in oğulları(adı geçen malikaneden bir miktarı Medine-i Münevvere'ye. Ehil katında malumdur.)	M	Pir Mezid oğlu Dursun Bey ve Bayezid, Abdi'nin varisleri, Adil'in oğulları(adı geçen malikaneden bir miktarı Medine-i Münevvere'ye. Ehil katında malumdur.)
	D	Müşalim oğlu	D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
İmrek?/Ağrık mz.							M	(Uluköy'e bağlı)
							D	(Uluköy'e bağlı)
İnkaya mz.	M	(Belirtilmemiş)	M	(Mukriler'e bağlı)	M	(Mukriler'e bağlı)	M	(Mukriler'e bağlı)

	D	(Belirtilmemiş)	D	(Mukriler'e bağlı)	D	(Mukriler'e bağlı)	D	(Mukriler'e bağlı)
Kayılar ky.	M	Mehmed Çelebi oğlu Abdi Çelebi	M	1/3 Dursun Bey, 1/3 Pir Mezid oğlu Bayezid, 1/3 Abdi'nin varisleri	M	1/3 Dursun Bey, 1/3 Pir Mezid oğlu Bayezid, 1/3 Abdi'nin varisleri (Adı geçen malikaneden bir miktarı medine-i münevvere vakfıdır.)	M	1/3 Dursun Bey, 1/3 Pir Mezid oğlu Bayezid (Adı geçen malikaneden bir miktarı medine-i münevvere vakfıdır.), 1/3 Bayezid
	D	Müşalim oğlu Mehmed Çelebi	D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Keşlik ve Dumi mz.							M	(Öyük köyüne bağlı)
							D	
Kilisealanı mz.							M	(Oltan köyüne bağlı)
							D	
Kuruçay ky.	M	(Belirtilmemiş) "Mâlikâne ve divânî ber-karar" notu düşülmüştür.	M	1/3 Dursun Bey, 1/3 Pir Mezid oğlu Bayezid, 1/3 Abdi'nin varisleri	M	1/3 Dursun Bey, 1/3 Pir Mezid oğlu Bayezid, 1/3 Abdi'nin varisleri (Adı geçen malikaneden bir miktarı medine-i münevvere vakfıdır.)	M	1/3 Dursun Bey, 1/3 Pir Mezid oğlu Bayezid (Adı geçen malikaneden bir miktarı medine-i münevvere vakfıdır.), 1/3 Bayezid
	D	(Belirtilmemiş)	D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Mesudoğlan mz.	M	Abdi, Dursun ve Mezid	M	(Kayılar köyüne bağlı)	M	(Kayılar köyüne bağlı)	M	(Kayılar köyüne bağlı)
	D	(Belirtilmemiş)	D	(Kayılar köyüne bağlı)	D	(Kayılar köyüne bağlı)	D	(Kayılar köyüne bağlı)
Mesudoğlanı mz.							M	(Kuruçay köyüne bağlı)
							D	(Kuruçay köyüne bağlı)
Mukriler ky.	M	(Belirtilmemiş)	M	1/2 Dursun Bey kızı Sultan Hatun, 1/2 Hacı Hasan	M	1/2 Dursun Bey kızı Sultan Hatun, 1/2 Hacı Hasan	M	1/2 Dursun Bey kızı Sultan Hatun, 1/2 Hacı Hasan
	D	(Belirtilmemiş)	D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Oltan ky.			M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
			D	1/3 Zeynel Bey oğlu Piri	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Oltanköy mz.							M	(Oltan köye bağlı)
							D	(Belirtilmemiş)
Önüköy/İküköy mz.	M	(Belirtilmemiş)						
	D	(Belirtilmemiş)						
Öyük ky.	M	Muzaffer, Pir Ahmed, Bayezid ve İskender (Müşterek yerler?)	M	(Belirtilmemiş)	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı, 1/2 malikâne (timar)	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı, 1/2 malikâne (timar)
	D	Müşalim oğlu Ali Bey	D	Zile ve Karahisar-ı Behramşah zaimi Müşalim oğlu Kasım Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Salma mz.	M	(Öyük'e bağlı)						
	D	(Öyük'e bağlı)						
Senirkaya mz.					M	1/2 Hüseyin Bey Ebnası Vakfı		
					D			
Senirpınar mz.					M	(Baydiğin'e bağlı)		
					D	(Baydiğin'e bağlı)		
Şeyhköy ky.	M	1/2 İlyas Bey oğlu Mustafa Bey, 1/2 Abdülhadi Bey evladı (yerler?)	M	1/2Müeyyed evladı ve İmameddin evladı, 1/2 Malikane (timar)	M	1/2Müeyyed evladı ve İmameddin evladı, 1/2 Malikane (timar)	M	1/2Müeyyed evladı ve İmameddin evladı, 1/2 Malikane (timar)
	D	Mezid Bey oğlu Mehmed Çelebi	D	Mehmed Bey oğlu Ali Çelebi	D	Mehmed Bey oğlu Ali Çelebi	D	Mehmed Bey oğlu Ali Çelebi

Uluköy ky.	M	Muzaffer, Pir Ahmed, Bayezid ve İskender (Müşterek yerler?)	M	1/4 Dursun Bey evladı, 1/4 Pir Mezid evladı, 1/4 Mezid oğlu Çırak kızı Dade,1/4 Abdi varisleri	M	1/4 Dursun Bey evladı, 1/4 Pir Mezid evladı, 1/4 Mezid oğlu Çırak kızı Dade,1/4 Abdi varisleri (Bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfıdır.)	M	1/4 Dursun Bey evladı, 1/4 Pir Mezid evladı, 1/4 Mezid oğlu Çırak, 1/4 Abdi varisleri (Bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfıdır.)
	D	(Belirtilmemiş)	D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	
Uzunviran mz.							M	5/8 Şeyh Ali Çelebi Ebnası Vakfı, 2/8 Zile (Cami-i Kebir) Ulucami Hafızları Vakfı, 1/8 Bayram oğulları Selman, Bayezid ve Oruç'un satın alınmış mülkleri
							D	
Yaraş mz.	M	(Öyük'e bağlı)						
	D	(Öyük'e bağlı)						
Yeniceköy ky.	M	1/2 Bilal oğlu Hasan, 1/2 Ziyaüddin	M	(Belirtilmemiş)	M	(Belirtilmemiş)	M	5/8 Şeyh Ali Çelebi Ebnası Vakfı, 2/8 Zile (Cami-i Kebir) Ulucami Hafızları Vakfı, 1/8 Bayram oğulları Selman, Bayezid ve Oruç'un satın alınmış mülkleri
	D	Ziyaüddin	D	(Oltan'a bağlı)	D	(Oltan'a bağlı)	D	

Halka-i Hass Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Ahurviran mz.							M	(Halilköy'e bağlı)
							D	(Halilköy'e bağlı)
Ahûrcûk ky.	M	Ahi Paşa Zaviyesi						
	D	Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Bey						
Alayundlu ky.	M	Artukabad'da yazılı						
	D							
Barkar mz.	M	(Ladıcak köyüne bağlı)	M	(Ladıcak köyüne bağlı)	M	(Ladıcak köyüne bağlı)	M	(Ladıcak köyüne bağlı)
	D	(Ladıcak köyüne bağlı)	D	(Ladıcak köyüne bağlı)	D	(Ladıcak köyüne bağlı)	D	(Ladıcak köyüne bağlı)
Bey ky.	M	(Belirtilmemiş)						
	D	(Belirtilmemiş)						
Beydili ky.	M	Pir Hüseyin Çelebi oğlu Ahmed Çelebi	M	Ahmed Çelebi mülkü	M	Ahmed Çelebi mülkü	M	Ahmed Çelebi mülkü
	D	Bedreddin Çelebi	D	Bayezid Süvari'nin oğulları Hasan, Mustafa ve Mehmed	D	(Belirtilmemiş)	D	Hassa-i hümayun
Burnuköy mz.	M	(Yeltan köyüne bağlı)	M	(Yeltan köyüne bağlı)				
	D	(Yeltan köyüne bağlı)	D	(Yeltan köyüne bağlı)				

Çiflik ky.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Ziyaülmülk ve Çoban.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı
	D	Atabey Bayezid Bey oğlu Bedreddin Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Dabana ky.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Ziyaülmülk Bey	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 İlyas, Hızır, Mahmud ve Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 İlyas, Hızır, Mahmud ve Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 İlyas, Hızır, Mahmud ve Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı
	D	Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi	D	Atabey Hızır Bey oğlu Emir, Hamza ve Mezid	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Dikmesöğüd ky.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Ziyaülmülk ve Çoban	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ve Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ve Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 İlyas, Hızır, Mahmud ve Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı
	D	Atabey Bayezid Bey oğlu Bedreddin Çelebi	D	Hamdullah Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Dilküler mz.	M	(Belirtilmemiş)						
	D	(Belirtilmemiş)						
Elmalu mz.	M	(Ladıcak köyüne bağlı)	M	(Ladıcak köyüne bağlı)	M	Medine-i Münevvere Vakfı	M	Medine-i Münevvere Vakfı
	D	(Ladıcak köyüne bağlı)	D	(Ladıcak köyüne bağlı)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Firüzler ky.	M	(Belirtilmemiş)						
	D	(Belirtilmemiş)						
Halil ky.	M	Yalduzî Mahmud Çelebi evladı	M	Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı	M	Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı	M	Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı
	D	Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi	D	Divan oğlu Ali Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Halka-i Hass genel	M	1/2 Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Bey mülkü						
	D	Akçakale zaimi Bedreddin Çelebi						
Ilı mz.					M+D	İki baştan timar	M+D	İki baştan timar.
İlyasoğlanı ky.			M	Sivas'ta Abdülvehab Gazi Vakfı	M	Sivas'ta Abdülvehab Gazi Vakfı	M	Sivas'ta Abdülvehab Gazi Vakfı
			D	Tavaşi Ali Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
İman ky.	M	Pir Hüseyin Çelebi oğlu Ahmed Çelebi	M	(Belirtilmemiş)	M+D	İki baştan timar.	M+D	İki baştan timar.
	D	Bedreddin Çelebi	D	Atabey Hızır Bey oğlu Emir, Hamza ve Mezid				
Kızılöz mz.							M	(Halilköy'e bağlı)
							D	(Halilköy'e bağlı)
Kızuk mz.	M	(Belirtilmemiş)						

	D	(Belirtilmemiş)						
Kösebelen mz.	M	(Ladıcak köyüne bağlı)	M	Abdürrezzak ebnası	M	Abdürrezzak ebnası	M	Abdürrezzak ebnası
	D	(Ladıcak köyüne bağlı)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kurubey mz.	M	(Çiftlik köyüne bağlı)	M	(Çiftlik köyüne bağlı)-	M	(Çiftlik köyüne bağlı)	M	(Dikmesöğüd köyüne bağlı)
	D	(Çiftlik köyüne bağlı)	D	(Çiftlik köyüne bağlı)-	D	(Çiftlik köyüne bağlı)	D	(Dikmesöğüd köyüne bağlı)
Kürtler ky.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Ziyaülmülk ve Çoban mülkü	M	1/4 Hacı Emir Ali mülkü, 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Hacı Emir Ali mülkü, 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/4 malikane (timar)	M	1/4 Hacı Emir Ali mülkü, 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/4 Hacı Ali oğlu Şeyh Ali Çelebi
	D	Bedreddin	D	Hamdullah Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ladıcâk ky.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Bey mülkü	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ve Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ve Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey evladı, 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ve Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı
	D	Bedreddin Çelebi	D	Hamdullah Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ovacık mz.	M	(Ladıcak köyüne bağlı)			M+D	İki baştan timar	M+D	İki baştan timar
	D	(Ladıcak köyüne bağlı)						
Salviran mz.							M	(Halilköy'e bağlı)
							D	(Halilköy'e bağlı)
Salur/Saluri ky.		Mezid Bey evladı			M	(Yoncalık köyüne bağlı)	M	1/2 Çeltek Cami hatibine vakf, 1/2 cüzhanlara vakf
		Bedreddin Çelebi			D	(Yoncalık köyüne bağlı)	D	(Belirtilmemiş)
Sevgülü mz.	M	(Yeltan köyüne bağlı)	M	(Yeltan köyüne bağlı)				
	D	(Yeltan köyüne bağlı)	D	(Yeltan köyüne bağlı)				
Tutuş mz.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Ziyaülmülk ve Çoban mülkü					M	(Saluri köyüne bağlı)
	D	Bedreddin Çelebi					D	(Saluri köyüne bağlı)
Üçağaç ky.		(Zile'ye bağlı)			M	(Zile'ye bağlı)	M	(Zile'ye bağlı)
					D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Veyisviran mz.							M	(Halilköy'e bağlı)
							D	(Halilköy'e bağlı)
Yavihasan ky.	M	Yalduzî Mahmud Çelebi evladı	M	779 Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmdu Çelbi evladı vakfı, 2/9 Mevlana Hüseyin mülkü	M	779 Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmdu Çelbi evladı vakfı, 2/9 Mevlana Hüseyin mülkü	M	779 Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı, 2/9 Mevlana Hüseyin mülkü
	D	Atabey Bayezid oğlu Bedreddin Çelebi	D	Atabey Hızır Bey oğulları Emir, Hamza ve Mezid	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Yeltan ky.	M	1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Bey mülkü	M	1/4 Zeynel Bey veladı mülkü (daha önceden olageldiği gibi), 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ile Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey veladı mülkü (daha önceden olageldiği gibi), 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ile Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Zeynel Bey veladı mülkü (daha önceden olageldiği gibi), 1/4 Cemal oğlu İlyas, Hızır, Mahmud ile Seydi Ahmed kızı Sitti Hatun (ortaklık gereği), 1/2 Sivas'ta Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı

	D	Bedreddin	D	Atabey Hızır Bey oğulları Emir, Hamza ve Mezid	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Yoncalık ky.	M+D	Atabey Bayezid Bey oğlu Bedreddin Çelebi	M	1/4 Hacı Emir Ali mülkü	M	1/4 Hacı Emir Ali mülkü, 3/4 malikâne (timar)	M	1/4 Hacı Emir Ali mülkü, 3/4 malikâne (timar)-(Ahmed Çelebi Zaviyesi Vakfı)
			D	Atabey Hızır Bey oğulları Emir, Hamza ve Mezid	D	(Belirtilmemiş)	D	

Hüseyinabad Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Ağcaağıl mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Ağcakışlak n.d. Balludere mz.			M	Hacı İlyas ebnası vakfı	M	(Belirtilmemiş)	M	1/2 Hacı İlyas ebnası vakfı, 1/2 Muhyiddin oğlu Hasan ebnası
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ağcasoku kşl.							M+D	İnallu cemaati sipahilerine
Ağcaviran ky.			M	1/2 Hamza Bey Varisleri	M	1/2 Hamza Bey Varisleri (Halen merhum Ali Paşa'nın satın alınmış mülküdür.Ondan sonra Piri Paşa marifeti ve şeri hüccet gereğince İstanbul'da kendi imareti vakfına verilmiştir.)	M	1/2 Hamza Bey Varisleri (Halen merhum Ali Paşa'nın satın alınmış mülküdür.Ondan sonra Piri Paşa marifeti ve şeri hüccet gereğince İstanbul'da kendi imareti vakfına verilmiştir.)
			D	Turgud Bey (sefer oldukça bir eşkün verir.)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Akasi mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Akpınar ky.	M	1/2 Emir Bey oğlu Hoca Ali, 1/2 Hasan Bey oğlu Sali	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere)	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere) (Halen merhum Sultan Ahmed'in validesinin- Bülbül Hatun-satın alınmış mülküdür. Şehirde -Amasya?- olan zaviyesine vakf eylemiştir.)	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere) (Halen merhum Sultan Ahmed'in validesinin- Bülbül Hatun-satın alınmış mülküdür. Şehirde -Amasya?- olan zaviyesine vakf eylemiştir.)
	D	Ferhad Bey biraderi Mustafa Bey	D	Emirze Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Alacalar ky.	M	Hacı İlyas Ağa ve Karahisari Esenlü (müşterektirler.)	M	1/2 Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey evladı vakfı	M	1/2 Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey evladı vakfı	M	1/2 Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey evladı vakfı
	D	(hassa) Esen Bey İnallı oğlu Ferhad Bey	D	İnallı oğlu Ertuğrul (Hüseyinabad zaimi) ve kardeşi Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Alaeddinhacı mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		

Alakilise ky.			M	Sultan Ahmed Bey evladı mülkü	M	Sultan Ahmed Bey evladı mülkü		
			D	Sultan Ahmed Bey evladı	D	(Hassa) Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Alifakih ky.			M	1/2 Esen oğlu Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey evladı mülkü	M	1/2 Esen oğlu Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey evladı mülkü	M	1/2 Esen oğlu Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey evladı mülkü
			D	Ertuğrul İnallı (Hüseyinabad zaimi) ve kardeşi Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ayrukam mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Ayvancık mz.					M	(Osmanpaşa'ya bağlı)		
					D	(Osmanpaşa'ya bağlı)		
Aziz mz.		.			M	(Belirtilmemiş)-		
					D	(Belirtilmemiş)-		
Balçıkhisarı ky.	M	Ahi Misafir oğlu Ulubey (eşküncü)			M	Ali Paşa'nın satın alınmış mülküdür. İstanbul'daki imaretine vakf edilmiştir.	M	Ali Paşa'nın satın alınmış mülküdür. İstanbul'daki imaretine vakf edilmiştir.
	D	(Belirtilmemiş)			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ballucakayası mz.							M	Küçükhırka köyüne bağlı
							D	Küçükhırka köyüne bağlı
Balludere n.d. Ağcakışla ve Karnıkara mz.							M	Hacı İlyas ebnası vakfı
							D	Erkulu Baba Zaviyesi vakfı
Ballukaya mz.					M	Ayas Ağa'nın satın alınmış mülküdür. (Kendi medresesi vakfına bırakmıştır.)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Battal mz.	M	Hacı İlyas oğlu Pir Paşa						
	D	(Hassa) İnal oğlu Ferhad Bey						
Bayadcık ky.			M	Karahisar-ı Demirlü'de Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı
			D	İnallı oğlu Ali Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Bayrakbaşı/Pir Akbaş?n.d. Viran ve Öyük mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Bekirabdal mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Beyobası kşl.							M+D	İnallu cemaati sipahilerine
Beyyurdu mz.					M	(Büyükhırka köyüne bağlı)-		
					D	(Büyükhırka köyüne bağlı)-		
Bezirhane mz.					M	(İnal Bey)	M	(Hüseyinabad'a bağlı)
					D	İnal Bey	D	(Hüseyinabad'a bağlı)
Boduç mz.					M	Şehsuvaroğlu Ali bey		
					D	Şehsuvaroğlu Ali bey		
Boladcık ky.	M+D	İki baştan (Mehmed ve Şerefeddin)	M	Halil ve Şah Kubad	M+D	İki baştan	M+D	İki baştan

			D	Bozkırlu oğlu Sulu				
Boynuyoğun mz.					M	(Kavurgalu'ya bağlı)		
					D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Bozburunviranı mzç					M	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
					D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Bulduközü mz.							M	(Osmanpaşa'ya bağlı)
							D	(Osmanpaşa'ya bağlı)
Büyükhırka ky.ve Söğüdözü mz.			M	Yahya Paşa Zaviyesi	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Büyükhırka), Yahya Paşa Zaviyesi (Söğüdözü)	M	Medine-i Münevvere Vakfı (Büyükhırka), Yahya Paşa Zaviyesi (Söğüdözü)
			D	Sultan Ahmed Bey ebnası	D	Şehsuvar oğlu Ali Bey	D	(Belirtilmemiş)
Büyükmüminler mz.					M	(Kavurgalu'ya bağlı)		
					D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Büyükpınar mz.							M	(Manşar'a bağlı)
							D	(Manşar'a bağlı)
Büyükyararlık ve Küçükyararlık mz.							M	(Perçem'e bağlı)
							D	(Perçem'e bağlı)
Caferavcı mz.					M	(Kavurgalu'ya bağlı)		
					D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Çadıröyüğü (Kadir Öyüğü) mz.					M	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
					D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Çakırlı mz.					M	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
					D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Çalatlu mz.					M	(Kavurgalu'ya bağlı)		
					D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Çalman mz.							M+D	(Şehsuvaroğlu?) Ali Bey
Çatakpınar ky.	M	1/2 Şerefeddin oğlu Mehmed, 1/2 Ferruhşad oğlu Sekban Timur	M	(Belirtilmemiş)	M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	(Belirtilmemiş)
	D	(Hassa) İnal oğlu Ferhad Bey	D	(Hassa) Ertuğrul İnallı (Hüseyinabad zaimi) ve oğlu Yusuf				
Çelebibağı mz.					M+D	İki baştan (Haric ez-defter)	M+D	İki baştan
Çelebibey n.d. Hüseyin kşl.							M+D	İnallu cemaati sipahileri
Çelebiler kşl.							M+D	İnallu cemaati sipahileri
Çerçialicemaati mz. n.d. Gesi köyü (Sorgun)					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Darıboğazı nefs ky. n.d. Sultanahmed					M+D	(Belirtilmemiş)		
Daşlık mz.					M	(Kavurgalu'ya bağlı)		
					D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Delübaş mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Depesidelük mz.					M	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
					D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		

Derkeşkaya mz.					M	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
					D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Domalan mz.			M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halili kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere)	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halili kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere)	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halili kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere)
			D	(Hassa) Ertuğrul İnallı (Hüseyinabad zaimi) ve oğlu Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Domalankışla mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Döğercemaatiobası n.d. Gökzemin mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Duma mz.							M	(Akpınar köyüne bağlı)
							D	(Akpınar köyüne bağlı)
Eldekiköy mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Elmalu, Tabanıyavaş ve Kiraslu mz.							M	(Büyükhırka'ya bağlı)
							D	(Büyükhırka'ya bağlı)
Emirumurlucemaati mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali		
Erkekoğlucemaatikışlası n.d. Kayıhacı mz.					M+D	(Şehsuvar oğlu Ali Bey)		
Eskikışla (Osmanpaşa)					M+D	(Şehsuvar oğlu Ali Bey)		
Eskiyapar ky.	M	1/2 Hoca Mehmed oğlu Abdüldebbağ, 1/2 Mezid oğlu Cemal	M	3/5 Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf (Umur Bey defteri gereğince), 3/10 Âlim kızı Hıtayi, 1/10 Pir Mehmed	M	3/5 Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf (Umur Bey defteri gereğince), 3/10 Âlim kızı Hıtayi, 1/10 Pir Mehmed	M	3/5 Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf (Umur Bey defteri gereğince), 3/10 Âlim Hacı kızı Hıtayi, 1/10 Pir Mehmed
	D	(Hassa) İnal oğlu Ferhad Bey	D	(Hassa) Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Eyücek, İn/İt? Yalluğu ve Göllücek mz.							M	(Büyühırka'ya bağlı)
							D	(Büyühırka'ya bağlı)
Faik mz.					M+D	(Şehsuvar oğlu Ali Bey)		
Fakihler ky.	M	1/2 Emir Bey oğlu Ali Hoca, 1/2 Hasan Bey oğlu Salih Bey	M	5/7 Taci Beyin varisleri mülkü, 1/8 Koçu Bey, 1/8 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi (Kamer?) Hatun	M	5/7 Taci Beyin varisleri mülkü, 1/8 Koçu Bey, 1/8 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi (Kamer?) Hatun	M	5/7 Taci Beyin varisleri mülkü, 1/8 Koçu Bey, 1/8 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi (Kamer?) Hatun
	D	Ferhad Bey biraderi Emirhan oğlu Veyis Bey	D	Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Geçid ky.	M	Hacı İlyas Ağa oğlu Pir Paşa ve Karahisari Esenlü oğlu Mehmed	M	1/2 Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey ebnası vakfı	M	1/2 Esen oğlu Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey ebnası vakfı	M	1/2 Esen oğlu Muhyiddin ebnası vakfı, 1/2 Hacı İlyas Bey ebnası vakfı
	D	(Hassa) İlyas Bey İnallı oğlu Ferhad Bey	D	Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Gerdekkaya mz.	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı
	D	(Hassa İnal oğlu Ferhad Bey	D	(Hassa) Ertuğrul İnallı ve oğlu Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)

Gök kşl.							M+D	İnallu cemaati sipahileri
Gökçekışla mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu Ali Bey)		
Gökçelü/Gökçeler mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu Ali Bey)		
Gökçemağara mz.			M+D	(Alakilise'ye bağlı)	M+D	(Alakilise'ye bağlı)		
Gökviran mz.	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı
Gökviran ky.	D	(Hassa) İnal oğlu Ferhad Bey	D	(Hassa) İnallı oğlu Ertuğrul ve oğlu Yusuf (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Gökyeviranı mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Gölöyük mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Gölöyük, Divankavağı, Gölözü, Doymuş ve Sultankavağı mz.					M	(Belirtilmemiş)		
Gölyurdu, Sancıkaya n.d. Sancıkayası mz.							M	(Manşar'a bağlı)
							D	(Manşar'a bağlı)
Gözaçan mz.							M	(Manşar'a bağlı)
							D	(Manşar'a bağlı)
Gulamlar ky.			M	Hacı Musa oğlu Hacı Murad (mülkiyet üzere)	M	Hacı Musa oğlu Hacı Murad (mülkiyet üzere)	M	Hacı Musa oğlu Hacı Murad (mülkiyet üzere) (Erkulu Baba Zaviyesi'ne)
			D	Bayezid oğlu Mahmud	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Güğüm mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu Ali Bey)		
Habil mz.					M	(Taşbüğet köyüne bağlı)	M	(Taşbüğet köyüne bağlı)
Habil mz.					D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Hacıalikışlağı mz.					M+D	İki baştan	M+D	İki baştan (Erkulu Baba Zaviyesi Vakfı-)
Hacıbey n.d. Sarukamış mz.							M	(Hüseyinabad'a bağlı)
							D	(Hüseyinabad'a bağlı)
Hacılar mz.			M	3/4 Hacı İbrahim Çelebi Evladı Vakfı, 1/4 (Yazılmamış)	M	3/4 Hacı İbrahim Çelebi Evladı Vakfı, 1/4 (Yazılmamış)	M	3/4 Hacı İbrahim Çelebi Evladı Vakfı, 1/4
			D	(Eskiyapar'a bağlı)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Halilecelik ky.							M	(Hüseyinabad'a bağlı)
							D	(Hüseyinabad'a bağlı)
Halilfakihcemaatiobası n.d. Beşkavak mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu Ali Bey)		
Hallaçoğluviranı mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu Ali Bey)		
Hasanhacıkavağı ky.			M	Tamam.	M+D	İki baştan	M+D	İki baştan
			D	Mehmed oğlu Yusuf				
İnekulu, Karadiğin, Karataş, Karapınar ve Sokucak ve Saruyahyaöyük ve Hasan mz.			M	Kutbeddin Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı
			D	(Hassa) Alaüddevle Bey				
İnkışla ve Bulduklu? mz.							M+D	(Büyükhırka'ya bağlı)
İsafakih mz.					M+D	(Büyükhırka'ya bağlı)		

İsafakihlü ky.					M	(Hüseyinabad'a bağlı)		
					D	(Hüseyinabad'a bağlı)		
İsmailarslanhacılucemaati mz.					M	(Sorgun'a bağlı)		
					D	(Sorgun'a bağlı)		
Kalecikkaya ve Kurucaemlak mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Kalınköyü mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Kamışcık ve Tatlucaöyük mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Kapakkavsudan mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Kapaklar mz.			M	3/4 Gıyas ve 1/4 Receb ve Mustafa	M	3/4 Gıyas ve 1/4 Receb ve Mustafa		
			D	(Hassa) Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)		
Kapaklar/Kaynaklar? mz.							M	1/4 Cafer tasarrufunda
							D	(Belirtilmemiş)
Kapaklu ky.	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı		
	D	(Hassa) İnal oğlu Ferhad Bey	D	(Hassa) İnallı oğlu Ertuğrul (Hüseyinabad zaimi) ve oğlu Yusuf	D	(Belirtilmemiş)		
Karacakaya mz.					M+D	(Şehsuvar oğlu Ali Bey)		
Karacalu/Karacalar mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Karadiğin mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Karakavaklık/Karagevenlik? mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Karakınık mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey)		
Karakıranlu mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Karakızkavağı mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Karaköselücemaatiköşkeri ky.							M	(Hüseyinabad'a bağlı)
							D	(Hüseyinabad'a bağlı)
Karamağara mz.			M	(Çatakpınar'a bağlı)				
			D	(Çatakpınar'a bağlı)				
Karapınar ky.			M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi (Kamer?) Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere)	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi (Kamer?) Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere)	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi (Kamer?) Hatun ve Ali Bey (mülkiyet üzere)
			D	(Hassa) İnallı oğlu Ertuğrul (Hüseyinabad zaimi) ve oğlu Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Karataş mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Karıbasan mz.			M	(Hüseyinabad'a bağlı)				
			D	(Belirtilmemiş)				

Karıbasan ve Kurucakışlak mz.					M	(Halen Ayas Ağa'nın satın alınmış mülküdür. Amasya'da kendi medresesine vakf etmiştir.)	M	Amasya Ayas Ağa Medresesi Vakfı
					D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Karnıkara n.d. Sağırpirikışlası mz.							M	(Eymür'e bağlı)
							D	(Eymür'e bağlı)
Kavakağacı mz.)			M	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı
			D	(Hassa) Alaüddevle Bey	D	(Hassa) Şehsuvar oğlu Ali Bey	D	(Hassa) Ali Bey
Kavaközü mz.					M	(Hüseyinabad'a bağlı)	M	(Hüseyinabad'a bağlı) (
					D	(Hüseyinabad'a bağlı)	D	(Hüseyinabad'a bağlı)
Kavurgalu mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Kavurgaoğlu mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey biraderi		
Kayacıkönü mz.					M+D	(Hüseyinabad'a bağlı)		
Kayacıkpınarı mz.							M	(Boladcık'la beraber)
							D	(Boladcık'la beraber)
Kayagolu ky.							M	Hüsamiye Medresesi Vakfı
							D	(Belirtilmemiş)
Kayalutaş mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Kerbansaray ky.	M	Cafer oğlu Cemal	M	Bağdatlu evladımülkü	M	Bağdatlu evladımülkü	M	Bağdatlu evladımülkü
	D	İnal oğlu Ferhad Bey	D	Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Keykavus cmz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Kılman mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Kıranlu mz.			M	Mahmud, Süleyman, Halil ve Mehmed	M	Mahmud, Süleyman, Halil ve Mehmed		
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)		
Kırım mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Kıruk /Kızuk? mz.			M	Karahisar-ı Demirlü'de Ahi Muhyiddin Zaviyesi Vakfı	M	Karahisar-ı Demirlü'de Ahi Muhyiddin Zaviyesi Vakfı	M	Karahisar-ı Demirlü'de Ahi Muhyiddin Zaviyesi Vakfı
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kışlacıkkaya mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Kızılcakışla mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Kızıllar ky.	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı	M	Hüsamiye Medresesi Vakfı
	D	İnal oğlu Ferhad Bey	D	İnallı oğlu Ertuğrul (Hüseyinabad zaimi) ve oğlu Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kızkaracalu ky.			M	(Belirtilmemiş)	M	Hacı İlyas Bey Ebnası Vakfı	M	Hacı İlyas Bey Ebnası Vakfı
			D	Ali Bey (el-mezbur?)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kilisekaya mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Koçhisar mz.	M	Kaya Bey oğlu Yakup Sipah	M	7/8 Taci Bey varisleri mülkü, 1/8 İvaz oğlu Pir Mehmed	M	7/8 Taci Bey varisleri mülkü, 1/8 İvaz oğlu Pir Mehmed	M	7/8 Taci Bey varisleri mülkü, 1/8 İvaz oğlu Pir Mehmed
	D	(Hassa) Ferhad Bey	D	(Hassa) Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)

Kolviran mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Koyunluyusufözü, Güdülözü, Akçaköy, Tusi, Cengizhan, Şeyh, Halil, Avansaray ve Dumi mz.			M	(Sultaneymirci'ye bağlı)	M	(Sultaneymirci'ye bağlı)	M+D	Sultaneymirce' Zaviyesi Vakfı
			D	(Sultaneymirce'ye bağlı)	D	(Sultaneymirce'ye bağlı)		
Kozca mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Kozluca kşl.							M+D	İnallu cemaati sipahilerine
Kulağuz ky.	M	1/2 Emir Bey oğlu Alikoç ve 1/2 Sali Bey'in oğlu Hasan Bey (Koç Hüseyin)	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (Bülbül Hatun ve Sultan Ahmed ebnasının satın alınmış mülküdür ve şehirde-Amasya'da?-bina ettiği zaviyesine vakf etmiştir (Bülbül Hatun).	M	1/2 Koçu Bey, 1/2 Halil kızı Beran Hatun, Ahmed Çelebi kızı Muhibbi Hatun ve Ali Bey (Bülbül Hatun ve Sultan Ahmed ebnasının satın alınmış mülküdür ve şehirde-Amasya'da?-bina ettiği zaviyesine vakf etmiştir (Bülbül Hatun).
			D	(Hassa) Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kurukışlak ve Karıbasan mz.			M+D	(Harabe) Ali oğlu Veli'ye şenletmesi için timara verilmiştir.				
Kuşak mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Küçükhırka ky. ve Söğüdözü mz.			M	Mevlana Müderris oğlu Pir Mehmed	M	(Küçükhırka)Medine-i Münevvere Vakfı (Dülkadior oğlu Şahruh Bey tarafından)-(Söğüdözü) Müderris oğlu Pir Mehmed tarafından Hacı Ali Bey oğlu Şeyh Ali'ye satılmış ve vakfiye gereği ebna vakfı yapılmış.	M	(Küçükhırka)Medine-i Münevvere Vakfı (Dülkadior oğlu Şahruh Bey tarafından)-(Söğüdözü) Müderris oğlu Pir Mehmed tarafından Hacı Ali Bey oğlu Şeyh Ali'ye satılmış ve vakfiye gereği ebna vakfı yapılmış.
			D	Sultan Ahmed ebnası	D	Şehsuvar oğlu Ali Bey	D	Şehsuvar oğlu Ali Bey
Küçükmüminler mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Küçükviran mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Manşar ky.	M	Abdal Ata oğlu Mehmed	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı
	D	Seydi Mehmed						
Manşar mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Merkezlüel-meşhûr mz.	M	Sırac oğlu Mehmed ve Mahmud						
	D	İnal oğlu Ferhad Bey						
Meyilli/dere mz.	M	1/2 Pir Paşa oğlu İlyas ve Esenlü-i Karahisarî oğlu Mehmed						
	D	İnal oğlu Ferhad Bey						
Mezidalanı mz.					M+D	(Belirtilmemiş)		

Mezidhacılu mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Mezidlü n.d Aykudfakihviranı ve Tokluağılı mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Miragü/Mizagü? mz.							M	(Manşar'a bağlı)
							D	(Manşar'a bağlı)
Muhabbetin mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Muradsufi ky.	M	Emir Han oğlu Veyis Bey	M	7,5/8 Taci Bey varisleri (mukarrername gereği), 3/24 Taci Bey oğlu Hızır Çelebi ve Seydi Çelebi	M	7,5/8 Taci Bey varisleri,8 sehimden 1/7 Taci Bey oğlu Hızır Çelebi ve Seydi Çelebi, 1,5/4 mahlul	M	7,5/8 Taci Bey varisleri,8 sehimden 1/7 Taci Bey oğlu Hızır Çelebi ve Seydi Çelebi, 1,5/4 mahlul
	D	İnal oğlu Ferhad Bey	D	(Hassa) Hüseyinabad zaimlerine	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Müslimöyük mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Odunluk mz.			M+D	Alakilise'ye bağlı	M+D	Alakilise'ye bağlı		
Okar mz.					M	(Hüseyinabad'a bağlı)		
					D	(Hüseyinabad'a bağlı)		
Ortaöyük mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Paşalu mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Perçem mz.			M	(Belirtilmemiş)	M	(Belirtilmemiş)	M	(Belirtilmemiş)
			D	(Hassa) Alaüddevle Bey	D	(Hassa)Şehsuvar oğlu Ali Bey	D	Baba Mehmed Zaviyesi Vakfı
Pervazlık mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Pirbüğet ky.	M	Mehmed Kavvas						
	D	Ferhad Bey biraderi Süleyman Bey						
Recebavcı mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Sapmaz mz.	M	1/2 Mehmed oğlu Şeref(eddin), 1/2 Sekban Bey oğlu Ferruhşad			M	(Belirtilmemiş))	M	(Hüseyinabad'a bağlı)
	D	(Hassa) İnal oğlu Ferhad Bey			D	(Belirtilmemiş)	D	(Hüseyinabad'a bağlı)
Saraypınar mz.					M+D	(Şehsuvar oğlu Ali Bey)		
Saraypınarı mz.					M	(Büyükhırka'ya bağlı)	M	(Büyükhırka'ya bağlı)
					D	(Büyükhırka'ya bağlı)	D	(Büyükhırka'ya bağlı)
Sarımbeylü mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Sarualan mz.					M	(Büyükhırka'ya bağlı)	M	(Büyükhırka'ya bağlı)
					D	(Büyükhırka'ya bağlı)	D	(Büyükhırka'ya bağlı)
Sarufakiholuğu mz.							M	(Büyükhırka'ya bağlı)
							D	(Büyükhırka'ya bağlı)
Saruhacı mz.							M	(Manşar'a bağlı)
							D	(Manşar'a bağlı)
Sarukalaycı mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Sergis (1455 Serkiz) n.d. Killik ky.	M	İlyas Ağa oğlu Pir Paşa	M	Hacı İlyas Bey	M	Hacı İlyas Bey	M	Hacı İlyas Bey
	D	Mehmed Çelebi oğlu Saadet ve Senai oğlu Gaybi	D	1/2 Ali oğlu Mehmed, 1/2 Sancı oğlu Timurtaş	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)

Sincan ky.	M+D	Abdal Ata biraderi Receb oğlu Seydi Mehmed (İki baştan)	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı
Söğüdlügedükcemaati mz.					M+D	Şehsuvaroğlu Ali Bey		
Söğüdözü mz.							M	(Hırka'da Yahya Baba Zaviyesi)
							D	(Belirtilmemiş)
Söğüdözü mz.					M+D	İki baştan	M+D	İki Baştan
Sultaneymirci n.d. Osmanpaşa (Ziyaret Pazarı'nda) ky.			M	(Muaf)	M	(Muaf)	M	(Muaf)
			D	(Muaf)	D	(Muaf)	D	(Muaf)
Sülünlüce ve Ballukaya mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Şehrizorlu mz.					M	(Büyükhırhka'ya bağlı)		
					D	(Büyükhırhka'ya bağlı)		
Taht-ı melik mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Taşbüget ky.	M+D	Abdal Ata biraderi Receb oğlu Seydi Mehmed	M+D	Abdal Ata Zaviyesi	M+D	Abdal Ata Zaviyesi	M+D	Abdal Ata Zaviyesi
Temürhan, Obaca ve Turgudçardağı mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Toramanlucemaati kışlası n.d. Mustafakışlası mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Tuğrul mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Tutaş Türkleri	M	Hacı İlyas ebnası vakfı	M	Hacı İlyas ebnası vakfı	M	Hacı İlyas ebnası vakfı	M	Hacı İlyas ebnası vakfı
	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ustacalı mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	((Belirtilmemiş)
Uzunmülk mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Ümmetkethüdakışlağı mz.					M+D	(Kavurgalu'ya bağlı)		
Varazlu mz.					M+D	(Kavurgal'ya bağlı)		
Yağlu ky.	M	Hüsamiye Medresesi	M	Hüsamiye Medresesi	M	Hüsamiye Medresesi	M	Hüsamiye Medresesi
	D	(Hassa) İnal oğlu Ferhad Bey	D	(Hassa) İnal oğlu Ertuğrul Bey (Hüseyinabad zaimi) ve oğlu Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Yağlupınar mz.					M	(Büyükhırka'ya bağlı)		
					D	(Büyükhırka'ya bağlı)		
Yalıncak mz.					M+D	(Hüseyinabad'a bağlı)	M+D	(Hüseyinabad'a bağlı)
Yancılar/Tancılar? Kşl.							M+D	İnallu cemaati sipahilerine
Yapracık mz.	M	Turhan mülkü						
	D	İnal oğlu Ferhad Bey						
Yatan ky.			M	Hacı İlyas Ebnası mülkü	M	Hacı İlyas Ebnası mülkü	M	Hacı İlyas Ebnası mülkü
			D	İnallı oğlu Ertuğrul (Hüseyinabad zaimi) ve oğlu Yusuf	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Yatankavağı ky.			M	Turahan oğlu Pir Hacı	M	Turahan oğlu Pir Hacı	M	Turahan oğlu Pir Hacı
			D	(Hassa) Alaüddevle Bey	D	Şehsuvar oğlu Ali Bey	D	Baba Mehmed Zaviyesi Vakfı

Yazıkışla n.d. Yazılutaş mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Yenice ky.			M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı	M+D	Abdal Ata Zaviyesi Vakfı
Yenideresi mz.							M+D	(Sergis'e bağlı)
Yeniyapar ky.	M	Bayduk oğlu Hüseyin Bey Zaviyesi Vakfı	M	Hüseyin Bey Zaviyesi Vakfı	M	Hüseyin Bey Zaviyesi Vakfı	M	Hüseyin Bey Zaviyesi Vakfı
	D	(Hassa) Esen Bey İnallı oğlu Ferhad Bey	D	Mirza Mehmed (Hüseyinabad zaimi)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş) (Halen Hassa-i Hümayun)
Yortan ky.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Yumrucaktaş mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		
Zeyneddincemaati n.d. İğdelüviran mz.					M+D	Şehsuvar oğlu Ali Bey		

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Ağcaasma mz.					M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)		
					D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)		
Ağcaşehr mz.		Harâbe.						
Akpınar ve Davulbazlu mz.							M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
							D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Akbaş ve Kongün mz.	M+D	Ali Bey (Müşalim)	M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	İki baştan timardır.		
Alacakilise mz.			M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	İki baştan.		
Alacakilise mz.			M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)				
			D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)				
Asariyan-ı Bubak n.d. Kuşakluöyük mz. (Üveys Bey kışlağı)					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Ayveledi mz.	M	Harâbe.						
	D							
Bahçacuk/Alicük mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Bahçe mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Baraklar ve Pirköprü mz.	M	Ali Bey Müşalim						
	D	Türkmen						
Başköy mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Bayatluca mz.							M	(Tekirmeşhedi mezrasına bağlı)
							D	(Tekirmeşhedi mezrasına bağlı)
Baydiğin mz.					M	(Belirtilmemiş)		

					D	(Belirtilmemiş)		
Bazarcık ky.					M+D	İki baştan timar.	M+D	İki baştan timar.
Boyalık mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Çalukiz / Çarukin mz.			M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)	M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)		
			D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)	D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)		
Çanlu-yı Muhtesib mz.	M	(Belirtilmemiş)						
	M	(Belirtilmemiş)						
Çiflik n.d. Karapiri, İdealanı ve Barakalanı mz.							M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
							D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Karahisar-ı Behramşah kışlakları					M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)		
					D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)		
Diğer Üçkaraağaç mz.							M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
							D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Dikmen ve Hamrik?/Hemerek mz.			M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Aydın Zaviyesi	M	Şeyh Aydın Zaviyesi
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Düşükkavak/Büyükpınar mz.							M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
							D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Emirsaray mz.			M+D	İki baştan	M+D	İki baştan		
Göklük ky.			M	Ali Bey oğlu Ahmed Bey	M	Ali bey oğlu Ahmed Bey (Halen (Tavaşi Ali Bey'in satın alınmış mülküdür. Daha önce kurduğu medrese ve muallimhaneye vakf edilmiştir.)	M	Ali bey oğlu Ahmed Bey (Halen (Tavaşi Ali Bey'in satın alınmış mülküdür. Daha önce kurduğu medrese ve muallimhaneye vakf edilmiştir.)
			D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Göynükdibi n.d. Çamluca mz.							M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
							D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Göynülviranı mz.			M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı		
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)		
Günü mz. (Tabaktaş'a bağlı)							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Hacılar mz.					M	(Bubak mezralarına bağlı)		
					D	(Bubak mezralarına bağlı)		
Hacızâde mz.	M	Selçuk Paşa Hatun						
	D	Türkmen						
Hangahöyüğü mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş.)		
Harabedepesi mz.	M	(Belirtilmemiş)						
	D	(Belirtilmemiş)						
Ilısuyazır mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
İkiyüzlü mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
İmrak ky.			M	Ali Bey mülkü (Müşalim)	M	Ali Bey mülkü (Müşalim)	M	Ali Bey mülkü (Müşalim)
			D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)

İncüalan mz.							M+D	Hayran oğlu Veli Zaviye siVakfı
İncüğez mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Kalınçirmiş mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali Bey		
Kalunçirmiş mz.			M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı		
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)		
Kanlubük mz.	M	Tat oğlu Pir Hasan						
	D	Müşalim oğlu Ali Bey						
Karaağaç n.d. Üçkaraağaç ky.					M	(Belirtilmemiş)	M	(Belirtilmemiş)
					D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Karamağara mz.			M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	İki baştan (Belirtilmemiş)		
Karapınar mz.			M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı		
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)		
Karasofu ky.	M	Müşalim oğlu Ali Bey, Seydi Ali oğlu Mehmed ve Çoban ve Şeyh Burak	M	Ali Bey (Müşalim) mülkü	M	Ali Bey (Müşalim) mülkü	M	Ali Bey (Müşalim) mülkü
	D	Ali Bey (Müşalim)	D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Karaviran mz.					M+D	(Şehsuvar oğlu) Ali Bey		
Karaviran n.d. Yunakderesi mz.			M+D	(Sultanseküsü köyüne bağlı)	M+D	(Haric ez-defter)		
Karaviran mz.			M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı		
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)		
Karacaöz ky.	M	(Belirtilmemiş)	M	Yaramış, Hasan ve Hızır Hoca mülkü	M	Yaramış, Hasan ve Hızır Hoca mülkü	M	Yaramış, Hasan ve Hızır Hoca mülkü
	D	(Belirtilmemiş)	D	(Hassa) Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Karahisar-ı Behramşah Nefs ky.	M	Müşalim oğlu Ali Bey, Bekler oğlu İlyas Fakih, Emir Maruf oğlu Bayezid ve Seydi Ali oğlu Çoban	M	(Belirtilmemiş)	M+D	İki baştan	M+D	İki baştan timar.
	D	Müşalim oğlu (Hacı) Ali Bey	D	Müşalim Ali Bey oğlu Kasım Bey				
Karamuk n.d. Karacaöyük mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Karşımenekşelü mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu) Ali bey		
Kavak ky.	M	Müşalim oğlu Ali Bey, Çoban, Seydi Ali, Hoca Fakih, Çardak oğlu Hacı Ali	M	3/5 Ali Bey (Müşalim), 1/16 Şeyh Ali, 1/16 Şahcihan, 1/16 Seydi İbrahim ve 1/16 Seydi Kerem	M	3/5 Ali Bey (Müşalim), 1/16 Şeyh Ali, 1/16 Şahcihan Hatun, 1/16 Seydi İbrahim ve 1/16 Seydi Kerem	M	3/5 Ali Bey (Müşalim), 1/16 Şeyh Ali, 1/16 Şahcihan Hatun, 1/16 Seydi İbrahim ve 1/16 Seydi Kerem
	D	(Hassa) Ali Bey (Müşalim)	D	Müşalim Ali Bey oğlu Kasım Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Keseri ky.					M	(Belirtilmemiş)	M	Tatlar cemaati sipahisine
					D	(Belirtilmemiş)	D	Tatlar cemaati sipahisine
Kesrihisarı ky.	M	İlyas Fakih	M	Karabıyık Zaviyesi Vakfı	M	Karabıyık Zaviyesi Vakfı	M	Karabıyık Zaviyesi Vakfı
	D	Müşalim oğlu Ali Bey	D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)

Kınık ve Akviran mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Kışlak mz.					M+D	(Şehsuvaroğlu Ali Bey Dulkadiri)		
Kışlak nefs-i Bubak n.d. Yatmışöyüğü mz.					M+D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)		
Kışlak Nefs-i Pınar Yazarak mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Kışlak-ı Tahraatan mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Kışla-yı Südüs mz.	M	(Belirtilmemiş)						
	D	(Belirtilmemiş)						
Kızılcaköy ve Çanlu mz.			M	Karahisar-ı Behramşah'ta Seyyid Enbiya (Seyyid Ali Ebnası) Vakfı?	M	Karahisar-ı Behramşah'ta Seyyid Enbiya (Seyyid Ali Ebnası) Vakfı?	M	Karahisar-ı Behramşah'ta Seyyid Enbiya Vakfı
			D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kiliseköy mz.	M	İlyas Fakih						
	D	(Hassa) Ali Bey (Müşalim)						
Kopuç mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Kozvirân mz.	M	(Belirtilmemiş)						
	D	(Belirtilmemiş)						
Kozyeri mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Kozcuğaz mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Kıllılar mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Kuldan mz.					M+D	Alişir Zaviyesi Vakfı	M+D	Alişir Zaviyesi Vakfı
Kürdükdibi mz.					M+D	(Şehsuvar oğlu) Ali Bey		
Maturabey mz.			M+D	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Aydın Zaviyesi Vakfı		
Meşhed mz.		0			M	(Belirtilmemiş)	M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
					D	(Belirtilmemiş)	D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Muhtesib ky.	M	Ali Bey (Alişir Zaviyesine vakf etmiş.),1/2 Seydi Ali oğlu Mehmed ve Çoban	M	3/5 Ali Bey (Müşalim), 1/16 Şeyh Ali, 1/16 Şahcihan Hatun, 1/16 Seydi İbrahim ve 1/16 Seydi Kerem	M	3/5 Ali Bey (Müşalim), 1/16 Şeyh Ali, 1/16 Şahcihan Hatun, 1/16 Seydi İbrahim ve 1/16 Seydi Kerem (Halen malikanenin tamamı Mehmed Bey oğlu Sinan Paşa'nın satın alınmış mülküdür. Kendisine Karahisar-ı Sahib'de buna bedel mülk olmayan köy sadaka edildiği için bu köyün malikanesi Karahisar-ı Behramşah kalesi dizdarına timar olarak verilmiştir.)	M	3/5 Ali Bey (Müşalim), 1/16 Şeyh Ali, 1/16 Şahcihan Hatun, 1/16 Seydi İbrahim ve 1/16 Seydi Kerem (Halen malikanenin tamamı Mehmed Bey oğlu Sinan Paşa'nın satın alınmış mülküdür. Kendisine Karahisar-ı Sahib'de buna bedel mülk olmayan köy sadaka edildiği için bu köyün malikanesi Karahisar-ı Behramşah kalesi dizdarına timar olarak verilmiştir.)
	D	Müşalim oğlu Ali Bey	D	(Hassa) Kasım Bey (Müşalim)	D	(Karahisar-ı Behramşah dizdarı)	D	(Karahisar-ı Behramşah dizdarı)

Musacık-ı Köklüyolbaşı, Sofilarviranı, Damderesi ve Aşurkışlası mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Oluğuuzun ky.	M	Seydi Alişir Zaviyesi	M	Seydi Alişir Zaviyesi Vakfı	M	(Şeyh) Seydi Alişir Zaviyesi Vakfı	M	(Şeyh) Seydi Alişir Zaviyesi Vakfı
	D	Müşalim oğlu Ali Bey	D	Zile zaimi Müşalim oğlu Kasım Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Onatca n.d. Alicüklü ky.							M+D	İki baştan timar.
Salur mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Sapar mz.			M	1/2 Mehmed Bey, 1/2 Emir Hösün	M	1/2 Mehmed Bey, 1/2 Emir Hösün		
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)		
Saraycık n.d. Üçkabaağaç mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Saruhacı mz.			M+D	İki baştan	M+D	İki baştan		
Sayın mz.	M+D	Ali Bey (Müşalim)						
Sazlı mz.	M	Harâbe.						
	D							
Sevdelü n.d. Dumanlı mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Sincanlu mz.					M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	(Belirtilmemiş)
Sofu Diğer mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Sökülü mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Sultanseküsü ky.			M	(Belirtilmemiş)	M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)	M	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
			D	Bayezid oğlu Abdürrezzak	D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)	D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Sultanseküsü Ulya ky.							M	(Halen padişah hassı)
							D	(Halen padişah hassı)
Şölen mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		
Şölen ve Ön/Ök/Öğ? mz.	M+D	Ali Bey (Müşalim)	M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)	M+D	(Karahisar-ı Behramşah'a bağlı)
Tahirvirânı mz.	M	Harâbe.						
	D							
Tatlar mz.					M+D	İki baştan timar	M+D	İki baştan timar
Tezekçi ky.	M+D	Ali Bey (Müşalim)	M	Ağcakoca Zaviyesi Vakfı	M	Ağcakoca Zaviyesi Vakfı (Müşalim oğlu Ali Bey tarafından)	M	Ağcakoca Zaviyesi Vakfı (Müşalim oğlu Ali Bey tarafından)
			D	Kasım Bey (Müşalim)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Tekirmeşhedi mz.							M+D	(Muaf-derbentçi)
Üçler ve Asıllıbuğra mz.							M	(Belirtilmemiş)
							D	(Belirtilmemiş)
Üzer mz.					M	(Belirtilmemiş)		
					D	(Belirtilmemiş)		

Vehamipınarı mz.							M	(Tekirmeşhedi mezrasına bağlı)
							D	(Tekirmeşhedi mezrasına bağlı)

Kızılkünbed Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Ağcaöz mz.	M	(Ayvalu köyüne bağlı)	M	(Ayvalu köyüne bağlı)	M	(Ayvalu köyüne bağlı)
	D	(Ayvalu köyüne bağlı)	D	(Ayvalu köyüne bağlı)	D	(Ayvalu köyüne bağlı)
Akpınar ve Tatarhacı mz.			M	(Tankuş köyüne bağlı)	M	(Tankuş köyüne bağlı)
			D	(Tankuş köyüne bağlı)	D	(Tankuş köyüne bağlı)
Alan ky.	M	2/3 Şeyh Bahşayiş Zaviyesi Vakfı, 1/3 Derviş Ayas ve Ömer oğlu Karaca mülkü	M	2/3 Şeyh Bahşayiş Zaviyesi Vakfı, 1/3 Derviş Ayas ve Ömer oğlu Karaca mülkü	M	2/3 Şeyh Bahşayiş Zaviyesi Vakfı, 1/3 Derviş Ayas ve Ömer oğlu Karaca mülkü
	D	Hacı Mahmud oğlu Mehmed	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ayvalu ky.	M	1/2 Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Koç Hüseyin evladı mülkü	M	1/2 Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Koç Hüseyin evladı mülkü	M	1/2 Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı, 1/2 Koç Hüseyin evladı mülkü
	D	Şadi oğlu İskender Çavuş	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Bazlamaç mz.	M	(Deveci köyüne bağlı)	M	(Deveci köyüne bağlı)	M	(Deveci köyüne bağlı)
	D	(Deveci köyüne bağlı)	D	(Deveci köyüne bağlı)	D	(Deveci köyüne bağlı)
Bekleroğlanı n.d. Eskiköy ky.	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı
	D	Hümaşah oğlu Yeni	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Çorak ve Çakır mz.					M	(Belirtilmemiş)
					D	(Belirtilmemiş)
Çörti ky.	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı
	D	Saru Sancı oğlu Temürdaş	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Deveci ky.	M	4/5 Ali Bey oğlu Mehmed Çelebi Evladı Vakfı, 1/4 Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	4/5 Ali Bey oğlu Mehmed Çelebi Evladı Vakfı, 1/4 Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	4/5 Ali Bey oğlu Mehmed Çelebi Evladı Vakfı ,1/4 Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı
	D	Mecidözü zaimi Musa Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Doğanoğlanı mz.	M	(Deveci köyüne bağlı)	M	(Deveci köyüne bağlı)	M	(Deveci köyüne bağlı)
	D	(Deveci köyüne bağlı)	D	(Deveci köyüne bağlı)	D	(Deveci köyüne bağlı)
Dona ky.	M	1/2 Hüseyin Bey Ebnası Vakfı)	M	1/2 Hüseyin Bey Ebnası Vakfı, 1/2 malikane (timar)	M	1/2 Hüseyin Bey Ebnası Vakfı, 1/2 malikane (timar)
	D	Kaya oğlu Ahmed	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Doymuş mz.			M	Ali Baba Zaviyesi (Sivas)	M	Ali Baba Zaviyesi
			D		D	
Eskiköy ky.					M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı
					D	(Belirtilmemiş)
Eymür ky.	M	Taci Bey varislerinin mülkü	M	Taci Bey varislerinin mülkü	M	Taci Bey varislerinin mülkü
	D	Hümaşah oğlu Yeni Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Gaziköy ve Ermenid mz.	M	(Kayadibi köyüne bağlı)	M	(Kayadibi köyüne bağlı)	M	(Kayadibi köyüne bağlı)
	D	Budak oğlu Durak	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ilısu ky.			M	1/5 Şeyh Bahşayiş Zaviyesi Vakfı, 4/5 Eşkünlü Bahşayiş mülkü	M	1/5 Şeyh Bahşayiş Zaviyesi Vakfı, 4/5 Eşkünlü Bahşayiş mülkü

			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
İsaözü mz.	M	(Belirtilmemiş)	M+D	İki başdan timar	M+D	İki başdan timar
	D	Piri oğlu				
Karacaömer mz.					M	(Kayalukviran mezrasına bağlı)
					D	(Kayalukviran mezrasına bağlı)
Kayadibi ky.	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı (1/2 Hacı Mahmud'un oğullarından Yeni Bey, Murad Bey ve Mustafa Bey ile Mahtum Paşa evladından Cihanşah Bey; 1/2 Hacı Mahmud oğlu Mehmed Bey veBudak oğlu Durak ve Emir Bey tasarrufunda)	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı (1/2 Hacı Mahmud'un oğullarından Yeni Bey, Murad Bey ve Mustafa Bey ile Mahtum Paşa evladından Cihanşah Bey; 1/2 Hacı Mahmud oğlu Mehmed Bey veBudak oğlu Durak ve Emir Bey tasarrufunda)	M	Hacı Mahmud Evladı Vakfı (1/2 Hacı Mahmud'un oğullarından Yeni Bey, Murad Bey ve Mustafa Bey ile Mahtum Paşa evladından Cihanşah Bey; 1/2 Hacı Mahmud oğlu Mehmed Bey veBudak oğlu Durak ve Emir Bey tasarrufunda)
	D	Budak oğlu Durak	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kayı mz.		1/2 Mehmed Bey mülkü, 1/2 Emir Çoban Bey mülkü	M	1/2 Mehmed Bey mülkü, 1/2 Emir Çoban Bey mülkü(Halen Musa oğlu Mehmed'i satın alınmış mülküdür. Evladlık vakfıymış.)	M	1/2 Mehmed Bey mülkü, 1/2 Emir Çoban Bey mülkü(Halen Musa oğlu Mehmed'i satın alınmış mülküdür. Evladlık vakfıymış.)
	D	Yeni Bey	D	(Belirtilmemiş.	D	(Belirtilmemiş.
Kayırluca yaylk.					M	(Belirtilmemiş)
					D	(Belirtilmemiş)
Kazankaya ky.	M	1/2 Ebna Vakfı (Mehmed Çelebi, Bayezid Çelebi, İsa, Musa, Yahya, Kemal ve Şükrullah tasarrufunda-öteden beri geldiği üzere)	M	1/2 Ebna Vakfı (Mehmed Çelebi, Bayezid Çelebi, İsa, Musa, Yahya, Kemal ve Şükrullah tasarrufunda-öteden beri geldiği üzere), 1/2 Malikane (timar)		1/2 Ebna Vakfı (Mehmed Çelebi, Bayezid Çelebi, İsa, Musa, Yahya, Kemal ve Şükrullah tasarrufunda-öteden beri geldiği üzere), 1/2 Malikane (timar)
	D	(Mefruz timar. Çavuş Hamza oğlan ve Çavuş Mezid demekle meşhur.) Hüseyin oğlu Mehmed	D	(Belirtilmemiş)		(Belirtilmemiş)
Kuruköy mz.	M	(Deveci köyüne bağlı)	M	(Deveci köyüne bağlı)	M	(Deveci köyüne bağlı)
	D	(Deveci köyüne bağlı)	D	(Deveci köyüne bağlı)	D	(Deveci köyüne bağlı)
Kuyucak tmz.	M	3/4 Hüseyin Bey Ebnası Vakfı	M	3/4 Hüseyin Bey Ebnası Vakfı ı	M	3/4 Hüseyin Bey Ebnası Vakfı ı
	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Savran mz.					M	Karaca oğlu Ömer varislerinin mülkü
					D	(Belirtilmemiş)
Tankuş ky.	M	(Belirtilmemiş)	M+D	İki başdan timar	M+D	İki başdan timar
	D	Hızır oğlu Mezid ve Budak (müşterektir, nöbetler eşerler)				
Tatlar ky.	M	(Belirtilmemiş)	M+D	Timar. (Belirtilmemiş)	M	Hacı Ali oğlu Şeyh Ali Çelebi
	D	Mecidözü zaimi Musa Bey (Serbest timar)			D	(Belirtilmemiş)

Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Ağcaviran ky.	M	(Belirtilmemiş)	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı (Emir Veled kızı Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan Hatun ve Yeni	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı(Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan Hatun ve Yeni Sultan	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı(Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan Hatun ve Yeni

				Sultan (mülkiyet üzere)				Sultan
	D	(Belirtilmemiş)	D	Said Çelebi İnallu	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ahmedköy ky.	M	(Belirtilmemiş-malikâne ve divani ber karar notu var.)	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı (Emir Veled kızı Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan Hatun ve Yeni Sultan (mülkiyet üzere)	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı(Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı(Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları
	D	(Belirtilmemiş)	D	İnaloğlu Said Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Başköy mz.			M	(İsaköy'e bağlı)	M	(İsaköy'e bağlı)	M	(İsaköy'e bağlı)
			D	(İsaköy'e bağlı)	D	(İsaköy'e bağlı)	D	(İsaköy'e bağlı)
Bayad mz.			M	Harab	M	(Ağcaviran'a bağlı)	M	(Ağcaviran'a bağlı)
			D	Harab	D	(Ağcaviran'a bağlı)	D	(Ağcaviran'a bağlı)
Bayat mz.	M	1/2 Emir Veled kızı, 1/4 Bekler Çelebi oğulları, 1/4 Şeyh Yakub Zaviyesi Vakfı			M	(Belirtilmemiş)	M	(Derbend'e bağlı)
	D	İnal oğlu Tuğrul			D	(Belirtilmemiş)	D	(Derbend'e bağlı)
Derbend ky.	M	(Belirtilmemiş-malikane ve divani ber karar notu var.)	M	1/2 Medine-i Münevvereve Mekke-i Muazzama Vakfı (Emir Veled kızı Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları	M	1/2 Medine-i Münevvere ve Mekke-i Muazzama Vakfı(Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları	M	1/2 Medine-i Münevvere ve Mekke-i Muazzama Vakfı(Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları
	D	(Belirtilmemiş)	D	İnaloğlu Said Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Dumi mz.	M+D	Şeyh Yakub Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Yakub oğlu Mehmed	M+D	Şeyh Yakub oğulları tasarrufunda	M+D	Şeyh Yakub oğulları tasarrufunda
İğdir ky.	M	1/2 Bekler Çelebi ve 1/2 Emir Veled Kızı (satın almış)	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan hatun ve Yeni Sultan	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan hatun ve Yeni Sultan	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan hatun ve Yeni Sultan
	D	İnal oğlu Tuğrul Bey.	D	Ertuğrul Bey oğlu Ali.	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
İsa ky.	M	(Belirtilmemiş-malikane ve divani ber karar notu var.)	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan hatun ve Yeni Sultan	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan hatun ve Yeni Sultan	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan hatun ve Yeni Sultan
	D	(Belirtilmemiş)	D	Ertuğrul Bey oğlu Ali.	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Koçaç ky.	M	1/2 Mustafa Bey,1/2 Bekler Çelebi	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı (Emir Veled kızı Hatunşah Hatun tarafından), 1/2 Bekler Çelebi kızları İlaldı Hatun, Sultan Hatun ve Yeni Sultan (mülkiyet üzere)	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları	M	1/2 Emir Veled Bey kızı Hatunşah Hatun Vakfı (Medine-i Münevvere), 1/2 Bekler Çelebi kızları
	D	Tuğrul (İnallu)	D	İbrahim Bey İnallı oğlu Rüstem Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Mahmudköy ky.	M	Çoblu Hangahı Vakfı	M	(Belirtilmemiş)	M	Tokat merkezinde Hoca Sünbül Zaviyesi Vakfı	M	Tokat merkezinde Hoca Sünbül Zaviyesi Vakfı

	D	Ertuğrul (İnallu)	D	İbrahim Bey (İnallı) oğlu Rüstem Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Musa mz.					M	(İsaköy'e bağlı)	M	(İsaköy'e bağlı)
					D	(İsaköy'e bağlı)	D	(İsaköy'e bağlı)
Oyumerik mz.							M	Medine-i Münevvere Evkafı
							D	
Sarumusa mz.	M	(Belirtilmemiş)			M	(Belirtilmemiş)	M	(Yapalak'a bağlı)
	D	(Belirtilmemiş)			D	(Belirtilmemiş)	D	(Yapalak'a bağlı)
Yapalak mz.					M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı	M	1/2 Medine-i Münevvere Vakfı
					D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Yapalak mz.					M	(Derbent'e bağlı)	M	(Derbent'e bağlı)
					D	(Derbent'e bağlı)	D	(Derbent'e bağlı)

Meşhedabad Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Aliarab ky.	M	Erzincanlı Hoca Ali Hangahı Vakfı	M	(Belirtilmemiş)	M	Erzincanlı Hoca Ali Hangahı Vakfı (evkaf defteri gereğince)	M	Erzincanlı Hoca Ali Hangahı Vakfı
	D	Dokuz oğlu Ali Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Arslangazi ky.	M	Yılduzi Mahmud Çelebi	M	Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı	M	Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı	M	Emir Mahmud Çelebi oğlu Mahmud Çelebi evladı vakfı
	D	Balanlu oğlu Mahmud	D	Sultn Hoca oğlu Mehmed	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Boldacı mz.	M+D	Şeyh Salsal Zaviyesi Vakfı	M	(Meşhedabad'a bağlı)	M	(Meşhedabad'a bağlı)	M	(Meşhedabad'a bağlı)
			D	(Meşhedabad'a bağlı)	D	(Meşhedabad'a bağlı)	D	(Meşhedabad'a bağlı)
Çatak mz.	M	(Derekınık köyüne bağlı)	M	(Derekınık köyüne bağlı)	M	(Derekınık köyüne bağlı)	M	(Derekınık köyüne bağlı)
	D	(Derekınık köyüne bağlı)	D	(Derekınık köyüne bağlı)	D	(Derekınık köyüne bağlı)	D	(Derekınık köyüne bağlı)
Çiflik ky.	M	1/2 Saidü'l-mülük, 1/2 Şeyh Seydî Ali Vakfı	M	1/2 Şeyh Bayram Zaviyesi Vakfı, 1/8 Teberrük, 3/8 Zeynel Bey evladı vakfı	M	1/2 Şeyh Bayram Zaviyesi Vakfı, 1/8 Teberrük, 3/8 Zeynel Bey evladı mülkü	M	1/2 Şeyh Bayram Zaviyesi Vakfı, 1/8 Teberrük, 3/8 Zeynel Bey evladı mülkü
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Çubuk ky.	M	Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı
	D	Bayezid oğlu Mehmed	D	Bayezid oğlu Mahmud	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Davudköy ky.	M	Kâbe-i Mutahhara Vakfı	M	(Belirtilmemiş)	M	Medine-i Münevvere Vakfı	M	Medine-i Münevvere Vakfı
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Derekınık ky.	M	Melik Ahmed oğlu Mansur Bey mülkü	M	Mansur Bey ebnası vakfı	M	Mansur Bey ebnası vakfı	M	Mansur Bey ebnası vakfı
	D	Kaya ve Kılıç Sipah oğlu Pir Mehmed	D	Kaya oğlu Mustafa ve biraderi Pir	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)

				Ahmed				
Emirhacı ky.	M	Seydî Ali Bey oğlu Mansur Bey	M	Mansur Bey ebnası vakfı	M	Mansur Bey ebnası vakfı	M	Mansur Bey ebnası vakfı
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Erdoğmuş mz.			M	(Kulaca köyüne bağlı)	M	Yakub Hangahı Vakfı	M	Yakub Hangahı Vakfı
			D	(Kulaca köyüne bağlı)	D	(Kulaca köyüne bağlı)	D	(Kulaca köyüne bağlı)
Gökviran mz.							M	(Kassin köyüne bağlı) 3/4 İlyas Bey oğlu mülkü, 1/4 Bayezid oğlu Beyarslan
							D	(Belirtilmemiş)
Gölcük mz.	M	(Kassin köyüne bağlı)	M	(Kassin köyüne bağlı)	M	3/4 İlyas Bey mülkü, 1/4 Beyarslan mülkü	M	(Kassin köyüne bağlı)
	D	(Kassin köyüne bağlı)	D	(Kassin köyüne bağlı)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Kassin köyüne bağlı)
Gözlükaya ve Erdoğmuş mz.	M	(Kulaca'ya bağlı)						
	D	(Kulaca'ya bağlı)						
Hisarcık ky.	M	Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
İsaköy ky.	M	Şeyh Nusret Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı	M	Şeyh Nusret Zaviyesi Vakfı
	D	Dokuz oğlu Emir Bey		Dokuz oğlu Alikoç oğlu Cüneyd	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Karı ve Dorualanı mz.							M	(Meşhedabad'a bağlı)
							D	
Kasin ky.	M	1/2 Lütfullah elinde eşküncü, 1/2 Beyoğlu ile Ziyaü'l-mülk elinde	M	1/2 eşkünlü Yusuf evladı ve Lütfullah	M	1/2 eşkünlü Yusuf evladı ve Lütfullah,1/2 malikane (timar)	M	1/2 eşkünlü Yusuf evladı ve Lütfullah,1/2 malikane (timar)
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kavacık ky.	M+D	Şeyh Eylük Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Eylük Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Eylük Zaviyesi Vakfı	M+D	Şeyh Eylük Zaviyesi Vakfı
Kırlar mz.	M	Zile'de Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kızılca ky.	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kızılcakınık mz.	M	Mahmud Kethüda evladının biraderleriyle Ali Fakih'in mülkü	M	1/3 Mahmud oğlu Ahmed mülkü, 1/3 Aydın mülkü, 1/3 Ali Fakih evladı	M	1/3 Mahmud oğlu Ahmed, 1/3 Aydın, 1/3 Ali Fakih evladı	M	1/3 Mahmud oğlu Ahmed, 1/3 Aydın, 1/3 Ali Fakih evladı
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Korkorus ky.	M+D	Dokuz oğlu Emir Bey	M	Emir Bey Ebnası Vakfı	M	Emir Bey Ebnası Vakfı	M	Emir Bey Ebnası Vakfı
			D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kozlar ky.			M	(Belirtilmemiş)	M	(Meşhedabad'a bağlı)		
			D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Meşhedabad'a bağlı)		
Kozludere ky.	M+D	Dokuz oğlu Emir Bey	M	Koçu Bey mülkü	M	Koçu Bey	M	Koçu Bey mülkü

			D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kozlusu/Kozlukaya mz.			M	Mehmed ve Mustafa mülkü	M	Mehmed ve Mustafa mülkü	M	Mehmed ve Mustafa mülkü
Kulaca ky.	M	1/2 Ahi Tursan Zaviyesi Vakfı, 1/2 Kıyan oğlu Hoca Hasan	M	1/2 Hacı Hasan evladı mülkü, 1/2 Tokat'ta Ahi Evren Zaviyesi, 1/6 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı	M	6,5 sehmi Türbe-i Mutahhar Vakfı, 1/2 Tokat'ta Ahi Evren Zaviyesi Vakfı, 1/6 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı	M	6,5 sehmi Türbe-i Mutahhar Vakfı, 1/2 Tokat'ta Ahi Evren Zaviyesi Vakfı, 1/6 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı
	D	Bayezid Ağa Atabey oğlu Bedreddin	D	Hızır Atabey oğlu Emir, Hamza ve Mezid	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kuldan mz.							M	(Kuldan köyüne bağlı)
							D	(Kuldan köyüne bağlı)
Kurupınar ky.	M	Hasan oğlu Mahmud ve Müderris oğlu Hacı İbrahim (müşterek tasarruf ederler.)						
	D	Dokuz oğlu Emir Bey oğlu Alikoç						
Küçükçiftlik mz.	M	(Çiftlik köyüne bağlı)	M	(Çiftlik köyüne bağlı)	M	(Çiftlik köyüne bağlı)	M	(Çiftlik köyüne bağlı)
	D	(Çiftlik köyüne bağlı)	D	(Çiftlik köyüne bağlı)	D	(Çiftlik köyüne bağlı)	D	(Çiftlik köyüne bağlı)
Küplüce mz.	M+D	Dokuz oğlu Emir Bey (Harabe)	M	Emir Bey Ebnası Vakfı	M	Emir Bey Ebnası Vakfı	M	Emir Bey Ebnası Vakfı
			D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Meşhedâbâd Nefs ky.	M	Kabilü Evladı Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı	M	Veled Kabilü Zaviyesi Vakfı
	D	Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Okçu mz.	M	(Derekınık köyüne bağlı)	M	(Derekınık köyüne bağlı)	M	(Derekınık köyüne bağlı)	M	(Derekınık köyüne bağlı)
	D	(Derekınık köyüne bağlı)	D	(Derekınık köyüne bağlı)	D	(Derekınık köyüne bağlı)	D	(Derekınık köyüne bağlı)
Özmüş mz.					M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı	M	Yörgüç Paşa İmareti Vakfı
					D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Salur ky.	M	Hacı İvaz Bey oğlu Bali Çelebi mülkü	M	3/10 Halil oğlu Mustafa, 3/10 Pir Mehmed mülkü	M	3/10 Halil oğlu Mustafa, 3/10 Pir Mehmed mülkü, 1/3 malikâne (timar?)	M	3/10 Halil oğlu Mustafa, 3/10 Pir Mehmed mülkü 1/3 malikâne (timar)
	D	Dokuz oğlu Emir Bey	D	Dokuz oğlu Alikoç	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Ümmet mz.							M	(Salur köyü ziraatgahı)
							D	(Salur köyü ziraatgahı)
Yapağu mz.	M	(Davudköy'e bağlı)	M	Medine Vakfı	M	(Kassin köyüne bağlı)	M	Medine-i Münevvere Vakfı
	D	(Davudköy'e bağlı)	D	(Kassin köyüne bağlı)	D	(Kassin köyüne bağlı)	D	(Davudköy'e bağlı)

Özikavağı Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1455	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1485	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1519	Gelir Türü	Gelir Sahibi 1574
Alan ky.	M+D	(Belirtilmemiş)	M	1/3 Mahmud Bey ve Emir	M	1/3 Mahmud Bey ve Emir Hösün	M	1/3 Mahmud Bey ve Emir Hösün Bey

				Hösün Bey mülkü		Bey, 2/3 malikâne timar ve zikr olan malikâneden bir miktarı Medine Vakfı		mülkü, 2/3 malikâne (timar) (Zikr olunan malikâneden bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfı)
			D	Mehmed Bey oğlu Ali Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Alan-ı İğdir ve Azadkul mz.					M	(Selamet köyüne bağlı)	M	(Selamet köyüne bağlı)
					D	(Selamet köyüne bağlı)	D	(Selamet köyüne bağlı)
Alihoca ky.	M	Mezid Bey evladı	M	1/2 Mehmed Bey mülkü,1/2 Emir Hösün Bey	M	1/2 Mehmed Bey mülkü,1/2 Emir Hösün Bey (Zikr olan malikâneden 1/2 -ondört hisseden yedisi-Medine-i Münevvere Vakfı)	M	1/2 Mehmed Bey mülkü,1/2 Emir Hösün Bey (Zikr olan malikâneden 1/2 -ondört hisseden yedisi-Medine-i Münevvere Vakfı)
	D	Mezid Bey oğlu Emir Hasan Çelebi	D	Tavaşi Ali Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Arablar ky.	M	Müşalim oğlu Ali Bey	M	(Belirtilmemiş)	M	İki baştan timar.	M	İki baştan timar.
	D	Müşalim oğlu Ali Bey (Padişahın hükmü gereği)	D	(Hassa) Müşalim oğlu Ali Bey oğlu Kasım Bey	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Başkurd, Haramideresi (Haramikızağı) mz.							M	Mahmud Fakih
							D	(Belirtilmemiş)
Çiflik mz.					M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	(Alan köyü yakınında
Hicib ky.	M	Tokat'ta Süleymanşah Zaviyesi-Türbesi? Vakfı		(Özikavağı'na bağlı)	M+D	(Belirtilmemiş)	M+D	(Belirtilmemiş)
	D	Tokat kalesi mülazımlarından Eyman oğlu Hızır		(Özikavağı'na bağlı)				
Hisarözü ky.	M	(Belirtilmemiş)	M	1/3 Emir Hösün oğlu Mehmed Bey	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey; 2/3 malikâne (timar) (Zikr olunan malikâneden bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfı'na.)	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey; 2/3 malikâne (timar) (Zikr olunan 2/3 malikâneden bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfı'na.)
	D	(Belirtilmemiş)	D	Mehmed Bey oğlu Ali Çelebi	D	(Belirtilmemiş.	D	(Belirtilmemiş)
İlyasolanı mz.	M	Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı						
	D	(Belirtilmemiş)						
Kadışehri ky.	M	Pir Hasan oğlu Ahmed Çelebi ve Abdülhadi evladı	M	1/2 Ahmed Çelebi mülkü; 1/2 Müeyyed evladı ve İmadeddin evladı	M	1/2 Ahmed Çelebi mülkü; 1/2 Müeyyed evladı ve İmadeddin evladı (Zikr olunan malikâneden bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfı'na.)	M	1/2 Ahmed Çelebi mülkü; 1/2 Müeyyed evladı ve İmadeddin evladı (Zikr olunan malikâneden bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfı'na.)
	D	Pir Hasan oğlu Ahmed Çelebi ve Abdülhadi evladı	D	1/2 Ahmed Çelebi oğlu Umur Çelebi; 1/2 Abdülmelik ve Pir Mezid	D	(Belirtilmemiş)	D	Hassa-i hümayun
Karacaviran ky.	M+D	Pir Hasan oğlu Ahmed Çelebi	M	Ahmed Çelebi mülkü	M	Ahmed Çelebi mülkü (Halen Ser-rikâbî Hüseyin Ağa'nın satın alınmış mülkü olup kendi kurduğu cami ve medreseye vakfetmiştir-hüccet ve vakfiye gereği.)	M	Ahmed Çelebi mülkü (Halen Ser-rikâbî Hüseyin Ağa'nın satın alınmış mülkü olup kendi kurduğu cami ve medreseye vakfetmiştir-hüccet ve vakfiye gereği.)

			D	Ahmed Çelebi oğlu Umur Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	
Karıkışla ky.	M	1/2 Pir Hasan Çelebi oğlu Ahmed Çelebi; 1/2 Abdülhadi oğlu Müeyyed Çelebi ve İmadeddin oğlu Abdülmelik	M	1/2 Ahmed Çelebi mülkü; 1/2 Müeyyed evladı ve İmadeddin evladı	M	1/2 Ahmed Çelebi mülkü; 1/2 Müeyyed evladı ve İmadeddin evladı (Halen Ahmed Çelebi'nin 1/2 malikânesi Ser-rikâbî Hüseyin Ağa'nın satın alınmış mülkü olup kendisinin kurduğu cami ve medreseye vakf edilmiştir.)	M	1/2 Ahmed Çelebi mülkü; 1/2 Müeyyed evladı ve İmadeddin evladı (Halen Ahmed Çelebi'nin 1/2 malikânesi Ser-rikâbî Hüseyin Ağa'nın satın alınmış mülkü olup kendisinin kurduğu cami ve medreseye vakf edilmiştir.)
	D	Abdülhadi oğlu Müeyyed ve İmadeddin oğlu Abdülmelik (müşterek)	D	1/2 Abdülhadi oğlu Abdülmelik; 1/2 Müeyyed Çelebi oğlu Pir İne	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Karkın mz.			M	(Özikavağı'na bağlı)				
			D	(Özikavağı'na bağlı)				
Kayılar/Kayalar? ky.	M+D	"Malikâne ve divani ber karar" notu var.	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey; 2/3 malikâne (timar) (Zikr olunan malikâneden bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfı'na)	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey; 2/3 malikâne (timar) (Zikr olunan 2/3 malikâneden bir miktarı Medine-i Münevvere Vakfı'na)
			D	Mehmed Bey oğlu Ali Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kilise ky.	M	Sivas'ta Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı	M	Sivas'ta Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı	M	Sivas'ta Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı	M	Sivas'ta Abdülvehab Gazi Zaviyesi Vakfı
	D	(Belirtilmemiş)	D	Tavaşi Ali Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kilisealanı ky.	M	Atabey Bayezid oğlu Seyf Bey	M	(Belirtilmemiş)	M+D	İki baştan timar.	M+D	İki baştan timar.
	D	Pir Hasan Çelebi oğlu Ahmed Çelebi (Etrakiye-i Keraniye notu var)	D	Umur Çelebi		(Belirtilmemiş)		(Belirtilmemiş)
Özikavağı Nefs ky.		1/2 Mezid Bey, 1/2 İlyas Bey oğlu Seydi Ahmed	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey; 2/3 malikâne (timar)	M	1/3 Mehmed Bey ve Emir Hösün Bey; 2/3 malikâne (timar)
		Seydi Ahmed Çelebi oğlu Mustafa Çelebi	D	Mehmed Bey oğlu Ali Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Selamet ky.	M+D	Pir Hasan oğlu Ahmed Çelebi	M	Ahmed Çelebi (mülkiyet üzere)	M	Ahmed Çelebi (mülkiyet üzere)	M	Ahmed Çelebi (mülkiyet üzere)
			D	Ahmed Çelebi oğlu Umur Çelebi	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Taşağıl mz.	M	(Kilisealanı köyüne bağlı)	M	(Kilisealanı köyüne bağlı)	M	(Kilisealanı köyüne bağlı)	M	(Kilisealanı köyüne bağlı)
	D	(Kilisealanı köyüne bağlı)	D	(Kilisealanı köyüne bağlı)	D	(Kilisealanı köyüne bağlı)	D	(Kilisealanı köyüne bağlı)
Tersenek mz.	M	(Hicib köyüne bağlı)	M	(Hicib köyüne bağlı)	M	(Hicib köyüne bağlı)	M	(Hicib köyüne bağlı)
	D	(Hicib köyüne bağlı)	D	(Hicib köyüne bağlı)	D	(Hicib köyüne bağlı)	D	(Hicib köyüne bağlı)

Yenimüslüman Nahiyesi Yerleşimleri

Yerleşim Adı	Gelir	Gelir Sahibi 1455	Gelir	Gelir Sahibi 1485	Gelir	Gelir Sahibi 1519	Gelir	Gelir Sahibi 1574

	Türü		Türü		Türü		Türü	
Arslan-ı Danişmend/ İslamdanişmend mz.			M	(Hasanköy'e bağlı)	M	3/4 Tokat'ta Acebşir Zaviyesi Vakfı, 1/4 Malilkane (timar)	M	3/4 Tokat'ta Acebşir Zaviyesi Vakfı, 1/4 malikâne (timar)
			D	(Hasanköy'e bağlı)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Bilkayı ky.	M	1/2 Bayezid Atabey oğulları mülkü, 1/2 Edhem Çelebi Zaviyesi Vakfı	M	1/2 Ebna vakfı olmak üzere Bayezid, Şeyh Durak, Emir Himmet, Mezid, Seyfi, Hamdi, Abdullah ve Mehmed ve Veyis; 1/2 Edhem Çelebi Vakfı Zaviyesi	M	1/2 Ebna vakfı olmak üzere Bayezid, Şeyh Durak, Emir Himmet, Mezid, Seyfi, Hamdi, Abdullah ve Mehmed ve Veyis; 1/2 Edhem Çelebi Vakfı Zaviyesi	M	1/2 Ebna vakfı olmak üzere Bayezid, Şeyh Durak, Emir Himmet, Mezid, Seyfi, Hamdi, Abdullah ve Mehmed ve Veyis; 1/2 Edhem Çelebi Vakfı Zaviyesi
	D	Bayezid Atabey oğlu Bedreddin Çelebi	D	Hızır BeyAtabey oğlu Emir, Hamza ve Mezid.	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Çakırçalı mz.	M	(Harabe)	M	(Çeltek köyüne bağlı)	M	(Çeltek köyüne bağlı)	M	(Çeltek köyüne bağlı)
	D	(Harabe)	D	(Çeltek köyüne bağlı)	D	(Çeltek köyüne bağlı)	D	(Çeltek köyüne bağlı)
Çeltek ky.	M	Tokat Haydarhane Vakfı	M	Tokat Haydarhane Vakfı	M	Tokat Haydarhane Vakfı	M	Tokat Haydarhane Vakfı
	D	Bayezid Atabey oğlu Sadreddin ve Sadreddin oğlu Emrullah.	D	Doğan Emirci Zaviyesi Vakfı	D	Doğan Emirci Zaviyesi Vakfı	D	Doğan Emirci Zaviyesi Vakfı
Ernebâdi ky.	M	1/2 Medine Vakfı, 1/2 Kendi Türbesi (EmirVeled biraderi Mezid Bey)	M	(Belirtilmemiş)	M	1/2 Medine Vakfı, 1/2 malikâne (timar)	M	1/2 Medine Vakfı, 1/2 malikâne (timar)
	D	Bayezid Atabey oğlu Bedreddin Çelebi	D	Hamdullah Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Hasanköy ky.	M	3/4 Bali Çelebi, 1/4 Mehmed	M	5/6 Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı, 1/6 malikâne (timar)	M	5/6 Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı, 1/6 malikane (timar)	M	5/6 Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı, 1/6 malikâne (timar)
	D	Bayezid Atabey oğlu Bedreddin	D	Bayezid oğlu Hasan, Mustafa ve Mehmed (nevbet eşerler)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Hisarcık mz.	M	Tokat'ta Sünbül Hangahı Vakfı			M	(Haric ez-defter)	M	(Yenmüslüman'a bağlı)
	D	Bayezid Atabey oğlu Bedreddin			D	(Haric ez-defter)	D	(Yenimüslüman'a bağlı)
Kafirköy mz.			M	5/6 Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı, 1/6 malikâne (timar)	M	5/6 Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı, 1/6 malikâne (timar)	M	5/6 Hacı İvaz Paşa İmareti Vakfı, 1/6 malikâne (timar)
			D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kızılcaini ky.	M	3/4 Kayaş Bey evladı, 1/4 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı	M	1/4 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı, 1/16 Şeyh Ali (mülk), 1/16 Ahmed Çelebi kızı Şahcihan, 1/16 Seydi İbrahim, 1/16 Seydi Kerem, 1/2 malikâne	M	1/4 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı, 1/16 Şeyh Ali (mülk), 1/16 Ahmed Çelebi kızı Şahcihan, 1/16 Seydi İbrahim, 1/16 Seydi Kerem, 1/2 malikâne (timar)	M	1/4 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı, 1/16 Şeyh Ali (mülk), 1/16 Ahmed Çelebi kızı Şahcihan, 1/16 Seydi İbrahim, 1/16 Seydi Kerem 1/2 malikâne (timar)
	D	Kayaş oğlu Hüseyin	D	Hüseyin Katarî oğlu Mahmud Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtimemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Kopaç mz.	M	(Harabe)	M	(Çeltek'e bağlı)	M	(Çeltek'e bağlı)	M	(Çeltek'e bağlı)
	D		D	(Çeltek'e bağlı)	D	(Çeltek'e bağlı)	D	(Çeltek'e bağlı)
Öyük ky.	M	1/2 Kayaş Bey, 1/2 Sultanşah, Mehmed ve Ali.	M	1/2 Eşkünlü Mehmed ve Ali, 1/8 Şeyh Ali, 1/8 Şahcihan, 1/8 Seydi İbrahim, 1/8 Seydi Kerem, 1/4 Şeyh Şadi Zaviyesi Vakfı	M	1/2 Eşkünlü Mehmed ve Ali, 1/8 Şeyh Ali, 1/8 Seydi İbrahim, 1/8 Seydi Kerem, 1/4 Şeyh Şadi Zaviyesi, 3/16 malikane (timar)	M	1/2 Eşkünlü Mehmed ve Ali, 1/8 Şeyh Ali, 1/8 Seydi İbrahim, 1/8 Seydi Kerem, 1/4 Şeyh Şadi Zaviyesi, 3/16

								malikâne (timar)
	D	Kayaş oğlu Hüseyin (Malikâneciler eşerler.)	D	Hüseyin Bey Katarî oğlu Mahmud Bey (zeamet gereği)	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)
Salur mz.	M	Süri elinde iki çiftlik						
	D	(Belirtilmemiş)						
Söğüdözü mz.							M	(Çeltek'e bağlı)
							D	(Çeltek'e bağlı)
Taylu mz.	M	(Belirtilmemiş)		(Yenimüslüman'a bağlı)	M	(Yenimüslüman'a bağlı)		
	D	(Belirtilmemiş)		(Yenimüslüman'a bağlı)	D	(Yenimüslüman'a bağlı)		
Vezi mz.	M	(Ernebadi'ye bağlı)	M	(Ernebadi'ye bağlı)	M	(Ernebadi'ye bağlı)	M	(Ernebadi'ye bağlı)
	D	(Ernebadi'ye bağlı)	D	(Ernebadi'ye bağlı)	D	(Ernebadi'ye bağlı)	D	(Ernebadi'ye bağlı)
Yenimüslüman Nefs ky.	M	Emir Veled kızları	M	Medine Vakfı (Emir Veled kızı Sitti Hatın tarafından)	M	Medine Vakfı (Emir Veled kızı Sitti Hatun tarafından)	M	Medine Vakfı (Emir Veled kızı Sitti Hatun tarafından)
	D	Mustafa Bey oğlu Bayezid Ağa oğlu Ağacık	D	Bedreddin oğlu Şeyh Durak	D	(Belirtilmemiş)	D	(Belirtilmemiş)

(EK-3) 1575'te Zile Timarları (TKA, Td 238'den derlenmiştir.)

Zile Kaza Merkezi Kırsalı Timarları (s. 91a-93a)

s.	Timar sahibi	Özelliği	Nahiye	Karye/Mz.	Gelir kaynağı	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Nalband Hasan	Nalband	Zile	Belciş-i Etrakiye kr.	D	5500	3400	3400	3400
2	Mustafa		Zile	Belciş-i Etrakiye kr.	D	5500	2100	2100	2100
3	Cebeci Yusuf	Cebeci	Zile	Kafirviranı kr.	D+Niyabet	10330	3000	4300	4300
			Meşhedabad	Çubuk kr.	D	8500	1300		
4	Rum çavuşlarından Mahmud	Rum çavuşu	Zile	Kafirviranı kr.	D+Niyabet	10330	7330	21600	4350
			Zile	Gederik kr.	D	2670	2670		
			Zile	Gederik kr.-el müsellemiye	0	500	500		
			Zile	Osmanobası kr.	D	1500	1500		
			Zile	İde kr.	D	9000	3600		
			Turhal	Ovacık kr.	D	8000	6000		
5	Sungur		Zile	Kafirviranı kr.	D+Niyabet	10330	7330	21600	12900
			Zile	Gederik kr.	D	2670	2670		
			Zile	Gederik kr.-el müsellemiye	0	500	500		
			Zile	Osmanobası kr.	D	1500	1500		
			Zile	İde kr.	D	9000	3600		
			Turhal	Ovacık kr.	D	8000	6000		
6	Mirza		Zile	Kafirviranı kr.	D+Niyabet	10330	7330	21600	4350
			Zile	Gederik kr.	D	2670	2670		
			Zile	Gederik kr.-el müsellemiye	0	500	500		
			Zile	Osmanobası kr.	D	1500	1500		
			Zile	İde kr.	D	9000	3600		
			Turhal	Ovacık kr.	D	8000	6000		
7	Abdullah oğlu Murad		Zile	Derebaşı kr.	D	5500	1750	1750	1750
8	Abdullah oğlu Mustafa		Zile	Derebaşı kr.	D	5500	1750	1750	1750
9	Dündar		Zile	İde kr.	D	9000	2800	2800	2800
10	Temürhan oğlu Hasan		Zile	Derebaşı kr.	D	5500	2000	2000	2000
11	Dulkadir		Zile	Savcı kr.	D	3800	1200	1200	1200
12	Hüseyin, Şah Ali, Emir Ali, Lütfullah, Mustafa ve Mahmud, ***be-nevbet, iki eşküncü eşdürürler.***	be-nevbet (2 eşküncü)	Zile	Azarya kr.	0	4000	4000	4000	4000
13	Abdullah		Zile	Kızılca kr.	0	2600	1300	2400	2400

			Meşhedabad	Çiftlik kr.	D	8600	700		
			Halka-i Hass	Ovacık mz.	0	400	400		
14	Mustafa		Zile	Çöke kr.	D	1000	1000	3200	3200
			Zile	Çokçakul/Çokçakoz kr.	D+M	1000	1000		
			Sonisa	Musalu kr., Etrakiye hasılından	0	1200	1200		
15	Kemal Çavuş oğulları Musa ve Süleyman		Zile	Saraç-ı Etrakiye	D	3000	2200	3600	3600
			Zile	Savcı kr.	D	3800	1400		
16	Gülâbi		Zile	Yünlü kr.	D	5000	2000	2000	2000
17	Dede/Davut?		Zile	Yünlü kr.	D	5000	1700	4200	4200
			Zile	Danişmend Bahşayiş kr.	D	1500	1500		
			Özikavağı	Karacaviran kr. ma‘a Başkoz mz.	D	1000	1000		
18	Mahmud, ***mir-i 'alem-i livâ-i Canik***	Canik livası mir-i alemi	Zile	Bağluca kr.	D	5000	5000	11000	11000
			Yıldız	Karadere mz. ma‘a Demürkâni/kâbi mz.	0	500	500		
			Mezidözü	Hızıroğlanı kr.	2 baş	2000	2000		
			Mecidözü	Güğercinlik kr.	M	1500	1500		
			Turhal	Serpin kr.	D	11000	2000		
19	Şahin		Zile	Hacılar kr.	D	2484	2484	6200	6000
			Zile	Hamzacık mz.	0	900	900		
			Turhal	Giryun kr.	0	3400	1000		
			Kazabad	Vazanya kr.	D	6000	1316		
			Kazabad	Kar/Kaz? yeri mz.	0	200	200		
			(Yazılmamış)	Safir mz. (nezd-i Kutluoğlanı)	0	600	300		
20	Gülâbi		Zile	Ohtamara kr.	D	6600	1750	1750	1750
21	Ali		Zile	Ohtamara kr.	D	6600	1750	1750	1750
22	Pirbende		Zile	Savcı kr.	D	3800	1200	2445	2445
			Sorkun	Kızılca mz.	0	1200	1200		
			B.siz	Dolaklu kışlağı	0	45	45		
23	Bazarlu		Zile	Güğercinlik mz.	0	3200	1600	2400	2400
			Artukabad	Danişmendlü kr.	0	9000	800		
			Artukabad	Halilviranı mz. ve Artukyeri, Sapanca, Doşanharmanı ve Kavakseküsü ve Kayaharmanı mz.	0	1000			

24	Dede/Davut?		Zile	Güğercinlik kr.	D	3200	1600	1600	1600

Acacı Nahiyesi Timarları (s. 94a-95a)

s.	Timar sahibi	Nahiye	Karye/Mz.	Gelirin türü	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Mahmud	Acacı	Kayılar kr.	D	7100	3400	3400	3400
2	Hüdavirdi	Acacı	Hacı kr.	D	4500	1800	3144	3144
			Hacı kr.	M	2000	1344		
3	Abdülcabbar	Acacı	Oltan kr.	D	6000	2200	3200	3200
		Kuştaş	Derbend kr.	D	2500	1000		
4	Mehmed	Acacı	Hacı kr.	D	4500	2700	4300	4300
		Artukabad	İleminlü kr.	0	1300	1300		
			Sovucak mz.	0	300	300		
5	Çırak oğlu Hüseyin	Acacı	Kayılar kr.	D	7100	3700	7100	2000
		Kızılkünbed	Kayadibi kr.	D	5000	3400		
6	Gülâbi Çavuş oğlu Ali	Acacı	Kayılar kr.	D	7100	3700	7100	1500
		Kızılkünbed	Kayadibi kr.	D	5000	3400		
7	Mehmed	Acacı	Oltan kr.	D	6000	1900	2999	2999
		Hüseyinabad	Ağcakışla kr.	0	3200	1099		
		Hüseyinabad	Söğüdözü mz. (nezd-i Hırka-i Büzürk kr.)	0	4000			
8	Ahmed	Acacı	Şeyh kr.	D+M (1/2)	6200	3100	3100	3100
9	Umur	Acacı	Şeyh kr.	D+M (1/2)	6200	2100	2100	2100
10	Osman	Acacı	Uluköy kr.	0	5600	2000	2000	2000
11	Hasan oğlu Mustafa	Acacı	Kayılar kr.	D	7100	3700	2000	5900
		Kızılkünbed	Kayadibi kr.	D	5000	3400		
		Hüseyinabad	Sarıhacı kr.	0	400	400	3900	
		Hüseyinabad	Miragü/Karagü mz.	0	353	353		
		Kızılkünbed	Gazi ma'a Ermenid mz.	D	500	500		
		Hüseyinabad	Karapınar kr. (Cemaat-i İnallu)	0	147	147		
		Mecidözü	Bayatlar kr. (Koyluca/Kupluca zaviyesi)	0	500	500		
		Budaközü	Budaközü	0	2000	2000		

Halka-i Hass Nahiyesi Timarları (s. 100a-101b)

s.	Timar sahibi	Özelliği	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Abdullah oğlu Ferruh		Halka-i Hass	Ladıcık	D	13000	3300	3300	3300

2	Seyyid Mehmed	Seyyid	Halka-i Hass	Ladıcık	D	13000	3600	3600	3600
3	Seyyid Kasım	Seyyid	Halka-i Hass	Ladıcık	D	13000	2100	3100	3100
			Acacı	Şeyh kr.	M	6000	1000		
4	Seyf		Halka-i Hass	Halil kr.	D	8630	3200	3200	3200
5	Mehmed		Halka-i Hass	Halil kr.	D	8630	3000	3000	3000
6	Dora		Halka-i Hass	Ladıcık kr.	D	13000	3000	3000	3000
7	Nebi		Halka-i Hass	Dabana kr.	D	8700	8700	12200	4000
			Kuştaş	Ahmed kr.	D	3500	3500		
8	Bünyad oğlu İlbeyi		Halka-i Hass	Üçağaç kr.	2 BAŞ	4400	2700	3200	1600
			Halka-i Hass	Ilı mz.	0	1000			
			Halka-i Hass	İmanköy kr.	0	500	500		
9	Bünyad oğlu Hüseyin		Halka-i Hass	Üçağaç kr.	2 BAŞ	4400	2700	3200	1600
			Halka-i Hass	Ilı mz.	0	1000			
			Halka-i Hass	İmanköy mz.	0	500	500		
10	Selim		Halka-i Hass	Üçağaç kr.	2 BAŞ	4400	5400	5400	2700
			Halka-i Hass	Ilı mz.	0	1000			
11	Hüseyin		Halka-i Hass	Halil kr.	D	8630	1600	1600	1600
12	Yolkulu oğlu Üveys		Halka-i Hass	Dabana kr.	D	8700	8700	12200	1600
			Kuştaş	Ahmed kr.	D	3500	3500		
13	Yolkulu oğlu Yunus		Halka-i Hass	Dabana kr.	D	8700	8700	12200	1600
			Kuştaş	Ahmed kr.	D	3500	3500		
14	Pir Ayan		Halka-i Hass	Tutuş kr.	D	2000	2000	2900	2900
			Karahisar-ı Behramşah	Düşükkavak kr. ve Büyükpınar mz.	0	0	900		
15	Ali		Halka-i Hass	Salviran kr.	D	400	400	2400	2400
			Halka-i Hass	Dabana kr.	D	8700	1000		
			Kuştaş	Ahmed kr.	D	3500			
			Sorkun	Köprüce n.d. Kayırcı/Katırcı?kışlası	0	1000	1000		
16	Ulubey		Halka-i Hass	Saluri kr.	0	3000	3000	5500	5500
			Halka-i Hass	İlyasoğlanı kr.	0	500	500		
			Karahisar-ı Behramşah	Kulbad?/Kullar? mz.	D	1500	1500		
			Karahisar-ı Behramşah	Karasofu mz.	0	500	500		
17	Ali, ***an-çavuşân-ı Rum***	Rum çavuşu	Halka-i Hass	Dabana kr.	D	8700	8700	12200	4000
			Kuştaş	Ahmed kr.	D	3500	3500		

Hüseyinabad Kazası Kırsalı Timarları (s. 81a-85b)

s.	Timar sahibi	Özelliği	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Malkoç		H.abad	Gerdekkaya Etrakiye kr.	D	4000	4000	14050	14050
			H.abad	Çelebibey Kışlağı, n.d. Hüseyin (an cemaat-i İnallu)	0	1500	1500		
			H.abad	Beyobası Kışlağı (an cemaat-i İnallu)	0	4000	2000		
			H.abad	Kozluca Kışlağı (Yörükân-ı Bolad Hacılu an cemaat-i İnallu)	0	3000	3000		
			Karahisar-ı Demürlü	Yarımluca kr. ve Yatıkkışla	0	3000	1700		
			H.abad	Geçüd kr.	D	3700	1500		
			H.abad	Bayatcık kr. (an cemaat-i İnallu)	0	850	350		
			H.abad	Kızıllar kr.	D	2200			
2	***Göricelü*** Kasım, ***Yeniçeri***	Yeniçeri	H.abad	Koçhisar kr. ile Göllücek mz. (n.d. Gürcepınar)	D	7000	3500	9000	9000
			H.abad	Kapaklar kr.	D	3000	3000		
			H.abad	Ağcaviran kr.	D	10500	1500		
			Mecidözü	Etrakiye-i Saru Süleyman kr.	0	11500	1000		
3	Mehmed oğulları Bünyad ve Hüseyin		H.abad	Ağcakışla mz.	0	3199	3199	7199	1700
			H.abad	Söğüdözü mz. (nezd-i Hırka-i Büzürk kr.)	D	4000	4000		
4	Maksud oğlu Mansur (bu dahi)		H.abad	Geçüd kr.	D	3700	2200	2200	2200
5	Hüseyin		H.abad	Karıbasan kr. ve Kurucakışla(n.d. Öbeköyüğü)	D	5000	4000	4000	4000
6	Ferhad		H.abad	Çalman kr.	0	6400	2150	2150	2150
7	Mirza		H.abad	Çalman kr.	0	6400	2150	2150	2150
8	Mehmed		H.abad	Hırka-i Büzürk ve Söğüdözü mz.	D+Niyabet	14500	17000	17000	6500
			H.abad	Sarualan mz.	D	1000			
			H.abad	Saraypınarı mz.	D+M	1500			
9	Halil, an-***çavuşân-ı Rum***	Rum çavuşu	H.abad	Hırka-i Küçük kr.	D	6000	5300	5450	5450

			H.abad	Hırka-i Küçük kr.	Niyabet	150	150		
10	Mehmed oğlu İbrahim		H.abad	(Büyükpınar mz.)	0	800	800	2000	2000
			H.abad	Gölyurdu ve Sancıkaya mz. (n.d. Kârbânkayası)	0	800	800		
			H.abad	Gözaçan mz. (n.d. Kuyucak)	0	400	400		
11	Mustafa		H.abad	Serkis (n.d. Killik) kr.	D	12300	13300	13300	1400
			H.abad	Serkis kr. (Etrakiye-i Tutaş an Yörükân-ı Büzürk)	0	1000			
12	Murad		H.abad	Çalman kr.	0	6400	2100	2100	2100
13	Belgradlu Mehmed (bu dahi)	Belgradlı	H.abad	Fakihler kr.	D	10800	10800	16200	10800
			H.abad	Karapınar kr.	D	3000	3000		
			H.abad	Etrakiye-i Muradsufi kr.	D+M (1,5/4)	6100	2400		
14	Derviş		H.abad	Fakihler kr.	D	10800	10800	16200	2200
			H.abad	Karapınar kr.	D	3000	3000		
			H.abad	Etrakiye-i Muradsufi kr.	D+M (1,5/4)	6000	2400		
15	Piri oğlu Gazi		H.abad	Fakihler kr.	D	10800	10800	16200	3200
			H.abad	Karapınar kr.	D	3000	3000		
			H.abad	Etrakiye-i Muradsufi kr.	D+M (1,5/4)	6000	2400		
16	İlyas		Hüseyinabad	Hacıhasankavağı	2 baş	7100	1000	1830	1830
			Meşhedabad	Kızılca kr.	D	8299	830		
17	İbrahim, Y***eniçeri Midillü***	Midillili Yeniçeri	H.abad	Hacıhasankavağı	2 baş	7100	1000	9000	9000
			H.abad	Ağcaviran kr.	D	10500	1200		
			H.abad	Sapmaz kr.	D	6000	3600		
			H.abad	Çatakpınarı kr.	D	4000			
			Mecidözü	Güğercinlik kr.	D	2600			
			H.abad	Balçıkhisarı kr.	D	5500	3200		
			H.abad	Büyükpınar mz.	D	800			
			H.abad	Gölyurdu ve Sancıkaya mz. (n.d. Kârbânkayası)	D	800			
			H.abad	Gözaçan mz. (n.d. Kuyucak)	0	400			
18	Mansur ve Kaya		H.abad	Perçem kr.	M	4000	2000	2000	2000
19	Şadi oğlu Mehmed		H.abad	Serkis (n.d. Killik) kr.	D	12300	12300	13300	2000
			H.abad	Serkis kr. (Etrakiye-i Tutaş an Yörükan)	0	1000	1000		
20	Ahmed oğlu Bektaş		H.abad	Ağcakışla kr.	0	3199	3199	7199	800
			H.abad	Söğüdözü mz.	0	4000	4000		

21	Hacı Hasan		H.abad	Akpınar-ı Etrakiye kr.	0	6100	6100	6500	2000
			H.abad	Dona mz.	0	400	400		
22	Oğul Bey oğlu Hüseyin		H.abad	Hacıhasankavağı kr.	2 baş	7100	1600	1600	1600
23	Ergeldi		H.abad	Ağcakışla kr.	0	3200	7200	2500	2500
			H.abad	Söğüdözü kr.	D	4000			
24	Cemşid		H.abad	Serkis n.d. Killik kr.	D	12300	12300	13300	1300
			H.abad	Serkis kr. (Etrakiye-i Tutaş an Yörükan)	0	1000	1000		
25	Mirza		H.abad	Etrakiye-i Muradsufi kr.	D+M (1,5/4)	6000	6000	6000	1700
26	Sevindik oğlu Osman (bu dahi)		H.abad	Domalan kr.	D	3200	1000	2100	2100
			H.abad	Ağcakışla kr.	0	3200	1100		
			H.abad	Söğüdözü kr.	D	4000			
27	Salih		H.abad	Serkis (n.d. Killik) kr.	0	12300	1000	2200	2200
			H.abad	Serkis kr. (Etrakiye-i Tutaş an Yörükan)	0	1000			
			H.abad	Perçem kr.	M	4000	500		
			H.abad	Mezidlü n.d Aykudfakihviranı mz. ve Tokluağılı mz.	0	300	300		
			H.abad	Bayrakbaşı n.d. Viran mz. ma'a Öyük mz. (Çonkar taifesi ziraat eder.)	0	400	400		
28	Paşa Tekin	Paşa	H.abad	Koçhisar kr. ma‘a Göllücek mz. (n.d. Gürcepınar)	D	7000	1400	3400	3400
			Sorkun	Yumrucaktaş kr. (n.d. Çonkaroğlukışlası) (Çonkar cemaati ziraat eder.)	0	4000	1000		
			Sorkun	Ağcaağıl mz. [n.d. Güzellü (Güdüllü)] (Çonkar cemaati ziraat eder.)	0	1000	1000		
			Sorkun	Maraşkışlası (n.d. Menteşkışlası) mz. ve Küçükpınar (Çonkar cemaati ziraat eder.)	0	250			
			Sorkun	Uluçlu/Uluslu? mz. (Kargı cemaati ziraat eder.)	0	500			
			Sorkun	Öyükbelü mz. (Çonkar cemaati ziraat eder.)	0	250			
			Sorkun	Bilviran mz. (Çonkar taifesi ziraat eder.)	0	1000			

29	Hanifi		H.abad	Domalan kr.	0	3200	2200	2200	2200
30	Halil oğlu Mahmud		H.abad	Akpınar kr.	0	6100	1600	2000	2000
			H.abad	Dona mz.	0	400	400		
31	Gülâbi oğlu Mirza		H.abad	Alifakih-i Etrakiye kr.	0	3300	3300	14802	15106
			H.abad	Karbansaray kr. (Cemaat-i Biruklu an taife-i İnallular)	0	710	710		
			H.abad	Çelebi Bağı kr. (Cemaat-i İnallular)	0	215	215		
			H.abad	Yatan kr. (an-cemaat-i İnallu)	0	211	211		
			H.abad	Ağcasoku kışlağı (an cemaat-i İnallu)	0	1200	1200		
			H.abad	Gökkışlağı (an-cemaat-i İnallu)	0	1795	1795		
			H.abad	Çelebiler kışlağı (an cemaat-i İnallu)	0	300	300		
			H.abad	Yancılar kışlağı (an cemaat-i İnallu)	0	2171	2171		
			H.abad	Beyobası kışlağı (an cemaat-i İnallu)	0	4000	2000		
			Budaközü	Yatıkkışla kr. ve gayrihu, (an cemaat-i Zekeriya Hacılu)	0	2200	2200		
			Karahisar-ı Demürlü	Basri/Nasri? kr.	D	1400	700		
32	Katib Veli	Katib	H.abad	Ağcaviran kr.	D	10500	2200	4000	4000
			H.abad	Tokluağılı mz. (Çonkar ziraat eder.)	0	400	400		
			Sorkun	Kösöyüğü mz.	0	800	800		
			Sorkun	İskenderviranı (n.d. Erkenlüöyük)	0	600	600		
33	Hasan		H.abad	Hacıhasankavağı kr.	2 baş	7100	3500	3500	3500
34	Aydın		H.abad	Kulağuz kr.	0	2600	1700	1700	1700
35	Bayındur		H.abad	Bayatçık kr	0	850	850	3050	3050
			H.abad	Kızıllar kr.	D	2200	2200		
36	Beyrâk?		H.abad	Balçak/Yalıncak mz.	D	1000	1000	2000	2000
			H.abad	Keşlik kr. (cemaat-i İnallu)	0	500	1000		
37	Temerrüz?		H.abad	Balçıkhisar kr.	0	5500	5500	7500	2000
			H.abad	Büyükpınar mz.	0	800	800		
			H.abad	Gölyurdu ve Sancıkaya mz. (n.d. Kârbânkayası)	0	800	800		

			H.abad	Gözaçan mz.(n.d. Kuyucak)	0	400	400		
38	Musa		H.abad	Delümelikmeşhedi mz.	0	1000	1000	2000	2000
			Sorkun	Haydarabdaldiyarı (n.d. Söğüdlüce) mz.	0	1000	1000		
39	Arnavud İskender oğlu Mehmed		H.abad	Sapmaz kr.	0	6000	6000	10600	5000
			H.abad	Çatakpınarı kr.	0	4000	4000		
			Mecidözü	Güğercinlik kr.	0	2600	600		
40	Bali oğlu Yemen ve Karahisar		H.abad	Koçhisar kr. ma'a Göllücek mz. (n.d. Gürcepınar)	0	7000	0	7000	7000
			Mecidözü	Doğancı mz.	0	0	0		
41	Ahmed		Hüseyinabad	Kamışçık ve Taşlucaöyük mz.	0	500	500	3000	3000
			H.abad	Temürhan ma'a Obaca ve Turgudçardağı mz.	0	1000	1000		
			Sorkun	Kılıçağılı (n.d. Yalnızağıl) mz.	0	500	500		
			Sorkun	Cüneydlü mz.	0	1000	1000		
42	Üveys		H.abad	Bayatçık kr	0	850	1000	1700	1700
			H.abad	Kızılllar kr.	0	2200			
			Karahisar-ı Demürlü	Basri/Nasri? kr.	0	1400	700		
43	Ali		H.abad	Bezirhâne kr.	0	1300	1300	1300	1300
44	Çırak		H.abad	Karıbasan kr. ve Kurucakışla (n.d. Ediköyük)	0	5000	1000	2000	2000
			H.abad	Akpınar-ı Etrakiye kr.	0	6000	400		
			H.abad	Dona mz.	0	400			
			H.abad	Kavakağacı mz.	0	600	600		
45	Çırak		H.abad	Yatan-ı Etrakiye kr.	0	3000	3000	4000	3000
			H.abad	Balakkayası mz.	0	1000	1000		
46	Durak		H.abad	Serkis (n.d. Killik) kr.	0	12300	12300	13300	2300
			H.abad	Serkis kr. (Etrakiye-i Tutaş an Yörükân-ı Büzürk)	0	1000	1000		
47	Habib		H.abad	Alacalar kr.	0	4500	2250	2250	2250
48	Ulaş		H.abad	Alacalar kr.	0	4500	2250	2250	2250

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi Timarları (s. 108a-109b)

s.	Timar sahibi	Özelliği	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Çerkes İskender	Çerkes	Karahisar-ı B.	Güllük kr.	D	4000	4000	7600	7600
			Acacı	Uluköy kr.	D	5600	3600		
2	Satılmış oğlu Ahmed		Karahisar-ı B.	Kesrihisarı kr.	D	4000	2000	5500	5500
			Karahisar-ı B.	Muhtesib kr.	D	3300	3000		
			Karahisar-ı B.	Çiftlik (n.d. Karapiri) mz. (nezd-i Nusret) ma'a Atalanı ve Akalanı	2 baş	500	500		
3	Mehmed		Karahisar-ı B.	Şölen kr.	D+niyabet	4000	4000	9000	9000
			Karahisar-ı B.	Oluğuuzun kr.	D+niyabet	7000	3000		
			Meşhedabad	Arslangazi	D	6400	2000		
4	Kasım oğlu Mansur		Karahisar-ı B.	Kesrihisarı kr.	D	4000	2000	2300	2300
			Karahisar-ı B.	Muhtesib kr.	D	3300	300		
5	Ahmed		Karahisar-ı B.	Nefs-i Karahisar-ı Behramşah	D+niyabet	9000	9100	21150	5200
			Karahisar-ı B.	Kışlak-ı nahiye-i Karahisar-ı Behramşah (mahsulden)	0	8050	8050		
			Karahisar-ı B.	Oluğuuzun kr.	D+niyabet	7000	4000		
6	Gülâbi		Karahisar-ı B.	Nefs-i Karahisar-ı Behramşah	D+niyabet	9000	9100	21150	10600
			Karahisar-ı B.	Kışlak-ı nahiye-i Karahisar-ı Behramşah (mahsulden)	0	8050	8050		
			Karahisar-ı B.	Oluğuuzun kr.	D+niyabet	7000	4000		
7	Bâli		Karahisar-ı B.	Nefs-i Karahisar-ı Behramşah	D+niyabet	9000	9100	21150	5350
			Karahisar-ı B.	Kışlak-ı nahiye-i Karahisar-ı Behramşah (mahsulden)	0	8050	8050		
			Karahisar-ı B.	Oluğuuzun kr.	D+niyabet	7000	4000		
8	Mustafa		Karahisar-ı B.	Kesrihisarı kr.	D	4000	2400	3900	1950
			Meşhedabad	Küplüce mz.	0	400			
			Meşhedabad	Kayılar kr.	0	3200	1000		
			Sivas	Köycekbükü mz.	0	500	500		
9	Mehmed		Karahisar-ı B.	Kesrihisarı kr.	D	4000	2400	3900	1950
			Meşhedabad	Küplüce mz.	0	400			
			Meşhedabad	Kayılar kr.	0	3200	1000		
			Sivas	Köycekbükü mz.	0	500	500		
10	Yakub		Karahisar-ı B.	İmrak kr.	0	6200	2000	4600	4600
			Gelmuğad	Çayalanı ve Kayıralanı mz.	0	600	600		
			Gelmuğad	Ağılkaya kr.	E	3000	1000		

			Gelmuğad	Hodlu/Hadlu mz.	0	1000	500		
			Gelmuğad	Ramazan kr.	0	1000	5000		
11	Abdülfettah, an-çavuşân-ı Rum	Rum çavuşu	Karahisar-ı B.	Kesri kr.	0	4000	2000	9570	9570
			Meşhedabad	Küplüce mz.	D	400			
			Karahisar-ı B.	Kürdükdibi n.d. Çamluca mz.	D	400	400		
			Karahisar-ı B.	Evciler mz ma‘a Asılluboğazı	D	870	870		
			Karahisar-ı B.	Günü mz. (n.d. Dumantaş)	D	400	400		
			Karahisar-ı B.	Dikmen ve Hamrik mz.	0	100	100		
			Sorkun	Koylu/Koplukışla (n.d Nehar/Baharviranı)	0	500	500		
			Sorkun?	Alan-ı Yaraş mz. (ma‘a Sağırkalanlar)	0	200	200		
			(Sorkun)	Kürk/Güdükviranı mz. ma'a Hızırağılı	0	100	100		
			Sorkun	Öyük kr.	0	3000	1500		
			Sorkun	Yundalanı mz. (nezd-i Adıbüyük kr.)	0	2200	1500		
			Hüseyinabad	Sapmaz kr.	D	6000	2000		
			Hüseyinabad	Çatakpınarı kr.	D	4000			
			Mecidözü	Güğercinlik kr.	D	2600			
12	Kâtib Hacı Mehmed oğlu Resul		Karahisar-ı B.	Karacaöz kr. ve Desti ve Akviran mz.	D	1300	1300	2999	2999
			Gelmuğad	Terkelik ve Gümüşkuyu ve Ayvacık ve Buzağıdöllüğü ma‘a Çay ve Bucağıdaşdan (Yol kesilen yerdir.)	2 baş+niyabet	300	300		
			Gelmuğad	Göndere mz (n.d Mehirvefa ve Emirzekışlası ve Divânealidikmesi	2 baş+niyabet	300	300		
			Gelmuğad mezari	Sorkunkulu ve Tellüoğlu Budayak/Budalık? kr.	2 baş	300	300		
			Sorkun	Çiçeklü kr.	0	2200	799		
13	Kâtib Hacı Mehmed	Katib	Karahisar-ı B.	Tezekçi kr.	D+niyabet	6000	3000	0	15000
			Kızılkünbed	Kazankaya kr. ma‘a Kuyulu mz.	D (1/4), M+niyabet	5000	3393	0	
			Acacı	Mukriler kr. ma‘a İnkaya mz.	D+niyabet	1000	1000	0	
			Karahisar-ı B.	Musacık-ı Köklüyolbaşı ve Sofular ve Damderesi, Aşurkışlası mz.	D+niyabet	580	580	0	
			Karahisar-ı B.	Öketçe/Onatça mz.(n.d. Alicüklü)	D+niyabet	300	300	0	

			Sivas	Özlükaya kr. (nezd-i Yıldız)	0	1500	1000	0	
			Sivas	Özlükaya kr. (niyabetten)	Niyabet	208	208	0	
			Sorkun	Ağcakaya (n.d. Pirifakihkışlası) kr.ve Domağılı	2 baş	900	900	0	
			Sorkun	Çiçeklü kr.	0	2200	1401	0	
			Sivas	Bedel kr.	D	2000	2000	0	
			Sivas	Harami mz.	0	300	300	0	
			Sivas	Öğümkayaviranı mz.	0	200	200	0	
			Sivas	Ziyaretviranı mz.	0	250	250	0	
			Sivas	Sofuviranı mz.	2 baş	250	250	0	
			Sivas	Çukurbulaviranı mz.	0	320	320	0	
			Sivas	Öğümkayaviranı mz. (Diğer)	0	350	350	0	
			Sivas	Kafirviranı mz.	D	330	330	0	
			Meşhedabad	Çiftlik kr. (niyabetten)	Niyabet	1000	1000	0	
			Sivas	Bedel kr. (niyabetten)	0	278	278	0	
14	Şehsuvar		Karahisar-ı B.	Avak/Adak kr.	0	6200	4200	0	4200

Kızılkünbed Nahiyesi Timarları (s. 102b-104a)

s.	Timar sahibi	Özelliği	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Ali		Kızılkünbed	Tankuş kr. ma'a Seküler	D	7359	4000	9600	9600
			Mecidözü	Sarubeyağılı mz.	0	3000	3000		
			Mecidözü	Gebe/Kebeviran mz. (nezd-i Çat kr.)	D	600	600		
			Kızılkünbed	Ilısu kr. (el-müsellemiye) ma'a Çorak mz.	0	2000	2000		
2	İbrahim oğulları Budak ve Çırak		Kızılkünbed	Tankuş kr. ma'a Seküler	D	7359	3359	3359	3359
3	Bünyâd		Kızılkünbed	Çörüti/ Çorveli kr.?	D	4000	1000	3600	3600
			Hüseyinabad	Ağcaviran kr.	D	10500	1000		
			Mecidözü	Çanşa n.d. Karapınar kr. ma'a Karkın mz.	D	7200	600		
			Mecidözü	Sevindikalanı mz.	2 baş	600			
			Hüseyinabad	Yatan-ı Etrakiye kr.	0	3000	1000		
			Hüseyinabad	Bâlâk/Yalak? kr.	0	1000			
4	Abdullah oğlu Ahmed		Kızılkünbed	Ayvalu kr.	D	4230	2800	2800	2800
5	Mustafa		Kızıl Künbed	Ilısu kr. ve Kayalu ve	D	8000	3000	3000	3000

				Karacaviran mz. ve Karacaömer mz.					
6	Gülâbi		Kızılkünbed	Eymür kr.	D	4500	4500	6200	3100
			Kızılkünbed	Doymuş mz.	0	1700	1700		
7	Ahmed		Kızılkünbed	Eymür kr.	D	4500	4500	6200	2600
			Kızılkünbed	Doğmuş mz.	0	1700	1700		
8	Mahmud		Kızılkünbed	Ayvalu kr.	D	4250	1430	2230	2230
			Zile	Saraç kr.	D	3000	800		
9	Nurullah Kethüdâ	Kethüda	Kızılkünbed	Alan kr.	D+Niyabet	5000	5000	9300	9300
			Artukabad	Sarukamışçayırı tb. Büğetsaray kr.	0	700	300		
			Artukabad	Çakrı kr.	D	9300	2000		
			Artukabad	Kinlü kr.	M	880			
			Belirsiz	Belirsiz	Çiftlik	300			
			Kafirni	Tomara kr.	D	4800	2000		
			Kafirni	Anahor mz.	D	500			
10	Mustafa		Kızılkünbed	Kazankaya kr.	M (1/2)	2500	2500	2500	2500
11	Ali ve Pirican, ***be-nevbet***	be-nevbet	Kızılkünbed	Ilısu kr. ma'a Karacaömer mz. ve Kayalu mz. ve Karacaviran mz.	D	8000	1000	1000	1000
12	Mustafa		Kızılkünbed	Çörüti/ Çorveli kr.?	D	4000	2000	2000	2000
13	Kalender		Kızılkünbed	Tatlar kr.	D	2000	2000	6100	10050
			Kızılkünbed	Tatlar kr.	Niyabet	200	200		
			Kızılkünbed	Kayadibi kr.	D	5000	1600		
			Acacı	Kayılar kr.	D	7100	1600		
			Kızılkünbed	Kayadibi kr.	Niyabet	200	200		
			Acacı	Kayılar kr.	Niyabet	500	500		
			Aştakul	Aştakul kr.	0	15200	700	700	
			Ladik	Alayunt kr.	D	5200	5200	2000	
			Ladik (çiftlik)	Alayunt kr.	Çiftlik	400	400		
			Ladik (Etrakiye)	Alayunt kr.	0	300	300		
			Ladik	Hasırcı kr.	D	4500	4500		
			Aştakul	Yağma kr.	D	0	6000	6000	
			Aştakul	Yağma kr.	Niyabet	0	200	200	
14	Karaman, Ser-asker-i Sipahiyân-ı nahiye-i Tokat, Zile, Artukabad ve Kazabad	Tokat, Zile, Artukabad ve Kazabad sipahileri seraskeri	Kızılkünbed	Kazankaya kr.	D+M (1/4)	5000	1667	6367	6367
			Özikavağı	Selamet kr.	D	3000	1500		
			Acacı	Oltan kr.	D	6000	1900		

			Hüseyinabad	Kapaklu kr.	0	3000	1000		
			0	0	0	300	300		

Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi Timarları (s. 106b-107a)

s.	Timar sahibi	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Erdoğdu oğlu Uluyed	Kuştaş	Koçaç kr.	D	8200	2000	2000	2000
2	Ahmed	Kuştaş	Koçaç kr.	D	8200	2100	2100	2100
3	Mahmud oğlu Çırak	Kuştaş	Koçaç kr.	D	8200	2100	2100	2100
4	Keleş	Kuştaş	Ağcaviran kr.	D	7000	650	1150	1150
		Kuştaş	Yaba mz.	0	500	500		
5	Mü'min Çavuş oğlu Mahmud	Kuştaş	Mahmudlu kr.	0	3300	3300	3300	3300
6	Hasan	Kuştaş	Ağcaviran kr.	D	7000	2400	2400	2400

Meşhedabad Nahiyesi Timarları (s. 97a-99a)

s.	Timar sahibi	Özelliği	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Budak		Meşhedabad	Çiftlik kr.	D	8600	2000	4000	4000
			Aştakul	Banbuklu kr.	D	1200	1200		
			Aştakul	Pınarbaşı kr.	0	6500	800		
2	Sefer veled-i Abidin		Meşhedabad	Çubuk kr.	D	8500	3000	3000	3000
3	Piri		Meşhedabad	Çiftlik kr.	D	8600	2000	2000	2000
4	Halil veled-i Mehmed		Meşhedabad	Derekınık kr.	D	7100	1700	3600	3600
			Meşhedabad	Aliarab kr.	D	5000	1900		
5	Satılmış		Meşhedabad	Çiftlik kr.	D	8600	700	2400	2400
			Hüseyinabad	Gökviran kr.	0	1200	1200		
			Gelmuğad	Ağılkaya kr. (çiftlik der-yed-i Satılmış sipahi)	Çiftlik	500	500		
6	Abdurrahman		Meşhedabad	Kozludere kr.	D	3500	3500	3900	3900
			Meşhedabad	Karı ve Dorualanı n.d. Karaali mz.	0	300	300		
			(Belirsiz)	Kapudoğlukışlağı n.d. Körpelü (zemin der yed-i Abdurrahman kıtaat)	0	100	100		
7	Ali veled-i Mehmed		Meşhedabad	Çubuk kr.	D	8500	2000	2000	2000
8	İbrahim		Meşhedabad	Aliarab kr.	D	5000	3100	3100	3100
9	Abdülbaki		Meşhedabad	Çubuk kr.	D	8500	1500	1500	1500
10	Nalband Hüseyin		Meşhedabad	Kulaca kr.	D	6500	3300	4000	4000
			Meşhedabad	Çubuk kr.	D	8500	700		
11	Sunullah		Meşhedabad	Derekınık kr.	D	7100	2999	2999	2999

12	Şah Hüseyin		Meşhedabad	Kızılca kr.	D	8299	2999	2999	2999
13	Mehmed		Meşhedabad	Arslangazi kr.	D	6400	1900	1900	1900
14	Ali		Meşhedabad	Korkorus	0	4000	1500	1500	1500
15	Satılmış		Meşhedabad	Kulaca kr.	D	6500	1200	4700	4700
			Özikavağı	Alan kr. ma'a Çiftlik mz.	D	5000	1000		
			Sorkun	Güğümöyüğü (n.d. Kubadlu) mz. ma'a Boğaluca mz.	0	5500	700		
			Özikavağı	Kışlak-ı Koyuncu ve Kurdağılı mz. ve Boğaluca mz. (nezd-i Alan kr.) (resm-i yataktan)	0	200	200		
			Karahisar-ı Behr.	Bazarcık kr. (çiftlik-i Satılmış sipâhiden)	0	300	300		
			Meşhedabad	Arslangazi kr.	D	6400	300		
16	Mansur, ***mir-ahur***	mir-ahur	Meşhedabad	Kassin	M (1/2)	2000	2000	4000	4000
			Meşhedabad	Gölcük mz. (tb. Kassin kr.)	D	2000	2000		
17	Seydi		Meşhedabad	Çiftlik kr.	D	8600	3200	3200	3200
18	Bali		Meşhedabad	Derekınık kr.	D	6600	2400	2400	2400
19	Seyf		Meşhedabad	Kulaca kr.	D	6500	2000	2700	2700
			Meşhedabad	Sacayak ve Bağçecik mz.	0	700	700		
20	Kâtib Murad	katib	Meşhedabad	İsa kr.	D+Niyabet	6000	6000	11300	11300
			Zile	Kızılca kr.	D	2600	1300		
			Zile	İde kr.	Niyabet	300	300		
			Zile	İde kr.	D	1300	1300		
			Zile	Ohtamara kr.	D	6600	2300		
			(Yazılmamış)	(Yazılmamış) (zemin, çayır vs.)	0	100	100		
21	İbrahim		Meşhedabad	Korkorus kr.	D	4000	2500	4000	4000
			Hüseyinabad	Perçem kr.	M (1/2)	4000	1500		

Özikavağı Nahiyesi Timarları (s. 105a-105b)

s.	Timar sahibi	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Mustafa	Özikavağı	Alihoca kr.	D	6300	3100	3100	3100
2	Hasan	Özikavağı	Alan kr. ma'a Çiftlik mz.	D	5000	1200	1300	1300
		Halka-i Hass	Salviranı kr. (zeminden)	Zemin	100	100		
3	Mustafa	Özikavağı	Arablar kr.	2 baş	8400	4200	4200	4200
4	Mustafa	Özikavağı	Kayılar kr.	D	3200	2200	2200	2200
5	Mehmed	Özikavağı	Alihoca kr.	D	6300	1100	7400	7400
		Kuştaş	Koçaç kr.	D	8200	2000		
		Meşhedabad	Emirhacı kr.	0	4300	4300		

6	Dulkadir	Özikavağı	Karıkışla kr.	D	3429	3429	3429	3429
7	Ali	Özikavağı	Alihoca kr.	D	6300	2100	2100	2100
8	İlyas	Özikavağı	Arablar kr.	2 baş	8400	4200	4200	4200
9	Mahmud	Özikavağı	Kilise kr.	0	5000	830	2999	2999
		Karahisar-ı Behramşah	Sultanseküsü-i Süflâ (zeminden)	Zemin	50	50		
		Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib kr. (zeminden)	0	30	30		
		Sorkun	Bağışlu kr. (n.d. nefs-i Bubak)	0	3120	2089		
		Sorkun	Alibeyhacıviranı (n.d. Kulu)	0	1500			
10	Veled	Özikavağı	Selamet kr.	D	3000	1500	2100	2100
		Sivas	Kozviran mz	0	15000	600		

Yenimüslüman Nahiyesi Timarları (s. 95b-96a)

s.	Timar sahibi	Nahiye	Karye/Mz.	İki başdan	Köyün hasılı	Timara yansıyan hasıl	Toplam hasıl	Hisse 1
1	Hızır	Yenimüslüman	Hasan kr.	D	9100	2200	2200	2200
2	Ahmed	Yenimüslüman	Hasan kr.	D	9100	3800	3800	3800
3	Ferhâd	Yenimüslüman	Hasan kr.	D	9100	3100	4100	4100
		Mecidözü	Bükse kr.	0	5000	1000		
4	Abdüsselam oğlu Mehmed	Yenimüslüman	Ernebadi kr.	D+M (1/2)	13000	6500	13000	13000
		Yenimüslüman	Ernebadi kr.	D+M (1/2)	13000	6500		
5	Mehmed	Yenimüslüman	Arslandanişmend	D+M (1/4)	1000	1000	3000	3000
		Yenimüslüman	Bilpınarı mz.	0	500	500		
		Yenimüslüman	Aksekü mz.	0	500	500		
		Yenimüslüman	Ağcakuş mz. (nezd-i Savcı kr.)	0	1000	1000		

(EK-4) TOPRAK ÜZERİNDE NÜFUS BASKISI

1455-1574 Arasında Zile Kırsalında Başkasının Yerine Toprak Tasarruf Edenler

	1455		1485						1519								1574														
	Beca-yı X		Beca-yı X				Beca-yı 2X	Banim-i X	Beca-yı X				Beca-yı 2X	Banim-i X	Ma'a zemin-i X		Beca-yı hod					Beca-yı X				Beca-yı 2X		Beca-yı 4X	Banim-i X	Ma'a (An) zemin-i X		
Nahiye/sene	Çift	Nim	Çift	Nim	Ben	Müc	Nim	Nim	Çift	Nim	Ben	Müc	Nim	Nim	Çift	bsiz	Çift	N+ben	Nim	Ben	caba	Çift	Nim	Ben	Müc	Nim	Ben	Ben	Nim	Çift	Nim	Ben
Zile köy	0	0	0	7	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	1	0	2	0	36	10	0	9	131	20	0	2	0	0	0	0	1	0
Acacı	0	2	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	10	6	0	2	59	19	0	0	0	0	0	0	0	0
Halka-i Hass	0	2	0	7	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	18	3	0	2	55	16	0	0	0	0	0	0	0	0
Hüseyinabad	0	0	0	9	2	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	55	60	1	0	176	155	0	0	0	1	0	0	0	0
Karahisar-ı Behramşah	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	7	17	0	4	37	36	0	0	0	0	0	0	0	0
Kızılkünbed	0	0	0	1	0	0	0	0	0	10	4	0	0	0	0	0	0	0	17	13	0	0	63	32	0	1	0	0	0	0	2	2
Kuştaş	0	0	0	3	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	2	0	1	57	6	0	0	0	0	0	0	0	0
Meşhedabad	0	0	0	8	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	22	3	0	2	75	36	0	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	0	2	0	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	3	0	0	47	5	0	0	0	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	1	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	20	9	0	2	46	15	0	0	3	0	0	0	0	0
Toplam	1	6	0	49	4	1	2	2	0	16	6	0	0	0	1	1	5	1	214	126	1	22	746	340	0	3	3	1	0	0	3	2

1455-1574 Arasında Zile Kırsalında Toprağı Ortak Tasarruf Edenler

	1455		1485				1519										1574																	
	1+	2+	1+			2+	1+						2+			3+	1+					2+			3+			4+			5+		6+	
Nahiye/Sene	Çift	Çift	Çift	Nim	Caba	Nim	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Bsiz	Çift	Nim	Ben	nim	Çift	Nim	Ben	B.siz (müz.)	Müc. (20 kile)	Çift	Nim	Ben	Çift	Nim	ben	Çift	Nim	Ben	Nim	Ben	Nim	Ben
Zile köy	1	0	3	5	1	0	2	49	2	1	1	0	0	0	0	0	4	96	13	0	0	4	51	8	1	11	0	1	3	0	0	0	0	0
Acacı	0	0	1	0	0	0	0	13	4	0	0	0	1	0	0	0	2	37	23	0	0	0	24	19	0	7	2	0	1	2	0	0	0	0
Halka-i Hass	0	0	0	1	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	0	0	1	37	17	0	0	0	17	4	0	6	0	0	1	1	0	0	0	0
Hüseyinabad	0	0	0	3	0	1	0	27	10	0	1	0	0	1	0	0	1	107	110	1	0	0	47	24	0	8	6	0	4	3	2	1	1	0
Karahisar-ı Behramşah	0	0	0	0	0	0	1	5	0	1	0	0	0	0	0	0	4	20	10	0	0	0	17	2	0	2	0	1	2	0	0	0	1	0
Kızılkünbed	0	0	0	1	0	0	0	20	2	0	1	0	0	0	0	0	0	32	10	0	0	0	22	15	0	4	0	0	2	2	0	0	0	1
Kuştaş	0	0	0	1	1	0	0	22	0	0	0	0	0	3	0	0	0	38	4	0	0	2	21	1	0	3	1	0	1	0	1	0	0	1
Meşhedabad	0	0	0	3	0	0	0	19	4	0	0	2	0	0	0	0	2	51	8	0	0	2	29	8	1	8	2	0	0	0	0	0	0	0
Özikavağı	0	0	0	1	1	0	0	11	0	1	0	0	0	0	0	0	0	39	7	0	0	0	36	7	0	5	1	0	2	0	0	0	0	0
Yenimüslüman	0	1	0	2	0	0	0	14	1	1	0	1	0	1	1	1	3	32	9	0	1	2	23	7	0	7	1	0	3	0	0	0	0	0
Toplam	1	1	4	17	3	1	3	192	23	4	3	3	1	5	1	1	17	489	211	1	1	10	287	95	2	61	13	2	19	8	3	1	2	2

(EK-5) XV. ve XVI. YÜZYILDA ZİLE İDARİ HARİTASI

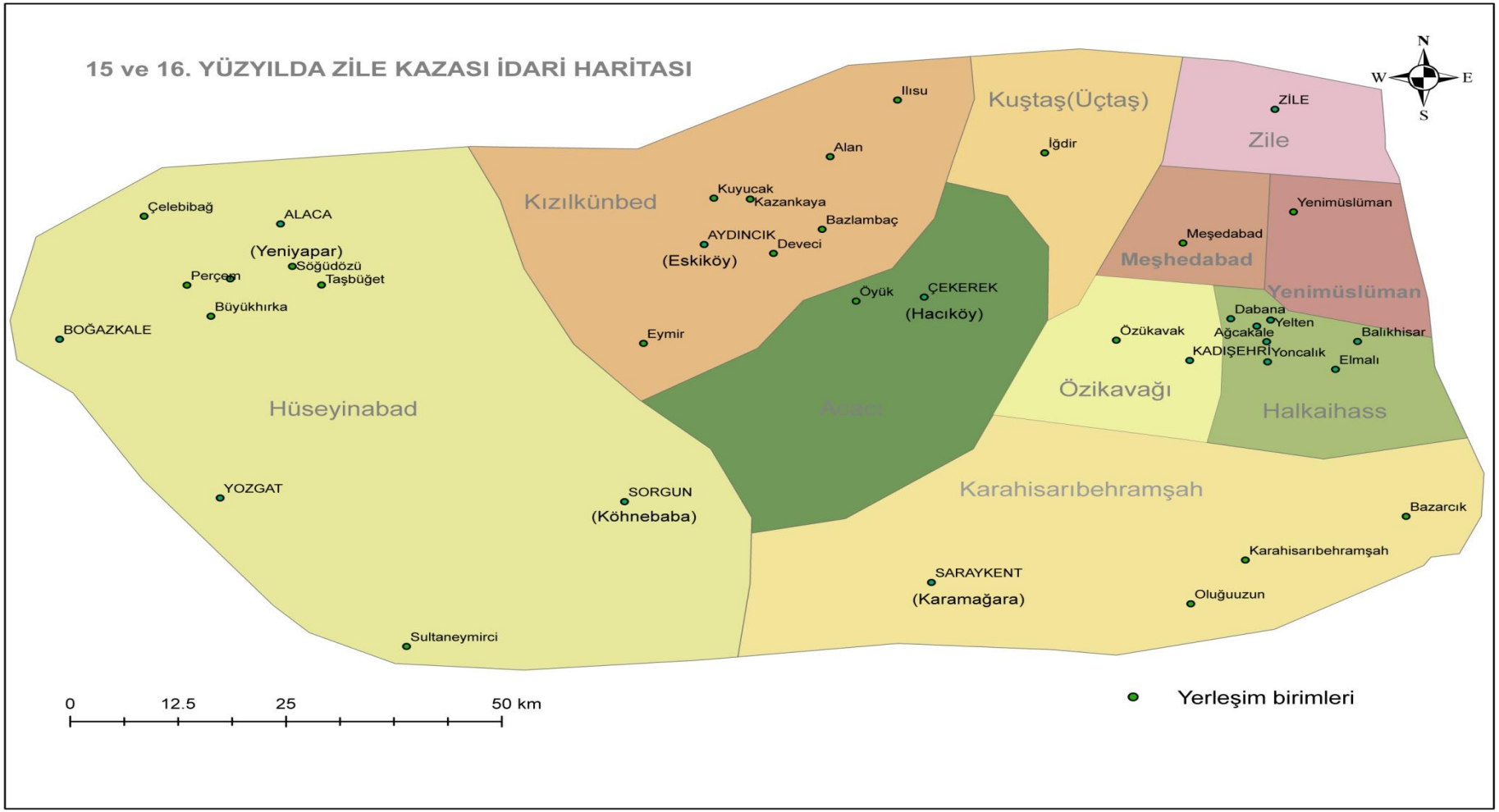

(EK-6) Osmanlı İdaresinin Zile'deki Gelişimi (1455-1519)

1455	1480-1485	1519	1574
TOKAT VİLAYETİ			**SİVAS LİVASI**
Tokat Nahiyesi	Tokat Nefsi	Tokat Nefsi	Tokat Kazası
Cİncife Nahiyesi	Cİncife Nahiyesi	Cincife Nahiyesi	Cincife Nahiyesi
Gelmuğat Nahiyesi	Gelmuğat Nahiyesi	Gelmuğad Nahiyesi	Gelmuğad Nahiyesi
Gavurni Nahiyesi	Gavurni Nahiyesi	Kafirni Nahiyesi	Kafirni Nahiyesi
Kazabad Divanı	Kazabad Nahiyesi	Kazabad Nahiyesi	Kazabad Nahiyesi
Komanat Vilayeti	Komanat Nahiyesi	Komanat Nahiyesi	Komanat Nahiyesi
Tozanlu Vilayeti	Tozanlu Nahiyesi	Tozanlu Nahiyesi	Tozanlu Nahiyesi
Venk Divanı	Venk Nahiyesi	Venk Nahiyesi	Venk Nahiyesi
Yıldız Vilayeti	Yıldız Nahiyesi	Yıldız Nahiyesi	Yıldız Nahiyesi
Turhal Nahiyesi	Turhal Nahiyesi	TURHAL KAZASI	TURHAL KAZASI
Erkilet Nahiyesi		Mecidözü Nahiyesi	MECİDÖZÜ KAZASI
Hüseyinova Vilayeti	*Hüseyinabad Nahiyesi*	*Hüseyinabad Nahiyesi*	*HÜSEYİNABAD KAZASI*
Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi	*Kuştaş Nahiyesi*	*Kuştaş Nahiyesi*	*Kuştaş Nahiyesi*
Acacı ve Özikavağı Nahiyesi	*Acacı ve Özikavağı Nahiyesi*	*Acacı ve Özikavağı Nahiyesi*	*Acacı Nahiyesi*
			Özikavağı Nahiyesi
Meşhedabad Nahiyesi	*Meşhedabad Nahiyesi*	*Meşhedabad Nahiyesi*	*Meşhedabad Nahiyesi*
Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi	*Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi*	*Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi*	*Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi*
Halka-i Hass Nahiyesi	*Halka-i Hass Nahiyesi*	*Halka-i Hass Nahiyesi*	*Halka-i Hass Nahiyesi*
Zile Nahiyesi ve Zile Nefsi	*Zile Nahiyesi ve Zile Nefsi*	*ZİLE KAZASI*	*ZİLE KAZASI*
Yenimüslüman Nahiyesi	*Yenimüslüman Nahiyesi*	*Yenimüslüman Nahiyesi*	*Yenimüslüman Nahiyesi*
	Kızılkünbet ve Mecidözü Nahiyesi	*Kızılkünbed Nahiyesi*	*Kızılkünbed Nahiyesi*
			SONİSA KAZASI
			NİKSAR KAZASI
Artukabad Nahiyesi	Artukabad Nahiyesi	ARTUKABAD KAZASI	ARTUKABAD KAZASI
Silisözü Nahiyesi	Silisözü Nahiyesi		
Sivas Nahiyesi	Sivas Nefsi; Havik ve Hargün	SİVAS KAZASI	SİVAS KAZASI
Havik Nahiyesi			
	Kırşehir Nahiyesi ve Şehir Nefsi		SORGUN KAZASI
			BUDAKÖZÜ KAZASI

Kaynaklar: BOA Td 2 (1455); BOA Td 19 (1485), BOA Td 79 (1519); TKA Td 10, 12 ve 14 (1574). Tabloda çalışma kapsamında yer alan idari birimler eğik harflerle gösterilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

1973 senesinde Tokat'ın Niksar ilçesinde doğdu. İlköğrenimi Niksar Şairemrah İlkokulu, orta öğrenimini Samsun Anadolu Lisesi'nde; Lise öğreniminin son sınıfını Niksar Danişmend Gazi Lisesinde tamamladı. 1992'de Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi'nde başladığı Yükseköğrenimini 1996'da bitirdi. 1996'dan 2008 senesine kadar çeşitli özel öğretim kurumlarında Tarih öğretmenliği ve idarecilik yaptı. 2009 senesinde Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden "16 Numaralı Tokat Şeriye Sicili ve Değerlendirmesi" başlıklı Yüksek Lisans teziyle mezun oldu. Aynı yıl Bayburt Üniversitesi'ne okutman olarak atandı. Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yakınçağ Tarihi alanında Doktora dersleri aldı. 2010 senesinden itibaren Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda öğretim görevlisi olarak çalışmakta; aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora eğitimini sürdürmektedir. Daha çok Osmanlı dönemi Tokat ve çevresi tarihi üzerine yazılar yazmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.